

GÜMÜŞHANE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ELEKTRONİK DERGİSİ

GÜMÜŞHANE UNIVERSITY
ELECTRONIC JOURNAL OF THE INSTITUTE OF
SOCIAL SCIENCES

Cilt/Volume: 7, Sayı/Number: 18, Yıl/Year: 2016

ISSN: 1309-7423

GÜMÜŞHANE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ ELEKTRONİK DERGİSİ
ELECTRONIC JOURNAL OF THE INSTITUTE OF SOCIAL SCIENCES

Cilt/Volume: 7
Sayı/Number: 18
Yıl/Year: 2016

Sahibi / Owner

Prof. Dr. İhsan GÜNAYDIN
Gümüşhane Üniversitesi Rektörü

Editörler / Editors

Yrd. Doç. Dr. Salih YILDIZ
Yrd. Doç. Dr. Abdurrahman ALTUNTAŞ
Yrd. Doç. Dr. Emel YILDIZ

Bilim ve Danışma Kurulu

Prof. Dr. Ahmet Vecdi CAN (Sakarya Üniversitesi)
Prof. Dr. Aşkın KESER (Uludağ Üniversitesi)
Prof. Dr. Hayati BEŞİRLİ (Gazi Üniversitesi)
Prof. Dr. Mehmet YÜCE (Uludağ Üniversitesi)
Doç. Dr. Bayram NAZIR (Gümüşhane Üniversitesi)
Doç. Dr. Ekrem CENGİZ (Gümüşhane Üniversitesi)
Doç. Dr. Fazıl KIRKBİR (Karadeniz Teknik Üniversitesi)
Doç. Dr. Hasan AYYILDIZ (Karadeniz Teknik Üniversitesi)
Doç. Dr. Mehmet ERYILMAZ (Uludağ Üniversitesi)
Doç. Dr. Mustafa ÇOLAK (Kamu İhale Kurumu)
Doç. Dr. Suat Hayri ŞENTÜRK (Gümüşhane Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Alper Veli ÇAM (Gümüşhane Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Mahmut ERDOĞAN (Gümüşhane Üniversitesi)

Sekreteryaya / Secretariat

Arş. Gör. Şerife DEMİRELLİ

İletişim Adresi / Contact Address

Sosyal Bilimler Enstitüsü Elektronik Dergisi Sekreteryası
Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Bağlarbaşı 29100 / GÜMÜŞHANE
Tel: 0456 233 7425 Dahili: 2203
Fax: 0456 233 7553 sbdergi@gumushane.edu.tr
<http://sbdergi.gumushane.edu.tr/>

ISSN

1309-7423

GUSBEED

ve

Tarafından Taranmaktadır.

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

Bölgesel Kamu Yatırım Harcamaları İstihdam Yaratmada Etkin Midir? (TR90 Alt Bölgesi Örneği) <i>Are Regional State Investment Spendings Efficient in Increasing Employment? (TR90 Sub Region Sample)</i>	
Cenap SANCAR, Canan SANCAR, Melike ATAY POLAT	1-11
Bölgesel Ekonomik Büyüme Üzerinde Dış Ticaretin Etkileri: Türkiye’de Düzey 2 Bölgeleri Üzerine Panel Veri Analizleri (2004-2011) <i>The Impact of Foreign Trade on Regional Economic Growth: Panel Data Analysis on Nuts 2 Regions in Turkey (2004-2011)</i>	
Mustafa Kemal DEĞER, Mürşit RECEPOĞLU	12-29
Operasyonel Yaklaşım ile Misyona Analizi: Türkiye’de Faaliyet Gösteren Dört Uluslararası Zincir Otel Örneği <i>Mission Analysis with Operational Approach: The Case of Four International Chain Hotels Operating in Turkey</i>	
Nedim YÜZBAŞIOĞLU, Yunus TOPSAKAL, Oğuz DOĞAN	30-45
Osmanlı ve Cumhuriyetin İlk Yıllarında Kadın Hareketleri <i>Women’s Movements in The Ottoman and The Early Years of Republic</i>	
Hediye Şirin AK	46-63
Sosyal Güvenlikte Demografik Dönüşüm ve Türkiye’ye Yansımaları <i>Demographic Change in Social Security and Its Reflections on Turkey</i>	
Cemil RAKICI, Tarık Zeki YILMAZ	64-89
Aile Bireylerinin Marka Değeri Boyutları Üzerine Karşılaştırmalı Bir Araştırma <i>A Comparative Research on Brand Equity Dimensions of Family Members</i>	
Polat CAN, Mustafa Kemal YILMAZ	90-106
Mikro Kredinin Yoksulluk ve İstihdam Üzerine Etkisi: Tra1 Bölgesinde Alan Araştırması <i>The Effect of Micro Credit on Poverty and Employment: Field Research in Tra1 Region</i>	
Füsun ÇELEBİ BOZ, Ömer ÇINAR	107-135
Osmanlı Devleti’nde Modernleşme ve Milliyetçilik: 19.YY’da Balkan Milliyetçiliği Üzerine Bir İnceleme <i>Modernization and Nationalism in The Ottoman State: A Study on Balkan Nationalism in The 19th Century</i>	
Demokaan DEMİREL	136-149
Osmanlıda Mesleki Teknik Eğitim Kurumları: Kondüktör Mektebi <i>Vocational and Technical Education Institutions in Ottomanli: Conductor School</i>	
Kemal SAYLAN	150-165

Türkiye'de Siyaset-Sendika İlişkisi Açısından Türk-İş: Bayram Meral ve Salih Kılıç Dönemi

Turk-Is in Terms of Relationship of Politics with Union in Turkey: Era of Bayram Meral and Salih Kılıç

Özcan SEZER, Hüseyin ÇAVUŞOĞLU 166-183

To Irradiate the Darkness: Symbolic and Functional Use of Flowers in Michael Longley's Poetry

Karanlığa Işık Tutmak: Michael Longley'nin Şiirinde Çiçeklerin Simgesel Ve İşlevsel Kullanımı

Mümin HAKKIOĞLU..... 184-195

Beyaz Eşya Sektöründe Faaliyet Gösteren Kurumların Uyguladıkları Sosyal Sorumluluk Projelerinin Tüketicilerin Marka Sadakati Üzerine Etkileri

Effects of Social Responsibility Projects Applied by Corporations Operating in Household Appliances Sector on Brand Loyalty of Customers

Baran ARSLAN..... 196-209

Siyasal Partilerin Beşeri Değerlere Yaklaşımı: Türkiye'deki Siyasal Partilere Genel Perspektiften Bir Bakış ve İngiltere Karşılaştırması

Humanities Approach of Political Parties: A General Overview to Political Parties in Turkey and The UK Comparison

Fatma OKUR ÇAKICI..... 210-225

Hindistan'ın Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'ne Daimi Üyelik Yolunda Girişimleri ve Karşılaştığı Engeller

India's Efforts Towards the Unsc Permanent Membership and Potential Obstacles

Ayçe SEPLİ..... 226-237

Kamu Yatırımlarında Bölgesel Farklılaşma: Türkiye Örneği

Regional Diversity of Public Investment: The Case of Turkey

Ummahan KÖKLÜ, Güner TUNCER..... 238-252

Türkiye'de Vergi Uygulamaları ve Vergi Ahlakı İlişkisi: Trabzon, Giresun ve Gümüşhane İlleri Örneği

The Relationship Between Tax Applications and Tax Morality in Turkey: The Case of Trabzon, Giresun and Gümüşhane Provinces

Muhammet ŞAHİN, Selim Adem HATIRLI 253-272

The Power of Language: Reading Martin Crimp's The Country Through Bourdieu

Dilin Gücü: Martin Crimp'in The Country (Kir) Eserini Bourdieu ile Okumak

Dilek İNAN, Ayşe Didem YAKUT..... 273-288

BÖLGESEL KAMU YATIRIM HARCAMALARI İSTİHDAM YARATMADA ETKİN MİDİR? (TR90 ALT BÖLGESİ ÖRNEĞİ)

Cenap SANCAR¹

Canan SANCAR²

Melike ATAY POLAT³

ÖZ

Ülkemizin ve gelişmekte olan ülkelerin temel sorunu bölgesel eşitsizliklerin giderilmesidir. Bu nedenle bölgesel kalkınma politikalarının etkinliği ve bu etkinliğin ölçülmesi büyük önem taşımaktadır. Bu çalışmada, sektörel kamu yatırımları ve toplam istihdam arasındaki ilişki 2008-2013 dönemi için TR 90 Bölgesi ölçeğinde araştırılmıştır. Çalışmada istihdam oranı bağımlı değişken, tarım, sanayi ve hizmetler sektörleri kamu yatırım harcamalarının bağımsız değişken olarak ele alındığı modelde Panel Veri Yöntemi kullanılmıştır. Çalışmanın ampirik bulgularına göre, TR 90 Bölgesinde tarım sektörüne yapılan kamu yatırım harcamalarındaki artış istihdam oranını negatif yönde etkilemektedir. Sanayi ve hizmetler sektörü kamu yatırım harcamalarındaki artışların istihdam oranını pozitif yönde etkilediği sonucuna ulaşılmıştır. Sektörel yatırımların istihdam yaratma kapasitesinin artırılması için merkezi yönetim tarafından alınan yatırım kararlarına yerel planlamacı ve kurumlar dâhil edilmeli; taraflar arasında işbirliği, eşgüdüm teşvik edilmeli ve hükümet desteği ile istihdam dostu büyüme politikaları uygulanmalıdır.

Anahtar Kelimeler: TR 90 Bölgesi, Sektörel Yatırım Harcamaları, İstihdam Oranı, Panel Veri Analizi.

ARE REGIONAL STATE INVESTMENT SPENDINGS EFFICIENT IN INCREASING EMPLOYMENT? (TR90 SUB REGION SAMPLE)

ABSTRACT

A basic problem of our country and of developing countries is handling the regional inequalities. Therefore, the efficiency of regional development policies and measurement of this efficiency are of great importance. In this study, the relationship between sectoral state investment and total employment for the period between 2008-2013 was studied for TR90 Region scale. In the model where employment rate was dependant variable and state investment expenditures in agriculture, industry and services sectors were independent variable, panel data method was used. According to the empirical findings of the study, an increase in the state investment expenditures in agriculture sector in TR90 Region has a negative influence on employment rate. It was concluded that increases in industry and services sectors in state investment expenditures have a positive effect on employment rate. In order to increase the employment generation capacity of sectoral distribution, local planners and organisations should be implemented for the managerial decisions made by central authorities; collaboration and coordination should be reinforced; employment friendly growth policies should be applied with the support of the government.

Keywords: TR90 Region, Sectoral Investment Expenditures, Employment Rate, Panel Data Analysis.

Jel Codes: C23, E24, G38, H50

¹ Doç.Dr., Karadeniz Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, csancar@ktu.edu.tr

² Yrd. Doç. Dr., Gümüşhane Üniversitesi Kelkit Aydın Doğan MYO, canansancar@gumushane.edu.tr

³ Yrd. Doç. Dr., Şırnak Üniversitesi, İktisadi İdari Bilimler Fakültesi İktisat Bölümü, matay@sirnak.edu.tr

---

GİRİŞ

Bölgesel kalkınma stratejileri, yerel kaynaklar olarak nitelendirilen işgücü, doğal kaynaklar, altyapı, yenilik kapasitesi ve yatırım olanaklarının topyekûn harekete geçirildiği bir kavramdır. Çünkü ulusal kalkınma yerel düzeydeki ekonomik başarıların bir toplamıdır. Bu nedenle de kalkınmanın bölgesel düzeyi ulusal kalkınma ve ulusal refahın bir göstergesidir (Dawkins, 2003:133). Günümüzde, büyüme ve bölgesel gerileme süreçleriyle ilgilenen kalkınma teorisyenleri arasında fikir birliği çok düşük nispette gerçekleşmiştir. Bölgeyi tanımlayan ilk yaklaşımlar Christaller (1933) ve Losch (1954) tarafından yapılmıştır. Christaller ve Losch tarafından geliştirilen kuramlarda, bölgeler hiyerarşik olarak tanımlanır. Daha yeni kuramcılar arasında yer alan Hoover ve Giarratani (1985)'nin bölge tanımlamasında, yerleşim birimlerinin birbirleriyle olan bağımlılık ilişkisi veya işgücü piyasasının dinamikleri odak noktasıdır. Hoover ve Giarratani (1985), bölge biriminde iki özelliğe dikkat çekmektedirler. Bu özelliklerden ilki, bölge birimleri işlevsel olarak birbirine entegre olduğu için emek, sermaye ya da emtia akışı daha sık görülür. İkincisi ise, bölgede ekonomik ve sosyal faaliyetler bir noktadan diğer yerleşim birimlerine doğru yayılma gösterir.

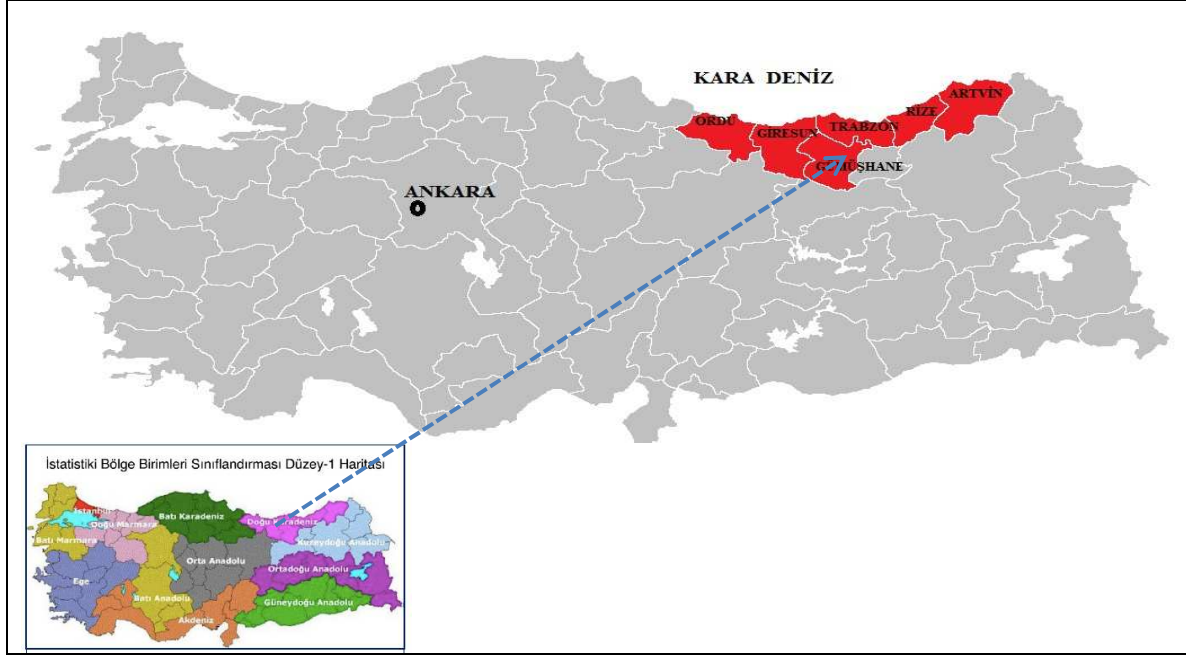
Markusen (1987), bölge kavramını komşu fiziksel çevre, sosyo-ekonomik, politik ve kültürel ortam açısından farklı mekânsal yapı olarak tanımlamaktadır (Markusen, 1987: 16-17). Bölge kavramının geleneksel eksikliklerini ortadan kaldırmak için ileri sürülen fonksiyonel ekonomik alan yaklaşımında ise düşük, orta ve yüksek gelirli bölgelerin tanımlanmasında kişi başına gelir veya işgücü piyasasında işgücünün özellikleri dikkate alınır (Dawkins, 2003: 134). Günümüzde bölge kavramı planlama kavramı ile birlikte ele alınmaktadır. Türkiye’de bölgesel eşitsizlik politikaları ilk kez 2002 Tarih ve 2002/4770 Sayılı Bakanlar Kurulu kararı ile yürürlüğe giren İstatistikî Bölge Birimleri Sınıflaması (İİBS) ile somut bir şekilde gündeme gelmiştir. Bu sınıflandırmada, 12 Bölge “Düzy 1” ve 26 Alt Bölge “Düzy 2” ve İller “Düzy 3” olarak tanımlanmıştır.

Ülkemizin ve gelişmekte olan ülkelerin temel sorunu bölgesel eşitsizliklerin giderilmesidir. Bu nedenle bölgesel kalkınma politikalarının etkinliği büyük önem taşımaktadır. Türkiye’de 1960’lı yıllardan itibaren uygulanan uygulanmakta olan yatırım programları tartışmalı olmuş (Yavan, 2012:11), 2000’li yıllarda sektörel yaklaşımla uygulanan yatırım politikaları sonucu çoğu zaman mekan boyutunda başarı sağlanamamıştır (Varol ve Eceral, 2008: 280).

Bu çalışmanın amacı, TR 90 Düzy 2 Bölgesi için 2008-2013 döneminde uygulanan sektörel kamu yatırım harcamalarının istihdam yaratmada etkin olup olmadığını analiz etmektir. Çalışmanın birinci bölümünde çalışma alanı olan TR 90 Bölgesine, ikinci bölümde literatür özetine, üçüncü bölümde çalışmanın yöntemi ve ampirik bulgulara ve son olarak değerlendirme ve sonuç bölümüne yer verilmiştir.

I. ÇALIŞMA ALANI

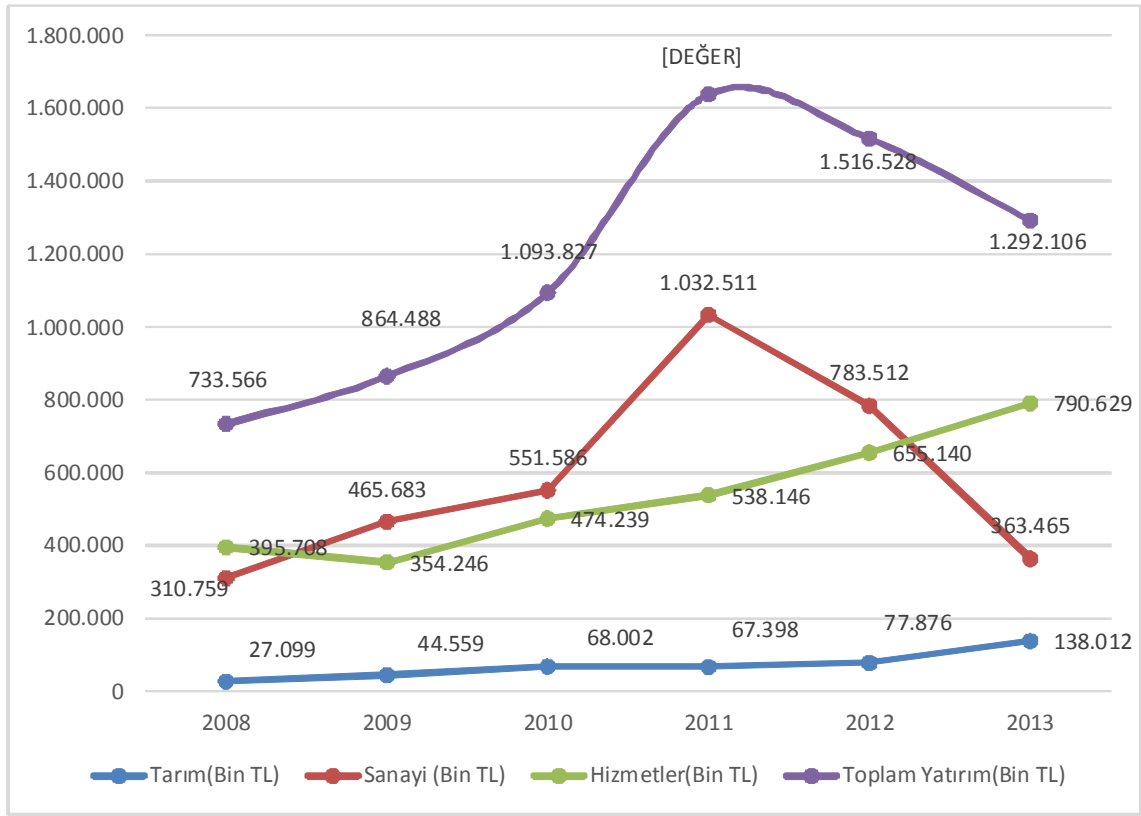
TR 90 Bölgesini oluşturan altı ilde (Trabzon, Ordu, Giresun , Rize, Artvin ve Gümüşhane) TÜİK verilerine göre 231 belediye, 79 ilçe ve 2475 köy bulunmaktadır.

Şekil 1. TR 90 Düzey I Bölgesi Haritası

TÜİK 2015 verilerine göre TR90 Bölgesi nüfusunun %42,33'ü kırsal alan olarak tanımlanan belde ve köy yerleşim birimlerinde yaşamaktadır. Bölge istihdamının %55,2'si tarım sektöründe toplanmıştır. Bunlara bağlı olarak, TR 90 Bölgesi ulusal ve uluslararası sınıflandırmaya göre yüksek oranda kırsallık özelliği taşımaktadır (TÜİK, 2014). TR90 Bölgesi'nde tarım sektörünün sahip olduğu öncelik istihdamda olduğu gibi ihracatta da kendini göstermektedir. Bölgede gerçekleşen ihracat içinde tarım sektörünün payı %46'dır. Tarım sektörünün yan bir kolu olarak gıda ve içecek ürünleri sektörünün ihracattaki payı ise %26,7'dir. Buna rağmen, TR 90 Bölgesi arazisinin engebeli yapısı, verimli tarım arazisi ve işletme büyüklüğünün istenilen ölçüde olmayışı tarım ve hayvancılık sektörünün öncü sektör olmasının önündeki engellerdir. Sanayi sektörü orta ve düşük teknoloji üreten yoğunluğu nedeniyle yeterince gelişmemiştir.

Grafik 1'de Trabzon, Ordu, Giresun , Rize, Artvin ve Gümüşhane İllerinden oluşan Alt Bölge'de 2008-2013 yılları arasında kamu yatırım harcamalarının sektörel dağılımı yer almaktadır. Grafik 1'den de anlaşılacağı üzere toplam kamu yatırım harcamaları 2008 yılından başlayarak 2011 yılına kadar sürekli artış eğilimindedir. Toplam kamu yatırım harcamalarında görülen bu artış eğilimi büyük ölçüde sanayi ve hizmetler sektörüne yapılan yatırımlardaki artışlardan kaynaklanmıştır. 2011 yılından sonra toplam yatırımlara paralel bir şekilde sanayi yatırımlarında da düşüş görülmektedir.

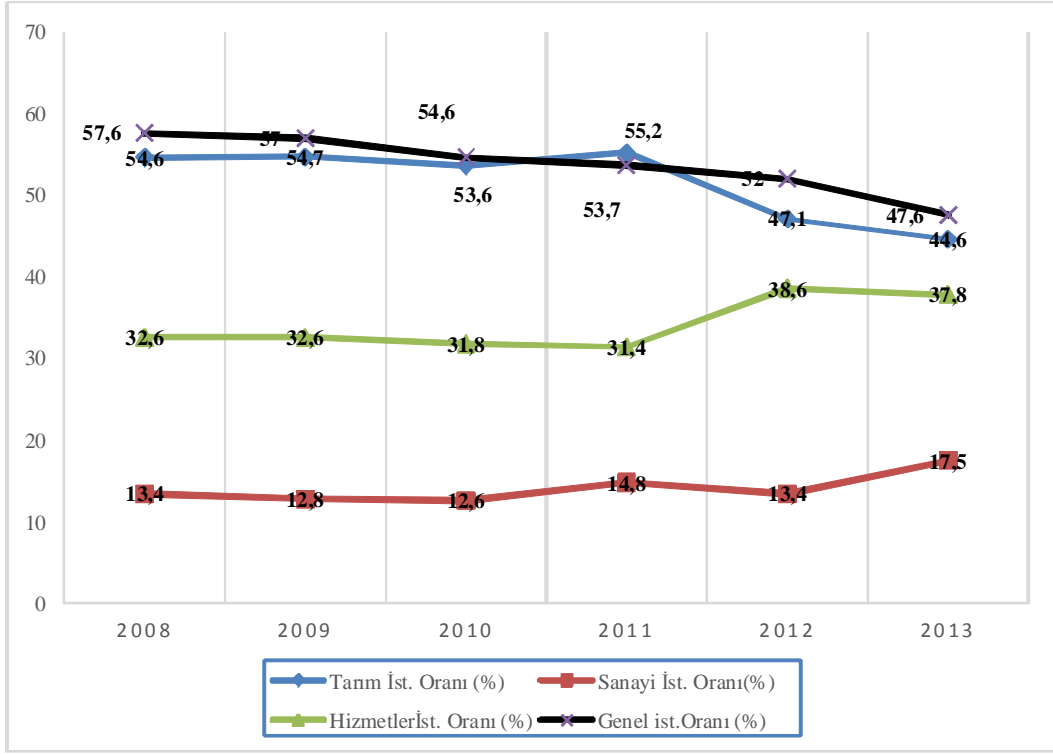

Grafik 1. TR 90 Bölgesine Yapılan Yatırımların Sektörel Seyri (2008-2013)

Grafik 1'e göre hizmetler sektörüne yapılan kamu yatırım harcamaları 2009 yılı dışında incelenen dönem boyunca sürekli artış eğilimi içerisindedir. Tarım sektörü açısından bir değerlendirme yapıldığında, bu sektöre yapılan kamu yatırım harcamalarındaki artış eğiliminin düşük bir seyir izlediği görülmektedir.

Grafik 2'de TR 90 Bölgesinde istihdamın sektörel dağılımı gösterilmiştir. TR 90 Bölgesinde 2008 yılında toplam istihdam oranı % 57,6' dır. Genel istihdam oranı 2013 yılına kadar sürekli olarak düşüş eğilimi göstermiş, 2013 yılında %47,6 olarak gerçekleşmiştir. Tarım Sektöründeki istihdam oranı, toplam istihdam oranına paralel şekilde 2008 yılından (%54,6), 2010 yılına (%53,6) kadar düşüş eğiliminde olmuştur. Tarım sektöründeki istihdam 2011 yılında bir artış göstermiş (%55,2) ve 2012, 2013 yıllarında sırasıyla %47,1 ve %44,6 olarak gerçekleşmiştir. Grafik 1'de TR 90 Bölgesinde yapılan tarım sektörü yatırımları artış eğiliminde olmasına rağmen, Grafik 2'de tarım sektöründeki istihdamın 2011 yılı dışında sürekli düşüş eğiliminde olduğu görülmektedir. TR 90 Bölgesinde incelenen dönemde tarım sektöründe istihdamın %10'luk düşüşünde, bölgede yaşanan yoğun göç yanında tarımda ürün çeşitliliğinin olmaması etkili olmuştur.

Grafik 2. TR 90 Bölgesinde İstihdamın Sektörel Dağılımı (2008-2013)

Grafik 1’de tarım sektörü kamu yatırım harcamaları 2013 yılında en yüksek düzeyde iken (138.012 bin TL), Grafik 2’de tarım sektörü istihdamı en düşük (%44,6) düzeyde gerçekleşmiştir. Bu durum tarım sektörüne yapılan yatırım harcamalarının istihdam yaratmadığının bir görünümü olarak değerlendirilebilir. Sanayi sektöründeki istihdam oranı ise 2008-2013 döneminde, bu sektördeki kamu yatırım harcamalarına paralel şekilde gerçekleşmiştir. 2011 yılında sanayi sektörü istihdam oranındaki artış (%14, 8), büyük oranda bu sektöre yapılan kamu yatırım harcamalarındaki artıştan kaynaklanmıştır. 2012 yılında sanayi sektöründeki yatırım harcamalarının düşüşüne paralel şekilde, istihdam oranı (%13,4) da düşüş göstermiştir. 2013 yılında farklı bir durum görülmüş ve sanayi sektörüne yapılan yatırım azalmasına rağmen istihdam oranı %17,5 olmuştur. Hizmetler sektörü istihdamı diğer sektörlerle göre 2008-2013 döneminde daha istikrarlı bir seyir izlemiş ve kısmen artış eğilimi göstermiştir. Hizmetler ve sanayi sektörü istihdam oranlarındaki artışlarda, tarım sektöründen bu sektörlerle olan işgücü akışı önemli rol oynamıştır.

II. LİTERATÜR ÖZETİ

Literatürde kamu yatırım harcamalarının istihdam piyasası üzerindeki etkinliğini bölgesel düzeyde araştıran ampirik çalışmalar sınırlı sayıdadır. Bu çalışmalar incelendiğinde incelenen ülke, ele alınan dönem, kullanılan değişken ve yöntemlere göre farklı sonuçlar elde edildiği görülmüştür.

Tablo 1. Ampirik Literatür

Yazar/lar	Ülke	Dönem	Değişkenler	Yöntem	Sonuç
Fuest ve Huber (2000)	24 OECD Ülkesi	1989-1994	İmalat sanayi yatırımları, İstihdam Oranı	Panel Veri Analizi	İmalat sanayine yapılan yatırım harcamalarının istihdam oranı üzerine pozitif etkileri vardır.
Heintz (2000)	Güney Afrika	1970-1993	Endüstriyel yatırımlar, istihdam oranı	Zaman Serisi Analizi	Endüstriyel yatırımlardaki artışa göre istihdam oranlarındaki artışlar düşük bir düzeyde gerçekleşmiştir.
Yıldırım ve Sezgin (2005)	Türkiye	1950-1997	Askeri yatırım harcamaları, İstihdam Oranı	ARDL Yöntemi	Askeri yatırım harcamaları uzun dönemde istihdam oranını negatif yönde etkilemektedir.
Akan ve Arslan (2008)	Doğu Anadolu Bölgesi	1980-2006	Kamu Yatırımları Toplam İstihdam	Zaman Serisi Analizi	Yatırımlar ile istihdam arasında gecikmeli olmakla birlikte pozitif yönlü bir ilişki vardır.
Yavuz (2010)	Türkiye	1980-2008	Kamu yatırımları ve istihdam oranı	Zaman Serisi Analizi	Kamu yatırım harcamalarındaki artış istihdam oranında da artışa neden olmaktadır.
Saray (2011)	Türkiye	1970-2009	Kamu Harcamaları, Doğrudan yabancı yatırımlar, İstihdam oranı	ARDL Sınır Testi Yaklaşımı	İstihdam düzeyi ile DYY ve kamu harcamalar arasında istatistiki olarak anlamlı bir ilişki bulunamamıştır.
Altuntepe ve Güner (2013)	Türkiye	1988-2011	İstihdam Oranı, Sektörel Büyüme Oranları, Nüfus Artış Hızı	EKK	Toplam istihdam ve hizmetler sektörü büyüme oranı arasında pozitif, toplam istihdam ile nüfus artış hızı arasında negatif yönlü ilişki vardır.
Kaya vd. (2015)	Türkiye	1990-2013	Kamu Yatırım (Cari + Transfer) Harcamaları, İstihdam Oranı	ADF Birim Kök Testi, Granger Ned. Testi	Kamu yatırım harcamalarından istihdam oranına doğru bir nedensellik ilişkisi bulunamazken, istihdam oranından kamu harcamalarına doğru nedensellik ilişkisi vardır.

III. ÇALIŞMANIN YÖNTEMİ VE BULGULARI

Bu çalışmada istihdam oranı ve sektörel kamu yatırım harcamaları arasındaki ilişki TR 90 Bölgesi için Panel Veri Yöntemi ile araştırılmıştır.

A. Veri ve Ampirik Model

Çalışmada 2008-2013 döneminde TR 90 Bölgesinde gerçekleşen sektörel kamu yatırım harcamaları ve istihdam oranı verileri kullanılmıştır. Sektörel kamu yatırım harcamaları Kalkınma Bakanlığı, istihdam oranı verileri ise Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) elektronik veri tabanından elde edilmiştir.

Tablo 2. Değişkenler ve Açıklamaları

Değişkenin Simgesi	Değişkenin Açıklaması	Kaynağı ve Dönemi
İÖ	Genel İstihdam Oranındaki Yıllık Artış (%)	TÜİK (2008-2013)
SSY	Sanayi Sektörü Kamu Yatırımları Artış Oranı (%)	Kalkınma Bakanlığı (1990-2013)
HSY	Hizmetler Sektörü Yatırımları Artış Oranı (%)	Kalkınma Bakanlığı (1990-2013)
TSY	Tarım Sektörü Yatırımları Artış Oranı (%)	Kalkınma Bakanlığı (1990-2013)

Çalışmada üç ayrı model kurulmuştur. TR 90 Bölgesine yapılan kamu yatırım harcamaları; tarım, sanayi ve hizmetler olmak üzere üç sektöre ayrılmıştır. Çalışma kapsamında kurulan modellerde her bir sektöre yapılan kamu yatırım harcamalarının istihdam düzeyine etkisi tahmin edilmeye

çalışılmıştır. Sektörel kamu yatırım harcamaları ve istihdam oranı ilişkisini tahmin etmek için kurulan modeller (1), (2) ve (3) nolu denklemlerle ifade edilmiştir:

$$\text{MODEL I: } \dot{I}O = \beta_0 + \beta_1(\text{TSY}) + \epsilon_{it} \quad (1)$$

$$\text{MODEL II: } \dot{I}O = \beta_0 + \beta_1(\text{SSY}) + \epsilon_{it} \quad (2)$$

$$\text{MODEL III: } \dot{I}O = \beta_0 + \beta_1(\text{HSY}) + \epsilon_{it} \quad (3)$$

Kurulan modellerde; $i=1, \dots, N$ TR 90 Bölgesinde yer alan şehirleri, $t=1, \dots, T$ zamanı ifade etmektedir.

Çalışmada kurulan bu üç model Panel Veri yöntemi ile test edilmiştir. *Panel veriler*, bireyler, firmalar, devlet veya ülkeler arasındaki hetorejenliği ortaya koymaktadır (Baltagi, 2008:6). Panel veriler, zaman serisi verileri ve kesit verileri birlikte içerir. Örneğin, N sayıdaki ülke (birey veya firma), T zaman periyotları süresince izlenebilir (Söderbom, 2011:3). Panel veriler, N=1 veriye sahip olan kesit veriler ve T=1 veriye sahip olan zaman serisi verilerine göre daha fazla gözlem sayısı ve serbestlik derecesi içerdiğinden ekonometrik tahminlerin verimliliğinin artmasını sağlamaktadır (Hsiao, 2007:3). Çünkü, aynı kesit biriminin zamana göre değişimini ifade eden panel veri serisi iki alt im kullanılarak, “ y_{it} , $i = 1, \dots, N$, $t = 1, \dots, T$ ” şeklinde gösterilir. Panel veri N x T kadar gözlem sayısına sahiptir. Panel verinin fazla gözlem sayısına sahip olması modele daha çok değişkenlik sağlanmakta ve bağımsız değişkenler arasındaki korelasyon azalmaktadır (Matyas ve Sevestre, 1996:26).

Genel olarak dinamik bir panel veri denklemi (4) nolu eşitlikte gösterilmektedir (Baltagi, 2005:134):

$$y_{it} = \gamma y_{i,t-1} + X'_{it}\beta + \alpha_i + U_{it} \quad (4)$$

$$U_{it} = \mu_i + v_{it} \quad (5)$$

Burada, i ($i=1, \dots, N$) yatay kesitleri, t ($t=1, \dots, T$) ise zaman periyotlarını göstermektedir. Denklem (4) ve (5)'de tanımlanan dinamik panel veri regresyon modeli iki kaynak ile karakterize edilir. Bu denklemde y_{it} , μ_i 'nin bir fonksiyonu olduğu için, $y_{i,t-1}$ 'in hata terimi μ_i 'nin bir fonksiyonu olduğu ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle de (4) nolu denkleminin sağ tarafında yer alan gecikmeli bağımlı değişken $y_{i,t-1}$ hata terimi ile korelasyon göstermektedir (Baltagi, 2005:135).

B. Bulgular

Panel veri analizinde sabit etkiler modeli istatistiki olarak üstün özellikleri nedeniyle ekonometrik analizlerde çoğunlukla tercih edilen bir modeldir. Bununla beraber tesadüfi etkiler modelinin uygulanması halinde daha etkin sonuçlar elde edilebilir. Bu durumda tesadüfi etkiler modeli kullanılır. İki model arasında tercih yapılmasında k serbestlik dereceli ki-kare dağılımına uyan

Hausman testinden yararlanır (Balgati, 2001: 20). Tablo 3'te TR90 Bölgesinde tarım, sanayi ve hizmetler sektörüne yapılan yatırımlarının istihdam üzerindeki etkinliğinin tespiti için oluşturulan modellerin Hausman testi sonuçları gösterilmiştir.

Tablo 3. Hausman Testi Sonucu

	Model I	Model II	Model III
Chi2	0.00	0.00	0.00
Olasılık Değeri	0.9864	0.9830	0.9677

Tablo 3'teki Hausman Testi sonuçları incelendiğinde her üç modele ait olasılık değerleri %10'un üstündedir. Bu nedenle de boş hipotez (H_0 =Birimlerin varyansı eşittir) kabul edilir. Dolayısıyla üç model için rassal etkiler modeli geçerlidir. Kurulan modellerde hata terimlerinde değişen varyans içerip içermediği Levene, Brown ve Forsythe (LBF) testi ile araştırılmıştır.

Tablo 4. Levene, Browne ve Forsythe Değişen Varyans Testi Sonuçları

	Kritik Değer	Serbestlik Derecesi	Olasılık Derecesi (Pr>F)
Model I	W0=1.0935927	df(5, 30)	0.38429083
	W50 = 1.1624650	df(5, 30)	0.35036954
	W10 = 1.0935927	df(5, 30)	0.38429083
Değişen varyans yok			
Model II	W0 = 1.0935927	df(5, 30)	0.38429083
	W50 = 1.1624650	df(5, 30)	0.35036954
	W10 = 1.0935927	df(5, 30)	0.38429083
Değişen varyans yok			
Model III	W0 = 1.0871610	df(5, 30)	0.38759338
	W50 = 1.1588734	df(5, 30)	0.35207384
	W10 = 1.0871610	df(5, 30)	0.38759338
Değişen varyans yok			

Tablo 4'te yer alan test sonuçları incelendiğinde birimlerin varyansı eşittir ve boş hipotez kabul edilmiş olur. Bu sonuca göre birimlerde değişen varyans yoktur.

Çalışma kapsamında oluşturulan modellerde otokorelasyon olup olmadığı Bhargava, Franzini ve Narendranathan'ın Durbin Watson (DW) ve Baltagi-Wu'nun (LBI) yerel en iyi değişmez testi ile araştırılmıştır. DW ve LBI test sonuçları Tablo 5'te gösterilmiştir. DW ve LBI test istatistiklerinin geneli 2'den küçük olduğu için tüm modeller için testin "otokorelasyon yoktur" şeklindeki boş hipotezi reddedilir. Dolayısıyla "otokorelasyon vardır" şeklindeki alternatif hipotez kabul edilir.

Tablo 5. Durbin Watson Otokorelasyon Test Sonuçları

Test İstatistiği	Model I	Model II	Model III
DW	1.6227234	1.5576252	1.6432112
LBI	1.9912771	1.943296	2.0154337

Modellerde tespit edilen otokorelasyonu ortadan kaldırmak için AR(1) kalıntılı doğrusal regresyon modeli kullanılmıştır. AR(1) kalıntılı doğrusal regresyon modeli ile elde edilen sonuçlar Tablo'6'da gösterilmiştir.

Tablo 6. Rassal Etkiler Modellerinin Tahmin Sonuçları

	Model I	Model II	Model III
Sabit Terim	54.34959 (0.000)**	53.60925 (0.000)**	53.4395 (0.000)**
Tarım	-0.0521019	-	-
Sanayi	-	0.0048567	-
Hizmetler	-	-	0.0039923
Standart Hata	0.0715265	0.0289672	0.0308407
Z Değeri	-0.73	0.17	0.13
Olasılık	0.466	0.867	0.897

Not: (*) ve (**) sırasıyla %5 ve %1 Önem Düzeyine Göre Anlamlılığı Temsil Etmektedir.

Tablo 6'da tahmin katsayıları incelendiğinde TR 90 Bölgesine yapılan tarım yatırımlarının katsayısı negatiftir. Sanayi ve hizmetler yatırımlarının katsayısı pozitif, ancak anlamsızdır. Bu sonuçlara göre tarım sektörüne yapılan kamu yatırımlarındaki %1'lik artış, istihdam oranını %0.052 oranında aşağı çekmektedir. Sanayi sektörü ve hizmetler sektöründeki kamu yatırım harcamalarındaki %1'lik artış ise TR90 Bölgesindeki istihdamı sırasıyla %0.004 ve %0.003 oranında artırmaktadır. Bu bulgular Heintz (2000)'in Güney Afrika, Fuest ve Huber (2000)'in 24 OECD Ülkesi, Akan ve Arslan (2008), Yavuz (2010)'in Türkiye için yaptığı çalışmalarla benzerlik göstermektedir. Analiz sonuçları genel olarak değerlendirildiğinde, TR 90 Bölgesinde sektörel kamu yatırım harcamalarındaki artışa oranla istihdamdaki artış beklenen ölçüde gerçekleşmemiştir.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Bu çalışmanın amacı, TR90 Bölgesinde sektörel kamu yatırım harcamalarının istihdam yaratma kapasitesinin Panel Veri Yöntemi ile test etmektir. Çalışmada 2008-2013 döneminde TR 90 Bölgesinde gerçekleşen sektörel kamu yatırım harcamaları ve istihdam oranı verileri kullanılmıştır.

Çalışmanın ampirik sonuçları değerlendirildiğinde, TR 90 Bölgesine yapılan kamu yatırımlarındaki %1'lik artış, bölgenin istihdam oranını %0.052 oranında aşağı çekmektedir. Sanayi sektörü ve hizmetler sektöründeki kamu yatırım harcamalarındaki %1'lik artış ise TR90 Bölgesindeki istihdamı sırasıyla %0.004 ve %0.003 oranında artırmaktadır. Bu sonuç, istihdam yaratma için bölgesel politikalarla ilişkili yerelin dinamiklerini dikkate alan özel ve bölgesel politikalara gereksinim olduğunu göstermektedir. Özellikle Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerin temel makroekonomik

politika hedeflerinden biri olan işsizlikle mücadelede ve dolayısıyla istihdam yaratmada bölgesel ve hatta alt bölge ölçekli planlara gereksinim duyulmaktadır.

Bölgesel kalkınmanın sadece ekonomik büyümeye bağlı olarak tanımlanması durumunda bölge içerisinde özellikle de kırsal-kentsel ayrımında eş düzeylilik açısından çok farklılıklar yaratacağı, ekonomik büyümenin yanında sosyal ferah ve yaşam kalitesinin de bölge düzeyinde alt bölge (il, ilçe) yaşam koşulları düşünülerek belirlenmesi gerekmektedir. TR 90 ölçeğinde tarım sektöründe kamu yatırımlarının istidama yansması isteniyorsa, öncelikli olarak tarım üretiminin olduğu kırsal alanlarda göçü engellemek ve nitelikli iş gücünü bölgede tutmak gerekmektedir. Kırsal alanlarda asgari düzeyde her türlü sosyo-kültürel (sağlık, eğitim gibi) ve altyapı sistemlerinin oluşturulması, kısaca işgücünün yaşam kalitesinin artırılması gerekmektedir. Ayrıca, TR 90 ölçeğinde tarım sektöründe istihdam artışı için katma değeri yüksek ürünlerde çeşitliliğe gidilmesi gerekmektedir. Bunun için ulusal ölçekten başlayarak tüm bölgeler için oluşturulacak kalkınma politikalarının kırsal ve kentsel alanlara yönelik olarak mekânsal karşılığının oluşturulması gerekmektedir. Bu kapsamda, tarım sektörüne yapılan yatırım harcamalarının istihdam artışına olanak sağlaması için tarımsal üretimde katma değer sağlayacak organik tarım ve hayvancılık, verimli tarım uygulamaları ve ekolojik turizmin teşvik edilmesi önem taşımaktadır. Sektörel yatırımların istihdam yaratma kapasitesine sahip niteliğe kavuşturulmasında merkezi yönetim tarafından alınan yatırım kararlarına yerel planlamacı ve kurumlar dahil edilmeli; taraflar arasında işbirliği, eşgüdüm teşvik edilmeli ve hükümet desteği ile istihdam dostu büyüme politikaları uygulanmalıdır. Tüm bunlara ek olarak bölgede tarımsal endüstrisinin gelişmesi için genç girişimcilere yönelik mesleki eğitim programlarına eşlik eden teknik ve mali destek mekanizmaları hayata geçirilmelidir.

KAYNAKÇA

- Akan, Yusuf- İbrahim Arslan (2008), "Türkiye’de Sektörel Yatırım Teşvik Belgeleri İle İstihdam Analizi:Doğu Anadolu Bölgesi Üzerine Bir Uygulama (1980-2006)", *Çalışma ve Toplum*,1(16), ss. 107-119.
- Altuntepe, Nihat- Tuğba Güner (2013), "Türkiye’de İstihdam-Büyüme İlişkisinin Analizi (1988-2011)", *Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi*, 5 (1), ss. 73-84 .
- Baltagi, Badi H. (2005), *Econometric Analysis Of Panel Data*. New York: John Wiley And Sons.
- Baltagi, Badi H. (2008), *Econometric Analysis of Panel Data*, Fourth Edition, J New York: John Wiley & Sons.
- Christaller, Walter (1933), *Central Places in Southern Germany*, Trans. Charlisle W. Baskin, London: PrenticeHall, 19.
- Dawkins, Casey J. (2003), "Regional Development Theory: Conceptual Foundations, Classic Works, and Recent Developments", *Journal of Planning Literature*, 188(2), pp. 131- 171.

-
- Fuest, Clemens-Bernd Huber (2000), "Why do governments subsidise investment and not qemployment?", *Journal of Public Economics*, (78), pp.171–192.
- Heintz, James (2000) "Distribution, investment, and employment in South Africa" *TIPS Conference*, 18-20 September, Johannesburg, pp. 2-30.
- Hoover, Edgar M.- Frank Giarratani (1985), *Introduction to Regional Economics*, 3d ed. New York: Knopf, 51.
- Hsiao, Cheng (2007), *Panel Data Analysis—Advantages And Challenges*, Los Angeles: Sociedad De Estadistica E Investigacion Operativa.
- Kaya, Dilek Göze- Ayşe Durgun Kaygısız- Nihat Altuntepe (2015), "Türkiye’de Kamu Harcamalarının Toplam İstihdama Etkisi Üzerine Bir Değerlendirme" *Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 17(1), ss. 83-96.
- Losch, August (1954), *The Economics of Location*, New Haven, CT: Yale University Press, 20.
- Markusen, Ann (1987), *Regions: The Economics and Politics of Territory*, Totowa, NJ: Rowman and Littlefield, 87.
- Matyas, Laszlo- Patrick Sevestre (1996), *The Econometrics of Panel Data*, Kluwer: Academic Publisher, 26.
- Söderbom, Mans (2011), *Econometrics II " Panel Data Part I*, HYPERLINK ["http://www.soderbom.net/metrix2/lec6_7.pdf"](http://www.soderbom.net/metrix2/lec6_7.pdf) http://www.soderbom.net/metrix2/lec6_7.pdf , (13.08.2016).
- Varol, Çiğdem, Tanyel Ö. Eceral (2008). “Türkiye’de Bölgesel Kalkınma Çalışmalarının Uygulanma/ Uygulanamama Süreçleri”, TEPAV 3. **Bölgesel Kalkınma ve Yönetişim Sempozyumu- Planlamadan Uygulamaya**, 27-28 Kasım, Mersin.
- Yavan, Nuri (2012), “Türkiye’de Yatırım Teşviklerinin Bölgesel Belirleyicileri: Mekânsal ve İstatistiksel Bir Analiz”, *Coğrafi Bilimler Dergisi*, 10 (1), ss. 9-37.
- Yavuz, Ali (2010), "Bir Maliye Politikası Aracı Olarak Yatırım Teşviklerinin Rekabet Koşulları Altında Özel Kesim Yatırımları Ve İstihdam Üzerine Etkisi: Ekonometrik Bir Analiz", *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 15(1), ss. 83-101.
- Yıldırım, Julide- Selami Sezgin- Nadir Öcal (2005), "Military Enpenditure and Employment in Turkey", *Defence and Peace Economics*, 16(4), pp. 283–295.

**BÖLGESEL EKONOMİK BÜYÜME ÜZERİNDE DIŞ TİCARETİN ETKİLERİ:
TÜRKİYE'DE DÜZEY 2 BÖLGELERİ ÜZERİNE PANEL VERİ ANALİZLERİ
(2004-2011)**

Mustafa Kemal DEĞER¹

Mürşit RECEPOĞLU²

ÖZ

Bu çalışmanın amacı, dış ticaretin bölgesel ekonomik büyüme üzerindeki etkilerini incelemektir. Ülke düzeyinde dış ticaretin ekonomik büyüme üzerindeki etkilerini araştıran birçok çalışma bulunurken, bölgesel düzeyde yapılan çalışmalar oldukça sınırlıdır. Dolayısıyla çalışmada, Türkiye'nin 26 adet 'Düzyey 2' bölgesinde dış ticaretin bölgenin ekonomik büyümesi üzerindeki etkileri, 2004-2011 dönemi için panel veri eşbütünleşme testleri ile araştırılmıştır. Çalışma kapsamındaki değişkenlere ait veriler, Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK)'ten elde edilmiştir. Türkiye'de il ve bölgelere ait GSYİH verileri, 2001 yılından sonra yayınlanmadığı için bu değişkeni temsilen çalışmada bölgesel gayri safi katma değer verileri kullanılmıştır. Çalışmada Düzey 2 bölgelerinin tamamını kapsayan panel veri analizleri yanında, Kalkınma Bakanlığı'nın sosyo-ekonomik gelişmişlik derecesine göre yaptığı sınıflandırma dikkate alınarak, panel veri analizleri (i) gelişmiş bölgeler, (ii) gelişmekte olan bölgeler (iii) az gelişmiş bölgeler için de gerçekleştirilmiştir. Çalışmadan elde edilen bulgulara göre Türkiye'de hem bölgesel ihracat hem de ithalatın bölgesel ekonomik büyüme üzerinde istatistiki açıdan anlamlı ve pozitif etkileri söz konusudur.

Anahtar Kelimeler: Dış Ticaret, Bölgesel Gayri Safi Katma Değer, Panel Veri Analizi

**THE IMPACT OF FOREIGN TRADE ON REGIONAL ECONOMIC GROWTH: PANEL
DATA ANALYSIS ON NUTS 2 REGIONS IN TURKEY
(2004-2011)**

ABSTRACT

The aim of this study is to examine the impact of foreign trade on regional economic growth. While there are many studies investigating the impact of foreign trade on economic growth at the country level, the regional level studies are very limited. Therefore, in this study the impacts on the regional economic growth of the region's foreign trade in Turkey's 26 NUTS 2 regions were investigated by panel data cointegration tests for the 2004-2011 period. The data on the variables included in this study were obtained from Turkish Statistical Institute (TUİK). Because GDP data for provinces and regions in Turkey, has not been published after 2001, regional gross value added in the study is used as proxy variable for regional GDP. In addition to panel data analysis covering the all region of NUTS 2, in this study panel data analysis by taking into account of Ministry of Development's classification according to socio-economic development degree has been performed on (i) developed regions, (ii) developing regions and (iii) less developed regions. According to the findings of this study either regional export and regional import have statistically significant and positive effects on regional economic growth in Turkey.

Keywords: Foreign Trade, Regional Gross Value Added, Panel Data Analysis

Jel Codes: F10, R11, R15

¹ Prof. Dr., Karadeniz Teknik Üniversitesi, İİBF İktisat Bölümü, mkdeger@ktu.edu.tr

² Arş. Gör., Gümüşhane Üniversitesi, İİBF İktisat Bölümü, mursit_recepoglu@hotmail.com

---

GİRİŞ

Son yıllarda giderek hız kazanan ekonomik küreselleşme ile birlikte dış ticaretin ekonomik büyüme üzerindeki etkilerini ampirik olarak test eden çok sayıda çalışma ortaya çıkmıştır. Bu çalışmaların bir kısmı, ihracatın ekonomik büyüme üzerindeki etkilerine yoğunlaşırken, diğer bir kısım çalışmalar ise sermaye malları ile aramalı ve hammadde ithalatının ekonomik büyüme üzerindeki etkilerini ele almışlardır. Bu geniş literatürde dış ticaret özelde de ihracat ve ithalatın ekonomik büyüme üzerindeki etkileri hakkında tam bir görüş birliği oluşmamıştır. Örneğin bir kısım çalışmalar, ihracatın verimlilik artışına, bağlantı etkilerine ve ölçek ekonomilerine yol açarak ekonomik büyümeyi olumlu bir şekilde etkilediğine dair sonuçlar verirken, bir kısım çalışmalar ise ihraç edilen ürünlerin niteliğine bağlı olarak bu etkilerin olumsuzla dönebileceğini ileri sürmüşlerdir. Aynı şekilde ithalatı ele alan bazı çalışmalar, ithalatın özellikle de sermaye malı ile aramalı ve hammadde ithalatının ekonomik büyümeyi olumlu etkilediği sonucuna ulaşmışken, diğer bir kısım çalışmalar ise ülkenin üretim ve ihracatının ithalata bağımlılığının ekonomik büyümeyi olumsuz etkileyebileceğini tespit etmişlerdir.

Türkiye ekonomisi, 1980'li yıllardan itibaren dünyada yükselen küreselleşme hareketlerine dahil olmaya başlamış ve 24 Ocak 1980 Kararları ile dışa açık ve piyasa mekanizmasına yönelik ihracata dayalı büyüme politikalarını izlemiştir. Bu politikalar, Türkiye'nin dünya ekonomisine daha fazla entegre olmasına ve dış ticaretin ekonomi içindeki payının giderek artmasına yol açmıştır. Dolayısıyla 1980'li yıllardan sonra Türkiye'nin ekonomik büyümesinde ihracatın artan önemi, konuyu ampirik olarak test eden çalışmalarında ortaya çıkmasına ve genişlemesine yol açmıştır. Türkiye özelinde dış ticaret ve ekonomik büyüme ilişkisini ele alan çalışmalarda da tam bir görüş birliği söz konusu değildir. Çalışmaların bazıları, ihracata dayalı büyüme görüşünü desteklerken, diğer bir kısım çalışmalar ise anlamlı olmayan hatta olumsuz etkilere ulaşmışlardır. Aynı şekilde bazı çalışmalar ise ithalatın büyümeyi uyardığı sonucuna ulaşırken, diğer bir kısım çalışmalar ise yüksek faiz-düşük kur politikalarının uyardığı ithalatın, ülkenin üretim ve ihracat yapısının ithalata dayalı hale gelmesinin ve yüksek cari açıkların sürdürülemez boyutlara ulaşmasının ekonomik büyümeyi olumsuz etkilediği bulgusuna ulaşmıştır.

Bununla birlikte küreselleşme sadece ülke ekonomilerinde değil yerel ve bölgesel ekonomiler üzerinde de önemli etkilere neden olabilmektedir. Dolayısıyla dışa açık politikalar, yurtiçinde gelişmişlik derecesi farklı olan yerel ve bölgesel ekonomileri de farklı boyutlarda etkileyebilmektedir. Dış ticaretin yerel ve bölgesel ekonomilerin büyüme ve kalkınmaları üzerindeki etkilerini ele alan ampirik çalışmalar, özellikle Çin gibi kayıt ve istatistiki veri toplama sistemlerinin güçlü olduğu ülkeler üzerinde yoğunlaşmaktadır. Türkiye'de yerel veya bölgesel düzeyde dış ticaretin etkilerini ele alan çalışmalar ise oldukça sınırlıdır. Dolayısıyla bu çalışma, literatürdeki bu eksikliği gidermeye yönelik olarak planlanmıştır.

Bu amaç doğrultusunda çalışma, 4 ana bölüm altında dizayn edilmiştir. Çalışmanın giriş kısmını takip eden ilk kısmında dış ticaret ve ekonomik büyüme ilişkilerini ele alan teorik açıklamaların yanında konuyu ülke ve bölgesel/yerel düzeyde ampirik olarak test eden çalışmaların bulgularına yer verilmiştir. Çalışmanın takip eden ikinci kısmında ise kullanılan değişkenler ile metodoloji tanıtılmıştır. Çalışmanın üçüncü kısmında ise ampirik bulgulara yer verilmiş ve son kısmında ise çalışmadan elde edilen sonuçlar değerlendirilmeye çalışılmıştır.

I. DIŞ TİCARET VE EKONOMİK BÜYÜME: TEORİ VE AMPİRİK LİTERATÜR

İktisadın bir bilim dalı olarak sistemli bir şekilde ele alınmasını sağlayan A. Smith'den günümüze kadar “dış ticaretin ülke ekonomilerini nasıl etkilediği?” daima tartışılan bir konu olmuştur. Örneğin dış ticaretin ülke refahını artırdığına dair klasik iktisatçıların görüşleri, bir kısım yazarlar tarafından geliştirilerek günümüze kadar etkisini devam ettirmiştir. Bu bağlamda 1980'lerden sonra büyüme literatüründe daha fazla kabul görmeye başlayan içsel büyüme teorisi, dış ticaretin, dolayısıyla da ticari liberalizasyonun dinamik etkileri üzerine dikkatleri çekerek, toplam faktör verimlilikleri ve bilgi birikimine dayalı olarak ekonomik büyümeye açıklama getirmektedir (Gerni vd., 2008:5). Diğer taraftan post Keynesyen yaklaşımlar ise ekonominin talep yönüne ağırlık vererek, dış ticaret ve büyüme ilişkilerinin anlaşılmasında iç tasarruf ve bütçe kısıtlarının yanında ödemeler bilançosu sınırlandırmalarına da özel bir önem vermektedirler (Jayme, 2001: 13-21).

Bununla birlikte dış ticaret ve ekonomik büyüme ilişkisini ele alan bu teorik tartışmalardan hareketle, bu iki değişken arasında kesin yargılara varılması güç gözükmektedir. Ancak Berg ve Kruger (2003: 6), dış ticaret ve ekonomik büyüme arasındaki olası kanalları aşağıdaki gibi özetlemişlerdir:

- i. Özellikle GOÜ'lerde ithal edilen sermaye mallarının önemi dikkate alındığında, yatırımların etkinliğinin artması;
- ii. Daha büyük piyasalara erişim vasıtasıyla uzun dönemde ölçeğe göre azalan getirilerden çok, sabit getirilerde büyüme yeteneğinin kazanılması;
- iii. Nitelsiz emek bol ülkelerde dış ticarete uzmanlaşma nedeniyle sermayenin daha yüksek bir reel kazanç elde etmesi;
- iv. Bir ve/veya ikinci maddede ifade edilen durumlar nedeniyle yurtiçi tasarrufların artması ve/veya yabancı sermaye akımlarının daha yüksek bir düzeye ulaşması;
- v. Ticarete açılmaya paralel olarak artan kısa dönemli büyümeden kaynaklanan olası içsel büyüme etkilerinin yakalanması,
- vi. Dışa açık bir ticaret rejimi söz konusu ise, ekonomik büyümeyi artırıcı diğer iktisat politikası reformlarının da uygulaması için hükümetler üzerinde baskı oluşması;
- vii. Ticari kısıtlamalar nedeniyle ortaya çıkan rant kollayıcı faaliyetlerin azalması;

---

viii. Daha büyük piyasalara erişme ve artan rekabetten kaynaklanan yenilikçi ve girişimci faaliyetlerin uyarılması ve

ix. Ticarete açılma vasıtasıyla yaratılan düşünce ve yeniliklere açık olma.

Dış ticaretin ekonomik büyüme üzerinde ihracat ve ithalat vasıtasıyla ortaya çıkaracağı bu etkileri ampirik olarak test eden çalışmalar, son yıllarda verilere ulaşılabilirliğin kolaylaşması ve ekonometride yaşanan gelişmeler nedeniyle giderek artmaktadır. Ampirik çalışmaların büyük bir kısmı, ihracatın ekonomik büyüme üzerindeki etkilerine yoğunlaşırken, son dönem bazı çalışmalar ise ithalatın ekonomik büyüme üzerindeki etkilerini inceleme konusu yapmışlardır. İhracatın ekonomik büyüme üzerindeki etkileri, büyük ölçüde Feder (1982)'nin çalışmasına dayandırılmışken, ithalatın ekonomik büyüme üzerindeki olumlu etkileri ise ağırlıklı Grossman ve Helpman (1991), Rivera-Batiz ve Romer (1991), Quah ve Rauch (1990) ile Mazumdar (1996)'ın teorik çalışmalarına dayandırılmaktadır (Gerni vd., 2008: 6).

Bununla birlikte konu ile ilgili ampirik çalışmalarda evrensel bir bulgudan bahsetmek mümkün değildir. Örneğin ihracat ve büyüme ilişkisini ele alan çalışmalardan Demirhan (2005), Bilgin ve Şahbaz (2009), Hameed vd. (2005), ihracata dayalı büyüme yönünde bulgulara ulaşılmışken, Şimşek (2003), Omotor (2008) ise büyümeye dayalı ihracat yönünde bulgulara ulaşımlardır. Aynı şekilde Yiğidim ve Köse (1997), Gerni vd. (2008), Taştan (2010), Yıldız ve Berber (2011), ithalata dayalı büyüme yönünde sonuçları yakalamışken, Hussain ve Saaed (2014), Guan ve Hong (2012) ise büyümeye dayalı ithalat yönünde bulgulara ulaşımlardır. Erdoğan (2006), Aktaş (2009), Li vd.(2010) ise değişkenler arası karşılıklı etkileşimi yansıtacak şekilde iki yönlü ilişkilere dair bulgulara ulaşımlardır. Furuoka (2007) ise çalışmasında ihracat ve ekonomik büyüme arasında herhangi bir nedensellik ilişkisi bulamamıştır.

Ülke veya ülkeler düzeyinde dış ticaret büyüme ilişkilerini ele alan ampirik literatürden seçilmiş çalışmalara ait bulgular bir bütün olarak değerlendirildiğinde dış ticaret ve ekonomik büyüme arasında farklılaşan bulguların varlığı, ele alınan ülke, dönem ve yöntemsel farklılıklardan kaynaklandığı gibi ülkelerin niteliği ve dış ticaretin yapısındaki farklılıklar da bulgulardaki çeşitliliğin bir diğer nedenleri olarak değerlendirilebilir. Dolayısıyla gerek ihracat-büyüme gerekse ithalat-büyüme ilişkilerinin yönü hakkında ampirik literatürde tam bir netlik söz konusu değildir.

Dış ticaret ve ekonomik büyüme ilişkilerini ülke bazında ele alan oldukça geniş bir ampirik literatür bulunmakla beraber dış ticaretin yerel ve bölgesel ekonomiler üzerindeki etkilerini ele alan ampirik çalışmalar daha sınırlı sayıda kalmıştır. Dış ticaret ve yerel/bölgesel ekonomik büyüme ilişkilerini ele alan sınırlı çalışmalara ait bilgiler ve bulgular, Tablo 1'de özetlenmiştir.

Tablo 1'deki ampirik çalışmalar dikkate alındığında bu çalışmaların büyük bir kısmının Çin'deki il ve bölgeler üzerine gerçekleştirildiği görülürken, az sayıda çalışma ise Türkiye, Rusya Federasyonu ve Endonezya üzerine yapılmıştır. Bununla birlikte bu sınırlı ampirik literatürün bulguları genel olarak değerlendirildiğinde dış ticaretin hem ihracat hem ithalat boyutuyla

bölgesel/yerel ekonomik büyüme üzerinde olumlu etkilere sahip olduğu görülmektedir. Ancak dış ticaret ile bölgesel büyüme ilişkilerini eşbütünleşme ve nedensellik testleri ile ele alan çalışmalarda ilişkinin yönü hakkında farklılaşan sonuçlara ulaşılmıştır. İhracat ve bölgesel ekonomik büyüme arasında genelde iki yönlü nedensel ilişkiler yakalanmış iken, ithalat ve bölgesel ekonomik büyüme arasında ise iki yönlü, tek yönlü ve hatta anlamlı olmayan ilişkilere de ulaşılmıştır. Elbette bu bulgu çeşitliliğinde ele alınan ülke, bölge, il farklılıklarının yanında kullanılan yöntem ve dönemsel farklılıkların etkisi de aşikardır.

Tablo 1. Yerel/Bölgesel Düzeyde Dış Ticaret ve Büyüme İlişkisi: Ampirik Literatür Özeti

Yazar(lar)	Bölge/İller ve Dönem	İlişki	Yöntem	Sonuç
Li Zhu (2004)	Çin'in Shanghai Eyaleti 1978-2001	Dış ticaret ve Ekonomik Büyüme İlişkisi	Zaman Serisi Eşbütünleşme ve Nedensellik Analizleri	Uzun dönemde dış ticaret ve büyüme arasında eşbütünleşik bir ilişki vardır. Kısa dönemde ise ihracat ile GSYİH ve ihracat ve ithalat arasında karşılıklı etkileşimler söz konusudur.
Yao (2006)	Çin'deki 28 İl Üzerine 1978-2000	İhracatın ve Doğrudan Yatırımların Büyüme Üzerine Etkisi	Dinamik Panel Veri Analizi	İhracat ve doğrudan yatırımlar ekonomik büyümeyi pozitif etkilemektedir.
Cheng (2007)	Çin'in Liao-ning Vilayeti 1979-2004	Dış ticaret ile Ekonomik Büyüme İlişkisi	Zaman Serisi Eşbütünleşme ve Nedensellik Analizleri	Uzun dönemde dış ticaret ve büyüme arasında eşbütünleşik bir ilişki vardır. İhracat ve büyüme arasında iki yönlü nedenselliğin yanında büyümeden ithalata doğru tek yönlü nedensellik yakalanmıştır.
Gerni vd. (2009)	Türkiye'nin İlleri	İllerin Büyüme Determinantları	Yatay-Kesit Regresyon	Bütün iller ve gelişmiş iller için ihracat ekonomik büyümeyi olumlu etkilerken, az gelişmiş illerde negatif etkilemektedir.
Sun ve Heshmati (2010)	Çin'deki 31 İl 2002-2007	Dış Ticaretin Büyüme Üzerine Etkisi	Panel Veri Analizi	Yüksek teknoloji ihracatının ekonomik büyümeyi olumlu etkilediği sonucuna ulaşılmıştır
Wang (2010)	Çin'in Beijing Vilayeti 1986-2006	Dış ticaret ve Ekonomik Büyüme İlişkisi	Zaman Serisi Eşbütünleşme ve Nedensellik Analizleri	İhracat ve ekonomik büyüme arasında uzun dönemli ilişkilerin yanında kısa dönemli iki yönlü nedensellik ilişkisi yakalanmıştır. İthalat ve büyüme arasında ise anlamlı ilişkiler bulunamamıştır.
Jarreau ve Poncet (2011)	Çin'deki 30 İl 1997-2009	İhracat Sofistikasyonu ve Büyüme ilişkisi	Panel Regresyon Analizi	İhracat sofistikaşyonunun kalkınma seviyesini etkilediği sonucuna ulaşılmıştır.
Lei ve Chen (2012)	Çin'deki İller, 1987-2010	İhracat ve Yabancı Yatırımlar ile Büyüme ilişkisi	Panel Veri Nedensellik Analizleri	İhracat ve büyüme arasında nedensel ilişkiler vardır. Çin'in merkezi ve batı bölgelerinde yer alan 19 ilde bireysel olarak ihracattan büyümeye doğru tek yönlü nedensel ilişkiler yakalanmıştır.
Künye (2014)	Türkiye Düzey 2 Bölgeleri 2004-2012	Kalkınma Ajansları Ekonomik Gelişme İlişkisi	Panel Veri Analizi	Bölgesel Düzeyde Dışa Açıklık Oranının Ekonomik Gelişmeyi Olumlu Etkilediği Sonucuna Ulaşılmıştır.

Ramadhan (2014)	Endonezya'nın 26 İli 1995-2008	İthalat, İhracat ve Ekonomik Büyüme İlişkisi	Panel Veri Regresyon Analizleri	Bütün tahminlerde ithalat ve ihracat, ekonomik büyümeyi olumlu etkilemektedir.
Chen ve Xiong (2014)	Çin'deki İller, 2003-2008	İhracat Sofistikasyonu ve Büyüme İlişkisi	Panel Veri Regresyon Analizleri	Bütün iller ve kıyı illerinde ihracat sofistasyonu ekonomik büyümeyi olumlu etkilemektedir.
Korgun ve Kumo (2015)	Rusya'nın Bölgeleri 2000-2012	Ekonomik Kalkınma, Ticaret ve Coğrafya İlişkileri	Panel Regresyon Analizleri	İhracat ve ithalat, bölgesel ekonomik kalkınmada olumlu etkilere sahiptir.
Wang vd. (2015)	Çin'in Xinjiang Vilayeti 1996-2013	Tarımsal Dış Ticaret ile Ekonomik Büyüme arasındaki ilişkileri	Zaman Serisi Eşbütünleşme ve Nedensellik Analizleri	Uzun dönemde tarımsal ihracat, ithalat ve ekonomik büyüme arasında eşbütünleşik bir ilişkinin varlığı yanında kısa dönemde tarımsal ürün ihracatı ile ithalatından ekonomik büyümeye doğru nedensel ilişkiler yakalanmıştır.

II. VERİ VE METEDOLOJİ

Bu çalışmanın amacı, Türkiye'deki bölgesel ekonomik büyümede dış ticaretin etkisini ampirik olarak test etmektir. Dolayısıyla çalışmada yapılacak analizlerde kullanılmak üzere "İhracat" (İHR) ve "İthalat" (İTH) verileri ile ekonomik büyümeyi temsilen "Bölgesel Gayrisafi Katma Değer" (BGSKD) verileri, 2004-2011 dönemi için "Türkiye İstatistik Kurumu" (TÜİK)'den elde edilmiştir. Çalışmada il ve bölge düzeyinde GSYİH verilerinin 2001 yılından bu yana yayınlanmaması nedeniyle bölgesel ekonomik büyümenin temsilcisi olarak BGSKD değişkeni kullanılmıştır. Bölgesel GSKD, bir bölgede yerleşik ekonomik birimlerin belli bir dönemde bu bölgedeki ekonomik faaliyetleri sonucunda ürettikleri mal ve hizmetlerin (çıktı) değerinden, bu üretimde bulunabilmek için kullandıkları mal ve hizmetler (ara tüketim) değerinin çıkarılması sonucu elde edilir. Bölgesel gayrisafi katma değer ile bölgede ikamet eden üretici birimlerin ekonomik faaliyetlerinin ölçülmesi amaçlanmaktadır. Bu nedenle üretici birimin yerleşik olduğu bölge, hesaplamalarda temel alınmaktadır. Bölgesel GSKD, bölgede ikamet eden hanehalklarının gelirinin ölçüsü değil, bölgenin üretim gücünün bir göstergesi olarak tanımlanmaktadır.(TÜİK, 2014:2).

Türkiye'de bölgeler, 2002 yılından bu yana AB'nin bölgesel düzeyde uyguladığı müktesebata uygun olarak sınıflandırılmıştır. Buna göre bölgeler üç düzeye ayrılmıştır. Düzey 1'de, iller gruplaştırılarak 12 bölgeli bir ayırım yapılmıştır. Düzey 2'de iller yine gruplaştırılarak 26 bölgeli bir ayırım yapılmıştır. Düzey 3'de ise Türkiye'deki il sayısına göre bölgeler ayrılmıştır (Dinler,2008:90). Bu çalışmada il düzeyinde Gayrisafi Katma Değer verilerinin bulunmaması nedeniyle yerel düzeyde dış ticaret ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki, BGSKD verisi bulunan "Düzey 2 Bölgeleri" için analiz edilmiştir.

Düzey 2 bölgeleri 26 bölgeden oluşmaktadır ve bu bölgeler kendi aralarında gelişmişlik düzeylerine göre ayrılabilir. Kalkınma Bakanlığı tarafından yayınlanan "İllerin ve Bölgelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması-2011"e göre Düzey 2 bölgeleri 4 kademeye

ayrılmıştır (Kalkınma Bakanlığı, 2013). Tablo 2, Türkiye'nin Düzey 2'ye göre alt bölgelerini göstermektedir.

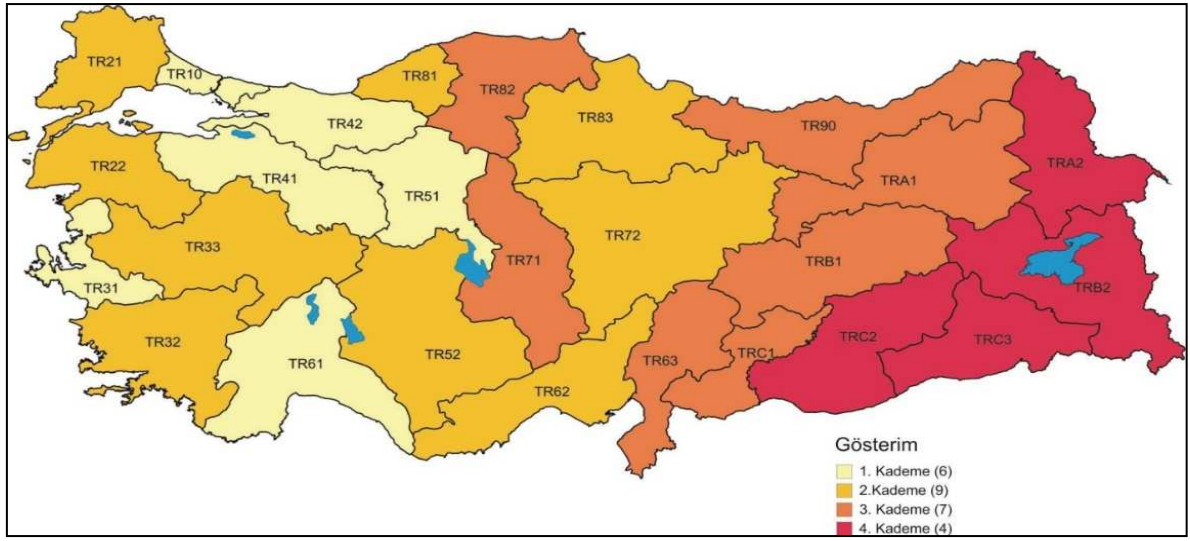
Tablo 2. Düzey 2 Bölgelerinin 4 kademeli Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Düzeyi

1.Kademe Bölgeler	2.Kademe Bölgeler	3.Kademe Bölgeler	4.Kademe Bölgeler
TR10 (İSTANBUL ALT BÖLGESİ)	TR21 (TEKİRDAĞ ALT BÖLGESİ)	TR82 (KASTAMONU ALT BÖLGESİ)	TRA2 (AĞRI ALT BÖLGESİ)
TR31 (İZMİR ALT BÖLGESİ)	TR22 (BALIKESİR ALT BÖLGESİ)	TR71 (KIRIKKALE ALT BÖLGESİ)	TRB2 (VAN ALT BÖLGESİ)
TR41 (BURSA ALT BÖLGESİ)	TR32 (AYDIN ALT BÖLGESİ)	TR90 (TRABZON ALT BÖLGESİ)	TRC2 (ŞANLIURFA ALT BÖLGESİ)
TR42 (KOCAELİ ALT BÖLGESİ)	TR33 (MANİSA ALT BÖLGESİ)	TRA1 (ERZURUM ALT BÖLGESİ)	TRC3 (MARDİN ALT BÖLGESİ)
TR51 (ANKARA ALT BÖLGESİ)	TR52 (KONYA ALT BÖLGESİ)	TRB1 (MALATYA ALT BÖLGESİ)	
TR61 (ANTALYA ALT BÖLGESİ)	TR62 (ADANA ALT BÖLGESİ)	TRC1 (GAZİANTEP ALT BÖLGESİ)	
	TR72 (KAYSERİ ALT BÖLGESİ)	TR63 (HATAY ALT BÖLGESİ)	
	TR81 (ZONGULDAK ALT BÖLGESİ)		
	TR83 (SAMSUN ALT BÖLGESİ)		

Kaynak: Kalkınma Bakanlığı, 2013

Tablo 2'de verilen gelişmişlik derecesine göre bölgelerin coğrafi dağılımı ise Şekil 1'deki harita yardımıyla görülebilmektedir. Haritadan açıkça görüleceği üzere ülkenin sosyo-ekonomik olarak en geri kalmış bölgeleri, ülkenin doğusunda yer alan bölgelerdir. Diğer taraftan en gelişmiş bölgeleri ise büyük ölçüde İstanbul-Ankara ana güzergâhı arasında yer alan illerden oluşmaktadır. Daha açık bir ifadeyle ülkenin batısından doğusuna doğru giderek şiddetlenen bir bölgesel dengesizlik sorunu yaşanmaktadır.

Düzey 2 bölgelerinin gelişmişlik düzeyine göre sınıflandırılmış olduğu tablodan yararlanılarak, çalışma için Düzey 2 bölgeleri, gelişmiş (1. Kademe), gelişmekte olan (2. ve 3. Kademe) ve az gelişmiş (4. Kademe) bölgeler diye üç gruba ayrılmıştır. Böylece Türkiye'deki bölgesel gelişmişlik farklılığına bağlı olarak dış ticaret ve ekonomik büyüme ilişkileri belirlenmeye çalışılmıştır.

Şekil 1. Düzey 2 Alt Bölgelerinin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Kademeleri

Kaynak: Kalkınma Bakanlığı, 2013

Düzey 2 bölgelerindeki ihracat, ithalat ve gayri safi katma değer verileri yıllık olarak 2004-2011 dönemi için TÜİK'ten elde edilmiştir. Yıl aralığının 2004-2011 olarak seçilmesinin nedeni ise TÜİK tarafından bölgesel gayri safi katma değer verilerinin son olarak 2004-2011 dönemi için yayınlanmış olmasıdır. Bölgesel gayri safi katma değer verileri ile bölgesel ihracat ve ithalat verileri TÜİK'ten TL cinsinden elde edilip TCMB'nın o yıllardaki ortalama döviz kuru ile dolar cinsine çevrilmiştir. Ayrıca verilerin doğal logaritması alınarak panel veri analizleri Eviews 9.0 paket programı ile gerçekleştirilmiştir.

Çalışmada ilk olarak değişkenlerin birim kök içerip içermediği test edilmeye çalışılmıştır. Bunun için ise serilerin durağanlığını test etmek amacıyla Im, Pesaran, and Shin-IPS, Fisher-ADF ve Fisher-PP testleri uygulanmıştır. Bu testler ile paneldeki her grubun birim kök içerip içermediği, “Bütün Yatay Kesitlerde Birim Kök vardır” şeklindeki H_0 hipotezi ile test edilmektedir. Bu testlerin alternatif hipotezi ise “Bazı Yatay Kesitlerde Birim Kök Yoktur” şeklindedir.

İkinci olarak ise, durağan olmayan değişkenler arasında uzun dönemli ilişkinin varlığını test etmek amacıyla Pedroni (1999,2004) tarafından geliştirilen eşbütünleşme testi uygulanmıştır. Panel birim kökün var olması durumunda özellikle de uzun dönemli ilişkiyi tespit etmek amacıyla panel eşbütünleşme testi kullanılmaktadır. Literatürde en çok kullanılan testlerden biri ise bu çalışma için kullanılan Pedroni (1999,2004) panel eşbütünleşme testidir. Pedroni eşbütünleşme testi birinci dereceden durağan $I(1)$ olan serilere uygulanan ve aşağıdaki gibi bir eşitlik ile tanımlanan bir testtir.

$$y_{it} = \alpha_i + \beta_{1i}x_{1it} + \beta_{2i}x_{2it} + \dots + \beta_{Mi}x_{Mit} + e_{it} \quad (1)$$

Burada T zaman sürecindeki gözlem sayısını, N ise paneldeki yatay kesitlerin toplam sayısını ve M regresyondaki değişkenlerin sayısını göstermektedir. N tane farklı kesit olduğundan her biri M tane değişkeni içeren N tane farklı denklem olacaktır. $\beta_{1i}, \beta_{2i}, \dots, \beta_{Mi}$ eğim katsayılarının paneldeki yatay kesitler arası değişebilme imkanı vardır. α_i parametresi paneldeki kesitlere özgü sabit veya

bireysel kesitler arasında farklı olabilen sabit etki parametresini ifade etmektedir (Kök ve Şimşek, 2006).

Pedroni eşbütünleşme analizi için 7 adet test istatistiği geliştirmiştir. (1) nolu denklemde x ve y değişkenleri arasında uzun dönemli bir ilişkinin olup olmadığı, denklemde yer alan e_{it} kalıntısının durağanlığı analiz edilerek tespit edilmektedir.

Yapılan panel eşbütünleşme testlerinin sonucunda değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişki tespit edilmesi durumunda bu ilişkinin derecesinin ve yönünün belirlenmesi amacıyla panel eşbütünleşik regresyon modeli tahmin edilmektedir. Eşbütünleşik panel veri değişkenleri arasındaki ilişkiyi tahmin etmek için yazında çoğunlukla kullanılan yöntemlerden bir tanesi Tam Düzeltilmiş En Küçük Kareler (FMOLS) yöntemidir (Kök ve diğerleri, 2006). Pedroni(2000, 2001) ve Phillips ve Moon (1999) tarafından geliştirilmiş olan FMOLS yöntemi, aşağıdaki panel regresyon modeline dayanmaktadır;

$$y_{it} = \alpha_i + \beta x_{it} + \mu_{it} \quad (2)$$

$$x_{it} = x_{it-1} + e_{it} \quad (3)$$

Bu denklemlerde y_{it} bağımlı değişkeni, x_{it} bağımsız değişkenleri ve α_i için sabit etkileri göstermekte, ayrıca paneli oluşturan yatay kesitler arasında bağımlılık olmadığı varsayılmaktadır. Denklem (2)'de hata terimleri durağan bir süreç olarak yer almaktadır. Bundan dolayı y_{it} birinci dereceden bütünleşikse y_{it} ve x_{it} arasında uzun dönem eşbütünleşme ilişkisi vardır. Böylece β tahmin edilmesi gereken uzun dönem eşbütünleşme vektörünü göstermiş olur. Panel FMOLS tahmincisi için eşbütünleşme vektörü elde edilirken ilk aşama olarak $y_{it} = \alpha_i + \beta x_{it} + \mu_{it}$ 'deki her bir yatay kesit için FMOLS tahmincisi ile tahmin edilmektedir. Daha sonra ise her bir yatay kesite ait FMOLS tahmininden elde edilen katsayıların ortalaması alınmaktadır. Bu eşbütünleşme vektörü aşağıdaki gibi hesaplanmaktadır. (Nazlıoğlu,2010:98-99).

$$\hat{\beta}_{GFM}^* = N^{-1} \sum_{i=1}^N \beta_{FMi}^* \quad (4)$$

Bu denklemdeki her bir yatay kesitten elde edilen kat sayı, β_{FMi}^* ile gösterilmektedir. Panel eşbütünleşme katsayısına ilişkin t-istatistiği ise aşağıdaki gibi hesaplanmaktadır;

$$t_{\hat{\beta}_{GFM}^*} = N^{-1/2} \sum_{i=1}^N t_{\hat{\beta}_{FMi}^*} \quad (5)$$

Pedroni tarafından önerilen, panel eşbütünleşme testleriyle saptanan eşbütünleşme ilişkisinin katsayılarına ilişkin tahmin yöntemi olarak Tam Düzeltilmiş En Küçük Kareler Yöntemi (FMOLS), bireysel kesitler arasında önemli ölçüde heterojenliğe izin vermektedir. Sabit terim, hata terimi ve bağımsız değişkenlerin farkları arasında olabilecek korelasyonları da hesaba katmaktadır. FMOLS yönteminde parametrik olmayan uyarılama, içsellik ve otokorelasyonu düzeltmek amacıyla bağımlı

değişkene yapılmakta ve tahmin edilen uzun dönem parametreler uyarlanmış bağımlı değişkenin bağımsız değişkenler üzerinde regres edilmesiyle elde edilmeye çalışılmaktadır. Ayrıca Pedroni, FMOLS yönteminin küçük örneklerdeki gücünü de araştırarak, t-istatistiğinin küçük örneklerdeki performansının Monte Carlo simülasyonları ile iyi olduğunu ortaya koymuştur. (Kök ve Şimşek, 2006)

III. AMPİRİK BULGULAR

Dış ticaretin büyüme üzerindeki etkisi, 2004-2011 dönemini kapsayan 26 Düzey 2 bölgeye ait verilerle panel veri analizi yapılarak araştırılmıştır. Çalışmada öncelikle değişkenlere ait tanımlayıcı istatistiklere yer verilmiştir. Daha sonra ise değişkenler arası korelasyon katsayıları ve eşbütünleşme analizlerine gidilmiştir. Son olarak FMOLS yöntemi ile uzun dönem eşbütünleşik regresyon tahminleri gerçekleştirilmiştir.

A. Tanımlayıcı İstatistikler ve Korelasyon Katsayıları

Çalışmada yer alan 26 Düzey 2 bölgesi için “Katma Değer” “İthalat” ve “İhracat” değişkenleri açısından tanımlayıcı istatistikler Tablo 3’te gösterilmektedir.

Tablo 3. Tüm Bölgeler için Tanımlayıcı İstatistikler

Değişkenler	BGSKD (Dolar)	İTH (Dolar)	İHR (Dolar)
Ortalama	2.11E+10	5.37E+09	3.92E+09
Medyan	1.33E+10	7.20E+08	8.43E+08
Maksimum	1.87E+11	1.24E+11	7.34E+10
Minimum	2.38E+09	9266520.	15874152
Std. Hata	2.90E+10	1.77E+10	1.06E+10
Gözlem	208	208	208

Tablo 3’de verilen tanımlayıcı istatistiklere göre, tüm bölgeler açısından 2004-2011 döneminde ortalama katma değer 21 milyar dolar, ortalama ithalat 5.3 milyar dolar, ortalama ihracat ise 3.9 milyar dolardır. En fazla katma değer, 187 milyar dolar ile 2011 yılında İstanbul alt bölgesine, en düşük katma değer ise 2,3 milyar dolar ile 2004 yılında Ağrı alt bölgesine aittir. En fazla ithalat ise 124 milyar dolar ile 2011 yılında İstanbul alt bölgesine, en düşük ithalat ise 9 milyon dolar ile 2005 yılında Van alt bölgesine aittir. Diğer taraftan en fazla ihracat ise 73 milyar dolar ile 2008 yılında İstanbul alt bölgesine, en düşük ihracat ise 15 milyon dolar ile 2004 yılında Erzurum alt bölgesine aittir.

Çalışmada kullanılan değişkenlerin logaritmaları (LBGSKD, LIHR, LİTH) alınarak hesaplanan korelasyon katsayıları, gelişmiş, gelişmekte olan, az gelişmiş ve bütün bölgeler açısından Tablo 4’te gösterilmiştir.

Tablo 4’de verilen sonuçlara göre gelişmiş, gelişmekte olan, az gelişmiş ve bütün bölgelerde dış ticaret değişkenleri ile bölgesel katma değer arasında pozitif bir korelasyon ilişkisi vardır. Bununla birlikte değişkenler arası korelasyon katsayıları bölgelerin sosyo-ekonomik gelişme derecesine göre

yükselmektedir. Daha açık bir ifade ile hem ihracatın hem de ithalatın bölgesel katma değer üzerinde beklenen olumlu etkileri, bölgelerin gelişmişlik derecesi yükseldikçe artmaktadır.

Tablo 4. Değişkenlere Ait Korelasyon Katsayıları

Bütün Bölgeler İçin Korelasyon Katsayıları			
Değişkenler	LBGSKD	LITH	LIHR
LBGSKD	1.000000		
LITH	0.890051	1.000000	
LIHR	0.895800	0.908277	1.000000
Gelişmiş Bölgeler için Korelasyon Katsayıları			
Değişkenler	LBGSKD	LITH	LIHR
LBGSKD	1.000000		
LITH	0.911090	1.000000	
LIHR	0.872817	0.982512	1.000000
Gelişmekte Olan Bölgeler için Korelasyon Katsayıları			
Değişkenler	LBGSKD	LITH	LIHR
LBGSKD	1.000000		
LITH	0.716782	1.000000	
LIHR	0.811648	0.838699	1.000000
Az Gelişmiş Bölgeler için Korelasyon Katsayıları			
Değişkenler	LBGSKD	LITH	LIHR
LBGSKD	1.000000		
LITH	0.703160	1.000000	
LIHR	0.534141	0.477672	1.000000

B. Panel Veri Analizleri

Bölgesel düzeyde ihracat ve ithalatın katma değer dolayısıyla ekonomik büyüme üzerinde üzerindeki etkilerini tespit etmek amacıyla öncelikle serilerin birim kök içerip içermediklerinin belirlenmesi gerekmektedir. Bu doğrultuda çalışmada birinci nesil birim kök testlerinden IPS, Fisher-ADF ve Fisher-PP testleri ile durağanlık sınamaları yapılmış ve sonuçlar Tablo 5'te gösterilmiştir.

Tablo 5. Panel Birim Kök Testleri

	Bütün Bölgeler			Gelişmiş Bölgeler		
	IPS	F-ADF	F-PP	IPS	F-ADF	F-PP
	t istatistiği	t istatistiği	t istatistiği	t istatistiği	t istatistiği	t istatistiği
LBGSKD	-0.60554	52.6700	148.886*	-0.63725	14.0182	35.0350*
ALBGSKD	-4.82772*	124.864*	166.187*	-1.67518**	23.4430**	31.0201*
LIHR	1.10013	38.5178	71.3493**	0.43491	7.54795	13.7091
ALIHR	-4.60228*	117.138*	156.709*	-1.47915***	21.7969**	30.0104*
LITH	1.41543	39.9967	54.5547	1.65206	2.94487	1.88084
ALITH	-4.50613*	118.992*	179.975*	-2.30978**	28.5129*	46.0561*
	Gelişmekte Olan Bölgeler			Az Gelişmiş Bölgeler		
	IPS	F-ADF	F-PP	IPS	F-ADF	F-PP
	t istatistiği	t istatistiği	t istatistiği	t istatistiği	t istatistiği	t istatistiği
LBGSKD	-0.75724	35.1354	94.0364*	0.67962	3.51629	19.8148**
ALBGSKD	-3.63165*	74.8561*	98.9046*	-2.99336*	26.5651*	36.2621*
LIHR	1.31418	20.7494	32.0408	-0.32240	10.2204	25.5994*
ALIHR	-3.12676*	67.4880*	90.1456*	-3.66848*	27.8532*	36.5530*
LITH	0.53887	30.3722	42.6553***	0.50280	6.67959	10.0185
ALITH	-3.44930*	72.2174*	108.189*	-1.76091**	18.2615**	25.7301*

Not: Test denkleminde bireysel sabit eklenmiştir. Uygun gecikme uzunluğu Schwarz bilgi kriterine göre seçilmiştir. IPS ve Fisher PP testi için Bartlett Kernel metodu kullanılmış ve Bandwith genişliği Newey-West yöntemi ile belirlenmiştir. *, **, ***işaretleri sırasıyla %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeyinde olan değerleri göstermektedir.

Birim kök testlerinden çıkan sonuca göre, Fisher PP testinde bütün bölgelerde katma değer ve ihracat, gelişmiş bölgelerde katma değer, gelişmekte olan bölgelerde katma değer ve ithalat ve az gelişmiş bölgelerde ise katma değer ve ihracat değişkenleri seviyelerinde durağandır. Dolayısıyla bu değişkenler açısından “Bütün yatay kesitlerde birim kök vardır” şeklindeki boş hipotez reddedilmektedir. Diğer tüm serilerde ise boş hipotez reddedilememektedir. Yani diğer seriler açısından değişkenler seviyelerinde durağan değildir. Bu bilgiler çerçevesinde değişkenlerin birinci farkı alınmış ve bunun sonucunda IPS, Fisher ADF ve Fisher PP birim kök testlerine göre tüm değişkenler I(1) seviyesinde durağan hale gelmişlerdir. Bu sonuç serilerin birinci dereceden entegre olduğunu göstermektedir.

Değişkenlerin tümünün I(1) seviyesinde durağan olduğu tespit edildikten sonra bir sonraki aşama olan eşbütünleşme testi aşamasına geçilmiştir. Serilerin aynı seviyeden durağan olması bu serilerin uzun dönemde eşbütünleşik oldukları anlamına gelebilir. Ancak bu durumun bir eşbütünleşme testi ile test edilmesi gerekmektedir. Eşbütünleşme testi olarak ise Pedroni Panel Eşbütünleşme Testi kullanılması uygun görülmüştür. Çünkü bu test I(1) seviyesinde durağan olan serilere uygulanabilmektedir.

Tablo 6. Pedroni Panel Eşbütünleşme Testi Sonuçları

	Bütün Bölgeler	Gelişmiş Bölgeler	Gelişmekte Olan Bölgeler	Az Gelişmiş Bölgeler
	t istatistiği	t istatistiği	t istatistiği	t istatistiği
Panel v-İstatistiği	-0.108757	0.079493	-0.258495	0.296864
Panel rho-İstatistiği	1.523937	0.388383	1.698913	-0.463742
Panel PP-İstatistiği	-3.486512*	-2.720403*	-0.878229	-7.854061*
Panel ADF İstatistiği	-3.458102*	-2.813660*	-0.900151	-6.304046*
Grup rho-İstatistiği	3.079822	1.219093	2.729348	0.900262
Grup PP-İstatistiği	-10.70984*	-4.544604*	-5.658892*	-10.42109*
Grup ADF-İstatistiği	-7.584599*	-4.843922*	-4.019165*	-5.366111*

Not: Gecikme Uzunluğu Schwartz Bilgi Kriterine göre seçilmiştir. Test Sabitli olarak yapılmıştır. *, ** işaretleri sırasıyla %1 ve %5 anlamlılık düzeyinde olan değerleri göstermektedir.

Mevcut değişkenlere gelişmiş, gelişmekte olan, az gelişmiş ve bütün bölgeler bağlamında eşbütünleşme testi uygulanmıştır. Pedroni panel eşbütünleşme test sonuçlarına göre gelişmekte olan bölgelerde Grup PP ve Grup ADF testleri, gelişmiş, az gelişmiş ve bütün bölgelerde ise Panel PP, Panel ADF, Grup PP ve Grup ADF testleri istatistiki olarak anlamlı çıkmıştır. Dolayısıyla H_0 hipotezi olan “Seriler Arasında Eşbütünleşme Yoktur” hipotezi reddedilmiştir. Bu sonuçlara göre mevcut seriler arasında uzun dönemli bir ilişki olduğu ve bu serilerin eşbütünleşik oldukları tespit edilmiştir.

Seriler arasındaki uzun dönemli ilişki tespit edildikten sonra ise bu ilişkinin derecesini ve yönünü belirlemek için panel eşbütünleşik regresyon modeli tahmin edilmiştir. Bu çalışmada yatay kesit bağımlılığı dikkate alınmadığı için eş bütünleşik panel veri değişkenleri arasındaki ilişkiyi tahmin etmek için Pedroni (2000, 2001) ve Phillips ve Moon (1999) tarafından geliştirilmiş olan tam

düzeltilmiş en küçük kareler yöntemi (FMOLS) kullanılmıştır. Tablo 7’de panel FMOLS sonuçları gösterilmektedir.

Tablo 7. Panel FMOLS Sonuçları

<i>Bağımlı Değişken:</i> <i>LBGSKD</i>	<i>LİHR</i>			<i>LİTH</i>		
	Katsayı değeri	t istatistiği	p değeri	Katsayı değeri	t istatistiği	p değeri
Bütün Bölgeler	0.226879	5.251866	0.0000*	0.244498	5.589063	0.0000*
Gelişmiş Bölgeler	0.443341	3.202121	0.0030*	0.224293	1.727663	0.0931***
Gelişmekte Olan Bölgeler	0.209636	3.650418	0.0004*	0.237956	4.199021	0.0001*
Az Gelişmiş Bölgeler	0.317589	6.361741	0.0000*	0.118627	2.142242	0.0435**

*, **, *** işaretleri sırasıyla %1, %5, %10 anlamlılık düzeyinde olan değerleri göstermektedir.

Panel FMOLS tahmin sonuçlarına göre, bütün bölgelerde ithalatın ve ihracatın katma değer üzerine etkisi pozitif ve ithalat ile ihracat istatistiki olarak %1 düzeyinde anlamlıdır. Katsayılara bakıldığında, ihracattaki %1’lik bir artış katma değeri % 0,22 kadar artırırken, ithalattaki %1’lik bir artış katma değeri % 0,24 kadar artırmaktadır. Bununla birlikte gelişmiş bölgelerde ithalatın ve ihracatın katma değer üzerine etkisi pozitif ve ithalat istatistiki olarak %10, ihracat ise %1 düzeyinde anlamlıdır. Bunun yanında katsayılara bakıldığında, ihracattaki %1’lik bir artış katma değeri % 0,44 kadar artırırken, ithalattaki %1’lik bir artış katma değeri % 0,22 kadar artırmaktadır.

Öte yanda gelişmekte olan bölgelerde ithalatın ve ihracatın katma değer üzerine etkisi pozitif ve ithalat ile ihracat istatistiki olarak %1 düzeyinde anlamlıdır. Katsayılara bakıldığında, ihracattaki %1’lik bir artış katma değeri % 0,20 kadar artırırken, ithalattaki %1’lik bir artış katma değeri % 0,23 kadar artırmaktadır. Son olarak az gelişmiş bölgelerde ise ithalatın ve ihracatın katma değer üzerine etkisi pozitif ve ihracat istatistiki olarak %1, ithalat %5 düzeyinde anlamlıdır. Katsayılara bakıldığında ihracattaki %1’lik bir artış katma değeri % 0,31 kadar artırırken, ithalattaki %1’lik bir artış katma değeri % 0,11 kadar artırmaktadır.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Dış ticaretin ekonomik büyüme üzerindeki etkilerine yönelik tartışmaları ampirik olarak test eden çalışma bulgularından hareketle evrensel geçerliliğe sahip ortak bir sonuçtan bahsetmemiz mümkün değildir. Kaldı ki ülke ve ülkeler düzeyinde yapılan çalışmalar, yöntem, değişken, ülke ve dönemsel farklılıkları nedeniyle oldukça farklı bulgular vermişlerdir. Bununla birlikte büyük bir çoğunluğu Çin’deki il ve bölgeler üzerine yapılan yerel düzeydeki çalışmalar ise büyük ölçüde dış ticaretin bölgesel ekonomik büyümeyi uyardığı yönünde sonuçlara ulaşmıştır. Fakat nedensellik testlerini dikkate alan çalışmalarda nedensel ilişkinin yönü özellikle ithalat açısından farklılaşabilmektedir.

Türkiye ekonomisinin 1980 sonrası dışa açılma deneyimleri, dış ticaretin ülke ekonomisi için önemini her geçen gün artırmaktadır. Dolayısıyla son yıllarda Türkiye’nin ekonomik büyümesi ve dış

ticaret arasındaki ilişkileri ele alan önemli bir ampirik literatür belirmeye başlamıştır. Bununla birlikte ülkenin dış ticaret politikasındaki bu yapısal dönüşüm, sadece ülke çapında değil Türkiye'nin yerel ve bölgesel ekonomileri üzerinde de önemli etkilere yol açmış ve bu etkilere bağlı olarak yerel ve bölgesel ekonomilerin yapılarında da dönüşümler yaşanmaya başlanmıştır. Dolayısıyla bu çalışma, ulusal ve uluslararası literatürde büyük ölçüde ihmal edilen "dış ticaretin yerel/bölgesel ekonomilerin büyümesi üzerindeki etkilerini" ele almaktadır.

Dış ticaretin yerel/bölgesel ekonomiler üzerindeki etkilerini ele alan ampirik çalışmaların tamamına yakını kayıt sisteminin oldukça güçlü olduğu ve bu nedenle veri ulaşılabilirliğinin nispeten kolay olduğu Çin'in il ve bölgeleri üzerinedir. Konu ile ilgili az sayıda yapılan çalışmalar, Türkiye, Rusya Federasyonu ve Endonezya üzerinedir. Bu çalışmanın yapılmasının temel motivasyonu, konuyu yerel/bölgesel ekonomiler özelinde ele alan ampirik literatürdeki çalışmaların sayısal anlamdaki yetersizliğidir. Dolayısıyla bu çalışmada dış ticaretin yerel/bölge ekonomilerinin büyümesi üzerindeki etkileri, 2004-2011 dönemi için Türkiye'de Düzey 2 kapsamındaki 26 alt bölgeyi dikkate alan panel veri analizleri ile inceleme konusu yapılmıştır. Çalışmada dikkate alınan Düzey 2 bölgelerinin dış ticaret ile bölgesel Gayrisafi Katma Değer verileri, TÜİK'den elde edilmiş ve panel veri analizleri, bütün bölgeleri kapsayan panel yanında sosyo-ekonomik gelişmişlik derecesine göre gelişmiş, gelişmekte olan ve az gelişmiş bölgeleri kapsayan paneller için de gerçekleştirilmiştir

Çalışmada öncelikle değişkenlerin durağan olup olmadığını belirlemek için panel birim kök testleri yapılmıştır. Panel birim kök testlerine göre, değişkenlerin birinci farkında tamamının durağan olduğu görülmüştür. Daha sonra çalışmada fark durağan değişkenlerin uzun dönem ilişkisini belirlemek için panel eşbütünleşme testlerine yer verilmiştir. Çalışmada gerçekleştirilen Pedroni eşbütünleşme testlerine göre Türkiye'nin Düzey 2 bölgelerinde dış ticaret ile ekonomik büyüme arasında uzun dönemli eşbütünleşik ilişkiler söz konusudur. Çalışmada son olarak değişkenler arasındaki uzun dönemli ilişkinin derecesini belirlemek amacıyla panel FMOLS regresyon tahmini yapılmıştır. Panel FMOLS tahmin sonuçlarına göre gelişmiş, gelişmekte olan, az gelişmiş ve bütün bölgelerde, bölgesel ihracat ve ithalatın bölgesel katma değer üzerinde istatistiki açıdan anlamlı ve pozitif etkileri söz konusudur. Elde edilen bu sonuç, dış ticaretin ekonomik büyümeyi olumlu etkilediği düşüncesini destekler niteliktedir. Bunun yanında bölgesel katma değerinin ihracat ve ithalattaki değişmelere tepkisini gösteren açıklayıcı değişkenlerin parametre katsayılarına bakıldığında, gelişmiş ve az gelişmiş bölgelerde ekonomik büyümede ihracat daha önemli bir faktör iken (sırasıyla 0.44 ve 0.31), gelişmekte olan bölgelerde ve bütün bölgelerde ise ithalat değişkeni bölgesel katma değeri daha fazla uyarmaktadır (sırasıyla 0.23 ve 0.24).

Sonuç olarak çalışmadan elde edilen bulgular, Türkiye'deki yerel/bölgesel ekonomik kalkınma açısından dış ticaretin önemini ortaya koymaktadır. Çalışmanın bulguları, Türkiye'de yerel/bölgesel düzeyde hem ihracata dayalı bir büyüme hem de ithalata dayalı bir büyüme süreçlerinin yaşandığını ortaya koymaktadır. Dolayısıyla Türkiye'deki yerel/bölgesel ekonomik büyüme ve kalkınmanın

sağlanması için dış ticareti önceleyen politikalara önem verilmesi gerekmektedir. Bu kapsamda alt bölgelerin karşılaştırmalı üstünlüklerine uygun olarak malların üretiminde uzmanlaşmalarının sağlayacağı üretim kazançlarının yanında devletin bu bölgelerdeki dış ticaret sektörlerinin gelişmesi için teşvik ve sübvansiyon politikalarını, Dünya Ticaret Örgütü'nün izin verdiği ölçüde dizayn etmesi gerekmektedir. Bununla birlikte Türkiye ekonomisinin temel yapısal problemi olan toplam üretim ve ihracatın ithalata bağımlı olduğu gerçeği dikkate alındığında bir bütün olarak ülkenin ve daha özelde alt bölge ve illerin katma değeri daha yüksek malların üretimini gerçekleştirebilmeleri gerekmektedir. Dolayısıyla ülke kaynaklarının mevcut karşılaştırmalı üstünlüklerin olduğu sektörlerden ve inşaat gibi rant alanlarından ziyade Araştırma-Geliştirme (AR-GE)'ye dayalı ileri teknoloji ürün üreten sektörlerle doğru yeniden dağıtılması hayati öneme sahiptir.

KAYNAKÇA

- Aktaş, Cengiz (2009), "Türkiye'nin İhracat, İthalat ve Ekonomik Büyüme Arasındaki Nedensellik Analizi", *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 18(2): 35-47.
- Berg, Andrew-Anne Kruger (2003), "Trade, Growth, and Poverty: A Selective Survey", *IMF Working Paper*, WP/03/30.
- Bilgin, Cevat-Ahmet Şahbaz (2009), "Türkiye'de Büyüme ve İhracat Arasındaki Nedensellik İlişkisi", *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt:8, Sayı:1, s. 177-198
- Chen, Yanjin-Xiangmin Xiong (2014), "An Empirical Analysis for Over-Sophisticated Export and Regional Economic Growth", *Modern Economy*, 2014, 5, 1114-1119.
- Cheng, Gui-Yun (2007), "Foreign Trade and Economic Growth: An Empirical Analysis and Test Based on Liao-ning Province", *Journal of International Trade*, 2007, 02.
- Demirhan, Erdal (2005), "Büyüme ve İhracat Arasındaki Nedensellik İlişkisi: Türkiye Örneği", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Cilt:60, Sayı:4, s. 75-88.
- Dinler, Zeynel (2008), "*Bölgesel İktisat*", 8.Baskı, Ekin Kitabevi, Bursa.
- Erdoğan, Savaş (2006), "Türkiye'nin ihracat yapısındaki Değişme ve Büyüme İlişkisi: Koentegrasyon ve Nedensellik Testi Uygulaması", *Selçuk Üniversitesi Karaman İİBF Dergisi*, Sayı:10, s.30-39.
- Feder, Gershon (1982), "On exports and economic growth", *Journal of Development Economics*, 12, pp. 59-73.
- Furuoka, Fumitaka (2007); "Econometric Analysis of the Export-led Growth Hypothesis: Evidence for BIMP- EAGA Countries", *Philippine Journal of Development*; 34(2): 25-42.
- Gerni, Cevat-Mustafa K. Değer ve Ömer S. Emsen (2009), "Provincial Economic Growth in Turkey: Cross- Section Analyses", *İktisat İşletme ve Finans*, Cilt: 24, Sayı: 282,54-81.
- Gerni, Cevat-Ömer S. Emsen-Mustafa K. Değer (2008), "İthalata Dayalı İhracat ve Ekonomik Büyüme: 1980- 2006 Türkiye Deneyimi", *2. Ulusal İktisat Kongresi*, İzmir.

-
- Grossman, Gene-Elhanan Helpman (1991), *Innovation and Growth in the Global Economy*, MIT Press, Cambridge.
- Guan, Jia Lin-Yu Hong (2012), “An Empirical Analysis on U.S. Foreign Trade and Economic Growth”, *AASRI Procedia*, 2, 2012, AASRI Conference on Power and Energy Systems: 39-43.
- Hameed, Abid-Ali M. Chaudhary-Kiran Y. Khan (2005), “The Growth Impact of Exports in South Asian Countries”, *The Pakistan Development Review*, Volume:44, Issue:4, 901-919.
- Hussain, Majeed A.-Afaf A. Saaed (2014), “Relationship between Exports, Imports, and Economic Growth in Saudi Arabia 1990-2011. Evidence from Co-Integration and Granger Causality Analysis”, *Journal of Emerging Trends in Economics and Management Sciences (JETEMS)*,5(3) 364-370.
- Jarreau, Joachim-Sandra Poncet (2011), “Export sophistication and economic growth: evidence from China”, *G-MonD Working Paper*, n:19., HAL Id: halshs-00962593, <https://halshs.archives-ouvertes.fr/halshs-00962593>.
- Jayme, Frederiko G. (2001), "Notes on Trade and Growth", *Texto Para Discussao No:166*, <http://www.cedeplar.ufmg.br/pesquisas/td/TD%20166.pdf>, (12.03.2016)
- Kalkınma Bakanlığı (2013), İllerin ve Bölgelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması 2011, Ankara, <http://www.kalkinma.gov.tr/Lists/Yaynlar/Attachments/548/SEGE-2011.pdf>, (13.02.2016)
- Korgun, Irina; Kumo Kazuhiro (2015), “Economic Development, Geography, and Trade: Evidence from Russian Regions, 2000-2012” in **Foreign Economic Relations and Regional Growth in North East Asia: Russia's WTO Accession and Its Effects**, Kazuhiro Kumo and Irina Korgun (Eds), Discussion Paper Series, B No.44, Institute of Economic Research Hitotsubashi University.
- Kök, Recep-Nevzat Şimşek (2006), “Endüstri-İçi Dış Ticaret, Patentler ve Uluslararası Teknolojik Yayılma”, *Türkiye Ekonomi Kurumu Uluslararası Ekonomi Konferansı*, 11-13 Eylül 2006, Ankara.
- Kök, Recep-M. Serdar İspir-A. Aydın Arı (2006), “Zengin Ülkelerden Azgelişmiş Ülkelere Kaynak Aktarma Mekanizmasının Gerekliği ve Evrensel Bölüşüm Parametresi Üzerine Bir Deneme”, *Türkiye Ekonomi Kurumu International Conference on Economics*, Ankara, 11-13, Eylül 2006.
- Künye, Neslihan. (2014), “Bölgesel Kalkınma Ajanslarının Bölgelerin Ekonomilerine Katkıları”, *Atılım Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(2), 43-58.
- Lei, Xin-Ji Yong Chen (2012), “FDI, Export and Regional Economic Growth: An Application of Heterogeneous Panel Granger Causality Test”, *Economic Management Journal*, 2012-06.

-
- Li, Xiao ping-Zhong di Zhu (2004), "A Test on Co-integration and Causality Relationship between Foreign Trade and Economic Growth: An Empirical Analysis on the Data of Shanghai from 1978 to 2001", *Journal of Shanghai University of Finance and Economics*, 2004-2.
- Li, Yuhong-Zhongwen Chen-Changjian San (2010), "Research on the Relationship between Foreign Trade and the GDP Growth of East China-Empirical Analysis Based on Causality", *Modern Economy*, 1:118-124.
- Mazumdar, Joy (1996), "Do Static Gains from Trade Lead to Medium-Run Growth?", *Journal of Political Economy*, 104(6): 1328-1337.
- Nazlıoğlu, Şaban. (2010), "Makro İktisat Politikalarının Tarım Sektörü Üzerindeki Etkileri: Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülkeler için Bir Karşılaştırma", *Erciyes Üniversitesi SBE*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Kayseri.
- Omotor, D. Godwin (2008), "The Role of Exports in the Economic Growth of Nigeria, the Bounds Test Analysis", *International Journal of Economic Perspectives*, 2(4) 222-235.
- Pedroni, Peter (1999), "Critical Values for Cointegration Tests in Heterogeneous Panels with Multiple Regressors", *Oxford Bulletin of Economics and Statistics*, 61, 653-670.
- Pedroni, Peter (2000), "Fully Modified OLS for Heterogeneous Cointegrated Panels, *Advances in Econometrics*", 15, 93-130.
- Pedroni, Peter (2001), "Purchasing Power Parity Tests in Cointegrated Panels", *Review of Economics and Statistics*", 83, 727-731.
- Pedroni, Peter (2004), "Panel Cointegration: Asymptotic and Finite Sample Properties of Pooled Time Series Tests with an Application to the PPP Hypothesis", *Econometric Theory*, 20,579-625.
- Phillips, Peter-Hyungsik Moon (1999), "Linear Regression Limit Theory for Nonstationary Panel Data", *Econometrica*, 67, 1057-1112.
- Quah, Danny-James A. Rauch (1990), "*Openness and the Rate of Economic Growth*", Mimeo, (MIT, Cambridge, MA).
- Ramdhan, Dadang (2014), "The Impact of Import on Regional Economic Growth in Indonesia: A Provincial Panel Study From 1995-2008", *Widyariset*, Volume 17, No:1, April 2014 25-34.
- Rivera-Batiz, Luis - Paul M. Romer (1991) "Economic Integration and Endogenous Growth", *Quarterly Journal of Economics*, 106 (2): 531-556.
- Sun, Peng-Almas Heshmati (2010), "International Trade and its Effects on Economic Growth in China", *The Institute for the Study of Labor IZA*, Discussion Paper No. 5151.
- Şimşek, Muammer (2003), "İhracata Dayalı Büyüme Hipotezinin Türkiye Ekonomisi Verileri ile Analizi, 1960-2002", *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 18(2), 43-63.
- Taştan, Hüseyin (2010), "Türkiye’de İhracat, İthalat ve Ekonomik Büyüme Arasındaki Nedensellik İlişkilerinin Spektral Analizi", *Ekonomi Bilimleri Dergisi*, 2(1): 87-98.

-
- TÜİK (2014); Gayri Safi Katma Değer-Bölgesel Sonuçlar 2004-2011, http://www.tuik.gov.tr/jsp/duyuru/upload/yayinrapor/GSKD_Bolgesel_2004-2011.pdf, (10.11.2015)
- Wang, Feng yun (2010), “An Empirical Study on Relationship between Import and Export Trade and Regional Economic Growth:Based on data analysis of Beijing”, *Journal of Beijing Normal University(Social Sciences)*, 2010-03.
- Wang, Tao-Gui hua Luo-Li jun Wu (2015), “Empirical Research of the Relationship among Agriculture Export,Import,Economic Growth in Xinjiang Based on VAR model”, *Journal of Anhui Agricultural Sciences*, 2015-11.
- Yao, Shujie (2006), “On economic growth, FDI and exports in China”, *Applied Economics*, 38(3), 39-351.
- Yıldız, Ezgi B. ve Berber, Metin (2011), “İthalata Dayalı Büyümenin Sürdürülebilirliği: 1989-2007 Türkiye Örneği”, *Atatürk Üniversitesi İİBF Dergisi*, 10. Ekonometri ve İstatistik Sempozyumu Özel Sayısı, 165-179.
- Yiğidim, Arslan ve Nezir Köse (1997), “İhracat ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki, İthalatın Rolü: Türkiye Örneği (1980-1996)”, *Ekonomik Yaklaşım*, 26(8), 71-85.

OPERASYONEL YAKLAŞIM İLE MİSYON ANALİZİ: TÜRKİYE’DE FAALİYET GÖSTEREN DÖRT ULUSLARARASI ZİNCİR OTEL ÖRNEĞİ

Nedim YÜZBAŞIOĞLU¹

Yunus TOPSAKAL²

Oğuz DOĞAN³

ÖZ

Stratejik yönetiminin vizyondan sonraki ilk aşamasını oluşturan misyon ifadeleri, işletmelerinin stratejilerini gerçekleştirebilmesinde önemli bir inancı ifade etmektedir. İşletmelerin gerçek vizyonu ve stratejik amaçları misyon ifadelerinin içerisinde gizlenmektedir. Misyon ifadelerine ve vizyona olan inanç aynı zamanda, kurumlarda stratejik bilinci oluşturmaktadır. Stratejik bilinç ise stratejinin kendi rotasında ilerlemesinin ön şartıdır. Bu bağlamda bu çalışmada, hem ilgili literatüre katkı sağlamak hem de uluslararası zincir otel işletmelerinin ne tür misyon ifadelerine (küresel misyon ya da örgütsel misyon) sahip olduklarının operasyonel yaklaşımla belirlenmesi amaçlanmıştır. Bu bakımdan çalışma betimsel bir çalışmadır. Çalışmanın temel amacı doğrultusunda Türkiye’de faaliyet gösterdiği belirlenen uluslararası zincir otel işletmesi arasından rastgele belirlenen 4 işletmenin (Hilton Worldwide, Swissotel, Crown Plaza ve Club Med) misyon ifadeleri incelenmiştir. Elde edilen bulgulara göre Hilton Worldwide, Swissotel ve Crown Plaza otel işletmelerinin misyon ifadelerinin “örgütsel misyon”, Club Med otel işletmesinin misyon ifadelerinin ise “küresel misyon” olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Misyon Analizi, Küresel Misyon, Örgütsel Misyon, Operasyonel Yaklaşım, Zincir Oteller

MISSION ANALYSIS WITH OPERATIONAL APPROACH: THE CASE OF FOUR INTERNATIONAL CHAIN HOTELS OPERATING IN TURKEY

ABSTRACT

The mission statements that come after vision identify the one of the important belief to realize strategies of firms. The real vision and purpose of a firm can be found in the mission statement of this firm. The belief in mission statement and vision can also create a strategic consciousness. Strategic consciousness is a prerequisite for the strategy's progress on its route. In this regard, in this study both contributing to the literature and revealing the types of mission statements of international chain hotels by operational approach are aimed. Therefore study is a descriptive study. In the study, the mission statement of randomly selected 4 international chain hotels (Hilton Worldwide, Swissotel, Crown Plaza and Club Med) operating in Turkey were examined. According to result, Hilton Worldwide, Swissotel and Crown Plaza have “Organizational Mission”, and Club Med has “Global Mission”

Keywords: Mission Analysis, Global Mission, Organizational Mission, Operational Approach, Chain Hotels

1 Prof. Dr. Akdeniz Üniversitesi, Turizm Fakültesi, nedimy@akdeniz.edu.tr

2 Arş. Gör. Akdeniz Üniversitesi, Turizm Fakültesi, yunustopsakal@akdeniz.edu.tr

3 Akdeniz Üniversitesi, Turizm Fakültesi, oguzzdogann@gmail.com

---

GİRİŞ

Şirketlerin strateji geliştirme süreçlerinde önemli bir yere sahip olan (Sufi ve Lyons, 2003: 255) misyon ifadeleri, stratejik yönetim literatüründe uzun yıllardan beri incelenmektedir (Setayesh vd., 2011: 284). Bu ifadeler organizasyonun ne yapmak istediği, kimlere hizmet edeceği, hangi iş kolunda faaliyet göstereceği gibi konularda fikir sahibi olunmasını sağlamaktadır (Tuhin, 2014: 1). Organizasyonlar için oldukça önemli olan ve organizasyonları geleceğe taşıyan misyon ifadeleri, organizasyonun amaçlarına ulaşmasına rehberlik etmektedir (Ireland ve Hitt, 1992: 34; Wattanimitkul, 2002: 20).

Bir organizasyonun kendine özgü ve kalıcı amacını ifade eden resmi bir belge olan misyon ifadeleri, dünya üzerinde kullanılmakta olan en popüler ve yaygın yönetim araçlarından biri haline gelmiştir (Bart, 2001: 360; Smith vd., 2001: 75). Dolayısıyla çok sayıda araştırmacı misyon ifadeleri ile ilgili tanım yapmıştır. Misyon ifadelerini Bartkus vd. (2000) aynalar, Strong (1997) yapı blokları veya görünmeyen el ve Fletcher (2001) ofis manifestosu, şirket sloganı veya mottosu olarak tanımlamıştır (Sufi ve Lyons, 2003: 255). Misyon ifadelerine ilişkin yapılan en yaygın tanım ise, bir firmanın stratejik karar vericilerinin iş felsefesini şekillendiren, firmanın yeni proje arayışları içinde olduğu anlamına gelen, firmanın öz konseptini yansıtan, firmanın ürün ve hizmet alanlarındaki firma ilkelerini gösteren ve tatmin edeceği öncelikli müşteri ihtiyaçlarını belirten ifadeler şeklindedir (Bart ve Hupfer, 2004: 93).

Misyon ifadeleri geliştirilen stratejiler ile örgütsel süreçlerin uyumlaştırılması girişimidir (Campbell, 1993). Bu bağlamda misyon ifadelerinin tasarlanma süreci, amaçların tutarlılığıyla başlamaktadır. Dolayısıyla misyon ifadeleri belirlenirken işletmeler pazarda neden buldukları, amaçlarının ne olduğu ve neyi başarmak istedikleri gibi hayati soruları cevaplamalıdır (Campbell ve Yeung, 1991: 12; Bart, 1997: 9). Herhangi bir organizasyon söz konusu sorulara özenli bir şekilde cevaplar bulmaya çalıştığında, elde edilen sonuçlar organizasyonun faaliyetlerine katkıda bulunacak misyon ifadelerinin oluşturulmasına daha fazla olanak vermektedir (Bart, 2001: 360).

İşletmelerin karar alma süreçlerine olumlu bir yapı sağlayacak başarılı bir misyon ifadesinin tasarımında içermesi gereken bileşenler üzerinde literatürde bir görüş birliği bulunmamasına rağmen, bu ifadelerin genel anlamda müşteri, amaç, kimlik/imaj, farklılaşma faktörleri, işletme değerleri, ürünler, hedef pazarlar ve büyüme, gelişme, karlılık, işletme felsefesi, çalışanlar ve toplumsal imaj gibi bileşenleri içermesi gerektiği belirtilmektedir (Sufi ve Lyons, 2003: 258). Söz konusu bileşenleri kapsayan misyon ifadelerinin başarılı olduğu ve işletmeye olumlu katkılar sağlayacağı varsayılmaktadır.

Bir işletmenin stratejik kimliğini dış dünyaya açan en önemli yönetim araçlarından birisi olan misyon ifadelerine yönelik turizm sektöründe yeterli sayıda akademik çalışmanın bulunmaması oldukça dikkat çekicidir. Misyon ifadeleri ile ilgili turizm sektörü kapsamında yapılmış olan yalnızca iki çalışmaya (Kemp ve Dwyer, 2003; Yurtseven, 2003) rastlanılmıştır. Turizm işletmelerinin misyon

ifadelerine yönelik yapılan bu çalışmalar, turizm işletmelerinin misyon ifadelerinde en fazla hangi bileşenlere yer verdiklerini incelemiştir. Turizm işletmelerinin hangi tür (küresel misyon ya da örgütsel misyon) misyon ifadelerine sahip olduklarını inceleyen çalışma bulunmamaktadır. Gelişmekte olan ülkemizin ekonomisinde oldukça önemli bir yere sahip olan turizm sektöründe faaliyet gösteren, kurumsallaşma ve stratejik yönetim açısından başarılı görülen ve dünya genelinde birçok otel işletmesine sahip olan uluslararası zincir otel işletmelerinin, hangi tür misyon ifadelerine sahip olduklarının belirlenmesi önemli görülmektedir. Bu sayede küresel düzeyde bir tanınırlığa ve hizmet ağına sahip olan, yönetim süreçleri daha sistematik ve daha profesyonel olan uluslararası zincir otel işletmelerinin, misyon ifadeleri sayesinde hangi unsurlara önem verdikleri konusunda bir fikir sahibi olunabilecektir. Bu doğrultuda çalışmada Türkiye’de faaliyet gösteren uluslararası zincir otellerin hangi tür misyon ifadelerine sahip olduklarının belirlenmesi amaçlanmıştır. Dolayısıyla çalışma betimsel bir özelliğe sahiptir.

I. LİTERATÜR TARAMASI

Misyon ifadesi en temel anlamıyla, bir organizasyonun varoluş amacını belirtmek amacıyla tasarlanan resmi yazılı belgedir (Campbell, 1993; Sufi ve Lyons, 2003: 255; Bart ve Hupfer, 2004: 93). Misyon ifadesi, bir organizasyonun faaliyetlerine rehberlik eden, organizasyonun genel amacını belirten, organizasyonun yönünü belirleyen ve karar alma süreçlerine rehberlik eden resmi, kısa ve yazılı ifadeler olarak tanımlanmaktadır (Sufi ve Lyons, 2003: 255). Önceden bir firmanın benzersiz amaçlarını ve ürün ve pazar bakımından faaliyet gösterdiği alanları belirten ifadeler olarak kısıtlı bir şekilde tanımlanan misyon ifadeleri, daha sonraları bir firmanın amaçlarına ve kendi müşterileri için neyi başarmaya çalıştıklarına yönelik net görüşler sağlayan ifadeler olarak tanımlanmaya başlanmıştır (Bart ve Hupfer, 2004: 93). Bu bağlamda David (1993) misyon ifadelerini, bir işletmeyi, benzer diğer işletmelerden ayıran amaçlarını belirten ve üretim ve pazarlama açısından işletmenin faaliyet alanını tanımlayan kalıcı ifadeler olarak tanımlarken (Sufi ve Lyons, 2003: 256), Kemp ve Dwyer (2003) misyon ifadelerini, organizasyonun paydaşlarını, çalışanlarını, müşterilerini, hissedarlarını, tedarikçilerini, toplumla olan ilişkilerini belirleyen, değerlerini, inançlarını ve ilkelerini belirten ifadeler olarak tanımlamaktadır.

Misyon ifadeleri, örgütsel mükemmellik arayışındaki birincil yönetim araçlarıdır (Bart ve Hupfer, 2004: 106). Misyon ifadeleri öncelikle stratejik planlamaya rehberlik etmek için örgütün stratejik yönünü belirtmektedir (Bartkus vd., 2004: 394). Dolayısıyla misyon ifadelerinin tasarlanması, organizasyonun stratejilerinin geliştirilmesi ve diğer faaliyetlerin yerine getirilmesinin ilk adımıdır. Çünkü bu ifadeler organizasyonun ne yapmak istediği, yaptıklarından kimlerin faydalanacağı, kimlere hizmet edeceği, hangi iş kolunda faaliyet göstereceği gibi konularda fikir sahibi olunmasını sağlamaktadır (Moin vd., 2012: 104). Bu bağlamda misyon ifadeleri tasarlanırken işletmeler, pazarda neden buldukları, amaçlarının ne olduğu ve neyi başarmak istedikleri gibi hayati soruları

---

cevaplamalıdır (Bart ve Baetz, 1998: 846; Campbell, 1993; Bart ve Hupfer, 2004: 96). Herhangi bir organizasyon söz konusu sorulara özenli bir şekilde cevaplar bulmaya çalışıldığında, elde edilen sonuçlar organizasyonun misyon ifadeleri oluşturulması sırasında daha fazla odaklanma şansı vermektedir (Bart, 2001: 360).

Misyon ifadelerini oluşturan bileşenlerin açık bir şekilde belirlenmesi, misyonun genel etkinliği için gereklidir (David, 1997). Misyon ifadelerinin hangi bileşenleri içermesi gerektiği konusunda literatürde herhangi bir fikir birliği bulunmamaktadır. Bazı araştırmacılar iyi bir misyon ifadesinde bulunması gereken farklı sayıda bileşen tanımlamıştır (Tuhin, 2014: 4). Foster'a (1993) göre misyon ifadelerinin kapsadığı temel bileşenler; organizasyonun faaliyet gösterdiği iş kolu, organizasyonun nitelikleri, organizasyonun stratejileri ve organizasyonun bağlı olduğu değerlerdir. Pearce ve Robinson (1997) misyon ifadelerinin, önerilen ürün ve hizmetleri, hizmet edilecek pazar veya müşteri gruplarını ve üretim ve dağıtım sürecinde kullanılan teknolojiyi içermesi gerektiğini ifade etmektedir. Misyon ifadelerinde bulunması gereken temel unsurlar amaçlar, değerler, faaliyet alanı ve organizasyonun konumunun, imajının, tanımlanmasıdır (Wattananimitkul, 2002: 21). Campell ve Yeung'a (1991) göre misyon ifadeleri amaç, strateji, davranış ve değerler olmak üzere 4 bileşenden oluşmaktadır. Pearce ve David (1987) ise misyon ifadelerinin müşteriler, konum/pazar, ürün/hizmet, teknoloji, hayatta kalma, büyüme ve karlılık, işletme felsefesi, benlik kavramı, toplumsal imaj ve çalışanlar olmak üzere 9 bileşenden oluşması gerektiğini savunmaktadır. Piercy ve Morgan (1994) başarılı bir misyon ifadesinin örgütsel felsefeden, ürün/pazar alanından, örgütün temel değerlerinden ve kritik başarı faktörlerinden oluşması gerektiğini ifade etmektedir. Örgütsel felsefeyi, örgüt kültürü, örgütün toplumdaki rolü ve toplumsal imaj gibi unsurlar oluşturmaktadır. Ürün/pazar alanını, ürün veya hizmet sunumu ve coğrafik pazar alanı gibi unsurlar oluşturmaktadır. Örgütsel temel değerleri, çalışanlar, örgütün ekonomik özellikleri gibi unsurlar oluşturmaktadır. Kritik başarı faktörlerini ise müşteri istek ve ihtiyaçları üzerine yoğunlaşmak, müşteri tatmini gibi unsurlar oluşturmaktadır (Piercy ve Morgan, 1994: 5). Piercy ve Morgan (1994) söz konusu bileşenlerin temel alınarak oluşturulacak misyon ifadelerinin işletme başarısına katkıda bulunacağını belirtmektedir.

İyi tasarlanmış bir misyon ifadesinin organizasyonun stratejik yönünün belirlenmesi ve amaçlarına ulaşmasına yardımcı olmasının yanı sıra çalışanları motive etme konusunda da organizasyona katkıda bulunduğu belirtilmektedir (Bartkus vd., 2004: 393; Setayesh vd., 2011: 282). Misyon ifadelerinin örgütün başarısındaki rolü çeşitli araştırmacılar (Pearce ve Robinson, 1991; Keller, 1993) tarafından da desteklenmektedir (Bart ve Hupfer, 2004). Baetz ve Bart (1996) ve Analoui ve Karami (2002) tüm çalışanlar arasında ortak bir amaç oluşturma konusunda misyon ifadelerinin önemli bir etkisinin olduğunu ifade etmektedir. Bartkus vd. (2004) ABD, Avrupa ve Japon örgütlerini inceledikleri çalışmalarında, misyon ifadelerinin çalışanların motive edilmesi ve onlara esin kaynağı oluşturulması konusunda en önemli unsurlardan birisi olduğu sonucuna ulaşmıştır. Bazı araştırmacılar (Ireland ve Hitt, 1992; Verma, 2009) ise misyon ifadelerinin, örgüt içerisindeki farklı

---

insan davranışlarının ortak bir amaç doğrultusunda birleştirilmesini teşvik eden güçlü bir stratejik araç olduğunu savunmaktadır. Ancak bazı araştırmacılar ise misyon ifadelerinin çalışanlar arasında ortak bir amaç oluşturma konusunda herhangi bir etkisinin olmadığını savunmaktadır. Örneğin, Vandijk vd.'nin (2007) Belçika'nın Flaman bölgesinde kar amacı gütmeyen sağlık kuruluşu yöneticileri ile gerçekleştirdikleri çalışmanın sonuçları, yöneticilerin misyon ifadelerinin çalışanlarının günlük davranışları üzerinde veya çalışanların işletmeye yönelik bağlılıkları üzerinde olumlu bir etkisinin olmadığını düşündüklerini göstermiştir (Piercy ve Morgan, 1994).

Stratejik yönetim literatüründe iyi tasarlanmış misyon ifadelerinin firma performansına etki edebileceği savunulmaktadır (Smith vd.,2001: 76). Bart ve Baetz (1998), örgütsel etkinliğin sağlanmasının ilk adımını misyon ifadelerinin tasarlanmasının oluşturduğunu ve örgütsel performans ile misyon ifadeleri arasında pozitif yönlü bir ilişki olduğunu savunmaktadır. Ancak misyon ifadeleri ile örgütsel performans arasındaki ilişkiyi incelen çalışmalar karışık sonuçlar ortaya koymuştur. Misyon ifadeleri ile örgütsel performans arasında bir ilişki olduğunu kanıtlayacak kesin bir bulgu bulunmamaktadır (Bart ve Baetz, 1998; Bart vd., 2001). Bart vd. (2001) firma performansı ile misyon ifadeleri arasında doğrudan bir ilişki olmadığını ileri sürmektedir. Ancak Davies ve Glaister (1997) ise yaptıkları çalışmada misyon ifadeleri ile örgütsel performans arasındaki küçük düzeyli bir ilişki olduğu sonucuna ulaşmıştır. Bart ve Baetz (1998), Klemm vd. (1991), Wilson (1992), Rarick & Vitton(1995) ve Stone (1996) (Williams, 2008) tarafından, misyon ifadesine sahip olan ve olmayan firmalar arasında performans karşılaştırmaları yapılmıştır. Bart ve Baetz (1998) ve Klemm vd. (1991) tarafından yapılan çalışmalar sonucunda misyon ifadesine sahip olan firmalarla, misyon ifadesine sahip olmayan firmaların performansları arasında belirgin bir fark bulunamamasına karşılık, Wilson (1992), Rarick & Vitton (1995) ve Stone (1996) tarafından yapılan çalışmaların sonuçlarına göre ise misyon ifadelerine sahip olan firmaların performanslarının, misyon ifadelerine sahip olmayan firmalara göre daha yüksek olduğu görülmüştür.

Organizasyonlara sayısız faydalar sağlayan misyon ifadelerinin gerektiği şekilde tasarlanmadığı durumlarda, organizasyona olumsuz etkilerinin de olabileceği söylemek mümkündür (Bartkus vd., 2001). Barber (2005) ve Meyer (2005) gibi bazı araştırmacılar misyon ifadelerinin her zaman istenilen etkiyi yapmadığını vurgulamaktadır. Covey (1992) çoğu organizasyonun misyon ifadelerini uzun dönemli bakış açısıyla geliştirmediklerini, örgüt üyelerini misyon ifadelerinin tasarlanma süreçlerine dahil etmediklerini bu nedenle de tasarlanan misyon ifadelerinin organizasyonun kültürünün bir parçası haline gelemediğini ve örgüt üyeleri tarafından içselleştirilemediğini ifade etmektedir. Morphew ve Hartley (2006) çoğu organizasyonun misyon ifadelerini, aşırı belirsiz veya gerçekçi olmayan ya da her ikisini de kapsayan ilham verici hazır cümleler olarak nitelemektedir. Hill ve Jones (2001) tarihte kendi amaç ve hedeflerine uygun olmayan yanlış tanımlanmış misyon ifadelerine sahip olan ya da misyon ifadelerine sahip olmayan başarısız büyük şirketlerin bulunduğunu belirtmektedir. Bu sebeple Lynch (2000), her organizasyonun, sahiplik

durumları, kullanmış oldukları kaynakları ve faaliyet gösterdikleri çevre açısından, misyon ifadelerinin aynı olamayacağını dolayısıyla her organizasyonun kendine özgü misyon ifadelerinin olması gerektiğini savunmaktadır (Sufi ve Lyons, 2003: 258).

Başarılı misyon ifadelerinin hangi bileşenlerden oluşması gerektiği konusuna oldukça ağırlık verilmiştir. Bu amaçla literatürde misyon ifadelerine ilişkin yapılmış olan çok sayıda çalışma bulunmaktadır (Bart ve Hupfer, 2004: 393). Scandura vd. (1996), Bart (1997), Leuthesser ve Kohli (1997) ve Campbell vd. (2001) tarafından yapılan farklı sektörlerde faaliyet gösteren firmaların misyon ifadelerini oluşturan bileşenleri analiz ettikleri çalışmalarda firmaların misyon ifadelerinde en fazla paydaşlara yer verdiğini, bunu sırasıyla ürün/hizmetlerin kalitesi, toplumsal imaj, karlılık, alanında en iyi olmak ve müşterilerin takip ettiği sonucuna ulaşılmıştır. Sağlık kuruluşlarının misyon ifadelerini analiz eden bir çalışmanın sonuçları, sağlık kuruluşlarının misyon ifadelerinde öncelikle müşterilerine yer verdikleri, bunu sırasıyla iletişim, hayatta kalma, değerler ve çalışanların izlediğini göstermiştir (Sufi ve Lyons, 2003). Havayolu şirketlerinin misyon ifadelerini inceleyen bir çalışmanın sonuçları, havayolu şirketleri misyonlarında en çok benlik kavramına, organizasyon felsefesine ve müşterilerine yer verdiğini göstermektedir (Kemp ve Dwyer, 2003). Çuhadar ve Özmen'in (2008) Türkiye'de faaliyet gösteren 120 aile şirketinin misyon ifadelerini analiz ettiği çalışmanın sonuçları, aile şirketlerinin misyon ifadelerine müşterilerine, karlılığa, ürün/hizmetlerine, çalışanlarına ve faaliyet gösterdiği pazara yer verdiğini gösterirken, Fortune 1000 dergisindeki yüksek performans gösteren firmalar ile düşük performans gösteren firmaların misyonlarının analiz edildiği bir çalışmanın sonuçları ise, firmaların misyon ifadelerinde en fazla müşterilerine, ürün/hizmetlerine, benlik kavramına yer verdiklerini göstermiştir (Williams, 2008).

II. METODOLOJİ

Çalışmanın temel amacı Türkiye'de faaliyet gösteren uluslararası zincir otel işletmelerinin hangi tür misyon ifadelerine sahip olduklarını operasyonel yaklaşımla belirlemektir. Bu bağlamda Türkiye'de faaliyet gösteren uluslararası zincir otel işletmelerinin belirlenmesi amacıyla yapılan incelemeler sonucunda Türkiye'de faaliyet gösteren 51 adet uluslararası zincir otel işletmesi olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Tablo 1). Otel işletmelerinin misyon ifadelerine ulaşabilmek için internet siteleri incelenmiştir. Yapılan inceleme işlemi sonucunda 16 otel işletmesinin misyon ifadelerine internet sitelerinde yer vermemeleri nedeniyle, 35 otel işletmesinin misyon ifadelerine ulaşılmıştır. Misyon ifadelerine ulaşılan 35 otel işletmesi arasından bazı zincir grup otellerinin tek bir misyon ifadesini benimsemiş olduğu görülmüştür. Örneğin, Best Western International grup otelleri içerisinde 3 ayrı otel işletmesi (Best Western, Best Western Plus, Best Western Premier) bulunmasına rağmen stratejik yönetim açısından tek bir misyon ifadesini benimsemişlerdir. Bu sebeple 28 zincir otel işletmesinin misyon ifadeleri inceleme kapsamına alınmıştır. Dolayısıyla çalışmanın evrenini 28 otel işletmesinin sahip olduğu misyon ifadeleri oluşturmaktadır. Çalışmanın örneklemini ise, Türkiye'de

birden fazla otel işletmesi ile faaliyet gösteren ancak stratejik yönetim açısından tek bir misyon ifadesine sahip olan Hilton Worldwide, Best Western ve Carlson Rezidor Hotel Group arasından rastgele seçilen Hilton Worldwide; Türkiye’de birden fazla otel işletmesiyle faaliyet gösteren ve birden fazla misyon ifadesine sahip olan Intercontinental Hotels Group, Marriot, Starwood Hotels and Resorts, Wyndham Hotels, Accorhotels ve Hyatt arasından rastgele seçilen Crowne Plaza ve Türkiye’de tek bir otel işletmesi ile faaliyet gösteren zincir otel işletmeleri arasından yine rastgele seçilen Club Med ve Swissotel otel işletmelerinin sahip oldukları misyon ifadeleri oluşturmaktadır.

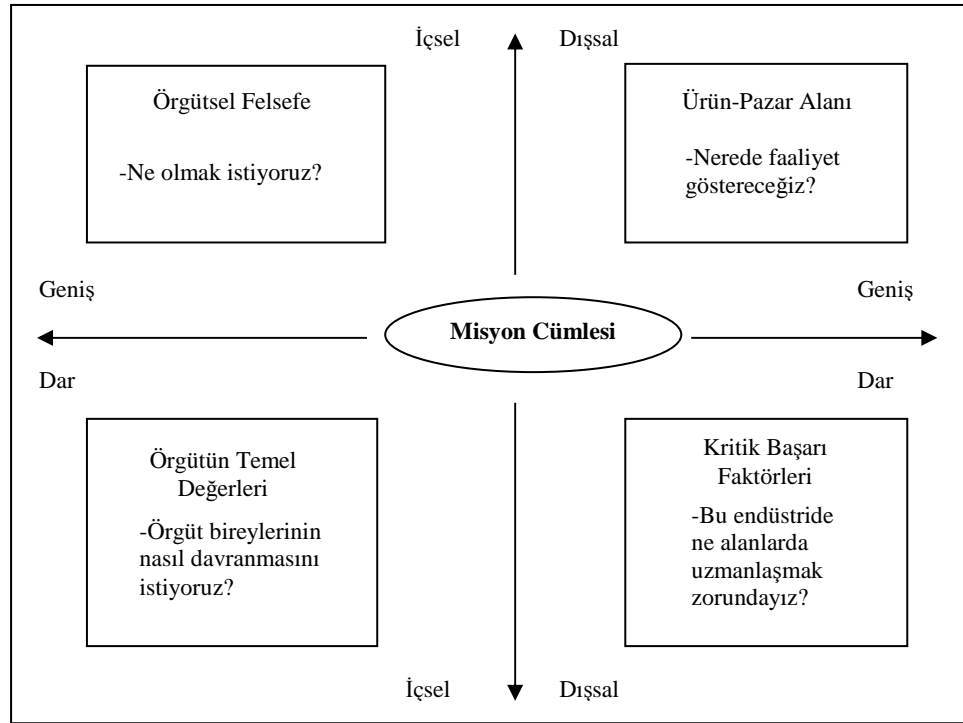
Tablo 1. Türkiye’de Faaliyet Gösteren Uluslararası Zincir Oteller

<i>Hilton Worldwide</i>	Double Tree By Hilton	<i>Carlson Rezidor Hotel Group</i>	Radisson Blu
	Hilton Garden Inn		Park Inn Radisson
	Conrad Hotel & Resorts		TRYP by Wyndham®
<i>Intercontinental Hotels Group</i>	Holiday Inn	<i>Wyndham Hotels</i>	Wyndham Hotels and Resorts
	Holiday Inn Express		Wyndham Grand® Hotels and Resorts
	Intercontinental Hotels and Resorts		
	Crowne Plaza		Ramada® Worldwide
<i>Marriott</i>	The Ritz-Carlton	<i>Best Western</i>	Best Western
	Edition		Best Western Plus
	Renaissance Hotels		Best Western Premier
	Marriott Hotels	<i>Accorhotels</i>	Novotel
	AC Hotels by Marriott		İbis
	Courtyard by Marriott		Mercure Hotels
<i>Starwood Hotels And Resorts</i>	Sheraton		Mama Shelter
	Four Points	<i>Hyatt</i>	Pullman
	The Luxury Collection		Park Hyatt
	Aloft		Grand Hyatt
	Méridien		Hyatt Regency
	The St. Regis	<i>Mandarin Oriental</i>	<i>Barceló Hotels & Resorts</i>
	W Hotels	<i>Four Seasons</i>	<i>Titanic Hotels</i>
<i>Clup Med</i>	<i>Peninsula Hotels</i>	<i>Sentido Hotels & Resorts</i>	<i>Robinson Club</i>
<i>Mövenpick Hotels & Resorts</i>	<i>Kempinski Hotels</i>		<i>Jumeirah Hotels & Resorts</i>

Çalışmanın amaçlarına ulaşmak için Piercy ve Morgan (1994: 1) tarafından geliştirilmiş olan kurumsal misyon analizi aşamaları, çalışma kapsamında değerlendirmeye alınan 4 uluslararası zincir otelin sahip oldukları misyon ifadeleri için uygulanmıştır. Ayrıca değerlendirmeye alınan Türkiye’de faaliyet gösteren 4 uluslararası zincir otelin sahip oldukları misyon türlerini belirlemek amacıyla Piercy ve Morgan (1994: 7) tarafından oluşturulan misyon türlerinin belirlenmesinde kullanılan model kullanılmıştır.

Piercy ve Morgan'a (1994: 5) göre misyon ifadesi geliştirmede dört temel alan belirlenmektedir. Bunlar; örgütsel felsefe ile ilgili ifadeler, ürün-pazar alanının belirlenmesi, örgütün temel değerlerinin tanımlanması, pazardaki kritik başarı faktörlerinin tanımlanmasıdır. Örgütsel felsefenin altında yatan temel soru: "bu örgütün neden var olmasını istiyorsunuz?" Ürün-Pazar alanı altında yatan temel soru ise "nerede rekabet edeceğiz, ya da örgütün faaliyet alanı nedir?" Örgütün temel değerleri altında yatan temel soru: "örgüt içinde bireylerin ne üzerinde uzmanlaşmış olmasını istiyoruz ve onların nasıl davranmasını istiyoruz?" Kritik başarı faktörleri altında yatan temel soru: "örgütün bu pazar veya sektörde başarılı olabilmesi için ne üzerinde uzmanlaşmış olmak zorundayız?" sorusudur. Piercy ve Morgan (1994: 7) tarafından geliştirilen misyon modeli Şekil 1 de görülmektedir.

Şekil 1: Misyon Modeli

(Piercy, F.N., Morgan, N.A. *Mission Analysis: An Operational Approach*; s.7)

Piercy (1994: 8) tarafından geliştirilen misyon türlerinin belirlenmesinde kullanılan model (Şekil 2) kullanılarak, değerlendirilmeye alınan 4 uluslararası zincir otelin sahip oldukları misyonların ne tür misyon olduğu belirlenmiştir.

Eğer misyon modelindeki tüm boyutlar misyon ifadesinde var ise, o zaman işletmenin küresel misyona sahip olduğunu; işletmenin sahip olduğu misyon ifadesi sadece inançlar, örgütsel felsefe ve içsel değerlerle ilgili ise, o zaman işletmenin örgütsel misyon ifadesine sahip olduğunu söylemek mümkündür. Eğer işletmenin misyon ifadesinde pazarları tanımlama ve pazardaki kritik başarı faktörleri baskınsa pazar misyon ifadesine sahip olduğu söylenebilir. İşletmenin sahip olduğu misyon ifadesinde içsel ve dışsal herhangi bir boyut yoksa, o zaman işletmenin bir misyon ifadesi yoktur.

Kurumsal misyon analizi dört aşamadan oluşmaktadır. Bunlar; misyon ifadesi, misyonun unsurları, misyon tutarlığı ve misyon cümlesinin test edilmesidir. Misyon ifadesi aşamasında belirlenmiş olan Türkiye’de faaliyet gösteren uluslararası zincir otellerin sahip oldukları misyon ifadeleri, internet sitelerinden elde edilmiştir. Misyonun unsurları aşamasında ise belirlenen uluslararası zincir otellerin sahip oldukları ve birinci aşamada elde edilen misyon ifadeleri, örgütsel felsefesi ile ilgili ifadeler, ürün-pazar alanının belirlenmesi, örgütün temel değerlerinin tanımlanması, pazardaki kritik başarı faktörleri açısından irdelenmiş ve üçüncü aşama olarak elde edilen veriler ışığında Şekil 1 deki gibi her bir zincir otel için şekil oluşturulmuştur. Misyon analizinin son aşaması olan misyon ifadesinin test edilmesi aşamasında ise Piercy ve Morgan (1994: 13) tarafından geliştirilmiş olan on ifadeli ölçek kullanılmıştır.

		Dışsal Boyutlar Var mı?	
		Evet	Hayır
İçsel Boyutlar Var mı?	Evet	Küresel Misyon	Örgütsel Misyon
	Hayır	Pazar Misyonu	Misyon Yok

Şekil 2: Misyon Türleri
(Piercy, F.N. ve Morgan, N.A. a.g.e., s.8)

Ölçek, misyon konusunda uzman ve seçilen oteller hakkında bilgi sahibi olan 20 akademisyene otellerin misyon ifadeleri verilerek, bu misyon ifadelerinin değerlendirilmesi istenmiştir. Misyon ifadelerini değerlendiren akademisyenler ifadelere “0: çok zayıf, 5: orta ve 10: mükemmel olarak” notlandırma yapmışlardır. Yapılan analiz sonucu ise seçilmiş olan Türkiye’de faaliyet gösteren uluslararası zincir otellerin sahip oldukları misyon ifadelerinin değerlendirilmesi yapıp, eksik yönleri ortaya çıkarılmış ve önerilerde bulunulmuştur.

III. ANALİZ VE BULGULAR

A. Kurumsal Misyon Analizi Aşama 1:

Hilton Worldwide Misyon: En seçkin küresel otelcilik şirketi olmak – konuklar, ekip üyeleri ve mülk sahiplerinin ilk tercihi.

Swissotel Misyon: Herkesin hizmet beklentilerini karşılamak ve şirketin İsviçre mirasına sadık kalmaktır.

Crowne Plaza Misyon: Bize özel değerlerimizi koruyarak; insana çevreye duyarlı, güler yüzlü ve sıcak misafirperverliği ile misafir memnuniyetini koşulsuz kabul eden, güvenilir bir işletme olmaktır.

Club Med Misyon: Aileler, çiftler ve arkadaş gruplarına sosyal gelişim ve kültürel paylaşım sağlayan bir çevre sunan eşsiz premium her şey dâhil tatil deneyimi sunmak.

B. Kurumsal Misyon Analizi Aşama 2 ve 3:

Kurumsal misyon analizi 2. ve 3. aşamasında seçilmiş olan Türkiye’de faaliyet gösteren uluslararası zincir otellerin sahip oldukları ve birinci aşamada elde edilen misyonlar örgütsel felsefesi ile ilgili cümleler, ürün-pazar alanının belirlenmesi, örgütün temel değerlerinin tanımlanması, pazardaki kritik başarı faktörleri açısından irdelenmiştir. Hilton Worldwide otel misyonu için oluşturulan tablodan (Tablo 2) misyonda kritik başarı faktörlerine yer verilmediği görülmektedir. İşletmenin ürün pazar alanı olarak misyonunda sadece “küresel hizmete” yer vermiştir. Örgütün temel değerleri olarak misyon ifadesinde “ekip üyelerinin ilk tercihi olmak” kullanılmıştır. İşletmenin misyon ifadesinde daha çok örgütsel felsefe yönelik ifadeler ve kelimeler bulunmaktadır. Şekil 2’deki misyon türleri göz onunda bulundurulurken Hilton Worlwide misyon ifadesinin içsel boyutları içerirken dışsal boyutları içerme bağlamında zayıf olması sebebiyle, işletmenin sahip olduğu misyon ifadesinin “örgütsel misyon” olduğu söylenebilir.

Tablo 2. Hilton Worlwide Misyon Cümlesi Analizi

Misyon: En seçkin küresel otelcilik şirketi olmak – konuklar, ekip üyeleri ve mülk sahiplerinin ilk tercihi.	
Örgütsel Felsefe -Küresel şirket olmak -Müşterilerin ilk tercihi olmak -En seçkin olmak -Ekip üyelerinin ilk tercihi olmak -Mülk sahiplerinin ilk tercihi olmak	Ürün-Pazar Alanı -Küresel hizmet
Örgütün Temel Değerleri -Ekip üyelerinin ilk tercihi olmak	Kritik Başarı Faktörleri -

Swissotel işletmesinin misyon ifadesi analiz sonucu Tablo 3’de gösterilmiştir. Tablo 3 incelendiğinde Swissotel işletmesinin misyon ifadesinin, Hilton Worlwide otel işletmesinin misyon ifadesinde olduğu gibi kritik başarı faktörlerini içermediği görülmektedir. Swissotel işletmesinin misyon ifadesinde ürün pazar alanı olarak sadece “herkesin hizmet beklentilerini karşılamak” ifadesi bulunmaktadır. Örgütün temel değerleri olarak misyon ifadesinde “İsviçre mirasına sadık kalmak” kullanılmıştır. İşletmenin misyonunda örgütsel felsefe yönelik ifadeler çoğunluktadır. Şekil 2’deki misyon türleri göz önünde bulundurulduğunda, Swissotel işletmesinin misyon ifadesinin içsel boyutları içerirken dışsal boyutları içerme bağlamında zayıf olması sebebiyle misyon ifadesinin “örgütsel misyon” olduğu söylenebilir.

Crowne Plaza otel işletmesinin misyon ifadesi için oluşturulan tablodan ise (Tablo 4) misyon ifadesinde, ürün pazar alanı ile ilgili herhangi bir unsur bulunmadığı anlaşılmaktadır. İşletmenin kritik başarı faktörleri olarak misyon ifadesinde “güvenilir olmak” ifadesine yer verilmiştir. İşletmenin misyon ifadesinde örgütsel felsefesi ve örgütün temel değerleri boyutları daha ağır basmaktadır.

Tablo 3. Swissotel Misyon Cümlesi Analizi

Misyon: Herkesin hizmet beklentilerini karşılamak ve şirketin İsviçre mirasına sadık kalmaktır.	
Örgütsel Felsefe -İsviçre mirasına sadık kalmak -Herkes hizmet sunmak	Ürün-Pazar Alanı - Herkesin hizmet beklentilerini karşılamak
Örgütün Temel Değerleri - İsviçre mirasına sadık kalmak	Kritik Başarı Faktörleri -

Şekil 2’deki misyon türleri göz önünde bulundurulduğunda, Crowne Plaza otel işletmesinin misyon ifadesinin içsel boyutları içerirken dışsal boyutları içerme bağlamında zayıf olması sebebiyle misyon ifadesinin “örgütsel misyon” olduğu söylenebilir.

Tablo 4. Crowne Plaza Misyon Cümlesi Analizi

Misyon: Bize özel değerlerimizi koruyarak; insana çevreye duyarlı, güler yüzlü ve sıcak misafirperverliği ile misafir memnuniyetini koşulsuz kabul eden, güvenilir bir işletme olmaktır.	
Örgütsel Felsefe -İnsana duyarlı -Çevreye duyarlı -Değerlerini korumak	Ürün-Pazar Alanı -
Örgütün Temel Değerleri -Misafir memnuniyetini koşulsuz kabul etmek -Güler yüzlü olmak -Misafirperver olmak	Kritik Başarı Faktörleri -Güvenilir olmak

Club Med otel işletmesinin misyon ifadesine yönelik analiz sonucu Tablo 5’de gösterilmiştir. Tablo 5 incelendiğinde işletmenin diğer üç otelden farklı olarak, misyon ifadesinin dört unsurunu içecek şekilde hazırlandığı görülmektedir. İşletmenin kritik başarı faktörleri olarak misyon ifadesinde “her şey dahil hizmet” ifadesine yer verilmiştir. Club Med misyonunda ürün pazar alanı “aileler, çiftler ve arkadaş grupları” ifadesi bulunmaktadır. Örgütün temel değerleri olarak misyon ifadesinde “sosyal gelişim ve kültürel paylaşım” kullanılmıştır. İşletmenin misyon ifadesinde dört unsura da eşit bir şekilde yer verildiği görülmektedir. Şekil 2’deki misyon türleri göz onunda bulundurulduğunda Club Med otel işletmesinin misyon ifadesinin, hem içsel boyutları hem dışsal boyutları içermesi sebebiyle “küresel misyon” olduğu söylenebilir.

Tablo 5. Club Med Misyon Cümlesi Analizi

Misyon: Aileler, çiftler ve arkadaş gruplarına sosyal gelişim ve kültürel paylaşım sağlayan bir çevre sunan eşsiz premium her şey dahil tatil deneyimi sunmak.	
Örgütsel Felsefe -Eşsiz premium hizmet -Sosyal gelişim sağlamak -Kültürel paylaşım sağlamak	Ürün-Pazar Alanı -Aileler, Çiftler -Arkadaş grupları -Her şey dahil tatil
Örgütün Temel Değerleri -Sosyal gelişim sağlamak -Kültürel paylaşım sağlamak	Kritik Başarı Faktörleri -Her şey dahil hizmet

C. Kurumsal Misyon Analizi Aşama 4:

Misyon analizinin son aşaması olan misyon ifadelerinin test edilmesi aşamasında ise Piercy ve Morgan (1994: 13) tarafından geliştirilmiş olan on ifadeli ölçeğin 20 akademisyene uygulanarak elde edilen veriler kullanılmıştır. Katılımcıların vermiş oldukları puanların aritmetik ortalamaları alınmıştır: Hilton Worldwide misyon ifadesi için 1 numaralı ifadeye toplam 20 akademisyenin vermiş olduğu puanlar toplanmış ve 115 olduğu tespit edilmiştir. Tespit edilen 115 puan katılımcı sayısı olan 20 sayısına bölünerek 1 numaralı ifadeye verilen puanların aritmetik ortalaması 5,75 olarak elde edilmiştir. Bu rakamın Hilton Worldwide otelinin sahip olduğumuz misyon ifadesinin “örgütün neden var olduğunu açık bir şekilde açıklamaktadır” ifadesinden 10 üzerinde 5,75 puan aldığını göstermektedir. Diğer ifadeler içinde aynı formül ile aritmetik ortalamalar bulunmuş ve daha sonra genel toplam alınarak Hilton Worldwide misyon ifadesinin test sonucu 100 üzerinde 48,75 puan aldığı tespit edilmiştir. Diğer oteller içinde aynı formül ile hesaplamalar yapılmış ve sonuçlar Tablo 5’de sunulmuştur. Otellerin misyon ifadelerinin almış olduğu genel toplamlar incelendiğinde en yüksek puanı (53,50/100) Crowne Plaza otel işletmesinin misyon ifadesinin aldığı ve en düşük puanı (48,75/100) ise Hilton Worldwide otel işletmesinin misyon ifadesinin aldığı görülmektedir. Genel olarak dört otel işletmesinin de misyon ifadeleri birbirine yakın puanlar almıştır ve uygulanan ölçek kapsamında bu dört otel işletmesinin misyon ifadelerinin, orta düzeyde bir misyon ifadesi denilebilir.

Tablo 6. Akademisyenlerin Misyon Cümlelerine Verdiği Puan Ortalamaları

Misyon cümlesi....	Hilton Worldwide	Swissotel	Crowne Plaza	Club Med
1 ..örgütün neden var olduğunu açık bir şekilde açıklamakta mıdır?	5,75	5,25	5,75	6,75
2 ..örgütün nerede rekabet edeceğini, müşterilerinin kim olduğunu içermekte midir?	7,50	3,75	5,25	7,00
3 ..bu örgüt için çalışırken personelin bağlı kalması gereken değerleri iletmekte midir?	2,50	4,75	6,50	5,25
4 ..hayatta kalmak için hangi konularda uzmanlaşılması gerektiğini içermekte midir?	3,50	4,75	7,00	5,25
5 ..personele yapması ve yapmaması gerekenleri iletmekte mi?	0,50	4,25	6,50	4,25

6	..herkesin anlayacağı şekilde kısa ve öz mü?	6,50	5,75	4,75	4,75
7	..insanların onu hatırlayacağı şekilde iyi yazılmış mı?	5,75	7,50	3,50	3,25
8	..örgütü düşününce gerçekçi mi?	7,25	6,50	3,75	5,25
9	..motive edebilecek şekilde heyecan verici mi?	5,00	3,75	5,25	4,00
10	Misyonun farklı kısımlarını bir araya getirin - bu size bir anlam ifade ediyor mu?	4,50	3,75	5,25	5,25
<i>Genel Toplam</i>		48,75	50,00	53,50	51,00

Tablo 6 incelendiğinde Hilton Worldwide otel işletmesinin misyon ifadesinin genel toplamının 48,75 olduğu görülmektedir. Hilton Worldwide otelin misyon ifadesi için en düşük puanı (0,50/10) “personle yapması ve yapmaması gerekenleri iletmekte mi?” sorusu almışken en yüksek puanı ise (7,50/10) “örgütün nerede rekabet edeceğini, müşterilerinin kim olduğunu içermekte midir?” sorusu almıştır. Swissotel işletmesinin misyon ifadesinin genel toplamı ise 50,00 olarak belirlenmiştir. Swissotel otel işletmesinin misyon ifadesi için en düşük puanı (3,75/10) üç soru birden almıştır. Bu sorular “örgütün nerede rekabet edeceğini, müşterilerinin kim olduğunu içermekte midir?”, “motive edebilecek şekilde heyecan verici mi?” ve “misyonun farklı kısımlarını bir araya getirin - bu size bir anlam ifade ediyor mu?” sorularıdır. Crown Plaza otel işletmesinin misyon ifadesinin genel toplamının 53,50 olduğu Tablo 6’da görülmektedir. Crown Plaza otel işletmesinin misyon ifadesi için en düşük puanı (3,50/10) “insanların onu hatırlayacağı şekilde iyi yazılmış mı?” sorusu almışken en yüksek puanı ise (7,00/10) “hayatta kalmak için hangi konularda uzmanlaşılması gerektiğini içermekte midir?” sorusu almıştır. Son olarak Club Med otel işletmesinin misyon ifadesinin genel toplamının 51,00 olduğu belirlenmiştir. Club Med otel işletmesinin misyon ifadesi için en düşük puanı (3,25/10) “insanların onu hatırlayacağı şekilde iyi yazılmış mı?” sorusu almışken en yüksek puanı ise (7,00/10) “örgütün nerede rekabet edeceğini, müşterilerinin kim olduğunu içermekte midir?” sorusu almıştır.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Her işletmenin sahip olduğu gibi otel işletmeleri de müşterilerine, paydaşlarına ve hatta rakiplerine amaçlarını, hedeflerini, nasıl bir faaliyet içinde buldukları gibi konularda kısa ve öz şekilde bilgi vermek amacıyla bir misyon ifadesine sahiptir. Fakat oteller misyon ifadesi oluştururken misyonun bazı unsurlarını göz ardı etmekte ve misyonlarında örgütsel felsefe, ürün alanı, değerler veya kritik başarı faktörleri eksik kalmaktadır. Bundan dolayı diğer işletmelerde olduğu gibi otel işletmelerinin de misyonu etkili ve motive edici olamamaktadır. Bu çalışma ile Türkiye’de faaliyet gösteren dört uluslararası zincir otelin sahip olduğu misyonların misyon türünü belirleyip ve operasyonel yaklaşımla inceleyip eksik yönlerinin ortaya çıkarılmasına çalışılmıştır.

Piercy ve Morgan’ın (1994) misyon türleri belirleme modeline göre Hilton Worldwide, Swissotel ve Crown Plaza otellerinin misyon ifadelerinin “örgütsel misyon” ve Club Med otelin

misyon ifadesinin “küresel misyon” olduğu bulunmuştur. Modelin uygulanması sonucuna göre Hilton Worldwide ve Swisshotel misyonlarında dışsal boyutlardan kritik başarı faktörlerine ve Crown Plaza otelinin misyon ifadesinde dışsal boyutlardan ürün-pazar alanına yer verilmediği tespit edilmiştir. Kurumların misyon ifadelerinde bu eksikleri gidermeleri ile daha küresel ve başarılı bir misyona sahip olmaları önerilebilir.

Hilton Worldwide otel misyonunun daha etkili ve verimliliği artırması için personele yapması ve yapmaması gerekenleri iletmesi, örgüt için çalışırken personelin bağlı kalması gereken değerleri iletmesi ve artan rekabet ortamında hayatta kalmak için hangi konularda uzmanlaşılması gerektiğini içermesi gerekmektedir. Swisshotel otel misyonunun daha başarılı ve motive edici olması için örgütün nerede rekabet edeceğini, müşterilerinin kim olduğunu içermesi, motive edebilecek şekilde heyecan verici olması ve misyonun farklı kısımlarını bir anlam ifade ediyor olması gerektiği belirlenmiştir. Crown Plaza otel işletmesi misyon ifadesi için ise misyon ifadesinin insanların hatırlayacağı şekilde iyi yazılması önerilebilir. Club Med otel işletmesinin misyon ifadesinde ise Crown Plaza otelin misyon ifadesinde olduğu gibi insanların hatırlayabileceği şekilde yazılması bağlamında zayıf olduğu tespit edilmiştir.

Çalışmada sadece Türkiye’de faaliyet gösteren uluslararası dört zincir otelin misyon ifadesi incelenmiştir. Aynı modeli uygulayarak işletmeler misyon ifadelerini daha başarılı, etkili ve küresel düzeye çıkarabilirler. Ayrıca diğer çalışmalarda daha fazla katılımlı bir uygulama gerçekleştirilerek sektörel temelde misyon cümlelerinin ne durumda olduğu ortaya çıkarılabilir.

KAYNAKÇA

- ANALOU, Farhad - Azhdar KARAMI (2002), “CEOs and Development of the Meaningful Mission Statement”, **Corporate Governance**, 2(3), ss. 13-20.
- BAETZ, C. Mark - Christopher K. BART (1996), “Developing Mission Statements Which Work”, **Long Range Planning**, 29(4), pp. 526-533.
- BART, K. Christopher - Mark C. BAETZ (1998), “The Relationship between Mission Statements and Firm Performance: An Exploratory Study”, **Journal of Management Studies**, 35(6), pp. 823-853.
- BART, K. Christopher - Maureen HUPFER (2004), "Mission Statements in Canadian Hospitals", **Journal of Health Organization and Management**, 18(2), pp. 92-110.
- BART, Christopher K. (1997), “Sex, Lies, and Mission Statements”, **Business Horizons**, 40(6), pp. 9-18.
- BART, Christopher K. (2001), "Exploring the Application of Mission Statements on the World Wide Web", **Internet Research**, 11(4), pp. 360-369.
- BART, K. Christopher - Nick BONTIS - Simon TAGGAR (2001), “A Model of the Impact of Mission Statements on Firm Performance”, **Management Decision**, 39(1), pp. 19-35.

-
- BARTKUS, Barbara - Myron GLASSMAN - Bruce R. McAFEE (2000), "Mission Statements: Are They Smoke And Mirrors?", **Business Horizons**, 43(6), pp. 23-28.
- BARTKUS, Barbara - Myron GLASSMAN (2008), "Do Firms Practice What They Preach? The Relationship between Mission Statements and Stakeholder Management", **Journal of Business Ethics**, 83, pp. 207-216.
- BARTKUS, Barbara - Myron GLASSMAN - Bruce R. McAFEE (2004), "A Comparison of the Quality of European, Japanese and US Mission Statements: A Content Analysis", **European Management Journal**, 22(4), pp. 393-401.
- CAMPBELL, Andrew - Sally YEUNG (1991), "Creating a Sense of Mission", **Long Range Planning**, 24(4), pp. 10-20.
- CAMPBELL, Andrew (1993), "The Power of Mission: Aligning Strategy and Culture", **Planning Review**, 82, pp. 54-57.
- CAMPBELL, David – Philip SHRIVES – Heike BOHMBACH-SAAGER (2001), "Voluntary Disclosure of Mission Statements in Corporate Annual Reports: Signaling What and to Whom?", **Business and Society Review**, 106(1), pp. 65-87.
- COVEY, Stephen R. (1992), **Principle Centered Leadership**, New York: Simon & Schuster.
- DAVID, Fred R. (1997), **Concepts of Strategic Management**, Upper Saddle River, NJ: Prentice Hall.
- DAVIES, W. Stuart - Keith W. GLAISTER (1997), "Business School Statements the Bland Leading the Bland", **Long Range Planning**, 30(4), pp. 594-604.
- IRELAND, R. Duane - Michael A. HITT (1992), "Mission Statements: Importance, Challenge and Recommendations for Development", **Business Horizons**, 35(3), pp. 34-42.
- KEMP, Sharon - Larry DWYER (2003), "Mission Statements of International Airlines: A Content Analysis", **Tourism Management**, 24, pp. 635-653.
- KLEMM, Mary - Stuart SANDERSON - George LUFFMAN (1991), "Mission Statements: Selling Corporate Values to Employees", **Long Range Planning**, 24(3), pp. 73-78.
- MEYER, N. Dean (2005), "IT Mission, Vision and Values Statements", **CIO Magazine**, July 2005.
- MOIN, F. Muhammad - Ali AHSAN - Khan A. NAWAZ, (2012), "An Analysis of Mission Statement of Pakistani Commercial (Scheduled) Banks Using A Nine Points Scale Approach of Fred R. David", **Interdisciplinary Journal of Contemporary Research in Business**, 4 (2), pp. 102-120.
- MORPHEW, C. Christopher - Matthew HARTLEY (2006), "Mission Statements: A Thematic Analysis of Rhetoric across Institutional Type", **The Journal of Higher Education**, 77(3), pp. 456-471.
- PEARCE, A. John - Fred DAVID (1987), "Corporate Mission Statements: The Bottom Line", **The Academy of Management Executive**, 1(2), pp. 109-115.

-
- PIERCY, F. Nigel - Neil A. MORGAN (1994), "Mission Analysis: An Operational Approach", **Journal of General Management**, 19, pp. 1-19.
- RARICK, A. Charles - John VITTON (1995), "Corporate Strategy: Mission Statements Make Cents", **Journal of Business Strategy**, 16(1), pp. 11-12.
- SETAYESH, Sattari - Pitt F. LEYLAND - Albert CARUANA (2011), "How Readable are Mission Statements? An Exploratory Study", **Corporate Communications: An International Journal**, 16(4), pp. 282-292.
- SCANDURA, A. Terri - Howard GITLOW - Siew C. YAU - Jill GREENGARTEN-JACKSON (1996), "Mission Statements in Service and Industrial Corporations", **International Journal of Quality Science**, 1(1), pp. 48-61.
- SMITH, Mark -Ronald B. HEADY - Paula P. CARSON - Kerry D. CARSON (2001), "Do Missions Accomplish Their Missions? An Exploratory Analysis of Mission Statement Content and Organizational Longevity", **The Journal of Applied Management and Entrepreneurship**, 6(1), pp. 75-96.
- STONE, A. Romuald (1996), "Mission Statements Revisited", **SAM Advanced Management Journal**, 61(1), pp. 31-37.
- TAHIR Sufi - Howard LYONS (2003), "Mission Statements Exposed", **International Journal of Contemporary Hospitality Management**, 15(5), pp. 255-262.
- TUHIN, H. Mehedi (2014), "Content Analysis of the Banks' Mission Statements: A Study of Bangladeshi Listed Banks", **Journal of Management and Science**, 4(1), pp. 30-36.
- VANDIJK, Dominique – Sebastian DESMIDT - Marc BUELENS (2007), "Relevance of Mission Statements in Flemish Not-For-Profit Health Care Organizations", **Journal of Nursing Management**, 15(2), pp. 131-141.
- VERMA, V. Harsh (2009), "Mission Statements – A Study of Intent and Influence", **Journal of Services Research**, 9(2), pp. 153-172.
- WATTANANIMITKUL, Wannarat (2002), **An Analysis of University Mission Statements: A Case Study of Two Private Universities in Thailand**, Unpublished PhD Thesis, Oklahoma State University.
- WILLIAMS, S. Linda (2008), "The Mission Statements: A Corporate Reporting Tool with a Past, Present and Future", **Journal of Business Communication**, 45(2), pp. 94-119.
- WILSON, Ian. (1992), "Realizing the Power of Strategic Vision", **Long Range Planning**, 25(5), pp. 18-28.
- YURTSEVEN, H. Rıdvan. (2003). "İşletmelerde Misyon İfadesinin Stratejik Yönü: Türkiye'deki Beş Yıldızlı Konaklama İşletmeleri Üzerine Bir Araştırma", **11. Ulusal Yönetim ve Organizasyon Kongresi**, 22-23 Mayıs, Afyon Kocatepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi.

OSMANLI VE CUMHURİYETİN İLK YILLARINDA KADIN HAREKETLERİ¹**Hediye Şirin AK²****ÖZ**

Geçmişte haremelerde yaşayan, eğitim hakları olmayan ve çalışmayan Türk kadınları, bugün bütün bu haklarını kullanabilmektedirler. Peki kadınlar bütün bu haklarını nasıl kazandılar ve bugünlere geldiler. Osmanlı Devleti'nde 19. Yüzyılın başlarında devleti kurtarmak için başlayan modernleşme hareketlerinin kadınlar konusunda çok büyük etkileri olmuştur. Önce eğitim sonra sosyal hakları edinen kadınlar zamanla yasal haklarını da elde etmiş bugün her alanda çalışabilir, sosyal yaşama aktif katılabilir hale gelmişlerdir. Çalışmamızda, Türk kadınlarının Osmanlı ve Cumhuriyetin ilk yıllarında ki serüvenleri anlatılmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Kadın Hareketi, Kadın Hakları, Kadın ve Eğitim

WOMEN'S MOVEMENTS IN THE OTTOMAN AND THE EARLY YEARS OF REPUBLIC**ABSTRACT**

Turkish women who living in harem, have not education rights and non-working in the past, they able to use all their rights today. So how women have won all these rights and come to today. Modernization movements, which started in the early 19th century in Ottoman Empire to rescue the state, have huge effects on women. Women, who firstly obtained the rights of education later the rights of social, have obtained legal rights in time; they can work in all areas today and they can become actively involved in social life. In our study, the adventures of Turkish women in the early years of Ottoman and Republic will be tried to explain.

Keywords: Ottoman Women's Movement, Women's Rights, Woman and Education

¹ Bu çalışma "Türkiye'deki kadın örgütleri ve örgütlerin çalışmaları üzerine bir inceleme" isimli yayımlanmamış yüksek lisans tezinden çıkarılmıştır.

² Arş. Gör. Dr., Çankırı Karatekin Üniversitesi, İİBF, hediyesirin@gmail.com

---

GİRİŞ

Tarih öncesi çağlarda anaerkil toplumların olduğunu iddia eden araştırmacıların iddialarını çürüten birçok kanıtla birlikte, bugün bildiğimiz anaerkil olarak tabir edilen ilkel toplumların bile bir şekilde erkeğin egemen olduğu toplumlar olduğudur. Eski dönemlerde kadınlar gerek Batı toplumlarında gerekse Doğu toplumlarında ikincil bir konumda olmuş, erkeklere oranla birçok insanlık hakkı diye tabir edebileceğimiz hakkı elde etmek için çaba göstermek zorunda kalmıştır.

Türk tarihinde Osmanlı dönemine baktığımızda kadınların sosyal ve ekonomik durumlarının çok parlak olmadığını görmemiz mümkündür. Haremde yaşayan kadınların kendi ekonomik özgürlükleri, kendi çalışma yaşamları gibi bir durum söz konusu değildi. Eğitimden yararlanan kız çocukları ise ancak paşa ailelerinde az sayıda görülmekteydi. O dönemde çalışan kadınlar genelde gayri Müslim kadınlardı. Tabii kırsal alanda ki kadınlar tarımsal üretimde yer alıyorlar ve sosyal anlamda şehirli kadınlara nazaran daha serbest bir yaşam sürüyorlardı. Osmanlıda kadın işgücünün seyri Batı'dakiyle paralel olarak tarımsal üretimde yoğun olarak görülmüştür. Tanzimat döneminde kadın eğitiminin geliştirilmesine yönelik çabalar kadınların yavaş yavaş hizmet sektörüne adım atmasına olanak sağlamış, bilinçlenen kadınlar artık her alanda haklarını aramaya başlamışlardır. I. Dünya savaşıyla birlikte erkeklerin piyasadan çekilmesi dünyanın hemen her yerinde kadınların iş hayatında sessiz devrimi olarak görülen bir olay olmuştur. Bu dönemde kadınlar çok çeşitli alanlarda çalışmış ve savaş bitince de köşelerine tekrar dönmek istememişlerdir. Cumhuriyet dönemiyle birlikte kadınların eğitilmesi sorunu yine ön plana gelmiş yapılan çeşitli çalışmalarla kadınların durumu iyileştirilmeye çalışılmıştır.

Bütün olumsuzluklara rağmen kadınlar günümüzde eğitim çatalarını daha da yükseltip çalışma yaşamına daha yoğun şekilde katılmaya devam etmektedirler. Kadınların toplumsal yaşamda aktif rol alması toplumların gelişmesine de oldukça büyük katkıda bulunmuş, değişimin hemen her alanında kadın emeğinin izleri görülmüştür.

Bu çalışmada, Tanzimat döneminden Cumhuriyetin ilk yıllarına süregelen modernleşme sürecinde Türk kadınının sosyal ve ekonomik yaşamdaki değişimleri incelenecektir. Bu bağlamda, çalışmada Tanzimat döneminden Cumhuriyet'in ilk yıllarına kadınların hayatlarında ki sosyal ve ekonomik değişimleri incelemek amaçlanmaktadır. Bu nedenle Osmanlı ve Cumhuriyet dönemi olarak iki dönemde konu irdelenmeye çalışılacaktır.

I. OSMANLI DÖNEMİNDE SİYASAL, SOSYAL VE EKONOMİK YAŞAMDA TÜRK KADINI

A. Tanzimat Öncesi Dönem

Pek çok yazara göre Türk kadınları eski Türk devletlerinde saygın ve erkeklerle eşit bir konumdaydılar. (Altındal,1994: 49) Yine bu görüşe göre; İstanbul'un fethi ile başlayan imparatorluk sürecinde İran ve Bizans saraylarının da etkisiyle eski geleneklerden kopan Osmanlıda özellikle

İstanbul gibi büyük şehirlerde kadın giderek sosyal hayattan kopartılarak hareme kapatılmıştır. Bu dönemde kadın, eski Türk devletlerinden gelen birçok hakkını yitirmiştir. (Altındal,1994: 49)

Kadınlar uğradıkları statü değişikliğinden sonra eve kapatılıp, çarşaf giymeye ve peçe takmaya mecbur bırakılmış, toplum hayatındaki yerleri önemli ölçüde sınırlandırılmıştır. Giyim ve sokağa çıkma gibi sosyal durumlar ülkenin her yanında kurallara bağlanmış, bu hususlarda fermanlar çıkarılmıştır. Miras, boşanma ve evlenme gibi konularda İslam hukuku uygulanmıştır.

Bütün bu gelişmelere rağmen Osmanlıda köylü kadını, şehirli kadın kadar evde hapis kalmamış; tarlada, bağda, bahçede erkeklerle çalışarak iktisadi faaliyete katkıda bulunmaya devam etmiştir. Tarımın dışında halı, kilim ve kumaş dokuma, hayvanlara bakma gibi üretim faaliyetlerini de sürdürmüşlerdir. Kadınlar ayrıca örtünme konusunda da eski geleneklerine bağlı kalmış padişah fermanlarından fazla etkilenmemişlerdir. (Altındal,1994: 50) Bu dönemde kadınlara okuma fırsatı verilmemiş, yalnız dini eğitim veren Sıbyan mekteplerine gidebilmişlerdir. Kızların ileri düzeyde eğitim görmeleri, ailenin kültürel ve ekonomik olanaklarına bağlı olarak, genellikle annenin denetiminde, ender olarak da özel öğretmenlerin tutulmasıyla gerçekleşmiş özel eğitim olanağına kavuşan kızlar şair, hattat, bestekâr v.b. olabilme şansına erişebilmişlerdir. Bu dönemde Vakıf sahibi olan kadınlar da yine bu durumdaki ailelerden gelmektedir. Kadınların kurduğu vakıf miktarı, genel toplamın 1/3 'ünü teşkil etmektedir. (Kurnaz, 1992: 14)

B. Tanzimat Dönemi

Tanzimat dönemi Osmanlı'da dağılan devleti kurtarmak için yürütülen modernleşme çabalarının bir ürünü olarak ortaya çıkmış, günümüze kadar uzanan modernleşme serüveninin başlangıç noktası olarak tarihe yazılmıştır.

Türkiye'de kadınların özgürleşmesi ve pek çok konuda haklar kazanması yolundaki atılımlar, batılılaşma ve Türk milliyetçiliği ile paralel bir gelişme göstermiştir. Osmanlı İmparatorluğu'nda Tanzimat ile başlayan ardından da I. ve II. Meşrutiyet dönemleri ile Cumhuriyete uzanan süreç içinde yaşanan değişimler, kadınların toplum içindeki konumlarını da mutlak suretle değiştirmiştir.

Osmanlı İmparatorluğu'nun, Batı karşısında toprak kaybetmeye başlaması ile birlikte, askeri ve teknik yapıdan, eğitim ve öğretim sistemine ve hatta idari teşkilatlanmaya kadar bir dizi yeni düzenleme yapılmıştır. 3 Kasım 1839'da Topkapı Sarayı'nın Gülhane Bahçesi'nde okunarak halka ilan edilen Tanzimat Fermanı, İstanbul'da yeni bir dönemin başlangıcı olmuştur. Batılılaşma sürecinin hızlandığı bu dönemde İstanbul'da mimariden, yaşam tarzına, eğitim kuruluşlarından, sanayi kuruluşlarına kadar birçok alanda yenilikler yaşanmıştır. (Ortaylı,1974: 85) Tanzimat Fermanı'nda kadınlar için özel bir düzenleme yapılmadığı gibi kadın konusuna değinilmemiştir. Fakat Türk aydınları, Batı'daki gelişmelerden etkilenerek, kadınların durumunu değiştirmek için çaba harcamışlar ve bunu hedef aldıkları modernleşmenin temel özelliklerinden saymışlardır. Kızlar için okullar

---

açılmış, cariyelik kaldırılmış, sokağa çıkamama ve genel yerlere girememe gibi yasaklar kalkmaya başlamıştır.

Tanzimat hareketleri toplumda, devletin geri kalmışlığının yarattığı huzursuzlukları gideremeyince tartışmalar tüm hızıyla devam ederken, kadın ve aile konuları da bu tartışma ortamının içinde yer almaya başlamıştır. Nüfusun büyük bir kısmının yetiştiriciliği görevini üstlenen kadının, eğitimine önem verilmemesi sorunu bu tartışmalarda önemli bir yere sahiptir. Tanzimat'ın yol açtığı yasal ve toplumsal koşullara bağlı olarak kadının eğitim hakkından yararlanmasında önemli mesafeler kaydedilmiştir. (T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu, 1992: 198) Kadınların eğitimi neden modernleşme açısından bu kadar önemlidir diye düşünürsek; toplumun geri kalmışlığıyla kadının cahillikten kurtarılması arasında kurulan ilişkinin nedeni de çocuklardır. Kadın annelik göreviyle çocuğun terbiyesinden sorumlu tutulmaktadır çünkü yarınları biçimlendirecek olan çocukların devlete ve millete yararlı bireyler olarak yetiştirilmelerinde onlara ilk terbiyeyi veren annelerin rolü büyüktür. Bu nedenle kadınlar mutlaka iyi birer anne olarak yetiştirilmelidir. (Toska, 1998: 71)

1859 tarihinde İstanbul'da ilk kız rüşdiyesi (Ortaöğretim) açılmıştır. 1876 Kanun-i Esasi ile ilköğretim mecburiyeti, anayasa maddesi olarak belirtilmiştir ve kız çocuklar, eşit eğitim hakkına, hukuken sahip olmuşlardır. Tanzimat dönemi Türk kadınına devlet eliyle mesleki ve kültürel açıdan eğitim yollarının açıldığı dönem olmuştur. (Kurnaz, 1992: 111) 1842'de, Tıbbiye mektebinde ebelik kursları açılması için hekim başı tarafından hükümete bir tahrir verilmiş ve kabul edilmiştir. Bu durumda ebe mektebi mezunlarını Osmanlı İmparatorluğunda mesleki eğitim gören ilk kadınlar olarak kabul edilmektedir. (Kurnaz, 1992: 28)

1870'te açılan İstanbul Kız Öğretmen Okulu (Dârülmualimât) mezunlarına, yeteneklerine göre sıbyan mektebi ya da Rüştiye öğretmenliği diplomaları verilmiştir. Dârülmualimât mezunları devletin ilk kadın memurları olma bahtiyarlığına erişmişlerdir. (Kurnaz, 1992: 38)

Bütün bu eğitim ve iş imkânları, kadınlar için sadece kendi hem cinslerine yönelik bir hizmet niteliğinde de olsa eğitimini artırması, dolayısıyla daha ileriki dönemlerde bu eğitimini kullanarak çalışma yaşamına daha büyük bir adım atmasına da vesile olacak bir durum olmuştur.

C. Meşrutiyet Dönemi

1908 Anayasası'nın getirdiği düzenlemelerle siyasal, sosyal ve ekonomik hayatta kapsamlı değişiklikler yaşanmıştır. Meşrutiyetin ilan edilmesiyle birlikte, kadın hareketleri de toplumda yerini almaya başlamış ve kadınlarla ilgili tartışmalar hız kazanmıştır. Hükümet her ne kadar kendi düşüncesi doğrultusundaki kadın faaliyetlerini desteklemekle yetinse de, Türk kadınının sosyal hayattaki yeri de önemli ölçüde artmıştır.

Kadınlara gerçek anlamda haklar tanınması, dolayısıyla da Türk aile yapısının gelişmesi, İkinci Meşrutiyet'in Temmuz 1908'de ilanından sonra gerçekleşme yoluna girmiştir. Memleket

genelinde esen hürriyet havasında esaret kaldırılmış, fakat birçok köle ve cariye efendilerinin konaklarını terk etmemişlerdir. Çünkü onlar konaklarda ailelerin bir mensubu sayılıyorlar ve hayatlarından memnun bulunuyorlardı. Bununla beraber, feminizm hareketi ikinci Meşrutiyet döneminde hızla ilerlemiştir. (Feyzioğlu, 1992: 27) Bu dönemde kadın konusu güncel bir konu olarak görülmüş kadın üzerine eğilen pek çok eser bu dönemde ortaya çıkmıştır. Meşrutiyet döneminde kızlar orta, lise ve yükseköğrenime alınmaya başlamıştır. Prof. Tunaya'nın deyişiyle, "Kadın meselesi milli bir iktisat ve kültür meselesi olarak ele alınmıştır. Kadın cemiyetleri kurulmuştur." Darülfünun Edebiyat Fakültesi'ndeki umumî derslere kız öğrencilerin erkeklerle birlikte devamı sağlanmıştır. (Güzel, Cilt:3, 1985: 860)

II. Meşrutiyet kadın hakları konusundaki tartışmaları hızlandırmış, bu arada yeni dergi ve gazeteler yayına girmiş, dernekler kurulmaya başlamıştır. Derneklerde çeşitli çalışmalar yapılıyor, yayın organlarında "kadınların geleneksel kelepçelerinden kurtulması" gerektiği konusunda yazılar yazılıyordu. Fakat İttihat ve Terakki yönetiminin zamanla tüm özgürlükler konusunda olduğu gibi kadın özgürlüğü konusunda da takındığı olumsuz tavır, bu hareketlilik ve coşkuyu yakınmalara bıraktı. Müdafaa-i Hukuk-ı Nisvan Cemiyeti'nin yayın organı Kadınlar Dünyası dergisi Meşrutiyet'in bir yıldönümünde, bu yıldönümünü "erkeklerin bayramı" diye nitelendirerek, "yaşamakta olduğumuz esaretten bizi de kurtarın" derken bunu dile getirmekteydi. (Güzel, Cilt:4, 1985: 868)

Bu dönemde kadın dernekleri kadınların okuma-yazma öğrenmeleri, kültürel düzeylerini artırmaları, toplum ve aile içinde ki konumlarını yükseltmeleri için kurslar açmışlar, çıkardıkları kadın dergilerinde kadınları bilinçlendirmek için her türlü çalışmayı görev addedmişlerdir. Bu derneklerin çoğu hayırsever amaçlı olmakla birlikte bir bölümü de feminist nitelikli çok sayıda kadın örgütünün doğuşuna tanıklık etmiştir. Bu örgütlerin tümü de, kadınların durumunun iyileştirilmesini amaçlıyordu; Kadınların eğitilmesi, onlara iş fırsatları yaratılması, kılık kıyafetlerinin ve yaşam biçimlerinin modernleştirilmesi, vb. (Berktaş, 1994: 20-21) Bu dönemde eğitim alanında da birçok gelişme yaşanmış, kadınlara yönelik pek çok okul açılmıştır. 1915 yılında İstanbul Üniversitesi'nde Kadınlar için haftada dört gün olan konferanslar daha sonra fakülte halini alacaktır. Yine 1915'de Kız Üniversitesi "İnas Dar'ül Fünun" açılmış, kız öğretmen liselerinin öğrencileri bu üniversitenin ilk öğrencileri ve mezunları olmuşlardır. (İnan, 1982: 95)

Osmanlı devletinin son dönemlerinde başlayan modernleşme hareketleri, doğası gereği ideolojileri ortaya çıkarmıştır. Bu ideolojik çeşitlilik devletin meşruiyet kaynağının değiştirilmesine kadar varmış, Tanzimat ve Meşrutiyetle başlayan yenileşme hareketleri, yeni bir Türk devleti kurulmasıyla son bulmuştur. Peki bu ideolojik çeşitlilik içinde kadına bakış açısı nasıl olacaktı?

Genel olarak İslami görüşü savunanlara göre; İslami Türk aile yapısı Avrupa'daki aile yapısından daha üstündür. Kadınların devlet idaresinde ve çalışma hayatında, söz sahibi olması istenilen bir durum değildir. Kadın eğitilecekse, İslami ölçüler çerçevesinde eğitilmesi ve sosyal hayatta bir yere koyulması gereklidir. Bu anlamda batılılaşma çabalarının geleneksel Türk Aile

---

yapısına zarar verdiğini düşünmüşlerdir. (Berkes, 1978: 393) Batıcı görüşü savunanlara göre; Türk kadını dini baskılar yüzünden özelliklerini yitirip yozlaşmıştır. Özellikle hukuk alanında Avrupa medeni kanununun kabul edilmesini gerekli görmüşler ama en öncelikli konu olarak, kadınların eğitiminin önemi üzerinde durulması gerektiğini savunmuşlardır. (Berkes, 1978: 336) Türk milliyetçiliğini savunanlara göre; kadın aile ve sosyal hayatta söz sahibi olmalıdır. Türk kadını, Arap ve Bizans etkilerinden arındırılmalı, eski Türk medeniyetindeki önemli ve etkin yeri ona tekrar geri verilmelidir. Onlara göre modernleşmenin en önemli unsurlarından biri de, kadın ve erkeğin nikahta, boşanmada, mirasta, mesleki ve siyasal haklarda eşitliğini sağlamaktır. Kadınlar eğitilmeli ve çalışma hayatına katılmalıdır. Türkçülerin en çok üzerinde durduğu konulardan biri de, kadının toplumda temsil edilmesidir. Kadınlar eski Türk geleneklerindeki saygın konumlarına kavuşturulmalıdır. (Gökalp, 1968: 147-148)

Bütün bunlar bize gösteriyor ki; Gerek Türkçüler gerekse Batıcılar ve İslamcılar için kadınlar, aile içindeki rolleri bakımından büyük önem taşımaktadırlar. Toplumsal yaşamda ne ölçüde görünürlük kazanacakları ve temsil edecekleri kültürel kimliğin hangi şekilde oluşturulacağı yönünde anlaşamaları da kadın sorununu, toplumsal kimlik ile ilgili arayışlar içinde şekillendirmeye çalışmışlardır. Bu ideolojiler arasında ki ikilik ve çatışma dönem boyunca devam edecek, hatta uzantıları Cumhuriyetin ilk iki meclisine de yansacaktır. Ancak II. Meşrutiyetle birlikte kadını toplum yaşantısına girmeye zorlayan bazı faktörler, bu dönemde tartışmaların daha şiddetlenmesine ve tartışılan konuların çeşitlenmesine yol açacaktır. (Tekeli, 1982: 198)

Bu dönemin bir önceki dönemden en önemli farklarından birisi doğrudan kadınların kendilerinin hak mücadelesinde faal olmaları ve ön planda bir rol almalarıdır. Kadınların, çıkardıkları dergi ve gazeteler çoğalmış; kadınlar pek çok dernekte faaliyet göstermiş, eğitim olanaklarından daha fazla yararlanmaya başlamış, hatta siyasal partilerde faal olmuşlardır. (Tekeli, 1982: 198)

Kadın sorunları açısından, ilk ciddi gelişmeler II. Meşrutiyet döneminde yaşanmıştır. Kadının toplum içindeki etkinliği arttıkça, kadınıla ilgili olarak toplumda oluşturulan rol de önem kazanmaya başlamıştır. Bu dönemde kadınıla ilgili yapılan düzenlemeler tepeden inme bir görünüm taşısa da ilerde kadınların hak iddialarına zemin oluşturacak bir dönem olmuştur. Bu dönemde yaşanan deneyimler, cumhuriyet dönemine de aktarılacak bir birikim oluşturmuştur. (Kırkpınar, 1998: 15)

İttihat ve Terakki hükümeti üstüne düşeni yapmasa da aynı dönemde gelişen sosyo-kültürel ortamda, kadının özgürleşme hareketi devam etmiştir. Birçok kadın derneğinin kuruluş dönemi Meşrutiyet dönemi olmuştur. Bu dernekler, gerek Balkan Savaşlarında gerek I. Dünya Savaşı sırasında oldukça önemli faaliyetler yürütmüşlerdir. 24 Ağustos 1916 tarihinde, İstanbul'da Abdülmecid'in torunu, Enver Paşa'nın karısı Naciye Sultan'ın himayesinde İsmail Hakkı Bey tarafından, kadınları namuslu bir şekilde hayatlarını kazanmaya alıştırmak amacıyla Kadınları Çalıştırma Cemiyet-i İslamiyesi kurulmuştur. Dernek her ne kadar bir kadının himayesinde olsa da, kurucuları tamamen

---

erkektir. Dernek, gerek kendi açmış olduğu gerek anlaşmalı olduğu yerlere göndererek, birçok kadına iş olanağı sağlamıştır. (Yaraman Başbuğu, 1992: 105)

Bu dönemde kadınların çalışma hayatı ekonomik mecburiyetler sonucunda yoğunlaşmıştır. Meşrutiyet döneminde, ekonomik bunalım ve devam eden savaşlar buna bağlı olarak erkek nüfusun askere alınması gibi nedenlerle kadınlara istihdam olanakları yaratmıştır. Ancak bu gelişmeler daha çok şehirlerde yaşanmıştır. Anadolu'da kadın, geleneksel üretim biçimi içinde ücretsiz aile işçisi olarak ekonomik yaşamın daima içinde olmuştur. Özellikle, günümüzde de olduğu gibi, yoğun emek gerektiren tütün, pamuk, üzüm ve incir gibi ürünlerin yetiştirildiği Karadeniz, Marmara, Adana, İzmir ve Aydın yörelerinde kadın tarım işçileri çoğunluktadır. (Yaraman Başbuğu, 1992: 101) Balkan savaşları sırasında erkeklerin cepheye gitmesiyle boşalan memuriyetlere, postahane ve telgrafhanelere, hastabakıcı olarak hastanelere ve orduya kadınlar yerleştirilmişler, ayrıca kadınlardan işçi taburları oluşturularak askeri hizmete de girmeleri sağlanmıştır. (Tekeli, 1982: 199) Kadınların ekonomik hayata girmesini devlet de desteklemiştir. Memur, işçi, esnaf ve tüccar kadınlarda bu dönemde ekonomik hayatta yerlerini almıştır.

Tanzimat'la birlikte geniş eğitim olanaklarına kavuşan kadınlardan bir kısmı, adeta askerlik görevi gibi öğretmenlik mesleğine tutunurken, bir kısmı da genellikle edebiyat, basın vb. gibi yazın çevrelerinde kendilerinden söz ettirir olmuştur. (Yaraman Başbuğu, 1992: 102) Bu durum da, kadınların toplumu sürükleyici hareketlerin içinde yer alarak işgal sırasında mitinglerde, kınamalarda başı çekmelerine olanak sağlamıştır.

Gördüğümüz gibi, II. Meşrutiyet dönemi kadınların kazanımları bakımından çeşitlilik gösterir. Bu dönem kadınlara eğitim, öğretim sağlanıp, meslek edinmek, çalışma hayatına girmek gibi konularda kazançlı bir dönem olsa da, tam anlamıyla özgürlük gelmemiş, yasaklanmalar, baskılar devam etmiştir. Ama kadınlar arasında baskı ve yasaklardan kurtulma çabaları da hız kazanmıştır. Kentli kadınlar daha iyi yaşamak için çabalarırken, eğitim olanaklarına kavuşurken, kırsal alanda kadının geleneksel yaşamı, üreticiliği devam etmiştir.

Bu dönem kadınlara siyasal ve hukuksal alanlarda pek fazla yenilik getirmemişse de toplumsal alanda az da olsa yenilik görme olanağına kavuşabilmişlerdi.

D. I. Dünya Savaşında Türk Kadını

Tanzimat'tan bu yana sosyal yaşamda gittikçe artan bir oranda faal konuma gelen kadınlar, bu döneme kadar çalışma hayatında az da olsa yer edinmeye başlamışlardı. Arka arkaya gelen savaşlar, kadınların çalışma yaşamında oldukça etkin roller almasına olanak sağlamış, değişim sürecini başlatmıştır. Savaşlarla birlikte askere giden erkek nüfusun yerini almak için kadınlar sanayi ticaret gibi iş kollarında istihdam edilmeye başlanmıştı. Aynı zamanda bazı nezaretlerde kadın memur istihdamına da başlanmıştı. Böylece kadınların idari kadrolarda ve bürokraside sayıları artmıştır. Postane ve telgrafhanelerde çalışan kadın sayısı çoğalmıştır. Balkan Savaşları'nda olduğu gibi I.

Dünya Savaşı'nda da "kadın amele taburları" kurulmuştur. Böylece, sadece büyük kentlerde değil, Anadolu kentlerinde de kadınlar savaş için seferber edilmiş ve işçiliğe çekilmiştir. (Güzel, Cilt:4, 871)

Savaş yılları ile ilgili olarak gözlenen bir durum da, İstanbul dışından yükledikleri erzaklarını daha pahalı satmak için İstanbul sokaklarında dolaşan satıcı kadınların ortaya çıkmasıdır. Ayrıca bu dönemde kadınların, erkeklerin boşalttıkları alanlarda çalışmaya başlamalarıyla bir takım düzenlemeler yapılmaya başlanmıştır. 1915 yılında çıkarılan "îrade-i Seniye" bu düzenlemelerden biridir. Bu düzenlemeyle birlikte çalışma saatlerinde devlet dairelerinde kadınlar, çarşılarını çıkarabileceklerdi. (Çitçi, 1982: 28)

Savaş süresince pek çok iş koluna yayılan kadınlar, artık daha özgür biçimde sosyal hayata katılmış, kendi işlerini kendileri görmüş, gittikçe özgürleşmiş ve ufukları açılmıştır. Savaşın bitmesiyle birlikte, kadınlar iş hayatından uzaklaştırılmaya çalışılmış, yeni kazandıkları özgürlükler ellerinden alınmaya çalışılmıştır. Ancak kendi yaşamını kazanmanın, kendi ayakları üstünde durabilmenin tadını almış olan Türk kadını, artık kolay kolay eski hayatına dönmek istememiştir.

E. Kurtuluş Savaşında Türk Kadını

Osmanlı ve müttefikleri, I. Dünya savaşı yenilgisinden sonra ağır şartlar içeren ateşkes antlaşmaları imzalamak zorunda kalmışlardır. Osmanlı'nın imzaladığı Mondros Ateşkesinden sonra, ülke topraklarının büyük bölümü İtilaf devletleri tarafından işgal edilmeye başlanmıştır ve devlet bu işgaller karşısında çaresiz kalmıştır. Bütün bu işgallere direnen Türk ulusunun önünde, çok uzun bir özgürlük savaşı vardı. İşgaller başlayınca Türk halkı yer yer örgütlenmeye başlamış, kolay kolay yok olmayacağını göstermeye çalışmıştır. Kurtuluş Mücadelesinin başlamasıyla birlikte halk birlik ve beraberlik içinde kadını-erkeği, çocuğu-yaşlısı-genci ile mücadeleye başlamış, Türk kadını da bu mücadelede her an desteği ile güçlülüğünü ve kararlılığını göstermiştir.

Türkiye'nin ölüm kalım savaşı verdiği Milli Mücadele döneminde Türk Kadını, vatanın kurtarılması için yardım toplama, insanların mücadele azmini ayakta tutma çabası içindeydi. (Kurnaz, 1992: 178) Bu dönemde Anadolu'da kadınlar gerek cephe gerisinde gerekse cephede pek çok çalışmada bulunmuşlardır. Kadınlar savaş sırasında sadece bomba taşıyıp yemek yapmamıştır. Milli Kongre'nin kurucu örgütleri arasında 10'dan fazla kadın örgütü yer almıştır. Çeşitli mitingler düzenleyip ateşli konuşmalarla insanları etkileyenler de yine kadınlar olmuş, bu mitinglerin dikkat çekici ismi Halide Edip olarak karşımıza çıkmıştır. (Armutçu, 1999) İstanbul'da düzenlenen ilk miting, 19 Mart 1919'da İnas Darülfünun'u öğrencileri ile Asri Kadınlar Cemiyeti üyeleri tarafından düzenlenmiş, çeşitli protestolarla işgalci güçler kınanmıştır. İzmir'in işgalinden sonra Üsküdar Kız Kolejinde toplanan kadınlar, Halide Edib'in önderliğinde bu işgali protesto etmişlerdir. (Kurnaz, 1992: 130) Bu mitinglerde İtilaf Devletleri ve padişaha seslenilmiş, halk vatan savunmasına çağrılmıştır.

Kadınlar kurdukları cemiyetlerle; savaş sırasında her türlü çalışmaya katılmış, mitingler ve bildiriler yayınlarak işgalleri kınamışlardır. Savaşta, cephe gerisinde olduğu gibi, cephede de

savaşmış, ön saflarda can vermekten çekinmemişlerdir. Kadınlar, milli mücadele boyunca en az erkekler kadar çalışmış, çok büyük fedakârlıklar göstermiş, canlarını dişine takıp vatanın kurtulmasında ön safhalarda yerlerini almışlardır. Bunun sonucunda da, yeni kurulan ülkede artık eski şartlarına dönmeyeceklerini fakat çağdaş yaşam şartlarında yerlerini alacaklarını, haklarını yedirtmeyeceklerini herkese kanıtlamışlardır.

Kurtuluş savaşının kadını erkeği ile büyük bir başarı ile sonuçlanmasından sonra Cumhuriyet kurulmuş ve “Egemenlik kayıtsız ve şartsız milletindir” sözü temel yasa haline getirilmiştir. Bu sözden de anlaşılacağı gibi kadın artık erkekle eşit görülmeye başlanmıştır.

II. CUMHURİYET’İN İLK YILLARINDA SİYASAL SOSYAL VE EKONOMİK YAŞAMDA TÜRK KADINI

23 Nisan 1920’de Ankara’da TBMM açılmıştır. 29 Ekim’de yeni devletin yönetim şekli olarak “Cumhuriyet” kabul edilmiştir. Cumhuriyet’in kadın hakları konusunda getirdiği yenilikler ile birlikte, kadının statüsünün yükseldiği görülmektedir. Bu süreçte kadınların kazanımları yasal hakların dışında, eğitim, ekonomik ve siyasal yaşam içerisinde de gelişim göstermiştir.

1923 tarihi ile başlayan ekonomik, politik ve toplumsal reformlar ile Cumhuriyet öncesine göre daha planlı, programlı ve radikal bir Batılılaşma süreci başlamış oldu. Bütün değişim ve dönüşümlere rağmen kadın bir toplumsal projenin nesnesi ve aile biriminin temel ve değişmez üyesi olmaktan kurtulamadı. (Tokuroğlu, 2004: 88-89)

Cumhuriyet dönemi kadın sorunları, II. Meşrutiyet’ten bu yana Türk ulusçuluğunun kendine özgü tarihi koşullarına bağlı olarak şekillenmiş, ideolojiler arasındaki gerilimlerde uzunca süre çözülememiştir. (Berktaş, 2002:357) Bu bağlamda, yeni kurulan Türk Devleti, yeni bir kadın sembolü de yaratacak, bu yeni sembolde kadın-erkek eşit konumda olacaktı. Böylece eski devletle olan bağları koparılmaya çalışılırken, Batı’yla olan benzerlikler vurgulanmaya çalışılacaktı. Osmanlı kadınları ile Cumhuriyet kadınları arasında kesin bir çizgi çekilip iki ayrı kimlik olarak ortaya koyulacak ve kadının özgürleşmesi, eski devleti reddediş olarak karşımıza çıkacaktır. Cumhuriyetin kadınları modern, eğitilmiş, batılı, iyi anne, iyi eş, ahlaklı ve çalışkan kadınlar olarak sembolize edilecek ve bu şekilde yetiştirileceklerdir.

Bütün bu amaçlar doğrultusunda ilk olarak 1926 yılında İsviçre’den alınan Medeni Kanun kabul edilecek kadınların özgürlüğü önündeki engeller en azından yasal olarak kaldırılmış olacaktı. (Kırkpınar, 1998: 22) Türk Medeni Kanunu ile kadınların kazandıkları haklar şöyle özetlenebilir: Çok eşlilik kaldırılmış, boşanmada kadınıla, erkeğe eşit haklar verilmiş, mirastan yararlanmada eşit haklar sağlanmış, evlenme konusunda yaş sınırı getirilmiştir. Evlenmenin hakim karşısında ve kadının rızası ile gerçekleştirilmesi sağlanmıştır. Mahkemede kadınıla erkeğin şahitliği eşitlenmiş, en önemlisi de kadın-erkek eşitliği ilkesi temel ilke olarak benimsenmiştir. Medeni Kanun Türk aile hayatının şeklini değiştirmiş, sosyal yapımıza etkisi çok büyük olmuştur. Türk kadınına yeni haklar kazanması ve

---

statusünde meydana gelen değişiklikler onun yapısını da değiştirmiş, sosyal hayattaki etkinliğini arttırmıştır.

Ancak, Cumhuriyet döneminde kadınların kazanmış olduğu yasal haklar, kadınların bir hak arama mücadelesi sonucunda elde edilmemiştir. Fakat bu kazanım, özellikle savaş yıllarında kadınların toplumsal ve ekonomik hayata katılmaları sonucu, hayatın kendi dayatmasıyla verilen haklar niteliğinde de değildir. Çünkü savaş yıllarında yetişkin nüfusun belirgin bir erkek nüfus açığı bırakması sonucu kadın nüfusun bu açığı kapatmak üzere ekonomik ve toplumsal hayatın yüklerini omuzlamak zorunda kalmışlardır. Savaşa bağlı olağanüstü koşullar ortadan kalkınca Sınâî üretimi gerilemiş ve işyerleri yıkılmış bir ülkede kadınların işçileşmesi devam edememiştir. Böylece kadınlar "kadınsı" erdemlere dönmüşlerdir. (Tekeli, 1982: 204)

Daha sonra; yine 1926 yılında çıkarılan 788 sayılı "Memurun Kanunu"nda, kadınların memuriyet hakları ve memur olabilmeleri için zamanın oldukça ilerisinde adımlar atılmıştır. Buna bağlı olarak 1926 yılından sonra kamuda çalışan kadınların sayısında sürekli bir artışın olduğu gözlemlenmiştir. (Çitçi, 1982: 22)

Özellikle Cumhuriyetin ilk yıllarında devlet, kadın hakları adına kadınlar için en iyi olanı yapacağına dair ideolojik bir inancı yerleştirmeye çalışmıştır. (Tokuroğlu, 2004: 74) Kadınlar için eğitim ve çalışma hayatı bu şekilde özendirilmeye çalışılırken siyasal haklar konusunda böyle bir durum gözlenemez. Ama milli mücadele döneminde kendi başlarına örgütlenen kadınlar, kendilerini bu haklardan mahrum görmeyecek ve parti kurma girişiminde bulunacaklardı. Geçmişin, Osmanlı hareketinin içinden gelmiş öncü kadınlarının çoğu, Cumhuriyet'i benimsemiş ve desteklemişlerdir. Buna rağmen, cumhuriyet yönetimi tarafından dışlanmışlardır. Çünkü geçmişle bağlarını koparmak isteyen yönetim onları eski yönetimle özdeşleştirmişti. Yeni kurulan devlet yeni bir ulus inşa edecekti ve bu ulusun temsilini "Anadolu Kadını"na bırakmıştı. (Toska, 1998: 77-78)

Türkiye kadın hareketi tarihinde önemli bir isim olan Nezihe Muhittin, 1913'te Türk Hanımları Esirgeme Derneği'ni kurdu. 16 Haziran 1923'te ise Kadınlar Halk Fırkası adlı bir parti kurmuş, ama gerekli izni alamamış ve kadınların seçme, seçilme haklarıyla ilgili talepler parti programından çıkarılarak Türk Kadınlar Birliği adıyla bir dernek kurulmuştu. Daha sonra dernek yönetimine gelen grup, Cumhuriyet Halk Partisi'nden gelen uyarıya uyararak, tek parti yönetimi Türk kadınlarına seçme seçilme haklarını da tanıdığı için derneğin işlevi kalmadığı gerekçesiyle, İstanbul'da toplanan 12. Uluslararası Kadın Birliği Kongresi'nin ardından derneği kapatmaya razı oldu. Nezihe Muhittin ise bağımsız aday olarak seçimlerde aday oldu, ancak tek parti rejiminin desteğini alamadı. (Durakbaşı, 1998: 39)

3 Nisan 1930'da Türk kadınına, Belediyeler Yasası'nın 23. maddesiyle oy, 24. maddesi ile seçilebilme hakkı tanındı. Kadın Birliği'nin o zamanki üyeleri arasında bulunan, Rânâ Sani Yaver ve Refika Hulusi Behçet, Eminönü; Nakiye Hanım, Beyoğlu; Latife Bekir, Fatih; ve Hasene Nalan ile Benal Nevzat, İzmir Şehir Meclisi'ne seçildiler. (Toska, 1998: 85) Nihayet 4 Aralık 1934'te, yapılan

---

Anayasa değişikliğiyle kadınlara milletvekili seçme ve seçilme hakkı tanındı. 1935 yılı seçimleriyle, ilk kez on sekiz kadın milletvekili Meclis'e girdi. (Arat Y., 1998: 258-259) Bu on sekiz kişilik liste içinde, eski kadın hareketinden gelen tek bir isim göze çarpıyordu: Nakiye Elgün. (Toska, 1998: 85)

Kemalist rejim, kadınların eğitimine büyük değer veriyordu. Ancak, bu söyleme karşın eğitim politikasının tam da eşitlikçi olmadığı, aslında geleneksel cinsiyet rollerini pekiştirdiği ortaya çıktı. (Arat, Z., 1998: 64) Kadın özgür olmalı, hakları olmalı, vatandaş olmalı ama bütün bunların "sınırları bir şekilde çizilmeliydi" düşüncesi Tek Parti Döneminin zihniyetinin bir yansımasıydı. Kadın ve kadın olma hakları söz konusu olduğunda, "Batının/Batıcılığın" bizden farklı görülen yanları ortaya çıkarılıyor ve kadınlar üzerinde toplumsal denetim kurulmasını sağlayan mekanizmalar olarak kullanılıyorlardı. (Tokuroğlu, 2004: 62) Kadın kimliğinin tanımlanması açısından "batılilik" temel eksen olarak kabul edilmiştir. Çağdaş Türk kadını olarak ön plana çıkarılan, gerek kentli gerek köylü kadın kimliklerinin önemli bir özelliği cinsel kimliği silikleşmiş, sade, sorumlu, hem ulusal yani kültürel aidiyeti koruyan hem de batılı olan tarzları bünyesinde barındırmasıdır.

Bütün bunlara rağmen, kadınlar kendilerine verilen eğitim olanaklarını sonuna kadar kullanmış, eğitim reformu ile birlikte zorunlu eğitimin dışında daha ileri seviyedeki okullara devam etmeye çalışmışlar ve kendilerine verilen hakları kullanmışlardır. 1921 yılında Süreyya Ağaoğlu ile birlikte dört genç kız Hukuk Fakültesine girmiş, 1927 yılında ilk Türk kadın doktorlar diplomalarını almışlar ve hastanelerde hizmete başlamışlardır. Tıp Fakültesi kadınların büyük tartışmalar sonrası girebildiği bir okul olmuş. (Taşkiran, 1973: 162) Zamanla kadınlar, mühendislik, mimarlık, avukatlık gibi çeşitli dallarda yükseköğrenim görmüşler, eğitim konusunda erkeklerle yarışmaya başlamışlardır.

Sözü edilen mesleklerin dışında Türkiye'de kadınlar "aydın ve sanatçılar" arasında da önemli bir yer tutmuşlardır. Osmanlının son döneminde, romancı Fatma Aliye, Cumhuriyet yıllarında Halide Edip Adivar ve Suat Derviş önemli sanatçılar olarak karşımıza çıkar. (Tekeli, 1990: 1201)

Kavuştukları geniş eğitim olanakları kadınların hemen her türlü meslekte yer almasına olanak sağlamış, iş yaşamında da sosyal yaşamdaki gibi hızlı bir ilerlemeye girmişlerdir. Bu gelişmelere rağmen, kadınlar için yapılan pek çok düzenleme, aslında kadınlar için değil, devletin modernleşmesi, toplumun ilerlemesi adına yapılmıştır. Kadın hep; iyi anne, iyi eş, iyi Müslüman olarak görülmeye devam etmiş kadından cinsiyetini bastırması beklenmiştir.

Osmanlı'da yaşanan modernleşme çabalarında, kadın konusuna bakışla Cumhuriyet dönemi bakış açısını karşılaştırdığımızda yine aynı anlayışı görmekle birlikte küçük bir farkla karşılaşılmaktadır; Cumhuriyet döneminin başlarında kadınlara "tepeden" verilen bu hakların, kadınları 19. yüzyılın egemen akımlarının biçtiği rolden daha üst bir düzeye çıkarttığı açıktır. Bu akımlar kadınları öncelikle "eğitilmesi gereken birer eş ve anne" olarak görürken, Cumhuriyet'in ilk yıllarındaki reformlar onlardan, hâlâ iyi eş ve anne olmalarını beklese de, "ulusu eğitmek", yani öğretmen olmakla görevlendirilmiş "yurtsever yurttaşlar" olarak konumlandırılıyorlardı. (Kadioğlu, 1998: 94) Cumhuriyet'in tarihsel dönüşümlerinde kadın, siyasal ve toplumsal haklarını elde etmek ve

---

kullanmak için değil, demokrasiyi simgelemek ve Türkiye'nin Batı manzarasını tamamlamak için var olmaktadır. (Tokuroğlu, 2004: 92)

Kadınlar Cumhuriyet döneminin bütün bu özgürlük havasını kendileri kullanıp bir kadın hareketi başlatmak istediklerinde bastırılmışlardır, yani bu dönemde az da olsa kadınlar tarafından başlatılmış bir kadın hareketi vardır ancak Devlet tarafından yapılan “devlet feminizmi” ne uymak durumunda kalmışlardır. Deniz Kandiyoti, bu durumu, Cumhuriyet reformlarının yarattığı Türk kadını, "kurtulmuş ama özgürleşmemiştir" biçiminde tanımlamıştır. (Kadıoğlu, 1998: 95)

Toplumda 1980'lere kadar cumhuriyet reformlarının kadınları özgürleştirdiği ve kurtardığına dair bir görüş birliği vardı. Sadece eğitim görmüş meslek sahibi kadınlar değil ev kadınları da bu olanaklardan gelecek nesillerin yararlanacağını düşünerek görüşe sıkıca sarılmışlardı. Bu görüşü tartışma konusu yapmak dahi abes olarak görülürdü. Kendilerini feminist diye adlandıran, okumuş meslek sahibi kadınların ortaya çıkması ile bu görüş birliği bozulmuştur. (Arat Y., 1999: 91)

Modernleşmenin devlet yaptırımı anlamına geldiği bir toplumda, kadınlar yeni bir tavırla dönüşümü gerçekleştirmek üzere inisiyatifi ellerine alıyorlardı. "Halk için halka rağmen" popülizminden dolayı önceki kuşağı eleştiren bu kadınların bireysel Kurtuluş arayışı içinde inşasına katkıda bulunduğu kurumlar, feministlerin kendi yakın çevrelerinin ötesine ulaşmalarını sağladı. (Arat Y., 1999: 94) Türkiye'deki feminist eylemler, Cumhuriyet'in modernleşme projesinin gücünü kanıtlamaktadır. Feministler eylemleriyle liberal, laik ve demokratik bir yönetim biçimine katkıda bulunmaktadır. Bütün eleştirilerine karşın, feministler sonuçta yerel geleneklerin ve geleneksel ahlak anlayışlarının ötesinde evrensel haklara inanmaktadırlar. (Arat Y., 1999: 98)

Yıllar ilerledikçe kadınlar sosyal, siyasal yaşamda ve iş yaşamında daha faal bir konuma gelseler de, onlara karşı bakış açısı hiç değişmedi. Buldukları ortamda her zaman cinsiyetlerini bastırmaları beklendi onlardan. Birbirlerinden çok farklı görüşü savunsalar da hemen hemen bütün akımlar tarafından Türk kadınları, geleneksel olarak aile kurumunun sınırları içinde algılanmışlardır. Bu, onların bireysel kimliklerinin ve cinselliklerinin inkarına yol açmıştır. Cumhuriyet'in ilk döneminin "Kemalist öğretmen", 1960'lann sonu ve 1970'lerin "sosyalist bacı" ve 1980'lerin "türbanlı üniversite öğrencisi" klişelerinin ortak bir özelliği vardır: cinselliğin inkârı. Görünüşte birbirlerine zıt olan bu büyük toplumsal projelerin, kadınlara aile birimine bekleme eden cinsiyetsiz varlıklar gözüyle bakmakta buluşmuş olması ilginçtir. Uzun vadede, kadını aile biriminin içinde gören böyle bir bakışın yerleşmesi, Türkiye'de feminizmin evrimini engellemiştir. (Kadıoğlu, 1998: 100)

Cumhuriyetle birlikte daha önce sahip olmadığı birçok hakka kavuşan kadınlar artık ekonomik açıdan da tam bağımsızlıklarını ilan ediyor, daha çok ve çeşitli iş kollarına dağılmaya başlıyorlardı. Peki, kadın kendisine tanınan bu hakları sonuna kadar kullanabiliyor muydu? Günümüzde sorun, artık kadına yasalarla toplumsal ve siyasal haklarının tanınması değildir. Önemli olan kadının haklarından ne ölçüde yararlanabildiğidir. Kadının haklarına gerçek anlamda sahip olmasının koşulu çalışması ve ekonomik bağımsızlığına kavuşmasıdır. (Çitçi, 1974:46)

Kadının ev yaşamı dışında çalışması, eğitim hayatını sürdürmesi, parlamentoda yer alması, yöneticilik kariyeri için sürekli ve çok fazla çaba göstermek zorunda kalması, büyük oranda kadının eksikliğinden değil, maddi ve manevi alanda belirleyici ve egemen olanın kurmuş olduğu ekonomik-toplumsal-siyasal düzenlemeden kaynaklanmaktadır. Toplumsal cinsiyete bakışın, kendiliğinden veya rasgele olmadığını, iktidarlar tarafından özel olarak düzenlendiğini ve kontrol edildiğini söylenebilir. (Tokuroğlu, 2004: 51-52) Cumhuriyetin başından günümüze değin bu durum bu şekilde devam etmiştir.

Cumhuriyet tarihinde iktisadi anlamda en önemli gelişmelerden olan İktisat kongresinde kadınların ne şekilde temsil edildiğini görmek son derece ilginçtir. 17 Şubat- 4 Mart 1923 tarihlerinde toplanan Birinci iktisat Kongresi'nde 1135 delegenin sadece 7 tanesi kadındır. Hem Kurtuluş Savaşına hem de Osmanlı'dan Türkiye'ye geçişte toplumsal ve ekonomik açıdan destek verdiği söylenen on binlerce Türk kadını, bu kadar önemli bir toplantıda sadece 7 kişi ile temsil edilmiştir. Kadınların ülke ekonomisinin ve toplumsal yaşamının düzenlenmesinde emek harcamaları birçok resmi toplantıda ve konuşmada gündeme gelmiş ve takdir edilmiştir. Ancak, kadınların ülkenin değişen toplumsal, ekonomik ve siyasal yaşamında etkin olarak rol alma istekleri pek de "makbul ve yerinde" görülmemiştir. Bilinçli, çok çalışkan ve Kurtuluş Savaşının destekleyicisi olduğu her toplantıda ve konuşmada dile getirilen Türk kadınının, savaş sonrası iktidar düzeyinde sözü geçmemiş ve de toplumsal ve siyasal örgütlenmelerde kendisine yer verilmemiştir. (Tokuroğlu, 2004: 124)

Cumhuriyetin ilk yıllarında, kadınların iş yaşamında önemli bir gelişme 1936 yılında çıkarılan iş kanunu olmuştur. Her ne kadar tarımda çalışan kadınlara ilişkin bir düzenlemenin olmaması önemli bir boşluk yaratsa da, bu kadınlar için önemli bir gelişme olmuştur.

Halifelik kurumunun ve tarikatların tasfiye edilmesi, laik eğitime geçilmesi, dil reformu, Batı takviminin ve metrik sisteminin kabul edilmesi gibi Cumhuriyet'i laikleştirmeye ve Batılılaştırmaya yardımcı olan bütün reformlar, kadınlara toplumda yeni kamusal roller oynama cesareti vermiştir. Bu süreç içinde kadınlar yeni rollerini kıvançla benimsediler. Kamusal alanda kadın olmanın bilincini unutmadan, devletin modernleşme çizgisine uygun milliyetçi görüşleri kabullendiler. Kadınların kamusal alana girmelerinin sonucuna modernleşen ülkelerine hizmet etmek gibi bir misyon yüklenmişti. (Arat, Y., 1999: 88)

Cumhuriyetin kadınları çalışması için yönlendirmesi her ne kadar modernleşme arzusundan kaynaklansa da Ayşe Öncü, Türk kadınlarının serbest mesleklere girişinin yeni Cumhuriyet'in hızlı gelişme koşulları altında kadroları doldurmak için izlenen yöntemin bir sonucu olduğuna işaret etmektedir. Ne kadar sınıf temelli olursa olsun, başlangıçtaki bu işe alma yönteminin uzun vadede kamu alanındaki kadın varlığını meşrulaştırmaya yaradığı da kaçınılmaz bir gerçektir. (Kandiyoti, 1999: 112-113) Cumhuriyetin ilk yıllarına bakıldığında, işgücü piyasasının toplumsal cinsiyet ilişkilerinden bağımsız olmadığı, iş yerinde ve emek sürecinde toplumsal cinsiyet ayrımcılığı olduğu görülmektedir. Cinsiyetçi ayrımcılık, kadına toplumsal olarak verilen değerler ve roller bağlamında

---

kendine meşruiyet kazandırır. Toplum kadına sabırlılık, duygusallık, pasiflik, bilgisizlik, fiziksel güçsüzlük ve zayıflık, ince işlerde titizlik, el işlerinde hassasiyet, gibi özellikleri atfederek, kadınların emek piyasasındaki sektörel ve iş akımı içerisindeki konumlanışlarına gerekçe oluşturmaktadır. (Ecevit, 1998: 278-284)

Kadınların ücretli çalışanlar arasına katılması, kuşkusuz, çeşitli biçimde yorumlara ve tartışmalara yol açmaktadır. Bir yandan bu tür çalışmanın kadın için önemi ve getirdikleri tartışılırken, öte yandan çalışma yaşamında karşılaştığı sorunlar ve eşitsiz konumu gündeme gelmektedir. Eğitilen, çalışma ve toplum yaşamına katılan kadın bilinçlenerek her toplumda var olan kadın-erkek eşitsizliğini açıkça görmekte ve toplumda kendinden yana değişiklik istemektedir. Her türlü ayrımcılığın önlenmesini ilke olarak benimsemiş eşitlikçi toplumlar, bu istemlere kuşkusuz duyarsız kalamamaktadırlar. Öte yandan her alandaki eşitlik istemlerinin ve kadının çalışmasının, kadınlık ve annelik gibi geleneksel rolleri açısından hem kadın için hem de toplum için çelişkiler yarattığı görülmektedir. Bugüne dek kadın ve erkek arasında oluşan işbölümü, aynı zamanda bir rol bölüşümü anlamını taşıdığından, ortaya çıkan sorun ve çelişkilerin giderilmesi hem kültürel değişimler, hem de yaygın kuramsal düzenlemeler gerektirmektedir. (Koray, 1992:93-94)

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

17 ve 18. yüzyılda en parlak dönemlerini geride bırakan Osmanlı büyük bir gerileme yaşıyordu. Bu durumdan kurtulmak için birtakım modernleşme çabalarına girilmişti. Bu çalışmaların kimi işe yaradı kimi yaramadı, kimi doğru kavrandı kimi taklitten öteye gidemedi. Herkes kendince bir kurtarma planı yapmıştı. Çoğu, iyi niyetlide olsa kötü sonuçlar doğurmaktan kurtulamadı. Tanzimat'la başladığı düşünülen modernleşmenin bir ayağını oluşturan ve bizimde kendimize konu edindiğimiz kadınlar aslında her yerdediler ama görülmek istenmiyorlardı.

Türk kadınları, ülkenin tüm geri kalmışlığına rağmen kendini yetiştirmiş pek çok erkeğin aksine ülkenin içinde bulunduğu durumu kavrayıp çözüm üretmeye çalışmıştı. Oysa o sırada erkekler geri kalmışlığın sorumlusu olarak anneleri işaret etmekteydi.

Tanzimat ve Meşrutiyet dönemlerinde yarının insanlarını yetiştirecek annelerin eğitime önem verilmesine karar verildi. Ama ard arda gelen savaşlar hiçbir iş yapamaz olarak düşünülen kadınların kendilerini kanıtlamaları için sebep oldu. Genci, yaşlısı canını dişine takan kadınlar savaşlarda en az erkekler kadar fayda gösterdi. Ülkelerini kurtarmak için pek çok erkekten daha cesurca savaştı. Kimi zaman işçi oldu kimi zaman hemşire, kimi zaman mühimmat taşıdı, kimi zaman cephede askerdi, ihtiyaç olan her yerdedi kadınlar. Kazanılan savaşta herkesin emeği vardı. Kadınlar kendilerini kanıtlamışlardı. Ama savaş bitip de yaralar sarılmaya başlayınca kadınların eski konumlarına dönmeleri beklendi. Oysa onlar geri dönmeyecek üstelik daha da ileri gidip, erkek işlerine bulaşacaklardı.

Cumhuriyetle birlikte kadınlar birçok kazanım elde ettiler. Ama yine de hadlerini biliyor verilmeyeni istemiyorlardı. Çünkü öyle yetiştirilmişlerdi ve verilenlere minnet duyuyorlardı. Tabii bütün bu iyi şartları göremeyen kadınlarda yok değildi. Daha fazlasını istiyorlardı ve geri çekilmeye niyetleri yoktu. Cumhuriyet yönetimi kadınları eğitmeye çalışırken yine eski amaçlar gündemdedi; Eğitimli anneler yarının nesillerini kurtarmakla görevlendiriliyordu. Öğretmen olmalıydı kadınlar, annelikten alışıklılar zaten gelecek nesilleri yetiştireceklerdi. Kadınların gireceği mesleklerde çoktan belirlenmişti. Bunların dışına çıkmak isteyenler bastırılıyordu. Kadın her zaman iyi anne, iyi eş, ahlaklı ve çalışkan olmalıydı. Kadının ailedeki rolünün vurgulanması yıllar geçse de değişmeyecekti. Eğitim olanakları verilen kadınlara gün geldi siyasal haklarda verildi ama onlar istediğinde değil, zamanı geldiğinde. Modern Türkiye'nin modern yüzü kadınlar olacaktı. Osmanlıdan kopuşun kanıtı, kadınların kıyafetlerindeki değişimdi. Peçe ardından dünyayı göremeyen kadınların ufku açılmıştı. Böylece kadınlar modernleştirilmiş, modernleşme görevi onlara verilmiş ve modern Türkiye imajı da yine onlara teslim edilmişti.

Seçme seçilme hakkını kazanan kadınlar milletvekili de olmuşlardı. Kadın milletvekilleri iyi eğitimliydi ama her nedense kendilerini iyi ifade edemediler. Çünkü orda bulunma sebeplerinin mebusluk yapmak değil vitrin yaratmak olduğunu biliyorlardı. Gün geçtikçe her yeni seçimde kadın milletvekillerinin sayısı daha da azaldı. Bir gün geldi bir kadın başbakanımız oldu. Ama kadınlara bakış açısı hiç değişmedi. Hala okumak yerine ev hanımlığı öğretilip iyi anne ve iyi eş olması için yetiştiriliyorlardı. Hala kadınlara özgü mesleklerden söz ediliyordu. Ama artık kadınlar buna boyun eğmiyor ve seslerini yükseltiyorlardı.

Bugün hemen her sektörde kadınlar istihdam olanağı bulabiliyorlar. Gerçi buldukları yerlere gelmeleri erkeklere oranla daha zor gerçekleşiyor ama eksik olmalarından değil sadece farklı cins olmalarından. Çalıştıkları yerlerde bezdirilmeye ve pes ettirilmeye çalışılıyorlar. Kimi zaman kabullenilmek için erkekleşmek zorunda kalıyorlar. Toplumun kadına bakış açısını değiştirmesi için daha çok çaba sarf edilmesi gerekiyor. Bu da ancak eğitim yoluyla, kültürel yapının değişmesi yoluyla olur. Erkekler artık kadınlarında kendilerine eşit seviyede olduğunu kabullenmeli, bir kısım kadınlarda eksik olduklarını düşünmekten vazgeçmelidir.

Sonuç olarak, Türkiye'de modernleşmenin daha çok uzun zaman devam edeceği açıktır. Modernlik adına taklit etmekten vazgeçip, var olan sorunları iyi tahlil edip uygun çözümler getirilmelidir. Modernleşme ülke için değil vatandaşlar için olmalıdır. Kadınlar, modernleşmenin her evresinde bulunmalarına rağmen hala konumları belirsizliğini korumaktadır. Bu durumun aşılması için toplumsal düzende birçok değişiklik gerekmektedir. Kadınlar çalışma yaşamında da her zaman örtülü bir ayrımcılıkla karşılaşacak, en iyi olmaları dahi bu ayrımcılığı engellemeyecektir. Daha fazla çalışıp, toplumun eğitim seviyesi dolayısıyla da bakış açısının gelişmesi için çaba sarf edilmelidir. Kadınların hak ettikleri yere gelebilmeleri için, bizzat kendi çabaları gerekmektedir.

Bu düzenlemeler yapılırken kadın ve gelişme sorunsalı evrensel düşünülerek hareket edilmemelidir. Her kültür belirli bir gelişme perspektifine sahip olduğu gibi, bu perspektif içinde kadın ve erkek ilişkilerini de belli bir şekilde konumlandırmaktadır. Eğer bugün gelişmekte olan ülkelerde kadın-erkek ilişkileri olması gereken düzeyde değilse, bu, konuyla ilgili olarak dışardan teknoloji ithal eder gibi ideolojiler ve stratejiler ithal etmemizi gerektirmez. (Canatan, 1995: 101) Bu stratejiler toplumun yapısından çıkarılmalı ve toplumla bütünleşik olmalıdır. Kadınların çalışma yaşamına daha etkin katılabilmelerinin yolu, zihinlerden cinsiyetçi ideolojiyi silmek ve geleneksel işbölümünü dönüştürmek kadar hazır yemekler, çamaşırhaneler, kreşler, hazır giyim türünden uygun ve yeterli maddi altyapının oluşturulmasına da bağlıdır. (Arat, N., 1994:54)

Teknoloji çağını yaşadığımız bu günlerde bir yerlere varabilmek artık eskisi gibi cinslere dayalı değil, beyinlere dayalı olarak mümkün olabilmektedir.

KAYNAKÇA

- ALTINDAL, Meral. (1994), *Osmanlıda Kadınlığın Durumu*, 1.baskı, İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi.
- ARAT, Necla. (1994) ,“Türkiye’de Kadınların Çalışma Yaşamında Karşılaştıkları Zorlukların Sosyo-Kültürel Nedenleri”, İç: Necla ARAT (Ed.) *Türkiye’de Kadın Olmak*, İstanbul: Say Yayınları.
- ARAT, Yeşim. (1998), “Türkiye’de Kadın Milletvekillerinin Değişen Siyasal Rollerini, 1934–1980” İç: Ayşe BERKTAY HACİMİRZAOĞLU (Ed.) *75 Yılda Kadınlar ve Erkekler*, İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları
- ARAT, Yeşim.(1999), “Türkiye’de Modernleşme Projesi ve Kadınlar”, 2.b. İç: Sibel BOZDOĞAN ve Reşat KASABA (Ed.) *Türkiye’de Modernleşme ve Ulusal Kimlik*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- ARAT, Zehra F. (1998), “Kemalizm ve Türk Kadını”, İç: Ayşe BERKTAY HACİMİRZAOĞLU (Ed.) *75 Yılda Kadınlar ve Erkekler*, İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları
- ARMUTÇU, Emel. (1999), **Her sayfada başka bir tarih**, Hürriyet, <http://webarsiv.hurriyet.com.tr/1999/12/18/164618.asp>, (18 Ocak 2000)
- BERKES, Niyazi. (1978), *Türkiye’de Çağdaşlaşma*, İstanbul: Doğu-Batı Yayınları.
- BERKTAY, Fatmagül. (1994), *Kadın Hareketinin Kurumsallaşması: Fırsatlar ve Rizikolar*, Çev: Meral AKKENT,1. Baskı, İstanbul: Metis Yayınları.
- BERKTAY, Fatmagül. (2002), “Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Feminizm”, İç: Tanıl BORA ve Murat GÜLTEKİNGİL (Ed.) *Cumhuriyet’e Devreden Düşünce Mirası: Tanzimat ve Meşrutiyet’in Birikimi*, Cilt:1, İstanbul: İletişim Yayınları,
- CANATAN, Kadir. (1995), “Kadın ve Gelişme”, *Bir Değişim Süreci Olarak Modernleşme*, İstanbul: İnsan Yayınları.

- ÇİTÇİ, Oya. (1982), *Kadın Sorunu ve Türkiye’de Kamu Görevlisi Kadınlar*, Ankara: TODAİE Yayınları, No:200.
- ÇİTÇİ, Oya. (1974), "Kadın ve Çalışma", *Amme İdare Dergisi*, Sayı:2, Cilt:7, Haziran.
- DURAKBAŞA, Ayşe. (1998), “Cumhuriyet Döneminde Modern Kadın ve Erkek Kimliklerinin Oluşumu: Kemalist Kadın Kimliği ve Münevver Erkekler”, İç: Ayşe BERKTAY HACİMİRZAOĞLU (Ed.) *75 Yılda Kadınlar ve Erkekler*, İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.
- ECEVİT, Yıldız. (1998), “Türkiye’de ücretli Kadın Emeğinin Toplumsal Cinsiyet Temelinde Analizi”, İç: Ayşe BERKTAY HACİMİRZAOĞLU (Ed.) *75 Yılda Kadınlar ve Erkekler*, İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.
- FEYZİOĞLU, Turhan. (1992), “Atatürk ve Kadın Hakları”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Ankara, Cilt:2, Sayı:6.
- GÖKALP, Ziya. (1968), *Türkçülüğün Esasları*, İstanbul: Varlık Yayınları, 7.b.
- GÜZEL, Şehmus. (1985), “Kadın”, *Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi*, Cilt:3, İstanbul: İletişim Yayınları.
- GÜZEL, Şehmus. (1985), “Kadın”, *Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi*, Cilt:4, İstanbul: İletişim Yayınları.
- İNAN, Afet. (1982), *Tarih Boyunca Türk Kadınının Hak ve Görevleri*, 4.b., İstanbul: M.E.B Yayınları.
- KADIOĞLU, Ayşe. (1998), “Cinselliğin İnkârı: Büyük toplumsal Projelerin Nesnesi Olarak Türk Kadınları”, İç: Ayşe BERKTAY HACİMİRZAOĞLU (Ed.) *75 Yılda Kadınlar ve Erkekler*, İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.
- KANDİYOTİ, Deniz. (1999), “Modernin Cinsiyeti: Türk Modernleşmesi Araştırmalarında Eksik Boyutlar”, İç: Sibel BOZDOĞAN ve Reşat KASABA (Ed.) *Türkiye’de Modernleşme ve Ulusal Kimlik*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2.b.
- KIRKPINAR, Leyla. (1998), “Türkiye’de Toplumsal Değişme Sürecinde Kadın”, İç: Ayşe BERKTAY HACİMİRZAOĞLU (Ed.) *75 Yılda Kadınlar ve Erkekler*, İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.
- KORAY, Meryem. (1992), “Çalışma Yaşamında Kadın Gerçekleri”, *Amme İdare Dergisi*, Cilt:25, Sayı:1, ss.93-94.
- KURNAZ, Şefika. (1992), *Cumhuriyet Öncesinde Türk Kadını(1839-1923)*, İstanbul: MEB.
- ORTAYLI, İlber. (1984), “Osmanlı Toplumunda Aile”, İç: Necat ERDER (Ed.) *Türkiye’de Ailenin değişimi: Toplum bilimsel İncelemeler*, Ankara: Türk Sosyal Bilimler Derneği Yayınları, ss.79-89.
- TAŞKIRAN, Tezer. (1973), *Cumhuriyetin 50. yılında Türk kadın Hakları*, Ankara: TC Başbakanlık Yayınları.
- TEKELİ, Şirin. (1982), *Kadınlar ve Siyasal Toplumsal Hayat*, İstanbul: Birikim Yayınları.
- TEKELİ, Şirin. (1990), ”Kadın” ,*Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, Cilt:5, İstanbul.

TOKUROĞLU, BELMA. (2004), *Özgürleşemeyen Kadın*, Ankara: Odak Yayınevi.

TOSKA, Zehra. (1998), “Cumhuriyet’in Kadın İdeali: Eşiği Aşanlar ve Aşamayanlar, İç: Ayşe BERKTAY HACİMİRZAOĞLU (Ed.) *75 Yılda Kadınlar ve Erkekler*, İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.

T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu (1992), *Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi*, Cilt:1, Ankara.

YARAMAN BAŞBUĞU, Ayşegül. (1992), *Elinin hamuruyla Özgürlük: Resmi Tarihten Kadın Tarihine*, Ekim, İstanbul: Milliyet Yayınları, 1.b.

SOSYAL GÜVENLİKTE DEMOGRAFİK DÖNÜŞÜM VE TÜRKİYE'YE YANSIMALARI¹**Cemil RAKICI²****Tarık Zeki YILMAZ³****ÖZ**

Dünya nüfusu giderek yaşlanmaktadır. Demografik dönüşüm adı verilen bu kavram, 65 yaş ve üzeri nüfusun toplam nüfus içerisindeki payının giderek artması şeklinde ortaya çıkmaktadır. Bu durumu etkileyen iki parametre ise, doğuştan yaşam beklentisinin artması ve doğurganlık hızının azalmasıdır. Nüfus yapısında meydana gelen bu değişim ülkeler için bir takım sorunları beraberinde getirmektedir. Bu sorunların başında ise, yaşlı nüfus artışının sosyal güvenlik sistemlerinin yapısını bozması ve açık vermelerine sebep olması gelmektedir.

Anahtar Kelimeler: Demografik Dönüşüm, Sosyal Güvenlik Sistemleri, Türk Sosyal Güvenlik Sistemi

**DEMOGRAPHIC CHANGE IN SOCIAL SECURITY AND ITS REFLECTIONS ON
TURKEY****ABSTRACT**

World population is getting older over the years. This description which is called demographic change, shows that aged 65 and over population's share increase in over against total population. Increasing life expectancy and decreasing fertility rate are the two parameters that affect this case. This change which is occur on population structure, carries some issues for countries. One of the big issues is social security systems' breaking down structures and deficits by increasing older population.

Keywords: Demographic Change, Social Security Systems, Turkish Social Security System

JEL Codes: J11, H55, H62

¹ Bu çalışma YILMAZ'ın (2010) "Demografik Dönüşümün Türk Sosyal Güvenlik Sistemine Etkisi" isimli yüksek lisans tezinden güncellenerek hazırlanmıştır.

² Doç. Dr. Karadeniz Teknik Üniversitesi, İİBF Maliye Bölümü, crakici@gmail.com

³ Öğr. Gör. Karadeniz Teknik Üniversitesi, Vakfıkebir Meslek Yüksekokulu, tz.yilmaz@ktu.edu.tr

---

GİRİŞ

Dünya nüfusunun yaş yapısında önemli değişiklikler meydana gelmekte, dünya demografik bir dönüşüm geçirmektedir. Doğum oranlarındaki düşüşle birlikte tıp alanındaki gelişmeler paralelinde sağlık koşullarındaki iyileşmeler yaşam süresinin artmasını da beraberinde getirmekte ve bunun sonucunda da ülkelerin nüfus artış hızları düşmektedir. Bu etkenler, demografik olarak yeni bir dönemin başlamasına neden olmaktadır. Bu dönemde toplam nüfus içindeki yaşlı nüfus oranı gittikçe artmaktadır.

Dünyada önce Sanayi Devrimi'yle başlayan, ardından 1. ve 2. Dünya Savaşları ile hız kazanan demografik dönüşüm, ilerleyen yıllarda ülkelerin önlem almasını gerektirecek bir sorun haline gelmiştir. Demografik dönüşüm, etkisini özellikle gelişmiş ülkelerde hissettirmektedir. Japonya, G. Kore ve Almanya gibi gelişmiş ülkelerin nüfusları oldukça yaşlı olup, ilerleyen yıllarda söz konusu ülkelerin nüfusunun daha da yaşlanacağı tahmin edilmektedir. Yapılan istatistiki çalışma ve projeksiyonlara göre ise, Türkiye'nin de içinde yer aldığı gelişmekte olan ülkelerin demografik dönüşüm sorunuyla yakın bir zamanda karşılaşacağı öngörülmektedir.

Bir ülkedeki yaşlı nüfus artışı birçok sorunu beraberinde getirmektedir. Yaşlı nüfus en fazla ülkelerin sosyal güvenlik sistemlerini etkilemektedir. Bir taraftan ödedikleri primlerle sosyal güvenlik sistemlerinin finansman kaynağını oluşturan çalışan genç nüfus giderek azalmakta diğer taraftan ise yaşlanan nüfusla birlikte sosyal güvenlik sistemi aracılığıyla yapılan emeklilik ödemeleri ve sağlık harcamaları artmaktadır. Bu durum, sisteme ciddi anlamda mali bir yük getirmektedir.

Özellikle gelişmiş ülkelerin sosyal güvenlik sistemleri üzerinde negatif anlamda sorunlar ortaya çıkartan demografik dönüşüm, giderek önlem alınması gereken bir sorun haline gelmektedir. Türkiye'de ise zaten finansal zorluklar içinde bulunan sosyal güvenlik sistemi için, yaşlı nüfusta meydana gelen artış, sistemin geleceği üzerinde oldukça önemli bir tehdit oluşturmaktadır. Türkiye, gelecek yıllarda daha da büyümesi beklenen yaşlı nüfus sorununu da göz önüne alarak, endüstrileşmiş ülkelerde olduğu gibi, sosyal güvenlik sistemini yeniden yapılandırmış ve bu yöndeki çalışmalarını sürdürmektedir.

Bu çalışma, son yıllarda dünya genelinde artış gösteren yaşlı nüfus sorununun genel hatlarıyla ortaya koyulması ve ülkelerin sosyal güvenlik sistemlerinin mali yapıları üzerindeki etkisinin incelenmesi amacını taşımaktadır. Çalışmada, yaşlı nüfus sorununun ülkelerin sosyal güvenlik sistemlerini zora sokabileceği tezi incelenmektedir.

I. DEMOGRAFİK DÖNÜŞÜMÜN TANIMI

Demografik dönüşüm kavramı, doğurganlık ve ölüm hızlarının yüksek olduğu bir durumdan ölüm hızların düştüğü, doğumların ise bilinçli olarak kontrol edilerek azaldığı yeni bir duruma geçişi ifade etmektedir (Thompson ve Landry'den aktaran Yüceşahin, 2011: 12)

Demografik dönüşümün bir sonucu olarak nüfusun yaş dağılımının değişerek bireylerin daha uzun yaşaması ve nüfusun içindeki yaşlı oranının artması ise nüfusun yaşlanması olarak tanımlanmaktadır (Erol, 2011: 57).

Sanayi devrimi nüfusun demografik yapısının değişmesinde önemli bir yere sahiptir. Sanayileşme öncesinde hem doğum hem de ölüm oranları yüksek olup, nüfus artış hızı oldukça düşüktür. Sanayi devrimiyle birlikte iyileşen sağlık ve yaşam koşullarının etkisi ile ölüm hızları düşmeye başlamış fakat doğum hızlarındaki düşüş onu gecikmeli olarak takip etmiştir. Bu aşamada hızlı bir nüfus artışı söz konusu olmuştur. Daha sonra ise doğum ve ölüm hızları çok düşük düzeylere inmiş ve ülke nüfusları giderek yaşlanmaya başlamıştır (Koç vd., 2008: 5).

20. yüzyılda da dünya nüfusunun yaş yapısı önemli bir değişim geçirmiş ve yaşlı nüfus özellikle 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren dünya genelinde dikkat çekici oranda artmıştır (Devlet Planlama Teşkilatı [DPT], 2007a: 5).

A. Dünyada Demografik Dönüşüm

Dünyada, yaşlanmanın etkisi coğrafi bölgelere ve gelişmişlik düzeylerine göre farklılıklar göstermekle beraber en yoğun şekilde Japonya ve Avrupa Birliği ülkelerinde görülmektedir (Seyhun, 2006: 1).

Demografik dönüşümün zirvesinde yer alan Avrupa'nın önümüzdeki birkaç on yılda nüfus görünümünün önemli ölçüde değişeceği tahmin edilmektedir. "Baby boom" dönemi (1940'ların sonu ve 1960'ların ortasına kadar gerçekleşen yüksek doğurganlık dönemi) ile birlikte ortaya çıkan nesil kademeli olarak emekliye ayrılmış ve 65 yaş üstü grupta yığılmalar meydana gelmiştir. Avrupa'nın değişen demografik profili politik, ekonomik ve sosyal sorunların da önemli bir sebebi olmakta; iklim değişikliği, küreselleşme ve güvenlik sorunları kadar büyük önem teşkil etmektedir (Murray, 2008: 1).

Japonya, sahip olduğu nüfus yapısıyla gelişmiş ülkeler arasında dikkat çekmektedir. Japonya'yı gelişmiş ülkeler arasında farklı kılan dört unsur aşağıda belirtilmiştir (Horiai, 2011: 1):

- Japonya nüfusu diğer gelişmiş ülkelere kıyasla daha hızlı yaşlanmaktadır.
- Gelişmiş ülkeler arasında ortalama yaşam beklentisi en yüksek ülke Japonya'dır.
- Yaşlı nüfus oranının en yüksek olduğu ülke Japonya'dır
- 2010 – 2050 yılları arasında nüfus azalış yüzdesinin en yüksek olması beklenen ülke Japonya olacaktır.

Demografik dönüşümle ilgili yapılan istatistikî çalışma ve projeksiyonlarda yaşlı nüfus genelde 65 yaş ve üzeri kişiler olarak kabul edilmektedir. Demografik dönüşümü ortaya koyan temel göstergelerden biri de 65 yaş ve üzeri nüfusun toplam nüfus içerisindeki payıdır. Bu bağlamda, Tablo 1'de seçilmiş bazı ülkelerde 65 yaş ve üzeri nüfusun toplam nüfusa oranı gösterilmiştir.

Tablo 1: Bazı Ülkelerde 65 Yaş Ve Üzeri Nüfusun Toplam Nüfusa Oranı (%)

	1950	1960	1970	1980	1990	2000	2010	2020	2030	2040	2050
ABD	8,3	9,1	9,8	11,3	12,5	12,4	13,1	16,6	20,1	21,4	21,2
Almanya	9,6	11,4	13,6	15,6	15	16,3	20,8	23,1	28,2	31,8	32,7
Brezilya	3	3,3	3,7	4,2	4,5	5,5	6,9	9,5	13,6	17,6	22,5
Çin	4,5	4,0	3,9	5,1	5,8	6,9	8,4	11,7	16,2	22,1	23,9
G. Afrika	3,6	3,9	3,4	3,1	3,2	3,4	5,2	6,4	7,7	8,4	10,5
G. Kore	2,9	3,7	3,3	3,9	5	7,3	11,1	15,5	23,4	30,5	34,9
Hindistan	3,1	3,1	3,3	3,6	3,9	4,4	5,1	6,3	8,2	10,2	12,7
Hollanda	7,7	8,9	10,1	11,4	12,8	13,6	15,4	20,1	24,6	27,5	27,2
İngiltere	10,8	11,7	13	14,9	15,7	15,8	16,6	18,9	21,7	24	24,7
İsrail	3,9	4,7	6,5	8,7	8,9	10	10,4	12,3	14,2	16,1	17,9
İsviçre	9,4	10,2	11,2	13,8	14,6	15,3	16,9	19,1	21,9	23,8	24,4
İtalya	8,1	9,5	11,1	13,4	14,9	18,3	20,3	22,8	26,8	31,7	33
Japonya	4,9	5,7	7	9	11,9	17,2	23	28,6	30,7	34,5	36,5
Lüksemburg	9,8	10,8	12,6	13,6	13,4	14,1	14	15,3	18,3	21,3	23,5
Norveç	9,6	11	12,9	14,7	16,3	15,2	15	17,4	20	22,3	23,6
Rusya	4,8	6,1	7,7	10,2	10,2	12,4	13,1	14,8	18,1	18,3	20,5
Türkiye	3	3,1	3,9	4,7	4,5	6	7,1	9	12,4	16,5	21,2
Yunanistan	6,8	8,3	11,1	13,1	13,7	16,8	19	21,5	24,8	29,2	32,1
Dünya Ort.	5,1	5,1	5,4	6	6,2	6,9	7,7	9,3	11,6	13,9	15,6

Kaynak: United Nations: <http://data.un.org/> (23.02.2016)

Birleşmiş Milletler, toplam nüfusunun %15'i yaşlı olan ülkeleri “yaşlı nüfus” olarak adlandırmaktadır (Özbay, 2009: 2). Bu kıstas dikkate alınarak Tablo 1 incelendiğinde, özellikle Almanya, Hollanda, İngiltere, Japonya gibi gelişmiş ülkelerin 2010 yılı itibarıyla %15 sınırını geçtiği görülmektedir. Çin, Rusya, Hindistan, Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerin ise henüz bu sorunla karşı karşıya gelmediği söylenebilir. OECD üyesi ülkeler açısından yüksek yaşam beklentileri ve düşük doğum oranlarına bağlı olarak 2012 yılı itibarıyla yaşlı nüfusun OECD nüfusuna oranı %15'e ulaşmıştır. Ayrıca OECD ülkelerinde 1995 – 2012 yılları arasında yaşlı nüfus sayısı, toplam nüfus sayısına göre 3 kattan daha fazla şekilde artmıştır (OECD, 2014: 22). Yapılan projeksiyonlar sonucunda ise 2050 yılına gelindiğinde özellikle gelişmiş ülkelerde yaşlı nüfusun toplam nüfus içerisindeki payının ciddi boyutlara ulaşacağı, gelişmekte olan ülkelerin nüfus yaşlanma hızının ise önümüzdeki 40 yıl içerisinde büyük bir artışla birlikte %15 sınırını aşacağı ve söz konusu ülkelerin artık yaşlı ülkeler sınıfında yer alacağı öngörülmektedir.

Uluslararası Sosyal Güvenlik Birliği yaptığı projeksiyonlar sonucunda geleceğe yönelik beklenen demografik gelişmeler şu şekildedir (ISSA, 2010: 2):

- 2030 yılı itibarıyla sanayileşmiş zengin ülkelerin nüfusunun 1/4'ünün 65 yaşın üzerinde, Asya nüfusunun yarısının 60 yaşın üzerinde ve Batı Avrupa nüfusunun yarısının 50 yaşın üzerinde olacağı tahmin edilmektedir.
- Doğuşta yaşam beklentisinde dünya genelinde bir artış beklenmektedir. Yüzyılın ortasında doğuşta yaşam beklentisinin gelişmiş ülkelerde 84 yıl, az gelişmiş ülkelerde ise 77 yıl olması beklenmektedir.

Birleşmiş Milletlerin yaptığı projeksiyonlarda geleceğe yönelik demografik beklentiler şu şekildedir (United Nations, 2010: 14-15):

- 1950 yılında dünya genelinde %8 civarında olan yaşlı insanların yüzdesi bu tarihten günümüze kadar sürekli olarak artarak 2009 yılında %11'e çıkmış olup, 2050 yılında ise %22'ye ulaşması beklenmektedir. Nüfusun yaşlanmasının çok ileri düzeyde olduğu gelişmiş ülkelerde 1998 yılında yaşlıların sayısı çocukların sayısını geçmişken, dünya genelinde yaşlıların sayısının çocuklarının sayısını 2045 yılında geçeceği tahmin edilmektedir.
- 2000 yılında, dünya genelindeki 60 yaş ve üzeri nüfusun sayısı 1950 yılı rakamının üç katına çıkarak 600 milyon olmuştur. 2009 yılında dünya nüfusu içinde yaşlı insanların sayısı 700 milyonu aşmıştır. 2050 yılı itibariyle bu sayının üç katına çıkacağı ve yeryüzünde 2 milyar yaşlı insanın yaşıyor olacağı tahmin edilmektedir.
- Yaşlı nüfus yılda ortalama %2,6 oranında artmaktadır. Bu sayı yılda ortalama %1,2 oranında artan dünya nüfusunun çok ilerisindedir. 2050 yılına kadar yapılan projeksiyonlar, yaşlı nüfus artışının diğer yaş gruplarına oranla büyüyerek artmaya devam edeceğini ortaya koymaktadır.

B. Türkiye'de Demografik Dönüşüm

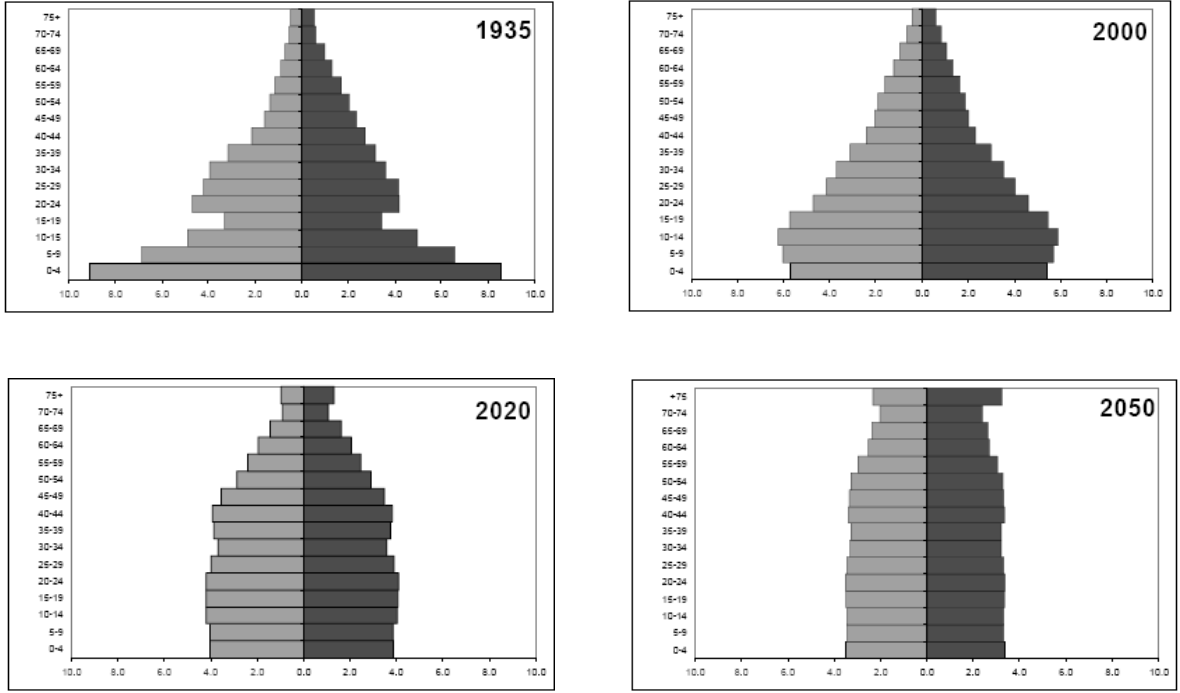
Nüfusun yaşlanması sorunu, Türkiye'nin bugüne dek hiç karşılaşmadığı türden bir demografik sorundur. Türkiye'nin bugüne dek sahip olduğu hızla büyüyen, genç ve giderek daha çok sayıda ilkokula, liseye, üniversiteye, konuta ihtiyacı olan demografik yapısının önümüzdeki 20-25 yıl içinde tamamen değişeceği iddia edilmektedir (Hotar Göksel, 2005: s.y.).

Cumhuriyetin ilanından itibaren ekonomik, sosyal ve sağlık alanında meydana gelen ilerlemeler sonucunda çocuk ölümleri ile anne başına düşen çocuk sayısı azalmıştır. Bu gelişmeler ışığında Türkiye de demografik dönüşüm sürecine giren ülkeler arasında yer almıştır (Günsoy ve Tekeli, 2015: 41).

Nüfusun cinsiyet ve yaş yapısını belirlemek amacıyla hazırlanan nüfus piramitlerinin tabanındaki belirgin bir daralma ve üst kısımda genişleme, yaşlı nüfusun arttığını ve buna bağlı olarak doğum oranlarının düştüğünü gösterir (Başbüyük, 2005: 70). Türkiye'nin demografik yapısını daha net görebilmek amacıyla Şekil 1'de Türkiye'nin 1935, 2000, 2020 ve 2050 yıllarındaki nüfus piramitlerine yer verilmiştir.

Şekil 1'de yer alan piramitler incelendiğinde, 1935 ve 2000 yıllarında geniş taban ve dar üst kısımlı piramidin 2020 yılı sonrası dar taban ve geniş üst kısım halini alacağı öngörülmektedir. Bu durum, genç nüfusa sahip olan Türkiye'nin nüfus yapısının 2020 ve 2050 yıllarında bozularak yaşlı nüfus lehine bir değişim göstereceğini ortaya koymaktadır.

Şekil 1: Türkiye'nin Nüfus Piramitleri

Kaynak: DPT, 2007a: 8

II. SOSYAL GÜVENLİK SİSTEMLERİ

Uluslararası Çalışma Örgütü tarafından “onurlu bir insan hayatı” için gerekli temel bir hak olarak tanımlanan sosyal güvenlik kavramı, çalışma gücünü kaybeden veya çeşitli nedenlerden ötürü kazanç kaybına uğrayan kişilere ve bu kişilerin geçindirmekle yükümlü oldukları kimselere kamu kaynakları ile gelir ve sağlık garantisi sağlanması olarak kabul edilmektedir (Canbay ve Demir, 2013: 304).

Sosyal güvenliğin konusu; ileride bireylerin mal varlıklarında eksilmeye yol açabilecek ve gerçekleşmesi olası veya kesin olan fizyolojik (hastalık, anahk, malullük, yaşlılık, ölüm), sosyo-ekonomik (işsizlik, evlenme ve çocuk sahibi olma) ve mesleki (iş kazaları ve meslek hastalıkları) gibi risklerdir (Güner, 2016: 50).

Sosyal güvenlik kavramı günümüzde, ülkelerin ve toplumların gelişmişlik ve refah düzeyinin önemli bir göstergesi durumundadır. Sosyal güvenlik, gelişmiş ülkelerin ulusal politikaları içinde öncelikli olarak yer almakta iken, az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde karşılıksız para harcamaları, kalkınma unsuru taşımayan yardım ve baskı gruplarının toplumsal istemi olarak değerlendirilmekte olup, bu grupların etkileri ölçüsünde şekillenmektedir (Erol ve Yıldırım, 2005: 33).

Sosyal güvenlik sistemleri düzgün yönetilmeleri halinde sağlık, gelir, güvenlik ve sosyal hizmetler sağlayarak verimliliği artırır. Büyüyen bir ekonomi ve aktif işgücü piyasası politikaları ile birlikte, sürdürülebilir sosyal ve ekonomik kalkınma için bir araçtır. Sosyal güvenlik sistemleri,

işletmeler için bir maliyet unsuru iken insanlar için ise bir yatırım ve destek işlevi olarak görülmektedir. (ILO, 2001: 2).

A. Sosyal Güvenlik Sistemlerinin Finansman Yapısı

Günümüzde tüm ülkeler belirli bir sosyal güvenlik sistemine sahiptir. Sosyal güvenlik sistemlerinin başarı ile uygulanabilmesi, sistemin yeterli finansman kaynakları ile desteklenmesine bağlıdır. Sistemlerin finansmanı özellikle günümüz ekonomik koşullarında oldukça karmaşık sorunları içeren bir konu haline dönüşmüş olup, bu sorunlara yönelik çözüm arayışları ise gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin başlıca tartışma konusu olmuştur (Canbay ve Demir, 2013: 304). Sosyal güvenliğin sunumunda primli sistem olarak ifade edilen sosyal sigorta sistemi ile bu sistemin tamamlayıcı niteliğindeki primsiz sistemler olmak üzere iki yöntem vardır (Özdemir, 2007: 87).

Primli sistemlerin temelini Bismarck Modeli oluştururken, primsiz sistemlere Beveridge Modeli temel teşkil etmektedir (Özdemir, 2007: 159). Bismarck modeli işçilere kazançla ilişkili yardımlar sağlamakta olup, söz konusu yardımlara belirli bir süre prim ödeyerek hak kazanılır. Modele göre sosyal güvenlik sisteminin finansmanı temel olarak işçi ve işveren katkılarına dayanmaktadır (Kol, 2014: 145). Beveridge sistemine göre ise, sosyal güvence çalışma şartına bağlanmamakla birlikte sosyal güvenlik sistemi ülkede bulunan tüm vatandaşları kapsar ve yardımlar vergilerle finanse edilir. Bismarck sistemi çalışanlara gelir katkısı amaçlarken, Beveridge sistemi temelde yoksulluğun önlenmesini hedefler (Bulut vd., 2015: 21-22).

1. Primli Sistemler: Prim esasına dayalı olma, sosyal sigorta kuruluşlarının yaptıkları hizmet karşılığında kendisine üye çalışanlardan maktu bir prim alarak faaliyetlerini sürdürmesi, sigortalıların ise söz konusu kurumlardan alacakları hizmetin de yaptıkları ödemelerle paralellik arz ettiği bir sistemdir. Bu nedenle bu sistemler primli sosyal güvenlik sistemleri olarak adlandırılmaktadır (Korkmaz, 2007: 17-18).

Sosyal sigorta sistemlerinin finansman yöntemlerinde, aktif olarak çalışan işçiler ile işverenlerin ödemiş oldukları primlerle pasif emeklilerin aylıklarının karşılandığı dağıtım (pay-as-you-go) sistemi ve ileride ortaya çıkabilecek risklere karşı harcamaların gerçekleştirilmesi için fon biriktirilmesi esasına dayanan kapitalizasyon olmak üzere iki sistem benimsenmiştir (Sezgin ve Yıldırım, 2015: 125).

a. Dağıtım (pay as you go) Yöntemi: Bu yöntemde, emekliler için ödenen ücretler çalışma yaşındaki nüfusun katkıları ile karşılanmaktadır. Her bir neslin kendisinden önceki (emekli) nesil için gereken finansman ihtiyacını karşılaması esasına dayanan bu yöntem kuşaklararası dayanışma olarak da adlandırılmaktadır. (Godinez-Olivares vd., 2016: 13). Dengeli bir sistemde, mevcut çalışanlardan yapılan kesintiler o yıl içinde emeklilere ödenen miktara eşittir. Ancak bu yapı belirli bir dönemde ortaya çıkabilecek demografik değişiklik ve dengesizliklere karşı savunmasızdır. Prensip olarak bu tür sistemleri, ekonomik ve demografik değişikliklere karşı otomatik olarak düzenlemek gerekmektedir.

Böylelikle sistemler mali açıdan istikrarlı hale getirilmiş olur. ABD dahil olmak üzere tüm OECD ülkeleri dağıtım yöntemini benimsemişlerdir (Population Reference Bureau, 2009: 1).

b. Kapitalizasyon (fon) Yöntemi: Diğer adı fon biriktirme olan bu yöntemde toplanan primler bireysel hesapta ya da ortak bir fonda toplanır. Primler, dağıtım yönteminin aksine toplandığı yıl dağıtılmaz (Canbay ve Demir, 2013: 305). Gelecek dönemlerde sigortalılara yapılacak ödemelerin kaynağını fondaki primler ile bunların işletilmesiyle elde edilen gelirler oluşturur (Sezgin ve Yıldırım, 2015: 126). Yaşlanan nüfus yapısı, dağıtım yönteminde olduğu gibi kapitalizasyon yönteminin de işleyişini olumsuz yönde etkilemektedir (Başterzi, 2006: 375). Fonun büyüme ölçeğini ve büyüme hızını nüfus dinamiği belirlemektedir. Her kuşak ancak kendinden önce gelen kuşaktan sayıca büyük olduğu sürece sistemin toplam tasarrufları artacaktır (Yurdadoğ, 2000: 4-6).

2. Primsiz Sistemler: Yararlanan kişilerin yardımların finansmanına katılmadığı bu sistemde giderler temel olarak devlet bütçesinden karşılanır. Primsiz sistemler, sosyal yardım ve sosyal hizmetler vasıtasıyla genellikle primli rejimin kapsamı dışında kalmış, sosyal korunmaya en fazla gereksinimi bulunanlara yardım ve hizmet götürmeyi amaçlar (Laçiner ve Yavuz, 2013: 65).

Hiçbir ülkede Bismarck ya da Beveridge modelinin tek başına uygulanması mümkün olamamaktadır. Modellerden bir tanesi ağırlıklı olarak uygulanan sosyal refah politikalarının merkezinde yer alırken, diğeri de belli bir oranda sistem içinde yer almaktadır (Özdemir, 2007: 159).

III. DEMOGRAFİK DÖNÜŞÜMÜN SOSYAL GÜVENLİK SİSTEMİNE ETKİLERİ

Yaşam sürelerinin yükselmesi, gelişmiş ülkeler açısından kalkınma ve refah göstergesi sayılırken, uzun yaşam süresinin neden olacağı sosyal sorunlara çözüm üretememe, krize yol açmaktadır. Gelişmiş ülkelerde yaşam sürelerinin uzaması, devletin refah dağıtma etkinliğinin azalmasıyla eşzamanlı olarak gelişmiştir (Hotar Göksel, 2005: s.y.).

Ülkelerin, artan nüfus karşısında sosyal güvenlik sistemlerini yeniden yapılandırma gerekliliği üzerinde duran en önemli çalışmalardan birisi Dünya Bankası'nın 1994 yılında yayınladığı Yaşlı Nüfus Krizinden Kaçınma (Averting The Old Age Crisis) adlı rapordur. Söz konusu rapor, o ana kadar sadece Avrupa'nın bazı ülkelerini ilgilendiren yaşlı nüfus sorununu, ileride tüm dünya ülkelerinin karşılaşacağı bir sorun olarak yansıtması açısından oldukça önemli bulunmaktadır (Alper, 2004: 1).

Demografik dönüşümün sosyal güvenlik sistemi üzerindeki etkisi genel olarak emeklilik sisteminde ortaya çıkmaktadır (Acar ve Kitapçı, 2008: 80). Artan yaşlı nüfus oranının gerek emekli aylığı ödemeleri gerekse de artan sağlık harcamaları ile sosyal güvenlik sistemlerini mali açıdan olumsuz etkileyeceği düşünülmektedir (Yumurtaçı, 2013: 23).

Her geçen gün artmakta olan yaşam süreleri sosyal güvenlik sistemindeki demografik değişimi daha net bir şekilde ortaya koymaktadır. Bu bağlamda sosyal güvenliğin demografik boyutunu değerlendirirken ülkenin nüfus yapısı, aktüeryal denge ve bağımlılık oranı gibi kavramların ön plana çıktığı görülmektedir (Acar ve Kitapçı, 2008: 80).

A. Yaşlı Bağımlılık Oranı ve Sosyal Güvenlik

65 yaş ve üstü nüfusun 15–64 yaş arasındaki nüfusa oranı olarak tanımlanan yaşlı bağımlılık oranının yüksek olması, daha fazla yaşlının daha az çalışan tarafından finanse edilmesi anlamına gelmektedir. Bu durum, dağıtım yöntemine dayanan sosyal güvenlik sistemlerinin işleyişini etkileyen önemli bir faktördür (Güner, 2015: 72). Yaşlı bağımlılık oranının artması, toplanan primlerin yaşlılık sigortasını karşılamada yetersiz kalmasına ve kamu kaynaklarının önemli bir kısmının yaşlılığı finanse etmek için kullanılması sonucunu doğuracaktır (Acar ve Kitapçı, 2008: 81).

Tablo 2’de, bazı ülkelerin yaş bağımlılık oranları gösterilmektedir. 2010 yılı itibariyle Japonya, Yunanistan ve Almanya’da yaşlı nüfusun çalışan nüfus içindeki payının yüksekliği dikkat çekmektedir. 2010 yılı itibariyle gelişmiş ülkelerin yaşlı bağımlılık oranlarının dünya ortalamasının üzerinde olduğu, gelişmekte olan ülkelerde ise söz konusu oranın dünya ortalaması altında kaldığı görülmektedir. Yapılan projeksiyonlara göre 2050 yılına gelindiğinde Almanya, G. Kore, Japonya ve Yunanistan’da yaşlı bağımlılık oranının %60’ın üzerinde olması beklenmektedir. Türkiye’de 2010 yılı itibariyle yaşlı bağımlık oranı dünya ortalamasının biraz altına gerçekleşirken 2030 yılı itibariyle dünya ortalamasını yakalaması ve ilerleyen yıllarda söz konusu oranın sürekli olarak dünya ortalaması üzerinde seyretmesi beklenmektedir.

Tablo 2: Bazı Ülkelerin Yaşlı Bağımlılık Oranları (65 yaş ve üzeri, %)

	1950	1960	1970	1980	1990	2000	2010	2020	2030	2040	2050
ABD	13	15	16	17	19	19	19	26	33	35	36
Almanya	14	17	21	24	22	24	32	36	48	57	60
Brezilya	5	6	7	7	7	8	10	14	20	22	36
Çin	7	7	7	9	9	10	11	17	24	35	39
G. Kore	5	7	6	6	7	10	15	22	37	54	66
G. Afrika	6	7	6	6	6	5	8	10	11	12	15
Hindistan	5	5	6	6	7	7	8	9	12	15	19
Hollanda	12	15	16	17	19	20	23	31	41	49	47
İngiltere	16	18	21	23	24	24	25	30	36	40	42
İsrail	6	8	11	15	15	16	17	20	23	26	30
İsviçre	14	16	17	21	21	23	25	29	35	39	41
İtalya	12	15	17	21	22	27	31	36	45	58	62
Japonya	8	9	10	13	17	25	36	49	54	65	72
Lüksemburg	14	16	19	20	19	21	20	23	28	35	39
Norveç	14	18	21	23	25	23	23	27	32	37	38
Rusya	7	10	12	15	15	18	18	22	28	28	33
Türkiye	5	6	7	9	8	9	11	13	18	25	34
Yunanistan	11	13	17	21	20	25	29	34	40	51	60
Dünya Ort.	8	9	9	10	10	11	12	14	18	22	25

Kaynak: United Nations, <http://data.un.org/Data.aspx?q=dependency&d=PopDiv&f=variableID:44> (23.02.2016)

Artan bağımlılık oranları birçok ülkede sosyal güvenlik sistemleri için sorunlar oluşturmaktadır. Çünkü bu sistemlerde, emeklilere ödenen fonların yetersiz kalması durumunda ortaya çıkan finansman açığı vergi gelirlerinden karşılanmaktadır. Artan bağımlılık oranları, hem sistemin temel gelirlerin azalması hem de vergilerden ödenecek emekli maaşlarını alanların sayısının artması

anlamına gelmektedir. Bu durum, vergi oranlarının arttırılmasına sebep olacaktır. Aksi takdirde sistem, üstlendiği emekli maaşlarını ödeyecek fondan yoksun kalacaktır (Gökbunar ve Koç, 2009: 18).

B. Aktüeryal Denge (Sigorta Bağımlılık Oranı)

Primli sosyal güvenlik sistemlerinde, sosyal sigorta kuruluşlarının mali dengelerinin değerlendirilmesinde kullanılan en yaygın kriter, bir emekliyi (65 yaş ve üzeri) kaç aktif çalışanın (15-64 yaş arası) karşıladığını gösteren aktif/pasif sigortalı oranlarıdır. Aktüeryal denge adı verilen bu oranın 4 düzeyinde olması optimal olarak değerlendirilmektedir (bazı ülkelerde 7 olması optimal sayılmaktadır). Bu oranın en az 2 olması hedeflenmekte ve bu oranın altına düştüğünde, sosyal güvenlik sisteminin finansman sorunu yaşaması beklenmektedir. (Acar ve Kitapçı, 2008: 80). Bu bağlamda, Tablo 3'te bazı ülkelerdeki 65 yaş ve üzeri emekli nüfusun, 15-64 yaş arasındaki toplam iş gücüne oranına (aktif/pasif sigortalı oranı) yer verilmiştir. Tablo'da ülkelerin aktif/pasif sigortalı oranları “%” cinsinden verilmiştir. Buna göre, optimal seviye (4) %25, sinyal seviyesi (2) ise %50 düzeyidir. Verilenin bu düzeyleri geçmemesi arzu edilmektedir.

Tablo 3: Bazı Ülkelerdeki 65 Yaş ve Üzeri Pasif Nüfusun Çalışma Gücüne Oranı (%)

	2000	2005	2010	2020	2030	2040	2050
ABD	23,5	23,5	26	35,9	46,5	49,8	50,3
Almanya	34,5	37,3	40,3	47,4	62,1	71,1	73,9
Brezilya	11,3	12,5	13,6	17,9	24,4	31	39,2
Çin	11,7	12,8	13,9	20,8	30,2	43,1	48
G. Kore	15,3	19,1	22,8	32,1	51,8	75,5	91,4
Hindistan	12,6	13,3	13,9	16,2	20,6	26	32,6
Hollanda	25,1	26,1	29,3	39,5	50,3	54,7	50,7
İngiltere	30,8	31	33,2	41,7	51,1	57,4	58,1
İsviçre	14,7	28,2	30,3	36,2	45,7	53,3	55,9
İtalya	42,7	45,9	48,5	56,7	71	90,9	98,5
Japonya	32,2	38,3	46,4	61,2	68,6	83,1	94,9
Lüksemburg	32,3	30,1	31	36,6	46,4	53,1	52,1
Norveç	29,4	28,3	30,1	37,5	45,4	51,5	52,3
Rusya	25,4	26,9	23,8	28,9	37,4	41,8	52,9
Türkiye	15,6	17,1	18,4	22,9	32	44,8	55,2
Yunanistan	45,1	40,6	41,9	47,9	58,3	73,2	82

Kaynak: OECD; 2008: 19

Tablo 3 incelendiğinde, 2000 yılı itibariyle Almanya, Hollanda, İngiltere, Japonya gibi gelişmiş ülkelerin optimal seviyeyi geçtiği görülmektedir. Brezilya, Çin, Hindistan ve Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde ise veriler henüz optimal düzeyin altındadır. 2030 yılı itibariyle yukarıda adı geçen gelişmiş ülkelerin sinyal seviyesini geçmeleri beklenmektedir. Türkiye'nin ise 2020 yılı itibariyle optimal seviyeye ulaşacak, 2050 yılı itibariyle ise sinyal seviyesini geçmesi öngörülmektedir. 2050 yılına gelindiğinde ise G. Kore İtalya, Japonya ve Yunanistan'da bu oranın %80'leri geçmesi beklenmektedir. Buna göre bu ülkelerde 2050 yılı itibariyle neredeyse her 1 emekliyi 1 çalışan finanse edecektir.

IV. GELİŞMİŞ ÜLKELERDE SOSYAL GÜVENLİĞİN GENEL DURUMU VE DEMOGRAFİK SORUNLAR

Özellikle Batı Avrupa olmak üzere dünyanın gelişmiş ülkeleri gerçekten ilgi çekici bir demografik deneyimin tam ortasında bulunmaktadırlar. Söz konusu ülkelerde doğurganlık hızı, olması gereken 2,1 düzeyinin çok altında seyretmekte, aynı zamanda nüfus hızlı bir şekilde yaşlanmaktadır. Bu ülkeler, düşük doğum oranlarına karşı, nüfuslarını ancak aldıkları göçler (genelde üçüncü dünya ülkelerinden olmak üzere) yoluyla dengeleyebilmektedirler (Wildasin, 2008: 1).

Gelişmiş ülkelerde aktif/pasif dengesinin, aktif sigortalıların aleyhine olacak şekilde artması, elde edilen prim gelirlerinin yaşlılık sigortasını karşılayamaması sonucunu doğurmakta ve bu durum kamu kaynaklarının kullanılması açısından bir maliyet oluşturmaktadır. Bunun yanı sıra yaşlılık döneminin uzaması, refah artışına bağlı olarak ortaya çıkacak sosyal talepler ve ihtiyaçların çeşitliği gibi nedenler de kamu kaynaklarının önemli bir kısmının yaşlılığı finanse etmek için kullanılmasına neden olmaktadır (DPT, 2007b: 4).

Uluslararası çalışma örgütü (ILO) verilerine göre çalışma çağındaki nüfusun artış hızı incelendiğinde 2014 yılında 1,3 olan dünyadaki artışın gelişmiş ülkelerde 0,6 olduğu, 2020 yılına gelindiğinde ise 1,2 olan dünya artışının gelişmiş ülkelerde 0,4 olarak gerileyeceği öngörülmektedir (ILO, 2016: 21).

Amerika’da “baby boom” jenerasyonunun emekli olmaya başlamasıyla birlikte, bütçede büyük açıkların ve borçlanmada hızlı bir artışın ortaya çıkacağı üzerinde durulmaktadır. Amerika’daki bu hızlı yaşlanmanın federal bütçe üzerinde büyük bir baskı yaratacağı öngörülmektedir. ABD Bütçe Ofisi’ne göre; yaşlılar için yapılan sağlık sigortası ve yoksullar için yapılan sağlık yatırım harcamaları 2010-2030 yılları arasında %9,2’den %15,2’ye yükselecektir (Capretta, 2006: 289).

Japonya’nın sosyal güvenlik sistemi, hem emekli aylığı ve tıbbi planları, hem de uzun vadeli bakım sigortası ile diğer küçük programları kapsamaktadır. Sosyal güvenlik harcamalarını oluşturan iki önemli bileşen zaman içinde önemli ölçüde değişmiştir. Emekli aylığı ve sağlık yardımları, sosyal güvenlik harcamalarının 1965 yılında sırasıyla %22 ve % 57’sini; 2002 yılında ise %53 ve %31’ini oluşturur (Ogawa ve Matsukara, 2007: 206).

2030 yılı itibariyle Batı Avrupa nüfusunun yarısının yaşam beklentisinin 50 yaşın üzerinde olacağı tahmin edilmektedir. Nüfusun yarısının 50 yaşın üzerinde olması daha önce tarihte görülmemiş bir durumdur. Bu yüzyılın başında yaşlıların sayısının gençleri geçmesiyle birlikte Avrupa, yaşlı bir nüfusa sahip hale gelmiştir. 2000 yılı itibariyle 15 Avrupa Birliği ülkesinde (EU 15) yaşlıların sayısı (60 yaş ve üzeri nüfus) gençleri (15 yaş ve altı nüfus) geçmiştir. 20. yüzyılın başında Dünya genelinde 65 yaş ve üzeri nüfusun toplam nüfusa oranı dikkate alınırca, Japonya hariç ilk 20 ülkenin Avrupa ülkeleri olduğu görülmektedir. 15 Avrupa Birliği ülkeleri içinde oransal olarak İtalya %18,2 ile en yaşlı nüfusa sahip ülke konumundadır. %11,2 ile İrlanda ise en genç ülke olarak göze çarpmaktadır (Harper, 2010: 1-2).

Avrupa'da sosyal güvenlikle ilgili harcamaların çok büyük bir kısmı yaşlılara ayrılmaktadır. Avrupa Komisyonu 2006 yılı raporuna göre; 25 Avrupa Birliği ülkesinde 2004 yılı itibariyle yaşlılar için ayrılan sosyal güvenlik harcamaları GSYİH'nin %10,6'sını oluştururken, bu oranın 2050 yılında %12,9'a ulaşması beklenmektedir. ABD'de ise söz konusu oranın daha düşük olduğu, 2001'de %4 olan oranın 2030 yılında %5,5'e ulaşacağı tahmin edilmektedir (Seyhun, 2006: 29).

Gelişmekte olan ülkelerde ise, gelişmiş ülkelerde yaşanan demografik sorunlarla henüz karşılaşılmamıştır. Ancak, gelişmiş ülkelerdeki kadar olmasa da bu ülkelerde de yakın bir gelecekte demografik sorunların başlayacağı tahmin edilmektedir (DPT, 2007b: 5).

A. Demografik Dönüşüm Sorunu Karşısında Emeklilik Sistemine İlişkin Reform Çabaları

Sosyal güvenlik sisteminde reform gerekçeleri ülkeden ülkeye önemli farklılıklar göstermekle birlikte özellikle gelişmiş ülkelerde nüfusun yaşlanması ile birlikte sosyal güvenlik sistemlerinin aktif/pasif dengelerinin bozulmaya başlaması reformun en önemli gerekçelerini oluşturmaktadır (Erol ve Yıldırım, 2005: 2).

Yapılan projeksiyonlar, 21. yüzyılda Avrupa Birliği'nde yaşlı insanların sayısının gençlerin sayısını geçeceğini öngörmektedir. Sosyal güvenlik sistemlerinin mali temelini tehlikeye sokan demografik dönüşümün de etkisiyle sosyal güvenlik sistemlerinin etkin olmaya devam etmesi ve mali açıdan sürdürülebilir olması için, bu sistemlerde reform yapılması Avrupa Birliği ülkeleri için büyük bir gerekliliktir (Balcı İzgi, 2008: 90).

Özellikle dağıtım yöntemine dayanan sosyal sigorta sistemlerinde uzun vadeli sigorta kolu olan yaşlılık sigortasında yaşanan kriz, ilk aşamada prim oranlarının artırılması, emeklilik yaşının yükseltilmesi ve yaşlılık ödemelerinin kısıtlanması gibi çeşitli tedbirlerin alınmasını gerekli kılmıştır (DPT, 2007b: 6). Bu bağlamda demografik dönüşümün yoğun olarak hissedildiği Japonya'da emeklilik yaşı 2030 yılı itibariyle kadın ve erkekte 60'tan 65'e, Almanya'da 2024-2027 yılları arasında 65'ten 67'ye, İngiltere'de kadınlar için emeklilik yaşının 2020 yılında 60'tan 65'e ve 2046 yılında da kadın ve erkek için 68'e çıkarılması planlanmaktadır (Department for Work and Pensions, 2010: 8).

AB Komisyonu, emeklilik sistemlerinin mali sürdürülebilirliği için aşağıdaki düzenlemelerin uygulanmasını tavsiye etmektedir (Kalkınma Bakanlığı, 2014: 16):

- Emeklilik yaşı ile artan yaşam beklentisi arasında bağ kurulması,
- Erken emeklilik ya da sistemden diğer erken çıkış yollarının kısıtlanması,
- Yaşam boyu öğrenim programlarına erişimin artırılarak uzun çalışma hayatının desteklenmesi, işgücünün nitelikleri ile işyerleri arasındaki uyumun artırılması, yaşlı işçiler için istihdam olanaklarının geliştirilmesi, aktif ve sağlıklı yaşlanmanın desteklenmesi,
- Kadın ve erkekte emeklilik yaşının eşitlenmesi,

-
- Emeklilik gelirlerinin artırılması için tamamlayıcı emeklilik sistemlerinin desteklenmesi
Belirli ülkelerin sosyal güvenlik sistemlerine ilişkin 2013 – 2015 yılları arasında uygulamaya konulan çalışma teşviklerine ilişkin reformlar aşağıdaki şekildedir (OECD, 2015: 43):
  - **Almanya:** 2014 yılında katkı süresi 45 yıl olanlar için emeklilik yaşı 65'ten 63'e düşürülmüş ancak 2016 yılından sonra emeklilik yaşı 65'e ulaşana kadar yılda 2 ay olmak üzere artacaktır.
  - **İngiltere:** 2026 yılı itibariyle emeklilik yaşı 66'ya, 2028 yılından itibaren ise 67'ye yükseltilecektir. Bireysel emeklilik tasarrufları için ise yaş sınırı 2028 yılında 55'ten 57'ye yükseltilecektir.
  - **İsviçre:** Sigortalıların 70 yaşa kadar sisteme katkı ödemeye devam etmeleri müddetince işgücü piyasasından çıkışın ertelenmesi için esneklik sağlanmaktadır.
  - **Japonya:** Nisan 2017'den itibaren ulusal emeklilik için bekleme süresi 25 yıldan 10 yıla düşürülecektir.
  - **Hollanda:** 2014 yılında mesleki emeklilik yaşı 65'ten 67'ye yükselmiştir. Fiziksel güç gerektiren meslekle için erken emeklilik aşamalı olarak gerçekleştirilmektedir.

Sosyal güvenlik sistemleri için yapılan reform çalışmalarında benimsenen yeni çözümler arasında en radikal tedbiri, dağıtım metodunun terk edilerek kapitalizasyon (fonlama) metodunun günümüz şartlarında yeniden uygulanması oluşturmaktadır. Özellikle Şili'de uygulanan, sosyal sigorta sisteminin özelleştirilmesi yöntemi, en çok tartışılan yöntemlerin başında gelmektedir (DPT, 2007b: 7). Kapitalizasyon yöntemi temeline dayalı, finansmanı için ücretlerden belli oranlarda prim kesildiği katılımın zorunlu olduğu bu sistemde sosyal güvenlik sisteminin yaşlılık sigortası ayağının yönetimi özel sigorta şirketlerine ve bankalara bırakılmıştır (Sezgin ve Yıldırım, 2015: 129).

Sosyal güvenlik reform çalışmaları içinde sosyal sigortalarda dağıtım metodunun terk edildiği Şili modelinin dışında, sistemin rehabilite edilerek ayakta tutulmasını öngören ciddi tedbirler de bulunmaktadır. Sosyal sigorta kurumlarının özzerleştirilmesi bunlardan birisidir. Örneğin; Avustralya ve İsviçre gibi ülkelerde, sosyal güvenlik reformunun temelini özzerkleşme oluşturmaktadır (DPT, 2007b: 7-8).

V. TÜRKİYE'DE SOSYAL GÜVENLİĞİN DEMOGRAFİK BOYUTU

Nüfusun yaşlanmasının en önemli etkisi sosyal güvenlik alanında görülecektir. Yapılan projeksiyonlara göre 2050'da Türkiye'de yaklaşık olarak 18 milyon yaşlı olacaktır. Bu rakam pek çok Avrupa ülkesi nüfusundan fazladır. Ülkenin nüfus yapısında yaşlanma beklenen bu değişim sosyal güvenlik sisteminde çalışan ve sigorta primlerini ödeyen aktif sigortalılar ile emekli olmuş olan pasif sigortalılar arasındaki dengeyi olumsuz yönde etkileyecektir (Eryurt ve diğerleri, 2013: 143).

Yaşlanma dolayısıyla, emekli sayısı artar ve bu durum emekli maaşlarının ve sağlık harcamalarının bütçe üzerinde yük oluşturmaya başlamasına sebep olur. Oluşacak yükün borçlanma

ile finanse edilmesi dışlama etkisi yoluyla özel yatırımlarda azalmaya yol açabilir. Borçların para basma yoluyla karşılanmasının ise enflasyonist baskıya neden olabileceği değerlendirilebilir (Hayfavi ve Yazgan'dan aktaran Seyhun, 2006: 28).

Bütçeden yapılan transferler bütçe açığını ve paralelinde kamu kesimi borçlanma gereğini de yükseltmektedir. Şöyle ki, sosyal güvenlik kurumlarına bütçeden yapılan transferler öncelikle konsolide bütçeyi etkilemekte ve bütçedeki açığın büyümesine neden olmaktadır. Konsolide bütçe açığının artması ise, kamu kesimi borçlanma gereğini arttırmaktadır (Akgeyik vd., 2007: 14). Sosyal güvenlik sistemi kaynaklı açıklar bir yandan kamu borçlanma gereğini arttırırken, diğer taraftan iç borç baskısıyla faiz oranlarının yükselmesine de yol açmaktadır. Bu gelişmeler ekonomide belirsizlik ortamı oluşturarak enflasyon beklentilerini arttırmaktadır. Ayrıca, bütün bunlar yatırımları olumsuz etkilemekte ve sürdürülebilir büyüme oranlarına ulaşılmasını engellemektedir (Ak ve Cicioğlu, 2006: 5).

A. Türkiye Sosyal Güvenlik Sistemi'nde Yapılan Reform Çalışmaları

Türkiye, 1940'lı yılların ikinci yarısından itibaren sosyal güvenlik sistemini açısından erken emeklilik, prim afları, borçlanma gibi sosyal sigortacılık ilkelerine aykırı çok sayıda uygulama yürürlüğe koymuştur. 1990'lı yıllarda ise aktif-pasif sigortalı dengesi bakımından pek çok olumsuzluklar yanında mali açıdan sosyal güvenlik sistemi sürdürülemez bir noktaya gelmiştir. Bu durum kapsamlı değişiklikler yapma ve reform arayışlarını beraberinde getirmiştir (Alper, 2013: 27).

ILO uzmanlarının 1996 yılında Türkiye için hazırladıkları Sosyal Güvenlik Nihai Raporunda, sistemde bir değişme yapılmazsa yasaya dayanan üç emeklilik programının açığının GSYİH'nin %1,8'i iken 2050 yılında %10'unu aşacağı ve bu programların maliyetlerini karşılamaları için projeksiyon dönemi sonuna kadar prim oranlarını %100'ün üzerine çıkarmaları gerekeceği tespit edilmiştir (Alpar, 2000: 9).

Bunların yanında, Sosyal Güvenlik Kurumu tarafından da mevcut sosyal güvenlik sisteminin yapısından kaynaklanan sorunların yanı sıra, Türkiye için öngörülen yaşlanma hızının sosyal güvenlik sisteminde acil ve kapsamlı bir reformu zorunlu kıldığı ifade edilmektedir. Sosyal güvenlik sisteminin dengede olması halinde bile Türkiye'nin demografik yapısındaki değişimlerin bir reformu zorunlu kılacağı öne sürülmektedir (SGK, 2007: 28-47).

Tüm bu gelişmeler ışığında 2002 yılında 58. Hükümetin açıkladığı "Acil Eylem Planı" ile Sosyal Güvenlik reformu kapsamında ilk adım atılmış ve Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı'na (ÇSGB) bağlı Sosyal Güvenlik Kurumu Başkanlığı tarafından yürütülmeye başlanmıştır (Kıloğlu, 2007: 14).

Sosyal Güvenlik reformunun amaçları ÇSGB tarafından şu şekilde sayılmıştır: Sigorta hak ve yükümlülükleri bakımından norm ve standart birliği sağlamak, tüm vatandaşlara eşit ve adil hizmet sunulmasını sağlayacak genel sağlık sigortası rejimini oluşturmak ve yoksulluğa karşı daha etkin

koruma sağlamak suretiyle adil, kolay erişilebilir ve mali açıdan sürdürülebilir bir sosyal güvenlik sistemine ulaşabilmek (Dericioğulları ve Ergun, 2009: 31-32).

Bu doğrultuda hazırlanan 5502 Sayılı Sosyal Güvenlik Kurumu Kanunu ile sosyal güvenlik kuruluşları (SSK, Bağ-Kur ve Emekli Sandığı) aynı çatı altında toplanmış; Sosyal Güvenlik Kurumu unvanıyla Çalışma ve Sosyal Güvenlik Kurumu'nun ilgili kuruluşu olarak yeni bir kurum oluşturulmuştur (Yüksek Denetleme Kurulu, 2009: 292). Bu eski kurumlara tabi olanlar ve bu kişilere ilişkin hak sahiplerinin vefatı ile birlikte söz konusu kurumlar gerçek anlamda yürürlükten kalkacaklardır (Gümüş, 2010: 19).

5510 Sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu ile aylık bağlama oranları, emeklilik yaşı, emeklilik için gerekli prim ödeme gün sayısı ve güncelleme katsayısında düzenlemeler yapılmıştır. 5510 sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu ile getirilen değişiklikler aşağıdaki şekildedir (SGK, 2008: 9-11):

- **Yaş:** 4447 sayılı kanuna göre 2000 yılından sonra işe başlayan kadınlarda 58, erkeklerde 60 olarak belirlenen emeklilik yaşı, ilk defa Kanunun yürürlüğe girdiği tarihte işe başlayanlar için 58-60 olarak uygulanacak ve yaş 2036'dan itibaren emekli olacaklar için kademeli olarak 65'e yükseltilecektir.
- **Prim Ödeme Gün Sayısı:** SSK sigortalıları açısından ilk defa 2000 yılından sonra sigortalı olanlar için 7000 gün olarak belirlenen 7000 gün prim ödeme gün sayısı kanunun yürürlüğe girdiği tarihten itibaren 7100 günden başlamak üzere her yıl 100 gün artırılabilecektir. 9000 gün şartı, 2028 yılında ilk defa çalışmaya başlayacakların emekliliğinde uygulanacaktır. Bağ-Kur ve Emekli Sandığı açısından prim ödeme gün sayısı bakımından herhangi bir değişiklik bulunmamaktadır.
- **Aylık Bağlama Oranı:** Önceki uygulamada; SSK ve Bağ-Kur sigortalıları için ilk 10 yılın her yılı için %3,5, sonraki 15 yılın her yılı için %2, daha sonraki her yıl için %1,5 olarak belirlenen aylık bağlama oranı yapılan düzenleme ile her bir yıl için aylık bağlama oranı %2 olarak uygulanmak suretiyle sigortalıların sistemde daha uzun süre kalmaları teşvik edilmektedir.
- **Güncelleme Katsayısı:** Reformun ana parametrelerinden biri olan ve prime esas kazançların güncellenmesinde kullanılan güncelleme katsayısı Anayasa Mahkemesinin iptal kararı doğrultusunda sabit fiyatlarla GSYH gelişme hızının (GH) %30'u dikkate alınmak suretiyle yeniden belirlendi. Buna göre, güncelleme katsayısı $TÜFE + \%30 \text{ GH} + 1$ formülünden oluşmaktadır.

Sosyal güvenlik sisteminin finansal sürdürülebilirliğini sağlamak için kayıt dışı çalışmanın önlenmesi ve prim gelirlerinin artırılmasının yanı sıra ulusal tasarrufların da artırılması gerekmektedir. Bu doğrultuda 2012 yılında %1,4 olan sosyal güvenlik sistemi gelir-gider farkının GSYH'ya oranının, 2018 yılında %1'e düşürülmesi ve 2012 yılında %1,4 olan bireysel emeklilik fonlarının büyüklüğünün

---

GSYH'ya oranının ise 2018 yılında %4'e yükseltilmesi hedeflenmektedir (Kalkınma Bakanlığı, 2014: 38).

Reformun başlangıcında SGK bünyesinde yürütülmesi planlanan sosyal yardım ve hizmetler 2011 yılında oluşturulan Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı bünyesine alınmıştır. Reformla getirilen önlemlere ilaveten çıkarılan prim afları ve borçların yeniden yapılandırılması gibi uygulamalara rağmen toplam gelirlerin giderleri karşılama oranı %70'ler seviyesinde kalmıştır. Diğer taraftan bütün sigortalılık süresini dikkate alan yeni aylık hesaplama sisteminin sosyal güvenlik sistemi gelir – gider dengesi üzerindeki olumlu etkilerinin ancak 2040 yılından itibaren ortaya çıkacağı öngörülmektedir (Alper, 2013: 27-30).

Mali açıdan sürdürülebilir bir sosyal güvenlik sistemi oluşturmayı amaçlayan reform çalışmalarının başarıya ulaşması için gelirleri artırıcı ve giderleri azaltıcı tedbirlerin eşanlı olarak hayata geçirilmesi gerekmektedir. Böylece sistem açık vermeyecek ve aktüeryal denge sağlanmış olacaktır (Alper, 2011: 21).

Bu bağlamda Sosyal Güvenlik Reformu kapsamında gelir artırıcı tedbirler olarak prim oranlarının ve prime esas kazançların artırılması ile kayıt dışı çalışmanın azaltılması ve bu sayede aktif sigortalıların artırılması, giderleri azaltıcı tedbirler olarak ise emeklilik yaşının yükseltilmesi ve aylık bağlama esaslarının değiştirilerek aylık seviyelerinin düşürülmesi ile yönetim ve sağlık harcamalarındaki giderlerin azaltılması gibi uygulamalar söz konusu olabilecektir (Alper ve diğerleri, 2012: 65-67 ve Alper, 2011: 22).

Gelinen noktada Türk Sosyal Güvenlik Sistemine ilişkin belirlenen fırsat ve tehditler aşağıdaki şekildedir (Alper, 2013: 27):

- Türk sosyal sigorta sisteminde prim oranlarını ve/veya prime esas kazanç sınırlarını yükselterek gelirleri artırma imkanı sınırlıdır
- %40'lar seviyesinde hesaplanan kayıt dışı istihdamın daraltılarak aktif sigortalıların artırılması imkanı bir fırsat olarak görülmektedir
- Emeklilik yaşının yükseltilmesinin üzerinden 10 yıl geçmesine ve kademeli geçişin yarısına gelmesine rağmen aktif/pasif sigortalı oranında iyileşme sağlanamamıştır.
- 5510 sayılı Kanunla getirilen yeni aylık hesaplama sistemi uzun dönemde gelir ve aylıkların seviyesini düşürecektir. Giderleri azaltmak için aylık ve gelir hesaplama sistemini değiştirme imkanı kalmamıştır.
- Türkiye halen demografik fırsat penceresine sahiptir. Oran olarak 2020; mutlak olarak da 2041 yılına kadar 15-64 yaş grubu artmaya devam edecek ve Türkiye'ye demografik fırsat penceresinin olumlu etkilerini sunacaktır.

B. Sosyal Güvenlik Kurumu ve Mevcut Durum

Çalışmanın bu bölümünde, Türkiye’de özellikle 2000 yılından sonra sosyal güvenliğin mali yapısı ve söz konusu yapının yaşlanan nüfustan ne ölçüde etkilendiği incelenecektir. Bu bağlamda, Tablo 4’te sosyal güvenliğin 2002-2010 yılları arasındaki aktif ve pasif sigortalı sayılarının trend analiziyle gelişimi gösterilerek, aktif/pasif sigortalı dengesi, yaşlı nüfusun toplam nüfus içerisindeki payı ve sistemden yaşlılık aylığı alanların sayısına yer verilmiştir.

Tablo 4: Sosyal Güvenlik Sistemlerinde Aktif Sigortalı-Aylık Alanların Sayıları ve Aktif/Pasif Sigortalı Dengesi

Yıllar	Aktif Sigortalı Sayısı	Aktif Sigortalı Sayısı İçin Trend Analizi	Pasif Sigortalı Sayısı	Pasif Sigortalı Sayısı İçin Trend Analizi	Yaşlılık Aylığı Alan Emekli Sayısı	Yaşlılık Aylığı Alanlar İçin Trend Analizi	65 Yaş ve Üzeri Nüfusun Toplam Nüfusa Oranı (%) *	Aktif/Pasif Sigortalı Dengesi
2005	13.156.439	100	7.303.153	100	4.884.769	100	6,7	1,9
2006	14.124.935	107	7.695.977	105	5.207.772	107	6,8	2
2007	14.763.075	112	8.012.571	110	5.402.901	111	6,9	2
2008	15.041.268	114	8.460.557	116	5.730.139	117	6,9	1,9
2009	15.096.728	115	8.836.612	121	5.997.535	123	7	1,8
2010	16.191.304	123	9.127.423	125	6.200.994	127	7,1	1,8
2011	17.374.631	132	9.592.737	131	6.529.191	134	7,3	1,9
2012	18.352.859	139	9.846.170	135	6.695.105	137	7,4	1,9
2013	18.886.989	144	10.047.466	138	6.898.757	141	7,6	1,9
2014	19.821.822	151	10.352.045	142	7.106.592	145	7,8	1,9

Kaynak: SGK, <http://www.sgk.gov.tr/wps/portal/tr/kurumsal/istatistikler/> (23.02.2016)

* OECD, <https://data.oecd.org/> (23.02.2016)

Tablo 4 incelendiğinde, 65 yaş ve üzeri nüfusun toplam nüfus içerisindeki payının yıllar itibariyle sürekli artışı görülmektedir. Buna paralel olarak sosyal güvenlik sistemlerinden yaşlılık aylığı alanların sayısı 2005 yılında 4 milyon 880 bin kişi iken bu rakam 2014 yılına kadar %45’lik bir artışla 7 milyon kişiyi geçmiştir. 2005 yılından itibaren aktif sigortalı sayısında da sürekli bir artış olmuştur. 2005 yılı baz olarak alındığında (100) 2014 yılında aktif sigortalıların sayısının %51 arttığı gözlemlenmektedir. Bunun yanında, pasif sigortalıların sayısında meydana gelen artış daha az miktarda gerçekleşmiştir. 2014 yılında pasif sigortalıların sayısı 2005 yılı baz (100) olarak alındığında %42 oranında arttığı görülmektedir. Aktif/pasif sigortalı oranında ise yıllar itibariyle dikkat çekici bir değişikliğin olmadığı görülmektedir.

Demografik dönüşümün etkisinin henüz gelişmekte olan ülkelerde hissedilmeye başlanmadığına çalışmanın daha önceki bölümlerinde değinilmiştir. Bu bağlamda Tablo 4’te görüldüğü üzere aktif / pasif sigortalı dengesi 2014 yılı itibariyle sinyal seviyesi olan 2’nin hemen altındadır. Ancak yaşlı nüfusun payının yıllar itibariyle arttığı dikkat çekmektedir. Yapılan projeksiyonlara göre (Tablo 3) söz konusu oran 2030 yılı itibariyle sinyal seviyesini geçmiş olacak ve

giderek yükselecektir. Sosyal güvenlik sistemindeki mevcut duruma bir de yaşlanmanın getirdiği olumsuz etkiler eklenecektir.

Tablo 5: Sosyal Güvenlik Kurumu'nun Mali Yapısı (% GSYİH)

Yıllar	Sosyal Güvenlik Sistemine Yapılan Prim Ödemeleri (a)	Sosyal Güvenlik Kurumu Toplam Giderleri (b)	Emekliler ile Dul ve Yetimleri İçin Yapılan Kamu Harcamaları (c)	Sistem Yapılan Ödemeler ile Harcamalar Farkı (a-b)	Bütçeden Yapılan Transferler	Sisteme Yapılan Ödemeler - Emeklilik Harc. Farkı (a-c)
2005	4,9	9,1	5,9	- 4,8	3,1	- 1
2006	5,5	9,1	5,8	- 3,6	2,4	- 0,3
2007	5,3	9,4	6,6	- 4,1	3,1	- 1,3
2008	5,9	9,5	6,7	- 3,6	2,7	- 0,8
2009	5,8	10,8	7,8	- 5	3,1	- 2
2010	6,2	10,8	7,7	- 4,6	2,5	- 1,5
2011	7	10,5	7,5	- 3,5	1,3	+ 0,5
2012	7,1	11	6,8	- 3,9	1,6	+ 0,3
2013	7,7	11,4	-	- 3,7	1,3	-
2014	7,6	11,3	7,5	- 3,7	1,2	+ 0,1

Kaynak: BUMKO, <http://www.bumko.gov.tr/TR,183/genel-yonetim-butcesi.html> (23.02.2016)
 OECD, <https://data.oecd.org/social-exp/pension-spending.htm#indicator-chart> (23.02.2016)
 Pensions At a Glance 2013: 354 ve 2015: 364

Sosyal güvenlik sisteminin mevcut mali durumunu ortaya koymak amacıyla hazırlanan Tablo 5 incelendiğinde, sisteme yapılan katkılar ile sistemden yapılan harcamaların GSYİH içerisindeki payının sürekli olarak arttığı görülmektedir. Yıllar itibariyle sosyal güvenlik dengesinin açık verdiği ancak söz konusu açıkların 2009 yılından itibaren azalmaya başladığı gözlemlenmektedir. Kurumun, öz gelirlerinin harcamalarını karşılamaması durumunda ortaya çıkan açık genel bütçeden aktarılan ödenekler ile karşılanır (Pehlivan, 2014: 107). Bu kapsamda genel bütçeden Sosyal Güvenlik Kurumu bütçesine yapılan transferler incelendiğinde aktarılan payın 2009 yılına kadar artış gösterdiği ancak 2010 yılı itibariyle trendin azalma yönüne döndüğü dikkat çekmektedir. Sisteme yapılan ödemeler ile emeklilik için yapılan harcamalar kıyaslandığında ise yıllar itibariyle harcamalar lehine olan farkın 2011 yılından itibaren de yine ödemeler lehine artmaya başladığı dikkat çekmektedir.

VI. SOSYAL GÜVENLİKTE DEMOGRAFİK DÖNÜŞÜM SORUNUNA KARŞI ALINABİLECEK ÖNLEMLER

Demografik dönüşüm sonrası başta Avrupa ülkeleri olmak üzere gelişmekte olan pek çok ülke sosyal güvenlik sisteminde reform arayışına girmiştir. Söz konusu reformlar temel olarak sosyal güvenlik kurumlarının finansman sorunlarının çözülmesi, emeklilik yaşının yükseltilerek prim ödeme gün sayısının artırılması ve koruyucu hekimlik ile sağlık harcamalarının azaltılması yönündedir (Yumurtacı, 2013: 23).

Yaşlanan nüfusun işgücü, vergilendirme ve sağlık hizmetleri harcamaları üzerinde finansal baskı oluşturacağı öngörülmektedir. Yaşlanan nüfusun vergilendirme üzerindeki en önemli etkisinin

kişisel gelir vergisi gelirleri üzerinde olduğu düşünülmektedir. Çünkü kişisel gelir vergisi, insanlarla doğrudan ilişkili olduğundan, insanların sosyo-ekonomik özellikleriyle ilgili faktörlerden oldukça fazla etkilenebilmektedirler. Emekli nüfus, çalışanlardan daha az gelir elde etmeye başladığından beri, vergiye tabi gelirin de nüfusun yaşlanmasıyla birlikte düşmesi söz konusu olmaktadır. Toplam vergi gelirleri yalnızca yaşlanan nüfustan değil, mükelleflerin sayısı, bunların gelir düzeyleri ve gelir vergisi oranları gibi diğer faktörlerden de etkilenmektedir. Yapılan bir araştırma, yaşlanan nüfusun çalışan kişi sayısında ve ödenen vergilerde yavaş, sağlık ve sosyal güvenlik sistemleri maliyetlerinde ise hızlı bir büyümeye sebep olacağını ortaya koymuştur. Başka bir araştırmaya göre ise, yaşlanan nüfusun toplam gelir vergisi geliri üzerinde (daha yüksek yaş gruplarında kişi başına ödenen ortalama vergideki düşüşler nedeniyle) aşağı yönlü baskı oluşturacağı belirtilmektedir (Lu vd., 2003: 2).

Nüfusun düşüşünden endişe etmek ve bunun için politikalar üretmek neredeyse devletlerin tarihi kadar eskidir. Bu doğrultuda ülkeler, pronatalist politika adı verilen uygulamalarla nüfusu arttırmaya yönelik tedbirler almaktadırlar. Bu bağlamda, nüfusu arttırmaya yönelik uygulanabilecek ekonomik teşvikler aşağıdaki şekildedir (T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, 2013: 71):

- **Tek Seferlik Ödemeler:** Aileye çocuk doğduğunda veya okula başladığında yapılan ödemelerdir.
- **Ücret Takviyesi:** Ailedeki çalışan bireylere sahip oldukları çocuk başına yapılan ödemelerdir.
- **Vergi İndirimleri:** Sahip olunan çocuk sayısına göre toplam ya da çocuk için yapılan harcamalar (bebek bezi, mama, eğitim vb.) için uygulanmaktadır.
- **Düzenli Aile Yardımları:** Ailelere yapılan düzenli ödemelerdir.
- **Sosyal Güvenlik İndirimleri:** Belirli sayıda çocuğa sahip olan ebeveynlerin (özellikle kadınların) çocuk bakımında harcadıkları yılların priminin devlet tarafından karşılanmasıdır.
- **Çocuk Koruma Programları:** Çocukların yaşına bağlı olarak artan ödemelerdir.
- **Ücretli İzinler:** Kadınların, hamilelik ve çocuk bakımı nedeniyle işgücü içerisinde olmadığı dönemin maaşının devlet tarafından ödenmesidir.
- **Genel Olarak Yardımların Arttırılması:** Bütün yoksul aileleri kapsayacak şekilde sosyal yardımların artırılmasıdır.

Dünya Bankası'nın 1994 tarihli "Yaşlılık Krizinden Kaçınma" raporunda; nüfusun yaşlanmasının ülkelerin emeklilik sistemleri üzerinde mali yük oluşturması nedeniyle, devletin emeklilik sistemindeki rolünü azaltan ve özel sektörün alanını genişleten üç ayaklı sistem önerisi yer almaktadır (Akgeyik vd., 2007: 15). Bunların ilki, kamu sosyal güvenlik kurumlarının uyguladığı sistem, diğer ikisi de bireysel tasarruf esasına dayanan sistemlerdir. İkinci ayak olarak adlandırılan ve zorunluluk esasına dayanan programlarda yine sigortacılık kurallarının geçerli olduğu görülmektedir. Ancak, burada ilk ayaktan farklı olarak finansman yöntemi dağıtım değil, fon biriktirme esasına dayanmaktadır. Üçüncü ayak ise, tamamen gönüllülük esasına dayanan ve özel sigortacılık ölçütlerine göre yürütülen bir program niteliğindedir (Başterzi, 2006: 368).

Yine Dünya Bankası'nın 1993 tarihli "Sağlığa Yatırım" raporunda da; sağlık sisteminin yaşlanan nüfusun artan sağlık taleplerinin karşılanabilmesi için daha az merkeziyetçi, rekabete açık, finansmanı katkı payına dayalı, özel ve genel sağlık sigortalarını içeren bir sistem önerilmektedir (Akgeyik vd., 2007: 15).

Nüfusu arttırmaya yönelik politikalar arasında Demeny Sosyal Güvenlik Modeli radikal bir uygulama olarak dikkat çekmektedir. Fazla uygulama alanı olmayan bu politikaya göre; istihdam edilenlerin sosyal güvenlik primlerinin belirli bir yüzdesi doğrudan kendi ebeveynlerine ödenmektedir. Bu şekilde istihdam edilenlerin kayıtlı çalışma isteği ve sosyal güvenlik primlerini tam olarak yatırma isteği artmakta ve yaşlı kuşak için de daha fazla katma değer yaratan çocuk yetiştiren ebeveynler bir şekilde ödüllendirilmektedir. Buna göre daha fazla sayıda ve daha eğitimli çocuk yetiştirenlerin gelecekte daha iyi bir yaşlılık geçirmeleri garanti edilmektedir. (T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, 2013: 69).

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Dünya önemli bir demografik dönüşüm geçirmektedir. Bu dönüşümle birlikte yaşlı nüfusun toplam nüfus içindeki oranı artmaktadır. Bu durum birçok sorunu da beraberinde getirmektedir. Özellikle yaşlıların sosyal güvenlik sistemi üzerinde oluşturdukları mali yük ortaya çıkan en önemli sorunlardan biridir. Yaşlı nüfusun artışı, sosyal güvenlik sistemlerinin bir yandan gelirlerinin azalmasına diğer yandan da giderlerinin artmasına neden olmaktadır. Bu sebeple, yaşlı nüfus sorunun yaşandığı birçok ülke, sosyal güvenlik sistemlerini yeniden yapılandırma yoluna gitmiştir.

Nüfusun yaşlanması üzerine yapılan çalışmalar, Avrupa kıtası ve Japonya'nın demografik dönüşümden etkilendiğini ve yaşlı nüfus yapısına sahip olduklarını ortaya koymaktadır. Türkiye, nüfusun yaşlanması sorunu ile diğer ülkelere kıyasla daha geç karşılaşmış olsa da projeksiyonlar, nüfusun yaş yapısının önümüzdeki yıllarda hızlı bir şekilde değişeceğini ve Türkiye'nin yakın gelecekte yaşlı nüfusa sahip ülkeler arasında sayılacağını öngörmektedir.

Yaşlanan nüfus yapısının hem ekonomik hem de sosyal açıdan çok çeşitli sonuçları vardır. Demografik dönüşüm sebebiyle ekonomik açıdan ortaya çıkan sorunların başında sosyal güvenlik sistemlerinin finansman yapısı gelmektedir.

Benimsenen sosyal güvenlik sistemlerinin sorunsuz işleyişi ancak dengeli nüfus artışı varsayımı altında mümkün olabilmektedir. Gerek dağıtım yöntemi gerekse de kapitalizasyon yöntemi, çalışmayan ve pasif durumda olan üyeler için sosyal güvenlik kapsamında yapılan harcamaların, sistemde aktif olarak adlandırılan çalışan kesim tarafından finanse edilmesi esasına dayanmaktadır. Bu bağlamda, demografik dönüşüm sebebiyle yaşlı nüfusun artması sistemdeki pasif üye sayısını artırırken, genç nüfusun azalması da aktif üye sayısının azalmasına sebep olacaktır. Buna bağlı olarak Aktüeryal denge olarak adlandırılan aktif/pasif sigortalı oranı dünya ülkelerinde giderek azalmaktadır.

Halihazırda de finansal olarak oldukça sıkıntılı bir durumda olan sosyal güvenlik sisteminin bir de yaşlı nüfus artışıdaki yükü kaldırması son derece güç olacaktır. Ortaya çıkan bu tablo neticesinde Türkiye’de sosyal güvenlik sistemi yeniden yapılanmaya gitmiştir. Bu bağlamda yapılan çalışmalar neticesinde farklı sosyal güvenlik kurumları tek çatı altında birleştirilmiş ve emeklilik yaşı, prim ödeme gün sayısı, aylık bağlama oranı, güncelleme katsayısı gibi alanlarda yapılan düzenlemeler ile sigortalıların sistemde daha uzun süre aktif olarak kalmaları amaçlanmıştır.

Nitekim, yıllar itibariyle sürekli ve artan bir şekilde açık veren sosyal güvenlik sisteminin mali yapısı yapılan reformların etkisiyle toparlanmaya başlamış olup, 2010 yılı itibariyle sosyal güvenlik kurumunun açığı geçmişe göre azalma eğilimi göstermektedir. Sisteme yapılan ödemeler ile emekliler için yapılan harcamalar arasındaki fark yine 2010 yılından itibaren ödemeler lehine artmaya başlamıştır.

Şüphesiz, demografik dönüşümün etkilerini azaltmada başvurulacak ilk yöntem ailelerin daha fazla çocuk sahibi olmalarını teşvik ederek nüfus yapısını gençleştirmektir. Bu bağlamda, devlet yöneticileri, nüfusun yaşlanmasının önüne geçebilmek amacıyla ailelerin daha fazla çocuk sahibi olmaları yönünde çağrılar yapmaktadır. Türkiye, Rusya ve İran devlet liderleri yakın geçmişte vatandaşlarına her ailenin üç çocuk sahibi olması yönünde çağrılarda bulunmuştur. Buradaki amaç, artacak olan genç nüfusun istihdam edilmesi ile aktif sigortalı sayısını artırarak bozulan aktif/pasif sigortalı dengesini tekrar optimal seviyeye yükseltmektir.

Sonuç olarak yaşlı nüfus sorununun olumsuz etkilerinin, bütün Dünya’da olduğu gibi Türkiye’de de kısa süre içinde görülmesi beklenmektedir. Mevcut göstergeler ışığında, yaşlı nüfus sorunu ile karşılaşılması kaçınılmazdır. Bu nedenle bir an önce çeşitli tedbirler alınarak söz konusu sorunla karşılaşmadan çözüm bulunmalıdır. Yapılan sosyal güvenlik reformları, ailelerin çocuk sahibi olmalarını teşvik eden politikalarla desteklenmelidir. Bu bağlamda;

- 4857 sayılı İş Kanunu’nda yer alan analık ve doğum haklarının kullanılması aşamasında işçilerin işverene karşı korunmasında devletin etkin kontrolü,
- Türkiye’de 01.01.2008 tarihinden itibaren uygulanmaya başlayan Asgari Geçim İndirimi’nde ilk iki çocuk için %7,5; diğerler çocuklar için %5 şeklinde olan uygulanmaktaydı. Son yapılan değişiklikle sadece üçüncü çocuk için uygulanan indirim oranı % 10’ a çıkarılmıştır. Bu düzenleme olumlu olup, çocuk sayısını arttırmayı teşvik edecek düzeyde olmadığını söyleyebiliriz. Dolayısıyla, asgari geçim indiriminde çocuklara uygulanan oranların teşvik edici biçimde artırılması gerekmektedir.
- 5510 sayılı kanununun 41’nci Maddesi uyarınca annelere üç çocuğundan her biri için iki yıl doğum borçlanması izni veren uygulamanın kapsamının beş çocuğa çıkarılması,
- Halen uygulanmakta olan doğum yardım miktarının artırılması gerekmektedir.

-
- 2015 yılında çıkan bir yasayla Türk vatandaşlarına bir defaya mahsus birinci çocuk için 300 TL, ikinci çocuk için 400 TL, üçüncü ve sonraki çocuklar için 600 TL verilmesi kararlaştırılmıştır. Bu uygulama çocuk sayısının artmasına her ne kadar katkısı olacağı düşünülse de, bir defa verilecek olması uygulamanın etkinliğini sınırlandıracaktır. Halbuki daha düşük miktarda olsa bile ödemenin her ay yapılması önemli bir teşvik unsuru olacaktır.
  - 2828 sayılı Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Kanunu gereği SHÇEK’ye verilen Kreş ve Gündüz Bakımevi açma ve işletme sorumluluğu uyarınca SHÇEK izniyle açılan özel kreş ve gündüz bakımevlerinden alınan KDV’nin kaldırılması bu çalışmada sunulan önerilerdir.
  - Sosyal güvenlik sisteminin mali dengesinin sağlanması açısından ekonomik, sosyal ve mali pek çok alanda ciddi sorunlara yol açan kayıtdışı ekonominin, özellikle kayıtdışı istihdamın kayıt altına alınması gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- Acar, İbrahim Attila –İsmail Kitapçı (2008), “Sosyal Güvenliğin Demografik Boyutu: Türkiye’deki Emeklilik Sistemindeki Değişim”, **Maliye Dergisi**, Sayı: 154, ss. 77-98
- Ak, Mehmet Zeki – Şükrü Cicioğlu (2006), “Sosyal Güvenlik Sisteminin Yeniden Yapılandırılması Gereği ve Reform Paketi” **e-akademi**, Sayı: 54, <http://www.eakademi.org/icerik.asp?kategori=Makale&kid=1> (28.12.2010)
- Akgeyik, Tekin – Elif Binhan Yılmaz – Murat Şeker (2007), “En Büyük Karadelik: Sosyal Güvenlik Açıkları ve Reform Tartışmalarının Sosyo-Ekonomik Yansımaları”, **Türk Sigorta Enstitüsü Vakfı Sigorta Araştırma ve İnceleme Yayınları-11**, TSEV Yayın No: 26
- Alpar, M. Bülent (2000), “ILO Sosyal Güvenlik Nihai Raporu ve Gerçekleşen Değişiklikler” **Kamu-İş, İş Hukuku ve İktisat Dergisi**, Cilt: 5, Sayı: 4
- Alper, Emin (2004), “**Emeklilik Reformları: Dünya Bankası, Avrupa Birliği ve Türkiye**”, Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Politika Forumu, Araştırma Raporu, <http://www.spf.boun.edu.tr/docs/discussionpaper3.pdf> (18.03.2011)
- Alper, Yusuf – Çağaçan Değer – Serdar Sayan (2012), “**2050’ye Doğru Nüfusbilim ve Yönetim: Sosyal Güvenlik (Emeklilik) Sistemine Bakış**”, TÜSİAD Yayınları, Yayın No: TÜSİAD-T/2012-11/535
- Alper, Yusuf (2013), “Sosyal Güvenlik Reformunun Etkileri 2020 Yılında Bitiyor (Yeni Bir Reform Mu? Yeni Tedbirler Mi?)” **Çimento Endüstrisi İşverenleri Sendikası**, Cilt: 27, sayı: 3, ss. 16-31
- (2011), “Sosyal Güvenlik Reformu ve Finansmanla İlgili Beklentiler”, **Sosyal Güvenlik Dergisi**, Cilt: 1, Sayı: 1, ss. 7-47

-
- Balcı İzgi, Berna (2008), “Türk Sosyal Güvenlik Sisteminde Son Gelişmeler” DİSK Birleşik Metal-İş Sendikası, **Çalışma ve Toplum Dergisi**, Sayı: 16 ss. 85-107
- Başterzi, Fatma (2006), “Yaşlılık Sigortası Bakımından Sosyal Güvenlik Normlarının Uyumlaştırılması”, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Özel Hukuk (İş ve Sosyal Güvenlik Hukuku) Anabilim Dalı, Doktora Tezi
- Başbüyük, Adem (2005), “Doğu Anadolu Bölgesinde Nüfusun Cinsiyet ve Yaş Yapısı” **Doğu Anadolu Coğrafya Dergisi**, Sayı: 14, ss. 67-95
- Bulut, Mehmet – Ahmet Özkardaş – Şeyma Akkaşoğlu (2015), **Benim Sosyal Güvenliğim**, Turgut Özal Üniversitesi Yayınları, No: 24
- Canbay, Tülin – Müslüm Demir (2013), “Türkiye’de Sosyal Güvenlik Açıkları ve Sosyal Güvenlik Ahlakı”, **Yönetim ve Ekonomi, Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt: 20, Sayı:2, ss. 303-315
- Capretta, James C. (2006), “U.S. Should Study Swedish and German Social Security Reforms” **Tax Analysts: Tax Notes Internationals Magazine**, Volume: 44, Number: 4, ss. 289-291
- Dericioğulları, Ayşe – Cem Ergun (2009), “Geleceğin Güvensiz İnşası ve Sosyal Güven(Siz)lik Reformu”, http://kayaum.politics.ankara.edu.tr/dericioğullari_ergun.pdf (05.01.2011)
- (DPT) Devlet Planlama Teşkilatı (2007a), **Türkiye’de Yaşlıların Durumu ve Yaşlanma Ulusal Eylem Planı** Yayın No: DPT: 2741
- (2007b), **Dokuzuncu Kalkınma Planı: 2007-2013**, Sosyal Güvenlik, Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Yayın No: DPT: 2729-ÖİK: 681
- Department for Work and Pensions (2010), “When should the State Pension Age Increase to 66: Call for Evidence”, DWP Consultation Paper, <http://www.dwp.gov.uk/docs/spa-inc-to-66-call-for-evidence.pdf> (19.02.2016)
- Erol, Ahmet – A. Ercan Yıldırım (2005), “Sosyal Güvenlik Sistemlerinde Yaşanan Krizlerin Bireysel Emeklilik Sisteminin Gelişimine Etkileri” **Yaklaşım Dergisi**, Sayı: 155, ss. 32-39
- Erol, Mehmet Turgay (2011), “Avrupa Birliği’nde Nüfusun Yaşlanması ve Sağlık Harcamalarına Etkisi”, **Sosyal Güvence Dergisi**, Yıl:1, Sayı:1, ss. 54-81
- Eryurt, Mehmet Ali – Şebnem Beşe Canpolat – İsmet Koç (2013), “Türkiye’de Nüfus ve Nüfus Politikaları: Öngörüler ve Öneriler”, **Amme İdaresi Dergisi**, Cilt: 46, Sayı: 4, ss. 129-156.
- Godinez-Olivares, Humberto – Maria Del Carmen Boado-Penas – Athanasios A. Pantelous (2016), “How to Finance Pensions: Optimal Strategies for Pay-as-You-Go Pension Systems” **Journal of Forecasting**, Volume: 35, ss.13-33
- Gökbunar, Ali Rıza – Özgür Emre Koç (2009), “Demografik Değişimlerin Sosyal Güvenlik Kurumlarına Etkisi ve Türkiye’de Sosyal Güvenlik Kurumlarının Mali Yapısının Analizi”, **Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt: 7, Sayı:1, ss. 15-34

- Gümüş, Erdal (2010), “**Türkiye’de Sosyal Güvenlik Sistemi: Mevcut Durum, Sorunlar ve Öneriler**”, Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı, Sayı:24
- Güner, Zeynep Burcu (2016), “Yaşam Tablolarıyla Uzun Ömürlülük Riskinin Emeklilik Sistemine Getirdiği Yükün Karşılaştırılması”, **Sosyal Güvence Dergisi**, Yıl: 5, Sayı: 9, ss. 47-81
- (2015), “Uzun Ömürlülük Riskinin Sosyal Güvenlik Sistemi Dengesine Etkisi”, **Sosyal Güvence Dergisi**, Yıl: 3, Sayı: 7, ss. 58-82
- Günsoy, Güler – Seda Tekeli (2015), “Nüfusun Yaşlanması ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye Üzerine Bir Analiz”, **Amme İdaresi Dergisi**, Cilt 48, Sayı 1, Mart 2015, ss. 35-87.
- Harper, Sarah (2010), “**Demographic Challenges and Social Security: Societal Challenges and The Capacity to Adapt: Social Security in an Ageing World**”, ISSA, Regional Social Security Forum for Europe, <http://www.issa.int/Resursy/Conference-Reports/Demographic-challenges-and-social-security> (07.01.2011)
- Horiai, Mary Beth (2011), “**Beyond The Demographic Transition: The Case Of Japan**”, <http://digitalscholarship.unlv.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1988&context=thesedissertations> (30.09.2016)
- Hotar Göksel, Nükhet (2005), “Türkiye’de Demografik Dönüşümün Sosyal politikalara etkisi?”, **TİSK İşveren Dergisi**, Sayı: Kasım 2005, http://www.tisk.org.tr/isveren_sayfa.asp?yazi_id=1276&id=70 (03.10.2010)
- (ILO) International Labour Organization (2016), **World Employment Social Outlook Trends: 2016**, <http://www.ilo.org/global/research/global-reports/weso/2016/lang--en/index.htm> (20.02.2016)
- (2001) **Social Security: A New Consensus**, <http://www.ilo.org/public/english/protection/secsoc/downloads/353sp1.pdf> (07.10.2010)
- (ISSA) International Social Security Association (2010), **Social Security in an Ageing World: Adapting to Demographic Challenges Social Policy Highlight 12**, <http://www.issa.int/Resources/Social-Policy-Highlight> (14.01.2011)
- Kıloğlu, Meltem (2007), “**Türk Sosyal Güvenlik Sistemi İçinde Bireysel Emeklilik Sisteminin Yapısı ve İşlevi**”, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Anabilim Dalı İnsan Kaynakları Programı, Yüksek Lisans Tezi
- Koç, İsmet – Mehmet Ali Eryurt – Tuğba Adalı – Pelin Seçkiner (2008), **Türkiye’nin Demografik Dönüşümü**, Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü, http://www.hips.hacettepe.edu.tr/TurkiyeninDemografikDonusumu_220410.pdf (23.08.2010)
- Kol, Emre (2014), “Refah Rejimleri Açısından Sağlık Sistemlerinin Değerlendirilmesi: Güney Avrupa Refah Modeli ve Türkiye” **Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Elektronik Dergisi**, Sayı: 10, ss. 131-168

- Korkmaz, Sait (2007), “**Türkiye’de Sosyal Güvenlik Finansman Açıkları ve Sosyal Güvenlik Kurumunun Bu Açıklar Üzerindeki Olası Etkileri**” Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi
- Laçiner, Vedat – Ömer Yavuz (2013), “Türk Sosyal Güvenlik Sisteminin Afetler Karşısındaki Durumu”, **Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, Cilt: 27, Sayı: 4, ss.63-89
- Lu, Wen-Fong – Wei Li – Earl Bailey (2003), “**The Impact of Canadian Population Ageing on Federal Personal Income Tax: Microsimulation Results from 2000 to 2026**” Canada Customs and Revenue Agency
- Murray, Alasdair (2008), “**Growing Old Gracefully: How To Ease Population Ageing In Europe**”, http://www.cer.org.uk/pdf/e790_17jan08.pdf (03.08.2010)
- (OECD) Organisation for Economic Co-operation and Development (2015), **Pensions at a Glance OECD and G 20 Indicators**, <http://www.oecd.org/publications/oecd-pensions-at-a-glance-19991363.htm> (20.02.2016)
- (2014), **Oecd Factbook 2014; Economic, Environmental and Social Statistics**
- (2008), **OECD Factbook 2008; Economic, Environmental and Social Statistics: Ageing Societies**
- Ogawa, Naohiro – Rikiya Matsukara (2007) “Ageing In Japan: The Health And Wealth Of Older Persons” Nihon University, Population Research Institute (NUPRI), **NUPRI Reprint Series: No: 89**, ss. 199-220
- Özdemir, Süleyman (2007), **Küreselleşme Sürecinde Refah Devleti**, Genişletilmiş 2. Baskı, İstanbul: İstanbul Ticaret Odası Yayınları, Yayın No: 2007-57
- Pehlivan, Osman (2014), **Devlet Bütçesi**, 1. Baskı, Trabzon: Celepler Matbaacılık
- Population Reference Bureau (2009), “Today’s Research on Aging”, No: 15 <http://www.prb.org/pdf09/TodaysResearchAging15.pdf> (25.10.2010)
- Seyhun, Ömer Kayhan (2006), “**Avrupa Birliği’ndeki Demografik Dönüşümün Türkiye’nin Avrupa Birliği’ne Üyeliği Çerçevesinde İşgücü Piyasalarına Yansıması**”, T.C. Merkez Bankası Uzmanlık Yeterlilik Tezi, Ankara
- Sezgin, Selam – Tuba Yıldırım (2015), “Türkiye’de Bireysel Emeklilik Sisteminin Etkinliği”, **Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi**, Cilt: 10-2, Sayı: Ağustos 2015, ss.123-140
- (SGK) Sosyal Güvenlik Kurumu (2008), Sosyal Güvenlik reformu, http://www.tigogluymm.com/dosyalar/upload/2008.03.28.sosguv_getirilenler.pdf (21.02.2016)
- (2007), **Sosyal Güvenlik Reformu: Uygulama Öncesi Yeni Yaklaşım**

- T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı (2013), “**Türkiye’de Doğurganlık Oranlarının Düşmesi, Potansiyel Etkiler ve Sosyal Politika Önerileri**”, <http://ailetoplum.aile.gov.tr/data/54293ea2369dc32358ee2b25/t%C3%BCrkiye'de%20do%C4%9Furganl%C4%B1k%20oranlar%C4%B1.pdf> (30.09.2016)
- T.C. Kalkınma Bakanlığı (2014), “**Sosyal Güvenlik Sisteminin Sürdürülebilirliği**”, Onuncu Kalkınma Planı: 2014-2018, Özel İhtisas Komisyonu Raporu, <http://bakka.gov.tr/assets/s.pdf> (30.09.2016)
- United Nations (2010), **World Population Ageing 2009**, UN Department of Economic and Social Affairs Population Division (DESA), http://www.un.org/esa/population/publications/WPA2009/WPA2009_WorkingPaper.pdf (14.01.2011)
- Wildasin, David E. (2008) “Public Finance in an Era of Global Demographic Change: Fertility Busts, Migration Booms, and Public Policy”, **Institute For Federalism and Intergovernmental Relations (IFIR) Working Paper Series**, IFIR Working Paper No: 2008-02
- Yumurtacı, Aynur (2013), “Demografik Değişim: Psiko-Sosyal ve Sosyo-Ekonomik Boyutları ile Yaşlılık”, **Yalova Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı: 6, ss. 9-31
- Yurdadoğ, Volkan (2000), “Sosyal Güvenliğin Finansman Yöntemleri” **Sosyal Güvenlik Dünyası Dergisi**, Cilt: 2, ss. 81-88
- Yüceşahin, M. Murat (2011) “Küresel Bir Süreç Olarak Demografik Dönüşüm: Mekânsal Bir Değerlendirme” **Coğrafi Bilimler Dergisi**, Cilt: 9, Sayı: 1, ss.11-27
- Yüksek Denetleme Kurulu (2009), **Genel Rapor 2001-2005**, http://www.ydk.gov.tr/genel_rapor_01_05/SOSYAL_GUVENLIK_KURULUSLARI_2001-2005.pdf (01.01.2011)
- (BUMKO) Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü, <http://www.bumko.gov.tr/TR,183/genel-yonetim-butcesi.html> , (23.02.2016)
- OECD, <https://data.oecd.org/socialexp/pension-spending.htm#indicator-chart> , (23.02.2016)
- Sosyal Güvenlik Kurumu, <http://www.sgk.gov.tr/wps/portal/tr/kurumsal/istatistikler> , (23.02.2016)
- United Nations Data, <http://data.un.org/> , (23.02.2016)
- <http://data.un.org/Data.aspx?q=dependency&d=PopDiv&f=variableID:44> , (23.02.2016)

AİLE BİREYLERİNİN MARKA DEĞERİ BOYUTLARI ÜZERİNE KARŞILAŞTIRMALI BİR ARAŞTIRMA

Polat CAN¹

Mustafa Kemal YILMAZ²

ÖZ

Her geçen gün rekabetin koşullarının zorlaştığı pazarlar, işletmeleri yeni teknik ve yöntemleri uygulamaya yöneltmektedir. Bu bağlamda, marka değeri kavramı sadece bir isim olmaktan çıkıp işletmelerin rakiplerine karşı en önemli silahı ve gücü haline gelmiştir. Ancak işletmeler bu gücü etkili şekilde kullanabilmek için tüketici beklenti ve isteğini anlamak ve bu değere etkili olan unsurları bilmek zorundadır. Çünkü tüketici ürünü zihninde farklı bir yere yerleştirirse o zaman satın alımlarında tercih etmektedir. Pazardaki rakip ürünlerin birbirine fonksiyonel olarak oldukça benzemesinden dolayı farklılık ancak marka değeri gibi soyut unsurlar ile sağlanabilmektedir. Bu çalışmada aile bireylerinin marka değerine etki eden faktörlerini belirlemek ve aralarında farklılık olup olmadığını tespit etmek amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda Uşak İl Merkezinde devlet liselerinde eğitim gören öğrenciler ve onların ailelerini kapsayan araştırma yapılmıştır. Araştırmanın sonucunda öğrencilerin için bağlılık, sosyal etki ve kalite, ebeveynlerin ise değer, sürdürülebilirlik, fonksiyonellik, kalite ve dayanıklılık faktörlerinin marka değerinde etkili olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Tüketici Davranışı, Markalama, Marka Değeri, Aile

A COMPARATIVE RESEARCH ON BRAND EQUITY DIMENSIONS OF FAMILY MEMBERS

ABSTRACT

Markets, in which conditions of competition are getting more difficult day by day, directs businesses to apply new techniques and methods. In this context, the concept of brand equity has become the most important weapon and power against opponents of business by coming out of just a name. But, businesses must understand consumer expectations and requests to use this power effectively and know the factors that have impact on this value. Because, if consumer places the product to a different place in mind, consumer prefers that product while purchasing at that time. As competing products in the market quite resemble each other functionally, distinctions can be only achieved with abstract elements such as trademark. In this study, it is aimed to identify the factors that affect the brand equity of family members and intended to determine whether there is difference between them or not. For this purpose, study, which includes students studying in state high schools in center of Usak Province and their families, was investigated. At research result, it is determined that loyalty, social impact and quality for students; sustainability, functionality, quality and durability factors for parents are effective in brand equity.

Keywords: Consumer Behaviour, Branding, Brand Equity, Family

Jel Codes: M31

¹ Başlıca Yazar: Yrd.Doç.Dr., Uşak Üniversitesi İletişim Fakültesi, polat.can@usak.edu.tr

² Yrd.Doç.Dr., Ondokuz Mayıs Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi.

GİRİŞ

Günümüz şartlarında pazarda işletmeler, tüketici istek ve beklentileri için değer oluşturmada çok fazla gayret etmekte ancak tüketici profili ve ihtiyaçları hızlı bir şekilde değiştiği için bu değişime uyum sağlamak zorlanmaktadır. Bu sürekli değişen pazar yapısı ve pazarlama stratejilerine uyum sağlamak için marka kavramı işletmeler açısından önemi her geçen gün artmaktadır. Çünkü pazarda birbirine benzeyen ikame ürünlerin çokluğu, marka ve marka değerinin önem kazanmasında öne çıkan etkilerin başında gelmektedir. Bu ikame ürünler arasında farklı olmak ve tercih edilen olmak için yüksek bir marka değerinin olması gerekmektedir.

Her geçen gün zorlaşan rekabet koşullarında marka, tüketicinin ürün hakkındaki duygu ve düşüncesini yansıtmakta ve işletmeler arasındaki rekabette ise ön çıkan etkili unsur olmaktadır. Markalar pazarlama plan ve stratejilerinin hazırlanmasında akla gelen değerli varlıkların başında gelmeye başlamış ve bunun sonucunda işletmeleri tüketici odaklı düşünmeye yöneltmiştir. Bu durum, rakiplerine karşı rekabet üstünlüğü sağlamak için işletmeleri somut faydalardan çok değer yaratan soyut faydalara yöneltmiştir. Soyut faydalar, tüketicinin markaya olan davranışlarını olumlu veya olumsuz yönde etkileyecek olan bilişsel, davranışsal ve duygusal çağrışımların bütünüdür. Bu çağrışımın yoğunluğu ve boyutu uzun yıllardır marka Aaker'ın tüketici temelli marka değeri bileşenleri modeli ile belirlenmektedir. Bu bileşenlerin ise dört temel bileşeni bulunmaktadır. Bunlar marka farkındalığı, marka bağlılığı, algılanan kalite ve marka çağrışımlarıdır.

Ancak sürekli değişimin yaşandığı pazarlarda, giderek önem kazanan ve işletmeler için gerçek zenginliğin ve rekabet avantajının kaynağı haline gelen önemli bir stratejik entelektüel sermaye varlığı olarak marka değerinin bileşenlerinin değişip değişmediğini ve aile bireyleri açısından farklılık olup olmadığını belirlemek bu çalışmanın esas amacını oluşturmaktadır. Bu amaç doğrultusunda, gençlerin ve ailelerinin marka değeri bileşenlerindeki farklılık olup olmadığını tespit etmek amacıyla cep telefonu sektöründe bir anket uygulaması yapılmıştır. Elde edilen verilerin incelenmesi sonucunda gençlerin ve anne babalarının marka değeri bileşenlerinin farklılık gösterdiği bulunmuştur.

I. TEORİK ÇERÇEVE

Literatürde teknolojik gelişmeleri daha kolay kabullendiği varsayılan gençlerin akıllı telefon satın alma davranışlarını inceleyen birçok çalışma yapılmıştır. Bu çalışmalarda cep telefonların gençlerin davranışları üzerindeki etkileri (Aoki ve Downes, 2003; Wilska, 2003; Gökali vd., 2011; Choliz, 2012; Özkan ve Solmaz, 2015; Yılmaz vd., 2015), cep telefonlarına yönelik tutumları (Liaogang vd., 2007), cep telefonu seçiminde etkili olan faktörler (Polat ve Maksudunov, 2015; Tath, 2015) ve cep telefonlarının marka değeri boyutlarına yönelik değerlendirmeleri (Sasmita ve Suki, 2015; Ahmad ve Sherwani, 2015; Özdemir ve Güzeloğlu, 2015; Keskin ve Yıldız, 2010) incelenmiştir. Aoki ve Downes (2003) üniversite öğrencilerinin cep telefonu kullandıklarını davranışsal ve psikolojik açıdan inceledikleri çalışmalarında öğrencilerin cep telefonlarını, kendilerini

---

güvende hissetmek, zamanı etkin kullanmak, arkadaşlar ve aile üyeleriyle iletişim içinde bulunmak gibi çeşitli amaçlara yönelik kullandıklarını belirtmişlerdir. Çalışmada cep telefonu kullanımına yönelik 5 farklı tutuma sahip grup olduğu ve “güvenlik bilinçli kullanıcılar” için cep telefonlarının hayatlarında daha az yer tuttuğu, “sofistike kullanıcılar” için ise hayatlarının bir parçası haline geldiği sonucuna ulaşmışlardır. Wilska (2003) tüketim kalıplarıyla cep telefonu kullanımı ilişkisini incelediği araştırmada genç tüketicilerin cep telefonu kullanımları ile tüketim tarzlarının tutarlı olduğunu ortaya koymuştur. Bağımlılık derecesindeki cep telefonu kullanımı kadınlar arasında yaygın, tepkisel ve modayı izleyen satın alma davranışı ile ilişkilendirilmiştir. Ayrıca teknoloji tutkunluğu ve yeni ürünlerden haberi olma erkekler arasında yaygın olan tepkisel satın alma davranışı ile ilişkili olduğu belirlenmiştir.

Liaogang vd.,(2007) üniversite öğrencilerinin değişik cep telefonu markalarına karşı nasıl tutum geliştirdiklerini inceledikleri çalışmalarında Çin pazarında faaliyet gösteren 6 büyük cep telefonu markasının marka değerini ölçmüşlerdir. Çalışmada uluslararası markaların müşteri tabanlı marka değeri açısından yerel markalara üstünlük sağladığı sonucuna varmışlardır. Chen ve Katz (2009) üniversite öğrencilerinin ve aile üyelerinin cep telefonu kullanım modelleri arasında bir benzerlik olup olmadığını ve bunun üniversite hayatlarını nasıl etkilediğini incelemişlerdir. Çalışma sonunda ulaştıkları önemli sonuçlardan biri, cep telefonları öğrencilerin aileleri ile iletişim kurmaları açısından bir zorunluluk olmasıdır. Çalışmanın diğer sonuçları üniversite öğrencilerinin cep telefonunu aileleri ile daha sık iletişim kurmak, deneyimlerini paylaşmak, duygusal ve fiziksel destek sağlamak ve aile görevlerini yerine getirmek için kullanmalarıdır.

Ting vd.,(2011) çalışmalarında ulaşılabilirlik, sosyal ihtiyaçlar ve etkilerin üniversite öğrencilerinin cep telefonuna bağımlılığını ve gelecek satın alma davranışı üzerindeki etkilerini incelemişlerdir. Araştırma sonucu üniversite öğrencilerinin cep telefonuna bağımlılığının ulaşılabilirlik, sosyal ihtiyaçlar ve etkilerden etkilendiğini ve bağımlılığın gelecek satın alma davranışı ile pozitif olarak ilişkili olduğunu bulmuşlardır. Gökaliiler vd.,(2011) isedijital çağın yeni statü sembollerinden biri olma özelliğiyle diğer markalardan farklılaşan iPhone marka akıllı telefonların, üniversite gençliği tarafından bir statü tüketimi olarak nasıl algılandığını incelemişlerdir. Çalışmada iPhone markalı akıllı cep telefonu kullanıcılarının telefonları aracılığıyla kişisel imajlarını yansıttıkları, statü sembolü olarak telefonu değerlendirdikleri, iPhone sahipliğini bir başarı göstergesi ve aynı zamanda iPhone markalı akıllı cep telefonlarının hayranlık uyandıran bir çekiciliğe sahip olduğu için değerli olduğu sonucuna varılmıştır. Gençlerde cep telefonu bağımlılığını değerlendiren bir ölçek geliştirmek amacıyla yapılan diğer bir çalışma da Cholz (2012), bazı gençlerin cep telefonu kullanmadıkları zaman ebeveynlerle sorunlar, kullanımı kontrol etmede zorluk, diğer faaliyetleri engelleme gibi bağımlılık davranış bozukluklarıyla karakterize semptomlar gösterdiklerini belirtmiştir. Cep telefonu bağımlılığını ele alan çalışmalarında Çağan vd.,(2014) A tipi kişiliğe sahip olan öğrencilerin cep telefonuna bağımlılıklarının daha fazla olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Cep telefonu

kullanım süresi yükseldikçe bağımlılık oranı da artma eğilimi göstermiş, cep telefonu bağımlılığı ile akademik başarı arasında negatif, depresyon ile de pozitif ilişkinin varlığı saptanmıştır. Roets vd., (2014) çalışmalarında Güney Afrika'daki Y kuşağı öğrencileri arasında sosyal imajın marka güvenilirliği üzerindeki etkisini, marka güvenilirliğinin cep telefonu marka bağlılığı ve marka değeri üzerindeki etkilerini araştırmışlardır. Araştırmada sosyal imajın marka güvenilirliği üzerinde pozitif yönde etkilediği, bununla birlikte marka bağlılığı ve değerinin gelişmesinde etkili bir faktör olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Cep telefonlarının gençler üzerindeki etkilerini inceleyen diğer çalışmalarda ise Z kuşağının cep telefonu bağımlılığının kişisel ve sosyal yaşamlarını nasıl etkilediğini araştırmış ve çalışma sonucunda Z kuşağının cep telefonunu bir zorunluluk olarak benimsediği ve sürekli olarak kontrol edildiği, haberleşme için tek iletişim aracı olarak görüldüğü ve cep telefonu kullanımının hayatın önemli bir parçasını oluşturduğu belirlenmiştir (Özkan ve Solmaz, 2015). Yılmaz vd., (2015) ise çalışmalarında problemlili mobil telefon kullanımı ile sosyal kaygı arasında anlamlı bir ilişki olduğunu bulmuşlardır.

Genç tüketicilerin akıllı telefon tercih kararlarını etkileyen faktörleri belirlemeyi amaçlayan çalışmalarda Polat ve Maksudunov (2015) genç tüketicilerin mobil telefonu öncelikli olarak internet, mp3 ve radyo dinleme, resim çekme ve kablosuz araçlar arasında bağlantı amacıyla kullandıklarını ve buna bağlı olarak telefonlarını daha kullanışlı hale getiren unsurlara daha fazla önem verdiklerini belirtmişlerdir. Çalışma sonuçlarına göre üniversite öğrencileri bir mobil telefonda fiziksel olmayan özellikler kapsamında ürün kalitesi, marka, model, fiyat ve garantiye daha fazla önem verirken; fiziksel özellikler olarak estetik ve görünüm, pil ömrü, renkli ekran, ekran çözünürlüğü ve ekran büyüklüğü gibi özellikler ön plana çıkmaktadır. Diğer bir çalışmada Tatlı (2015) üniversite öğrencilerinin akıllı telefon seçimi üzerinde etkili olan faktörleri araştırmış aylık gelir, yaş ve öğrencilerin akıllı telefona ilişkin bakış açılarının, akıllı telefon seçiminin önemli belirleyicileri olduğu sonucuna ulaşmıştır. Özkan ve Yıldız (2015) ise elektronik ürün satın alımında demografik değişkenlerin müşteri sadakati arasında farklılığı incelemiş ve sadece meslek grupları arasında anlamlı farkın olduğunu belirlemiştir.

Genç tüketicilerin akıllı telefonların marka değeri boyutlarına yönelik algılamalarını ele alan çalışmalarda Sasmita ve Suki (2015) marka bağlılığının, marka farkındalığının ve marka imajının marka değeri üzerindeki etkilerini incelemiş, marka farkındalığının marka değerini en fazla etkileyen faktör olduğu ve gençlerin marka hakkındaki bilgilere sosyal medya üzerinden ulaştıkları belirlemiştir. Ahmad ve Sherwani (2015) Aaker'in kavramsal marka değeri çerçevesinin Hindistan pazarındaki cep telefonu markaları için uygulanabilirliğini inceledikleri çalışmalarında, marka değeri boyutları, genel marka değeri ve müşteri memnuniyeti arasındaki ilişkileri araştırmışlardır. Çalışmada marka değeri boyutları ile genel marka değeri arasında ayrıca genel marka değeri ile müşteri memnuniyeti arasında anlamlı ilişkiler olduğu sonucunu bulmuşlardır. Marka bağlılığının marka değeri üzerinde en etkili olan boyut olduğunu belirtmişlerdir. Özdemir ve Güzeloğlu (2015) ise gençlerin cep telefonu satın

alma kararlarında marka değeri bileşenlerini incelemişlerdir. Çalışma sonucunda Iphone ve Sony değeri en yüksek markalar olarak değerlendirilirken, kalitenin birincil marka değeri bileşeni olarak algılandığı ortaya çıkmıştır. Çalışmanın bir diğer önemli bulgusu cep telefonu kullanan gençlerin marka değeri boyutlarına yönelik algılarının cinsiyetlere göre farklılık göstermediğidir.

II. AİLE BİREYLERİNİN MARKA DEĞERİ BOYUTLARI ÜZERİNE KARŞILAŞTIRMALI BİR ARAŞTIRMA

A. Araştırmanın Amacı, Kapsamı ve Kısıtları

Marka değeri hem akademik hem de uygulama bakımından önemli pazarlama kavramlarının başında gelmektedir. Bu yüzden 1980'lerden itibaren oldukça fazla incelenmektedir. Marka değerini belirlemek amacıyla yapılan çalışmalar ya finansal temelli ya da tüketici temelli yaklaşımlar çerçevesinde incelenmektedir. Tüketici temelli yaklaşımda, marka değeri boyutları olarak marka bağlılığı, marka farkındalığı, marka çağrışımı ve algılanan kaliteden oluşmaktadır (Onurlubaş ve Şener, 2016). Bu çalışmanın amacı tüketici temelli yaklaşımda yeni marka değeri boyutlarını belirlemek ve bu boyutların aile bireyleri bağlamında farklılık gösterip göstermediğini belirlemektir.

Bu amaç doğrultusunda, Uşak il merkezinde bulunan devlet liselerinde eğitim görmekte olan öğrencilere ve onların anne babalarına bir araştırma uygulanmıştır. Araştırma kapsamına en fazla tercih edilen cep telefonu markası dahil edilmiştir. Araştırmanın zaman ve maddi yetersizlikten dolayı Uşak il merkezinde uygulanması ve cep telefonu markası ile sınırlandırılması kısıtlarını oluşturmaktadır. Bu kısıtlardan dolayı araştırmanın sonuçları tüm ürünler ve tüketiciler için genellenemez.

B. Araştırmanın Hipotezleri

H₁: Gençler ve ebeveynlerinin marka değeri boyutları farklılık vardır.

C. Araştırmanın Metodolojisi

1. Ön Çalışma

Araştırmada kesin anket formu hazırlanmadan önce kullanılacak cep telefonu markasını belirlemek amacıyla 50 lise öğrencisine kullandıkları cep telefonu markası sorulmuştur. Bu öğrencilerin kullandıkları cep telefonu olarak Apple, Asus, Black Berry, HTC, LG ve Samsung markaları oldukları belirlenmiştir. A markasını 27, B markasını 9, C markasını 6, Ç markasını 4, D markasını 3 ve E markasını 1 öğrencinin kullandığı belirlenmiştir. Anket formu A markası dikkate alınarak düzenlenmiş ve daha sonra 20 lise öğrencisine anlaşılmayan hususları belirlemek amacıyla uygulanmıştır. Bu uygulamanın sonucunda anlaşılmayan sekiz ifade yeniden düzeltilmiş ve bir ifade ise çıkartılarak anket formuna nihai şekli verilmiştir.

2. Örnekleme Süreci

Araştırmanın ana kütesini, Uşak şehir merkezinde yaşayan, A markasını kullanan lise öğrencileri ve ebeveynleri oluşturmaktadır. % 95 güven aralığında ve % 5 hata payı ile örneklemin büyüklüğü lise öğrencileri ve ailelerinin ayrı ayrı 385 olarak belirlenmiştir. Anket çalışması 05 Ekim-08 Kasım 2015 tarihleri arasında yapılmıştır. Hata ve eksik anket doldurulma hatası düşünülerek 400 öğrenci ve 400 ebeveynleri olmak üzere 800 anket uygulanmış, eksik ve hatalı doldurulan 38 öğrenci anketi ve 9 ebeveyn anketinin elenmesi sonucu öğrencilerden 362, ebeveynlerden 391 anket değerlendirmeye alınmıştır.

3. Veri Toplama Yöntem ve Aracı

Araştırmada veriler, kapalı uçlu soruların yer aldığı anket yöntemi kullanılarak elde edilmiştir. Anket formunda, cevaplayıcıların demografik ve ekonomik özelliklerini, marka değeri boyutlarını ve marka değerini ölçmek amacıyla hazırlanmış üç grup soru yer almıştır. Marka değeri boyutları ifadeleri, Brown ve Dacin (1997), Berry (2000), Yoo ve Donthu (2001), Sweeney ve Soutar (2001) ve Baalbaki (2012)'nin çalışmalarından yararlanılarak hazırlanmıştır. Marka değeri ise Lasser ve diğ.(1995), Berry (2000), Aaker (1996) ve Yoo ve Donthu (2001)'un çalışmalarındaki ifadelerden oluşmuştur. Marka değeri boyutları ve marka değeri ile ilgili ifadeler 5'li likert ölçeğinde (5=Tamamen katılıyorum, 1=Kesinlikle katılmıyorum) hazırlanmıştır.

Verilerin analizinde SPSS 23.0 paket istatistik programı kullanılmıştır. Araştırmada ortalamalar, standart sapma, frekans dağılımları, açımlayıcı faktör analize çoklu regresyon analizi yapılmıştır.

4. Verilerin Analizi

-Cevaplayıcıların Demografik ve Ekonomik Özellikleri

Tablo 1'de ankete katılan lise öğrencilerinin demografik ve ekonomik özellikleri gösterilmiştir.

Tablo 1: Araştırmaya Katılan Gençlerin Demografik ve Ekonomik Özellikleri

Cinsiyet	Frekans	Yüzde	Yaş	Frekans	Yüzde
Kız	146	40,3	14 ve altı	11	3,1
Erkek	216	59,7	15	66	18,2
Eğitim Gördüğü Sınıf	Frekans	Yüzde	16	77	21,3
9. Sınıf	46	12,7	17	100	27,6
10. Sınıf	55	15,2	18	75	20,7
11. Sınıf	100	27,6	19 ve üzeri	33	9,1
12. Sınıf	161	44,5	Cep Telefonunu Kullanma Süresi (AY)	Frekans	Yüzde
Haftalık Harçlık (TL)	Frekans	Yüzde	0-6	89	24,6
0-25	93	25,7	7-12	85	23,5
26-50	130	35,9	13-18	52	14,4
51-75	70	19,3	19-24	64	17,7
76 ve Üzeri	69	19,1	24 ve üzeri	72	19,8
Kullandığı Cep Telefonu	Frekans	Yüzde	Eğitim Gördüğünüz Lise	Frekans	Yüzde

Fiyatı (TL)					
0-150	7	1,9	Fen Lisesi	28	7,7
151-300	18	5,0	Anadolu Öğretmen Lisesi	57	15,7
301-450	40	11,0	Anadolu Lisesi	129	35,6
451-600	69	19,1	Anadolu İmam Hatip Lisesi	23	6,4
601-750	75	20,7	Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi	93	25,8
751-1000	73	20,2	Güzel Sanatlar Lisesi	18	4,9
1001 ve Üzeri	80	22,1	Spor Lisesi	14	3,9
TOPLAM	362	100	TOPLAM	362	100

Öğrencilerin %59,7'si erkek (216 kişi), %27,6'sı 17 yaşında (100 kişi), %35,9'unun haftalık harçlığı 26-50 TL (130 kişi), %44,5'i 12.sınıfta (161 kişi) ve %35,6'sı Anadolu liselerinde (129 kişi) eğitim görmektedir. Cevaplayıcılar, kullanılmakta oldukları cep telefonunu %22,1'i (80 kişi) 1001 TL ve üzeri fiyata sahip ve %24,6'sı (89 kişi) 0-6 ay arası kullanmakta olduklarını belirtmişlerdir.

Aşağıdaki Tablo 2'de araştırmaya katılan ebeveynlerin demografik ve ekonomik özellikleri sunulmuştur.

Tablo 2: Araştırmaya Katılan Ebeveynlerin Demografik ve Ekonomik Özellikleri

Cinsiyet	Frekans	Yüzde	Yaş	Frekans	Yüzde
Kadın	180	46,0	40 ve altı	138	35,3
Erkek	211	54,0	41-45	117	29,9
Medeni Durum	Frekans	Yüzde	46-50	78	19,9
Evli	324	82,9	51-55	49	12,5
Bekar	67	17,1	56-60	7	1,8
Gelir (TL)	Frekans	Yüzde	61 ve üzeri	2	0,6
0-1000	64	16,4	Meslek	Frekans	Yüzde
1001-2000	130	33,2	İşsiz	18	4,6
2001-3000	112	28,6	Emekli	29	7,4
3001-4000	46	11,8	Memur	94	24,0
4001 ve Üzeri	39	10,0	Esnaf	70	17,9
Kullandığı Cep Telefonu Fiyatı (TL)	Frekans	Yüzde	İşçi	55	14,2
0-150	6	1,5	Serbest Meslek	33	8,4
151-300	13	3,3	Evhanımı	92	23,5
301-450	31	7,9	Lisede Eğitim Gören Çocuk Sayısı	Frekans	Yüzde
451-600	44	11,3	1	324	82,9
601-750	49	12,5	2	46	11,7
751-1000	78	19,9	3	9	2,3
1001 ve Üzeri	170	43,6	4 ve üzeri	12	3,1
Cep Telefonunu Kullanma Süresi (AY)	Frekans	Yüzde	Eğitim Seviyesi	Frekans	Yüzde
0-6	64	16,4	İlkokul Mezunu	23	5,9
7-12	107	27,4	Ortaokul Mezunu	69	17,6
13-18	113	28,9	Lise Mezunu	126	32,2
19-24	81	20,7	Yüksekokul Mezunu	48	12,3
24 ve üzeri	26	6,6	Lisans Mezunu	96	24,6
			Yüksek Lisans Mezunu	29	7,4
TOPLAM	391	100	TOPLAM	391	100

Araştırmaya katılan ebeveynlerin; %54'ü erkek (211 kişi), %82,9'u evli (324 kişi), %35,3'ü 40 ve altıyaş grubunda (138 kişi), %24'ü memur (94 kişi), %33,2'si 1001-2000 TL arasında aylık gelire (130 kişi) sahip, eğitim seviyesi bakımından %32,2'si lise mezunu (126 kişi) ve %82,9'u lisede eğitim gören en az bir çocuğu bulunmaktadır. Cevaplayıcılar, kullanmakta oldukları cep telefonuna 1001 TL ve üzeri (170 kişi) fiyata sahip olmuş ve bu telefonu 13-18 ay (113 kişi) arasında kullanmaktadır.

-Cevaplayıcıların Marka Değeri Boyutları Algılamaları

Araştırmaya katılan öğrenci ve ebeveynlerin, marka değeri boyutları ile ilgili ifadeleri değerlendirmeleri istenmiştir. Bu değerlendirme sonucu elde edilen aritmetik ortalama, standart sapma ve aritmetik ortalamalar arası farklar Tablo 3'de gösterilmiştir.

Tablo 3: Araştırma Katılan Cevaplayıcıların Marka Değeri Boyutları Algılamaları

İfadeler	Gençlere Ait Değerler		Ebeveynlere Ait Değerler		Art. Ort. Arası Farklar
	Art. Ort.*	St. Sap.	Art. Ort.	St. Sap.	
A1:X cep telefonu markasına bağlı bir müşteriyim.	4,1219	0,9784	3,7110	1,0106	0,4109
A2:X cep telefonu markası ilk sırada tercih edeceğim markadır.	3,8750	1,4491	3,6419	1,0401	0,2331
A3:X cep telefonu markasını satın almak istediğimde mağazada bulamasam bile başka marka cep telefonu satın almam.	3,3269	1,2399	3,3856	1,1217	-0,0587
A4:X cep telefonu markası ile kendimi güvende hissediyorum.	3,7008	1,1127	3,6215	1,0669	0,0793
A5:X cep telefonu dürüst bir markadır.	3,8091	1,0640	3,7743	0,7957	0,0348
A6:X cep telefonu markasını satın almamın doğru karar olduğunu hissediyorum.	3,8408	1,0584	3,8535	0,8196	-0,0127
A7:X cep telefonu markası güvenilir bir markadır.	3,8464	1,0459	3,8542	0,8331	-0,0078
A8:X cep telefonu markasının sadık bir müşterisi olduğumu düşünmekteyim.	3,5170	1,1886	3,5130	0,9836	0,0040
A9:X marka cep telefonlarının bütün modelleri sürekli aynı kalitededir.	3,2102	1,2501	3,3876	1,0304	-0,1774
A10:X marka cep telefonunun yapımında kaliteli malzeme kullanıldığına inanıyorum.	3,6740	1,0625	3,7866	0,8753	-0,1126
A11:X marka cep telefonunun kalitesi herkes tarafından kabul edilir.	3,5097	1,1356	3,5269	0,9890	-0,0172
A12:X marka cep telefonlarının işçiliği iyidir.	3,7716	0,9677	3,7558	0,8462	0,0158
A13:X marka cep telefonunun pazarda uzun süre var olacağına inanıyorum.	3,9153	1,0531	4,0307	0,8968	-0,1154
A14:X marka cep telefonu sürekli üstün performansa sahiptir.	3,7230	1,1308	3,6769	0,9173	0,0461
A15:X marka cep telefonu benim hoşlandığım markadır.	3,8552	1,1142	3,8619	0,8360	-0,0067
A16:X marka cep telefonu kullanmak istediğim markadır.	3,7639	1,1574	3,8645	0,8591	-0,1006
A17:X marka cep telefonu kullanmak kendimi rahat hissetmemi sağlıyor.	3,5866	1,1337	3,5913	0,9334	-0,0047
A18:X marka cep telefonu kullanmak kendimi iyi hissetmeme yardımcı oluyor.	3,5600	1,1828	3,5385	0,9444	0,215
A19:X marka cep telefonunun ekonomik olduğunu düşünüyorum.	3,5552	1,1667	3,4015	1,0228	0,1537
A20:X marka cep telefonun fiyatı rakiplerine göre uygundur.	3,4930	1,1528	3,4370	1,0099	0,0560
A21:X marka cep telefonu için ödenen paraya değer.	3,4750	1,1464	3,6848	0,9070	-0,2098
A22:X marka cep telefonu ödenen paraya göre oldukça iyi bir üründür.	3,4635	1,1827	3,6067	0,9345	-0,1432
A23:X marka cep telefonu arkadaş grubuna kabul edilmeme yardımcı oluyor.	3,0000	1,5076	2,8026	1,1626	0,1974
A24:X marka cep telefonu sahip olmak arkadaşlarım arasında bana ayrıcalık sağlar.	2,8232	1,4324	2,7352	1,1729	0,0880
A25:X marka cep telefonuna sahip olmak arkadaşlarım üzerinde iyi izlenim yaratıyor.	2,9882	1,3572	2,7366	1,2298	0,2516
A26:X marka cep telefonuna sahip olmak sosyal kabul görmeme yardımcı oluyor.	2,9635	1,3285	2,6889	1,1322	0,2746

A27:X marka cep telefonunun kalitesi son derece yüksektir.	3,5552	1,1691	3,6478	0,9177	-0,0926
A28:X marka cep telefonun fonksiyonları çok fazladır.	3,6583	1,0281	3,9258	0,8303	-0,2675
A29:X marka cep telefonunu güvendiğim bir markadır.	3,7199	1,1416	3,8977	0,8592	-0,1778
A30:X marka cep telefonunun sunduğu kalite devamlı aynıdır.	3,3287	1,2094	3,6803	0,8367	-0,3516
A31:X marka cep telefonu dayanıklıdır.	3,9972	1,0315	3,7366	0,8710	0,2606
A32:X marka cep telefonunun batarya performansı yüksektir.	3,4141	1,2646	3,0026	1,2629	0,4115
A33:X marka cep telefonları çevre açısından güvenli bir markadır.	3,6768	1,0356	3,5990	0,8577	0,0778
A34:X sürdürülebilir bir markadır.	3,7944	1,0496	3,9357	0,8113	0,1413
A35:X marka cep telefonları insan sağlığına zararlı değildir.	3,1582	1,2266	3,0388	1,0992	0,1194
A36:X marka cep telefonları çevreye olan duyarlılığından dolayı pazarda iyi bir üne sahiptir.	3,6066	1,0085	3,6118	0,9030	0,0052
A37:X cep telefonları çevreye karşı sorumluluklarını yerine getirmektedir.	3,4050	1,1330	3,4627	0,8803	-0,0577
A38:X markası sosyal sorumluluk bilincine sahiptir.	3,5227	1,0858	3,5065	0,8827	0,0162
A39:X markasının diğer markalara göre daha toplumun refahına faydalı olduğunu düşünüyorum.	3,5138	1,1121	3,4422	0,9250	0,0716
A40:X markasının topluma herhangi bir konuda katkı sağladığına inanmıyorum.	3,2265	1,2269	3,1979	1,0814	0,0286
* (5= Tamamen Katılıyorum, 1= Kesinlikle Katılmıyorum)					

Öğrencilerin, marka değeri boyutlarına yönelik genel algı ortalaması 3,5487'dir. Ortalamasına göre ifadeler incelendiğinde, en yüksek ortalama 4,1219 ile "X cep telefonu markasına bağlı bir müşteriyim" de gerçekleşmiştir. İkinci sırada 3,9972 ortalama ile "X marka cep telefonu dayanıklıdır", üçüncü sırada 3,9153 ortalama ile "X marka cep telefonunun pazarda uzun süre varolacağına inanıyorum", dördüncü sırada 3,8750 ortalama ile "X cep telefonu markası ilk sırada tercih edeceğim markadır" ve beşinci sırada 3,8552 ortalama ile "X marka cep telefonu benim hoşlandığım markadır" ifadeleri yer almaktadır. Öğrencilerin araştırma kapsamında yer alan markaya bağlı oldukları, ürünün dayanıklı ve pazarda var olacağına inandıkları söylenebilir.

Tablo 3 incelendiğinde ebeveynlerin, marka değeri boyutu ifadelerine yönelik genel algı ortalamalarının 3,5289 olduğu görülmektedir. En yüksek ortalama 4,0307 ile "X marka cep telefonunun pazarda uzun süre var olacağına inanıyorum" ifadesinde gerçekleşmiştir. Sırası ile incelendiğinde ikinci sırada 3,9357 ortalama ile "X sürdürülebilir bir markadır", üçüncü sırada 3,9258 ortalama ile "X marka cep telefonun fonksiyonları çok fazladır", dördüncü sırada 3,8977 ortalama ile "X marka cep telefonunu güvendiğim bir markadır" ve beşinci sırada 3,8645 ortalama ile "X marka cep telefonu kullanmak istediğim markadır" ifadesindedir. Ebeveynler için araştırma kapsamında yer alan markanın, uzun süreli pazarda var olacağını ve sürdürülebilir olarak algıladıkları belirtilebilir.

-Cevaplayıcıların Marka Değeri Algılamaları

Araştırmaya katılan öğrenci ve ebeveynlerin, marka değeri boyutları ile ilgili ifadeleri değerlendirmeleri istenmiştir. Bu değerlendirme sonucu elde edilen aritmetik ortalama, standart sapma ve aritmetik ortalamalar arası farklar Tablo 4'de gösterilmiştir.

Tablo 4: Araştırma Katılan Cevaplayıcıların Marka Değeri İfadeleri Algılamaları

İfadeler	Gençlere Ait Değerler		Ebeveynlere Ait Değerler		Art. Ort. Arası Farklar
	Art. Ort.	St. Sap.	Art. Ort.	St. Sap.	
M1:X cep telefonu markası benim beklentilerimi karşılayacak üstün bir performansa sahiptir.	3,6961	1,1442	3,8021	0,9021	-0,1060
M2:X cep telefonu markası benim beklentilerimi karşılayacak kusursuz ürünler sunuyor.	3,6077	1,1438	3,6324	0,9367	-0,0247
M3:X cep telefonu markası benim kişiliğimi yansıtıyor.	3,2969	1,1545	3,1111	1,1154	0,1858
M4:Yakınlarım da tercih ettiği için X cep telefonu markasına değer veriyorum.	3,5646	1,1957	3,7500	0,9560	-0,1854
M5:X cep telefonu markasını tercih etmiş olmam kendimi iyi hissetmemi sağlıyor.	3,4986	1,1815	3,5814	1,0054	-0,0828
M6:Diğer markalar aynı görünse bile X cep telefonu markasını satın almak daha mantıklıdır.	3,6028	1,1565	3,6298	0,9343	-0,0270
M7:X cep telefonu markasının sunduğu telefonların diğer markalardan farklı olduğunu düşünüyorum.	3,6787	1,1039	3,6941	0,9369	-0,0154
M8:X cep telefonu markasının benzer markalar arasında en iyisi olduğunu düşünüyorum.	3,6167	1,1085	3,5733	1,0193	0,0434
M9:Arkadaşlarım da X cep telefonu markasının telefonlarını değerli buluyor.	3,5961	1,0862	3,5581	0,9596	0,0380
M10:X cep telefonu markasına olan bağlılığımın anlamı gün geçtikçe daha da artıyor.	3,4146	1,1953	3,4499	1,0482	-0,0353
M11:Diğer cep telefonu markaları farklı modellere sahip olsaydı, X cep telefonu markasını satın almam zorlaşırdı.	3,4694	1,0991	3,3676	1,0484	0,1018
M12:Diğer markaların telefonları X cep telefonu markası kadar iyi olsa bile bu markayı tercih ederim.	3,3812	1,2886	3,3265	1,4211	0,0547
* (5= Tamamen Katılıyorum, 1= Kesinlikle Katılmıyorum)					

Gençlerin, marka değeri ifadelerine yönelik genel algı ortalaması 3,5353'dir. Ortalamasına göre ifadeler incelendiğinde, en yüksek ortalama 3,6961 ile "X cep telefonu markası benim beklentilerimi karşılayacak üstün bir performansa sahiptir" de gerçekleşmiştir. İkinci sırada 3,6787 ortalama ile "X cep telefonu markasının sunduğu telefonların diğer markalardan farklı olduğunu düşünüyorum",üçüncü sırada 3,6167 ortalama ile "X cep telefonu markasının benzer markalar arasında en iyisi olduğunu düşünüyorum ve dördüncü sırada 3,6057 ortalama ile "X cep telefonu markası benim beklentilerimi karşılayacak kusursuz ürünler sunuyor" ifadeleri yer almaktadır. Öğrencilerin araştırma kapsamında yer alan markanın beklentilerini karşılayacak üstün performansa sahip olduğu, rakiplerin telefonlarından farklı olduğu ve markanın sahibi olan işletmenin ürünlerinin ihtiyaçlarını karşılamada kusursuz olacağını düşündükleri söylenebilir.

Tablo 4 incelendiğinde ebeveynlerin, marka değeri ifadelerine yönelik genel algı ortalamalarının 3,5396 olduğu görülmektedir. En yüksek ortalama 3,8021 ile "X cep telefonu markası benim beklentilerimi karşılayacak üstün bir performansa sahiptir" ifadesinde gerçekleşmiştir. Sırası ile incelendiğinde ikinci sırada 3,7500 ortalama ile "Yakınlarım da tercih ettiği için X cep telefonu markasına değer veriyorum", üçüncü sırada 3,6941 ortalama ile "X cep telefonu markasının sunduğu telefonların diğer markalardan farklı olduğunu düşünüyorum" ve dördüncü sırada 3,6324 ortalama ile "X cep telefonu markası benim beklentilerimi karşılayacak kusursuz ürünler sunuyor" ifadesindedir.

Ebeveynler için araştırma kapsamında yer alan markanın, ihtiyaçlarını karşılamada yeterli olduğu ve telefon satın alımlarında diğer tüketicilerin düşüncelerine başvurdukları belirtilebilir.

-Gençlerin Marka Değeri Boyutlarının Belirlenmesi

Araştırmada ebeveynlerin ve gençlerin marka değeri boyutlarını belirlemek için faktör analizinden yararlanılmıştır. En geniş tanımıyla faktör analizi; maksimum varyansı açıklamak için daha az sayıda açıklayıcı kavramlara ulaşmaya çalışan analitik hesaplama yöntemlerinden biridir (Rennie,1997). En basit tanımıyla faktör analizi; veri azaltma tekniklerinden biridir (Özdemir ve Çam, 2016). Bu doğrultuda araştırmada öğrencilerin marka değeri boyutlarını belirlemek için 40 ifadeye faktör analizi uygulanmıştır. Ancak faktör analizinden önce ifadelere uygulanan güvenilirlik analizi sonucu “X cep telefonu markası ilk sırada tercih edeceğim markadır” ifadesi elenmiş ve faktör analizi tekrar edilmiş ve ölçeğin Cronbach alfa katsayısı 0,953 olarak tespit edilmiştir. Kalan 39 ifadenin faktör analizine sokulması sonucu özdeğeri 1’den büyük 4 faktör elde edilmiştir. İfadelerin 0,30 ve üzeri faktör yükleri olanlar dikkate alınmıştır. Bu faktörler toplam varyansın % 69,90’ını açıklamaktadır (KMO örneklem yeterlilik ölçütü:%89,46, Barlett Küresellik testi: 7073,679 ve $p<0,000$). Tablo 5’de elde edilen marka değeri boyutlarına ait ifadeler, faktör yükleri, varyans yüzdeleri ve özdeğerleri gösterilmektedir.

Tablo 5: Gençlerin Marka Değeri Boyutları

Değişkenler	Faktör Yükleri	Varyans Yüzdesi	Özdeğeri
Bağlılık ($\alpha=0,854$)		39,918	15,967
A5:X cep telefonu dürüst bir markadır.	0,792		
A3:X cep telefonu markasını satın almak istediğimde mağazada bulamasam bile başka marka cep telefonu satın almam.	0,717		
A4:X cep telefonu markası ile kendimi güvende hissediyorum.	0,711		
A6:X cep telefonu markasını satın almamın doğru karar olduğumu hissediyorum.	0,602		
A7:X cep telefonu markası güvenilir bir markadır.	0,572		
A8:X cep telefonu markasının sadık bir müşterisi olduğumu düşünmekteyim.	0,563		
Sosyal Etki ($\alpha=0,881$)		12,007	4,802
A25:X marka cep telefonuna sahip olmak arkadaşlarım üzerinde iyi izlenim yaratıyor.	0,834		
A24:X marka cep telefonu sahip olmak arkadaşlarım arasında bana ayrıcalık sağlar.	0,797		
A26:X marka cep telefonuna sahip olmak sosyal kabul görmeme yardımcı oluyor.	0,726		
A23:X marka cep telefonu arkadaş grubuna kabul edilmeme yardımcı oluyor.	0,726		
Kalite ($\alpha=0,802$)		11,078	4,432
A28:X marka cep telefonun fonksiyonları çok fazladır.	0,878		
A27:X marka cep telefonunun kalitesi son derece yüksektir.	0,727		
A30:X marka cep telefonunun sunduğu kalite devamlı aynıdır.	0,550		
A29:X marka cep telefonunu güvendiğim bir markadır.	0,525		
A34:X sürdürülebilir bir markadır.	0,506		
Güven ($\alpha=0,914$)		6,904	2,762
A14:X marka cep telefonu kullanmak kendimi rahat hissetmemi sağlıyor.	0,754		
A18:X marka cep telefonu kullanmak kendimi iyi hissetmeme yardımcı oluyor.	0,722		
A15:X marka cep telefonu benim hoşlandığım markadır.	0,709		
A16:X marka cep telefonu kullanmak istediğim markadır.	0,684		
A14:X marka cep telefonu sürekli üstün performansa sahiptir.	0,441		

Elde edilen faktörler sırası ile şöyledir:

1.Faktör Bağlılık: Bu faktörde; X cep telefonu dürüst bir markadır, X cep telefonu markasını satın almak istediğimde mağazada bulamasam bile başka marka cep telefonu satın almam, X cep telefonu markası ile kendimi güvende hissediyorum, X cep telefonu markasını satın almamın doğru karar olduğunu hissediyorum, X cep telefonu markası güvenilir bir markadır ve X cep telefonu markasının sadık bir müşterisi olduğumu düşünmekteyim ifadeleri yer almıştır.

2.Faktör Sosyal Etki: Bu faktörde yer alan ifadeler; X marka cep telefonuna sahip olmak arkadaşlarım üzerinde iyi izlenim yaratıyor, X marka cep telefonu sahip olmak arkadaşlarım arasında bana ayrıcalık sağlar, X marka cep telefonuna sahip olmak sosyal kabul görmeme yardımcı oluyor ve X marka cep telefonu arkadaş grubuna kabul edilmeme yardımcı oluyordur.

3.Faktör Kalite: Bu faktörde; X marka cep telefonun fonksiyonları çok fazladır, X marka ceptelefonunun kalitesi son derece yüksektir, X marka cep telefonunun sunduğu kalite devamlı aynıdır, X marka cep telefonunu güvendiğim bir markadır ve X sürdürülebilir bir markadır ifadeleri yer almıştır.

4. Faktör Güven: Bu faktörde; X marka cep telefonu kullanmak kendimi rahat hissetmemi sağlıyor, X marka cep telefonu kullanmak kendimi iyi hissetmeme yardımcı oluyor, X marka cep telefonu benim hoşlandığım markadır, X marka cep telefonu kullanmak istediğim markadır ve X marka cep telefonu sürekli üstün performansa sahiptir, değişkenleri yer almıştır.

-Ebeveynlerin Marka Değeri Boyutlarının Belirlenmesi

Araştırmada ebeveynlerin marka değeri boyutlarını belirlemek için 40 ifadeye faktör analizi uygulanmış ve ölçeğin Cronbach alfa katsayısı 0,939 olarak tespit edilmiştir. Ölçekte yer alan 40 ifadenin faktör analizine sokulması sonucu özdeğeri 1'den büyük 5 faktör elde edilmiştir. İfadelerin 0,30 ve üzeri faktör yükleri olanlar dikkate alınmıştır. Bu faktörler toplam varyansın % 65,04'ünü açıklamaktadır (KMO örneklem yeterlilik ölçütü:%88,9, Barlett Küresellik testi: 7514,802 ve $p < 0,000$). Tablo 6'da elde edilen marka değeri boyutlarına ait ifadeler, faktör yükleri, varyans yüzdeleri ve özdeğerleri gösterilmektedir.

Tablo 6: Ebeveynlerin Marka Değeri Boyutları

Değişkenler	Faktör Yükleri	Varyans Yüzdesi	Özdeğeri
Değer ($\alpha=0,785$)		31,273	12,509
A20:X marka cep telefonun fiyatı rakiplerine göre uygundur.	0,759		
A19:X marka cep telefonunun ekonomik olduğunu düşünüyorum.	0,745		
A21:X marka cep telefonu için ödenen paraya değer.	0,711		
A23:X marka cep telefonu arkadaş grubuna kabul edilmeme yardımcı oluyor.	0,684		
A22:X marka cep telefonu ödenen paraya göre oldukça iyi bir üründür.	0,596		
Sürdürülebilirlik ($\alpha=0,855$)		11,837	4,735
A13. X marka cep telefonunun pazarda uzun süre var olacağına inanıyorum.	0,739		
A34. X sürdürülebilir bir markadır.	0,583		
A12. X marka cep telefonlarının işçiliği iyidir.	0,539		
A7. X cep telefonu markası güvenilir bir markadır.	0,397		

Fonksiyonellik ($\alpha=0,896$)		8,365	3,346
A28. X marka cep telefonun fonksiyonları çok fazladır.	0,766		
A27. X marka cep telefonunun kalitesi son derece yüksektir.	0,563		
A29. X marka cep telefonunu güvendiğim bir markadır.	0,518		
A10. X marka cep telefonunun yapımında kaliteli malzeme kullanıldığına inanıyorum.	0,427		
Kalite ($\alpha=0,771$)		7,034	2,813
A9. X marka cep telefonlarının bütün modelleri sürekli aynı kalitededir.	0,762		
A11. X marka cep telefonunun kalitesi herkes tarafından kabul edilir.	0,453		
A30. X marka cep telefonunun sunduğu kalite devamlı aynıdır.	0,451		
Dayanıklılık ($\alpha=0,829$)		6,528	2,612
A31. X marka cep telefonu dayanıklıdır.	0,754		
A32. X marka cep telefonunun batarya performansı yüksektir.	0,742		

Elde edilen faktörler sırası ile şöyledir:

1.Faktör Değer: Bu faktörde; X marka cep telefonun fiyatı rakiplerine göre uygundur, X marka cep telefonunun ekonomik olduğunu düşünüyorum, X marka cep telefonu için ödenen paraya değer, X marka cep telefonu arkadaş grubuna kabul edilmeme yardımcı oluyor, X marka cep telefonu ödenen paraya göre oldukça iyi bir üründür, ifadeleri yer almıştır.

2.Faktör Sürdürülebilirlik: Bu faktörde yer alan ifadeler; X marka cep telefonunun pazarda uzun süre var olacağına inanıyorum, X sürdürülebilir bir markadır, X marka cep telefonlarının işçiliği iyidir, X cep telefonu markası güvenilir bir markadır.

3.Faktör Fonksiyonellik: Bu faktörde;X marka cep telefonun fonksiyonları çok fazladır, X marka cep telefonunun kalitesi son derece yüksektir, X marka cep telefonunu güvendiğim bir markadır ve X marka cep telefonunun yapımında kaliteli malzeme kullanıldığına inanıyorum ifadeleri yer almıştır.

4.Faktör Kalite: Bu faktörde; X marka cep telefonlarının bütün modelleri sürekli aynı kalitededir, X marka cep telefonunun kalitesi herkes tarafından kabul edilir ve X marka cep telefonunun sunduğu kalite devamlı aynıdır, değişkenleri yer almıştır.

5.Faktör Dayanıklılık: Bu faktörü X marka cep telefonu dayanıklıdır ve X marka cep telefonunun batarya performansı yüksektir ifadeleri oluşturmaktadır.

Onurlubaş (2016), üniversite öğrencileri üzerinde yaptığı çalışmada ise cep telefonu satın alımlarda etkili olan faktörler olarak fonksiyonellik, dış görünüş ve fiyat uygunluğunun marka seçiminde önemli olan faktörler olduğunu tespit etmiştir.

-Gençlerin Marka Değeri Üzerinde Etkili Olan Faktörlerin Belirlenmesi

Gençlerin marka değeri faktörleri olan bağlılık, sosyal etki, kalite ve güven faktörlerinin marka değerine etkilerini görmek amaçlanmıştır. Bu etkiyi görmek için çoklu regresyon analizi yapılmıştır. Ancak bu analizin yapılabilmesi için girdi değişkenleri olan bağlılık, sosyal etki, kalite ve güven faktörlerinin aralarında çoklu doğrusallığın olmaması gerekir. Bunun için değişkenler arasındaki korelasyon incelenmiş ve aralarında ilişkinin olmaması üzerine çoklu regresyon analizi yapılmıştır. Sonuçlar Tablo 7' de gösterilmiştir.

Tablo 7: Gençlerin Marka Değeri Üzerinde Etkili Faktörler

R=0,536 Standart Hata=0,269 Bağımlı Değişken= Marka Değeri					
R ² =0,288Düzeltilmiş R ² =0,267 p<0,000 F= 13,788 Durbin Watson=1,758					
Bağımsız Değişkenler	Standardize Edilmemiş Katsayılar		Standardize Edilmiş Katsayılar	t	Sig.
	B	Standart Hata	B		
Sabit	0,724	0,384		1,885	0,061
Bağlılık	0,184	0,063	0,180	2,945	0,004
Sosyal Etki	0,153	0,073	0,138	2,090	0,038
Kalite	0,451	0,116	0,381	3,883	0,000
Güven	0,051	0,102	0,040	0,501	0,617

Yukarıdaki tabloda görüldüğü üzere model 0,000 önem düzeyinde anlamlı çıkmış ve R² değeri 0,288 olarak bulunmuştur. Düzeltilmiş R² ise 0,267 hesaplanmıştır. Faktörlerin t değerleri incelendiğinde bağlılık, sosyal etki ve kalitenin marka değeri üzerinde anlamlı etkisi olduğu tespit edilmiş ancak güven faktörünün ise marka değeri üzerinde etkisinin olmadığı bulunmuştur. Sonuç olarak gençler için marka değerinde bağlılık, sosyal etki ve kalite önemli faktörler olduğu söylenebilir.

-Ebeveynlerin Marka Değeri Üzerinde Etkili Olan Faktörlerin Belirlenmesi

Ebeveynlerin marka değeri faktörleri olan değer, sürdürülebilirlik, fonksiyonellik, kalite ve dayanıklılık faktörlerinin marka değerine etkilerini görmek amaçlanmıştır. Bu etkiyi görmek için çoklu regresyon analizi yapılmıştır. Ancak bu analizin yapılabilmesi için girdi değişkenleri olan değer, sürdürülebilirlik, fonksiyonellik, kalite ve dayanıklılık faktörlerinin aralarında çoklu doğrusallığın olmaması gerekir. Bunun için değişkenler arasındaki korelasyon incelenmiş ve aralarında ilişkinin olmaması üzerine çoklu regresyon analizi yapılmıştır. Sonuçlar Tablo 8’de gösterilmiştir.

Tablo 8: Ebeveynlerin Marka Değeri Üzerinde Etkili Faktörler

R=0,643 Standart Hata=0,184 Bağımlı Değişken= Marka Değeri					
R ² =0,413Düzeltilmiş R ² =0,397 p<0,000 F= 27,942 Durbin Watson=1,965					
Bağımsız Değişkenler	Standardize Edilmemiş Katsayılar		Standardize Edilmiş Katsayılar	t	Sig.
	B	Standart Hata	B		
Sabit	0,636	0,322		1,885	0,019
Değer	0,318	0,161	0,347	2,945	0,000
Sürdürülebilirlik	0,145	0,077	0,138	2,090	0,038
Fonksiyonellik	0,351	0,180	0,381	3,883	0,000
Kalite	0,215	0,111	0,040	2,501	0,007
Dayanıklılık	0,362	0,186	0,399	4,001	0,000

Yukarıdaki tabloda görüldüğü üzere model 0,000 önem düzeyinde anlamlı çıkmış ve R² değeri 0,413 olarak bulunmuştur. Düzeltilmiş R² ise 0,397olarak hesaplanmıştır. Faktörlerin t değerleri incelendiğinde değer, sürdürülebilirlik, fonksiyonellik, kalite ve dayanıklılık faktörlerinin marka değeri üzerinde anlamlı etkisi olduğu tespit edilmiştir. Gençler ile ebeveynlerin marka değerine etki eden faktörlerinin farklı olduğu bulunmuştur. Bu durumda H₁ hipotezi kabul edilmiştir.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Tüketici temelli marka değeri yaklaşımında yeni faktörleri belirlemek ve bunların aile bireyleri bağlamında farklılık gösterip göstermediğinin incelendiği bu çalışmada şu sonuçlar elde edilmiştir;

Ankette katılan öğrencilerin çoğunluğu erkek, 17 yaşında, haftalık harçlığı 26-50 TL arasında, 12 nci sınıfta ve Anadolu liselerinde eğitim görmektedir. Cevaplayıcılar, kullanılmakta oldukları cep telefonunu 1001 TL ve üzeri fiyata satın aldıklarını ve 0-6 ay arası kullanmakta olduklarını belirtmişlerdir. Ankete katılan ebeveynler ise, çoğunluğu erkek, evli (324 kişi), 40 ve altı yaş grubunda, memur, 1001-2000 TL arasında aylık gelire sahip, eğitim seviyesi bakımından lise mezunu ve lisede eğitim gören en az bir çocuğu bulunan bireyler oluşturmaktadır. Cevaplayıcılar, kullanmakta oldukları cep telefonuna 1001 TL ve üzeri fiyata sahip ve bu telefonu 13-18 ay arasında kullanmakta olduklarını belirtmişlerdir.

Araştırmaya katılan öğrenciler kullandıkları cep telefonu markasına bağlı olduklarını, kullandıkları telefonun dayanıklı olduğuna ve uzun süre pazarda varlığını sürdüreceğine inanmaktadırlar. Tekrar cep telefonu satın alma ihtiyaçları olursa aynı markayı tercih edeceklerini çünkü kullandıkları markadan hoşlandıklarını ifade etmektedirler. Ebeveynler ise, kullandıkları cep telefonu markasının pazarda uzun süre var olacağına inandıklarını ve bu bağlamda markanın sürdürülebilir olduğunu belirtmişlerdir. Ebeveynler kullandıkları markanın telefonlarının fonksiyonlarının çok fazla olduğu, güvendikleri ve gelecekte de aynı markaya ait cep telefonlarını kullanmayı tercih edeceklerini belirtmişlerdir.

Gençlerin kullandıkları cep telefonu markasının değerini etkileyen bileşenlerin bağlılık, sosyal etki, kalite ve güven iken ebeveynlerin marka değerini etkileyen bileşenlerin ise değer sürdürülebilirlik, fonksiyonellik, kalite ve dayanıklılık olduğu tespit edilmiştir.

Araştırma bulguları sonucunda şu önerilerde bulunulabilir;

-Cep telefonu üreticileri öncelikle gençlerinde önemli bir pazar bölümü olduğunu kabul edip ürün tasarımlarında bunların istek ve beklentilerine gereken önemi vermeleri pazar paylarını arttırmak için önemli olabilir. Çünkü anne babaları ile cep telefonu ürün grubunda markanın değerini değerlendirirken farklı bileşenlere önem vermektedir. Bu açıdan gençler için farklı model ve tasarımların oluşturması güçlü marka değerinin oluşturulmasında faydalı olabilir.

-Sektörde faaliyet gösteren işletmeler tutundurma çabalarında gençler ve aileleri için farklı stratejileri uygulamaları yararlı olacaktır. Gençlerin kullandıkları markaya bağlı olmasından dolayı, bağlılığı sağlamak amacıyla satış tutundurma çalışmalarında güven ve kalite unsurlarını öne çıkarmak faydalı olabilir. Bu bağlamda özellikle markayı kullanımda kendini güvende hissedeceği ve huzur bulacağı konularının öne çıkarılması bağlılığın oluşmasını sağlayabilir.

-Hazırlanan reklam kampanyalarında genç oyuncuların yer alması ve markanın kullanıcılarının gençler olduğu vurgusunun yapılması anne babalar için ise markanın ekonomik

---

olduğu, rakiplerine göre fiyatının uygun olduğunun belirtilmesi yarar sağlayabilir. Kullanımı kolay ürün ebeveynler için yararlı olurken gençler için statü, arkadaş beğenisi gibi unsurlar öne çıkarılabilir.

KAYNAKÇA

- Aaker, David A. (1996), "Measuring Brand Equity across Products and Markets", California Management Review, 38(3), ss.102-120.
- Ahmad, F. ve Sherwani, N.U.K. (2015). An Empirical Study on the Effect of Brand Equity of Mobile Phones on Customer Satisfaction, International Journal of Marketing Studies, 7(2), pp. 59-69.
- Aoki, K. ve Downes, E. J. (2003). An Analysis of Young People's Use of And attitude toward Cellphones, Telematics and Informatics, 20(4), pp. 349-364.
- Baalbaki, Sally Samih, (2012). "Consumer Perception of Brand Equity Measurement: A New Scale", MBA Disertation, UMI.
- Berry, Leonard (2000), "Cultivating Service Brand Equity," Journal of the Academy of Marketing Science, 28(1), 128-37.
- Brown, Tom J. and Peter A. Dacin (1997), "The Company and the Product: Corporate Associations and Consumer Product Responses", Journal of Marketing, 61(January), 68-84.
- Chen, Y. F. ve Katz, J. E. (2009). Extending Family to School Life: College Students' Use of The Mobile Phone. International Journal of Human-Computer Studies, 67(2), 179-191.
- Choliz, M. (2012). Mobile-Phone Addiction in Adolescence: The Test of Mobile Phone Dependence (TMD), Prog Health Sci., 2(1), 33-44.
- Çağan, Ö., Ünsal, A. ve Çelik, N. (2014). Evaluation of College Students' The Level of Addiction to Cellular Phone and Investigation on the Relationship Between the Addiction and The Level of Depression, Procedia-Social and Behavioral Sciences 114 , pp.831-839.
- Gökaliçler, E., Aybar, A.S. ve Gülay, G. (2011). Bir Statü Tüketimi Göstergesi Olarak Iphone Markalı Akıllı Telefon Algısı: Üniversite Öğrencileri Üzerine Bir Araştırma, Journal of Selcuk Communication, 7 (1), 36-48.
- Keskin H. Dilara, Yıldız, S. (2010) "Tüketicilerin Marka Tercihlerinde Etkili Olan Faktörler ile Marka İmajı'nın Marka Değeri Üzerindeki Etkileri: Trabzon Örneği", Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 1(27), 239-254.
- Lassar, W., B. Mittal ve A.Sharma 1995. "Measuring Consumer-Based Brand Equity". Journal of Consumer Marketing. V.12, 4, p.4-11.
- Liaogang, H., Chongyan, G. ve Zi'an, L. (2007). Customer-based Brand Equity and Improvement Strategy for Mobile Phone Brands: Foreign versus Local in the Chinese Market. International Management Review, 3(3), 76-83.

-
- Onurlubaş, E. (2016). A Research on The Factors That Affect The University Students Preference To Purchase Mobile Phones, Turkish Economy in a New Era, Editors: William Sayers, ISBN 978-605-83281-5-0, pp.132. London.
- Onurlubaş, E. ve Şener, T. (2016). Markalı Ürün İle İlgili Tüketici Düşüncelerinin Belirlenmesi Üzerine Bir Araştırma, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, (35): 325-341.
- Özdemir, A. ve Çam, H. (2016). The Importance of E-Commerce in Terms of Local Development: A Study in Turkey, International Journal of Business and Management Information, 5(1), 9-16.
- Özdemir, E.K. ve Güzeloğlu, E. B. (2015).Akıllı Telefonlar ve Marka Değeri Algıları: Üniversite Öğrencileri Üzerine Bir Araştırma, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 8(40), 730-742.
- Özkan, M ve Solmaz, B. (2015). Mobile Addiction of Generation Z and its Effects on TheirSocialLives, Procedia – Social and Behavioral Sciences, 205, pp.92-98.
- Özkan Erdem, Yıldız Salih, (2015) “Müşteri Sadakati İle Ağızdan Ağıza İletişimin Tüketici Satın Alma Davranışlarına Etkisi: Elektronik Eşya Sektöründe Bir Uygulama”, Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi, 8(15), 359-380.
- Polat, C. ve Maksudunov, A. (2015). Mobil Telefon Tercihinde Etki Faktörleri-Kırgızistan’daki Üniversite Öğrencileri Üzerine Bir Çalışma, CBÜ Sosyal Bilimler Dergisi,13(2), 187-208.
- Rennie, K. M. (1997). Exploratory and Confirmatory Rotation Strategies in Exploratory Factor Analysis, Annual Meeting of the Southwest Educational Research Association (January), 1-30.
- Roets, C.R.Q.,Baven-Dye, A.L ve Viljoen, W.P. (2014).Influence of Social Image andBrandTrust on Mobile Phone Brand Equity amongst African Generation Y Students, Mediterranean Journal of Social Sciences, 5(21), pp.75-84.
- Sweeney, Jillian C. and Geoffrey N. Soutar (2001), “Consumer Perceived Value: The Development of a Multiple Item Scale,” Journal of Retailing, 77, 203-220.
- Tatlı, H. (2015). Akıllı Telefon Seçiminin Belirleyicileri: Üniversite Öğrencileri Üzerine Bir Uygulama, Çankırı Karatekin Üniversitesi İİBF Dergisi, 5(2), 549-567.
- Ting, D. H.,Lim, S. F., Patanmacia, T. S., Low, C. G., ve Ker, G. C. (2011).Dependencyon Smart Phoneandthe Impact on Purchase Behavior. Young Consumers, 12(3), pp.193-203.
- Wilska, T-A. (2003). Mobile Phone Use as Part ofYoungPeople’sConsumptionStyles, Journal of Consumer Policy, 26(3), 441- 463.
- Yılmaz, G. Şar, A.H. ve Civan, S. (2015).Ergenlerde Mobil Telefon Bağımlılığı İle Sosyal Kaygı Arasındaki İlişkinin İncelenmesi, Online Journal of Technology Addiction&Cyberbullying, 2(2), 20-37.
- Yoo, Boonghee and Naveen Donthu (2001), “Developing and Validating a Multidimensional Consumer-Based Brand Equity Scale,” Journal of Business Research, 52, 1-14.

MİKRO KREDİNİN YOKSULLUK VE İSTİHDAM ÜZERİNE ETKİSİ: TRA1 BÖLGESİNDE ALAN ARAŞTIRMASI

Füsun ÇELEBİ BOZ¹

Ömer ÇINAR²

ÖZ

Yoksulluğun azaltılmasında kullanılan önemli politika araçlarından birisi de mikro kredi uygulamasıdır. Bangladeş'te Muhammed Yunus tarafından başlatılan ve diğer gelişmekte olan ekonomilerde de yaygınlaşan mikro kredi, gelir dağılımından olumsuz yönde etkilenen kesimler özellikle de kadınlar için gelir yaratmayı amaçlayan bir programdır. Bu bağlamda mikro kredi, istihdamı artırarak yoksul insanların gelirinin artırılmasına, sosyal ve ekonomik gelişmenin sağlanmasına katkıda bulunmaktadır. Bu çalışmanın amacı mikro kredinin kadın istihdamını ve kadınların gelirini arttırmada etkili olup olmadığını TRA1 bölgesi için (Erzurum Erzincan, Bayburt) değerlendirmek ve ortaya koymaktır. Çalışmanın sonucuna göre mikro krediden yararlanan ailelerin gelirlerinde ve kadın işgücüne katılım oranında artış olduğu belirtilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Mikro Kredi, Yoksulluk, İstatistiksel Analiz

THE EFFECT OF MICRO CREDIT ON POVERTY AND EMPLOYMENT: FIELD RESEARCH IN TRA1 REGION

ABSTRACT

Micro credit application is one of the most important political tools to reduce poverty. Micro credit is a programme the people who is affected negatively from distribution of income especially for women aim to generate income and which is initiated by Muhammed Yunus in Bangladesh and spreading in the other developing countries. In this context, micro credit contributes to increase of poor people income, provide to development of social and economic. The aim of this study is to analyze and reveal whether the micro credit is effective to increase women's income and employment of women for TRA1 (Erzurum, Erzincan ve Bayburt). According to result of this study is indicated incomes of families who benefited from micro credit and female labour force participation rate to be increase.

Keywords: Micro Credit, Poverty, Statistical Analysis

Jel Codes: O18, I38, H75, C10, C12, C13

¹ Yrd. Doç. Dr. Bayburt Üniversitesi, İİBF., İktisat Bölümü, fcelebi@bayburt.edu.tr

² Yrd. Doç. Dr. Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi, İİBF., İşletme Bölümü, ocinar@agri.edu.tr

---

GİRİŞ

Ülkelerin ekonomik gelişme sürecinde karşılaştığı en büyük güçlüklerden birisi de gelir dağılımı eşitsizliği ve buna bağlı olarak ortaya çıkan yoksulluk sorunudur. Ekonomik gelişme ile birlikte işsizliğin azalacağı ve beraberinde yoksulluk olgusuna da çözüm bulunabileceği düşünülmüştür. Bu bağlamda 2000 yılında Birleşmiş Milletler tarafından ilan edilen Bin Yıllık Kalkınma Hedeflerindeki esas unsurlardan birisi de yoksulluğun azaltılmasıdır. Dolayısıyla 1980’li yıllar çerçevesinde liberalleşme ve küreselleşme süreçlerine bağlı olarak ortaya çıkan neoliberal kalkınma politikalarının ekonomik büyümeyi ve aynı zamanda kişi başına reel geliri arttıracığı düşünülse de yoksulluğun azaltılması hususunda istenen başarıyı sağlayamamıştır (Brinkerhoff ve Gold Smith, 2003:686). Yoksulluk sorununun çözümü ile ilgili Dünya Bankası gibi uluslararası kuruluşlar nezdinde çeşitli çalışmalar yapılmakla beraber esas çözümün ülkeler bazında ortaya çıktığı ve bu bağlamda mikro finansman programlarının ön plana çıktığı söylenebilmektedir.

Mikro finansman sistemine göre, yoksullara doğrudan yapılan yardımların yoksulluğu azaltmadığı, yoksulluğun ancak onlara sağlanacak mikro finansman sisteminin alt dalı olan mikro kredi aracılığıyla iş edinerek giderilebileceğini belirten bir sistemdir. Dolayısıyla 1970’li yıllarda Bangladeşli iktisatçı tarafından ortaya konan mikro kredi projesi ile yoksul insanlara özellikle kadınlara finansal hizmet sağlanması ve onların ekonomik ve sosyal yaşamının iyileştirilmesi amaçlanmıştır (Bayraktutan ve Akatay, 2012:2). Mikro kredi, Muhammed Yunus’un toplam 27 dolar olmak üzere 42 yoksul köylüye borç vermesi sonucunda başlamış ve alınan paranın geri ödenmesi sonucunda daha fazla kişiye borç para verme üzerine bir organizasyon meydana getirmiştir. Organizasyonun etkin işlemesine bağlı olarak 1983 yılı itibariyle yapılan müzakereler doğrultusunda Bangladeş hükümetinin tanınması sonucunda bağımsız bir banka olarak Grameen Bank kurulmuştur (Esty, 2011:25).

Bu çalışmada yoksulluk sorunundan en fazla etkilenen kadınlara yönelik olarak verilen mikro kredi kavramı ile dünyada ve Türkiye’deki mikro kredinin gelişimi değerlendirilmiştir. Aynı zamanda Erzurum ile Erzincan Gramen Bankası Mikro Finans şubelerinden mikro kredi kullanan kadınlarla yapılan görüşme sonucunda mikro kredinin yararları ve kredi kullananların elde etmiş oldukları sonuçlar incelenmeye çalışılacaktır.

I. MİKRO FİNANSMAN VE MİKRO KREDİ KAVRAMI

Mikro finansman sistemi, mikro krediden daha geniş kapsamlı olup, yoksul insanların tüketim ihtiyaçlarını karşılamayı, risklere karşı kendilerini korumayı ve geleceklerini garanti altına almayı isteyeceklerini düşünerek, tasarruf, emeklilik, tüketici kredileri, sigorta ve para transferi hizmetleri ortaya koyan finansal bir yapılandırma (Öner vd., 2008:58). Mikro finansman sistemi aynı zamanda güven hissi yaratma, finansal alanda eğitim verilmesi gibi sosyal işlevleri yerine getirmekte ve yoksulların ekonomik faaliyetler içerisinde daha fazla yer almalarına katkıda bulunmaktadır

(Sakarya,2005:100). Böylece toplumsal yapıya entegre olan yoksul gruplar sürdürülebilir kalkınmanın temelini oluşturmaktadır. Mikro finansman sisteminin alt dalı olan mikro kredi ise yoksul insanlara finansal piyasalardan teminat vermeden borçlanma olanağı sağlamaktadır. Düşük maliyetlerle finansman sunan mikro kredi grup olarak borçlanmaya olanak kıldığı için, kişilerin birbirilerine karşı sorumlu olmalarına imkân tanımaktadır. (Güneş, 2009:43, Özmen, 2012:114, Kowalik ve Mieara, 2007:1). Mikro kredi düşük gelirli olan ve sermaye elde etmede kısıtlamalarla karşılaşan kişilere kredi kolaylıkları tanınmaktadır. Yoksul kişiler kredi kullanımını sonucunda elde ettikleri gelire bağlı olarak haftalık taksitlerle daha düşük ödemeler yapmaktadır. (Duvendack vd. 2011:7 ve Tundui ve Tundui,2013:). Aynı zamanda mikro kredi küçük girişimcilerin işletmelerini büyütürken istihdamın artmasına katkı sağlamaktadır. Artan istihdama bağlı olarak toplumdaki diğer yoksul kesimlerin de hayat standartlarının yükselmesine neden olmaktadır. Mikro kredi programında benzer sosyo-ekonomik yapıya sahip beşer kişilik gruplar oluşturulmakta ve her bir kişi diğer kişinin borcuna garantör olmaktadır. Dolayısıyla her bir grup üyesi diğerinin borcunu ödeme yükümlülüğünü taşımaktadır (Chowdhury vd.,2002:6).

A. Mikro Kredinin Özellikleri

Mikro kredi ile ilgili dünyada ve Türkiye’de birtakım ortak özellikler bulunmaktadır. Bu özellikler aşağıdaki şekilde belirtilebilmektedir.

- Kendi işini kurarak gelir getirici faaliyette bulunan yoksullara özellikle de kadınlara destek vermeyi amaçlamaktadır.
- Kefalet, teminat ve senet gibi işlemlerinin istenmemesi nedeniyle borcu ödeyemeyenlerle ilgili icra takibi yapılmamaktadır.
- Bütün verilen krediler hizmet maliyeti de dâhil olmak üzere haftalık taksitler halinde geri ödenmektedir.
- Başlangıçta kredi alan üyeler zamanında krediyi ödediğinde ve toplantılara düzenli olarak katıldığına almış olduğu kredi limitini arttırma imkânına sahip olabilmektedir.
- Kredi verilen müşteri sürekli takip edilmekte ve gerektiği zaman farklı kredi destekleri sağlanabilmektedir.
- Kredi verilen kesim genellikle kayıt dışı sektörlerde istihdam eden yoksul müşteri kitlesi olarak nitelendirilebilmektedir (Çiftçi ve Akkul, 2011:4; Ceyhan, 2010:12).

B. Dünyada ve Türkiye’de Mikro Kredinin Tarihsel Gelişimi

Ülkelerin siyasi bağımsızlıklarını kazanmaları sonrasında 1950’li yıllardan itibaren ekonomik kalkınmalarını nasıl sağlayacakları sorusu gündeme gelmeye başlamıştır. Bu nedenle ortaya konulan ekonomik politikalarda hem toplumun refahının artırılması hem de yoksullukla mücadele konuları ön

plana çıkmıştır. Dolayısıyla sadece ekonomik büyümenin sağlanması değil, aynı zamanda sürdürülebilir kalkınma çerçevesinde toplumun geri kalmış sınıflarının da ekonomik hayata entegre edilmesi ve onlara sosyal yardımlar dışında kendilerinin gelir elde etmelerini sağlayacak faaliyetlerin bulunması gerektiğine yönelik planlar ortaya konulmaya başlanmıştır. Bu amaçla da devlet dışındaki sivil toplum kuruluşları aracılığıyla yoksul kesimlerin ihtiyaçlarının giderilmesine yönelik olarak çeşitli programlar ortaya konulmuştur. Bu programlar içerisinde yaygın bir şekilde birçok ülkede uygulanan ve başarılı sonuçlar elde edilen mikro krediler önem taşımakta ve yoksulluğun giderilmesine yönelik olarak önemli katkılar sağlamaktadır.

Geniş anlamda mikro finansman, dar anlamda ise mikro kredilerin başlangıç tarihi 14.yy'a kadar uzanmaktadır. Franciskan Budist rahipleri, bu dönemde topluma yönelik bir rehinci dükkânı ortaya koymuşlardır. Ayrıca Batı Avrupa'da kurulan Kredi Birliği Hareketi de 19.yy itibariyle mikro kredinin gelişimine önemli katkılar sağlamıştır. Böylelikle düşük gelir elde eden kişilerin kazanç sağlamalarına yardımcı enstitüler aracılığıyla mikro kredinin temelleri atılmış ve yoksulluk sorunu çözümlenmeye çalışılmıştır (Ouma ve Rambo, 2013:57). Ancak, mikro kredinin gelişimi ve birçok ülkeye yaygınlaşması Muhammed Yunus'un Grameen Bank projesi ile başlamıştır. Muhammed Yunus projesinde, yoksullara finansal hizmet sağlamayı, borç vermeyi ve fakir insanlara tavsiyelerde bulunmayı amaçlamıştır. Aynı zamanda toplumun alt tabakasında yaşayan %50'lik kesim içerisinde yoksulluk sınırı altında hayatında sürdüren kişilerin bulunduğunu ve bu kişilerin hiçbir şekilde bankalara ulaşamadıkları ve teminat sağlayamadıkları için finansal kuruluşlardan kredi alamadığını belirtmiştir (Bakhtiari, 2006:67).

Muhammed Yunus, Chittagong üniversitesinde ekonomi profesörü olarak görev yaptığı sırada Jobra köyünde yoksullar üzerine yapmış olduğu araştırmada, karşılaşmış olduğu Safiye Begüm'ün bambu tabureleri yapmak için ihtiyaç duyduğu malzemeyi borçlanarak satın aldığını ve borç aldığı kişiye yapmış olduğu ürünleri de piyasa fiyatının altında satarak sadece 2 cent kazandığını görmüştür. Bu durum üzerine yoksulların kişisel yeteneklerine bağlı olarak teminat gerektirmeden üretim yapmalarını sağlayıcı bir mekanizma olması gerektiğine karar vermiştir. Kurulacak mekanizma ile yoksul insanların kazançları kendilerine kalmakta ve borç verenler tarafından daha fazla sömürülmelerine izin verilmemektedir (Mainsah vd., 2003:1). Bu bağlamda Muhammed Yunus'un 1976 yılında toplam 27 dolar olmak üzere 42 kadına bambu sandalye yapabilmeleri için paylaşımında bulunması ile birlikte mikro kredinin temelleri atılmıştır. 1983 yılı itibariyle de özel imtiyazlar tanınarak Bengali dilinde köy anlamına gelen Grameen Bank kurularak köylülerin uygun bir şekilde borçlanmalarına imkân sağlanmıştır. Dolayısıyla bu banka aracılığıyla öncelikle kadınlar olmak üzere yoksul kesimlere kredi sağlanması amaçlanmıştır (Sengupta ve Aubuchon, 2008:10). Gramen Bankasında sermayenin %95'i borç alanlara ait iken geri kalan %5 ise hükümete ait olmaktadır. Kurulduğunda 36.000 üyesi ve 3.1 milyon dolar sermayesi olan bu bankanın Mart 2010 yılı itibariyle %97'si kadınlar olmak üzere Bangladeş'in 81.351 köyünde toplam 8.07 milyon borç alan kişi

bulunmaktadır (Bhuiyan vd., 2013:67). 2016 yılı Mayıs ayı itibariyle baktığımızda ise Gramen bank 81.392 köyde 2568 alanda faaliyetlerine devam etmekte ve verilen borçların %98.76'sı geri ödenmektedir (Gramen Bank, 2016).

Mikro kredi ve mikro finansman programları, yoksullukla mücadele açısından ekonomik kalkınma politikalarında 1990'lı yıllardan itibaren hem gelişmekte olan hem de az gelişmiş ülkeler için önemli rol oynamaktadır. 1997 yılında Washington'da dünyanın ilk mikro kredi zirvesi düzenlenmiştir. Zirveye 137 ülkeden 2900 delege katılmıştır (Microcredit Summit, 1997). Katılım düzeyinin yüksek olması ülkelerin mikro krediye verdiği değerin göstergesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu zirvede 2005 yılı sonu itibariyle 100 milyon fakir aileye, özellikle kadınlara, ulaşılması amaçlanmıştır (Harris,2007:1). 1997 yılından sonra da çeşitli tarihlerde mikro kredi zirveleri düzenlenmeye devam edilmiştir. 2006 yılındaki Kanada'nın Halifa kentinde düzenlenen mikro kredi zirvesinde 2015 yılı sonunda dünyadaki en fakir 175 milyon aileye ulaşılması hedeflenmiştir. Bu konferanstaki diğer amaçlardan biri de 100 milyon ailenin satın alma gücü paritesine göre kredi değerini günlük 1.25 doların üzerine çıkarmaktır. Yapılan çalışmalar doğrultusunda 2009 yılı itibariyle %81.7'si kadın olmak üzere 128.220.051 yoksul kişiye ulaşılmıştır. 1990-2008 yılları arasında kredi miktarı da günlük 1 doların üzerine çıkmıştır. Böylece mikro kredi zirvesinde ortaya konan hedefler gerçekleştirilmiştir (Reed,2011:3).

Ekonomik kalkınmanın önemli araçlarından birisi olarak nitelendirilen mikro krediye katkı sağlayan bir diğer organizasyon ise CGAP'dir (En Fakirlere Yardım Danışma Grubu). CGAP hem teknik destek sağlamakta hem de sosyal yardımları genişletmektedir. Ayrıca mikro finansman enstitülerinin sürdürülebilirliğini sağlamak amacıyla kredi verme kapasitesini arttırmaya çalışmaktadır (Baktır ve Erdem, 2015:57; Aguirre ve Prosser, 2004:4). Dünya Bankası ve Birleşmiş Milletler ile işbirliği içerisinde olan CGAP, aynı zamanda Batıdaki birçok bağışçı ülkeleri ve uluslararası ajansları bir araya getirmektedir. Yapılan bağışlara bağılı olarak CGAP, bağış yapan ülkeleri teşvik etmektedir (UN, 1998:26-31).

Dünya Bankası küresel anlamda farkındalığı arttırmak amacıyla 2005 yılını uluslararası mikro kredi yılı ilan etmiş ve mikro krediye destek olmaları için özel sektördeki daha fazla yatırımcıyı çekmeye çalışmıştır. (Levin, 2012:111). Ayrıca ilan edilen uluslararası mikro kredi yılında yoksulluğu azaltmak amacıyla iyi sonuçlar veren mikro kredi uygulamalarının paylaşılması hedeflenmiştir. Sürdürülebilir yoksulluk yanlısı finansal hizmetlerin bütün ülkelerde desteklemek amacıyla finans sektörünün daha fazla geliştirilmesi kararlaştırılmıştır. (UN,2003:854). İlâveten aşağıdaki kararlar da alınmıştır:

- Mikro kredinin ve mikro finansmanın milleniyumun kalkınma amaçlarına olan katkısını teşvik etmek ve değerlendirmek
- Kamunun farkındalığını arttırmak ve mikro kredi ve mikro finansmanın kalkınma açısından vazgeçilmez olduğunu belirtmek

- Kapsayıcı finansal sektörleri teşvik etmek
- Finansal hizmetlere sürdürülebilir erişimi teşvik etmek
- İnovasyonu teşvik etmek ve yeni partnerleri arttırarak ve stratejik ortakları teşvik ederek mikro kredi ve mikro finansmanın başarısını ve sosyal yardımları genişletmek (IYOM, 2010).

Dünya genelinde mikro kredi uygulamalarını değerlendirdiğimizde mikro kredi kullanan kişi sayısı ve kurum sayısı artmaktadır. Aşağıdaki Tablo 1’de 1999-2010 yılları arasında mikro kredi veren kurum sayısı, yoksul vatandaş sayısı ve mikro kredi talebinde bulunan yoksul vatandaş sayısı

Tablo 1: Dünyada 1999-2010 Yılları Arasında Mikro Kredi Veren Kurum Sayısı, Yoksul Vatandaş Sayısı, Mikro Kredi Talebinde Bulunan Yoksul Vatandaş Sayısı

Yıl	Kurum Sayısı	Yoksul Vatandaş Sayısı	Doğrulan Toplam Yoksul Vatandaşların Oranı	Talepte Bulunan Toplam Yoksul Vatandaş Sayısı
1999	78	9.274.385	67	13.779.872
2000	138	12.752.645	66	19.327.451
2001	211	21.771.448	81	26.878.332
2002	234	35.837.356	86	41.594.878
2003	286	47.458.191	87	54.785.433
2004	330	58.450.926	88	66.614.871
2005	420	64.062.221	78	81.949.036
2006	327	79.181.635	85	92.922.574
2007	284	84.916.899	80	106.584.679
2009	327	119.490.847	93	128.220.051
2010	328	72.385.972	53	137.547.441

Kaynak: Microcredit Summit Campaign Report, 2011, s.43 ve Microcredit Summit Campaign Report 2012, s.34

Tablo 1’e göre, mikrokredi veren kurum sayısı 1999 yılından 2005 yılına kadar artış göstermiş, 2006 ile 2007 yılında azalma olmasına rağmen 2009’dan itibaren tekrar artmaya başladığı görülmektedir. Talepte bulunan yoksul vatandaş sayısının da arttığı, 1999 yılında 13.779.872 iken, 2010 yılında 137.547.441 olarak gerçekleşmiştir. 1999 yılında 10.3 milyon kadın kredi kullanırken, 2006 yılında 79.1 milyon olmuştur. 2009 yılında ise 104.694.115 milyon kadına ulaşılırken, 2010 yılında kredi kullanan kadın sayısı 113.138.652 olarak gerçekleşmiştir (Microcredit Summit Campaign Credit, 2012:36).

Tablo 2: Dünyadaki Bölgelere Göre Mikro Krediye Başvuran Toplam Kişi ve Kadın Sayısı

Bölgeler	Rapor Bildiren Kurum Sayısı	Toplam Müşteri Sayısı (2009)	Toplam Müşteri Sayısı (2010)	En Fakir Müşteri Sayısı (2009)	En Fakir Müşteri Sayısı (2010)	En Fakir Kadın Sayısı (2009)	En Fakir Kadın Sayısı (2010)
Aşağı Sahra	1.009	10.776.726	12.692.579	6.360.861	7.248.732	3.935.808	4.783.256
Asya ve Pasifik	1.746	156.403.658	169.125.878	117.178.142	125.530.437	97.385.541	104.752.430
Latin Amerika ve Karayip	647	12.257.181	13.847.987	2.834.742	2.919.646	1.935.685	2.363.100
Ortadoğu ve Kuzey Afrika	91	4.552.387	4.290.735	1.492.322	1.680.181	1.217.113	1.165.358
Gelişmekte olan Ülkeler Toplamı	3.493	183.989.952	199.957.179	127.866.067	137.378.996	104.474.147	113.064.144
Kuzey Amerika ve Batı Avrupa	86	148.628	155.254	109.318	41.809	56.651	12.214
Doğu Avrupa ve Orta Asya	73	5.996.500	5.202.069	233.810	126.636	163.318	62.294
Gelişmiş Ülkeler Toplamı	159	6.145.128	5.357.323	343.128	168.445	219.969	74.508
Dünya Toplamı	3.652	190.135.080	205.314.502	128.209.195	137.547.441	104.694.116	113.138.652

Kaynak: Microcredit Summit Campaign Credit, 2012:38

Tablo 2’de bölgelere göre, mikro krediye başvuran toplam kişi ve kadın sayısı yer almaktadır. Mikro krediye başvuran kadınların en yoğun olarak yer aldığı ülkeler, gelişmekte olan ülkelerin olduğu ve bu ülkelerin de en fazla Asya ve Pasifik bölgesinde yer aldığı görülmektedir. Gelişmiş ülkeler de en fakir kadın sayısı gelişmekte olan ülkelere göre daha düşük seviyededir. 2010 yılı itibariyle gelişmiş ülkelerde mikro krediye başvuran en fakir kadın müşteri sayısı 74.508 olup bunların Kuzey Amerika ve Batı Avrupa’da bulunduğu belirtilmektedir.

Türkiye’de mikro kredi uygulamalarını değerlendirdiğimizde, çok farklı programlar tarafından mikro kredinin sağlandığı söylenebilmektedir. Bunlar; Kadın Emegini Değerlendirme Vakfı (MAYA) ve Türkiye Grameen Mikro Finansman Programıdır. Bu programlar il özel idareler ile sivil toplum kuruluşları tarafından gerçekleştirilmektedir. Kadın emegini değerlendirme vakfı, 2002 yılında Kocaeli’nde faaliyete başlamıştır. Daha sonra İstanbul, Düzce, Sakarya ve Eskişehir’de kredi vermiştir. Şu an itibariyle Kocaeli, Sakarya ve Eskişehir’de faaliyetlerine devam etmektedir (<http://www.kedv.org.tr/maya>). Türkiye Grameen Mikro Finansman Programı, Grameen Trust’ın desteği ile Türkiye İsrافی Önleme Vakfı tarafından oluşturulmuştur. 2003 yılında Diyarbakır’da pilot proje olarak başlayan Mikro finansman programı, Temmuz 2016 itibariyle 5835 şubeye ulaşmıştır (<http://www.tgmp.net>).

C. Erzurum ve Erzincan’ın Sosyo-Ekonomik Yapısı ve Mikro Kredi Finans Uygulamaları

TRA1 Bölgesinin (Erzurum, Erzincan ve Bayburt) gayrisafi katma değer içerisindeki payı düşük olup, 2011 yılı itibariyle toplam gayri safi katma değerden %0.9 pay almaktadır. TRA1

bölgesinde (Erzurum, Erzincan ve Bayburt) hizmetlerin toplam gayri safi katma değer içindeki payı 2011 yılı için %62.7 iken, sanayinin payı %20 ve tarımın payı ise %17.4 olarak gerçekleşmiştir (TUİK, 2014:41). Bölge itibariyle dış ticaret kapasitesine bakıldığında, bölge ağırlıklı olarak iç piyasaya üretim yapmakta olup, bölge ihracatının ülke ihracatına oranı %0.032 olduğu söylenebilmektedir. Bölgedeki firmaların bilgi yetersizliği ve tecrübe eksikliğinin yanı sıra, yabancı ortağa sıcak bakmaması, finansman zorluğu yaşaması, nakliye maliyetlerinin yüksek olması gibi etkenler de dış ticaret faaliyetlerinin ülke geneline göre çok düşük seviyelerde seyretmesine neden olmuştur (KUDAKA, 2013:178-179).

1. Erzurum ve Erzincan'ın Nüfus ve Demografik yapısı

Erzurum ve Erzincan'ın nüfus yapısına baktığımızda Erzurum'un nüfusunun yıllar itibariyle düşüş gösterdiği, Erzincan'ın nüfusunun ise 2010-2011 yılı dönemine kadar azaldığı bu dönemden sonra artışa geçtiği, 2014-2015 yılından itibaren ise tekrar düşüşe geçerek 222.918 olduğu söylenebilmektedir. Tablo 3'te Türkiye'nin nüfusunun yıllar itibariyle artış gösterdiği görülmektedir. TRA1 bölgesinde Erzurum'un nüfusunun Erzincan'a göre daha yüksek olduğu, Erzurum'da 1995 yılından itibaren 2015 yılına kadar nüfusun azaldığı söylenebilmektedir. Erzincan'da ise nüfusun dalgalı bir seyir izlediği ve 2014-2015 dönemi için yaklaşık olarak 223.000 olduğu belirtilebilmektedir. Net göç hızına baktığımızda Erzincan'a göre Erzurum'un net göç hızının yüksek olduğu 2014-2015 dönemi için daha fazla göç verdiği görülmektedir.

Tablo 3: Yıllar İtibariyle Türkiye ve Erzurum ile Erzincan'ın Nüfusu ve Net Göç Hızı

Nüfus	1995-2000	2007-2008	2008-2009	2009-2010	2010-2011	2011-2012	2012-2013	2013-2014	2014-2015
Erzincan	282.662	210.645	213.288	224.949	215.277	217.886	219.996	223.633	222.918
Erzurum	825.427	774.967	774.207	769.085	780.847	778.195	766.729	763.320	762.321
Türkiye	60.752.995	71.517.100	72.561.312	73.722.988	74.724.269	75.627.384	76.667.864	77.695.904	78.741.053
Net Göç Hızı %									
Erzincan	-4.7	-4.7	3.6	8.2	-12.4	7.1	-1.0	8.1	-12.1
Erzurum	-54.8	-31.2	-11.4	-16.0	-7.5	-13.6	-21.4	-22.3	-15.8

Kaynak: www.tuik.gov.tr (Erişim Tarihi: 20.07.2016)

2. Erzurum ve Erzincan'ın Eğitim ve İşgücüne Katılım Oranı

TRA1 bölgesinde (Erzurum ve Erzincan'da) eğitim göstergelerine baktığımızda toplam olarak okuryazarlık oranı, genel Türkiye oranlarına yaklaşıldığı, okuryazar kadın nüfusunun toplam nüfusa oranı Türkiye oranından daha düşük olduğu, aynı şekilde okuryazar kadın nüfusunun toplam okuryazar nüfusa oranının da Türkiye oranlarına yaklaştığı söylenebilmektedir. İlköğretimde okullaşma oranının hem Erzurum hem de Erzincan açısından Türkiye oranlarına yaklaşıldığı, lise ve dengi okul mezunları açısından da Erzincan'ın bölge ve Türkiye oranlarının üzerine çıktığı görülmektedir. Ortaöğretimde okullaşma oranının da Erzincan'ın Türkiye ve TRA1 bölgesi oranı

üzerinde olduğu belirtilebilmektedir. Mesleki ve teknik kurumlar açısından da okullaşma oranı Erzincan için Türkiye ve bölge oranlarının üzerine çıktığı ve orta öğretim sonrası eğitim alanlarında Erzincan'ın uzmanlaştığı söylenebilmektedir.

Tablo 4: Erzincan ve Erzurum Bölgesine Ait Bazı Eğitim Göstergeleri (TUİK 2012e)

	Erzurum	Erzincan	TRA1	TR
Okuryazarlık Oranı (6 yaş ve üzeri; TUİK 2012)	92.85	92.91	92.94	93.33
Okuryazarlık Durumuna Göre Nüfus (6 yaş ve üzeri; TUİK 2012)	68.640	199.386	958.216	67.877.379
Okuryazar Kadın Nüfusunun Toplam Nüfusa Oranı	37.71	38.56	37.92	45
Okuryazar Kadın Nüfusunun Toplam Okuryazar Nüfusa Oranı	47.2	46.6	46.97	48
Üniversite Bitirenlerin 22 ve üstü yaş nüfusa oranı	12.15	11.42	10.02	14.6
İlköğretimde Okullaşma Oranı (TUİK 2007-2011)	97.44	98.62	97.73	98.67
Lise ve dengi mezun oranı (TUİK 2012)	21.2	24.8	22.04	17.8
Mesleki ve teknik kurumlar okullaşma oranı	31.63	48.6	41.01	40.68
Orta öğretimde net okullaşma oranı (TUİK 2012)	55.01	81.86	61.22	92.56

Kaynak: KUDAKA Mevcut Durum Analizi, 2014-2023, s.52
e: Bölgesel İstatistikler, Eğitim

Bölgedeki işgücü katılım oranlarına baktığımızda Erzincan Türkiye oranının üzerinde iken, Erzurum bu oranının altında kalmıştır. İşsizlik oranlarının ise Türkiye oranının altında gerçekleştiği ve 2013 yılı itibariyle sırasıyla Erzincan ve Erzurum için %6.7 ve %6.6 olduğu Tablo 5'e göre söylenebilmektedir. İstihdam oranları açısından değerlendirdiğimizde her iki ilin istihdam oranları Türkiye ortalamalarının üzerindedir. Ayrıca bölgedeki istihdamın eğitim ilişkisini incelediğimizde istihdam edilenlerin %60.1'ini lise altı eğitimliler oluştururken, lise ve dengi okul mezunlarının oranı %18.4, okuryazar olmayanların oranı da %9.8'dir. 2011 yılında TRA1 bölgesinde işteki durumlarına göre, erkeklerin yarısından fazlası ücretli ve yevmiyeli olarak çalışırken, bu oran kadınlarda %20.8'e kadar gerilemektedir. Aynı zamanda ücretsiz aile işçisi olarak çalışan erkeklerin oranı %13.1 iken, kadınlarda %63.5, kendi hesabına çalışanların oranı ise kadınlarda %15.6 iken erkeklerde %34.1'dir (KUDAKA, 2014:451). Dolayısıyla bölgedeki kadınların büyük bir kısmı ücretsiz işçi olarak çalışmakta, kendi gelirini elde eden kadınların oranı %36.4'tür.

Tablo 5: İşgücüne Katılım, İstihdam ve İşsizlik Oranları

BÖLGE ADI	İşgücüne katılma oranı (%)	İşsizlik oranı (%)	İstihdam oranı (%)
Erzurum	50	6,6	46,7
Erzincan	51,1	6,7	47,7
Türkiye	50,8	9,7	45,9

Kaynak: www.tuik.gov.tr, Erişim Tarihi: 04.07.2016

3. Türkiye ve TRA1 (Erzurum, Erzincan, Bayburt) Bölgesinde Gelir Dağılımı ve Yoksulluk Sorunu

Türkiye’de ve TRA1 bölgesinde yoksulluk sorununun temelinde gelir dağılımı eşitsizliği olduğu söylenebilmektedir. Gelir eşitsiz bir şekilde dağıldığı zaman, ülke gelirden yararlanamayan kesimler yoksulluk olgusu ile karşılaşmakta, bu durum ise ekonomik ve sosyal adaletsizliklere yol açabilmektedir.

Tablo 6: TRA1 Bölge ile Türkiye’deki Gelir Dağılımı (2014)

	Toplam	İlk %20	İkinci %20	Üçüncü %20	Dördüncü %20	Son %20
Türkiye	100	6.5	11	15.6	22.2	44.7
TRA1	100	6.2	9.9	14.3	21.4	48.2

Kaynak: TÜİK, www.tuik.gov.tr, Erişim Tarihi: 04.07.2016

TRA1 bölgesinde olduğu gibi Türkiye’nin gelir dağılımı eşitsizliğine baktığımızda son %20’lik gelir dilimi, ilk %20’lik gelir diliminin yaklaşık 8 katı olduğu, Türkiye’de yaşandığı gibi, bu bölgede de gelir dağılımında eşitsizlikler görüldüğü söylenebilmektedir. Gelirin adil bir şekilde dağılmaması, istenen seviyede gelirin elde edilememesine ve yoksulluk sorununun ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Bu bağlamda yoksulluk sorununun çözülmesi toplumsal barışın ve adaletin sağlanmasına, ülkenin hem ekonomik hem de sosyal anlamda gelişmesine katkıda bulunmaktadır.

Tablo 7: Yoksulluk Sınırı Yöntemlerine Göre Fert Yoksulluk Oranları (2002-2014)

Türkiye	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Gıda Yoksulluğu (Açlık)	1.35	1.29	1.29	0.87	0.74	0.48	0.54	0.48	.	.	.	.	.
Yoksulluk (Gıda+Gıda dışı)	26.96	28.12	25.60	20.50	17.81	17.79	17.11	18.08	.	.	.	.	.
Kişi Başı günlük 1 doların altı	0.20	0.01	0.02	0.01	.	.	.	.	.	.	.	.	.
Kişi Başı günlük 2.15 doların altı	3.04	2.39	2.49	1.55	1.41	0.52	0.47	0.22	0.21	0.14	0.06	0.06	0.03
Kişi Başı günlük 4.13 doların altı	30.30	23.75	20.89	16.36	13.33	8.41	6.83	4.35	3.66	2.79	2.27	2.06	1.62
Harcama esaslı göreceli yoksulluk	14.74	15.51	14.18	16.16	14.50	14.70	15.06	15.12	.	.	.	.	.

Kaynak: TÜİK, www.tuik.gov.tr, Erişim Tarihi: 04.07.2016

Dünya Bankasına göre günde 1 \$, 1.25\$ ve 2\$’den daha az yaşayan kişiler yoksul olarak kabul edilmektedir (Arpacıoğlu ve Yıldırım, 2011:65). Bu bağlamda 2006 yılından itibaren Türkiye’de 1 doların altında yaşayan kişilerin olmadığı görülmektedir. Harcama esaslı yoksulluğa baktığımızda 2009 yılına kadar yaklaşık olarak %15 civarında seyrettiği görülmektedir. Kişi başına günlük 4.13 doların altında yaşayan kişi sayısı 2002 yılında %30’lar civarında iken, 2014’de bu oran %1.62’lere düşmüştür. Aynı şekilde kişi başına günlük 2.15 doların altına düşen kişi sayısı 2002 yılında %3.04 iken, 2014 yılında %0.03 olarak gerçekleşmiştir. Ancak 2014 yılında TÜİK tarafından eşdeğer hane halkı kullanılabilir fert medyan gelirinin %50 temelinde hesaplanan yoksulluk sınırına göre yoksulluk

---

oranının en yüksek İzmir ve TRA1 bölgesinde olduğu söylenebilmektedir. Gini katsayısına baktığımızda 0.413 ile TRA1 bölgesi (Erzurum, Erzincan ve Diyarbakır) ve 0.412 ile TRC2 (Şanlıurfa, Diyarbakır) en yüksek olduğu belirtilebilmektedir (TUİK,2015).

4. Literatür

Mikro kredi ile ilgili yapılan çalışmalara baktığımızda literatürde farklı illere yönelik yapılan çalışmalar bulunmaktadır. Öz ve Çolakoğlu (2014), Türkiye Mikro Kredi Uygulamasının Sakarya İli Özelinde İncelenmesi adlı çalışmasında Sakarya’da mikro kredi kullanan kadınların sistemden büyük ölçüde memnun oldukları ve mikro kredinin ekonomik ve sosyal yaşantılarına önemli katkılar sağladığını belirtmektedir. Çiftçi ve Akkul (2011), Cinsiyetler Arası Gelir Eşitsizliğini Gidermede Mikro Kredi Uygulamalarının Etkinliği: Bilecik ili Örneği adlı çalışmasında Bilecik ilinde yaşayan kadınların gelirlerinde dikkate değer bir artış olduğu sonucuna ulaşmıştır. Bayraktutan ve Akatay (2012), Kentsel Yoksulluk ve Mikro Finansman: Kocaeli Örneği adlı çalışmasında kentsel yoksulluğun mikro kredi ile azaltılabileceği yargısını incelemiş ve mikro kredi ile kadınların gelirlerinin ile harcamalarının arttığını tespit etmiştir. Aşkın ve Barış(2015), Kadın istihdamının Arttırılmasında Mikro Kredi Uygulamasının Etkisi: Tokat İli Örneği adlı çalışmasında mikro kredi uygulamasının kadın istihdamının niteliği ve niceliğini arttırma yönünde bir katkı sağlamadığını belirtmiştir. Ören vd. (2012), Kadınların Yoksullukla Mücadele Aracı Mikro Kredi: Deneyimler Üzerinden Bir İnceleme adlı Isparta üzerine yapılan çalışmada, kredi kullanımı ile ilgili kırsal kesimin mikro krediye alışabilmesi ve mikro kredi uygulamasının yaygınlaştırılması için gerekli eğitim ve teknik yardımların sağlanması gerekmektedir. Hibe yerine mikro kredi uygulamalarının daha kalıcı olduğu vurgulanmıştır. Baktır ve Erdem(2015) Türkiye’de Kadın Yoksulluğunun Çözümünde Mikro Kredi Uygulamaları adlı çalışmasında, Türkiye’de mikro kredi uygulamalarının, mikro kredi kullanan kişilerin ekonomileri üzerinde olumlu etki yarattığı vurgulanmıştır. Şengür ve Taban (2012), Yoksullukla Mücadele Stratejisi Olarak Mikro Kredi Uygulaması: Eskişehir İli Örneği adlı çalışmasında Eskişehir’de mikro kredi alan kadınların aile gelirlerinde kredi öncesi ve sonrası önemli farklılıklar oluşmuş ve her dört aileden biri yoksulluk sınırının üzerine çıkmıştır. Ceyhan(2010), Yerel İktisadi Kalkınma Bağlamında Mikro Kredi Uygulamalarının İstihdama Etkisi ve Karaman İlinde Bir Uygulama adlı çalışmasında mikro kredi çalışmaları, yoksullukla mücadelede ve özellikle kırsal kesimde yaşayan kadınların sosyo-ekonomik anlamda güçlendirilmesinde önemli bir araç olarak kullanılabilir. Ouma ve Rambo(2013), The Impact of Microcredit on Women-Owned Small and Medium Enterprises Evidence from Kenya adlı çalışmasında finansal kuruluşların ve diğer aktörlerin kadınlara yönelik borç miktarlarını arttırmaları, diğer aktörleri de bu bağlamda teşvik etmeleri gerektiğini vurgulanmıştır. Bhuiyan vd.(2012), Microcredit Impact on Children’s Education and Women Empowerment: A Review Experience of Grameen Bank Microfinance Schemes in Bangladesh adlı çalışmasında Grameen Bank üyeleri içerisinde diğer gruplara ve kontrol gruplarına göre borç alanların çocuklarının eğitim durumunun daha iyi olduğunu belirtmiştir. Altunöz(2015) adlı

çalışmasında, Türkiye'deki mikro kredi uygulamaları yoksullukla mücadelede ve istihdam bağlamında regresyon analizi ile incelenmiş; Türkiye'de kullanılan kredideki bir birimlik artış, kendi hesabına çalışan kadın sayısında 0.043 birimlik bir artışa neden olduğunu belirtmiştir. Özmen(2012) Türkiye'de kadın istihdamı ve mikro kredi uygulaması adlı çalışmasında mikro kredi kullanımındaki bir birimlik artış kendi hesabına çalışan kadın sayısında 0.038 bir birimlik artışa neden olduğunu vurgulamıştır. Taşpınar(2013), Yoksulluğun Azaltılmasında Mikro Kredi Uygulamalarının Yeri: Afyonkarahisar Örneği adlı çalışmasında Afyonkarahisar'da Mikro kredi uygulamasının gelir, istihdam ve sosyal yaşama olumlu katkısı olması nedeniyle başarılı bulunmuştur. Chowdhury Vd.(2002), The Impact Of Micro-Credit On Poverty: Evidence From Bangladesh Adlı Çalışmasında 8 Yıllık Program Sonunda Bangladeş'te Tahmin Edilen Hedef İle Gerçekleşen Yoksulluk Oranları %45'ler Civarında Olduğu Belirtilmiş Ve Yoksulluğun Önlenmesinde Hükümetin Bangladeş'te Başka Yöntemlere Başvurması Gerektiği vurgulanmıştır. Ece(2014), Mikro Kredi Kullanan Kadınlar: Şırnak Örneği, adlı çalışmasında mikro kredi kullanan kadınların girişimci kişilik özellikleri bakımından ev kadınlarına benzedikleri, mikro kredi kullanmayan girişimci kadınlardan ise farklılaştıkları belirlenmiş ve mikro kredi alan kadınların mikro kredi aldıktan sonra sosyo-ekonomik düzeylerinde olumlu yönde bir değişim olduğu tespit edilmiştir.

II. ARAŞTIRMA YÖNTEMİ VE BULGULAR

A. Yöntem

1. Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın amacı, TRA1 Bölgesinde yer alan Erzurum, Erzincan ve Bayburt İl Özel İdarelerinin mikro kredi uygulamalarının, kentsel yoksulluğun azaltılmasındaki etkinliğini ve kredi kullanıcılarının ekonomik ve sosyal hayatlarında meydana gelen değişimi tespit edebilmektir. Ancak Bayburt İlinde mikro kredi uygulaması henüz mevcut olmadığından dolayı söz konusu çalışma Erzurum ve Erzincan ili için yapılmıştır.

2. Evren ve Örneklem

Araştırmanın evreni Erzincan ve Erzurum mikro kredi ofislerinden 2015 Aralık ayına kadar faydalanmış olan ve hala aktif kredi kullanıcısı olan kredi müşterileri seçilmiştir. Söz konusu illerdeki ofis çalışanları ile irtibata geçilerek, bu çalışma kapsamında Erzincan ve Erzurum'da mikro kredi kullananlara, Ocak 2016 döneminde, çalışmayı yürütenler tarafından, kolayda örnekleme yöntemine göre, yüz yüze anket uygulaması yapılmıştır. Anakütle içerisinde yer alan mikro kredi kullananların sayısının 575 olduğu saptanmıştır. Bu sayı baz alınarak, anakütleyi temsil etmek üzere örnek büyüklüğü aşağıdaki formül kullanılarak hesaplanmıştır (Yamane, 1973:133):

$$n = \frac{NP(1-P)Z^2}{(N-1)\alpha^2 + P(1-P)Z^2}; \quad (n : \text{Örnek kütle büyüklüğü, } N : \text{Anakütle büyüklüğü, } P : \text{Olayın gerçekleşme olasılığı, } (1-P) : \text{Olayın gerçekleşmeme olasılığı, } \alpha : \text{Önem düzeyi, } Z : \% (1-\alpha) \text{ düzeyinde}$$

Z test değeri, d : Hata payı). P=0,50 ve % 5 hata payı ile ana kütleyi temsil edecek olan örnek büyüklüğü 231 olarak hesaplanmıştır. Dağıtılan 496 anketten 492 tanesi cevaplanarak geri dönmüş ve araştırma kapsamına alınmıştır. Araştırma kapsamındaki anketler literatürdeki Bayraktutan ve Akatay (2012), Öz ve Çolakoğlu (2014) ve Şengür ve Taban'ın (2012) anketlerinden derlenerek hazırlanmıştır.

B.Bulgular

1.Demografik Özellikler

Tablo 8: Mikro Kredi Kullanıcıların İllere Göre Dağılımı

İl	Kişi Sayısı	Yüzde (%)
Erzurum	193	39,2
Erzincan	299	60,8
Toplam	492	100,0

TRA1 Bölgesinde yer alan Erzurum, Erzincan ve Bayburt İl Özel İdarelerinin mikro kredi uygulamaları çerçevesinde kredi kullanan kadınların illere göre dağılımı yukarıdaki tabloda sunulmuştur. Ancak Bayburt İlinde henüz mikro kredi uygulaması olmadığından dolayı mikro kredi kullanmak isteyenler Erzincan'dan faydalanmaktadırlar. Dolayısıyla Erzincan'a ait verileri içerisinde Bayburt'un da bulunduğu konusu hatırlatılarak, çalışmaya Erzurum'dan %39,2 ve Erzincan'dan %60,8 oranında katılım olduğu görülmektedir.

Tablo 9: Mikro Kredi Kullanıcıların Medeni Durumu

Medeni Durum	Kişi Sayısı	Yüzde (%)
Evli	387	78,7
Bekâr	54	11,0
Boşanmış / Dul	51	10,3
Toplam	492	100,0

TRA1 Bölgesinde mikro kredi kullanıcılarının %78,7'sini evli kadınlar oluşturmaktadır. Geri kalan %21,3'lük kesim ise bekâr veya boşanmış/dul kadınlardır. Evli kadınlar aile sorumluluklarından dolayı iş hayatına daha kolay katılabilmekte ve özellikle aile bütçesine katkıda bulunmak için mikro krediden daha fazla yararlanmaktadırlar.

Tablo 10: Mikro Kredi Kullanıcıların Yaş Dağılımı

Yaş Aralığı	Kişi Sayısı	Yüzde (%)
18-25	55	11,1
26-35	159	32,3
36-45	174	35,4
46-55	78	15,9
56 ve üzeri	26	5,3
Toplam	492	100,0

TRA1 Bölgesinde mikro kredi kullanıcılarının çoğunluğunu 26-45 yaş aralığındaki kadınlar oluşturmaktadır (%67,7). Mikro kredi kullanmaya fazla rağbet etmeyenler 56 ve daha büyük yaşta olanlardır (%5,3). Bu veriler ışığında yaşlıların, yaşlarından dolayı iş hayatında bulunmayı tercih etmedikleri söylenebilir. 18-25 yaş aralığında olan gençlerin mikro krediye ilgi göstermemelerinin nedeni, finans temin etmek için başka seçeneklerinin olduğuna bağlanabilir (%11,1).

Tablo 11: Mikro Kredi Kullanıcıların Eğitim Durumu

Eğitim Düzeyi	Kişi Sayısı	Yüzde (%)
Okur-Yazar Değil	27	5,5
Okur-Yazar	50	10,1
İlkokul	120	24,4
Ortaokul	113	23,0
Lise	155	31,5
Üniversite	27	5,5
Toplam	492	100,0

TRA1 Bölgesinde mikro krediden yararlanan kadınların %31,5'i lise, %24,4'ü ilkokul ve %23'ü ortaokul mezunu olduğu görülmektedir. Ayrıca mikro kredi kullanan kadınların %10,1'i okur-yazardır. Buna karşılık okur-yazar olmayanlar ve üniversite mezunu olanlar, mikro kredi kullanan kadınlar içerisinde en az orana sahiptir (%5,5). Kadınların okuma yazma bilmemesi veya öğrenim düzeyinin yüksek olması, mikro krediye ilgilerini azaltmaktadır.

Tablo 12: Mikro Kredi Kullanıcıların Çocuk Sayısı

Çocuk Sayısı	Kişi Sayısı	Yüzde (%)
Yok	73	14,8
1	92	18,7
2	164	33,3
3	114	23,2
4 ve üzeri	49	10,0
Toplam	492	100,0

TRA1 Bölgesinde mikro krediden yararlanan kadınların %33,3'ü 2 çocuk, %23,2'si 3 çocuk ve %18,7'si 1 çocuk sahibidir. Hiç çocuğu olmayanların oranı %14,8, dört ve daha fazla çocuk sahibi olanların oranı ise %18'dir. Hiç çocuğu olmayanlar ile 4 ve daha fazla çocuğu olanların mikro kredi kullanım oranlarının düşüklüğü dikkat çekmektedir.

Tablo 13: Aynı Evde Yaşayan Kişi Sayısı

Aynı Evde Yaşayan Kişi Sayısı	Kişi Sayısı	Yüzde (%)
1	7	1,5
2	34	6,9
3	101	20,5
4	199	40,4
5 ve üzeri	151	30,7
Toplam	492	100,0

TRA1 Bölgesinde mikro krediden yararlanan kadınların %1,5'i tek başına yaşamaktadır. Bu kişiler mikro krediden destek alarak, geçimini kişisel becerisi ile sağlamaktadır. Çalışmaya katılanların %71,1'i 4 ve daha fazla kişiden oluşan kalabalık aile yapısına sahiptir.

Tablo 14: Mikro Kredi Kullanıcıların Ailelerindeki Çalışan Sayısı

Ailedeki Çalışan Sayısı	Kişi Sayısı	Yüzde (%)
1	345	70,2
2	133	27,2
3	12	2,4
4 ve üzeri	2	0,2
Toplam	492	100,0

TRA1 Bölgesinde mikro krediden yararlanan ailelerde aynı çatı altında fazla kişi yaşamasına rağmen, ankete katılanların %70,2'sinde sadece 1 kişi çalışmaktadır. Ailelerin yoksulluk nedeni kalabalık olmalarına ve her ailede sadece bir kişinin çalışıyor olmasına bağlanabilmektedir.

Tablo 15: Mikro Kredi Kullanıcıların Ailelerinde Çalışan Bireylerin Meslekleri

Çalışan Aile Bireylerinin Meslekleri	Kişi Sayısı	Yüzde (%)
Devlet Memuru	112	22,8
İşçi	106	21,5
Esnaf	74	15,0
Özel Sektör	135	27,4
Çiftçi	11	2,2
Diğer	43	8,7
Cevap Veren Toplam	481	97,8
Cevap Vermeyen	11	2,2
Toplam	492	100,0

TRA1 Bölgesinde mikro krediden yararlanan ailelerde çalışan bireylerin meslekler açısından %27,4 ile ilk sırayı özel sektör almaktadır. Bunu sırasıyla %22,8 ile devlet memuru, %21,5 ile işçi ve %15 ile esnaf izlemektedir. Çiftçilik ile geçinen ailelerin oranı %2,2'dir. Çünkü araştırmaya katılan kadınların çoğu kent merkezinde ikamet etmektedir. Eşi devlet memuru olan kadınların da aile bütçesine katkıda bulunuyor olması dikkate değerdir.

Tablo 16: Mikro Kredi Kullanıcıların Sosyal Güvenlik Kurumları

Sosyal Güvenlik Kurumunuz	Kişi Sayısı	Yüzde (%)
SGK	371	75,4
Bağ-Kur	65	13,2
Emekli Sandığı	24	4,9
Yeşil Kart	24	4,9
Hiçbiri	8	1,6
Toplam	492	100,0

TRA1 Bölgesinde mikro krediden yararlanan ailelerin büyük çoğunluğu (%75,4'ü) SGK'ya kayıtlıdır. Diğer sosyal güvenlik kurumlarıyla beraber ailelerin %98,4'ü sosyal güvence altında olup

ve sadece %1,6'lık kesimin hiçbir sosyal güvencesinin olmaması, bu oran gelişmekte olan ülkelerin ortalaması üzerindedir.

Tablo 17: Mikro Kredi Kullanıcıların Banka Kredilerine Başvurmama Nedenleri

Banka Kredilerine Başvurmama Nedenleri	Evet		Hayır	
	F	%	F	%
Banka kredilerine güvenmiyorum	272	55,3	220	44,7
Bankaların uyguladıkları faiz oranlarını ödeme gücüm yok	164	33,3	328	66,7
Bankaların kredi verme prosedürleri çok karışık	161	32,7	331	67,3

TRA1 Bölgesinde mikro krediden yararlanan kadınların %55,3'ü banka kredilerine başvurmama nedenini "Banka kredilerine güvenmemek" şeklinde açıklarken, bu nedeni %33,3 oranında "Yüksek faiz oranları ile alınan kredilerin geri ödeme güçlüğüne", %32,7 oranında ise banka kredilerinin "Prosedürlerinin çok karışık olmasına" ve bağlamışlardır. Bu sonuçlar ışığında kadınların banka kredilerini tercih etmemelerindeki en önemli nedenin, banka kredilerine güvenmemeleri olduğunu söyleyebiliriz.

Tablo 18: Kullanıcıların Mikro Kredi Sisteminden Haberdar Olma Biçimi

Mikro Kredi Sisteminden Haberdar Olma Biçimi	Kişi Sayısı	Yüzde (%)
İl Özel İdaresi	47	9,6
Basın	67	13,6
Komşu / Akraba / Arkadaş	378	76,8
Toplam	492	100,0

TRA1 Bölgesinde mikro krediden yararlanan kadınların %76,8'i komşu/akraba/arkadaş vasıtasıyla sistemden haberdar olurken, %13,6'sı basın vasıtasıyla ve %9,6'sı ise İl Özel İdaresi'nce yapılan tanıtım faaliyetleri aracılığıyla bilgi sahibi olmuştur. Yoksul ailelerin çevreleri ile iletişimlerinin iyi olması sevindirici bir durum iken, İl Özel İdarelerin faaliyetlerini duyurmalarında başarılı olamamaları ve basının duyarsız olması kaygı verici bir sonuçtur.

Tablo 19: Mikro Kredi Kullanıcıların Mikro Krediye Başvurma Amacı

Mikro Krediye Başvurma Amacı	Kişi Sayısı	Yüzde (%)
Yeni bir iş kurmak	106	21,5
Mevcut işi geliştirmek	113	23,0
Bir işe ortak olmak	14	2,8
Yeni bir iş koluna girmek	26	5,3
Boş zaman değerlendirme	19	3,9
Yarımda Bulunmak / Burs vermek	4	0,8
Aile bütçesine katkıda bulunmak	210	42,7
Toplam	492	100,0

TRA1 Bölgesinde mikro krediden yararlanan kadınların %42,8'si aile bütçesine katkıda bulunmak, %23'ü mevcut işlerini geliştirmek, %21,5'i yeni bir iş kurmak amacıyla krediye başvurmuşlardır. Geçim sıkıntısı içerisinde bulunan ailelerde kadınlar iş hayatına katılmak suretiyle, hem aile bütçesine katkıda bulunmuşlar, hem de %21,5 oranında girişimci sıfatıyla aktif olmuşlardır. Daha önce iş sahibi olan kadınların %23'ü işini geliştirmek ve %5,3'ü ise yeni bir iş koluna girmek

için mikro kredi kullanmışlardır. Boş zamanını değerlendirmek isteyen kadınların oranı %3,9 iken, sosyal amaçlı yardımlarda bulunmak ya da öğrencilere burs vermek suretiyle destek olmak isteyen kadınların oranı ise %0,8'dir. Kredi kullananların %73'ü ev hanımı olduğu için (Bakınız Tablo 29), el işleri, kozmetik, temizlik, giysi, çamaşır, çeyizlik eşya alım satımı ve yöresel gıda ürünleri ile ilgili faaliyetlerde bulunmaları beklenen bir durumdur.

Tablo 20: Mikro Kredi Kullanıcıların Faaliyette Buldukları İş Kolları

Faaliyette Bulunulan İş Kolları	Kişi Sayısı	Yüzde (%)
Elişi yapım ve satımı	149	30,3
Kozmetik / temizlik ürünü alım ve satımı	131	26,6
Giysi / Çamaşır alım ve satımı	51	10,4
Çeyizlik eşya alım ve satımı	40	8,1
Hayvancılık	10	2,1
Tarım	9	1,8
Kuaförlük	35	7,1
Terzi	20	4,1
Dokuma	6	1,2
Gıda ürünleri (Yöresel)	10	2,1
Kırtasiyecilik	2	0,4
Danışmanlık hizmeti	2	0,4
Kantin / Kafe işletmeciliği	6	1,2
Çiçekçilik	4	0,8
Bakkal	7	1,4
Manav	3	0,6
Diğer	7	1,4
Toplam	492	100,0

TRA1 Bölgesinde mikro krediden yararlanan kadınların %30,3'ü eliş yapım ve satımı, %26,6'sı kozmetik/temizlik ürünü alım ve satımı, %10,4'ü giysi/çamaşır alım ve satımı, %8,1'i çeyizlik eşya alım ve satımı, %7,1'i kuaförlük, %4,1'i terzilik, %2,1'i yöresel gıda ürünleri faaliyetlerinde bulunmaktadır. Tarım ve hayvancılık ile ilgili ekonomik faaliyette bulunan kadınların oranının toplam %3,9 olması, daha önce de belirttiğimiz gibi kentte ikamet etmelerinden kaynaklanmaktadır.

Tablo 21: Mikro Kredi Kullanıcıların Çalışmaya Başladıktan Sonra Yaşantılarında Meydana Gelen Gelişim

Yaşantılarında Meydana Gelen Gelişim	Katılma Derecesi	Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum	TOPLAM	Ortalama	Standart Sapma
Çevrem arttı	F	27	90	98	194	83	492	3,44	1,132
	%	5,5	18,3	19,9	39,4	16,9	100		
Saygınlığım Arttı	F	8	54	155	198	77	492	3,57	0,936
	%	1,6	11	31,5	40,2	15,7	100		
Özgüvenim arttı	F	22	41	141	216	72	492	3,56	0,988
	%	4,5	8,3	28,7	43,9	14,6	100		
Eşimin desteği arttı	F	27	29	90	207	61	414	3,59	1,034
	%	6,5	7	21,7	50	14,7	100		

Aile bütçesine katkı sağlıyorum	F	24	25	79	241	123	492	3,84	1,015
	%	4,9	5,1	16,1	49	25	100		
Aile tasarruflarımız arttı	F	27	24	89	215	137	492	3,84	1,060
	%	5,5	4,9	18,1	43,7	27,8	100		

“1: Tamamen katılmıyorum” dan “5: Tamamen Katılıyorum” şeklinde sınıflandırılarak 5’li Likert ölçeğine göre sorulan, çalışmaya başladıktan sonra yaşantılarında oluşan gelişmeleri ölçen soruların ortalama ve standart sapma değerleri yukarıdaki tabloda sunulmuştur. Buna göre: TRAI Bölgesinde mikro krediden yararlanan kadınların yüksek oranda katıldıkları “aile bütçesine katkıda bulunuyorum” ve “aile tasarruflarımız arttı” önermeleridir. Bunu sırasıyla; “eşimin desteği arttı”, “saygınlığım arttı”, “özgüvenim arttı” ve “çevrem arttı” önermeleri takip etmektedir. Krediden yararlanan kadınların yaşantılarında yukarıda sayılan gelişmelerin tamamında iyileşmeler olmuştur. “Eşimin desteği arttı” önermesine 78 kadın cevap vermemesi, muhtemelen bekâr veya boşanmış/dul olmalarından kaynaklanmaktadır (Bakınız Tablo 9).

2. Mikro Kredinin Gelir Üzerindeki Etkisi

TRAI Bölgesinde mikro krediden yararlanan ailelerin kredi kullanmadan önceki ve kredi kullandıktan sonraki aylık ortalama gelirleri Tablo 22’de sunulmuştur. Kredi kullanmadan önce aylık geliri 0 – 500 TL arasında olan ailelerin oranı %2,2 iken, kredi kullandıktan sonra %1,2’ye düşmüştür. 501 TL – 700 TL geliri olan ailelerin oranı %6,9’dan %2,4’e, 701 TL – 1000 TL geliri olan ailelerin oranı ise %38,2’den %16,5’e inmiştir. Diğer taraftan aylık geliri 1001- 1500 TL olan ailelerin oranı %30,9’dan %43,3’e ve aylık geliri 1501 TL ve üzeri olan oranların oranı ise %21,7’den %36,6’ya yükselmiştir. Tabloda, mikro kredi kullanmadan önce 0 – 1000 TL gelir grubunda olan ailelerin oranının mikro kredi kullandıktan sonra önemli ölçüde azaldığı, 1000 TL den daha fazla geliri olan ailelerin oranında ise önemli ölçüde artış olduğu görülmektedir. Bu durum, mikro kredi kullanan ailelerin gelir düzeylerinin arttığı ve yoksulluklarının önemli derecede azaldığının bir göstergesi kabul edilebilir.

Tablo 22: Mikro Kredinin, Kullanıcıların Aylık Gelirleri Üzerindeki Etkisi

		Kredi Kullandıktan Sonra Aylık Gelir (TL)					Toplam	%	
		0-500	501-700	701-1000	1001-1500	1501 ve üstü			
Kredi Kullanmadan Önce Aylık Gelir (TL)	0 - 500	Sayı	5	2	4	0	0	11	2,2
		%	45,5	18,2	36,4	0,0	0,0	100,0	
	501 - 700	Sayı	0	8	22	3	1	34	6,9
		%	0,0	23,5	64,7	8,8	2,9	100,0	
	701 - 1000	Sayı	0	0	53	124	11	188	38,2
		%	0,0	0,0	28,2	66,0	5,9	100,0	
	1001 - 1500	Sayı	1	2	2	85	62	152	30,9
		%	0,7	1,3	1,3	55,9	40,8	100,0	
	1501 ve üstü	Sayı	0	0	0	1	106	107	21,7
		%	0,0	0,0	0,0	0,9	99,1	100,0	
Toplam	Sayı	6	12	81	213	180	492		
	%	1,2	2,4	16,5	43,3	36,6	100,0	100,0	

Pearson χ^2 değeri = 631,318 ve P = 0,0000

Buna ilaveten yoksul sayılan kesimle, mikro kredi kullanımı sonrası yoksul sayılmayan kesim arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığı χ^2 testi ile incelenmiştir. Ki-kare testi parametrik olmayan testler içerisinde yaygın olarak kullanılan ve 1990 yılında Karl Pearson tarafından geliştirilen tekniklere dayanan bir testtir. Bir grup insan belli bir anketin sorularına verdikleri cevaplara göre sınıflandırılır. Bir cevabın diğerlerine oranla daha sık ortaya çıkıp çıkmayacağını belirlemek amacıyla, özellikle sayımla belirlenen kalitatif özellikler ile ilgili durumlarda, Ki-kare testi kullanılır (Kartal, 2006:107). Farklı kategorilere ayrılmış iki olay arasındaki ilişkinin testi Ki-kare Bağımsızlık Testi ile yapılır. Bu olaylara ait gözlenen frekansları gösteren iki yönlü tabloya kontenjans tablosu veya çapraz tablo (Cross-tabulation) denir. Test sonucunda Pearson Ki-kare için $p < 0,01$ olması durumunda, olaylar arasındaki farklılığın anlamlı olduğuna karar verilir (Karagöz, 2014:427-428). Ki-kare bağımsızlık testinin sonuçlarına göre, iki kesim arasında $p < 0,01$ düzeyinde istatistiki olarak anlamlı bir farklılığın olduğu sonucuna ulaşılmıştır ($\chi^2 = 631,318$ ve $p < 0,001$). Anlamlı çıkan bu sonuç mikro kredi kullanımı öncesi yoksul olan kimselerin kredi kullanımı sonrası yoksul halinden kurtuldukları, yani yoksul sayılmayanlar kategorisine geçtikleri χ^2 testi ile tespit edilmiştir. Aynı örneklem üzerinde art arda yapılan iki ölçüm sonucu elde edilen veri değerlerinin ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark olup olmadığını belirlemek için yapılan parametrik test, ilişkili örneklem için t-testi (Paired Samples t-test) olarak adlandırılır (Green, ve Salkind, 2005:162). Kredi kullanımı öncesi gelir ile kredi kullanımı sonrası gelir arasında bir farkın olup olmadığı ve bu farkın istatistiksel olarak anlamlı olup olmadığını test etmek için Paired Sampales (ilişkili örneklem) t-testi yapılmıştır. Analiz sonucunda mikro kredi kullanımı öncesi gelir ile mikro kredi kullanımı sonrası elde edilen gelir arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark olduğu gözlenmiştir ($t = -17,102$, $p < 0,001$). Anlamlı çıkan bu fark birden fazla sebepten kaynaklanabilir. Ancak önemli faktörlerden birinin de mikro kredi olduğu unutulmamalıdır. Analiz sonuçlarının ayrıntılarına bakıldığında; katılımcıların kredi kullanımı sonrası gelirinin kredi kullanımı öncesi gelire göre artış gösterdiği gözlenmiştir. Ailelerin aylık ortalama geliri 1000 TL'nin altında iken, kredi kullanım sonrası söz konusu gelirin 1000 TL'nin üzerine çıktığı görülmektedir.

Tablo 23: Kullanılan Mikro Kredinin Yapılan Ekonomik Faaliyete Etkisi

Mikro Kredinin Yapılan Ekonomik Faaliyete Etkisi	Kişi Sayısı	Yüzde (%)
Ürün çeşitliliği arttı	77	15,7
Kâr arttı	209	42,5
Satışlar arttı	92	18,7
Bir değişiklik olmadı	114	23,2
Toplam	492	100,0

TRA1 Bölgesinde mikro krediden kullanarak ekonomik faaliyette bulunan kadınların %15,7'si ürün çeşitliliğinin arttığını, %42,5'i kârlarının arttığını ve %18,7'si satışlarının arttığını ifade ederken, %23,2'si ise bir değişiklik olmadığını belirtmişlerdir.

Tablo 24: Mikro Kredi Kullanıcıların Mikro Kredi Uygulamasında Karşılaştıkları Sorunlar

Mikro Kredi Uygulamasında Karşılaşılan Sorunlar	Katılma Derecesi	Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum	TOPLAM	Ortalama	Standart Sapma
Kredi miktarı yetersiz	F	57	132	76	140	87	492	3,14	1,307
	%	11,6	26,8	15,4	28,5	17,7	100		
Geri ödemelerde zorlanıyorum	F	99	178	119	80	16	492	2,46	1,083
	%	20,1	36,2	24,2	16,3	3,3	100		
Grup kurmada zorlanıyorum	F	76	133	164	95	24	492	2,71	1,093
	%	15,4	27	33,3	19,3	4,9	100		
Ürettiklerimi pazarlamada sorun yaşıyorum	F	75	120	165	112	20	492	2,76	1,090
	%	15,2	24,4	33,5	22,8	4,1	100		
Hayallerimi gerçekleştirebilmek için yeteri kadar birikim yapamadım	F	72	81	119	157	63	492	3,12	1,253
	%	14,6	16,5	24,2	31,9	12,8	100		
Geçirdiğim hastalık / kaza yüzünden, aldığım krediyi verimli kullanamadım	F	194	86	88	63	61	492	2,42	1,427
	%	39,4	17,5	17,9	12,8	12,4	100		

“1: Tamamen katılmıyorum” dan “5: Tamamen Katılıyorum” şeklinde sınıflandırılarak 5’li Likert ölçeğine göre sorulan, mikro kredi uygulamasında karşılaşılan sorunları ölçen soruların ortalama ve standart sapma değerleri yukarıdaki tabloda sunulmuştur. Buna göre: TRA1 Bölgesinde mikro krediden yararlanan kadınların en çok yakındıkları, “Kredi miktarları yetersizdir” ve “Hayallerimi gerçekleştirebilmek için yeteri kadar birikim yapamadım” önermeleridir. Bunu sırasıyla; “Ürettiklerimi pazarlamada sorun yaşıyorum”, “Grup kurmada zorlanıyorum”, “Geri ödemelerde zorlanıyorum” ve “Geçirdiğim hastalık/kaza yüzünden, aldığım krediyi verimli kullanamadım” önermeleri takip etmektedir. Krediden yararlanan kadınların, kredi miktarının yetersiz olduğu ve yeteri kadar birikim yapamadıkları sorunlarından daha çok yakınmışlardır.

Tablo 25: Mikro Kredi Kullanıcıların Kredi Kullandıktan Sonra Gıda, Eğitim, Sağlık vb.**Harcamalarındaki Değişimi**

Mikro Kredi Kullandıktan Sonra Gıda, Eğitim, Sağlık vb. Harcamalarındaki Değişim	Kişi Sayısı	Yüzde (%)
Azaldı	7	1,4
Değişim olmadı	123	25,0
Arttı	338	68,7
Çok Arttı	15	3,0
Cevap Veren Toplam	483	98,2
Cevap Vermeyen	9	1,8
Toplam	492	100,0

TRA1 Bölgesinde mikro krediden yararlanan kadınların gıda, eğitim, sağlık vb. harcamalarındaki değişim ile ilgili verdiği cevapların dağılımı şu şekilde olmuştur. Kadınların %1,7’si “azaldı”, %25’i “değişim olmadı” derken, %71,7’si ise söz konusu harcamaların arttığı yönünde

beyanda bulunmuştur. Bu durum kullanılan mikro kredi ile yapılan ekonomik faaliyetler sonucunda elde edilen kazançların, temel ihtiyaçların tedarikinde etkili olduğunun göstergesidir.

Tablo 26: Mikro Kredi Kullanıcıların Kredi Kullandıktan Sonra Tasarruflardaki Değişimi

Mikro Kredi Kullandıktan Sonra Tasarruflarda Değişim	Kişi Sayısı	Yüzde (%)
Azaldı	2	0,4
Değişim olmadı	113	23,0
Arttı	350	71,1
Çok Arttı	21	4,3
Cevap Veren Toplam	486	98,8
Cevap Vermeyen	6	1,2
Toplam	492	100,0

TRA1 Bölgesinde mikro krediden yararlanan kadınların tasarruflarındaki değişim şöyle gerçekleşmiştir. Kadınların %0,4'ü "azaldı", %23'ü "değişim olmadı" derken, %75,4'ü ise tasarruflarının arttığı yönünde beyanda bulunmuştur. Bu durum kullanılan mikro kredi ile yapılan ekonomik faaliyetler sonucunda elde edilen kazançların, temel ihtiyaçların tedarikinden artan para ile tasarruf yapılabileceğinin göstergesidir.

Tablo 27: Mikro Kredi Kullanmanın Yaşam Kalitesine Etkisi

Mikro Kredi Kullanmanın Yaşam Kalitesine Etkisi	Kişi Sayısı	Yüzde (%)
Düştü	0	0,0
Değişim olmadı	132	26,8
Biraz Yükseldi	336	68,3
Çok Yükseldi	18	3,7
Cevap Veren Toplam	486	98,8
Cevap Vermeyen	6	1,2
Toplam	492	100,0

TRA1 Bölgesinde mikro krediden yararlanan kadınların yaşam kalitelerindeki değişim ile ilgili verdiği cevapların dağılımı şu şekilde olmuştur. Kadınların %26,8'i "değişim olmadı" derken, %72'si ise yaşam kalitelerinde olumlu yönde değişim olduğunu beyan etmişlerdir. Bu durum kullanılan mikro kredi ile yapılan ekonomik faaliyetler sonucunda elde edilen kazançların, hem temel ihtiyaçların tedarikinde hem de yaşam kalitesi üzerinde olumlu yönde etkili olduğunun göstergesidir.

Tablo 28: Mikro Kredi Kullanımından Duyulan Memnuniyet

Mikro Kredi Kullanımından Duyulan Memnuniyet	Kişi Sayısı	Yüzde (%)
Memnun değilim	2	0,2
Kararsızım	19	4,1
Memnunum	384	78,0
Çok Memnunum	78	15,9
Cevap Veren Toplam	483	98,2
Cevap Vermeyen	9	1,8
Toplam	492	100,0

TRA1 Bölgesinde kadınların çok yüksek oranda mikro kredi kullanımından memnuniyet duydukları gözlenmiştir. %78'i memnun, %15,9'u ise çok memnun olduğunu ifade etmiştir. Memnun olmayanlar ise %0,2 ile hemen hemen hiç yok derecede azdır.

3. Mikro Kredinin İstihdam Üzerindeki Etkisi

Tablo 29: Mikro Kredi Kullanımı Öncesi Yaptıkları İş

Mikro Kredi Kullanımı Öncesi Yaptıkları İş	Kişi Sayısı	Yüzde (%)
Çalışmayı düşünmüyordu	12	2,4
İşsiz	14	2,8
Ev Hanımı	359	73,0
Kendi işini yapıyordu	83	16,9
Çiftçi	4	0,8
Esnaf	5	1,0
Emekli	0	0,0
Devlet Memuru (Kamu)	1	0,2
İşçi (Kamu)	6	1,2
Özel Sektör	3	0,6
Diğer	5	1,0
Toplam	492	100,0

TRA1 Bölgesinde mikro krediden yararlanan kadınların, kredi kullanmadan önce yaptıkları iş ile ilgili dağılım şu şekilde tespit edilmiştir. Kadınların %2,4'ü çalışmayı düşünmediğini, %2,8'i işsiz, %73'ü ev hanımı, %16,9'u kendini işini yaptığını, %0,8'i çiftçi, %1'i esnaf, %1,4'ü kamu da işçi veya memur olarak çalıştığını, %0,6'sı ise özel sektörde çalıştığını ifade etmiştir. Tabloya göre, ev hanımı statüsünde olan kadınlar mikro krediyi en çok talep eden kesim olmuştur. Mikro kredi uygulaması ile, özellikle ev hanımlara istihdam alanı açıldığını ve kadın işgücüne katılım oranının artırıldığını söyleyebiliriz.

Tablo 30: Mikro Kredi Kullanıcıların İstihdam Ettikleri Personel Sayısı

Mikro Kredi Kullananların İstihdam Ettikleri Personel Sayısı	Kişi Sayısı	Yüzde (%)
0	429	87,2
1	34	6,9
2	18	3,7
3	5	1,0
4 ve üzeri	6	1,2
Toplam	492	100,0

TRA1 Bölgesinde mikro kredi kullanarak ekonomik faaliyetlerde bulunan kadınların %87,2'si sadece kendileri için istihdam olanağı bulmuşken, %12,8'i ise yanlarında eleman çalıştırarak istihdama katkı sağlamışlar. İş hacminin küçük olmasından dolayı fazla eleman istihdam edemeyen kadınların %87,2'si yanlarında hiç kimseyi çalıştırmamışlar. Bir kişi çalıştıranların oranı %6,9, iki kişi çalıştıranların oranı %3,7, iki kişi çalıştıranların oranı %1, dört ve daha fazla kişi çalıştıranların oranı ise %1,2 olarak tespit edilmiştir.

Tablo 31: Çalıştırdıkları Elemanların Önceki Konumları

Çalıştırdıkları Elemanların Önceki Konumları	Kişi Sayısı	Yüzde (%)	Cevap verenler (%)
Çalışmayı düşünmüyordu	6	1,2	5,5
İşsiz	5	1,0	4,5
Ev Hanımı	74	15,0	67,3
Kendi işini yapıyordu	16	3,3	14,5
Çiftçi	2	0,4	1,8

Esnaflık	1	0,2	0,9
Emekli	1	0,2	0,9
Devlet Memuru (Kamu)	1	0,2	0,9
İşçi (Kamu)	3	0,6	2,7
Özel Sektör	0	0,0	0,0
Diğer	1	0,1	0,9
Cevap Veren Toplam	110	22,4	100,0
Cevap Vermeyen	382	77,6	
Toplam	492	100,0	

TRA1 Bölgesinde Mikro kredi kullanmak suretiyle istihdam imkânı bulan kadınların ayrıca istihdama sağladıkları katkıların miktarını bilmek için, yanlarında çalıştırdıkları kişilerin daha önceki statülerini tespit etmek gerekir. Bu amaçla sorulan soruya cevap vermeyenlerin oranının %77,6 olduğu görülmüştür. Büyük bir kısmı yanlarında eleman çalıştırmadıklarını için, bu soruya cevap verenlerin dağılımına göre değerlendirme yapılmıştır. Tablo 31'e göre, ev hanımların oranı %67,3 ile en büyük grubu oluştururken, ikinci en büyük grubu %14,5'lik oranla kendi işini yapanlar, üçüncü grubu ise %5,5'lik oranla çalışmayı düşünmeyenler oluşturmaktadır. Mikro kredi kullananların işe aldığı kişilerin %4,5'ini işsiz kişilerin oluşturduğu görülmektedir. Yani işsiz olan kesim az da olsa istihdam imkânı bulmuştur. Diğer taraftan, bu gruplar dışında mikro kredi yoluyla istihdam edilenler içerisinde emekli, işçi, memur, özel sektör çalışanlarının düşük seviyelerde kaldığı söylenebilmektedir. Bu veriler ışığında istihdam edilenlerin %77,3'ünü çalışmayı düşünmeyen, ev hanımı ve işsiz kesimler oluşturmaktadır. Ülkemizde kadınların işgücüne katılım oranının düşük olduğu dikkate alındığında, mikro kredi uygulamasının kadınların işgücüne katılımını da artırdığı net bir şekilde görülmektedir. İstihdam edilen kimselerin %72,8 gibi büyük bir kısmının "ev hanımı" ve "çalışmayı düşünmeyen" kişiler olması mikro kredinin dolaylı olarak kadın işgücüne katılım oranını artırdığının göstergesidir.

4.Mikro Kredinin Sosyal Yaşam Üzerindeki Etkisi

Tablo 32: Mikro Kredi Kullanıcıların Aile İçi Karar Alma Sürecindeki Etkileri

Aile İçi Karar Alma Sürecindeki Etkileri	Katılma Derecesi	Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum	TOPLAM	Ortalama	Standart Sapma
Ev ekonomisini yönetme	F	27	88	128	177	72	492	3,36	1,100
	%	5,5	17,9	26	36	14,6	100		
Çocukların eğitimi	F	26	43	117	229	77	492	3,58	1,025
	%	5,3	8,7	23,8	46,5	15,7	100		
Aile işlerini yönetme	F	26	28	132	216	90	492	3,64	1,014
	%	5,3	5,7	26,8	43,9	18,3	100		

"1: Tamamen katılmıyorum" dan "5: Tamamen Katılıyorum" şeklinde sınıflandırılarak 5'li Likert ölçeğine göre sorulan, mikro kredi uygulamasından yararlanan kadınların aile içinde karar alma sürecindeki etkilerini ölçen soruların ortalama ve standart sapma değerleri Tablo 32'de sunulmuştur.

Buna göre: TRA1 Bölgesinde mikro krediden yararlanan kadınların en çok katıldıkları, “Aile işlerini yönetme” ve “Çocukların eğitimi” önermeleridir. Bunu “Ev ekonomisini yönetme” önermesi takip etmektedir. Krediden yararlanan kadınların, aile içinde ev ekonomisini yönetmeden ziyade, en çok aile işlerini yönetmede etkili olduklarını, ifade etmişlerdir.

5. Mikro Kredinin Eksik Yönlerine Dair Kullanıcıların Önerileri

Tablo 33: Mikro Kredi Kullanıcılarının Önerileri

Mikro Kredi Kullanıcılarının Önerileri	Evet		Hayır	
	Kişi Sayısı	%	Kişi Sayısı	%
Gençlere yönelik olmalı	239	50,2	253	48,6
Üyeler arası işbirliği arttırılmalı	132	26,8	360	73,2
Bireysel olarak verilen kredi için grup kurma şartı aranmamalı	138	28,0	354	72,0
Kredi miktarı arttırılmalı	263	53,5	229	46,5
Kredi kullanımında sınır olmamalı	127	25,8	365	74,2
Ödemeler aylık olmalı	255	51,8	237	48,2
Ödemeler tek seferde alınabilir	108	22,0	384	78,0
Ürün satışı için yönlendirme yapılabilir	141	28,7	351	71,3
Hizmet/işlem bedeli alınmamalı	259	52,6	233	47,4
Sigorta prim desteği verilebilir	177	36,0	315	64,0

Mikro kredi uygulamasının eksik yönlerini tespit etmek için, mikro kredi kullananların önerilerini dikkate almak gerekir. Bu amaçla sorulan sorulara “evet” ve “hayır” şeklinde cevap verilmesi istenmiş ve sonuçlar Tablo 33’de sunulmuştur. TRA1 Bölgesinde mikro krediden yararlanan kadınların mikro kredi uygulamalarına dair önerileri şöyle sıralanmıştır: %53,5’i “Kredi miktarı arttırılmalı”, %52,6’sı “Hizmet/işlem bedeli alınmamalı”, %51,8’i “Ödemeler aylık olmalı”, %50,2’si “Gençlere yönelik olmalı”, %36’sı ise “ Sigorta prim desteği verilebilir” önerilerinde bulunmuşlardır. Hemen hemen birbirine yakın ve düşük oranda yapılan öneriler ise şunlardır: “Üyeler arası işbirliği arttırılmalı”, “Verilen krediler için grup kurma şartı aranmamalı”, “Kredi kullanımında sınır olmamalı”, “Ödemeler tek seferde olmalı” ve “Ürün satışı için yönlendirme yapılmalı”. Bu sonuçlar ışığında kadınların mikro kredi uygulamaları için, mikro kredi alma ve geri ödeme süreçleri için öneri yaptıkları görülmektedir.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

TRA1 Bölgesinde yer alan Erzurum, Erzincan ve Bayburt İl Özel İdarelerinin mikro kredi uygulamalarının, kentsel yoksulluğun azaltılmasındaki etkinliği ve kredi kullanıcılarının ekonomik ve sosyal hayatlarında meydana gelen değişimi tespit edilmeye çalışılmış ve araştırmanın teori kısmında ele alınan konuları kapsayan bir anket çalışmasına yer verilmiştir. Ancak Bayburt ilinde mikro kredi uygulaması henüz mevcut olmadığından dolayı söz konusu çalışmanın anakütlesi için Erzincan ve Erzurum mikro kredi ofislerinden 2015 Aralık ayına kadar mikro krediden faydalanmış olan ve halen aktif kredi kullanıcısı olan 575 kişi seçilmiştir. Ocak 2016 döneminde çalışmayı yürütenler tarafından

yüz yüze anket uygulanmıştır. Anakütleyi temsil etmek üzere örnek büyüklüğü için 231 kişi yeterli olmasına rağmen, dağıtılan anketlerden 492 tanesi araştırma kapsamına alınmıştır.

Yapılan analizler neticesinde, 492 mikro kredi kullanıcısının %39,2'si Erzurum ve %60,8'i Erzincan mikro kredi ofisinden kredi kullanmış olan ve büyük çoğunluğu 26-45 yaş aralığında bulunan evli kadınlardır. Aile bütçesine katkıda bulunmak için, mikro kredi kullanarak iş hayatına katılan kadınlardan; 56 ve daha büyük yaşta olanların sayısının az olması ilerlemiş yaşlarına, 18-25 yaş aralığında olan gençlerin azlığı ise finansman temin etmek için başka seçeneklerinin olduğuna bağlanabilir. Kadınların okuma yazma bilmemesi veya öğrenim düzeyinin yüksek olması, mikro krediye olan ilgiyi azalmış olup, kredi kullanıcıların ezici çoğunluğunun ilk, orta ve lise mezunu olduğu tespit edilmiştir. Katılımcıların üçte biri 2 çocuk sahibidir. Aynı çatı altında 4 ve daha fazla kişi yaşamasına rağmen, ailelerin %70,2'sinde sadece 1 kişi ekonomik faaliyette bulunmaktadır. Ailelerin yoksul olma nedenleri arasında, kalabalık olmalarına rağmen her ailede sadece bir kişinin çalışıyor olması sayılabilir. Araştırma kapsamında ele alınan kadınların çoğu kent merkezinde oturduğu için, çiftçilik ile geçimini sağlayan aile yok denecek kadar azdır. Çalışan aile bireylerinin mesleklerine baktığımızda özel sektörden sonra devlet memuru gelmektedir. Eşi devlet memuru olan kadınların da aile bütçesine katkıda bulunuyor olması dikkate değerdir. Mikro krediden yararlanan ailelerin %98,4'ünün sosyal güvencesinin olması, gelişmekte olan ülkelerin ortalamasının üzerindeki bir durumdur. Kadınların banka kredilerini tercih etmemelerindeki en önemli nedenin, banka kredilerine güvenmemeleri olduğunu söyleyebiliriz. Mikro krediden yararlanan kadınların %76,8'i komşu/akraba/arkadaş vasıtasıyla sistemden haberdar olmuştur. Yoksul ailelerin çevreleri ile iletişimlerinin iyi olması sevindirici bir durum iken, İl Özel İdarelerin faaliyetlerini duyurmalarında başarılı olamamaları ve basının duyarsız olması kaygı verici bir sonuçtur. TRAl Bölgesinde mikro krediden yararlanan kadınların %42,8'si aile bütçesine katkıda bulunmak, %23'ü mevcut işlerini geliştirmek, %21,5'i yeni bir iş kurmak amacıyla krediye başvurmuşlardır. Geçim sıkıntısı içerisinde bulunan ailelerde kadınlar iş hayatına katılmak suretiyle, hem aile bütçesine katkıda bulunmuşlar, hem de %21,5 oranında girişimci sıfatıyla ekonomik hayatta aktif olmuşlardır. Daha önce iş sahibi olan kadınların %23'ü işini geliştirmek ve %5,3'ü ise yeni bir iş koluna girmek için mikro kredi kullanmışlardır. Boş zamanını değerlendirmek ve sosyal amaçlı yardımlarda bulunmak ya da öğrencilere burs vermek suretiyle destek olmak için kredi kullanan kadınların oranı çok azdır. Kredi kullananların %73'ü ev hanımı olduğu için, el işleri, kozmetik, temizlik, giysi, çamaşır, çeyizlik eşya alım satımı ve yöresel gıda ürünleri ile ilgili faaliyetlerde bulunmaları beklenen bir durumdur. Mikro krediden yararlanan kadınların yüksek oranda katıldıkları "aile bütçesine katkıda bulunuyorum" ve "aile tasarruflarımız arttı" önermeleridir. Bunu sırasıyla; "eşimin desteği arttı", "saygınlığım arttı", "özgüvenim arttı" ve "çevrem arttı" önermeleri takip etmektedir. Mikro kredi kullanımı öncesi yoksul olan kimselerin kredi kullanımı sonrası yoksul halinden kurtuldukları, yani yoksul sayılmayanlar kategorisine geçtikleri χ^2 testi ile tespit edilmiştir. Kredi kullanımı öncesi gelir ile kredi kullanımı

sonrası gelir arasında anlamlı bir farkın olduğu, ilişkili örneklem t-testi ile tespit edilmiştir. Analiz sonuçlarının ayrıntılarında katılımcıların kredi kullanımı sonrası gelirinin kredi kullanımı öncesine göre artış gösterdiği gözlenmiştir. Ailelerin ortalama geliri 1000 TL'nin altında iken, kredi sonrası ailenin ortalama gelirinin 1000 TL'nin üzerine çıktığı görülmektedir. Dolayısıyla mikro kredi kullanımı, ailelerin gelir düzeylerini arttırdığının ve yoksulluklarını önemli derecede azalttığının bir göstergesi olarak kabul edilebilir. Mikro kredi kullanarak ekonomik faaliyette bulunan kadınların %15,7'si ürün çeşitliliğinin arttığını, %42,5'i kârlarının arttığını ve %18,7'si satışlarının arttığını ifade ederken, %23,2'si ise ekonomik faaliyetlerinde bir değişiklik olmadığını belirtmiştir. Krediden yararlanan kadınların, kredi miktarının yetersiz olduğunu ve yeteri kadar birikim yapamadıklarını sorun olarak belirtmişlerdir. Ancak kullanılan mikro kredi ile yapılan ekonomik faaliyetler sonucunda elde edilen kazançlar ile temel ihtiyaçlar giderildikten sonra, tasarruf yaptıkları görülmektedir. Mikro kredi uygulamasından memnun olduğunu ifade eden kadınların %72'sinin yaşam kalitelerinde olumlu yönde değişim olmuştur. Mikro kredi uygulaması ile, özellikle ev hanımlarına istihdam alanı açıldığı ve kadın işgücüne katılım oranının arttığı görülmektedir. Mikro kredi kullanarak ekonomik faaliyetlerde bulunan kadınların %87,2'si sadece kendileri için istihdam olanağı bulmuşken, %12,8'i ise yanlarında eleman çalıştırarak istihdama katkı sağlamışlardır. Ülkemizde kadınların işgücüne katılım oranının düşük olduğu dikkate alındığında; istihdam edilen kimselerin %72,8 gibi büyük bir kısmının "ev hanımı" ve "çalışmayı düşünmeyen" kişiler olması, mikro kredi uygulamasının kadınların işgücüne katılımını da artırdığını net bir şekilde göstermektedir. Ayrıca krediden yararlanan kadınların, aile içinde ev ekonomisini yönetmekten çok, aile işlerini yönetmede etkili oldukları tespit edilmiştir. Son olarak kadınların mikro kredi uygulamaları için, mikro kredi alma ve geri ödeme süreçleri için; "Kredi miktarı artırılmalı", "Hizmet/işlem bedeli alınmamalı", "Ödemeler aylık olmalı", "Gençlere yönelik olmalı", "Sigorta prim desteği verilmeli" önerilerinde bulunmuşlardır.

Gelişmekte olan ülkeler ve az gelişmiş ülkelerde sadece ekonomik büyümenin sağlanması değil, aynı zamanda sürdürülebilir kalkınma çerçevesinde toplumun geri kalmış sınıflarının da ekonomik hayata entegre edilmesi ve onlara sosyal yardımlar dışında kendilerinin gelir elde etmelerini sağlayacak faaliyetlerin bulunması gerektiğine yönelik planlar ortaya konulmaya başlanmıştır. Bu amaçla devlet dışındaki sivil toplum kuruluşları aracılığıyla yoksul kesimlerin ihtiyaçlarının giderilmesine yönelik olarak birçok ülkede yaygın bir şekilde uygulanan ve başarılı sonuçlar elde edilen mikro krediler önem taşımakta ve yoksulluğun giderilmesine yönelik olarak önemli katkılar sağlamaktadır. TRA1 bölgesinde mikro kredi aracılığıyla kadınların istihdamı artmakta, artan istihdama bağlı olarak gelir artmaktadır. Bunun sonucunda mikro kredinin yoksulluğu azaltmada etkili bir araç olduğu fikri çalışmamızla desteklenmektedir. Ayrıca TRA1 bölgesinde mikro kredi kullanan kadınların hem sosyal hem de ekonomik alanda daha aktif oldukları ve aile içerisinde daha fazla söz sahibi oldukları ortaya konulmaktadır.

KAYNAKÇA

- Aguirre M.S. ve Prosser Theresa (2004), **Microcredit Strategies and Funding: Lending to Sustainable Development?** The Catholic University of America
- Altunöz Utku (2015), **Mikro Kredilerinin Kadın İstihdamı ve Kalkınmaya Etkileri: Türkiye Örneği**, Çalışma Dünyası Dergisi
- Arpacıoğlu Ö. ve Yıldırım M., (2011), **Dünyada ve Türkiye’de Yoksulluğun Analizi**, Niğde Üniversitesi İİBF Dergisi, 2011, Cilt: 4, Sayı: 2, s. 60-76. 60
- Aşkın E.Ö. ve Barış S. (2015), **Kadın İstihdamının Artırılmasında Mikro Kredi Uygulamasının Etkisi: Tokat İli Örneği**, Çalışma ve Toplum Dergisi
- Bakhtiarı S.(2006), **Microfinance And Poverty Reduction: Some International Evidence**, International Business & Economics Research Journal (IBER), Volume 5, Number 12
- Baktır N.S., Erdem ve Erdem E., (2015) **Türkiye’de Kadın Yoksulluğunun Çözümünde Mikro Kredi Uygulamaları: Ekonomik Etkilerin Ölçülmesi**, Sakarya İktisat Dergisi, 2015,3, ISSN 2147-0790
- Bayraktutan Y., ve Akatay M.(2012), **Kentsel Yoksulluk ve Mikro Finansman: Kocaeli Örneği**, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi 2012, 24: 1 – 34
- Bhuiyan A.B., Siwar C., Ismail A.G., ve Hossain T.B(2013), **Microcredit Impact on Children’s Education and Women Empowerment: A Review Experience of Grameen Bank Microfinance Schemes in Bangladesh**, Research Journal of Applied Sciences, Engineering and Technology 5(1): 66-71
- Brinkerhoff, D.W, Goldsmith, A.A., (2003). “**How Citizens Participate in Macroeconomic Policy: International Experience and Implications for Poverty Reduction**”, World Development, Vol.31, No.4, ss.685-701
- Ceyhan H.,(2010), **Yerel İktisadi Kalkınma Bağlamında Mikro Kredi Uygulamalarının İstihdama Etkisi Ve Karaman İlinde Bir Uygulama**”, Karamanoğlu Mehmet Bey Üniversitesi Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Karaman
- Chowdhury A.M.J., Ghosh D., Wright R.E., (2002), **The Impact of Micro-credit on Poverty: Evidence from Bangladesh**, Progress in Development
- Çiftçi N., ve Akkul R.,(2011), **Cinsiyetler Arası Gelir Eşitsizliğini Gidermede Mikro Kredi Uygulamalarının Etkinliği: Bilecik İli Örneği**, EconAnadolu 2011: Anadolu International Conference in Economics II
- Duvendack M., Jones R.P., Copestake J.G., Hooper L., Loke Y. Rao N., (2011), **What is The Evidence of the impact of microfinance on the well-being of poor people?** EPPI-Centre, SocialScience Research Unit, Institute of Education, University of London

-
- Ece S., (2014), **Mikro Kredi Kullanan Kadınlar: Şırnak Örneği**, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı Yönetim ve Organizasyon Bilim Dalı, Basılmamış Doktora Tezi
- Esty K.,(2011), **Lessons From Muhammed Yunus and the Grameen Bank**, OD Pract, 2011 odnetwork.org
- Green, S. B., ve Salkind, N. J. (2005), **Using SPSS for Windows and Macintosh: Analyzing and Understanding Data**. 4.th Edition, New Jersey.
- Güneş S.,(2009), **Yoksullukla Mücadelede Mikro Kredi Uygulamaları ve Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü Proje Destekleri**, Sosyal Yardım Uzmanlık Tezi
- Harris Sam-Daley (2009), **State of the Microcredit Summit Campaign Report**, Washington, United States of America
- IYOM (International Year of Microcredit), (2005), **“What are the objectives of the International Year of Microcredit?”**,
http://www.yearofmicrocredit.org/pages/whyayear/whyayear_learnabout_year.asp
- Karagöz, Y., (2014), **SPSS Uygulamalı Biyoistatistik**, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara.
- Kartal, M., (2006), **Bilimsel Araştırmalarda Hipotez Testleri**, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara.
- KUDAKA (2013), **Kuzeydoğu Anadolu Bölge Planı, Mevcut Durum Analizi, 2014-2023**,
http://kudaka.org.tr/apb/tra1_duzey_2_bolgesi_mevcut_durum_analizi_2.pdf
- KUDAKA (2013), **TRA1 Düzey 2 Bölge Planı Taslağı, 2014-2023**,
<http://www.kudaka.org.tr/ekler/8735d-bbtaslak2013.pdf>
- Levin G. (2012), **Critique of Microcredit as a Development Model**, The Journal of Undergraduate Research at the University of Tennessee
- Maes J.P. ve Reed L.R. (2012), **State of the Microcredit Summit Campaign Report**, A Project of Results Educational Fund
- Mainsah E., Reuer S.H., Aprajita K., Zhang Q., (2004), **Grameen Bank: Taking Capitalism to the Poor**, Columbia Business School
- Michal Kowalik ve David Martinez-Miera (2007), **Back to The Origins the Case Of the Grameen Bank** <http://www.eco.uc3m.es/temp/kowalik.pdf>
- Ouma C.O., ve Rambo C.M., (2013), **The Impact of Microcredit on Women-Owned Small and Medium Enterprises: Evidence from Kenya**, Global Journal of Business Research Volume 7 Number 5
- Öner E., Okan P., Gökten S.ve Aypek N., (2008), **Mikrofinans Sistemi ve Ticari Bankaların Mikrofinans Sistemindeki Yeri**, Sosyoekonomi, S. 2008-2, ss. 55-74.
- Ören K., Negiz N. ve Akman E., (2012), **Kadınların Yoksullukla Mücadele Aracı Mikro Kredi: Deneyimler Üzerinden Bir İnceleme**, Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt 26, Sayı 2

-
- Öz C.S. ve Çolakoğlu C., (2014), **Türkiye’de Mikro Kredi Uygulamasının Sakarya İli Özelinde İncelenmesi**, Çalışma ve Toplum Dergisi
- Özmen F.,(2012), **Türkiye’de Kadın İstihdamı ve Mikro Kredi**, Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi Y.2012, C.3, S.6. s.109-130
- Reed L.R. (2011), **State of the Microcredit Summit Campaign Report 2011**, Microcredit Summit Campaign, A Project of Results Educational Fund
- Sakarya Ş.,(2005), **Yerel Kalkınmanın Finansal Dinamiği: Mikro Finans ve Türkiye’deki Gelişmeler**, Yerel Ekonomiler Kongresi Bildiriler Kitabı
- Sengupta R. ve Aubuchon C.P., (2008), **The Microfinance Revolution: An Overview**, Federal Reserve Bank Of St. Louis Review
- Şengür M. ve Taban S. (2012), **Yoksullukla Mücadele Stratejisi Olarak Mikro Kredi Uygulaması: Eskişehir İli Örneği**, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Haziran 2012, 13(1). 59-89
- Taşpınar Ç., (2013), **Yoksulluğun Azaltılmasında Mikro Kredi Uygulamalarının Yeri: Afyonkarahisar Örneği**, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Maliye Anabilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi
- TÜİK (2014), **Gayri Safi Katma Değer: Bölgesel Sonuçlar 2004-2011**, Ankara, Nisan,2014
- Tundui C., ve Tundui H., (2013), **Microcredit, Micro Enterprising And Repayment Myth: The Case of micro And Small Women Business Entrepreneurs in Tanzania**, American Journal of Business and Management Vol. 2, No. 1, 2013, 20-30
- UN (2003), **Year of The United Nations**, Volume 57, Department of Public Information, United Nations, Newyork
- Üzümcü A., Topal S., ve Akça M., (2015) **TRA1 ve TRA2 Bölgeleri Dış Ticaretinin Özellikleri ve Kars Lojistik Merkezinin Önemi**, I. Uluslararası Kafkasya-Orta Asya Dış Ticaret ve Lojistik Kongresi, Kars
- Yamane, T., (1973), **Statistics: An Introductory Analysis**, Harper ve Row, New York
- www.tuik.gov.tr. (04.07.2016)
- <http://www.kedv.org.tr/maya> (15.06.2016)
- <http://www.un.org/documents/ga/docs/53/plenary/a53-223.htm> (17.06.2016)
- http://www.microcreditsummit.org/past-summits.html#1997_Anchor (20.06.2016)
- http://www.grameen.com/index.php?option=com_content&task=view&id=452&Itemid=84 (17.06.2016)
- <http://www.tgmp.net/tr/finansal-veriler/haftalik-raporlar/4> (17.06.2016)

OSMANLI DEVLETİ'NDE MODERNLEŞME VE MİLLİYETÇİLİK: 19.YY'DA BALKAN MİLLİYETÇİLİĞİ ÜZERİNE BİR İNCELEME

Demokaan DEMİREL¹

ÖZ

Milliyetçilik 19.yy ortalarında siyasal bir doktrin olarak ortaya çıkmıştır. Milliyetçiliğin gelişiminde 1789 Fransız Devrimi'nin rolü büyüktür. Milliyetçilik, siyasal meşruiyetini ulusa ve ulus devlete dayandırmıştır. Modernleşme süreci milliyetçilik akımını desteklemiştir. Sanayi Devrimi sonrasında toplumsal değişim süreci hızlanmıştır. Kitle iletişim araçlarındaki gelişmeler okur-yazar oranını arttırsa da toplumsal refahtaki gelişmeler eşitsizliklere neden olmuştur. Böyle bir ortamda milliyetçilik eşitlik ve özgürlük taleplerinin yeni aracı haline gelmiştir ve belli bir etnik grup kapsamında dinsel ve dilsel homojenliği sağlamaya çalışmıştır. Milliyetçilik çok uluslu devletleri ise olumsuz etkilemiştir. Siyasal hak ve özgürlük taleplerini artırarak çeşitli isyanlara yol açmıştır. Osmanlı devletinde Balkan milliyetçiliği sonucu çıkan isyanlarda din ve dil faktörü en önemli rolü oynamıştır. Bu isyanlar dış güçlerce de açıkça desteklenmiştir. 19.yy'daki milliyetçilik hareketleri sonucunda devlet farklı kimliklere sahip ve çok dinli kozmopolit yapısını kaybetmiştir. Bu çalışmanın amacı, siyasal bir akım olarak milliyetçiliğin özelliklerini ortaya koyarak modernleşme süreciyle olan yakın ilişkisini belirlemektir.

Anahtar Kelimeler: Milliyetçilik, Balkan Ulusları, Ulus Devlet, On Dokuzuncu Yüzyıl, Modernleşme.

MODERNIZATION AND NATIONALISM IN THE OTTOMAN STATE: A STUDY ON BALKAN NATIONALISM IN THE 19TH CENTURY

ABSTRACT

Nationalism emerged as a political doctrine in the mid-19th century. The role of the 1789 French Revolution has a great important in the development of the nationalism movements. Nationalism has based on its political legitimacy to the nation and the nation state concepts. The modernization process has supported the nationalist movements. After the industrial revolution, the process of the social change accelerated. Although developments in the mass media have increased the literacy rate; however, improvements in social welfare also caused inequalities. In this environment, nationalism has become a new tool for equality and freedom demands and it sought to provide religious and linguistic homogeneity within a specific ethnic group. Nationalism affected to the multi-national states adversely. It led to various revolts by increasing demands about political rights and freedoms. The rebellions in Ottoman Empire broke out as results of Balkan nationalism were based on religious and linguistic factors. The rebellions also clearly were supported by foreign powers. The Ottoman State lost its multi-ethnic and multi-religious cosmopolitan nature with the nationalist movements in the nineteenth century. The purpose of this work is to determine by a political movement putting forth the characteristics of nationalism with near relationships the modernization process.

Keywords: Nationalism, Balkan Nations, Nation State, The Nineteenth Century, Modernization.

¹ Yrd.Doç.Dr., Ömer Halisdemir Üniversitesi, İİBF, Kamu Yönetimi Bölümü, demokaand@gmail.com

---

GİRİŞ

Milliyetçilik siyasal egemenliğin sahibi ve kaynağı olarak ulusu kabul eden ve siyasal sistemin meşruluğunu ulus temelli bakış açısıyla yorumlayan ideolojidir. Bu bakımdan sınırlarını belirli bir milletin yaşadığı coğrafyanın belirlediği, milli bir kimliğe dayalı, egemenliğin ulusta olduğu bir devlet anlayışını temel almaktadır. 18.yy sonlarında ortaya çıkan milliyetçilik; millet, kapitalizm, bürokrasi, sanayileşme ve şehirleşme gibi modern şartların bir ürünüdür. Özellikle 1789 sonrasında kurulan ulus devletlerde belli bir dereceye kadar sınıfsal yapıya sahip olma, modern pazar ekonomisini benimseme, kültürel açıdan türdeşlik gibi ortak nitelikler bulunmaktadır. Kapalı tarım esasına dayalı bir ekonomiden ulusal sınırlar kapsamında sanayileşmeye dayalı bir ekonomik sisteme geçiş aynı topluma ait olma duygusunu geliştirmiştir. Kültür ile ulus devletin ideal evliliğine dayalı milliyetçi bir modelde devletçe benimsenen ulusal bir kimliğin sürekliliğinin sağlanacağı düşünülmüştür. Ancak milliyetçilik akımı Osmanlı devleti gibi içinde birden fazla dile ve dine sahip milletleri barından çok uluslu imparatorlukları olumsuz yönde etkilemiştir. 19.yy başlarına gelindiğinde büyük devletlerin de destekleriyle (özellikle de Rusya) Balkanlardaki bazı azınlık milletleri devlete karşı isyan etmeye başlamışlardır.

Gerçekleşen isyanlarda devletteki geleneksel yapının bozulması, artan mal üretimi ve dağıtımı ile Balkanlardaki yerel tüccar ve denizci sınıflarının güçlenmesi gibi ekonomik ve toplumsal etkenlerin yanı sıra bağımsızlık taleplerinin yoğun biçimde dillendirildiği yayınlar aracılığıyla kültürel faktörler de etkili olmuştur. Bunların sonucunda Balkan ulusları bağımsızlıklarını elde etmişlerdir. Balkan milliyetçiliğinin gelişiminde kilisenin de dinsel yönden büyük kitleleri milliyetçi bir kimlik oluşturma hususunda etkilediğini belirtmek gerekir.

Bu çalışmanın amacı, siyasal bir akım olarak milliyetçiliğin özelliklerini ortaya koyarak modernleşme süreciyle olan yakın ilişkisini belirlemektir. Çalışmada 19.yy milliyetçilik ve modernleşme hareketleri hakkında yapılmış olan akademik literatürdeki araştırma ve makalelerle, yayımlanan kitaplardan yararlanılmıştır. Bu bakımdan çalışma tarihsel açıdan belli bir döneme ilişkin incelemelerde bulunmaktadır. Çalışmaya göre; modernleşmenin toplumsal ve siyasal alanda getirdiği yenilikler milliyetçilik hareketlerinin doğmasında etkili olmuştur. Çalışmada ilk önce milliyetçiliğin ideolojik niteliklerine tanımlayıcı bir yöntemle değinilmiştir. Osmanlı Devleti'nde 19. Yüzyıla dair yaşanan modernleşme hareketleri kronolojik bir sıralamayla ele alınmıştır. Modernleşme hareketlerinin ortaya çıkan milliyetçi düşünceler üzerindeki etkileri sebep-sonuç ilişkileri bağlamında değerlendirilmiştir. Ardından Balkanlarda 19.yy'da ortaya çıkan Sırp, Yunan, Eflâk ve Boğdan, Bulgar ve Arnavutluk isyanları ve bu isyanların arkasında yatan temel nedenler incelenmeye çalışılmıştır.

I. MODERNLEŞME ve MİLLİYETÇİLİK

Yazılı bir kavram olarak ilk kez 1789'da anti-jakoben bir Fransız rahibince kullanılan milliyetçilik 19.yy ortalarında siyasal bir doktrin olarak öne çıkmaya başlamıştır. Bu gelişmede Fransız Devrimi bir dönüm noktası oluşturmaktadır. Devrimle birlikte ülkenin yönetenlerin şahsi mülkü olmadığı dolayısıyla yönetenlerin meşru dayanağının birey-yurttaşlar olması gerektiği kabul edilmiştir. Ortak bir tarihi, kültürü olan, belli bir coğrafya ile irtibatlı etnik bir grup olarak "ulus" kavramının güçlenmesiyle milliyetçilik bir grubun belli bir toprak parçasına olan bağlılığını, dil, kültür ve tarih bilinciyle, kıvançta ve tasadaki birliğini ifade eder hale gelmiştir (Yılmaz, 2013: 195-198). 19.yy sonunda bayrak, milli marş, vatansever şiirler ve edebiyat, halk törenleri ve milli tatiller gibi sembollerin yaygınlaşması gerçek bir halk hareketine dönüşmüştür (Heywood, 2011: 193).

Genel olarak yurt kavramının ön plâna çıkarılmasıyla birlikte yurtda yaşayan topluluğun üyeleri arasında politik bir eşitlik düşüncesi, egemenliğin kaynağı olarak halkın işaret edilmesi, ülkesel bütünlüğe verilen önem ve bu bütünlüğü sağlayacak güçlü ve etkin bir devlet fikri milliyetçilikte işlenen ana temalar olarak ortaya çıkmıştır (Köksal, 2007: 4). Bu bakımdan milliyetçilik üyelerinin bazıları tarafından gerçek veya potansiyel bir millet olduğu varsayılan bir toplum üzerinde birlik, kimlik ve otonomi elde etmeyi ve bunu devam ettirmeyi arzulayan ideolojik bir hareket olarak tanımlanabilir (Smith, 2000: 1). Millet'in hayati önemini farklı boyutlarıyla gösteren akım ve fikirlerin oluşturduğu geniş sosyolojik ve tarihsel bağlam milliyetçiliğin temel karakterini oluşturur (Heywood, 2011: 196).

Calhoun'a göre (2009: 8); milliyetçiliğin üç boyutu vardır: Söylem olarak milliyetçilik, dünyanın her yerinde insanları, özelemlerini ulus ve ulusal kimlik bağlamında düşünmeye ve o çerçeve içine yerleştirmeye götüren kültürel bir anlayışın ve söylemin üretimiyle belli bir ortam ve geleneklerdeki milliyetçi dil ve düşünce türlerinin üretimidir. Proje olarak milliyetçilik, insanların ulus olarak algıladıkları toplulukların çıkarlarını bir birleşim veya tarihsel bir gelişme içinde ya genellikle var olan bir devlete daha fazla katılarak ya da ulusal özerklik, bağımsızlık, kendi kaderini tayin, belli toprak parçalarını birleştirme yoluyla ilerletmeye çalıştıkları toplumsal hareketler ve devlet politikalarıdır. Bir değerlendirme biçimi olarak milliyetçilik, belli bir ulusun üstünlüğünü savunan siyasal ve kültürel ideolojilerin devlet politikalarıyla özdeşleştirilmesidir.

Milliyetçiliği modernleşme perspektifinden yorumlamaya çalışanların temel vurgusu millet'in modernliği üzerinedir. Buna göre; milliyetçiliğin milleti hakim bir toplumsal formasyon haline getirme çabasında kitle iletişimi, kitle kültürü, temel eğitim, sanayileşme gibi modernleşme göstergeleri vazgeçilmezdir. Modernleşme süreciyle beliren kimlik, katılım, nüfuz ve meşruiyet krizlerinin çözülmesinde milliyetçiliğin izlerini sürmek mümkündür.

Milliyetçilik aşlında eşitlik taleplerinin yoğunlaştığı bir ortamda gündeme gelmektedir. Bir yandan eşitlik taleplerinin yeni kanalı olurken bir yandan da dışlayıcı mantığıyla onun üstünü örtmektedir. Eşitlik ise modernitenin en önemli vaatleri arasında yer almaktadır (Kerestecioğlu, 2001:

199-200). Modern devletin idarî gerekliliklerine cevap veren bir ideoloji olarak milliyetçiliği niteleyen Hobsbawm (2014: 25); milletlerin politik, teknik, idarî koşullar ve ihtiyaçlar çerçevesinde analiz edilmesinin gerekliliği üzerinde durmaktadır. Ona göre; modern toplumda düzeni ve birliği sağlama öncelikli bir hedef olup hızlı sanayileşmenin yol açtığı bölünme ve çözümler karşısında toplumsal bütünlüğü güvence altına almak için milli bütünlük düşüncesi geliştirilmiştir. Tarihsel süreklilik ve kültürel saflığın bizzat milliyetçiliğin kendisi tarafından yaratılan bir mit olduğu inancını öne süren Hobsbawm'a göre milliyetçilik olgusu milleti yaratmıştır (Heywood, 2011: 202). Gellner de (2013); milliyetçiliğin modern çağa özgü bir olgu olduğunu savunurken modernitenin bir getirisi olarak modern devlete duyulan ihtiyacı ortaya koymaktadır. Milliyetçiliğe işlevselci ve yapısalcı bir bakış açısıyla yaklaşan Gellner onun sanayi toplumuna özgü bir olgu olarak siyasal ve milli birimin birbiriyle uyumlu olması gerektiğini savunan bir ilke olduğunu göstermektedir. Modern milletlerin sınırlarının belli bir merkezî idare kapsamındaki sınıfsal bir toplumsal yapı içinde, pazar ekonomisini kabullenmiş toplumlarda biçimlendiğini ileri sürmektedir. Ona göre; sanayileşme sürecinin hızlandırdığı modernleşme büyük kitleleri kentlere göç etmeye zorlamış, bu durum toplum genelinde okur-yazarlık seviyesinin artmasına katkıda bulunmuştur. Tarihçilerin çoğu için de milliyetçilik kesin bir biçimde hem Avrupalı hem de büyük ölçüde modern bir fenomendir. Örneğin; Elie Kedorie milliyetçiliğin ortaya çıkmasını 1807'de Napolyon'un Prusya'yı mağlubiyetini takiben Alman romantik felsefeci Fichte'nin Almanca konuşanlar arasında milli bir bilinç aşılama çabalarından eseri "Alman Ulusuna Nutuklar" ile ilişkilendirmektedir (Smith, 2000: 9).

Anderson (2015: 150-154) ise; millet kavramının ve milliyetçiliğin özel bir kültürel olgu türü olduğunu belirtmektedir. Buna göre; büyüme temelli endüstriyel toplumun gerekli bir bileşeni olan yüksek kültürü oluşturma lüzumundan dolayı milliyetçilik kültürel olarak homojen bir millet talep etmektedir. Matbaacılık ve toplulukların kendilerini millet olarak hayal etmelerine olanak sağlayan anadilde yazılan kitap üretiminin keşfi millet ve milliyetçiliğin ortaya çıkmasını sağlayan temel şartlardır. Böylece milliyetçilik yıkılan ve eriyen bir toplumsallıkla yeni toplumsallık arasında bir köprü işlevi görmektedir. Eski toplumsallığın benimsenmiş dilini, ifadesini, değerlerini harekete geçiren bambaşka yeni bir toplumsallığın kurulmasına önemli bir katkı sağlamaktadır (Kerestecioğlu, 2013: 318; Anderson, 2015: 54-62).

Etnik veya sivil her ne nitelikte olursa olsun milliyetçilik kültürle bağlantılıdır ve daha çok kültürel bir fenomendir. Milli bir kültür ve kimliğin oluşumu baskın etno-kültürel grupların kültürünün ağırlık kazanması anlamına gelmektedir. Modern bir devlette kültürel ve dilsel homojenliğin tüm bireyler için fırsat eşitliğini sağladığı düşünülmektedir. Zira dil bir toplumu diğerlerinden ayırt edici davranışları, değerleri sembolize eder. Aidiyet ve aşinalık hislerini yaratan ifade şekillerini üretir. Böylece milliyetçilik uygulamada ulusal bir kültür ve kimlik olarak baskın etno-kültürel grubun kültür ve kimliğine süreklilik kazandırmaktadır. Bu bakımdan batıda milliyetçi hareketlerin ortaya çıkması sadece etnik koşullara dayalı vatandaşlığı tanımlamaz; konu münhasıran etnik milliyetçiliğe dayalı

bireysel hak ve özgürlük talepleri üzerine kurulu değildir. Esasen kültürel bir boyuta da sahip olan milliyetçilik olgusu yegâne organik ve tarihsel bir bütünlüğü simgeleyen millete duyulan romantik bir inanca ve mistik bir algılayışa sahip olup halkın kendini yeniden tanımlamasına imkân vermesinden ötürü modernleşmenin bir aşaması olarak işlev görmektedir (Kylimcka, 1997: 56; Heywood, 2011: 197-207).

II. OSMANLI'DA MODERNLEŞME ve MİLLİYETÇİLİK

Modernleşme kavramsal açıdan; değişmeden Batılı ülkelerin ulaştığı olduğu gelişme çizgisine doğru bir farklılaşmayı anlatır. Ana temanın teknolojik olduğu bu değişim anlayışında ilerlemenin toplumsal plandaki tek ölçütü sanayileşmedir. Bu bakımdan modernleşmenin iktisadi kalkınmayla bütünleşmiş bir toplumsal süreç olduğu ve bu sürecin evrensel bir örüntü teşkil ettiği ileri sürülmektedir (Aydın, 2000: 22-24). Aydınlanma felsefesiyle ortaya çıkan ve geleneksel bilgi anlayışından ontolojik ve epistemolojik düzeyde bir kopuşu yansıtan modernleşmenin dört boyut üzerinde geliştiği belirtilmektedir.

Bunlardan birincisi; ekonomik boyuttur. Modernleşmenin ekonomik boyutu denildiğinde kapitalist üretim ilişkilerine dayanan endüstrileşmiş toplumsal bir düzen kastedilmektedir. İkincisi; bilgi, sanat ve ahlâk yaklaşımlarıdır. Bu aşamada Batı'da evrensel değerlerin üretilmesi iddiası vardır. Üçüncü boyut, geleneksel toplum bağlarından kurtulmuş, kendi aklı ile kendini yönlendiren bireyin doğmasını sağlamıştır. Geleneksel bağlardan kopmuş, bireyselleşmiş ve yurttaş konumuna çıkmış kişilerden oluşan bir toplum modern sayılabilir. Dördüncü boyut ise belirtilen ilk üç boyutun sonucunda oluşan kurumsal yapıyı ifade eder. Bu düzey kısaca ulus devlet olma ve demokratik süreçlere dayanma özellikleriyle özetlenir (Tekeli, 2012: 22-24).

Osmanlı devletinde modernleşme çeşitli aşamalardan geçmek suretiyle gelişen bir süreçtir. Birinci aşama; karşılaşılan sorunların çözümünü var olan sosyal ve siyasal sistem içinde arama dönemidir. 19. yüzyıla gelindiğinde devletin yapısal niteliğindeki bozulma; gelir kaynaklarının azalması, vergi sisteminin giderek yozlaşması ve ayanların kendi yörelerinde şehir aristokratları haline gelerek ulusal milliyetçi akımları tetikleyici bir işlev görmeleri, batıda buhar gücünün kullanılması ve bilimsel devrimlerin etkisiyle ticaret yollarının yön değiştirmesi gibi nedenlerle belirginleşmiştir. Bu sorunların üstesinden gelebilmek için Batı'dan ilk olarak askeri okullar örnek alınmıştır.

İkinci aşama; III. Selim döneminde modernite projelerinin geliştirildiği, Avrupa ülkelerinin tanınmaya başlandığı ve Osmanlı'nın içinde bulunduğu sorunları çözmek için batılı toplumlardan etkilendiği bir dönemi yansıtmaktadır. Bu dönemde Osmanlı'nın Batı başkentlerinde daimi elçiler bulundurmasından sonra Avrupa hakkında daha doğru ve sistemli bilgiler gelmeye başlamış, devlet buradaki siyasi ve ekonomik gelişmelerden daha sağlıklı bilgiye sahip olmuştur.

III. Selim askeri okullara önem verirken büyük ölçüde Fransız yardımından istifade etmiş, açılan askeri okullara Fransız subaylar ve öğretmenleri tayin etmiştir. Ayrıca dört yüz Avrupa kitabından müteşekkil bir kütüphane de bu dönemde kurulmuştur (Gümüšoğlu, 2014: 69).

1793 yılında padişaha tümüyle sadık yeni bir ordu (Nizam- Cedid) oluşturmak için gerekli adımlar atılmış ve bu ordu sayesinde devletin ayanlar ve ekonomik kaynaklar üzerindeki denetiminin artacağı düşünülmüştür (Karpat, 2014: 79-80). Üçüncü aşamayı simgeleyen 1839 yılında ilan edilen Tanzimat Fermanı ile modern devlet kavramının içeriğine dönük olarak yurttaş esaslı coğrafi bir bağlama sahip bir devlete geçilmesi zımnen öngörülmüştür. Ancak bu dönemde muhtar ve ihtiyar heyetleri gibi din dışı yönetim unsurlarının devreye girmesiyle geleneksel millet sisteminin yöneticilerinin otoriteleri sarsılmış, gayrimüslim tebaa üzerinde daha radikal ulusçuların etkinliği artmıştır. Fermanla kilise meclislerine ruhban olmayan üyelerin girmesi, askerlik ve hukuk alanlarındaki kazanımlarla birleşince gayrimüslim Osmanlı halklarının uluslaşma ve laikleşme süreci hızlanmıştır. Demokratikleştirici Tanzimat reformlarının ruhani liderlerin nüfuzlarını olumsuz etkilemesi milliyetçi ayaklanmaları desteklemelerine neden olmuş, emperyalist devletlerin büyükelçilik ve konsolosluklarıyla birlikte kiliselerde ayrılıkçı ayaklanmaların desteklenmelerine neden olmuş, emperyalist devletlerin büyükelçilik ve konsolosluklarıyla birlikte kiliseler de ayrılıkçı ayaklanmaların ideolojik ve askeri üsleri haline almıştır (Adıyeke, 1999: 255-257; Berkes, 2015: 228). Buna karşılık 1856 Islahat Fermanı eşit vatandaşlık ilkesini getirerek etnik ve dini bakımlardan farklı grupları “Osmanlılık” potasında eriterek, bunların devlete bağlılığını sağlamak ve devletin yaşama şansını yükseltmek amacını taşımıştır. Bu kapsamda modernite projesiyle yeni ilişki kurma biçimleri öneren, belli bir düzeyde iktidar talep eden, bunu kamu alanını etkileyerek gerçekleştirmeye çalışan, iktidar dışı kişi ve grupların siyasal düşünce ve hareketlerinin genişlediği görülmektedir (Tekeli, 2012: 20-23). Yalnızca Hıristiyan nüfusun haklarını ele alan Islahat Fermanı Avrupalı güçlerin garantörlüğünde Hıristiyanlara fermanla tanınan eşitlik, Müslüman bir devlette yaşamalarından dolayı Hıristiyanlar için yürürlükte olan özel yükümlülükleri ve sınırlamaları tamamen ortadan kaldırmıştır. 1839 ve özellikle 1856 yıllarındaki fermanlarla Avrupa’nın himayesi sayesinde Hıristiyan tebaa içinde kapitalist ekonominin hür yasalarına tabi olan ayrı toplumsal gruplar yükselmiştir. Bu süreç içinde etnik ve dini hisleri canlanan, ekonomik güç kazanan Hıristiyanlar milli bir kimlik duygusu edinmişlerdir (Karpat, 2014: 93-100). İngiltere, Fransa ve Rusya gibi büyük devletlerin her birinin azınlık haklarını bahane ederek devletin işlerine müdahalelerini arttırmaları Hıristiyanlığın aynı mezhebine mensup bireylerini milliyetleri itibarlarıyla ayrılığa düşürmüştür. Zira gerek Osmanlı’ya baskı yaparak Hıristiyan tebaasına yeni haklar tanınması yönünde ıslahat yapmak için zorlayan devletlerin, gerekse onların desteğini alan gayrimüslimlerin gerçek niyeti etnik ve dini esaslar istikametinde balkanları küçük müstakil hükümetler haline getirerek bölmek ve daha sonra Osmanlı ile olan bağlarını koparmaktı (Gümüšoğlu, 2014: 110-111).

Bunlara ilaveten modernleşmenin bir getirisi olarak modernist yaklaşımın milleti açıklama girişimlerinde önemli bir yer tutan iletişim araçlarının gelişmesinin devlete yansımaları da toplumsal dönüşümün önemli bir unsurunu oluşturmaktadır. Bu dönemin temel dinamiklerinden birisi edebiyatın kültürü yaymada, toplumsal sorunları kamuoyuna sunmada ve bunları toplum önünde tartışmaya açmada kullanılan araçlardan birisi olarak algılanmaya başlanmasıdır. Bu şekildeki matbaa kapitalizmi yerli dilde romanlar ve gazeteler basmaya yöneldiğinde ve bu yeni düşünce şeklini önce seçkinlere sonra da geniş halk yığınlarına iletildiğinde, yeni bir düşünsel topluluk şeklini de oluşturmuştur. Özellikle gazetelerin ve dil bilinci ve sevgisi, dolayısıyla bir dil ortaklığı yaratan romanların milliyetçilik duygusunun oluşum ve yaygınlaşmasında büyük rolü vardır. İletişim boyutu ideolojilerin ortaya çıkmasında ve siyasal akımlara dönüşmesinde başat bir role sahiptir. Bu nedenle milliyetçilik; ekonominin dünya ölçeğinde büyümesine paralel şekilde olgunlaşan ve Batı Avrupa’da ideal şeklini alıp dünyaya buradan yayılan kapitalizm ile onun kaçınılmaz sonuçları olan sanayileşme ve kitle haberleşme araçlarının gelişimiyle eş zamanlı bir olgudur (Aydın, 2000: 73).

Osmanlı Devleti’nde II. Abdülhamid döneminde modernleşmenin temel göstergeleri olan nüfusun büyümesi, şehirleşme, ticaretin genişlemesi ve modern matbaa gibi gelişmelerin hayata geçirildiği görülmektedir. Bir yandan da Avrupa ile ilişkilerin yoğunlaşması sonucunda Avrupa’nın genel etkisi ve ticari gücü her alanda hissedilir hale gelmiştir. Hristiyanlar arasında bir tüccar-seçkin grubunun ortaya çıkmasıyla beraber hızla modern okullar kurulmaya başlanmıştır. Tüccar seçkinlerin gözünde eğitim; ticaret ve aydınlanmanın, sonraları ise ulusal uyanışın, ayrılmaz bir parçası konumundaydı. Bunda din dışı lâik eğitim kurumlarının kurulup dinin eğitim üzerindeki denetiminin zayıflamasıyla birlikte eğitimin giderek üst sınıfların tekelinden çıkarak orta ve alt sınıflara doğru yaygınlaşması ve ortaya çıkmaya başlayan yeni seküler anlayışın milliyetçiliğin gelişimini de tetiklenmesinde etkili olmuştur (Yıldırım, 2014: 239). Böylece 19. yüzyıl sonlarında Osmanlı Hristiyanlarının eğitim sistemi Müslümanlarınkinden çok daha üstün bir konuma gelmiştir. 19. yüzyılda Hristiyan cemaatler içindeki sosyal düzende geçmiştekenden büyük ölçüde farklılaşmıştır. Artık sosyal açıdan yapılan sınıflandırmalarda en tepede patrik ve rahipler yer almıyordu. Bu konumu başta dış ticaretle uğraşanlar olmak üzere tüccarların ele geçirdiği gözlemlenmektedir. Ayrıca gayrimüslimler modern sektörde ortaya çıkan bankacılık, taşımacılık ve Avrupa menşeli malların satışı gibi yeni mesleklerle uğraşmaya başlamışlardır (Karpat, 2014: 103-110).

Modernleşmenin dördüncü ve son aşamasını imparatorluğun parçalanarak ulus devletlere dönüşmesi oluşturmaktadır. Bu aşamada açığa çıkan milliyetçiliğin vaatleri yaşanan modernleşmeyle benzerlikler göstermektedir. Farklı olanları dışarıda bırakan ve ortaklıklar üzerinden bir söylem geliştirerek bir “biz” yaratan milliyetçilik zamanla monolitik bir yapı kurmak için mücadele vermeye yönelecektir. Bu bağlamda modernleşme ve milliyetçilik; söylem düzeyinde evrensel bir uzlaşıya ihtiyaç duymayan, kalabalıkların uymasının veya inanmasının yeterli olduğu bir dünya görüşü olarak da tanımlanabilir (Aksakal, 2010: 246-247).

Milliyetçiliğin, devletin Balkan bölgelerinde diğer bölgelerine kıyasla daha erken bir tarihte ortaya çıkarak yaygınlık kazanması bu bölgelerin Batı Avrupa'yla olan dini ve kültürel yakınlığının yanı sıra fiziksel yakınlığıyla da ilişkilidir. Bu bölgeler Aydınlanma ve Fransız Devrimi fikirlerinin Osmanlı Devleti'ne ilk ulaştığı yerler olmaları dolayısıyla bu fikirlerin etkilerinin en erken ortaya çıktığı bölgeler olmuştur. Jelavich (2015: 195); 19. yüzyıl Balkan ulusal lider ve düşünürlerinin kökleri Batı Avrupa'da olan iki siyasi doktrinden derinden etkilendiğini ileri sürer. Kökleri 18. yüzyıl Aydınlanma düşüncesinde olan liberalizm ve temeli 19. yüzyıl tarihselciliği ve romantikliğinde bulunan milliyetçilik. Bu süreçte özellikle Osmanlı'nın giderek artan oranda dünya ekonomisinin bir parçası haline gelmesi ve Batı Avrupa devletleriyle yürütülen ticaretin artması da önemli bir etkidir. (Keyder; 2013: 29) ise; 18. yüzyıldan itibaren merkez karşısında belli bir bağımsızlık kazanmış çiftlik sahiplerinin Orta Avrupa'daki ticaret ağlarıyla olan bağlantıları sayesinde özelliklerini güçlendirebildikleri Balkanlarda 19. Yüzyıla gelindiğinde farklılaşma ve sınıf oluşum sürecinin ivme kazandığını, 19. yy boyunca Balkanlar daha da zenginleşip, eğitilmiş orta sınıflar ortaya çıkarken bölgenin Avrupa'ya yakınlığının milliyetçiliğe yönelik siyasal gelişmeleri hızlandırdığını belirtmektedir.

III. 19.YY'DA BALKANLARDAKİ MİLLİYETÇİLİK AKIMLARI

Osmanlı toplumunda millet dinsel bir topluluğa aidiyeti ifade etmektedir. Millet kavramıyla daha çok toplumsal bir teşkilatlanma, bir ruh hali ve tebaanın birbirine olan bakışı anlatılmaktadır. Osmanlı yönetimi millet kavramının dinsel içeriğe uygun olarak egemenliği altındaki toplulukları inanç ya da din esasına göre örgütlemiştir. 19. yüzyıla birlikte Osmanlılık uyrukluk, bir kimlik haline dönüşmüştür. Bu durumda yurttaşların din ölçütüne göre sınıflandırılması anlamına gelen millet sisteminin bozulmasıyla etnik kimlikler temelinde ayrılmaya gidilmiştir. Devlet tarafından Türk etnisitesinin diğer etnisiteler üzerinde egemen konuma gelmesiyle birlikte modern ulusallaşma süreci de başlamıştır (Ortaylı, 1999: 78-82). Avrupa'da oluşan milliyetçilik düşüncesi Osmanlı Devleti'ndeki azınlıklar için bağımsızlık hareketlerinin itici gücü olmuştur. Azınlıklarda başlayan ulusalcı hareketlerin önüne geçmek için alınan askerî ve idarî önlemlere rağmen Balkan ulusları bağımsızlıklarına dönük isyanları başlatmışlardır. Merkezi hükümetin zayıflaması, yeni fetihlerin gerçekleştirilememesi, yeniçerilerin faaliyetlerinin şehirlerden kırsal bölgelere doğru kayması ve Avrupa'da dönem itibarıyla artan enflasyonun eski ekonomik sistemleri güçsüzleştirilmesi, tımar sistemindeki bozulmalar bu isyanların başlıca nedenleri arasında sayılmaktadır (Stavrianos, 2000: 137).

Bu bölümde Balkan milliyetçiliğinin yansımaları olarak Sırp isyanı, Yunan isyanı, Eflâk ve Boğdan'daki isyanlar ile Bulgar ve Arnavutluk isyanları incelenmekte ve değerlendirilmektedir. Burada temsil edilen Balkan imgesi Batı ve Doğu'nun bir birleşimidir ve batılı olamayacak kadar Doğulu, Doğulu olamayacak kadar Batılı artık Şarklı olmamakla birlikte henüz Avrupalılaşamamış

olarak görülen Balkanlar ile Akdeniz arasında yaşayan halklar olarak anlaşılmalıdır (Todorova, 1994: 453-483).

Balkanlarda çıkan ulusçu ayaklanmalar şöyle sıralanmaktadır:

✓ **Sırp İsyanı:** Sırbistan Osmanlı topraklarına Fatih döneminde 1459 yılında katılmıştır. Fetihden sonra Sırlara dil ve din hürriyetiyle, kendilerini geleneklerine göre idare etme imtiyazları da verilmiştir. 19.yy'da Panslavizm hareketiyle Rusya'nın Avrupa'daki Rus etkisini yayma ve güçlendirme politikası Bulgarlar, Çekler, Slovaklar, Polonyalılar ve Güney Slavlar kadar Sırlar üzerinde de etkisini hissettirmiştir Slav ırkını temsil eden Ruslara göre güneydoğu Avrupa'daki Slav topluluklarıyla olan dilsel ve kültürel birlikleri bir anlamda siyasi bütünleşmeyi zorunlu kılmaktadır. Panslavizm'in şovenist karakteri de Rusların Slav halkının doğal lideri ve Slavların kültürel ve manevi anlamda Orta ve Batı Avrupa halklarından daha üstün olduğu inancından kaynaklanmaktadır (Kerestecioğlu, 2013: 339; Heywood, 2011: 217). Rusya'nın Balkan Slavları ile ilişkileri Batı Avrupa'nın tersine ticaretle değil; kilise aracılığıyla olmuştur. Bu bakımdan Sırp Ortodoks Kilisesi halk arasında bağımsızlık idealini sürekli canlı tutmak istemiştir. Aynı dine mensup olmanın oluşturduğu bağlılık ile Sırp halkı üzerinde milli bir şuur oluşturmaya çalışan kilise isyan hareketlerine açık destek vermiştir. Balkanlardaki milli uyanışta kilisenin öncülüğünü geç vakitlere kadar kaybetmeyişinin asıl sebebi kilise mensuplarının laik eğitim ve dünya görüşünü benimsemekteki kabiliyetleri olmuştur. Tarih, coğrafya gibi konularda ilk popüler eserleri onlar kaleme almışlardır (Ortaylı, 2012: 379). Ayrıca iltizam usulüyle Sırp topraklarının "dayı" isimli sipahilere verilmesi ile birlikte gitgide artan şikâyetlere Bab-ı âli hükümetinin herhangi bir çözüm bulamaması isyan kıvılcımını ateşlemiştir. 1806'da Kara Yorgi öncülüğünde başlayan isyan hareketi 1815'de Miloş Obreoviç tarafından sürdürülmüş, Sırlara Rusya'nın yardım etmesi tehlikesi üzerine Osmanlı Sırbistan'a imtiyazlı prenslik statüsü tanımıştır. Böylece Sırbistan iç işlerinde bağımsız, dışişlerinde ise Osmanlı Devleti'ne bağlı bir hale gelmiştir. 1877-1878 Osmanlı-Rus savaşı sonucu toplanan Berlin Kongresi'yle Sırbistan tamamen bağımsızlığını elde etmiştir (Kocabaş, 1986: 60-65).

✓ **Yunan İsyanı:** Yunan ulusal hareketinin başlamasında yabancı ülkelerle sıkı bir iletişim içinde bulunan tüccarların rolü büyük önem taşımaktadır. Bu ulusal hareket kısmen batıdaki siyasal akımlarla beslenmiş ve Rusya ile Avrupa'daki diğer büyük güçler tarafından da hararetli bir biçimde desteklenmiştir (Ortaylı, 2014: 74). Avrupa ülkeleri ile kurulan temaslarla Rum şair, tarihçi ve yazarları Avrupa aydınlarının hürriyet ve egemenlik düşüncelerinden haberdar olmuşlar ve 18.yy'ın ikinci yarısından itibaren Yunanistan'ın bağımsızlığı, eski Doğu Roma İmparatorluğu'nun yeniden canlandırılması konularında yazılar kaleme almışlardır. Bu yazılar Yunan toplumunda özgürlük, eşitlik, bağımsızlık gibi düşüncelerin benimsenmesinde oldukça etkili olmuştur. İlk ayaklanma 1821'de Aleksandr İpsilanti öncülüğünde Kırım'da başlatılmış, ancak bu isyanın ilerleyişi Eflâk'ta durdurulmuştur. Aynı yıl Mora'da başlayan isyana tüm halkın katılmasında yerel papazların da rolü büyüktür. Bu isyanda en önemli itici rol Fransız Devrimine karşı açık bir biçimde sempati duyan ve

kırsal kesimdeki köylülerin sıkıntılarına ortak olan Ortodoks Kilisesi'nin alt düzey ruhban sınıfı tarafından oynanmıştır (Glenny, 2001: 40-43). Bu durum Zawadski'nin dikkat çektiği gibi (2010: 209-244), milliyetçiliğin kuvvetli bir şekilde etnikleştirildiğinde dinin milleti organik ve kolektif bir varlık olarak yeniden temellendirmenin bir aracı haline geldiğini göstermektedir. Dönemin padişahı II. Mahmut'un Mısır Valisi Kavalalı Mehmet Ali Paşa'dan yardım istemesi ile isyanın bastırılmasında önemli bir aşama kaydedilmişse de Avrupa devletlerin müdahaleleriyle isyan yeni bir aşamaya girmiştir. 1829 Osmanlı-Rus harbinin kaybedilmesi sonucunda imzalanan Edirne Barışı ile Yunanistan bağımsızlığını elde etmiştir (Karal, 2011: 115-120).

✓ **Eflâk ve Boğdan'daki İsyancılar:** Eflâk ve Boğdan Osmanlı hâkimiyetinden sonra yarı müstakil bir devlet olup aristokrat bir sınıfa mensup "Boyar Reisleri" adı da verilen yerli boyarlardan tayin edilen ve gerektiğinde değiştirilen iki voyvodanın idaresine verilmiştir (Ortaylı, 2015: 160-161). 19.yy'a gelindiğinde Romen ulusal hareketi dinsel olmaktan çok Romenlerin kendilerini edebi ve kültürel bir biçimde ifade ettiği bir akım olarak öncelikle Transilvanya'da başlamıştır. 1829'da Eflâk ve Boğdan'ın Osmanlı Devleti'ne bağlılığı kabul edilse de Rusya'nın bölgedeki etkinliği giderek güçlenmiştir. 1831-1832 yıllarındaki anayasal düzenlemeler bizzat Rusya'nın gözetimi altında gerçekleştirilmiştir. Bu düzenlemeler prens ve boyarların mevcut güçlerine dokunmayan muhafazakâr bir modernleşmeyi temsil etmektedir. Ancak bölgedeki ekonomik faaliyetlerin canlanması, toprak sahibi boyarlarla köylüler arasındaki gerilim Eflâk ve Boğdan'ın birleşmesine yol açacak çabaların önünü açmıştır. Eflâk ve Boğdan 1859'da Romanya adı altında birleşerek 1877 Berlin Kongresi sonucunda bağımsız bir devlet haline gelmiştir (Karpat, 2012: 295-303).

✓ **Bulgar ve Arnavutluk İsyancıları:** 19.yy ile birlikte özgürlükçü akımların etkisini hissettirdiği yerlerden biri de Bulgaristan olmuştur. Bu yüzyıla dek sadece günlük hayatta kullanılan Bulgarca edebiyat ve eğitimde de kullanılmaya başlanmış, Svobo'da (Özgürlük) ve Nezavisimost (Bağımsızlık) gibi gazeteler Bulgar milliyetçiliğinin köriklenmesinde önemli rol oynamıştır (Köksal, 2005: 140-150). 1845'de İstanbul'da Bulgar Kilisesi'nin kurulmasıyla Bulgarca konuşan dinsel cemaatler etnik cemaatler haline dönüşerek giderek kendilerini Bulgar yurttaşları olarak görmeyi öğrenmişlerdir. Bulgarlar arasında bir birlik duygusu yaratan ve Bulgar vatandaşlığı kimliğinin açığa çıkmasını sağlayan en önemli faktör de Fener Rum Patrikhanesi'ne karşı verdikleri bağımsız bir kilise kurma mücadelesi olmuştur. Ulusal açıdan Bulgaristan'ın bağımsızlığı 1875'te Bosna Hersek'te başlayan isyanın sonunda Osmanlı-Rus Savaşı'na dönüşmesi sonucunda gerçekleşmiştir (Karpat, 2012: 261-295). Balkanlarda Osmanlı Devleti'nden en son ayrılan devlet ise Arnavutluk'tur. Osmanlı Devleti'nin 1830'lardan itibaren vergileri arttırması ve zorunlu askerliği uygulamaya koyması gibi ekonomik nedenler Arnavutluk'ta çıkan ayaklanmaların başlıca sebepleridir. Arnavutluk olayları devletin Rumeli ve Makedonya bölgesinde tamamen zafiyete uğramasına yol açacak I. Balkan Savaşı'nı da tetiklemiştir. Savaş devam ederken Temmuz 1912'de Arnavutluk'taki bölgelerin tamamında isyanlar sürmüştür. Arnavutlar 28 Kasım 1912'de tamamen bağımsızlıklarını ilân

---

etmişlerdir (Vickers, 2014: 15-35). Diğer Balkan uluslarıyla karşılaştırıldığında Arnavutluk'un bağımsızlığını kazanmasında dinsel ve dil faktörlerin çok da etkili bir rol oynamadığı görülmektedir.

Hobsbawn (2014: 120-130); 1870-1918 arasında ortaya çıkan milliyetçilik hareketlerinin bazı önemli özelliklere sahip olduğunu belirtmektedir. Buna göre; artık kendisini millet olarak sayan her halk topluluğu kendi kaderini tayin hakkına sahip olduğunu düşünmüştür. Milliyetçiliğin ilk ortaya çıkışında merkezi bir önemi olmayan etnik köken ile dil millet olmanın neredeyse tek kıstası haline gelmiştir ve milliyetçilik aynı dine mensubiyetin verdiği bağımsızlık istekleri ile muhafazakâr sağa doğru kaymıştır. Buradan hareketle Balkanlardaki milliyetçilik hareketlerinde ulusal bir bilincin din ve dil aracılığıyla öncelikle oluşturulduğu, bunun devlet yönetimindeki siyasi ve ekonomik bozulmayla birlikte derinlik kazandığı, dış güçlerin desteğiyle çok uluslu devlet yapılanması üzerinde özgürlük ve eşitlik yönündeki baskıların arttığı gözlemlenmektedir. Böylelikle ortak kültürel ve etnik kimliği paylaşan, kendi kendini yönetme hakkı kazanan Balkan halkları ulusallık ve vatandaşlığı eş zamanlı ve birbirine paralel biçimde elde etmişlerdir.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Milliyetçilik din ve dil gibi ortak özelliklere sahip belli bir etnik gruba kimlik tanınması sürecinde önemli işlevlere sahip bir ideolojidir. Fransız Devrimi sonrasında özgürlük, eşitlik ve insan haklarının temini konusunda artan talepler milliyetçilik hareketlerinin oluşumuna zemin hazırlamıştır. Bu dönemle birlikte belli bir toprak parçası üzerinde yaşayan bireyler arasında millet olma bilinciyle siyasal açıdan eşitliğin sağlanması, vatandaşların çeşitli siyasal, sosyo-kültürel ve ekonomik haklara sahip kılınarak özgürce etkin bir ulus devlet modeli içinde yaşayabilmeleri düşüncesi egemen olmuştur. Modernleşme süreci ile birlikte sanayi devriminin büyük kitleleri kentlerde yaşamaya zorlanması, eğitim ve kültür seviyesindeki artışlar, ticaret seviyesindeki yükselme ile toplumsal refahın giderek yükselmesi çok uluslu devletlerde yaşayan çeşitli toplulukların siyaset kurumuna yönelik taleplerini artırmasına yol açmıştır.

Osmanlı Devleti'nde 18. yüzyılın son on yılında başlayan modernleşme hareketi öncelikle isyan eden ayanlara boyun eğdirebilecek ve devletin ekonomik kaynaklar üzerindeki denetimini sağlayabilecek merkezi bir ordu kurmayı amaçlamıştır. Ancak bu tür bir merkezileşme hareketi sonucunda mevcut siyasal ve sosyal ikilem derinleşmiş ve bu ikilemlere ideolojik, örgütsel ve kültürel boyutlar da eklenmiştir. Yürütülen modernleşme çalışmaları sadece devletin bekasına yönelik ideolojik bir gereklilik olarak algılanmıştır. Devlet modernleşmenin kitlesel bir iletişim, okuryazarlık ve yüksek yaşam standartları gibi somut ve pratik yönlerini görmezden geldiği için halkın karar alma mekanizmalarına katılımı sınırlı kalmıştır. Modernleşme ile girilen süreçteki yeni düşünceler ve bunlara dayalı somut talepler gerek Batılılaşma adı altında geliştirilen politikalar gerekse de batılı kavram ve kurumların devlet yapısı içinde karşılığını bulmasıyla sonuçlanırken; diğer yandan fikirselsel,

siyasal ve toplumsal alanda milli kimliklerin oluşmasına zemin teşkil ederek devlete karşı mücadeleye girişen milliyetçi düşünce ve hareketlere de ivme kazandırmıştır. Milli kimliklerin gelişmesi sonucunda Balkanlarda toprak bütünlüğüne dayanan yeni devletler kurulmuştur. Bu nedenle “ulus” kavramı kapitalizmle birlikte ortaya çıkan modern ve tarihsel bir içeriğe sahiptir. Kavramın içeriği belli bir etniyi niteleyen özelliklerine ek olarak eşit yurttaşlık haklarının ve bilincinin varlığını ve geniş ölçekli sınırları belli olan bir toprak parçası ile nüfus çerçevesinde gerçekleşmiş ekonomik eklemlenmeyi de tanımına katan siyasal ve ideolojik genişlik arz etmektedir.

Modernleşme bağlamında ele alındığında, milliyetçilik aynı zamanda kültürel bir olgu olarak görülmelidir. Kültürel açıdan dini ve dili ortak, gelenek ve görenekleri birbirine benzer, aynı kaderi paylaşan, çeşitli toplumsal olaylara karşı ortak tepkilerde bulunan homojen bir millet talep etmektedir. Bu yönüyle milliyetçilik halka dayalı öz yönetim ve milli çıkarlara uygun olarak halk adına ve halk tarafından yönetim fikirlerine vurguda bulunmaktadır. Özellikle artan matbaacılık faaliyetleriyle ana dilde yazılan basılı kitap sayısındaki artışlar farklı milletlere mensup okuryazar ve aydın kitle arasındaki milliyetçilik duygularını perçinlemiştir.

19.yy. milliyetçilik hareketlerinin en olumsuz etkisi çok uluslu imparatorluklardaki azınlıkların başlatmış olduğu isyanlardır. Osmanlı Devleti Balkan halklarının kişisel özgürlüklerini korumalarına imkân tanıyarak din ve dillerine herhangi bir müdahalede bulunmamıştır ve etnik temelde bir millet tanımlaması yoluna gitmemiştir. Ancak 19.yy’da Avrupa’nın askerî ve siyasi müdahaleleri, piyasa ekonomisi sisteminin hızlı bir biçimde gelişimi, Fransız Devrimi ile birlikte egemenlik, özgürlük, eşitlik, insan hakları gibi değerlere verilen önemdeki artış, bireysel haklardaki gelişmeler devlet içindeki yerel Hıristiyan unsurları etkilemiştir. Siyasal hak taleplerinin yeterince karşılanamaması, ortak dini ve kültürel özelliklere sahip olma, dış devletlerin açıkça teşvik ve kışkırtmaları sonucunda Balkan ulusları Osmanlı Devleti’ne karşı isyan etmiştir. Balkanlarda gerçekleşen isyanlarda etnik ve sosyal kimliğin belirlenmesi üzerinde etkili bir rol oynayan din faktörünün yeri önemlidir. 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı gerçekleşen isyanların çoğunun başarıyla sonuçlanmasına neden olmuştur. Savaş sonucunda imzalanan Berlin Anlaşması’yla Osmanlı Devleti Balkanlardaki topraklarının çoğunu kaybetmiştir. Balkanlardaki son toprak parçası olan Arnavutluk’un 1912’de bağımsızlığını kazanmasıyla devletin çok uluslu niteliğini yitirdiği görülmektedir. 19.yy’da Balkanlarda ortaya çıkan milliyetçilik hareketlerinin en önemli karakteristiği kendi kendini yönetme hakkı da denilen her ulusun kendi kaderini milli değerlerini göz önünde tutarak oluşturmaya çabalamasıdır. Etnik bir gruba mensubiyetin körüklediği bu hareketler modernitenin getirdiği sosyal, kültürel ve ekonomik şartlar dâhilinde kendisine siyasal bir zemin oluşturarak anlam kazanmıştır. Sonuç olarak modernleşme sürecinin milliyetçiliğin güçlenmesine katkıda bulunduğu görülmektedir. Böylece çok uluslu devlet yapılanmaları “millet” eksenli bir dönüşüme tabi tutulmuştur.

KAYNAKÇA

- ADIYEKE, Nuri (1999), “Islahat Fermanı Öncesinde Osmanlı İmparatorluğu’nda Millet Sistemi ve Gayrimüslimlerin Yaşantılarına Dair”, **Osmanlı**, (Edt: Güler Eren), C.IV, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, ss.255-261.
- AKSAKAL, Hasan (2010), “Türk Modernleşmesinin Ambivalent Doğası: Modernleşme, Milliyetçilik, Medeniyet İlişkisi Üzerinden Türkiye’yi Okumak”, **ZFWT: Journal of World of Turks**, Vol.2, No.1, ss.245-264.
- ANDERSON, Benedict (2015), **Hayali Cemaatler: Milliyetçiliğin Kökenleri ve Yayılması**, (Çev. İskender Savaşır), Metis Yayınları, 8. Baskı, İstanbul.
- AYDIN, Suavi (2000), **Modernleşme ve Milliyetçilik**, Gündoğan Yayınları, İkinci Baskı, İstanbul.
- BERKES, Niyazi (2015), **Türkiye’de Çağdaşlaşma**, (Der. Ahmet Kuyaş), Yapı Kredi Yayınları, Yirmi Birinci Baskı, İstanbul.
- CALHOUN, Craig (2009), **Milliyetçilik**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İkinci Basım, İstanbul.
- GELLNER, Ernest (2013), **Uluslar ve Ulusçuluk**, (Çev. Büşra Ersanlı, Günay Göksoy Özdoğan), Hil Yayınları, İstanbul.
- GLENNY, Misha (2001), **Balkanlar 1804-1999: Milliyetçilik, Savaş ve Büyük Göçler**, Sabah Kitapları, İstanbul.
- GÜMÜŞOĞLU, Hasan (2014), **Devlet-i Aliyye’nin Sonbaharı: Osmanlı ve Modernleşme**, Ensar Yayınları, İstanbul.
- JELAVICH, Barbara (2015), **Balkan Tarihi**, Cilt 1: 18. ve 19. Yüzyıllar, Küre Yayınları, Dördüncü Baskı, İstanbul.
- HEYWOOD, Andrew (2011), **Siyasi İdeolojiler**, Adres Yayınları, Üçüncü Baskı, Ankara.
- HOBBSAWN, Erich John (2014), **Milletler ve Milliyetçilik: Program, Mit, Gerçeklik**, (Çev. Osman Akınhay), Ayrıntı Yayınları, 5. Baskı, İstanbul.
- KARAL, Enver Ziya (2011), **Osmanlı Tarihi**, Cilt: V- IX, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.
- KARPAT, Kemal (2012), **Balkanlarda Osmanlı Mirası ve Milliyetçilik**, Timaş Yayınları, İstanbul.
- KARPAT, Kemal, (2014), **Osmanlı Modernleşmesi: Toplum, Kuramsal Değişim ve Nüfus**, Timaş Yayınları, İkinci Baskı, İstanbul.
- KERESTECİOĞLU, İnci Özkan (2013), “Milliyetçilik: Uyuyan Güzeli Uyandıran Prensten, Frankeştayn’ın Canavarına”, **19.yy’dan 20.yy’a Modern Siyasal İdeolojiler**, (Der. Birsan Örs), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 6. Baskı, İstanbul, ss.307-350.
- KERESTECİOĞLU, İnci Özkan (2001), “Milliyetçilik ve Modernleşme İlişkisi Üzerine”, **İstanbul Üniversitesi SBF Dergisi**, No: 23-24, ss.195-200.
- KEYDER, Çağlar (2013), **Memalik-i Osmaniye’den Avrupa Birliği’ne**, İletişim Yayınları, Beşinci Baskı, İstanbul.

-
- KOCABAŞ, Süleyman (1986), **Avrupa Türkiye'sinin Kaybı ve Balkanlar'da Panslavizm**, Vatan Yayınları, İstanbul.
- KÖKSAL, Osman (2005), Certain Reforms Conducted in Bulgaria in the post-Tanzimat Era and the Establishment of the Danube Province, **Turkish Review of Balkan Studies**, Annual 2005/10, İstanbul.
- KYMLICKA, William (1997), "Rethinking the Sources of Nationalism: Commentary on Taylor", (Eds. Robert Mckim and Jeff Macmahan), **The Morality of Nationalism**, Oxford University Press, USA, pp.56-65.
- ORTAYLI, İlber (1999), "Osmanlı Kimliği", **Cogito Dergisi**, Sayı: 19, İstanbul, ss.79-86.
- ORTAYLI, İlber (2012), **Türkiye Teşkilât ve İdare Tarihi**, Cedit Neşriyat, Dördüncü Baskı, Ankara.
- ORTAYLI, İlber (2014), **İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı**, Timaş Yayınları, İstanbul.
- ORTAYLI, İlber (2015), **Osmanlı'yı Yeniden Keşfetmek-1**, Timaş Yayınları, İstanbul.
- STAVRIANOS, Leften Stavrov (2000), **The Balkans since 1453**, Hurst&Company, London.
- SMITH, Antony (2000), "Theories of Nationalism: Alternative Models of Nation Formation", (Edt: Michael Leifer), **Asian Nationalism**, Routledge, London, pp.1-21.
- ŞAHİN, Köksal (2007), "Bir İdeoloji Olarak Milliyetçilik", **Akademik Bakış**, Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi, Sayı:12, ss.1-9.
- TEKELİ, İlhan (2012), "Türkiye'de Siyasal Düşüncenin Gelişimi Konusunda Bir Üst Anlatı", **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce-3: Modernleşme ve Batıcılık**, Altıncı Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, ss.20-42.
- TODOROVA, Maria (1994), "The Balkans: From Discovery to Invention", **Slavic Review**, Vol. 53, No.2, pp. 453-483.
- VICKERS, Miranda (2014), **The Albanians: A Modern History**, I.B. Tauris, London.
- YILMAZ, Aytekin (2013), **Çağdaş Siyasal Akımlar: Modern Demokraside Yeni Arayışlar**, İkinci Baskı, Vadi Yayınları, Ankara.

OSMANLIDA MESLEKİ TEKNİK EĞİTİM KURUMLARI: KONDÜKTÖR MEKTEBİ**Kemal SAYLAN¹****ÖZ**

Sanayi inkılabıyla birlikte sanayi ve endüstride bir hayli mesafe kat eden Avrupa devletleri XIX. yüzyıla teknik üstünlüğü elinde bulundurarak girmiştir. Osmanlı Devleti de Avrupa'daki gelişmelere paralel olarak teknik alanda eğitim veren yeni müesseseler açmaya başlamıştır. İlk örnekleri askeri teknik eğitim alanında görülen bu müesseseler Osmanlı ülkesinde yeni bir bilim ve eğitim anlayışını ortaya çıkarmıştır.

Tanzimat'la birlikte teknik alanda yenileşmek için kurumsallaşmaya gidilmiş ve teknik meslek okulları açılmaya başlanmıştır. II. Abdülhamid ve II. Meşrutiyet dönemlerinde artan ihtiyaç nedeniyle daha da çeşitlilik arz eden bu okullar, cumhuriyet döneminde ise yükseköğretimin şekillenmesinde önemli roller üstlenmişlerdir.

Bu çalışmada ülkede ara elamana duyulan ihtiyaca binaen mühendislere yardımcı olacak teknikerler yetiştirmek amacıyla açılan teknik eğitim kurumlarından biri olan Kondüktör Mektebi incelenecektir. Çalışmada mektebin talimatnamesi, açılışı ve gelişimi üzerinde durulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Kondüktör, talimatname, mektep, teknik eğitim.

**VOCATIONAL AND TECHNICAL EDUCATION INSTITUTIONS IN OSMANLI:
CONDUCTOR SCHOOL****ABSTRACT**

European countries entered 19th century with technical advantage which progressed in industry with industrial revolution. With parallel to these developments the Ottoman Empire also founded new institutions which serve education in technical areas. These institutions, their first examples in military areas, revealed a new science and educational perspective in Ottoman Country.

With Tanzimat, it was institutionalized and technical vocational schools were founded in technical areas. These schools which showed diversity due to increasing demands in Abdulhamid II and Meşrutiyet II periods and played important roles in shaping high educations in republican period.

In this study, conductor schools which trained technical personnel to help engineers with increasing need to staff will be examined. In the study, the attention will be paid to the ordinance, opening and development of this school.

Keywords: Conductor, ordinance, school, technical education.

---

¹ Yrd. Doç. Dr., Gümüşhane Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, kemalsaylan52@gmail.com

---

GİRİŞ

XVIII. yüzyılda sanayi inkılabını gerçekleştiren Avrupa devletleri, teknik üstünlüğü sayesinde ilerlemiş ve XIX. yüzyıla sanayi ve endüstri alanında bir hayli mesafe kat etmiş olarak girmişlerdir (Çınar, 2007: 2). Osmanlı Devleti de Avrupa'daki gelişmelere paralel olarak yeni bilimi öğretecek eğitim müesseseleri kurmaya başlamıştır. İlk örnekleri askeri teknik eğitim alanında görülen bu müesseseler devletin içinde yeni bir bilim ve eğitim anlayışını beraberinde getirmiştir (İhsanoğlu, 1999: 278). Eğitim sistemindeki bu yenileşmeler Osmanlı Devleti'nin çağı yakalaması adına olumlu gelişmeleri beraberinde getirmiş, çağdaş bilimlere olan ilgiyi artırmıştır. Bu kapsamda açılan ilk mesleki teknik eğitim kurumu Hendesehane'dir. 1734 yılında açılan bu okul aynı zamanda Osmanlı Devleti'nde ileride açılacak askeri ve sivil mühendislik okullarının temelini oluşturacaktır (Başar, 2004: 37). Bunu daha sonra 1775'de açılan Mühendishane-i Bahri Hümayun (Deniz Mühendishanesi) ve 1795 yılında açılan Mühendishane-i Berri Hümayun (Kara Mühendishanesi) takip edecektir (Beydilli, 2006: 514; Beydilli, 2006, 516).

XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Osmanlı Devleti'nde geniş bir uygulama sahası bulan modern teknolojiler, buhar ve daha sonraları elektrik gücüne dayalı olarak çalışan endüstri kuruluşları, küçük sanayi işletmeleri, telgraf ve demiryolları, karayolları ve sivil inşaatlar devletin mühendis ihtiyacını artırmıştır. Devlet başlangıçta bu ihtiyacını kısmen askeri mühendis kısmen de yabancı uzman veya Avrupa'da eğitim görmüş olan gayrimüslimler vasıtasıyla karşılamaya çalışmıştır. Ancak bu tedbirlerin ihtiyacı karşılamaya yeterli olmaması küçük çapta sivil alanlarda teknik eleman yetiştirmek üzere bazı mekteplerin açılmasını zorunlu kılmıştır (İhsanoğlu, 1999: 286).

Osmanlı'da mesleki teknik eğitimin yaygınlaştırılması gerekliliği Tanzimat'ın ilanından sonra sıkça dile getirilmeye başlanmıştır (Yıldırım-Şahin, 2015: 82-83). Bu nedenle Tanzimat'la birlikte teknik alanda yenileşmek için kurumsallaşmaya gidilmiş ve teknik okullar kurulması yolunda ciddi adımlar atılmıştır. Bu dönemden itibaren açılan meslek okullarından bazıları şunlardır: Askeri Baytar Mektebi, Ziraat Talimnamesi, Ebe Mektebi, Darümuallimin, Orman ve Maden Mektebi, Telgraf Mektebi, Sanayi Mektebi, Lisan Mektebi, Eczacı Mektebi, Kaptan ve Çarkçı Mektebi, Kız Sanayi Mektebi ve Müze Mektebi, Fenn-i Resim ve Mimari Mektebi, Sanayi-i Nefise Mektebi, Ticaret Mektebi, Darülameliyat, Hendese-i Mülkiye Mektebi, Numunebağı ve Aşı Ameliyat Mektebi, Dilsizler ve Körler Mektebi, Polis Dershanesi, Aşı Memurları Mektebi'dir (Ergin, 1977: 827, 1594; Akyüz, 2001: 157-159).

Tanzimat'ın ilanından sonra açılmaya başlanan mesleki teknik eğitim kurumları, II. Abdülhamid ve II. Meşrutiyet dönemlerinde artan ihtiyaç nedeniyle daha da çeşitlilik arz etmiştir. Bu dönemlerde mesleki teknik eğitim veren kurumlara yenileri eklenmiştir. Bu dönemde açılan bazı mesleki teknik eğitim kurumları ise şunlardır: Dişçi Mektebi, Müzik Mektebi, Kondüktör Mektebi,

Darülbedayi (Tiyatro Mektebi), Çırak Mektepleri, Darüleytamlar, Tabip Muavinleri Mektebi, Şimendifer Memurları Mektebi, Darüelhan (Konservatuvar)'dır (Ergin, 1977: 1595).

Bu çalışmada Osmanlı Devleti'nde Tanzimat'la birlikte açılmaya başlayan mesleki teknik eğitim kurumlarından biri olan Kondüktör Mektebi incelenecektir. Daha önce Tanzimat'la birlikte açılan mesleki teknik kurumlarından bazılarıyla ilgili farklı çalışmalar yapılmıştır.² Ancak Kondüktör Mektebi'yle ilgili yapılmış müstakil bir çalışma bulunmamaktadır. Bununla birlikte konuyla ilgili *Türkiye Maarif Tarihi, Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü* ile *İstanbul Teknik Üniversitesi ve Mühendislik Tarihimiz* adlı eserlerde Kondüktör Mektebi'ne dair bölümler ayrılmıştır (Ergin, 1977: 1516-1518; Pakalın, 1983: 292-293; Karaca, 2012: 154-155). Ayrıca *XIX. yüzyılda Osmanlı Devletinde Mesleki ve Teknik Eğitim* ile *II. Meşrutiyet Dönemi'nde Mesleki ve Teknik Eğitim Okulları (1908-1918)* adlı yüksek lisans tezlerinde Kondüktör Mektebi hakkında kısa bölümler yer almaktadır (Ak, 2006: 67; Çınar, 2007: 105-106). Bunlar haricinde *Dârülfünûn Tarihçesine Giriş (II), Üçüncü Teşebbüs: Dârülfünûn-ı Sultanî* adlı makalede Kondüktör Mektebi'yle ilgili birkaç paragraflık bilgi bulunmaktadır (İhsanoğlu, 1993: 219).

Türkiye Maarif Tarihi adlı eserde okulun açılışı, okul binasının fiziki durumunda yaşanan değişiklikler ve eğitim programıyla ilgili 2,5 sayfalık bilgi bulunmaktadır. *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*'nde yer alan bilgiler *Türkiye Maarif Tarihi* adlı eserin tekrarı mahiyetindedir. *İstanbul Teknik Üniversitesi ve Mühendislik Tarihimiz* adlı eserde ayrılan bölüm ise ikinci el kaynakların bir derlemesi şeklindedir.

Dârülfünûn Tarihçesine Giriş (II), Üçüncü Teşebbüs: Dârülfünûn-ı Sultanî adlı makalede Kondüktör Mektebi'nin 1876'da açılan Turuk u Maâbir Mektebi'ne bağlı iki yıllık eğitim veren bir okul olduğu, bu okuldan mezun olanların kondüktör unvanına nail olacakları belirtilmektedir. Makalede bu mekteple ilgili "Turuk u Maâbir Mektebi'ne bağlı ve iki yıllık eğitim veren Kondüktör Mektebi'nin de açılmış olduğunu zannetmekteyiz. Bu mektep hakkında Reglement'da ekli programından başka bir malumat bulunmamaktadır. Muhtemelen Mühendislik Mektebi'nden daha alt seviyede eğitim görmek isteyen talebelerin devam ettikleri bir mektep olmalıdır" şeklinde kanaat bildirilmektedir (*Düstur*, 1293: 442).

² Bu çalışmalardan bazıları şunlardır: Bayram Kodaman, 'Tanzimattan 2. Meşrutiyete Kadar Sanayi Mektepleri', *Türkiye'nin Sosyal ve Ekonomik Tarihi (1071- 1920)*, Editör: Osman Okyar-Halil İnalçık, Ankara, 1980; Cemil Öztürk, "Türkiye'de Mesleki Eğitimin Doğuşu I: İslâhaneler", *Hakkı Dursun Yılmaz'a Armağan*, Ankara 1995; Yaşar Semiz-Recai Kuş, "Konya Sanayi Mektebi", Editör: Yusuf Küçükdağ, Konya Kitabı V, Konya, 2003; Yaşar Semiz-Recai Kuş, "Osmanlıda Mesleki Teknik Eğitim, İstanbul Sanayi Mektebi (1869-1930)", *Şelçuk Üniversitesi Türkiyat Aratırmaları Dergisi*, Sayı: 15, 2004, s. 275-295; Mehmet Ali Yıldırım, "Osmanlı Vilayetlerinde Mesleki-Teknik Eğitimin Gelişimine Bakışlar: Bursa Sanayi Mektebi", *Karadeniz Araştırmaları*, Sayı: 37, 2013, s. 71-90; Ramazan Günay-Halil İbrahim Görür, "Osmanlı Devleti'nde Sağır, Dilsiz ve A'ma Mektebi", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 32, Sayı: 53, 2013, s. 55-76; Sevtap Kadioğlu, "Osmanlı Döneminde Türkiye'de Ziraat Okulları Üzerine Notlar ve Tedrisatı Ziraiye Nizamnamesi", *Kutadgubilig*, Sayı: 8, 2005, s. 239-257.

XIX. yüzyılda Osmanlı Devletinde Mesleki ve Teknik Eğitim ile II. Meşrutiyet Dönemi'nde Mesleki ve Teknik Eğitim Okulları (1908-1918) adlı yüksek lisans tezlerinde yine Kondüktör Mektebi'ne ayrılan bölüm ikinci el kaynaklardan yararlanılarak hazırlanmıştır.

Giriş ve sonuç bölümleriyle birlikte 4 bölümden oluşan çalışmamızın Kondüktör Mektebi'yle ilgili yapılmış ilk müstakil çalışma olacağı kanaatindeyiz. Bu çalışmada yukarıdakilerden farklı olarak Milli Kütüphane'nin Nadir Eserler Bölümü'nde bulunan Kondüktör Mektebi Talimatnamesi ve Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nin Sadaret Mektubi Kalemi, Bab-ı Ali Evrak Odası, Dahiliye Nezareti, Şura-yı Devlet, Maarif Nezareti fonlarında yer alan arşiv belgeleri kullanılmıştır.

Çalışmada okulun eğitim seviyesi, müfredat programı, mezun olan öğrencilerin iş sahaları ve işe başladıklarında alacakları maaşlar, okulda görev yapan müdür, öğretmen ve diğer çalışanların görev ve sorumlulukları hakkında bilgiler yer alacaktır. Çalışmanın giriş bölümünde; Osmanlı Devleti'nde mesleki teknik eğitime duyulan ihtiyaç nedeniyle açılmaya başlayan kurumlar hakkında kısa bir bilgi verilecektir, ikinci bölümünde; Kondüktör Mektebi'nin açılışı ve eğitim süresince yaşanan gelişmelere değinilecektir. Üçüncü bölümünde; mektebin talimatnamesinin içeriği anlatılacaktır. Sonuç bölümünde ise mekteple ilgili genel bir değerlendirme yapılacaktır.

I. KONDÜKTÖR MEKTEBİNİN AÇILIŞI VE GELİŞİMİ

Kondüktör Mektebi'nin varlığına dair bilgilere ilk kez 1876'da yürürlüğe giren Hukuk Mektebi'nin nizamnamesinde rastlamaktayız. Bu nizamnamede Hukuk Mektebi'nin nizamlarına uygun olarak idare edilecek olan ve buradan mezun olanların Nafia Nezareti'nde istihdam edileceği, Turuk u Maâbir Mektebi'nden mezun olan mühendislerin “doktor” unvanını alacakları, bu unvanı alamayanların ise doktorlardan daha hafif bir sınava tabi tutularak bu okula bağlı ve iki yıllık eğitim veren Kondüktör Mektebi'ne devam ederek kondüktör unvanını alacakları ifade edilmektedir (*Düstur*, 1293: 442). Sava Paşa³ tarafından yayınlanan *Universite Imperiale Ottomane, Reglement et Programme (Constantinople 1876)* adlı eserde Kondüktör Mektebi'nin ders programı ise şu şekilde verilmektedir: Birinci sene: Cebir (ikinci dereceden denklemlerin çözümüne kadar), trigonometri (üçgenlerin çözümü, logaritmanın kullanımı), geometri (düzlem geometri, uzay geometrisi ve uygulamaları), Türkçe kompozisyon (mühendislik çalışmalarıyla ilgili resmi yazıların hazırlanması), Fransızca kompozisyon, muhasebe (inşaat, yol ve mimarlık çalışmalarına uygulanması), çizim (her

³ İslâm hukukuna dair eserleriyle tanınan Rum asıllı Osmanlı devlet adamıdır. 1832 tarihinde Yanya'da doğmuştur. Babası Doktor Sava Efendi'dir. İlköğreniminin ardından Mekteb-i Tıbbiyye'de okumuş ancak bu alanda çalışmamış, daha çok idari ve adli görevlerde bulunmuştur. 1874'te Mekteb-i Sultânî müdürlüğüne tayin edilmiştir. Sava Paşa, müdürlüğü döneminde bu mektep bünyesinde açılan Hukuk Mektebi ve Turuk u Maâbir Mühendisliği Mektebi'nin programlarının hazırlanması ve noksanlarının tamamlanmasıyla görevlendirilmiştir. 1876 yılı Ocak ayına kadar müdürlük görevine devam etmiştir. Ekim 1879-Haziran 1880 tarihleri arasında Hariciye Nazırlığı yapmıştır (Kenanoğlu, 2013: 183). Rıza Paşa'nın Adliye Nazırlığı döneminde kiliselerle ilgili bir konuda gücünmüş ve ülkeyi terk ederek Fransa'ya göçmüş, 1901 senesinde Paris'te ölmüştür (Koca, 2005: 94). Sava Paşa, devlet tarafından çok sayıda devlet nişanıyla ödüllendirilmiş, ayrıca yabancı devletler tarafından kendisine kraliyet nişanları verilmiştir. Görevlerindeki başarısı yanında İslâm hukukuna dair yazdığı eserlerle de tanınan Sava Paşa, bu konuda ciddi çalışmalar yapan nâdir Gayrimüslimlerden biridir (Kenanoğlu, 2013: 183).

cins çizim aletinin kullanılması, çeşitli şekillerin çizilmesi), ikinci sene: topografya (ilk kısım, lanimetri, çeşitli topografya aletlerinin kullanılması, basit tesviye), yolların inşaatı, köprülerin inşaatı, mimarlık, Türkçe kompozisyon, Fransızca kompozisyon (terminoloji), çizim (çeşitli büyüklükte ve profilde haritalar) (İhsanoğlu, 1993: 219).

Mektebin varlığı ile ilgili başka bir bilgiye Mühendis Mektebi hakkında Tophane Müşirliği'nden Babıali'ye yapılan 24 Ağustos 1884 tarihli teklifte rastlanmaktadır. Bu teklifte ise Kondüktör Mektebi'yle ilgili şu mütalaalara yer verilmektedir:

“Mektebin birinci senesine kaydolunacak şâkirdânının sinleri 15 den dûn ve 20 den efzûn olmaması ve idadî sınıfından ma'dûd olan ilk üç senede iki defa imtihan veremiyenlerin kondüktörlük şahâdetnamesi îtâsıyla Nâfia Nezâret-i Celîlesi'ne i'zâmı ve merâtibce harbiye sınıfı derecesine tecâvüz olmamak için bundan böyle ikmâli tahsil ile mektebden çıkacak mühendis efendilere rütbe-i sâlise yerine rütbe-i râbia tevcihi kararlaştırılmış ve ta'dîlât-ı mârûze sâye-i intizâm vâye-i hazret-i pâd-şâhîde mektebin ihtiyacı asır ve zamana göre ıslâhıyla emr-i tahsilin terakkisini te'mîne kâfi görülmüş idüğünden mevki-i icrâya vaz'ı lüzûmu meclis-i mezkûrdan kaleme alınan mazbata ile olbabda Mekâtib-i Umûmiyye-i Harbiye Nezâret-i Celîlesi'nden mevrûd tezkerede beyan kılınmış ve fi'l-hakika ta'dîlât-ı mezkûre mekteb-i mezbûrun te'mîn-i terakkiyâtı maksadına müstenid olduğuna göre kabulü umur-ı zarûriyyeden olduğu gibi müceddeden alınacak hocaların maaşlarına karşılık olarak ta'dîlâtı vâkıadan tahassul eden şehri 3.000 kuruş üzerine zammı muktezî görünen 5.100 kuruş dahi ta'dîlâtdan muntazar olan fevâide nisbetle istiksâr olunur derecede olmadığından ta'dîlâtı mukarrere-i mezkûrenin ber-vech-i ma'rûz icrâsı” (Ergin, 1977: 1157).

Bu teklif Babıali tarafından kabul edilerek arz edilmiş ve çıkan irade ile Mühendis mektebi bu şekilde aşağı yukarı meşrutiyetin yeniden ilanına kadar faaliyetlerini sürdürmüştür. Ayrıca 1890 yılında yayınlanan padişah emri ile süresi yedi yıla çıkarılan Hendese-i Mülkiye Mektebi'ne devam eden dördüncü, beşinci, altıncı ve yedinci sınıf öğrencilerinden iki defa imtihanı veremeyenlerin kondüktörlük diploması ile Nafia Nezareti'ne gönderileceği ifade edilmektedir (Özalp, 1982: 48). Ancak bu vesilelerle adını duyduğumuz kondüktör mektebinin faaliyetleri hakkında bu tarihten sonra 1911 senesine kadar başkaca bir bilgi ulaşamıyoruz.

Kondüktör Mektebi'nin asıl faaliyetlerine 1911 senesinde başlamıştır⁴ (BOA, BEO, 3925/294364). Bu tarihten sonra mektebin varlığı ve faaliyetleriyle ilgili bilgiler daha da netleşmektedir. Örneğin, bu tarihte Osmanlı Devlet Salnamesi'nde Kondüktör Mektebi Müdürü, hesap ve cebir muallimi Hazım Bey görünmektedir. Bu tarihten sonraki tarihlerde de salnamelerde Kondüktör Mektebi'yle ilgili kayıtların devam etmektedir (Salnâme, 1327/1911: 384). 1912'de mektebin müdürü yine Hazım Bey, muhasebe memuru ve başkâtip İbrahim Sadem Bey, 1918'de müdür İbrahim Bey, başkâtip Galip Bey'dir (Salnâme, 1333-1334/1918: 338).

⁴ Bazı kaynaklar bu tarihi daha da netleştirerek 22 Mayıs 1911 olarak vermektedir (Ergin, 1977: 1516; Erdoğan, 1996: 258). Ancak Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde yaptığımız araştırmada okulun bu tarihte açıldığına dair bir belgeye rastlamadık.

Bu dönemde Nafia Nezareti'ne bağlı olarak açılan mektep, Divanyolu'nda bulunan İstanbul Sağlık Müzesi binasında eğitim öğretim hayatına başlamıştır.⁵ Mektebin kuruluş amacı “mühendislere yardımcı olmak, inşaat ve tamirat işlerinin fenni kurallara uygun olarak tekrar eden proje ve keşfiyatı mucibince tatbik ve icrasına nezaret eylemek üzere donanımlı kondüktörler yetiştirmek” olarak ifade edilmişti. Gündüz eğitim veren mektebin eğitim süresi iki sene olarak belirlenmişti (BOA, BEO, 3925/294364). Eğitim, her senenin Eylül ayı başında başlayacak, 9 aylık bir eğitimin ardından dönem bitirilecekti (Talimatname, 1327: 1). Mektep her sınıfta 40 öğrenci olacak şekilde iki şubeye ayrılmaktaydı. Toplamda ise her sene 80 öğrenci kaydı alınacaktı. Mektebe 7 senelik idadi mektebinden ya da buna denk olduğu nezaret tarafından tasdik edilen mekteplerden mezun olanların veya bu derece eğitim gördükleri sınavla anlaşılanlar kaydedilecekti (BOA, BEO, 3979/298370; BEO, 3963/287151). Diploması olmayanlar ise sınava tabi tutulacaktı. Kondüktör Mektebi'ne kayıt ve kabul şartları ile bu konudaki farklı derslerin sınavlarından bazıları Nafia Nezareti tarafından vilayetlerde bulunan maarif müdürlüklerine de gönderilmişti (BOA, MF. MKT, 1199/59). Mektep, yüksekokul seviyesindeydi (BOA, BEO, 3963/287151). Mektebin eğitim komisyonu, Nafia Nezareti Fen Heyeti arasından seçilmekteydi (Ergin, 1977: 1516). Mektep, kuruluşu sırasında “Amelebaşı yetiştiriliyor” gibi sözlerle eleştirilere maruz kalmıştı (Ergün, 1996: 296). Ancak ara elemana ihtiyacın şiddetle artması bu okulun gerekliliğini ortaya koyduğundan karşı çıkanlar çok fazla direnç gösteremedi.

Mektepte, Fransa'nın başkenti Paris'te “Ecole de Conducteur” ismiyle faaliyette bulunan kurumun ders programını biraz değiştirerek uygulanmaktaydı (Ergün, 1996: 296). İlk zamanlarda öğrencilere Nafia işleri hakkında genel bilgiler verilir ve asıl tatbiki malumat mektepten çıktıktan sonraya bırakılırdı (Ergin, 1977: 1516). Mektepte eğitim süresince öğrencilere verilen dersler ve haftalık saatleri şöyleydi: (Talimatname, 1327: 9)

Tablo I: Verilen Dersler ve Haftalık Saatleri

Sınıf	Derslerin İsimleri	Haftalık Saati
Birinci sınıf	Levazım-ı İnşaiye	2
	Hesab	4
	Hendese tatbikatı ve usul-i mesaha	6
	Hendese-i resmiye	2
	Mihanik tatbiki ve makineler	4
	Resm-i hatt ve fenn-i mimarî	8
	Kitabet	2
İkinci sınıf	İnşaatın Kavaid-i Umumiyesi	6
	Turuk-ı Adıye ve Demir Yolları	4
	Topografya	3
	Köprücülük	5
	İnşaat-ı Miyahiye	5

⁵ Müze binası, Defter-i Hakani Senedat Müdürü Salih Efendi tarafından, 1875 yılında, kâgir bir konak olarak yaptırılmıştır. Bu konak mütareke yıllarında, Milli Müdafaa Cemiyeti tarafından kullanılmıştır. Kondüktör Mektebi'ne 1911-14 yılları arasında hizmet vermiştir. 1920 ve 1921 yıllarında Sanayi-i Nefise Mektebi'ne ev sahipliği yapmıştır. http://www.istanbul saglik.gov.tr/w/smuzesi/muze_tarihi.asp Tarih: 28.03.2016.

Tabloda da görüldüğü gibi öğrenciler birinci sınıfta 7, ikinci sınıfta 5 saat olmak üzere toplam 12 ders almaktaydılar. Birinci sınıfta öğrencilerin haftalık ders saati toplamı 28, ikinci sınıfta ise 23 idi.

Mektepten mezun olanların en az 600 kuruş maaşla kondüktör olarak görevlerine başlamalarına karar verilmişti. Konuyla ilgili 16 Mart 1919 tarihli İzmit mutasarrıflığının yazısı, uygulamanın nasıl olduğu hakkında bizlere bilgi vermektedir. Yazıda Kondüktör Mektebi mezunlarından Halit Efendi'nin İzmit livasında 600 kuruş maaşlı kondüktörlük kadrosunun boş bulunduğu, beğenirse burada beğenmezse 800 kuruş maaşla Eskişehir sancağı kondüktörlüğüne tayin edilebileceği ifade edilmektedir (BOA, DH. UMUM, 71/65). Başka bir arşiv vesikasında da Mösyö İmbak'ın Yanya vilayetinde yapılmakta olan bazı inşaat ile yolların tamiri için 1.400 kuruş maaş ve 1.000 kuruş harcırahla buradaki kondüktörlük kadrosuna tayin edildiği belirtilmektedir (BOA, A. MKT. MHM, 402/15).

Kondüktör Mektebi ilk açıldığı dönemden itibaren dönemin yükseköğretim kurumları arasında yer almaktaydı. Ancak yine de bu konuda belirsizliklerin olduğu ve buradan mezun olan öğrencilerin bazı sıkıntılarla karşı karşıya kaldıkları görülmektedir. Bu sorunlardan biri mektepten mezun olan öğrencilerin askerliklerinin tecil edilmemesi meselesiydi. Konuyla ilgili şikayetler arşiv belgelerine de yansımıştır. Ticaret ve Nafia Nezareti'nden Şura-yı Devlet'e havale edilen 1 Ekim 1911 tarihli yazıda bu durum şöyle ifade edilmektedir:

“Diğer mekteb-i âliyye devam edenlerin gerek tahsilleri esnasında gerekse mektepten mezun olduktan sonra askeriye tarafından sahip oldukları tecil vb. haklara Kondüktör Mektebi'nden mezun olanların da sahip olduğu, Kondüktör Mektebi'ne kayıt olanların bu durumu anlamadıkça diğer mekteb-i âliye mekteplerini tercih edeceklerini ve Kondüktör Mektebi'ne rağbet etmeyecekleri, Kondüktör Mektebi'nin gelişmesinin temini ve öğrencilerin bu okula teşvik edilmesi için ali derecede sayılmasıyla birlikte diğer mekteb-i âliye öğrencileri hakkında askeriye tarafından uygulanan işlemlerin Kondüktör Mektebi'nde de uygulanması gerekmektedir.” (BOA, BEO, 3979/298370).

Bu yazı üzerine Sadaret tahrirat kaleminden yazılan yazıda kondüktör mektebinin ali derecede olduğu diğer ali derecedeki öğrenciler hakkında askerlikle ilgili uygulanan işlemlerin bu mektepte okuyanlar için de uygulanması gerektiği vurgulanarak kondüktör mektebinden mezun olan öğrencilerin tecil işlemleriyle ilgili sorunlar ortadan kaldırılmıştır (BOA, BEO, 3963/287151).

Kondüktör Mektebi'nden mezun olanların neredeyse yarısının görev yerlerine gitmemeleri de ayrı bir sorun teşkil etmekteydi. Bu durum yol ve köprü inşaatlarının yapımında gecikmelere ve aksamalara neden olmaktaydı. Bunlarla ilgili mevcut bir kanun olmaması nedeniyle de bu kişiler hakkında gerekli cezai uygulamalar yapılamamaktaydı. Mezun olanların görev yerlerinde biran önce görevlerine başlamaları için Nafia Nezareti tarafından bütçe ayrılmıştı. Hatta bu tür kişilerin zorunlu askerlik hizmetleri dahi ertelenmişti. Buna rağmen mektepten mezun olanların yarıya yakını tayin edildikleri yerlere gitme konusunda çekimserlik göstermekteydiler. Konuyla ilgili Nafia Nezareti

tarafından yapılan teklifte bu hususlar belirtildikten sonra nafia işlerinin 1913 senesi Şubat ayı boyunca bilhassa yol ve köprü inşaatında görülen ihtiyaca yetmeyeceğinden bunların biran önce istihdam edilmeleri istenmekteydi (BOA, ŞD. HU, 512/27). Nafia Nezareti'nin bu gerekçesi ve teklifi üzerine 26 Nisan 1913 tarihinde Kondüktör Mektebi mezunlarının zorunlu hizmetlerine dair 5 maddelik bir kanun yayınlanarak bu sorun halledilmeye çalışılmıştır. "Kondüktör Mektebi Mezunlarının Hizmet-i Mecburiyelerine Dair Kanun" adını taşıyan kanunun maddeleri şöyledir: (BOA, MV, 217/22)

Madde 1- Kondüktör Mektebi'nden diploma ile mezun olanlar mektepten ayrılmalarından itibaren Nafia Nezareti'nin uygun gördüğü mahallerde kondüktörlük memuriyetiyle en az 600 kuruş maaşla ve 5 sene süreyle hizmet etmeye mecburdurlar.

Bu mecburi hizmete belirlenen zaman içinde başlamayanlar 50 Osmanlı lirası⁶, mecburi hizmet süresini tamamlamadan görevinden ayrılanlar çalışmadıkları süre için 50 liranın geri kalanını Maliye hazinesine vermekle yükümlüdürler. Zorunlu hizmeti yerine getirmediikleri halde bu parayı mahkemeye müracaat etmeden ödeyeceklerine dair zamanında mektebe başvurmaları halinde kendilerinden taahhüt senedi alınır.

Madde 2- Gerek okuldan mezun olduklarında gerek belirli süre zarfında Nafia Nezareti tarafından istihdam olmaması sebebiyle memuriyetsiz geçen zaman müddet-i muayyene sayılır. Tayin olunduktan sonra bir suçtan dolayı işten ayrılanlar, eğer mahkeme tarafından beraat ederlerse açıkta geçirdikleri zaman müddet-i muayyeneden kabul edilir. Eğer tekrar istihdamına engel olmayacak bir mahkumiyete çarptırılırlarsa açıkta geçirdikleri zaman müddet-i muayyeneden addolunur.

Madde 3- İşbu kanun yayınlandıktan sonra mektebe dahil olacaklar hakkında geçerlidir.

Madde 4- İşbu kanun yayınlandığı günün ertesi gününden itibaren yürürlükte olacaktır.

Madde 5- İşbu kanunun icrasına Nafia Nezareti memurdur.

Mektep, Divanyolu'ndaki İstanbul Sağlık Müzesi binasında eğitim-öğretime devam ederken Balkan Harbi ve I. Dünya Savaşı dönemlerinde İstanbul'a gelen yaralılar için hastanelerde yer bulunamadığından mektep 100 yataklı olarak tefrişe hazır hale getirilmiştir. (Ergin, 1977: 1516; Esenkaya, 2011: 54) Mektep, 1914 senesi Ağustosuna kadar bu binada eğitim-öğretime devam ettikten sonra I. Dünya Savaşı'nın başlaması üzerine bu binadan da ayrıldı. Kondüktör Mektebi de Sultanahmet'te bulunan bir ara İran Hastanesi olarak da kullanılan binaya nakledildi. (BOA, DH. SYS, 112-15/20-1) Daha sonra Çembertaş Karababa sokağında tahta yapılı bir konağa taşındı. Savaşın sonunda Donanma Cemiyeti'nin dağılması üzerine Divanyolu'ndaki binaya geçti. Ateşkes döneminde bu binanın itilaf devletleri askerleri için kulüp yapılması üzerine mektep, Kadırga'da Dişçi Mektebi binasına nakledildi. Fakat bu bina müsait olmadığı için eşyasının ve ders gereçlerinin bir kısmı

⁶ 1 lira yaklaşık 100 kuruştur. 50 lira 5.000 kuruş eder ki bu rakam neredeyse kişilerin 8-9 aylık maaşlarına karşılık gelmektedir.

Kadırga meydanında açıkta kaldı, bir kısmı da Nafia Nezareti binasına taşındı. Eğitim-öğretime ise Gedikler kâtibi Salih Efendi Konağı denilen nezarete ait bu binanın iki odasında devam edildi (Ergin, 1977: 1516).

Kondüktör Mektebi, 1923 senesi Eylülünde Nafia Vekaleti'nin emriyle Gümüşsuyu Kışlası'nın bir bölümüne yerleştirilmiştir. 1924 Eylülünden itibaren yatılı bir mektep haline getirilerek adı Nafia Fen Mektebi olarak değiştirilmiştir. 1926'da eğitim-öğretim süresi iki buçuk seneye çıkarılarak, biri Mart'ta, diğeri Temmuz'da olmak üzere senede iki defa talebe mezun etme usulü kabul edilmiştir. 1930'da Yüksek Mühendis Mektebi ve Nafia Fen Mektebi heyetleri birleştirilerek bir komisyon oluşturulmuştur. Bu komisyon, Nafia Fen Mektebi programını yeniden düzenleyerek müfredata Yüksek Mühendis Mektebi'nin şubeleri arasında yer alan Topografya ve ressam şubelerinin bu mektebe verilmesine, eğitim-öğretim süresinin 3 seneye çıkarılmasına ve senede iki defa diploma verilmesine karar vermiştir. Yapılan düzenlemeler Fen Mektebi mezunlarıyla mühendisler arasında bir sınıf yani ara eleman ihtiyacını ortaya çıkarmıştır. İhtiyaç duyulan ara eleman boşluğunu gidermek amacıyla da Nafia Fen Mektebi kapatılmış, yerine Teknik Okul kurulmuştur. Teknik Okul ilk defa fen mezunlarını 1938 ve ilk mühendis mezunlarını da 1939 Ağustosunda vermiştir. Artık kesin olarak Yıldız'da yerleşen mektep için Nafia Vekaleti tarafından burada yeni ve muntazam binalar yaptırılmıştır (Ergin, 1977: 1517-1518).

II. KONDÜKTÖR MEKTEBİ TALİMATNAMESİ

1912-1913 (1328) tarihinde İstanbul'da basılan Kondüktör Mektebi Talimatnamesi toplam 32 sayfadan ibarettir. 47 maddeden oluşan talimatnamede talebenin kabul şartları, mektep müdürünün görevleri, başkâtip ve muhasebe memuru, kâtipler, ambar memuru, bekçiler ve talim heyetinin vazifeleri, imtihanların nasıl yapılacağı, değişik hususlar ve mektep mezunlarına dair olmak üzere 11 bölüm bulunmaktadır. Ayrıca talimatnamenin sonunda eğitim-öğretim süresince verilecek derslerin içeriği ayrıntılı şekilde anlatılmaktadır. Talimatnamede yer alan maddeler şu şekildedir:

İlk üç madde mektebin kuruluş amacı, eğitim-öğretim süresi ve derecesiyle ilgilidir.

1. *Madde:* Kondüktör Mektebi mühendislere yardımcı olmak, inşaat ve tamiratın fenni kurallara uygun olarak proje ve keşif çalışmalarında yer almak üzere donanımlı kondüktörler yetiştirilmek için kurulmuştur.

2. *Madde:* Şimdilik olmak kaydıyla yatılı olmayan bu okulun süresi 2 yıl olarak belirlenmiştir. Eğitime her senin Eylül ayı başında başlanıp, 9 aylık bir eğitim dönemi devam edecektir.

3. *Madde:* Mektebin derecesi âlâdır (Talimatname, 1327: 1).

Talebin kabul şartları adlı bölüm 4-8. maddeler arasında yer almaktadır.

4. *Madde:* Mektebe kabul edilecek talebelerin yaşları 18'den küçük 25'ten büyük olmayacaktır.

5. *Madde:* Mektebe 7 senelik idadi mezunlarıyla o derecede bulunan ve Maarif Nezareti'ne bağlı olan her türlü özel mektep mezunları sınavsız alınacak, diploması olmayanlar ise sınava tabi tutulacaktır.

6. *Madde:* Sınava giren öğrenciler, hesap, hendese-i musattaha ve mücesseme, müsellesat, hikmet, kimya, cebir, Osmanlı coğrafyası, genel tarih, Osmanlı tarihi, iktisat, kitabet ve Fransızca derslerinden sınava tabi tutulacaktır.

7. *Madde:* Mektebe müracaat edenler resmi dairelerden alacakları iyi hal kâğıdını, hasta olmadıklarına dair doktor raporlarını, nüfuz tezkirelerini, aşı belgelerini ve iki adet fotoğraflarını mektep idaresine vereceklerdir.

8. *Madde:* Giriş sınavı mektep müdürünün başkanlığında öğretmenlerden oluşan bir heyet tarafından yapılacaktır. Bu heyet ayrıca, sınavı kazananlar arasında eğitim-öğretim süresi içinde bazı sebeplerden dolayı okuldan uzaklaştırılmaları gerekenler olursa bu öğrencilerin kayıtlarının silinmesi için mazbatayla birlikte Turuk u Maâbir İdare-i Umumiyyesi'ne sunacaktır. Heyet daha sonra oranın verdiği karara göre hareket edecektir (Talimatname, 1327: 2).

9-11 maddeler mektep müdürünün atanması ve vazifeleriyle ilgilidir.

9. *Madde:* Mektep müdürü, Turuk u Maâbir İdare-i Umumiyyesi'nin tebliği ile Nafia nazırı tarafından atanmaktadır.

10. *Madde:* Mektep müdürünün tertip edilen program gereğince düzenli bir şekilde eğitim öğretime devam etme, mektebin iyi bir şekilde idare edilmesine, hizmette bulunanların iyi bir şekilde istihdamına ve mektebe ait her türlü eşyanın korunmasına özen göstermesi gerekmektedir.

11. *Madde:* Müdür, her sene mektebin geliştirilmesi ve eğitimin geliştirilmesi hakkında Turuk u Maâbir Müdüriyet-i Umumiyyesi'ne bir rapor vermeye mecburdur (Talimatname, 1327: 3).

Başkâtibin atanması ve görevleriyle ilgili hükümler 12-13. maddelerde yer almaktadır.

12. *Madde:* Başkâtip de müdür gibi Turuk u Maâbir İdare-i Umumiyyesi'nin tebliği üzerine Nafia Nazırı tarafından atanmaktadır.

13. *Madde:* Başkâtip mektebin yazışmaları ve muhasebesinden sorumludur. Müdür tarafından havale edelin her türlü resmi yazıyı yazmak, tescil etmek ve saklamak, mektebin eğitimle ilgili alet ve edevatının demirbaş kaydıyla ilgili bir defter tutmak, işlerini günü gününe yürütmek, satın alınan eşyanın cinsini, miktarını, fiyatını özel defterine kaydetmekle mükelleftir (Talimatname, 1327: 4).

14. maddede mübeyyiz⁷ atanma şekli ve görevleri belirtilmektedir.

14. *Madde:* Mübeyyiz, Turuk u Maâbir Müdüriyeti'nin tebliği ile Nafia Nazırı tarafından atanır. Mübeyyiz, müdür ve başkâtip tarafından verilen müsvedde yazışmaları temize geçirmekle yükümlüdür. Talebenin durumu ile yakından ilgilenen biri bulunmadığı veya tayin edilmediği zaman

⁷ Tebyiz eden, müsveddeleri beyaza çeken kalem katibi (Devellioğlu, 2010: 818).

bunlara ait görevleri yerine getirmek. Mekteple ilgili verilen diğer görevleri yerine getirmekle yükümlüdür.

15. madde kütüphaneci ve ambar memurunun görevleri, atanma şekli ile ilgilidir.

15. Madde: Kütüphaneci ve ambar memurunun görevi, mektebe teslim edilen eğitim-öğretim araçlarını, kitapları ve bu türden her türlü eşyayı iyi bir şekilde muhafaza etmektir. Ayrıca mubassırların bulunmadığı ve tayin edilmediği zamanlarda bu görevlere ait müdürün emirlerini yerine getirmekle sorumludurlar. Kütüphaneci ve ambar memurları Turuk u Maâbir Müdüriyet-i Umumiyesi tarafından atanmaktadır.

Mubassırların⁸ atanma şekli ve görevleri ise 16-19 maddeler arasında yer almıştır.

16. Madde: Müdürün gözetimi altında bulunmak üzere mektebin zabt ve idaresi mubassıra aittir. Mubassır öğrencinin durumunu dikkate alarak onların birbirleriyle iyi geçinmelerini ve birbirleriyle tartışma yapmamalarını temin etmeye gayret edecektir. Mubassır, mektep müdürü tarafından atandıktan sonra bu atama nezarete bildirilecektir.

17. Madde: Her sabah öğrenciden önce mektebe gelecektir. Öğrencilerin dersliklere girip çıkarken başlarında duracak ve düzenli bir şekilde dersliklere girmelerini sağlayacaktır.

18. Madde: Öğrencilerin okula devam edip etmediklerinin kaydını tutarak her akşam müdüre haber verecektir.

19. Madde: Öğrenci velilerinin getirecekleri özür ve izin kağıtlarını müdüre göstererek bu kağıt üzerine müdürün “izin verilmiştir” ifadesini ve imzasını alacaktır. Yevmiye defterine de öğrencinin iznini kaydedecektir. Mubassır bu işlemleri yapmadan öğrenciye izin veremeyeceği gibi kapıcı da bu belgeyi görmeden öğrencinin okuldan çıkmasına izin vermeyecektir (Talimatname, 1327: 5).

20-21. maddelerde talim heyetinin atanması ve görevi anlatılmaktadır.

20. Madde: Öğretmenler, Turuk u Maâbir Müdüriyet-i Umumiyesi tarafından oluşturulur ve atanır.

21. Madde: Öğretmenler hiçbir sebep ve bahane ile görevlerini terk edemezler. Terk ettikleri takdirde maaşlarından o derse denk gelen miktarda kesinti yapılır mektebe gelemeyecek bir mazeretleri olması durumunda o dersi verebilecek bir vekil tayin ederek öğretime hiçbir surette ara verilmeyecektir. Vekil tayin edilmediği ya da bulunamadığı takdirde maaşının yarısı kesilecektir. Bir senede iki ay derse gelmeyen öğretmen görevinden alınacaktır. Bu kural mektebin diğer memurları ve müstahdemi içinde geçerlidir (Talimatname, 1327: 5).

22 ile 35. maddeler arasındaki maddeler sınavların nasıl yapılacağı ile ilgilidir.

22. Madde: Her derse ait yazılı sınavların Kasım ve Şubat ayları sonunda, sözlü sınavın ise Haziran ayı içinde yapılacağı belirtilmektedir. Bu iki sınavdan alınan puanların ortalamaları toplanacak. Bu

⁸ Mekteplerde talebenin durumuyla kâkından ilgilenen, düzenliği sağlayan kimse (Devellioğlu, 2010: 769).

toplamanın üçte biri genel sınav puanı kabul edilecektir. Yani özel sınav puanları, genel sınav puanına 1/3 oranında tesir edecektir. Notların ortalaması mektep yönetimi tarafından tayin ve hesap edilecektir. Ortalama hesap olunduğu zaman meydana gelecek küsurat, yarısından düşük olursa dikkate alınmayacak, yarısından fazla olursa yukarıdaki sayıya tamamlanacaktır.

23. *Madde:* Sınavlarda en düşük not 0 (sıfır), en yüksek not ise 20 (yirmi)'dir. 0-10 arası (10 dâhil) zayıf, 11'den 13'e kadar (13 de dâhil) orta, 14-16 arası (16 dâhil) iyice (iyiye yakın), 17 ve 18 iyi, 19 ve 20 ise en yüksek not olarak kabul edilmektedir.

24. *Madde:* Her ders için katsayı konulmuştur. Her sınıf derslerine o dersin önemine binaen yükseltmek üzere konulan katsayının toplamı 100'ü geçmeyecektir. Buna göre her dersten alınan puanların toplamının ders sayısına bölünmesinden sonuç elde edilir.

25. *Madde:* Bir dersten 9 puandan düşük alanlar o dersten kalmış kabul edilir.

26. *Madde:* İki dersten kalanlar veya toplam 1.100 puandan düşük puan alanlar kalmış sayılır.

27. *Madde:* Hangi sebeple olursa olsun öğretim süresinin 1/3ünden fazla okula gelmeyen veya hangi sebepler olursa olsun öğretim süresinin 1/3'ü boyunca o derste bir defa derse katılmayan öğrenci sınava alınmayarak sınıfta kalmış sayılır.

28. *Madde:* Sınav sırasında veya sınavdan önce hastalandığını belgeleyen öğrenciler daha sonra bitirme sınavına kalırlar.

29. *Madde:* Sınav günlerinde sınavlara gelmek mecburidir. Ancak sınav günü mektebe gelemeyecek derecede hastalık gibi bir engeli olanlar özürlü sayılır. Fakat özrünün kabul olabilmesi için mektep idaresine daha sonra bilgi vermesi gerekir. Eğer mektep idaresince yürütülen inceleme sonucunda bu durumun aksi bir durum söz konusu olursa o öğrenci özürlü sayıldığı sınavdan kalmış kabul edilir.

30. *Madde:* Her dersin sınavı için bir veya iki gözlemci görevlendirilecektir. Görevlendirilen gözlemci gelemeyeceği takdirde mektep müdürü tarafından başka biri gözlemci olarak görevlendirilecek veya öğretmen sınavı bizzat müdürün huzurunda yapacaktır.

31. *Madde:* Gözlemciler, öğretmenle istişare edilerek mektep müdürü tarafından seçilecektir.

32. *Madde:* Sorular gerek teorik ve gerekse uygulamaya yönelik olabilecektir. Bunların adedi 3'ten fazla olmayacaktır. Konularla ilgili teorik ve pratik her türlü soru sorma konusunda öğretmen tamamıyla serbest olacaktır.

33. *Madde:* Mektep idaresine teslim edilecek sınav cetvellerinde hak iddia etmek ve söylenti çıkarmak caiz değildir. Hatalar, okunacak derecede çizilir ve doğrusu yazıldıktan sonra altına imza atılır. Bu cetveller mektep idaresine teslim olunduktan sonra bir daha üzerinde düzenleme yapılmaz.

34. *Madde:* Diplomalar Nafia Nazırı tarafından verilir.

35. *Madde:* Aynı sınıfta iki kez üst üste kalan öğrencinin kaydı silinir (Talimatname, 1327: 6-7).

---

35 ile 47. maddeler arasında yer alan maddeler değişik hususları içermektedir.

36. *Madde:* Öğrenciler ders vakitlerinde dershanelerde, teneffüs zamanlarında bahçe ve teneffüshanede bulunacaktır. Mektep dâhilinde siyaset ile uğraşan öğrenci derhal mektepten uzaklaştırılacaktır (Talimatname, 1327: 7).

37. *Madde:* Mektep dâhilinde idarenin emirlerine, düzenin sağlanması için verilen kararlara uymamak, memurlar ve öğretmenlere karşı itaatsizlik, saygısızlık ve arkadaşlarına karşı kötü muamelelerde bulunanlara azarlama ve uzaklaştırma cezaları verilecektir.

38. *Madde:* Mektep idaresi tarafından alınan kararlara aykırı harekette bulunulduğunda diğer arkadaşlarını teşvik ve tahrik eden öğrencinin kaydı silinecektir. Kayıt silme işlemi müdür ile iki öğretmenden oluşan bir heyet tarafından kararlaştırılır. Olağanüstü bir durum söz konusu olduğunda bu heyet tarafından verilecek kararın yerine getirilmesi için genel müdürlükten izin istenecektir.

39. *Madde:* Mektep idaresine mazeretini bildirmeden iki ay üst üste devam etmeyen öğrencinin kaydı silinecektir.

40. *Madde:* Öğrenciye verilecek tasdiknamelere, sınıfı, numarası, okula kayıt ve mezuniyet tarihleri, babasının ismi ve doğum tarihi, sınavlarda aldığı notların derecesi yazılır.

41. *Madde:* Okuldan atılan öğrenciye okuldan atılmasının sebebini yazan bir tasdikname verilir.

42. *Madde:* Diploma veya tasdiknamesini kaybeden öğrenciye müracaat etmesi üzerine “ikinci nüsha olarak verilmiştir” ifadesi yazılarak bir sureti verilir. Bunu da kaybeden öğrenciye resmi dairelerden gelen yazılara derkenar yazılmak üzere bir belge verilir.

43. *Madde:* Mektebe devam edenler eğitimin devam ettiği veya tatil günlerinde Turuk u Maâbir Müdüriyet-i Umumiyesi tarafından belirlenen inşaat yerlerine gönderilecektir.

44. *Madde:* Öğrencinin verilen derslere çalışıp çalışmadıklarını anlamak için öğretmen tarafından eğitim süresinde mutlaka sorular sorulacak, örneklerle cevaplarını vermeleri istenecektir.

45. *Madde:* Öğretime her sene Eylül başında başlanacak, Haziran sonunda son verilecektir. Ağustos ayı içinde öğrenci kayıt ve kabul işlemleri gerçekleştirilecektir.

46. *Madde:* Bir sınıf her şubesi 40 öğrenciden ibaret olmak üzere 80 öğrenci mevcutlu iki şubeden oluşacaktır. İki şube oluşturulması için bir sınıftaki öğrenci sayısının 6’yı geçmemesi gerekmektedir (Talimatname, 1327: 8).

47. madde ise mektep mezunlarıyla ilgilidir.

47. *Madde:* Mektepten mezun olanlar 600 kuruş maaşla kondüktörlüğe tayin edilecektir. Şef olunca Turuk u Maâbir Nezareti tarafından maaşı artırılacaktır. Yararlılığı görülenler ise tecrübeli mühendislik mesleğine dâhil edilecek veya sınavsız olarak mühendisliğe dâhil ettirilerek gelecekleri güvence altına alınacaktır (Talimatname, 1327: 9).

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Kondüktör Mektebi, talimatnamede de belirtildiği üzere mühendislere yardımcı olmak, inşaat ve tamiratın fenni kurallara uygun olarak proje ve keşif çalışmalarında yer almak üzere donanımlı kondüktörler yetiştirilmek amacıyla kurulmuş yükseköğretim seviyesindeki eğitim kurumları arasında yer almıştır. Ancak devletin içinde bulunduğu ekonomik ve siyasi sorunların da etkisiyle eğitim hayatında bazı zorluklarla karşı karşıya kalmıştır. Eğitim verdiği bina Balkan Harbi döneminde İstanbul'a getirilen yaralıların tedavisinde kullanıldı. I. Dünya Savaşı'nın başlamasıyla birlikte birkaç bina birden değiştirmek zorunda kaldı. Ancak bütün sıkıntılara rağmen devletin yıkılışına kadar eğitimine devam etti.

Başlangıçta Nafia Nezareti'ne bağlı olarak açılan bu mektep, devletin içinde bulunduğu sıkıntılar nedeniyle arzu edilen seviyede eğitim veremese de çok sayıda öğrenci mezun verdi ve teknik eleman yetiştirdi. Bu mektepte yetişen kişiler, Cumhuriyet'in ilanından sonra ülkede demiryollarının gelişmesine önemli katkı sağladılar.

Türkiye Cumhuriyeti'ne mirasını taşıyan nadir yükseköğretim kurumları arasında yer alan Kondüktör Mektebi, Cumhuriyet'in ilanından sonra da bazı değişikliklerle eğitim hayatını sürdürdü. Günümüzde, Türkiye Cumhuriyeti'nin önemli yükseköğretim kurumlarından biri olan Yıldız Teknik Üniversitesi'nin çekirdeğini oluşturmaktadır.

KAYNAKÇA

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)

A. MKT. MHM, (Sadaret Mektubî Mühimme Kalemi Evrakı)

No: 402/15.

BEO, (Bab-ı Âli Evrak Odası Evrakı)

No: 3979/298370; No: 3963/287151; No: 3925/294364.

DH. SYS, (Dâhiliye Nezareti Siyasî Kısım Evrakı)

No: 112-15/20-1.

DH. UMUM, (Dâhiliye Nezareti Umûr-ı Mahalliye-i Vilâyât Müdüriyeti Evrakı)

No: 71/65.

MF. MKT, (Maarif Nezareti Evrakı)

No: 1199/59.

ŞD. HU, (Şura-yı Devlet Evrakı)

No: 512/27.

ŞD. MV, (Şura-yı Devlet Evrakı)

No: 217/22.

Salnameler

Salnâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye, sene 1327/1911, Defa 66.

Salnâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye, sene 1328/1912, Defa 67.

Salnâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye, sene 1333/1334/1918, Defa 68.

Talimatnameler

Kondüktör Mektebi Talimatnamesi, İstanbul 1327.

Yayınlar

Ak, Musa (2006), **II. Meşrutiyet Dönemi'nde Mesleki ve Teknik Eğitim Okulları (1908-1918)**, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Denizli.

Akyüz, Yahya (2001), **Başlangıçtan 2001'e Türk Eğitim Tarihi**, Alfa Yayınları, İstanbul.

Başar, Erdoğan (2004), **Milli Eğitim Bakanlarının Eğitim Faaliyetleri (1920-1960)**, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul.

Beydilli, Kemal (2006), "Mühendishâne-i Bahrî-i Hümâyün", **Diyanet İslam Ansiklopedisi**, Cilt: 31, İstanbul, ss. 514-516.

Beydilli, Kemal (2006), "Mühendishâne-i Berrî-i Hümâyün", **Diyanet İslam Ansiklopedisi**, Cilt: 31, İstanbul, ss. 517-518.

Çınar, Ebubekir (2007), **XIX. Yüzyılda Osmanlı Devletinde Mesleki ve Teknik Eğitim**, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya.

Devellioğlu, Ferit (2010), **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat**, Aydın Kitabevi, Ankara.

Düstur (1293), I. Tertip, Cilt: III.

Erdoğan, Teyfur (1997), "Maarif-i Umumiyye Nezareti Teşkilatı-II", **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Dergisi**, Sayı: 52/1-4, ss. 247-285.

Ergin, Osman (1977), **Türkiye Maarif Tarihi**, Cilt: III-IV, Eser Matbaası, İstanbul.

Ergün, Mustafa (1996), **II. Meşrutiyet Devrinde Eğitim Hareketleri (1908- 1914)**, Ocak Yayınları, Ankara.

Esenkaya, Ahmet (2011), "Çanakkale Muharebelerinde Cephe ve Cephe Dışında Sağlık Hizmetleri", **Çanakkale Araştırmaları Türk Yılığ**, Sayı: 10-11, ss. 25-70.

Günay, Ramazan- Halil İbrahim Görür (2013), "Osmanlı Devleti'nde Sağır, Dilsiz ve Â'ma Mektebi", **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi**, Cilt: 32, Sayı: 53, ss. 55-76.

İhsanoğlu, Ekmeleddin (1993), "Dârülfünûn Tarihçesine Giriş (II), Üçüncü Teşebbüs: Dârülfünûn-ı Sultanî", **Belleten**, Cilt: LVII, Sayı: 218, ss. 201-239.

İhsanoğlu, Ekmeleddin (1999), "Osmanlı Eğitim ve Bilim Müesseseleri", **Osmanlı Medeniyeti Tarihi**, Editör: Ekmeleddin İhsanoğlu, Cilt: I, İstanbul.

Kadıoğlu, Sevtap (2005), "Osmanlı Döneminde Türkiye'de Ziraat Okulları Üzerine Notlar ve Tedrisatı Ziraiye Nizamnamesi", **Kutadgubilig**, Sayı: 8, ss. 239-257.

-
- Karaca, Mehmet (2012), **İstanbul Teknik Üniversitesi ve Mühendislik Tarihimiz**, İstanbul.
- Kenanoğlu, M. Macit (2013), “Sava Paşa”, **Diyanet İslam Ansiklopedisi**, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Cilt: 36, ss. 183-184.
- Koca, Ferhat (2005), “Osmanlılar Döneminde Gayr-i Müslim Bir İslam Hukukçusu: Sava Paşa (Ö. 1901), Hayatı, Eserleri ve İslam Hukukuna Dair Görüşleri”, **İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi**, Sayı: 6, ss. 93-114.
- Kodaman, Bayram (1980), “Tanzimattan 2. Meşrutiyete Kadar Sanayi Mektepleri”, **Türkiye'nin Sosyal ve Ekonomik Tarihi (1071- 1920)**, Editör: Osman Okyar-Halil İnalçık, Ankara.
- Özalp, Reşat (1982), **Milli Eğitimle İlgili Mevzuat (1857–1923)**, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul.
- Öztürk, Cemil (1995), “Türkiye’de Mesleki Eğitimin Doğuşu I: Islâhhaneler”, **Hakkı Dursun Yılmaz’a Armağan**, Ankara.
- Pakalın, Mehmet Zeki (1983), **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü**, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul.
- Semiz, Yaşar- Recai Kuş (2003), **Konya Sanayi Mektebi**, Editör: Yusuf Küçükdağ, Konya Kitabı V, Konya.
- Semiz, Yaşar- Recai Kuş (2004), “Osmanlıda Mesleki Teknik Eğitim, İstanbul Sanayi Mektebi (1869-1930)”, **Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, Sayı: 15, ss. 275-295.
- Yıldırım, Kadir- Levent Şahin (2015), “Osmanlı’dan Günümüze Mesleki Eğitimin Gelişimi”, **Çalışma ve Toplum**, Sayı: 44, ss. 77-112.
- Yıldırım, Mehmet Ali (2013), “Osmanlı Vilayetlerinde Mesleki-Teknik Eğitimin Gelişimine Bakışlar: Bursa Sanayi Mektebi”, **Karadeniz Araştırmaları**, Sayı: 37, ss. 71-90.
- http://www.istanbulsaglik.gov.tr/w/smuzesi/muze_tarihi.asp Tarih: 28.03.2016.

TÜRKİYE'DE SİYASET-SENDİKA İLİŞKİSİ AÇISINDAN TÜRK-İŞ: BAYRAM MERAL VE SALİH KILIÇ DÖNEMİ

Özcan SEZER¹

Hüseyin ÇAVUŞOĞLU²

ÖZ

Bayram Meral ve Salih Kılıç'ın Türk-İş Başkanlığı döneminde, siyaset-Türk-İş ilişkisinin ortaya konulmaya çalışıldığı bu çalışmada, siyaset-sendika arasındaki ilişkinin tek taraflı değil çift taraflı bir özelliğinin olduğu görülmektedir. Bu ilişkiye siyaset perspektifinden bakıldığında siyasal partilerin, özellikle seçimlerde sendikalar gibi önemli bir oy potansiyeline sahip grupların desteğini göz önünde bulundurdıkları söylenebilir. Bunun yanı sıra siyasal partiler, bu grupları kontrolleri altında tutup, kendilerine yönelik bir muhalefet odağı haline gelmemeleri için mücadele ederler. Hem Bayram Meral'in hem de Salih Kılıç'ın başkanlık dönemlerinde, siyasal partilerin Türk-İş'in hem yönetim kurulu listelerine hem de genel kurulda yaşanan başkanlık yarışına etkileri olduğu görülmektedir. Sendikalar açısından ise öncelik, üyelerinin çıkarlarının korunmasındadır. Daha sonra ise siyaset arenasında yer almak, kendi gruplarının çıkarlarını savunmak, onları temsil etmek gelmektedir. Her iki dönemde de sendika kökenli isimlerin parti meclisleri, genel-yerel seçimler için partilere aday olarak önerildiği ve TBMM'ye girdikleri görülmektedir.

Anahtar kelimeler: TÜRK-İŞ, Sendika, Bayram Meral, Salih Kılıç, Siyaset, Baskı Grubu.

TURK-IS IN TERMS OF RELATIONSHIP OF POLITICS WITH UNION IN TURKEY: ERA OF BAYRAM MERAL AND SALIH KILIÇ

ABSTRACT

It has been seen in the present study in which relationship between politics and Turk-Is has been discussed during presidency of Bayram Meral and Salih Kiliç that the relationship between politics and union had bidirectional, not one-sided feature. Considering this relationship from the political perspective, we may claim that the political parties take into account the supply from the groups with significant vote potential such as the labor unions. Additionally, the political parties try to keep these groups under their control and thus to prevent them from being an opposition focus. It was seen that during presidency periods of both Bayram Meral and Salih Kiliç, the political parties became influential in list of managerial board as well as race of presidency in general assembly of Turk-Is. From the perspective of the unions, priority is protecting benefits of their members followed by playing role in the political arena, to protect benefits of their groups, and representing them. It was seen during both periods that persons from the union were nominated for party assemblies and were suggested as candidate to the parties for general and local elections and entered Turkish Grand National Assembly.

Keywords: TURK-IS, Union, Bayram Meral, Salih Kiliç, Politics, Pressure Group.

¹ Doç. Dr. Bülent Ecevit Üniversitesi, İİBF, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, ozcansezer67@yahoo.com

² Yrd. Doç. Dr. Bülent Ecevit Üniversitesi, İİBF, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, huseyindp@hotmail.com

---

GİRİŞ

Siyaset olgusunu ortaya çıkaran temel etkenler; insanların bir arada yaşamaları ve toplumsal yaşamın farklılıklar üzerine kurulu olmasıdır. Siyaset, ortak yaşamın bir sonucudur ve birlikte yaşamın bir gereği olarak değerlendirilmektedir. Toplumsal yaşamdaki farklılıklar ise değerlerin hem üretilmesinde hem de bölüşülmesinde bir takım sorunlara sebep olmaktadır. Bu süreçte herkes, aynı ölçüde pay alamamakta, toplumdaki birey ve örgütler, bu paylaşım sürecini kendi lehlerine çevirmek için çalışmaktadırlar (Dursun, 2010: 35, 36).

Siyasal yaşamın baş aktörü olan siyasi partiler, siyaset sahnesinde yalnız değillerdir. Siyasi partiler dışında başka örgütlerin de siyaset sahnesinde yer aldıkları ve siyasal kararların alınması sürecinde önemli rol oynadıkları görülmektedir. Bu örgütlerin en önemlileri arasında örgütlenmiş bir siyasi güç olarak baskı grupları yer almaktadır. Bir işçi sendikası olarak Türk-İş de siyasal yaşamın önemli unsurlarından biridir (Turan, 1987: 58; Anık, 1997: 73). Siyasi partilerin başlıca amacı, siyasal iktidarı ele geçirmek ve onu kullanmaktır. Başka bir deyişle siyasal partiler, iktidar mücadelesi veren örgütlerdir (Koç, 1988: 5). Baskı gruplarının ise siyasal iktidarı ele geçirme amacı yoktur. Yalnızca siyasal iktidar üzerinde etki yaparak, siyasal kararların kendi talepleri doğrultusunda çıkması için çalışırlar. Baskı grupları, doğrudan veya dolaylı olarak siyasi iktidar ile ilişki içine girmektedirler. Temsil ettikleri sınıfın çıkarlarını korumak için siyasi baskılarda bulunmaktadırlar. Çünkü kuruluş amaçları, üyelerinin çıkarlarını korumak ve savunmaktır. Görüldüğü üzere, siyasi partiler doğrudan iktidara sahip olmayı hedeflerken, baskı grupları sadece iktidarı etkilemeye uğraşırlar. Günümüzde baskı grupları, siyasal hayatın en önemli aktörlerindedir. Siyasal partiler ile siyaset sahnesinde bulunmalarına, onlarla etkileşim içinde olmalarına karşın, ayrı bir çerçevede değerlendirilmeleri gerekmektedir (Kapani, 2003: 192-195).

Siyaseti, toplumun yarattığı maddi ve manevi değerlerin bir otoriteye dayalı olarak dağıtılması süreci olarak tanımladığımızda, üyelerinin taleplerini siyasi otoriteye yansıtan baskı gruplarının, bu sürecin dışında olmaları ya da siyaset ile ilgilenmemeleri düşünülemez. Siyasal partiler de baskı gruplarını karşılıklarına almak istemediklerinden, taleplerini mümkün olduğu ölçüde karşılamaya çalışırlar ve ilişkileri iyi bir düzeyde tutmak isterler. Günümüz sanayileşmiş modern toplumlarında, devletin ekonomik, siyasal ve sosyal görevlerinin çoğalması, baskı gruplarının siyaset ile daha çok etkileşim içerisinde bulunmalarına yol açmıştır (Öztekin, 2010: 125; Kuzu, 1986: 102).

Çalışmanın amacı, Bayram Meral ve Salih Kılıç'ın Türk-İş Başkanlığı döneminde Türk-İş-siyaset ilişkisini ortaya koymak ve bir baskı grubu olarak Türk-İş'i değerlendirmektir. Bu bağlamda Türk-İş-siyaset ilişkisini ortaya koymak için sendika-siyasi parti ilişki modelleri, sendikaların siyasi partilerle ilişki kurma nedenleri, Türk-İş'in olağan genel kurulları, yönetim kurulu listeleri, genel ve yerel seçimler incelenmiştir ve bu dönemde Türk-İş ile siyasi iktidar arasında yaşanan gelişmeler ele alınmıştır. Daha sonra ise bu dönem baz alınarak bir baskı grubu olarak Türk-İş değerlendirilmiştir. Bu bölümde önce üye sayısı, mali güç, toplumsal statü, örgütlenme düzeyi ve liderlik gibi baskı

---

gruplarının gücünü ve etkinliğini belirleyen faktörler dikkate alınarak, Türk-İş değerlendirildikten sonra Meral-Kılıç döneminde, TBMM'ye giren sendika ve odalar kökenli milletvekillerinin dağılımına yer verilmiştir.

I. SENDİKA-SİYASİ PARTİ İLİŞKİ MODELLERİ

Sendika-siyasi parti ilişkisinin boyutu, ülkelerin durumlarına, koşullarına göre farklılık göstermektedir. Bu farklılığın en önemli nedenleri arasında ülkelerin siyasi rejimleri, çalışma hayatını düzenleyen kanun ve ülkelerin tarihi ve sosyo-kültürel koşullarının geldiği söylenebilir. Ülkelerdeki yasal mevzuata göre, sendika-siyasi parti ilişkisinde serbestliğin veya engellenmenin olduğu görülmektedir. Sendika-siyasi parti ilişki modelleri 3'e ayrılabilir (Mahiroğulları, 2000: 114).

- A) Bağımsız Model
- B) Bağımlı Model
- C) Ara Bağımlı Model

A. Bağımsız Model

Bu modelin dayanağı, sendikaların siyasi partilerle sürekli bir ilişkiye girmekten kaçınmalarıdır. Sendikalar, hiçbir partiye bağlı olmadan üyelerinin çıkarlarına önem vermektedirler. Bu modelin özünde, sendikaların bir parti ile sürekli bir ilişki içinde olmadan tüm partilere eşit mesafede olmaları bulunmaktadır. Sendikaların siyasi faaliyetleri, daha çok üyelerinin koşullarının iyileşmesine yönelik bir araçtır. Sendikalar bu aracı kullanırken, partilerin programını göz önüne alırlar ve beklentilerini karşılayacak her siyasal parti ile dolaylı bir ilişkiye girerler.

Bağımsız modelde sendikalar, siyasi partilerden doğrudan ve dolaylı bir şekilde yardım almamakta ve siyasi partilere de herhangi bir yardımda bulunmamaktadırlar. Sendikalar aynı zamanda bir siyasi partinin adı altında da örgütlenmemektedirler. Bu modelde sendikalar siyasi faaliyetlerini geniş bir şekilde gerçek manada bir baskı grubu olarak yerine getirmektedirler (Akgeyik, 1994: 81). Daha çok pragmatik bir felsefe ile örgütlenmiş bulunan bu tür sendika modelinde üyelerin sosyal ve ekonomik çıkarlarının artırılması hedeflenir. Bu bağlamda toplu pazarlık aracı en önemli mücadele aracı olarak değerlendirilebilir (Akgeyik, 1994: 81).

Sonuç olarak bağımsız modelde, toplumsal hedefler yerine üyelerin çıkarlarına önem verilir. Amerika, Fransa ve Kanada'daki sendikalar bu modele örnek olarak verilebilir. Ülkemizde, sendikalarla siyasal partiler arasındaki bağımsız ilişki modeline örnek olarak Türk-İş verilebilir. (Mahiroğulları, 2000: 115-117; Mahiroğulları, 2004: 357, 358).

B. Bağımlı Model

Sendikalar ilk ortaya çıktığında sendika-siyaset ilişkisi çok net oluşmamıştır. Bu dönemlerde bir örgüt hem sendika hem de siyasi partinin işlevini yerine getirebilmiştir. Bu dönemlerde bazı

ülkelerde sendikalarla siyasi partiler arasında örgütsel bağlar da kurulmuştur (Aydoğanoglu, 2011: 13). Bağımlı modelde, tek partili, totaliter rejimli ülkeler ve merkezi ekonomik planlamayı benimsemiş Sosyalist ülkelerdeki sendikaların devletle özdeşleşmiş tek parti ile kurduğu ilişkiler söz konusudur (Mahiroğulları, 2003b: 363). Bağımlı modeli, totaliter rejimli ülkelerde “Zorunlu Bağımlı Model” ve demokratik parlamenter rejimli ülkelerde “İhtiyari Bağımlı Model” olmak üzere ikiye ayırmak mümkündür. Totaliter rejimlerin özelliği, tek partinin siyasal sistemde var olmasıdır. Bu nedenden ötürü, sendikaların siyasi iktidarla ilişki kurması zorunluluk gereğidir. İhtiyari bağımlı modelde ise sendikaların siyasi partilerle organik bir ilişki kurdukları görülmektedir. Bu ilişki zorunluluk gereği değil, sendikanın kendi iradesinin bir yansımasıdır (Mahiroğulları, 2000: 118-121; Mahiroğulları, 2004: 358-360).

C. Ara Bağımlı Model

Bu modelde sendikalarla siyasi partiler arasında organik bir ilişki bulunmaktadır. Bu organik ilişkinin resmi bir bağlılıktan ziyade her iki örgütün bağımsızlığını koruyacak, birbirlerini destekleyecek ve ortak bir amaca hizmet etme esasına dayalı bir ilişki olduğu ifade edilebilir (Akgeyik, 1994: 82). Ara bağımlı modelde, sendika ile siyasal partiler arasındaki ilişki iki örgütün bağımsızlığının korunmasına dayanmaktadır. Bu durum, “organik bağ kurularak ara bağımlı ilişki” ve “organik bağ kurulmadan ara bağımlı ilişki” olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Organik bağ kurularak ara bağımlı ilişkide sendikalar, üyelerinin çıkarlarını göz önüne alarak siyasi partilere destek verebilirler. Organik bağ kurulmadan ara bağımlı ilişkide, sendikaların organik bir ilişki içine girmeksizin belli bir siyasi partiye destek verdiği söylenebilir (Mahiroğulları, 2000: 121-124).

Bu modelde yer alan sendikalar genelde reformist bir felsefi yapıda örgütlenmişlerdir. Amaçları, kapitalist sistemin gelişerek korunması, bununla birlikte siyasal demokrasi, toplumsal refah ve hakça bir gelir dağılımına ulaşılmasıdır. Benimsenen bu tür amaçlar, sendikaları sadece ekonomik açıdan değil aynı zamanda siyasal açıdan da güçlü ve etkin olmaya sevk etmiştir. Böylelikle sendikalar ile siyasi partiler arasında sıkı ve yakın ilişkiler kurulmaya başlanmıştır. Bu modele dahil ülkelerde bir kanatta işçi sendikaları, diğer kanatta sosyal demokrat görüşlü işçi partileri bulunan bir “işçi hareketi” ortaya çıkmıştır (Akgeyik, 1994: 83).

II. SENDİKALARIN SİYASAL PARTİLERLE İLİŞKİ KURMA NEDENLERİ

A. Ekonomik Nedenler

Sendikalar, temsil ettiği grubun çıkarlarını korumak ve iyileştirmek amacıyla siyasal iktidar üzerinde etkide bulunabilirler. Sendikaların amacı, üyelerinin ekonomik ve sosyal durumunun daha iyi gitmesi için mücadele etmektir. Bu doğrultuda sendikalar, üyelerinin koşullarının daha iyi olması için siyasal iktidarı yasa düzenlemeye veya üyelerinin aleyhine olan yasalar da değişikliğe zorlayabilirler. Özellikle sendikalar daha iyi çalışma koşullarının sağlanması, asgari ücretin yükseltilmesi, çalışma

saatlerinin düşürülmesi, ücret ve maaşlara zam yapılması, istihdamın arttırılması gibi çalışan kesimi ilgilendiren konularda iktidara baskı da bulunabilirler. Ekonomik sebepler, siyasi partilerle sendikalar arasında ilişkide önemli nedenlerden biridir (Mahiroğulları, 2000: 112-113; Mahiroğulları, 2004: 355).

B. İdeolojik Nedenler

İdeolojinin işlevleri arasında, aynı ideolojiyi benimseyenlerde ortak bir bağ, dayanışma duygusunu yaratması ve bireye ortak bir kimlik sağlaması gelmektedir (Tok, 2012: 122). Ortak kimliğin, dayanışmanın gözlemlendiği örgütlerden biri de kuşkusuz sendikalardır. Sendikalar, kendi ideolojilerine yakın gördükleri siyasi partilerle ilişkiye girmektedirler. Geçmişten günümüze milliyetçi, muhafazakâr, sosyalist ideolojiler, sendikalarla çeşitli düzeylerde ilişki kurdular. Günümüzde ideolojilerin, siyasi partilerle sendikalar arasındaki ilişkide önemli nedenlerden biri olduğu görülmektedir (Mahiroğulları, 2000: 113; Mahiroğulları, 2004: 355, 356).

III. BAYRAM MERAL DÖNEMİ

Bayram Meral, 7-13 Aralık 1992’de yapılan Türk-İş 16. Genel Kurulu’nda başkanlığa seçilmiştir. Meral 255 oyla başkanlığa seçilirken, eski başkan Şevket Yılmaz 184 oy almıştır. Bayram Meral’in Türk-İş Başkanlığı döneminde (1992-2002), Türkiye’de koalisyon hükümetlerinin* olduğu görülmektedir.

Bayram Meral’in Türk-İş Başkanlığı dönemindeki önemli gelişmeler arasında, Türk-İş genel kurulları, genel-yerel seçimler, Çiller ile Türk-İş arasındaki gerginlik, 5 Nisan ekonomik kararları, 1995 yılı bütçe tasarısı, Aralık 1995 seçimleri öncesi DYP-CHP (Çiller-Baykal) arasında yaşanan siyasi gelişmeler bulunmaktadır. Bu noktada sırasıyla bu konularda Türk-İş’in tavrı, etkisi, rolü ortaya konulmaya çalışılacaktır.

Siyasi partilerin, Türk-İş’in hem yönetim kurulu listelerine hem de genel kurulda yaşanan başkanlık yarışına etkisi söz konusudur. Bayram Meral’in yönetim kurulu listesini oluştururken iki faktörün daha etkili olduğu görülmektedir. Birincisi, büyük sendikalar; ikincisi ise siyaset sahnesinden gelen etkilerdir. Yönetim oluşturulurken büyük sendikaların dikkate alınmasındaki etken, delege sayısının fazlalığıdır. Bayram Meral, ilk yönetim kurulu listesini oluştururken, sendikacılıktan gelen SHP Genel Sekreteri Cevdet Selvi ile görüşmüştür (Doğan, 1992:11). Ayrıca yönetim kurulu listesinin oluşmasında “Hemşerilik” de ağır basmıştır (Bayram Meral ile yapılan görüşme, 6 Haziran 2012).

Bayram Meral döneminde, siyasetin Türk-İş’in 17. ve 18. Genel Kurulu’na etkisi söz konusudur. Türk-İş 17. Olağan Genel Kurulu’nda Bayram Meral ile Faruk Barut başkanlık için

* DYP-SHP Koalisyon Hükümeti (Demirel-İnönü koalisyonu), DYP-SHP Koalisyon Hükümeti (Çiller-Karayalçın koalisyonu), DYP-CHP Koalisyon Hükümeti (Çiller-Çetin Koalisyonu), DYP-CHP Koalisyon Hükümeti (Çiller-Baykal Koalisyonu), DYP-ANAP Azınlık Hükümeti, DYP-RP Koalisyon Hükümeti (Refahyol Hükümeti), ANAP-DSP-DTP Koalisyon Hükümeti (ANASOL-D Koalisyonu), DSP Azınlık Hükümeti, DSP-MHP-ANAP Koalisyon Hükümeti. Yalansız, 2006: 443-479.

yarışmıştır. Bu yarışa, hükümeti oluşturan partilerden DYP'nin müdahale ettiği görülmektedir. İmzalanması aylardır süren toplu sözleşmelerde Türk-İş'in, Tansu Çiller'i sorumlu tutması, hedef göstermesinden dolayı DYP, Türk-İş 17. Olağan Genel Kurulu'nda Meral'in rakibi Faruk Barut'a destek vermiştir (Milliyet, 10 Kasım 1995). DYP'nin önemli isimlerinden Necmettin Cevheri, Faruk Barut'un seçimleri kazanması için aktif olarak çalışmıştır. Bayram Meral, Cevheri'nin Türk-İş Genel Merkezi'nden delege listesini istediğini doğrulamıştır (Milliyet, 1 Aralık 1995). Fakat DYP'nin Barut'a desteğine rağmen, Bayram Meral 252 oy alırken Faruk Barut 204 oyda kalmıştır (Milliyet, 11 Aralık 1995). Türk Metal sendikası Bayram Meral'i, Demiryol-İş (Enver Toçoğlu) ve Maden-İş (Şemsi Denizer) ise Faruk Barut'u desteklemiştir (Salih Kılıç ile yapılan görüşme, 6 Haziran 2013).

Aralık 1999'da yapılan Türk-İş 18. Olağan Genel Kurulu'nda Bayram Meral 224 oyla tekrar başkanlığa seçilirken, Zeki Polat 201, Mustafa Başoğlu ise 16 oyda kalmıştır (Milliyet, 6 Aralık 1999). 1995'teki kadar olmasa da 1999'daki genel kurulda da siyasetin etkisi görülmektedir. Salih Kılıç'a hem Türk Metal sendikası'ndan hem de DYP, ANAP'tan Zeki Polat'ın listesine geçmesi için yapılan baskılar, siyasetin etkisini göstermektedir (Salih Kılıç ile yapılan görüşme, 6 Haziran 2013). Bayram Meral'e göre de Zeki Polat, DYP'ye daha çok yakın aynı zaman da MHP ile de çok iyi ilişkileri olan bir kişidir. Meral, Polat ile arasındaki oy farkının az olmasını, 33 delegeyi olan Belediye-İş sendikasını listesine almamasına bağlamaktadır (Bayram Meral ile yapılan görüşme, 6 Haziran 2012).

Siyaset-sendika ilişkisinin çift taraflı olduğu belirtilmişti. Türk-İş açısından bakıldığında parti meclisi, genel ve yerel seçimleri için sendika kökenli isimlerin sol partilere aday olarak önerildiği görülmektedir. 1999 seçimleri için Bayram Meral, Bülent Ecevit'e DSP'den aday olması için 7 sendikacı önermiştir. Yalnızca Türk-İş Basın müşaviri Hasan Benli listeye girerken; Mustafa Engin, İbrahim Kocabıyık, Sabahattin Çam, Ali Tepe, Saadettin Acar, İsmail Tepecik DSP'den aday olamamışlardır (Milliyet, 1 Mart 1999). 1998 yılında yapılan CHP 28. Olağan Kurultay'ında ise CHP Parti Meclisi için Türk-İş Başkanı Bayram Meral ve DİSK Başkanı Rıdvan Budak hem genel merkez hem de muhaliflerin listesinde yer alması için ortak imza ile şu isimleri önerdiler: Kenan Durukan, Yener Kaya, Atilla Öngel, Ali Ekber Güvenç, Yaşar Seyman, Süleyman Çelebi, Oğuz Soydan (Milliyet, 24 Mayıs 1998).

Türk-İş, 1995 seçimlerinde, DYP ve CHP'ye, üniter devlet yapısının bütünlüğüne ve bağımsızlığına sahip çıkmayan partilere oy verilmemesi yönünde karar alırken; 18 Nisan 1999 seçimlerinde herhangi bir partinin desteklenmesine yönelik bir karar almamıştır. Başkanlar Kurulu kararı ile yalnızca yerel seçimlerde İzmir BBB için DSP adayı Ahmet Priştina ve yine DSP'nin metropol ilçelerdeki adayların desteklenmesi kararı alınmıştır (Yeni Asır, 31 Ocak 1999'dan aktaran Albayrak, 2006: 75).

Bayram Meral'in Türk-İş Başkanlığı döneminde, DYP Genel Başkanı Tansu Çiller ile Türk-İş arasındaki ilişkinin, Çiller'in işçi kesimine yönelik sert sözleri ile gerginleştiği görülmektedir. Çiller'in "İşçileri defterden sildim. İşçiler ne yapıyor ki. Bir de benden gelip zam istiyorsunuz?" "Türkiye'nin

kanını SSK, işçiler ve TÜSİAD emiyor.” (Milliyet, 4 Ağustos 1996). “Kamu işçisi bu ülkenin sırtında kamburdur. Ülkeyi sömürüyorlar” (Bila, 1996: 12) açıklamaları örnek olarak gösterilebilir. Bunun yanında Tansu Çiller, Türk-İş’i bölmeye çalışmıştır. Bunun için Tansu Çiller, Haber-İş’in Türk-İş’ten ayrı sözleşme imzalamasının ardından konfederasyona bağlı diğer sendikaları da sözleşme imzalamak için ikna etmeye çalıştığı görülmektedir. Fakat başarılı olamamıştır (Milliyet, 15 Ekim 1995). Çiller’in bu girişimi “Türk-İş’i bölmeye kalkışmak” olarak değerlendirilmiştir (Donat, 1995: 14). Nisan 1997’de de kamuda 8 sendika Türk-İş’ten bağımsız olarak sözleşme imzaladı. Çiller, Türk-İş’i bölerek kamu kesimindeki sendikacılığı tasfiyeyi amaçlamış fakat başarılı olamamıştır (Milliyet, 21 Nisan 1997).

Bu dönemin diğer önemli bir gelişmesi “5 Nisan kararlarıdır.” 27 Mart 1994 yerel seçimleri sonrasında alınan “5 Nisan kararları” ile kamu kesimince üretilen malların fiyatlarına ortalama %50 oranında zam yapılmıştı. Bunun neticesinde de enflasyon %100’ün üstüne çıkmıştı (Cumhuriyet Ansiklopedisi, 2003: 438). 5 Nisan’da açıklanan ekonomik istikrar paketi tasarruf önlemlerini, kamu açıklarının azaltılmasını, KİT ürünlerine zamları, TL’nin devalüe edilmesini içermekteydi. 5 Nisan kararlarındaki en önemli nokta, ücret ve maaşlara zam yapılamamasıdır. Ayrıca alınan tedbirlerde, özelleştirmenin gerçekleştirileceğine, bazı KİT’lerin kapatılacağına, prim gün sayısının kadınlarda 7200, erkeklerde 9000 işgününe çıkarılacağına yer verilmişti. Alınan tedbirlere bakıldığında, ekonomik sorunların çözümünde, sorumluluğun önemli bir bölümünün ücretlilerle yoksul kesime yüklendiği görülmektedir (Çavdar, 2000: 309-310). 5 Nisan kararları sonrasında yapılan Türk-İş Başkanlar Kurulu açıklaması ile tüm sendikacıları ve işçileri, DYP’den ve SHP’den derhal istifaya çağrıldı (Mahiroğulları, 2003b: 19). Bu çağrı sonucunda DYP ve SHP’den istifa edenler olmadı. (Salih Kılıç ile yapılan görüşme, 6 Haziran 2013). Türk-İş’in isteği doğrultusunda hükümet, 5 Nisan ekonomik istikrar paketinin kamuda çalışan geçici işçilerin işlerine son verilmesi yönündeki hükmünde geri adım atmıştır (Milliyet, 23 Nisan 1994).

1995 yılı bütçe yasa tasarısında, Türk-İş’in itiraz ettiği işçilerin memur statüsüne geçirilmesiyle ikramiyelerin ödenmemesi gibi hükümleri içeren 55. madde, komisyon üyelerinin büyük çoğunluğunun katıldığı önergeyle tasarıdan çıkartıldı. Komisyon Başkanı İlyas Aktaş ile uzlaşmaya vararak TBMM’ye yürümekten vazgeçen Türk-İş Başkanı Bayram Meral, komisyon toplantısını takip etti (Milliyet, 27 Kasım 1994).

9 Eylül 1995’te yapılan CHP Kurultayı’nda Deniz Baykal’ın genel başkan olmasından sonra DYP-CHP koalisyon hükümeti bozuldu. Meral, CHP’nin hükümette yer almasını istemiyordu (Donat, 1995: 12). Türk-İş, CHP il ve ilçe yönetimleriyle partinin delegelerine gönderdiği mektupta, kurultay sonrasında CHP’nin hükümetten ayrılması istedi (Milliyet, 3 Eylül 1995). Baykal liderliğindeki

* Bu ekonomik krizin sonucunda, 417 bin kişi işsiz kaldı. Saybaşı, 1995: 100-123.

* 12.500 mevsimlik işçi, daimi kadroya alındı. (Milliyet, 17 Haziran 1995).

CHP'nin, hükümetten ayrılmasında işçi ve memur ücretlerine duyduğu kaygı da etkili olmuştur (Doğan, 1995: 17). DYP-CHP Koalisyon Hükümeti sona erdikten sonra Tansu Çiller'in kurduğu Azınlık Hükümeti 15 Ekim 1995 günü yapılan oylamada güvenoyu alamadı. Bunun üzerine 16 Ekim'de DYP-CHP erken seçim koşulu ile koalisyon hükümeti kurulmasında anlaşmışlardır (Yalansız, 2006: 465). Bayram Meral, toplu sözleşme imzalandıktan sonra Baykal'ın hükümet kurmasını istemekteydi. Baykal ise toplu sözleşme imzalanmadan hükümette yer alıyordu. (Bayram Meral ile yapılan görüşme, 6 Haziran 2012).

IV. SALİH KILIÇ DÖNEMİ

3 Kasım 2002 seçimlerinde, Bayram Meral'in CHP'den milletvekili olarak Meclis'e girmesinden sonra Türk-İş Yönetim Kurulu, Bayram Meral'den boşalan Türk-İş Genel Başkanlığı'na Salih Kılıç'ı (2002-2007) seçti.

Bayram Meral ile Salih Kılıç'ın yönetim kurulu listesini oluştururken dikkate aldığı kriterler karşılaştırıldığında, Salih Kılıç'ın yönetim kurulu listesini oluştururken dikkate aldığı en önemli kriterlerden birinin, delege sayısı fazla olan, nitelikli ve donanımlı büyük sendikaların başkanlarının olmasıdır. Yönetim kurulu listesini oluştururken siyasilerden gelen etkiyi kabul eden Kılıç "*Siyasi etkilerin rica seviyesinde olduğu, yaptırım seviyesinde olmadığı*" görüşündedir. Kılıç, listeyi oluştururken, sendikaların konfederasyon içerisindeki dengelerini dikkate almıştır. Kılıç, ifade edilen bu dengeyi de dikkate alarak listesini "*Türk Metal, Tes-İş, Demiryol İş, Türkiye Maden-İş, Genel Maden-İş*" şeklinde oluşturmuştur (Salih Kılıç ile yapılan görüşme, 6 Haziran 2013).

Seçimler, siyaset-sendika ilişkisinin, etkileşiminin görüldüğü önemli bir boyut olarak karşımıza çıkmaktadır. Salih Kılıç döneminde, 2004 yerel seçimleri ve 2007 genel seçimleri yapılmıştır. Bu seçimler, siyaset-sendika ilişkisi açısından değerlendirildiğinde, bu ilişkiye verilebilecek en güzel örnek 2004 yerel seçimleridir. 2004 yerel seçimlerinde, CHP'nin İstanbul Belediye Başkan adayı Sefa Sirmen'di. Salih Kılıç, İstanbul için Sefa Sirmen'in CHP'nin adayı olmasını Deniz Baykal'a rica etmiştir (Salih Kılıç ile yapılan görüşme, 6 Haziran 2013). Her iki dönemde de işçi kesiminden aday olanlar ve parti farkı gözetmeksizin işçinin haklarını savunan kişiler desteklenmişlerdir. Örneğin Salih Kılıç, 2007 genel seçimlerinde AK PARTİ'nin Antalya milletvekili adayı Mehmet Ali Şahin'i toplu sözleşmelerde işçi kesiminin sorunlarına samimi baktığı için desteklemiştir. Daha önce ise, 1994 yerel seçimlerinde Balıkesir sendika şubeleri, Tes-İş Sendikası Şubesi Başkanı Ferudun Yükselir'i desteklemişlerdir (Koç, 2000: 177).

Salih Kılıç döneminin önemli gelişmeleri arasında işçilerin ikramiye alacağı, gelir vergisi dilimindeki düzenleme, SEKA, Türk-Telekom ve çocuk işçiliği projesi yer almaktadır. Bu noktada sırasıyla bu gelişmelere değinilecektir.

Bu gelişmelerden ilki, işçilerin ikramiye alacaklarıdır. Yeni yasama yılı sebebi ile TBMM'de verilen resepsiyonda Başbakan Erdoğan, işçilerin yaklaşık 160 trilyonluk ikramiye alacağını

ödenmesi talimatını vermiştir (Milliyet, 2 Ekim 2003). Türk-İş Başkanı Salih Kılıç, Ali Babacan'ın itirazına rağmen TBMM'deki bir resepsiyonda işçilerin yaklaşık 160 trilyonluk alacağını hükümetten almıştır. Salih Kılıç'a göre bu türlü kararların alınmasında etkili olan unsurlar: diyalog, güven, kararlı olmak ve ne istediğini bilmektir (Salih Kılıç ile yapılan görüşme, 6 Haziran 2013).

İkinci gelişme vergi dilimine ilişkindir. Türk-İş, Başbakan Erdoğan ve diğer bakanlar ile yaptığı görüşmede, gelir vergisi dilimlerinde yapılacak yeni düzenlemenin, ücretlilerin sırtındaki vergi yükünü artıracak uyarısında bulunmuştur. Bu doğrultuda hükümet, %25 ile %35 arasındaki işçinin ağırlıkta olduğu bir vergi diliminde değişiklik yaparak önemli bir iyileşme sağlamış oldu (Salih Kılıç ile yapılan görüşme, 6 Haziran 2013).

Üçüncü gelişme ise SEKA'dır. Salih Kılıç'ın Binali Yıldırım ve İbrahim Karaosmanoğlu ile Denizcilik Müsteşarlığında yaptığı görüşmelerde SEKA konusunda anlaşma sağlanmıştır. Anlaşmaya göre binalar, sosyal alanlar, makineler ve işçiler özlük hakları ile birlikte İzmit Büyükşehir Belediyesi'ne devredilmiştir. Bunun için işçinin yapılacak referandumda "evet" demesi şartı getirilmişti. Referandum sonucunda %80 evet çıkmış ve anlaşma sağlanmıştır (Salih Kılıç ile yapılan görüşme, 6 Haziran 2013).

Dönemin diğer önemli bir gelişmesi de Türk-Telekom'dur. 6 Ekim 2005'te Türkiye Haber-İş Sendikası, Türk Telekom'da aldığı grev kararını 21 Ekim'de uygulamaya başlayacağını açıklamıştır fakat; 9 Ekim'de anlaşma sağlanmıştır. İşçilere ilk yıl için %10, ikinci yılın ilk yarısında %3, ikinci yarısında %3 zam verilmesi konusunda anlaşıldı. Anlaşmaya varılmasında Cumhurbaşkanı Abdullah Gül'ün etkisi bulunmaktadır. Cumhurbaşkanı Abdullah Gül, Telekom grevinin bir an önce bitirilmesi ve toplu sözleşme görüşmesinin masa başında uzlaşmayla sonuçlandırılması için devreye girmiştir. Salih Kılıç'a göre, Cumhurbaşkanı'nın devreye girmesinden sonra önemli bir mesafe alınmıştır (Salih Kılıç ile yapılan görüşme, 6 Haziran 2013).

Dönemin son gelişmesi olarak, Türk-İş'in çocuk işçiliği projesine değinilecektir. Türk-İş'in TİSK'le birlikte çocuk işçiliğine karşı gerçekleştirdiği "Çocuk İşçiliğine Karşı Toplumsal İşbirliği" adlı proje, Adana'da uygulanmaya başlandı ve projeye tarımda, sokakta ve sanayide çalışan yüzlerce çocuğun sağlık kontrollerinin yapılması, çalışma hayatından eğitime yönlendirilmesi hedeflenmekteydi. Uluslararası Çalışma Teşkilatında IPEC projesi ile Türkiye genelinde 2 milyon 700 bin çocuk iş gücünün olduğu belirtilmekteydi (Salih Kılıç ile yapılan görüşme, 6 Haziran 2013).

6-9 Aralık 2007 tarihinde yapılan Türk-İş 20. Olağan Genel Kurulu'nda başkanlığa Mustafa Kumlu'nun seçilmesi ile Salih Kılıç'ın başkanlık dönemi sona ermiştir. Salih Kılıç'ın başkanlığı kaybetmesindeki nedenlerle ilgili görüşleri şöyledir: *"Bu dönem, Türkiye'de güç dengelerinin değiştiği, çatışmanın olduğu hareketli bir süreçti. Türk-İş olarak ne iktidara ne de Cumhuriyet mitinglerine destek verdik. İktidarı da eleştiriyorduk ve bu eleştiriler hükümet kanadında rahatsızlığa neden oldu. Siyasal iktidar, fiilen işin içine girdi. Kendi sendikam olan Türk-Metal Sendikası da Mustafa Kumlu'yu destekledi."* (Salih Kılıç ile yapılan görüşme, 6 Haziran 2013). Mustafa Kumlu'nun

seçilmesinde üç önemli faktörün rol oynadığı söylenebilir. Bunlardan birincisi Başbakan Tayyip Erdoğan ile diyalogunun iyi olması. Diğer iki faktör de Türk-İş de dengelerde önemli iki isim olan Türk İş Genel Saymanı Ergün Atalay ve Türk Metal Sendikası Genel Başkanı Mustafa Özbek'in desteğini almasıdır (Sabah, 10 Aralık 2007).

V. BİR BASKI GRUBU OLARAK TÜRK-İŞ

Bir baskı grubu olarak Türk-İş, ülkemizin en önemli sendikalarındandır. Sendika, üyelerinin ve bunun yanında tüm çalışan kesimin sorunlarını çözmeye, hak ve özgürlüklerini korumaya uğraşan bir kuruluştur (Gök, 1994: 206). Baskı grubu kavramını tanımlamadan önce çıkar (menfaat) grubu ile baskı grubu arasındaki farka değinmek gerekir. Çıkar grubu, bir araya gelen insanların, ortak maddi ve manevi çıkarlarını korumak için oluşturdukları örgütlü ya da örgütsüz birlikteliktir. Yapı itibariyle çeşitlilik gösterirler ve insanlar dış görünüşlerine göre bile çıkar grubu oluşturabilirler. ABD'de zencilerin ve Kızılderililerin çıkarlarına koruma amaçlı oluşturdukları gruplar örnek olarak gösterilebilir. Ekonomik amaçlı çıkar grupları (kooperatifler), en yaygın görülmekle beraber etnik ve dini temellere dayanan çıkar grupları da bulunmaktadır (Fedayi, 2011: 65, 66). Çıkar grupları, üyelerinin çıkarları için siyasal sistem üzerinde baskı (etki) yapmaya başladıkları andan itibaren baskı grubuna dönüşürler. Her baskı grubu aynı zamanda bir çıkar grubudur. Fakat her çıkar grubu mutlaka bir baskı grubu olmayabilir. Çünkü bir çıkar grubunun baskı grubu sayılabilmesi için siyasal sistem üzerinde baskı (etki) yapması gerekir (Esin, 1974: 27; Turan, 2011: 216; Şener, 2012: 222,223) Baskı gruplarını ise “Ortak menfaatler etrafında birleşen ve bunları gerçekleştirmek amacıyla siyasal iktidar üzerinde doğrudan veya dolaylı etki yapmaya çalışan örgütlenmiş gruplar” olarak tanımlanabilir (Çomaklı, 1999: 127; Okutan, 2006: 157). Baskı gruplarının amaçlarının, çıkarlarına uygun bir siyasal ve ekonomik ortam oluşturmak olduğu söylenebilir (Aybay, 1962: 12).

Bu noktada üzerinde durulması gereken önemli kavramlardan biri de kamuoyudur. Kamuoyunun siyaset bilimi açısından önemi, onun siyasal karar alma sürecini etkileyen bir faktör olmasıdır. Kamuoyunun evrensel olarak kabul edilebilir bir tanımı yoktur. Kamuoyu denildiğinde bir ülkede yaşayan tüm insanların ortak kanaati değil, sorunla veya olayla ilgilenen belli grupların ortak kanaat, görüş, eğilim, düşünceleri anlaşılmaktadır. Bu durumda kamuoyunu “Belli bir zamanda belli bir tartışmalı sorun karşısında, bu sorunla ilgilenen kişiler grubuna veya gruplarına hakim olan kanaat, görüş, eğilim, düşünce” şeklinde tanımlamak mümkündür (Kapani, 2003: 146, 147). Baskı grupları, savundukları görüşler doğrultusunda kamuoyu oluşturarak siyasal iktidarı etkilemeye çalışırlar (Çam, 2000: 455; Çağla, 2010: 120; Aslan ve Gül, 2004: 96). Çeşitli eylem ve açıklamaları ile kamuoyu üzerinde etkide bulunurlarken, kitle iletişim araçlarını kullanırlar (Tosun ve Tepeciklioğlu, 2012: 372).

Baskı gruplarının siyasal partileri etkileme yöntemleri çeşitlidir. Bir baskı grubu olarak Türk-İş'in daha çok miting, doğrudan görüşme, bildiri yayınlama, kitle iletişim araçlarını kullanma ve grev

yapmak gibi yöntemlerinden söz edilebilir. Meral ve Kılıç döneminde gerçekleşen bazı eylem ve mitingler şunlardır: 22 Temmuz ve 30 Temmuz 1993'te toplu vizite eylemi; 9 Nisan 1994'te Zonguldak'ta "Ocakların Kapatılmasına ve Özelleştirmeye Hayır" mitingi; 24 Nisan 1994'te "İşsizliğe ve Pahalılığa Protesto" mitingi; 20 Temmuz 1994'te Türk-İş'e bağlı sendikaların Türkiye çapında iş bırakma eylemi; 12 Temmuz 1994 günü yaklaşık iki bin işçi ile Başbakanlığa yürüyüş (Milliyet, 13 Temmuz 1994); 5 Ağustos 1995'te "Emeğe Saygı Yürüyüşü" mitingi; 5 Ocak 1997'de "Türkiye'ye Sahip Çık" mitingi; Emek Platformunun 24 Temmuz 1999'da Ankara'da düzenlediği "Mezarda Emekliliğe ve Sefalet Ücretine Hayır" mitingine Türk-İş'in de katılımı; İlki 9 Mart 2002'de İstanbul'da olmak üzere Adana, Samsun, İzmir, Bursa, Erzurum ve Van'da "Artık Yeter Bu Ülke Bizim" mitingleri; Ankara'da "İşine, Ekmeğine, Vatanına Sahip Çık" mitingi (Milliyet, 18 Mayıs 2003; Mahiroğulları, 2005: 333-337).

Baskı gruplarının güçlerini belirleyen birçok etken bulunmaktadır. Baskı gruplarının gücünü ve etkinliğini belirleyen faktörler arasında üye sayısı, mali gücü, toplumsal statüsü, örgütlenme düzeyi ve liderlik sayılabilir (Kara, 2007: 26-30). Baskı gruplarının gücünü belirleyen en önemli faktörlerin başında üye sayısı gelmektedir. Üyelerinin sayıca fazlalığı bakımından en güzel örneği işçi sendikaları oluşturmaktadır. Demokratik sistemlerde, siyasal iktidarlar seçimlerle belirlendiğinden üye sayısı fazla olan baskı grupları önemli bir konuma sahiptir. Seçmen desteği, siyasal partilerin varlığı için en temel koşuldur. Siyasal partilerin, Türk-İş gibi üye sayısı çok fazla olan örgütlenmiş gruplardan, oy alabilmek adına gruplar ile ilişkilerini iyi tutmak istemektedirler. Tablo 1'de Türk-İş'in 1990-2007 arası üye sayısına yer verilmiştir.

Tablo 1: 1990-2007 arası TÜRK-İŞ Üye İşçi Sayısı

DÖNEM	ÜYE İŞÇİ SAYISI
OCAK 1990	1.493.143
TEMMUZ 1990	1.567.501
OCAK 1991	1.636.297
TEMMUZ 1991	1.675.301
OCAK 1992	1.723.988
TEMMUZ 1992	1.766.535
OCAK 1993	1.784.642
TEMMUZ 1993	1.815.271
OCAK 1994	1.862.095
TEMMUZ 1994	1.967.260
OCAK 1995	1.978.350
TEMMUZ 1995	1.978.035
OCAK 1996	2.002.913
TEMMUZ 1996	2.014.452
OCAK 1997	2.011.466
TEMMUZ 1997	2.047.708
OCAK 1998	2.091.891
TEMMUZ 1998	2.134.593
OCAK 1999	2.178.886
TEMMUZ 1999	2.217.105
OCAK 2000	2.245.648
TEMMUZ 2000	1.789.873
OCAK 2001	1.861.146

TEMMUZ 2001	1.871.639
OCAK 2002	1.892.493
TEMMUZ 2002	1.915.560
OCAK 2003	1.939.259
TEMMUZ 2003	1.966.305
OCAK 2004	1.997.990
TEMMUZ 2004	2.033.568
OCAK 2005	2.041.161
TEMMUZ 2005	2.067.884
OCAK 2006	2.092.694
TEMMUZ 2006	2.091.367
OCAK 2007	2.141.319
TEMMUZ 2007	2.153.272

Kaynak: Çalışma Hayatı İstatistikleri, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Yayın No: 14, Ankara, 1993, s. 79; Çalışma Hayatı İstatistikleri, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Yayın No: 25, Ankara, 2000, s. 104; Çalışma Hayatı İstatistikleri, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Yayın No: 34, Ankara, 2009, s. 118-119.

Maddi güç, baskı gruplarının gücünü belirleyen bir başka etkidir. Baskı gruplarının propaganda, reklam, haber ve bilgi akışını sağlamak gibi faaliyetler için maddi güce ihtiyaçları vardır. Bayram Meral'in "Bizim bankalardaki aidat paralarını değerlendirmek dışında bir gelirimiz yok" şeklinde açıklamasından anlaşılacağı üzere, bir işçi örgütü olan Türk-İş'in tek gelir kaynağı, üyelere alınan aidatlardır. Bu dönemde faizler çok yüksek olduğundan aidat paraları faizde değerlendirilmiştir.

Üçüncü faktör ise baskı grubunu oluşturan bireylerin toplumsal statüleridir. Eğer baskı grubunun temsil ettiği kitle, toplumsal saygınlığı yüksek olan bireylerdense, grubun etkinliğinin de yüksek olabileceği söylenebilir.

Bir baskı grubunun örgütlenme düzeyi ne kadar mükemmelse, baskı grubu da o düzeyde etkilidir. Türk-İş, ülke çapında örgütlenmiş bir örgüttür. Şube, bölge, genel merkez ve konfederasyon şeklinde örgütlenmiş olduğundan, merkezde alınan kararlar hızlı bir şekilde bütün üyelere bildirilmektedir.

Baskı grubunun gücünü belirleyen son faktör liderliktir. Bazı baskı grupları liderinin kişisel özelliklerinden ötürü başarılı olabilirler. Bu özellikler arasında karizma, güvenilirlik, tecrübe, saygınlık, bilgi ve zeka sayılabilir. Liderin, iktidarlar üzerinde etkili olabilmesi iktidar partisi ile olan ilişkilerine de bağlıdır (Topçu, 2006: 60-63; Aksoy, 2008: 60-63; Dinçer, 1998: 27-31).

Bu noktada, siyasette temsil açısından bir işçi örgütü olan TÜRK-İŞ ile bir işveren örgütü olan TOBB'u karşılaştırmak gerekmektedir.

Tablo 2: Bayram Meral Döneminde TBMM'ye Giren Sendika ve Odalar Kökenli Milletvekillerinin Dağılımı

	Sendika Kökenli		Odalar Kökenli	
	1995 (20.Dönem)	1999 (21.Dönem)	1995 (20.Dönem)	1999 (21.Dönem)
ANAP	2	1	5	4
CHP	3	-	-	-
DSP	2	3	2	4
DYP	4	4	13	3

FP-RP	3	3	-	-
MHP	-	12	-	1
Toplam	14	23	20	12

Kaynak: http://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/milletvekillerimiz_sd.mv_liste?p_donem_kodu=20;
http://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/milletvekillerimiz_sd.sorgu_donem?p_donem_kodu=21

Tablo 2’de sendika ve odalar kökenli milletvekillerinin dağılımına yer verilmiştir. Tablo incelendiğinde Bayram Meral döneminde Meclis’e sendika kökenli 20. dönemde 14, 21. dönemde 23, odalar kökenli ise 20. dönemde 20, 21. dönemde ise 12 milletvekilinin girdiği görülmektedir.³ 20. ve 21. dönem Meclis’e giren sendika kökenli milletvekillerinin dağılımına bakıldığında, 20. dönemde

³ Bayram Meral döneminde TBMM’ye giren sendika ve odalar kökenli milletvekillerinin isimleri: **20 dönem; DYP**, Yusuf Bacanlı, (Türkiye Demokrat Sağlık Sendikası Genel Başkan Yardımcısı); **DYP**, Yusuf Bahadır (Kamu İşverenleri Sendikası Yönetim Kurulu Başkanı, TİSK Yönetim Kurulu üyesi); **DYP**, Kadir Bozkurt (Yol İş Sendikası Şube Yöneticisi); **DYP**, Faris Özdemir (Petrol Ürünleri İşverenler Sendikası Yönetim Kurulu üyesi); **CHP**, Ali Rıza Bodur (DİSK); **CHP**, Cevdet Selvi (Türk-İş Başkanlar Kurulu Üyeliği); **CHP**, Yılmaz Ateş (DİSK Sosyal-İş’te basın müşavirliği, Türkiye Gazeteciler ve Basın Sanayi İşçileri Sendikası (Basın-İş) Genel Yönetim Kurulu Üyeliği); **RP**, Yasin Hatiboğlu (HAK İŞ Konfederasyonu Genel Başkanı); **RP**, Necati Çelik (Hak-İş Konfederasyonu Genel Başkanı); **RP**, Ersönmez Yarbay (Özdemir İş Sendikası Genel Sekreteri); **DSP**, Osman Kılıç (İşyeri Sendika Temsilcisi, Sendika Şube Yöneticisi); **DSP**, Bekir Yurdagül (Türk Harb-İş Sendikası Kocaeli Şube Başkanı); **ANAP**, İmren Aykut (Türkiye Kağıt Sanayi İşverenler Sendikası Genel Sekreteri); **ANAP**, Emin Kul (Türk-İş Konfederasyonu Genel Sekreteri ve Genel Başkanvekili).

21. dönem; MHP, Ali Işıklar (Türkiye Kamu-Sen Genel Başkanı); **MHP**, Orhan Şen (Türkiye Kamu-Sen Bursa İl Temsilcisi); **MHP**, Cezmi Polat (Tüm İnşaat Müttehahitleri İşveren Sendikası Erzurum Şube Başkanı); **MHP**, Mustafa Zorlu (Türk Haber-Sen Isparta Şube Kurucusu ve Şube Başkanı, Türkiye Kamu-Sen İl Temsilcisi); **MHP**, Mihrali Aksu (Türk Tarım Orman-Sen Erzincan Şube Başkanı, Türkiye Kamu-Sen Erzincan İl Temsilcisi); **MHP**, Osman Durmuş (Türkiye Üniversite Öğretim Elemanları Sendikası’nın Kurucusu ve Başkanı); **MHP**, Mustafa Enöz (Türk Haber-Sen Manisa Şube Başkanlığı ve Türkiye Kamu-Sen Manisa İl Başkanlığı); **MHP**, Osman Gazi Aksoy (Türk Sağlık Sendikası Genel Başkan Yardımcısı); **MHP**, Hayrettin Özdemir (Türkiye Maden ve Enerji Sektörü Kamu İşverenleri Sendikası Denetleme Kurulu Başkanı); **MHP**, Cumali Durmuş (Türkiye Şeker Sanayi İşçileri Sendikası araştırma uzmanı); **MHP**, Mükremin Taşkın (Türkiye Kamu-Sen Kurucusu ve Başkanı); **MHP**, Nail Çelebi, (Kamu Sen ve Türk Tarım Orman Sendikası Genel Başkan Yardımcısı); **DYP**, Mustafa Eren (Karabük Öz-Çelik İş Sendikası çalışanı); **DYP**, Mehmet Dönen, (sendikacı); **DYP**, Faris Özdemir (Petrol Ürünleri İşverenler Sendikası Yönetim Kurulu üyesi); **DYP**, Kadir Bozkurt (Yol İş Sendikası Şube Yöneticisi); **FP**, Şeref Malkoç (Tez İş, Belediye İş, Öz Gıda İş, Öz İplik İş Sendikaları Avukatı); **FP**, Mehmet Batuk (Eğitimciler Birliği Sendikası Gebze Şube Başkanı); **FP**, Yasin Hatiboğlu (HAK İŞ Konfederasyonu Genel Başkanı); **DSP**, Rıdvan Budak (DİSK Genel Başkanı); **DSP**, Osman Kılıç (İşyeri Sendika Temsilcisi, Sendika Şube Yöneticisi); **DSP**, İsmet Vursavuş (OR-KAM-SEN Bölge Temsilcisi); **ANAP**, Ali Emre Kocaoğlu (Sendikacı, Türk İş Eğitim ve Araştırma Müdürü).

20. dönem; DYP, Osman Berberoğlu, Antalya Sanayi ve Ticaret Odası Başkanı; **DYP**, Bahattin Şeker, Bilecik Ticaret Odası Yönetim Kurulu Üyeliği ve Başkan Vekilliği; **DYP**, Ali Osman Sönmez, Bursa Ticaret ve Sanayi Odası Başkanı, Odalar Birliği Konsey Başkanı; **DYP**, Mustafa Haluk Müftüler, Denizli Ticaret Odası Başkanı; **DYP**, Mehmet Batallı, Ticaret ve Sanayi Odası Yönetim Kurulu Başkanı, TOBB Yön. Kur. Üyesi; **DYP**, Halil Yıldız, Ankara Ticaret Odası İnşaat Müttehahitleri Başkanı; **DYP**, Mehmet Sedat Aloğlu, İSO Meclis Üyesi ve Yön.Kur. Üyesi; **DYP**, Hasan Denizkurdu, TOBB Yönetim Kurulu üyesi; **DYP**, Mehmet Sağlam, Odalar Birliği genel sekreteri; **DYP**, İsmail Kalkandelen, İzmit Ticaret ve Sanayi Odası meclis üyesi; **DYP**, Yalım Erez, TOBB Başkanı; **DYP**, Hasan Karakaya, Uşak Ticaret ve Sanayi Odası Yönetim kurulu başkanvekili; **DYP**, Ömer Barutçu, TOBB Daire Başkanı, **ANAP**, Oktay Agah Güner, Ankara Ticaret Odası Genel Sekreteri; **ANAP**, Erkan Kemaloğlu, Türkiye Odalar Birliği personel müdürü; **ANAP**, Refik Aras, İstanbul Ticaret Odası Meclis Başkanı; **ANAP**, Ali Coşkun, TOBB Başkanı; **ANAP**, Hüseyin Yayla, İskenderun Ticaret ve Sanayi Odası Yönetim Kurulu Üyesi; **DSP**, Ahmet Piriştina, Ege Bölgesi Sanayi Odası Meclis Başkanvekili; **DSP**, Tamer Kanber, Balıkesir Ticaret Odası Meclis Üyesi.

21. dönem; ANAP, Ali Coşkun, TOBB Başkanı; **ANAP**, Oktay Agah Güner, Ankara Ticaret Odası Genel Sekreteri; **ANAP**, Erkan Kemaloğlu, Türkiye Odalar Birliği personel müdürü; **ANAP**, Hakkı Oğuz, Ticaret Odası üyesi; **DSP**, Ergün Bayrak, Hopa Ticaret Sanayi Odası Meclis Başkanı; **DSP**, Tamer Kanber, Balıkesir Ticaret Odası Meclis Üyesi; **DSP**, Fahrettin Gülenler, Bursa Ticaret ve Sanayi Odası Yönetim Kurulu Üyesi; **DSP**, Eyüp Doğanlar, Ankara Sanayi Odası Yönetim Kurulu Üyesi; **DYP**, Metin Kocabaş, Ticaret ve Sanayi Odası Meclis Başkanı; **DYP**, Mehmet Sağlam, Odalar Birliği genel sekreteri; **DYP**, Ömer Barutçu, TOBB Daire Başkanı; **MHP**, Aydın Gökmen, Ticaret Odası Grup Başkanı.

partiler arasında çok büyük bir fark olmadığı, sayıların denk ve yakın olduğu görülmektedir. 20. dönemde milletvekillerinin dağılımı DYP 4, FP-RP ve CHP 3, ANAP ve DSP 2 şeklindedir. 21. dönemde ise Meclis'e giren sendika kökenli milletvekillerinin dağılımına bakıldığında MHP'nin diğer partilerden ayrıldığı görülmektedir. 21. dönemde milletvekillerinin dağılımı ise MHP 12, DYP 4, FP-RP ve DSP 3, ANAP 1 şeklinde gerçekleşmiştir.

20. ve 21. dönem TBMM'ye giren odalar kökenli milletvekillerinin dağılımı incelendiğinde, merkez sağ partilerden (ANAP, DYP) katılımın daha fazla olduğu görülmektedir. 20. dönemde DYP'den 13, ANAP 5, DSP 2; 21. dönemde ANAP ve DSP'den 4, DYP'den 3, MHP'den 1 milletvekili Meclis'e girmiştir.

Tablo 3: Salih Kılıç Döneminde TBMM'ye Giren Sendika ve Odalar Kökenli Milletvekillerinin Dağılımı

	Sendika Kökenli		Odalar Kökenli	
	2002 (22.Dönem)	2007 (23.Dönem)	2002 (22.Dönem)	2007 (23.Dönem)
AK PARTİ	3	5	19	28
ANAP	-	-	-	-
CHP	8	3	5	6
DSP	-	-	-	-
DYP	-	-	-	-
FP	-	-	-	-
MHP	-	5	-	1
Bağımsız	-	1	-	-
Toplam	11	14	24	35

Kaynak: http://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/milletvekillerimiz_sd.sorgu_donem?p_donem_kodu=22;
[http://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/milletvekillerimiz_sd.sorgu_donem?p_donem_kodu=23](http://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/milletvekillerimiz_sd.sorgu_donem?p_donem_kodu=23;)

Tablo 3'te sendika ve odalar kökenli milletvekillerinin dağılımına yer verilmiştir. Tablo incelendiğinde Salih Kılıç döneminde Meclis'e sendika kökenli 22. dönemde 11, 23. dönemde 14, odalar kökenli ise 22. dönemde 24, 23. dönemde ise 35 milletvekilinin girdiği görülmektedir.⁴

⁴ Salih Kılıç döneminde TBMM'ye giren sendika ve odalar kökenli milletvekillerinin isimleri: **22. dönem;** **CHP**, Bayram Ali Meral, (Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu (TÜRK-İŞ) Genel Başkanı); **CHP**, Cevdet Selvi (Türk-İş Başkanlar Kurulu Üyeliği); **CHP**, Yücel Artantaş (Sendikacı, Oleyis Sendikası Mali Sekreteri); **CHP**, Ali Rıza Bodur (DİSK); **CHP**, Enver Öktem, (DİSK Genel Başkan Yardımcısı); **CHP**, İzzet Çetin, Sendikacı; Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu (DİSK) Aster-İş Sendikası Kocaeli Şubesi Yönetim Kurulu Üyesi, Türk-İş Başkanlar Kurulu Üyeliği); **CHP**, Salih Gün (Çimse-İş Sendikasında Yönetici); **CHP**, Yılmaz Ateş (Türkiye Gazeteciler Sendikası (TGS) işyeri temsilciliği, Türkiye Gazeteciler ve Basın Sanayi İşçileri Sendikası (Basın-İş) Genel Yönetim Kurulu Üyeliği); **AK PARTİ**, Hüseyin Tanrıverdi (Hizmet-İş Sendikasının Kurucu Genel Başkanı, HAK-İŞ Konfederasyonu Genel Başkan Yardımcılığı); **AK PARTİ**, Ersönmez Yarbay (Özdemir İş Sendikası Genel Sekreteri); **AK PARTİ**, Ağah Kafkas (HAK-İŞ Konfederasyonu Genel Yönetim Kurulu Üyeliği ve Genel Mali Sekreter;

22. ve 23. dönem Meclis'e giren sendika kökenli milletvekillerinin dağılımına bakıldığında, 22. dönemde partiler arasında büyük bir fark gözlenmektedir. CHP'den 8, AKP'den 3 milletvekili Meclis'e girmiştir. 23. dönemde ise partiler arasında fark olmadığı görülmektedir. 23. dönemde AK PARTİ ve MHP'den 5, CHP'den 3 ve 1 bağımsız milletvekili TBMM'ye girmiştir.

22. ve 23. Dönem TBMM'ye giren odalar kökenli milletvekili dağılımı incelendiğinde, AK PARTİ ile diğer partiler arasında büyük fark olduğu görülmektedir. 22. Dönemde AK PARTİ'den 19, CHP'den 5; 23. dönemde AK PARTİ'den 28, CHP'den 6 ve MHP'den 1 milletvekili TBMM'ye girmiştir.

23. dönem; AK PARTİ, Ağah Kafkas (HAK-İŞ Konfederasyonu Genel Yönetim Kurulu Üyeliği ve Genel Mali Sekreter); **AK PARTİ,** Abdullmuttalip Özbek (Belediye Sendikası Üyeliği); **AK PARTİ,** Ömer Faruk Öz (Mahalli İdareler İşveren Sendikası Denetim Kurulu Üyeliği); **AK PARTİ,** Hüseyin Tanrıverdi (Hizmet-İş Sendikasının Kurucu Genel Başkanı, HAK-İŞ Konfederasyonu Genel Başkan Yardımcılığı); **A K PARTİ,** Hüseyin Gülsün (Öz Donat-İş Sendikası Genel Başkanlığı); **MHP,** Mustafa Kemal Cengiz (Mahalli İdareler İşverenler Sendikası Yönetim Kurulu Üyeliği ve Genel Başkan Yardımcılığı); **MHP,** Ahmet Bukan (Petrol Ürünleri İşverenler Sendikası Ankara Şubesi Yönetim Kurulu Üyeliği); **MHP,** Metin Çobanoğlu (Türk Tarım Orman Sendikası Genel Başkan Yardımcılığı); **MHP,** Mustafa Enöz (Türk Haber-Sen Manisa Şube Başkanlığı ve Türkiye Kamu-Sen Manisa İl Başkanlığı); **MHP,** Mümin İnan (Türk-İş'e bağlı Konya Yol-İş Şube'de Mali Sekreterliği); **CHP,** Bayram Ali Meral (Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu (TÜRK-İŞ) Genel Başkanı); **CHP,** Yılmaz Ateş (Türkiye Gazeteciler Sendikası (TGS) işyeri temsilciliği, Türkiye Gazeteciler ve Basın Sanayi İşçileri Sendikası (Basın-İş) Genel Yönetim Kurulu Üyeliği); **CHP,** Cevdet Selvi (Türk-İş Başkanlar Kurulu Üyeliği); **Bağımsız,** Mehmet Ufuk Uras (Öğretim Elemanları Sendikası Başkanlığı);

22. dönem; AK PARTİ, Ziyattin Yağcı, (Adana Ticaret Odası Yönetim Kurulu Üyesi); **AK PARTİ,** Fikret Badazlı, (Antalya Ticaret Borsası Yönetim Kurulu Başkanı); **AK PARTİ,** Ahmet Rıza Acar, (Aydın Ticaret Odası Yönetim Kurulu Başkanı); **AK PARTİ,** Ahmet Edip Uğur, (Balıkesir Ticaret Odası Başkanlığı); **AK PARTİ,** Ali Yüksel Kavuştu, (Ankara Ticaret Odası Meclis Üyesi); **AK PARTİ,** Ali Coşkun, (TOBB Başkanı); **AK PARTİ,** Cengiz Kaptanoğlu, (Deniz Ticaret Odası Yönetim Kurulu Başkanı); **AK PARTİ,** Muharrem Karşlı, (TOBB Sermaya Piyasası Sektör Kurulu Başkanı); **AK PARTİ,** Niyazi Özcan, (Kayseri Sanayi Odası İnşaat Meslek Komite Başkanı); **AK PARTİ,** Hasan Angı, (Konya Sanayi Odası Yönetim Kurulu Başkanı); **AK PARTİ,** Kerim Özkul, (Konya Sanayi Odası Meclis Başkanlığı); **AK PARTİ,** Hasan Fehmi Kinay, (Kütahya Ticaret ve Sanayi Odası Meclis Üyesi); **AK PARTİ,** Süleyman Turgut, (Turgutlu Ticaret ve Sanayi Odası Yönetim Kurulu Başkanı); **AK PARTİ,** Ömer İnan, (TOBB İktisadi Araştırmalar Daire Başkanı); **AK PARTİ,** Erdoğan Özeğin, (Niğde Ticaret Borsası Yönetim Kurulu Başkanı); **AK PARTİ,** Recep Yıldırım, (Akyazı Sanayi ve Ticaret Odası Yönetim Kurulu Üyeliği); **AKP,** Ahmet Kambur, (Tekirdağ Ticaret ve Sanayi Odası Üyesi); **AK PARTİ,** İsmail Özey, (Çanakkale Ticaret ve Sanayi Odası Yönetim Kurulu Başkanvekili); **AK PARTİ,** Yekta Haydaroğlu, (Van Ticaret ve Sanayi Odası Yönetim Kurulu Başkanı); **CHP,** Erol Tınastepe, (Erzincan Ticaret ve Sanayi Odası Yönetim Kurulu Üyeliği); **CHP,** Mehmet Ali Arkan, (Eskişehir Sanayi Odası Meclis Üyesi); **CHP,** Mehmet Vedat Yücesan, (Eskişehir Ticaret Odası Yönetim Kurulu Başkanı); **CHP,** Memduh Hacıoğlu, (İstanbul Sanayi Odası Yönetim Kurulu Başkanı); **CHP,** Ufuk Özkan, (Akhisar Ticaret ve Sanayi Odası Meclis Başkanvekili).

23. dönem; AK PARTİ, Mehmet Hanifi Alır, (Ankara Ticaret Odası üyesi); **AK PARTİ,** Zafer Çağlayan, (Ankara Sanayi Odası Yönetim Kurulu Başkanı); **AK PARTİ,** Sadık Badak, (TOBB Yönetim Danışmanlığı Sektör Meclis Başkanlığı); **AK PARTİ,** Mehmet Erdem, (Ticaret Odası Üyeliği); **AK PARTİ,** Ahmet Edip Uğur, (Balıkesir Ticaret Odası Başkanlığı); **AK PARTİ,** Ali Koyuncu, (Ticaret Odası ve Ticaret Borsası Üyeliği); **AK PARTİ,** Mehmet Yüksel, (Denizli Ticaret Odası Yönetim Kurulu Başkanlığı); **AK PARTİ,** Kutbettin Arzu, (Diyarbakır Ticaret ve Sanayi Odası Yönetim Kurulu Üyeliği ve Başkanlığı); **AK PARTİ,** Emin Nedim Öztürk, (TOBB Ulaştırma ve Lojistik Sektör Meclis Üyeliği); **AK PARTİ,** Mehmet Erdoğan, (Gaziantep Ticaret Odası, Gaziantep Sanayi Odası Üyeliği); **AK PARTİ,** Muhyettin Aksak, (Erzurum Ticaret Odası Üyesi); **AK PARTİ,** Orhan Karasayar, (İskenderun Ticaret Odası Üyesi); **AK PARTİ,** Hasan Kemal Yardımcı, (İstanbul Deniz Ticaret Odası Meclis Üyesi); **AK PARTİ,** Tuğrul Yemişçi, (İzmir Ticaret Borsası Meclis ve Yönetim Kurulu Başkanı); **AK PARTİ,** Mehmet Sağlam, (Odalar Birliği genel sekreteri); **AK PARTİ,** Cumhur Ünal, (Karabük Ticaret ve Sanayi Odası Meclis ve Yönetim Kurulu Üyeliği); **AK PARTİ,** Hasan Angı, (Konya Sanayi Odası Yönetim Kurulu Başkanı); **AK PARTİ,** Mustafa Kabakcı, (Konya Ticaret Odası Meclis Başkanlığı); **AK PARTİ,** Kerim Özkul, (Konya Sanayi Odası Meclis Başkanlığı); **AK PARTİ,** Hasan Fehmi Kinay, (Kütahya Ticaret ve Sanayi Odası Genel Sekreteri); **AK PARTİ,** Mahmut Mücahit Fındıklı, (Malatya Ticaret ve Sanayi Odası Yönetim Kurulu Başkanlığı); **AK PARTİ,** Mahmut Dede, (İstanbul Ticaret Odası (ITO) Meclis Üyeliği); **AK PARTİ,** Ahmet Erdal Feralan, (Nevşehir Ticaret ve Sanayi Odası Meclis Başkanvekili); **AK PARTİ,** Bayram Ali Bayramoğlu, (İstanbul Ticaret Odası'nda Meclis Üyesi); **AK PARTİ,** Recep Yıldırım, (Akyazı Sanayi ve Ticaret Odası Yönetim Kurulu Üyeliği); **AK PARTİ,** Ramazan Başak, (Şanlıurfa Ticaret ve Sanayi Odası Meclis Üyeliği); **AK PARTİ,** Kayhan Türkmenoğlu, (Van Ticaret ve Sanayi Odası Başkanlığı); **AK PARTİ,** İbrahim Halil Mazıcıoğlu, (Gaziantep Ticaret Odası Üyesi); **CHP,** Hüsnü Çöllü, (Antalya Deniz Ticaret Odası Başkanlığı); **CHP,** Ergün Aydoğan, (Balıkesir Ticaret Odası Üyeliği); **CHP,** Ali Rıza Ertemür, (Sanayi Odası ve Ticaret Borsası üyesi); **CHP,** Erol Tınastepe, (Erzincan Ticaret ve Sanayi Odası Yönetim Kurulu Üyeliği); **CHP,** Akif Ekici, (Gaziantep Sanayi Odası Yönetim Kurulu Üyeliği ve Başkanvekilliği); **CHP,** Vahap Seçer, (Tarsus Ticaret ve Sanayi Odası Üyesi); **MHP,** Kemalettin Nalçı, (Çerkezköy Sanayi ve Ticaret Odası Meclis Üyeliği).

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Bayram Meral (1999-2002) ve Salih Kılıç'ın (2002-2007) Türk-İş Başkanlığı döneminde, siyaset-sendika arasındaki ilişkinin karşılıklı yani çift yönlü olduğu görülmektedir. Siyasi partilerin, Türk-İş'in hem yönetim kurulu listelerine hem de genel kurulda yaşanan başkanlık yarışına müdahaleleri, Türk-İş'in ise öncelikle üyelerinin çıkarlarını korumak amacıyla siyasal partilerle ilişki içinde olduğu görülmektedir. Her iki dönemde de önemli siyasi gelişmeler yaşanmış ve Türk-İş'in bu önemli gelişmelerde etkisi, rolü olmuştur. Bu etki, bazı durumlarda oldukça fazla iken, bazılarında da çok sınırlı kalmıştır. Bayram Meral ve Salih Kılıç, yönetim kurulunu oluştururken sendika içi dengelerine dikkat etmenin yanında siyasetten gelen etkilere de maruz kalmışlardır.

Bir baskı grubu olarak Türk-İş'in siyasi partiler üzerinde kullandığı etkileme yöntemleri arasında daha çok miting, doğrudan görüşme, bildiri yayınlama, kitle iletişim araçlarını kullanma ve grev yapmak gelmektedir. Her iki dönemde de Türk-İş'in gerçekleştirdiği eylemler, mitingler ile kamuoyunu oluşturduğu görülmektedir. Kamuoyunun siyasal karar organları üzerindeki etkisi kesinlikle ölçülemese bile bir etkinin varlığı tartışılmaz. Türk-İş'in grev, gösteri ve mitinglere başvurmasındaki amacı, kamuoyunun dikkatini çekmek, siyasal iktidar mensuplarına konunun ne kadar önemli olduğunu göstermek olduğu belirtilebilir.

Bir baskı grubu olarak Türk-İş'in, üyelerinin çıkarlarına uygun bir siyasal ve ekonomik ortam oluşturmak için çalıştığı söylenebilir. Türk-İş'in mali güç ve toplumsal statü açısından etkisinin daha az olduğu görülürken; üye sayısı, örgütlenme düzeyi ve liderlik bakımından ise gücünün daha fazla olduğu ifade edilebilir. Bayram Meral ve Salih Kılıç döneminde Meclis'e giren sendika ve odalar kökenli milletvekillerinin dağılımına bakıldığında 21. dönem (1991 seçimleri) dışında 20. 22. ve 23. dönemde odalardan TBMM'ye girenlerin daha fazla olduğu görülmektedir. Meclis'e giren milletvekillerinin dağılımına bakıldığında ortaya çıkan diğer önemli bir sonuç da odalar kökenli milletvekillerinin ağırlıklı olarak sağ partilerden (ANAP-DYP-AK PARTİ) siyasete girdikleridir. Buna benzer bir durum, sendika kökenli milletvekillerinin dağılımı için söz konusu değildir. 21. dönem (1991 seçimleri) hariç olmak üzere, sendika kökenli milletvekillerinin dağılımının, partiler arasında birbirine yakın olduğu gözlenmektedir.

KAYNAKÇA

- Akgeyik, Tekin, (1994), "Sendika-Siyaset İlişkisi (Karşılaştırmalı Modeller Açısından)", *Kamu-İş Dergisi*, Ocak, ss. 77-89.
- Albayrak, Levent (2006), 1980'den Günümüze Sendika-Siyaset İlişkisi Türk-İş Örneği, Gazi Üniversitesi SBE, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara.
- Aydoğanoglu, Erkan (2011), *Dünyada ve Türkiye'de Sendika Siyaset İlişkisi*, 2. Baskı, Kültür-Sanat SEN, Ankara.
- Aksoy, Necati (2008), *Sivil Toplum ve Baskı Grupları*, Kaknüs yayınları, İstanbul.

- Anık, Cengiz (1997), *Çoğulcu Sistemde İşçi Sendikası*, Hizmet-İş Sendikası Eğitim yayınları, Ankara.
- Aslan, Seyfettin-Cengiz Gül (2004), “Geçmişten Günümüze Türkiye’de Baskı Grupları”, *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 5 (1), ss. 85-100.
- Aybay, Rona (1962), *Baskı Grupları*, İ.Ü. Hukuk Fakültesi Mecmuası, Cilt: XXVII, No: 1-4, İstanbul.
- Bila, Fikret (1996), “İntikam”, Milliyet, 5 Ağustos 1996, s.12.
- Cumhuriyet Ansiklopedisi (1981-2000), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2003.
- Çağla, Cengiz (2010), *Yeni Başlayanlar İçin Siyaset Bilimi*, Omnia, İstanbul.
- Çalışma Hayatı İstatistikleri, (1993) Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Yayın No: 14, Ankara.
- Çalışma Hayatı İstatistikleri, (2000) Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Yayın No: 25, Ankara.
- Çalışma Hayatı İstatistikleri, (2009) Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Yayın No: 34, Ankara.
- Çam, Esat (2000), *Siyaset Bilimine Giriş*, Der Yayınları, İstanbul.
- Çavdar, Tefik (2000), *Türkiye’nin Demokrasi Tarihi (1950-1995)*, İmge Kitabevi, Ankara.
- Çomaklı, Şafak, E. (1999), “Baskı Gruplarının Siyasal Partilerle İlişkinin Siyaset Kavramı Çerçevesinde İncelenmesi”, *CBÜ İ.İ.B.F. Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, Sayı: 5, ss. 121-137.
- Diñçer, Müjde, K. (1998), *Lobicilik*, Alfa yayınları, İzmir.
- Doğan, Yalçın. (1992) “Türk-İş Artık Daha Şahin”, Milliyet, 15 Aralık 1992, s. 11.
- Doğan, Yalçın. (1995) “CHP Çalışanlarla Omuz Omuza”, Milliyet, 22 Eylül 1995, s. 17.
- Donat, Yavuz. (1995) “Sürpriz Değil”, Milliyet, 16 Ekim 1995, s. 14.
- Donat, Yavuz. (1995) “Tarihi Kurultay Tarihi Fırsat”, Milliyet, 9 Eylül 1995, s. 12.
- Dursun, Davud (2010), *Siyaset Bilimi*, Beta yayıncılık, İstanbul.
- Esin, Pars (1974), *Türkiye’de İşveren Sendikacılığı*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi yayınları No: 373, Ankara.
- Fedayi, Cemal (2011), *Siyaset Bilimi*, Kadim yayınları, Ankara.
- Gök, Mehmet (1994), Demokratik Toplumda Sendika Siyaset İlişkisi ve Türkiye Deneyimi, Gazi Üniversitesi SBE, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara.
- Kapani, Münci (2003), *Politika Bilimine Giriş*, Bilgi Yayınevi, Ankara.
- Kara, E. (2007), Türkiye’de Baskı Grupları ve TSK’nın Kamuoyu Oluşturmadaki Rolü ve Etkisi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi SBE, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Çanakkale.
- Koç, Yıldırım (1988), *Sendikaların Siyasal Partilerle İlişkileri*, Türkiye Yol-İş Sendikası, Ankara.
- Koç, Yıldırım (2000), *Türkiye’de İşçiler ve Sendikalar (Tarihten Sayfalar)*, Yol-İş sendikası, Ankara.
- Kuzu, Burhan (1986), “Kamu Yönetiminde Baskı Gruplarının Rolü ve Memleketimizdeki Duruma Kısa Bir Bakış”, *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, Cilt: LI, Sayılar: 1-4, İstanbul matbaası, İstanbul, ss. 65-136.

- Mahiroğulları, Adnan (2000), *1980 Sonrası Türk ve Fransız Sendikacılığı*, Kamu İşletmeleri İşverenleri Sendikası, Ankara.
- Mahiroğulları, Adnan (2003a), “Türkiye’de Sendika-Siyasi Parti İlişkileri”, *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, Sayı: 46, ss. 1-27.
- Mahiroğulları, Adnan. (2003b), “Fransa’da Sendika Siyasi Parti İlişkileri”, *Marmara Üniversitesi İİBF Dergisi*, 18 (1), ss. 361-380.
- Mahiroğulları, Adnan (2004), “Teorik Çerçevesi ve Dünyadaki Uygulamalarıyla Sendika-Siyaset Sendika-Siyasal Parti İlişkisi”, *Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, 19 (1), ss. 349-371
- Mahiroğulları, Adnan. (2005), *Cumhuriyetten Günümüze Türkiye’de İşçi Sendikacılığı*, Kitabevi yayınları, İstanbul.
- Okutan, Cevat (2006), “Küreselleşme Olgusu Karşısında Türkiye’de Baskı Gruplarının Değişen Niteliği”, *Atatürk Üniversitesi Erzincan Hukuk Fakültesi Dergisi*, 10 (1-2), ss. 154-164.
- Öztekin, Ali (2010), *Siyaset Bilimine Giriş*, Siyasal Kitabevi, Ankara.
- Saybaşı, Kemal (1995), *DYP-SHP Koalisyonu’nun Üç Yılı*, Bağlam Yayınları, İstanbul.
- Şener, M. (2012), “Baskı Grupları”, *Siyaset Bilimi Kavramlar İdeolojiler Disiplinler Arası İlişkiler* (Hazırlayanlar: Gökhan Atılgan, E. Attila Aytekin), Yordam kitap, İstanbul.
- Tok, Nafiz (2012), “Siyasal İdeolojiler”, *Siyaset Bilimi* (Editör: Halis Çetin), Orion Kitabevi, Ankara, ss. 117-186.
- Topçu, Adnan, (2006) Siyasal Karar Alma Organları Üzerinde Çıkar ve Baskı Gruplarının Etkileri, Afyon Kocatepe Üniversitesi SBE, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Afyonkarahisar.
- Tosun, Gülgün-Tepeciklioğlu, E. E. (2012), “Sivil Toplum ve Baskı Grupları”, *Siyaset Bilimi* (Editör: Halis Çetin), Orion Kitabevi, Ankara, ss. 341-378.
- Turan, Erol (2011), *Siyaset Bilimine Giriş*, Palet Yayınları, Konya.
- Turan, İlder (1987), *Siyasal Demokrasi Siyasal Katılma Baskı Grupları ve Sendikalar*, Belediye-İş Sendikası Eğitim Yayınları: 6, İstanbul.
- Yalansız, Nedim (2006), *Türkiye’de Koalisyon Hükümetleri 1961-2002*, Büke yayınları, İstanbul.
- Bayram Meral ile yapılan görüşme, 6 Haziran 2012.
- Salih Kılıç ile yapılan görüşme, 6 Haziran 2013.
- http://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/milletvekillerimiz_sd.mv_liste?p_donem_kodu=20
- http://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/milletvekillerimiz_sd.sorgu_donem?p_donem_kodu=21
- http://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/milletvekillerimiz_sd.sorgu_donem?p_donem_kodu=22
- http://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/milletvekillerimiz_sd.sorgu_donem?p_donem_kodu=23

TO IRRADIATE THE DARKNESS: SYMBOLIC AND FUNCTIONAL USE OF FLOWERS IN MICHAEL LONGLEY'S POETRY

Mümin HAKKIOĞLU*

ABSTRACT

The Northern Irish poet Michael Longley uses flowers functionally and symbolically as examples of an alternative life while dealing with the social fragmentation in his country. Flowers, in his poems, are both symbols of hope and medicines for physical and mental wounds. With such characteristics, they are amongst indispensable elements of traditional treatment methods and key parts of the power of contemporary man clinging on to life. On the other hand, as in the example of the red poppy which was transformed into a political symbol, having become a flower representing the soldiers killed in war, they emerge as components that do not heal the current problem but make it more severe. In such circumstances, rather than standing closer to an alternative life, they are closer to the contemporary world paralysed by conflicts. However, excluding their disassociating political connotations, it can be said that Longley draws on all flowers in his call to peace. He points to their unity and harmony within themselves, despite the differences in their colours, smells and sizes, as an example to Northern Irish society and describes codes of living together through them.

Keywords: Michael Longley, Northern Irish Poetry, flowers, political symbols, the Troubles

KARANLIĞA IŞIK TUTMAK: MICHAEL LONGLEY'NİN ŞİİRİNDE ÇİÇEKLERİN SİMGESEL VE İŞLEVSEL KULLANIMI

ÖZ

Kuzey İrlandalı şair Michael Longley, ülkesindeki toplumsal parçalanmayı ele alırken çiçekleri işlevsel ve simgesel yönden alternatif bir yaşamın örnekleri olarak kullanır. Onun şiirinde çiçekler, hem umudun simgeleridir hem de bedensel ve zihinsel yaraların ilaçlarıdır. Bu özellikleriyle, geleneksel sağaltım yöntemlerinin vazgeçilmezlerinden, çağdaş insanı yaşama bağlayan güçlerin başlıca adreslerindedirler. Öte yandan, salt savaşta yaşamını yitiren askerleri anlatan bir çiçekken politik bir simgeye dönüştürülen gelincik örneğinde olduğu gibi, iyileştiren değil var olan sorunu daha da derinleştiren öğeler olarak da karşımıza çıkarlar. Böyle durumlarda, alternatif bir yaşamdan çok çatışmaların felç ettiği çağdaş dünyaya daha yakın dururlar. Ancak, ayrıştırıcı politik çağrışımları dışında, Longley'nin huzura çağrısında bütün çiçeklerden yararlandığı söylenebilir. Şair, renk, koku ve boyut farklılıklarına karşın kendi içlerinde sağladıkları bütünlüğü ve uyumu Kuzey İrlanda toplumuna örnek gösterir ve birlikte yaşamının kodlarını onlar üzerinden anlatır.

Anahtar Sözcükler: Michael Longley, Kuzey İrlanda Şiiri, çiçekler, politik simgeler, İrlanda Sorunu

---

* Asst. Prof. Dr., Gümüşhane University, Department of Foreign Languages, muminhakkioglu@gumushane.edu.tr

---

INTRODUCTION

Michael Longley is a poet from Belfast and there is always an undercurrent in his poems hinting at the Troubles. The violence he witnesses, directly or indirectly, around permeates in his *oeuvre* so much so that even the flowers bear the traces of that communal conflict. Indeed, in every phase of Longley's career flowers are always among the chief images, reflecting his poetic sensibilities and considerations on the unique beauties or the unpleasant realities of life in the North. They are invoked to highlight the remedies for physical and mental wounds or to underline historical griefs that accompany indelible marks on the individual and collective memories. This paper discusses how Michael Longley uses flowers as examples of an alternative life to his fragmented Belfast and as symbols of political partition in Northern Ireland.

Flowers in Longley's poetry counter the violence that surfaces especially in his political poems and his attentive descriptions of the natural world oppose to the long shadows of history. Therefore, his 'wee poems' concerning flora are not escapist (Boran, 1995: 148); quite the opposite, depicting mostly Carrigskeewaun, a town in Co. Mayo in the west of Ireland, they herald another world, a world which promises a serene life free from violence. As Gerald Dawe (1985: 230) puts it, for the poet "the west of Ireland is seen as an embodiment of some kind of alternative life, a fictional life that compensates for certain values and attitudes missing in the real, given, historical world." What Longley wants to create out of this 'home from home' site is the light "to irradiate the northern darkness", thus to forge "a stay against damaging dogmatism" (Randolph, 2003: 304).

Citing the healing powers of flowers, Longley seems to say that the landscape where they grow naturally now suffers from violence, but has had the potential to heal wounds all along. 'Finding a Remedy', the sixth part of the umbrella poem 'Lore' from *The Echo Gate* (1979), is a good example of such a message. The poem explains how to stop bleeding. The remedy recommended is for a bodily wound, but it also alludes to warlike traumas in Northern Irish society:

Sprinkle the dust from a mushroom or chew
The white end of a rush, apply the juice
From fern roots, stems of burdock, dandelions,

Then cover the wound with cuckoo-sorrel
Or sphagnum moss, bringing together verse
And herb, plant and prayer to stop the bleeding (2006: 128).

The poet offers different solutions to a single problem, and draws attention to the great potential of nature with regard to its offering alternatives. The dust from a mushroom can be substituted for the white end of a rush, juice from fern roots for the stems of burdock or dandelions, and cuckoo-sorrel for sphagnum moss. They are all powerful and able to help stop bleeding. The poem, moreover, presents verses and herbs, plants and prayers as supportive agents. Here, religion and

---

nature are positioned not against but beside each other, thus underlining a sort of harmony, which is another message for the sectarian divided society of Northern Ireland.

Furthermore, the ‘verse’ means not only each of the short numbered divisions of chapters in sacred books, but signifies a group of lines that form a unit in a poem as well. If poetry can be replaced with herbs, then it must have curative and health-giving potential which can address feelings of hate and revenge in a world of conflicting groups. In this sense, a poet is a healer as is a herbalist, for verse might have a similar effect on people’s mentality. In tune with this fact, the critic Neil Corcoran (2000: 107) writes that “the entire botanical element in Longley is coincident with the fact that the Greek word ‘anthology’ means a collection of flowers: ‘flora’ in Longley are flowers and poems too.” While the poet introduces ways to treat conditions with flowers on the one hand, he shows how to soothe people and serve them, to get rid of their obsessions and biases, through his verse, on the other.

‘Heartsease’ from *The Weather in Japan* (2000), also portrays the life-affirming universe of flowers, informing the reader about how to relieve pain, especially psychological misery. This one-sentenced poem opens with an incident taken from Book IV of *Odyssey*: It is ten years since the Trojan War ended, but Odysseus, who left his home twenty years ago to fight against the Trojans on behalf of Menelaus, the king of Sparta, has not returned to Ithaca yet. His son, Telemachus, is desperately looking up and down for him, and thus visits Menelaus to find a clue about where his father might be. When Menelaus and his guests sit down to eat, all faces are full of sorrow and lament. Telemachus has been sad, since losing his father; Menelaus is unhappy, because he cannot stop thinking about his brothers-in-arms killed during the Trojan War; the others at the feast are dejected, for their beloved intimate ones are no longer alive. To ease the grief and anguish of them all, Helen, the wife of Menelaus, has an idea:

When Helen, destroyer of cities, destroyer of men,
Slipped the lads a Mickey Finn of wine and heartsease,
Unhappiness’s cure, a painkiller strong enough
To keep you dry-eyed for a day even if mummy
Or daddy pegs out, or your brother or son’s bumped off
On the doorstep in front of you (an Egyptian drug?),
She hadn’t a clue that where I hail from –beyond
The north wind, Hyperborean, or nearly– heartsease
Is kiss-me-quick, kiss-me-behind-the-garden-gate,
That in Donegal this pansy gets mixed up with selfheal (2006: 251).

In Greek mythology, Helen takes anodyne from Polydamna, the sovereign wife of Thon from Egypt, but is it merely an Egyptian drug or is heartsease only peculiar to that country? The expression, with a question mark in parentheses, indicates that it is not. The scene suddenly changes into contemporary Northern Ireland, with some key words. ‘Mickey Finn’, a drug added to a drink to

---

render the drinker unconscious, ‘the north wind’ and ‘Hyperborean’¹ all imply Longley’s home, Belfast. Furthermore, fragmented families, the slaughter of fathers and mothers, and the murder of sons and daughters are not unfamiliar to the poet himself, because they are already routines throughout the sectarian strife.

As the poem suggests, heartsease is an ‘unhappiness’s cure and a painkiller’. But, mostly used as a love token in the Middle Ages, it may also symbolise mutual love between communities in conflict in Northern Ireland. Now that it gets confused with selfheal, a flower used for healing wounds, in Donegal, there is no need to import anything from Egypt, because Longley’s home already has the raw material for that palliative drug.

Given that ‘Heartsease’ was published in 2000, after the Good Friday Agreement of 1998, Longley clearly aspires to relieve the distress of those who have lost their close ones during the conflict, and he finds the remedy in nature. So, heartsease becomes a symbol signifying the attitudes and politics which will help in the treatment of suffering. McNair (2003: 272) sees the issue in a similar light and writes, “Longley slyly implies that to ease the heart of war’s sorrows, Northern Ireland might consider the ways of love, or the curative message of wild flowers, associated in his poetry with nature’s affirmation of life.”

Longley continues to relate the healing power of flowers in his ‘Found Poem’, from *The Weather in Japan* (2000), through the story of the Afro-American abolitionist Harriet Tubman.² The poem offers the reader a clue as to how to ensure mental emancipation when under pressure and siege. Therefore, it is not only about Tubman but about Longley himself, too. This is because, both choose to clutch onto an alternative life evoked by flowers, a life far removed from slavery, fear and violence.

‘Found Poem’ is dedicated to Ann Petry, an Afro-American novelist who wrote Tubman’s life story in her *Harriet Tubman: Conductor on the Underground Railroad*. Longley, in this poem, cites Petry’s words concerning Tubman’s arduous task, sewing a quilt in celebration of her marriage to her first husband, John Tubman:

It seemed as though she would never be able to master the art of sewing, to make the needle go through the material in the places where she wanted it to go. It was the hardest task she had ever undertaken. Yet as the quilt pattern developed, she thought it was as beautiful as the wild flowers that grew in the woods and along the edge of the roads. The yellow was like the Jerusalem flower, and the purple suggested motherwort, and the white

---

¹ In Greek mythology, ‘hyperborean’ is used to denote a member of a mythical people free of war, living beyond the North wind, in a land of sunshine, and worshipping Apollo. What links this information to the context of ‘Heartsease’ is the fact that along with being the god of music, truth and prophecy, the sun and light, Apollo is also the god of healing and the god of poetry. When this is the case, Longley’s use of ‘Hyperboreans’ has further significance. It becomes another allusion for the poet to hint at the curative power of flowers and poetry.

² Harriet Tubman (1822-1913) was an Afro-American woman born into slavery, but she gained her freedom at the age of twenty-seven by running away from her plantation. However, she did not find that enough and decided to help others living under slavery. Therefore, she became a conductor on the Underground Railroad, a network of secret routes and safe places offering shelter to slaves escaping to the north of America or Canada. Due to her strenuous efforts to help hundreds of slaves get their freedom, today she is remembered as the ‘Moses of the Underground Railroad’. In the poem, that network symbolises a sort of quilt uniting people from different ages, classes and places around a humane ideal.

---

pieces were like water lily, and the varying shades of green represented the leaves of all the plants, and the eternal green of the pine trees.

For this was no ordinary quilt. It would be trousseau, and the entire contents of what under different circumstances would have been a hope chest. Harriet had fallen in love. She was going to marry a young man named John Tubman. He was a tall, well-built fellow, with a ready laugh, and a clear lilting whistle.

When she worked on the quilt, head bent, awkward fingers guiding the needle carefully through the material, she experienced a strange, tender feeling that was new to her. The quilt became a symbol of the life that she would share with John. [...]

They were married in 1844. Harriet went to live in his cabin, taking with her her one beautiful possession, the patchwork quilt (Petry, 1955: 79-80.).

As might be inferred, Tubman relies on her ecological knowledge in sewing her quilt. The natural world is a motivating factor for her. Kimberly N. Ruffin (2010: 181) believes that “[t]he comforting recollections of ‘Jerusalem flower’, ‘motherwort’, ‘water lily’, ‘leaves’, and ‘pine trees’ help her to pay homage to one of the few tender and humanizing relationships a slave could have.” The same is true for Longley. Just as those flowers enlarge the limits of Tubman’s endurance, they bestow a promising alternative world on the poet. To emphasise this tie thoroughly, Longley prefers to compose his poem by imitating Petry’s words, thus forging lines out of sentences, poetry out of prose. The expressions he uses are strikingly similar:

As it developed, Harriet Tubman,
Conductor on the Underground Railroad
Which was really the long road to the North
And emancipation for runaway slaves,
Thought her quilt pattern as beautiful
As the wild flowers that grew in the wood
And along the edges of the roads. The
Yellow was like the Jerusalem flower,
And the purple suggested motherwort,
And the white pieces were like water
Lily, and the varying shades of green
Represented the leaves of all the plants,
And the eternal green of the pine trees (2006: 270).

When Ruffin (2010: 181) interprets Petry’s words, she asserts that the excerpt also “attests to the enslaved’s ability to see their own humanity and forge a connection with nature outside the destructive lens of slavery.” Likewise, Longley invites his people to recognise their humanity and establish a direct relation with the world of flowers by getting rid of violence. In doing so, they can recover from mental obsession, which is a sort of slavery itself.

Elmer Kennedy-Andrews and Wesley McNair share almost the same ideas as they interpret the role of Longley’s wild flowers. All the names are suggestive for both critics. For Andrews (2014: 242) “‘Jerusalem flower’ invok[es] the idea of a spiritual home, ‘motherwort’ suggest[s] Tubman’s

---

maternal role, the ‘varying shades of green/Represent[ing] the leaves of all the plants’ connot[es] a pluralized Ireland.” McNair (2003: 274) writes in a similar vein that “‘Jerusalem flower’ alludes to the spiritual promise blacks associated with a life in the North, free of slave holders; ‘motherwort’ (literally, mother plant) touches on the motherly influence of Harriet Tubman, watching over and protecting the lives of those she has released from bondage.” Both are still of the opinion that Longley has created his own patchwork quilt by stitching together the familiar motifs of wild flowers and engaged in quilt-making with bits and pieces of Petry’s biography. The poet, in essence, forges ‘Found Poem’ with word-patchworks, and here, sewing the quilt becomes a way of creating poetry.

Andrews (2014: 242) also underlines that Longley’s patchwork quilt is for the “celebration of freedom that comes from acceptance of diversity.” In the poem, ‘the North’ signifies the north of America where black slaves are given their freedom, but it may also refer to the north of Ireland. Longley seems to say that flowers have different colours and scents, but they definitely constitute a visual integrity in nature and therefore are among the chief examples of harmony. And Northern Irish society can do the same.

The case is similar in ‘The Ice-Cream Man’ from *Gorse Fires* (1991), where flowers serve poetically as an equilibrant and functionally as an element of hope. Being a Troubles elegy, the poem develops around the murder of Constable John Larmour, shot to death by the IRA in October 1988 while looking after his brother’s ice-cream parlour, Barnams, on the Lisburn Road in Belfast. However, since Longley deals with facts, not incidents, he does not share anything about the murder, the killers or the illegal organisation they belong to. Apart from the unidentified murderers (they), the poem only mentions the victim (the Constable is disguised in the ice-cream man) and two persons in grief, ‘I’ (father) and ‘You’ (daughter):

Rum and raisin, vanilla, butter-scotch, walnut, peach:
You would rhyme of the flavours. That was before
They murdered the ice-cream man on the Lisburn Road
And you bought carnations to lay outside his shop.
I named for you all the wild flowers of the Burren
I had seen in one day: thyme, valerian, loosestrife,
Meadowsweet, tway blade, crowfoot, ling, angelica,
Herb Robert, marjoram, cow parsley, sundew, vetch,
Mountain avens, wood sage, ragged robin, stitchwort,
Yarrow, lady’s bedstraw, bindweed, bog pimpernel (2006: 192).

Longley was away from Belfast, in County Clare looking for rare orchids when the killing happened. Upon learning about the murder, he imaginatively brought together the city of Belfast, in particular the Lisburn Road where he lives, and the west coast of Ireland that he is in love with. He tells the rest of the story concerning the composing process of the poem as follows:

My daughter used to enjoy rhyming off the names of the flavours of the ice-cream he sold and had bought a bouquet of carnations to lay on the pavement outside the ice-cream man's shop. When I came back all I felt I could do was to make a list, rhythmic catalogue, a wreath of flower names of the Burren to lay, metaphorically speaking, beside her bouquet (Anluain, 2000: 128).

After reading the poem on radio and publishing it, Longley received a letter from the victim's mother, Loretta Larmour, in which she introduced herself as 'The Ice-Cream Man's Mother'. What was more surprising for the poet is her noticing a curious coincidence regarding the number of flower names in the poem and the actual number of flavours in her son's shop, which is twenty-one (McDonald, 1998-9: 14).

The sadness of the daughter, in 'The Ice-Cream Man', is simply because of the loss of a familiar face, the dereliction of her beloved flavours and the impossibility to find the same taste again in the rest of her life. The carnations she laid outside the shop are exactly the emblems of mourning as well as of her consolation. Next to the carnations, her father's wreath of word-flowers turns into a symbolic speech laid for the victim and dedicated to his and his daughter's grief.

However, Longley's wreath of words, beyond any doubt, is not only for the ice-cream man but also for all victims and victimized values of Northern Ireland. It seems to imply that a life far removed from violence and much closer to tranquillity is possible. Therefore, not expressly but allusively, the wreath is depicted as having curative power and a healing function, in contrast to death and loss. It is saying that, if there is violence, there must be an antidote to counteract that primitive poison. Girded on hope, Longley emphasises a rosy future by creating "an opposite beauty in the form of a lush catalogue of sweet flavours and fine native flowers" (Curley, 2011: 136). Besides, the poem recognises a sort of duality, "a duality contained in the punning title ('Ice-cream' – 'I scream') and in the connotations of the word ice-cream itself, which relates to the chill and whiteness of death as well as to notions of festive, sensuous, childish delight" (Andrews, 2000: 93).

Longley also laments, by laying the wild flowers of Burren next to his daughter's carnations, over nature severely under threat. His making lists out of flavours and flowers' names which may go on forever, like a prayer, partly indicates such a threat. In this sense, he appears to think of the murder of the ice-cream man as the violation of all nature, and of the poem as a sort of elegy for the flowers themselves, which are under increasing threat (Russell, 2010: 16). What Donna Potts writes is quite encapsulating with regard to revealing the essence of the matter:

In contrast to the cultivated, relatively scentless, merely decorative carnations, Longley's flowers have curative powers; the listing of them itself performs a healing function, affirming nature's beauty and continuance in the face of death and loss. Flowers are symbols of hope, of transformation, and they are especially significant in the setting of the burren, where seemingly dry, desolate sheets of limestone conceal water in underground streams or turlocks. [...] Longley's allusion to the complex and fragile ecosystem of the burren serves

---

both to emblemize the fragility of the human lives lost to violence in the North and place those losses within the larger context of environmental loss (2011: 91).

Flowers, then, tell the reader that it is possible to stay without losing humanitarian values in a world where everything goes from bad to worse. Longley uses their names to keep a balance against the dark forces of violence. On one side, there is a sort of excruciating life typified by murder on the Lisburn Road, on the other a tranquil one denoted through the wild flowers of Burren. Therefore, they represent serenity and peace in the face of horror and death, thus promising an alternative life for people in the grip of sectarian strife.

In ‘Bog Cotton’ from *The Echo Gate* (1979), Longley offers, as the name of the poem suggests, another life-affirming flower from his Irish landscape. Known also as cotton grass, bog cotton conjures up “[t]he plumpness of pillows, the staunching of wounds,/Rags torn from a petticoat and soaked in water/And tied to the bushes around some holy well/As though to make a hospital of the landscape-” (2006: 137). Along with such curative and functional features, it recalls patience and resistance, too. For Neil Corcoran (2000: 113) it is “an emblem of endurance in place and in function.” Fran Brearton’s approach (2006: 142) is such that it supports this view, practically like an open-air hospital, “Longley’s white flower is associated with healing, innocence, beauty, femininity [...] and, despite its fragility, a certain tenacity for life.”

To make the message clearer, by adding the red poppy, a symbol of remembrance for the soldiers who died during two World Wars, in his poem Longley juxtaposes the two flowers and contrasts them with each other. They enable him to ‘make a room’ for himself in the tradition of war poetry as embodied in the poem by Isaac Rosenberg (1890-1918), killed in the First World War on the Western Front soon after his night patrol, and Keith Douglas (1920-1944), killed in action during the invasion of Normandy in the Second World War. He forges the required link with that literary practice at the very beginning of the poem by transforming bog cotton into a ‘desert flower’, and citing Keith Douglas’s ‘Desert Flowers’, which refers to Isaac Rosenberg’s ‘Break of Day in the Trenches’:

Let me make a room for bog cotton, a desert flower-
Keith Douglas, I nearly repeat what you were saying
When you apostrophised the poppies of Flanders
And the death of poetry there: that was in Egypt
Among the sandy soldiers of another war.

[...]

You saw that beyond the thirstier desert flowers
There fell hundreds of thousands of poppy petals
Magnified to blood stains by the middle distance
Or through the still unfocused sights of a rifle-
And Isaac Rosenberg wore one behind his ear (2006: 136-137).

Longley depicts hundreds of thousands of poppy petals on the ground, which are symbolically merged into the blood of dead soldiers. Needless to say, the poppy, here, evokes the death of a generation in the trenches. The more soldiers die, the more, probably much more, poppies will blossom. Therefore, it has a spiritual meaning. In religious terms, it is the hope of resurrection (Harrison, 2012: 152). The poppy with this function is definitely a life-affirming flower. It is an inclusive as well as a uniting figure.

Today, in Northern Ireland, the poppy is a symbol of respect for the soldiers who died, especially in the First World War, and mostly worn on Remembrance Day by the Protestant-Unionist majority to proclaim their ties with Britain. However, it is a menacing emblem for the Catholic-Nationalist minority for deep-rooted political and historical reasons; for them, the poppy represents British jingoism and stands for British occupation. It is a political token, a Protestant flower reminding Unionists of their heroic past. Parallel to such attributes, Thomas McCarthy (2009: 44) ascribes further meanings to the poppy and writes that it is more than a flower, “it is community, communion, church and childhood. It is [...] more dearly bought, more drenched in blood yet more universally loved.” One way or another, Michael Longley makes the most of the poppy’s power to reflect the political and social partition in Northern Irish society. This fragmentation is more deeply depicted in ‘Poppies’, a poem from *The Ghost Orchid* (1995):

I

Some people tried to stop other people wearing poppies
And ripped them from lapels as though uprooting poppies
From Flanders fields, but the other hid inside their poppies
Razor blades and added to their poppies more red poppies.

II

In Royal Avenue they tossed in the air with so much joy
Returning wounded soldiers, their stitches burst for joy (2006: 226).

In the early years of remembrance ceremonies, poppies were sometimes ripped from lapels by those who regarded them as bravado of Britishness. To discourage dissidents from such attacks, it was common to insert razor blades in them. The point highlighted in the first part of the poem paints the picture of that mutual challenge. The poppy, in this regard, as might be expected, is a political beacon which deepens the inherent division.

The act of aggression in the first part of the poem is countered by another act of aggression in the final lines, it describes what happened in Belfast, in Royal Avenue, when soldiers wounded in the First World War returned from France in 1918. There is definitely great joy here, which is mutually welcomed by both comers and greeters. But the happiness of one side is the misery of the other. Therefore, such moments transform the remembrance of war into a never-ending war. Fran Brearton (2000: p. 279) encapsulates this point quite expertly, writing that “[t]wo histories compete: one which

---

would ‘uproot’ its past from any connection with ‘Flanders fields’, the other which wears its historical wounding on the Western Front as a weapon.”

To criticise such treatment, Longley (1995: 154) says that “[w]hen I wear a poppy I do so in remembrance of millions of lost lives, and not as a political gesture. I hate it when the wearing (or the not wearing) of a poppy is politically construed.” As things stand, it is purely a symbolic flower for him, far removed from politics, but much closer to the community. A door into memories which deter forgetting the past and persist in historical repetition can be left open through it. ‘Poppies’ is dedicatedly all about the First World War, but Longley preserves this propensity in ‘Buchenwald Museum’ in *The Ghost Orchid* (1995) when displaying the grief and suffering of the Second World War. Here, he builds his message on poppies once again:

Among the unforgettable exhibits one
Was an official apology for bias. Outside

Although a snowfall had covered everything
A wreath of poppies was just about visible.

No matter how heavily the snow may come down
We have to allow the snow to wear a poppy (2006: 227).

The poem is an elegy about Longley’s visit to Buchenwald Museum in Germany in November 1993. What drew Longley’s attention there first was a notice with an official apology for bias: “The party line of the discredited East German regime had been that in Buchenwald Nazis imprisoned and tormented Communists. Little mention was made of what Germans had done to Jews” (Longley, 1995: 154). And outside the museum he encountered another attention-grabbing scene:

When we went outside, we noticed a wreath of poppies, a British Legion wreath, exactly the same as those laid at more familiar war memorials. British prisoners were among the many nationalities who suffered in Buchenwald. Although there were hundreds of terrible things to remember, that wreath and the official apology were what I later found words for. ‘Buchenwald Museum’ is a very short poem about historical revisionism, about trying to remember truthfully” (Longley: 1995: 154).

‘Buchenwald Museum’ does not demand an alternative story, just the truth. In light of such a probe, two elements come to the fore, the poppy and snow. Outside, the snow had covered everything, in-as-much as the memorial token was hardly seen. However, two colours, red and white, naturally stand in contrast to one another, since they can explicitly make each other visible. If the poppy symbolises victims and the soldiers killed or tormented during the Second World War, then snow can amount to an objection to all barbarism. It is obstinately there, signifying purity, covering and protecting the poppies, the memories of the past. But on the other hand, it might be used as an agent of

---

official history to whitewash the reality. Longley's last lines are quite important in this regard. They show that the poet seeks to uncover the truth, wishing to get the poppy and the values it represents out of a fictional reality.

All in all, flowers can be among the elements which exacerbate the current problems, as in the example of the poppy. After having been transformed into a political token, it comes to fore with a disassociating feature in the face of the uniting characteristics of nature. Nevertheless, in Longley's poems, the poppy is mostly depicted as a sound reminder of the past. Therefore, it can be regarded as falling within the scope of other curative flowers. The message to take from the use of the poppy is clear: to build the future without forgetting the past. When viewed from this aspect, it clearly functions as a means of social amelioration.

Longley "balance[s] the subjectivity of the poet with the objectivity of the naturalist" (Wenzell, 2009: 129) via the functional and symbolic use of flowers in his poems, extending from nature to the battlefields. Along with being so functional in practice, Longley's flowers are axenic, innocent and fragile, but strictly adhere to life, hence they are tokens of passion and endurance. With such features, they appear to be a means inspiring contemporary man to hold on to life and to emancipate himself from mental captivity or conventional biases. Just as their diversity in colour, smell and size contribute to the unity of nature, irrespective of the political spectrum and regardless of polarity in religious doctrines, communities in Northern Ireland can integrate by accepting all differences as enrichment. In this sense, flowers become convincing examples for a fragmented Northern Irish society and invoke an alternative world.

REFERENCES

- Andrews, E. K. (2014). *Northern Irish poetry: The American connection*. Houndsmills, Basingstoke, Hampshire; New York: Palgrave Macmillan.
- Andrews, E. K. (2000). Conflict, violence and 'The Fundamental Interrelatedness of All Things' in the poetry of Michael Longley. Alan J. Peacock & Kathleen Devine (Eds.), *The poetry of Michael Longley* (pp. 73-99). Great Britain: Colin Smythe Limited.
- Anluain, C. N. ed. (2000). *Reading the future: Irish writers in conversation with Mike Murphy*. Dublin: The Lilliput Press.
- Boran, P. (1995). The future is behind us: Poet Michael Longley interviewed by Pat Boran", *Books Ireland*, No. 187: 147-148.
- Brearton, F. (2006). *Reading Michael Longley*. Northumberland: Bloodaxe Books.
- Brearton, F. (2000). *The great war in Irish poetry: W. B. Yeats to Michael Longley*, New York: Oxford University Press.

-
- Corcoran, N. (2000). My botanical studies: The poetry of natural history in Michael Longley. Alan J. Peacock & Kathleen Devine (Eds.), *The poetry of Michael Longley* (pp. 101-119). Gerrards Cross: Colin Smythe Limited.
- Curley, J. (2011). *Poets and partitions: Confronting communal identities in Northern Ireland*. Brighton-Portland-Toronto: Sussex Academic Press.
- Dawe, G. (1985). Icon and laces: Derek Mahon and Michael Longley. Gerald Dawe & Edna Longley (Eds.), *Across a roaring hill: The Protestant imagination in modern Ireland* (pp.218-235). Belfast: Blackstaff Press.
- Harrison, T. (2012). *Remembrance today: Poppies, grief and heroism*. London, GBR: Reaktion Books.
- Longley, M. (2006). *Collected poems*. London: Jonathan Cape.
- Longley, M. (1995). Memory and acknowledgement. *The Irish Review* (1986), Winter, No. 17/18: 153-159.
- McCarthy, T. (2009). A shellcase full of flowers. Robin Robertson (Ed.), *Love poet, carpenter: Michael Longley at seventy* (pp.80-82). London: Enitharmon Press.
- McDonald, P. (1998-9). An interview with Michael Longley: "Au revoir, oeuvre", *Thumbscrew*, No.12: 5-14.
- McNair, W. (2003). Michael Longley's journey to the real world in The Weather in Japan. *Colby Quarterly*, Vol. 39, No. 3: 270-275.
- Petry, A. (1955). *Harriet Tubman: Conductor on the underground railroad*. New York: Thomas Y. Crowell.
- Potts, D. L. (2011). *Contemporary Irish poetry and the pastoral tradition*. Columbia, MO, USA: University of Missouri.
- Randolph, J. A. (2003). Michael Longley in conversation with Jody Allen Randolph. *Colby Quarterly*, Vol. 39, No. 3: 294-308.
- Ruffin, K. N. (2010). *Black on Earth: African American ecoliterary traditions*. Athens, GA, USA: University of Georgia Press.
- Russell, R. R. (2010). *Poetry and peace: Michael Longley, Seamus Heaney, and Northern Ireland*. Notre Dame, IN: Notre Dame University Press.
- Wenzell, Tim. (2009). *Emerald green: An ecocritical study of Irish literature*. Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing.

BEYAZ EŞYA SEKTÖRÜNDE FAALİYET GÖSTEREN KURUMLARIN UYGULADIKLARI SOSYAL SORUMLULUK PROJELERİNİN TÜKETİCİLERİN MARKA SADAKATI ÜZERİNE ETKİLERİ

Baran ARSLAN¹

ÖZ

Pazarlarda yaşanan yoğun rekabet ortamında işletmelerin rekabet avantajı sağlayabilme yollarından biri de hiç kuşkusuz sosyal sorumluluk projeleridir. Mevcut müşterilerin, potansiyel müşterilerden daha önemli olduğu günümüz pazar koşullarında kurumların müşteri sadakati ile ilgili çalışmalara önem vermesi kaçınılmazdır. Çalışmada kurumsal sosyal sorumluluk ve marka sadakatinin önemi incelendikten sonra beyaz eşya sektöründe faaliyet gösteren kurumların uyguladıkları sosyal sorumluluk projelerinin tüketicilerin marka sadakatleri üzerinde nasıl bir etki yaptığının belirlenmesi amaçlanmıştır. Çalışmaya yönelik hazırlanan anket, İstanbul'da yaşayan ve aynı marka beyaz eşya sahipliği olan 374 kişiye uygulanmış ve anketler gözden geçirildikten sonra kalan 311 anket analize tabi tutulmuştur. Frekans dağılımları, Faktör Analizi, Güvenirlilik Analizi, T-testi Analizi, Anova Testi ve Regresyon Analizi yapılmıştır. Yapılan analizler sonucunda beyaz eşya sektöründe uygulanan kurumsal sosyal sorumluluk projelerinin tüketicilerin marka sadakati üzerinde etkili olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kurumsal sosyal sorumluluk, marka sadakati, marka.

EFFECTS OF SOCIAL RESPONSIBILITY PROJECTS APPLIED BY CORPORATIONS OPERATING IN HOUSEHOLD APPLIANCES SECTOR ON BRAND LOYALTY OF CUSTOMERS

ABSTRACT

Social responsibility projects are undoubtedly one of the ways of achieving competition advantage by corporations in intensive competition environment experienced in the market. It is inevitable that corporations should give importance to studies related with customer loyalty in current market conditions, where existing customers are more important than potential customers. After examining the importance of corporate social responsibility and brand loyalty in the study, the aim is to define the effect made by social responsibility projects applied by corporations operating in household appliances sector on brand loyalties. The survey prepared for the study is applied to 374 people, who live in Istanbul and have same brand household appliance ownership and after evaluating the surveys, remaining 311 surveys are analyzed. Frequency Distributions, Factor Analysis, Reliability Analysis, T-test Analysis, Anova Test and Regression Analysis are conducted. As a result of the conducted analyses, it is understood that corporate social responsibility projects applied in household appliances sector have no effect on brand loyalty of consumers.

Keywords: Corporate social responsibility, brand loyalty, brand.

---

¹ Yrd.Doç.Dr., Harran Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İşletme Bölümü, barslan@harran.edu.tr

---

GİRİŞ

Sanayi devriminin sonrasındaki yıllarda talebin üretim altında kalması ile sonuçlanan genel ekonomik durum işletmelerin farklı bir bakış açısı geliştirmelerini zorunlu kılmış ve bunun sonucunda pazarlama faaliyetleri üretimden daha önemli hale gelmiştir. Pazarlamanın önem kazanmasının yanında işletmelerin faaliyetlerini artık sosyal sorumluluk çerçevesinde yürütmeleri gereği ortaya çıkmıştır. Sosyal sorumluluk çalışmaları, acımasız rekabet koşullarında rekabet avantajı sağlayabilmek ve pazar koşullarının ortaya koyduğu sorunları en aza indirmek için işletmeler tarafından geliştirilmiştir. Tüketicilerin sosyal sorumluluk anlayışı ile hareket eden kurumlara yönelik tutumlarının daha olumlu olduğu da aşıkardır.

Küreselleşme ve pazarlama anlayışındaki gelişmeler sonucunda kurumlar sadece ürün ve hizmet üretmeyip topluma değer katan faaliyetlerde bulunmaya başlamışlardır. Bunun temelinde ise topluma kendisine ait olanı geri verme ilkesi vardır.

Kurumsal sosyal sorumluluk, markanın bilinirliğine ve tercih edilebilirliğine doğrudan etki etmektedir. Kurumsal sosyal sorumluluk projesini yürüten bir kurum, sattıkları her bir üründen elde edilen gelirin belli bir miktarını projeye aktardığını duyurduğu zaman, tüketiciler o ürünü tercih etmektedirler. Sosyal sorumluluk projelerinin başarılı olması, firmanın ve markanın bilinirliğini arttırmakta ve bu durum sonuçta kurumun ürünlerini sürekli olarak kullanma olarak tanımlanabilecek marka sadakatine belli ölçüde etki edebilmektedir.

Bu çalışmanın amacı, tüketicilerin, kurumların uyguladıkları sosyal sorumluluk projelerine yönelik tutumlarının marka sadakatlerinde ne derece etkili olduğunu belirlemektir. Bu amaçla hazırlanan anket İstanbul'da yaşayan ve aynı beyaz eşya markasını kullanan tüketicilere uygulanmıştır. Araştırmada tüketicilerin kurumsal sosyal sorumluluğa yönelik tutumlarının marka sadakatine etkisi incelenmektedir.

I. LİTERATÜR

A. Kurumsal Sosyal Sorumluluk

Sosyal sorumluluk 1980'li yıllarda bir işletmenin paydaşlarının çıkarlarını ödünsüz korumak anlamında kullanılırken ilerleyen süreç içerisinde çevreye karşı duyarlı olmak olarak kullanılmaya başlanmıştır (Kelgökmen, 2010:305). Son yıllarda işletmelerin paydaşları kurumsal sosyal sorumluluk çerçevesinde işletmelerden kendi risklerini azaltıcı bir takım beklentiler içerisine girmişlerdir (Mc Williams ve Siegel, 2000:603).

İşletmeler sosyal yapılar olmaları nedeni ile sınırlılıkları ve sorumlulukları toplum tarafından belirlenmektedir. Kurumsal sosyal sorumluluk kavramı kurumun içinde bulunduğu kültürün yapısı ve değer sistemine bağlı olduğu için farklılık gösterebilmektedir. Aktan ve Börü (2007) kurumsal sosyal sorumluluğu kurumun iç ve dış çevre paydaşlarına karşı sorumlu ve etik davranarak kararlar alıp, bu kararları uygulamak olarak tanımlamaktadır. Moon (2007) kurumsal sosyal sorumluluğu çevresel ve

---

sosyal refah düzeyinin artırılmasına katkı sağlayan öz denetim şekli olarak tanımlanmaktadır. Kurumsal sosyal sorumluluk konusunda evrensel bir tanımının olmaması ve kurumsal sosyal sorumluluk kavramının net olmaması, kurumsal sosyal sorumluluğa karşı şüpheci yaklaşımı neden olmaktadır (Jan, 2006:177).

Sosyal sorumluluk, işletmenin paydaşlarına karşı olan davranış biçimiyle ilgili olup faaliyetlerini sürdürürken toplumun menfaatlerini gözetmeyi amaçlar. İşletmelerin sorumlulukları yasal, etik ve gönüllülük esaslı olmak üzere üç başlık altında toplanabilir. Kanunlara uygun davranmak yasal sorumluluktur. Etik sorumluluk ise yasalar tarafından değil, toplum tarafından işletmelerden beklenenleri (doğru, dürüst ve adil olma) yerine getirmektir. Sanat, eğitim ve spor alanında yapılan aktiviteler ise gönüllülük esaslı çabalardır (Özkalp ve Kirel, 2011:519).

Kurumsal sosyal sorumluluk, tüketicilerin tepkileri sonucunda işletmelerde daha da önem kazanmaya başlamıştır. Sen ve Bhattacharya (2001) çalışmalarında tüketicilerin olumsuz kurumsal sosyal sorumluluk bilgisine sahip işletmelere sert tepkiler verdiklerini ve kurumsal sosyal sorumluluk projelerinin, tüketicilerin ilgili işletmelerin ürünlerini satın alma niyetlerini doğrudan ve dolaylı olarak etkilediğini belirtmişlerdir. Swaen ve Vanhamme (2004), kurumsal sosyal sorumluluk yoluyla iletişimde bulunan işletmelerden tüketicilerin beklentilerinin büyük olduğu, bu beklenti karşısında kurumsal sosyal sorumluluğu ve iletişimini doğru şekilde yapan işletmelerin bu alanda faaliyet göstermeyen işletmelere kıyasla daha negatif bir algıya neden olduklarını ifade etmektedirler.

B. Marka ve Marka Sadakati

Küreselleşme ile birlikte teknolojinin ve iletişim ağlarının gelişmesi sonucunda dünya tek bir pazar haline gelmiş ve rekabette bu noktada küresel anlamda artmıştır. Benzer mal ve hizmetlerin artması, ürünler arasındaki kalite farkının azalması rekabeti arttırmış; bu durum da tüketicilerin satın alma karar aşamasında zorlanmasına neden olmuştur. Bu noktada, mal ve hizmetleri benzer mal ve hizmetlerden ayıracak en önemli unsur olarak "marka" kavramı ortaya çıkmaktadır (Can, 2007:225). Marka, bir ürünü tanımanın en kolay yoludur. Ürün hakkında bilgilendirme yapar, ürünün hatırlanmasını sağlayarak satın alımını kolaylaştırır (Eray, 1999:103). Marka alışveriş kolaylığı sağlamakta ve satın alınan ürünün niteliğini belirtmesi esasıyla belirli bir markayı alan kişi de hangi niteliği alacağını da bilmektedir (Onurlubaş ve Şener, 2016).

Amerikan Pazarlama Derneği markayı, ürünlerini satışı sunan işletmelerin, bu ürünleri pazardaki benzer ürünlerden ayırabilmek için kullandıkları isim, sembol, tasarım veya bunların hepsinin çeşitli kombinasyonu olarak tanımlanmaktadır (Keller,2003:3). Marka üreticilerin ürettikleri ürünleri rakiplerinkinden ayıran bir isim, şekil, simge veya bunların hepsinin kendini bir arada gösterdiği ayırt edici bir özelliktir. Diğer bir ifade ile marka bir ürünün kimliğidir (Yılmaz, 2005:259).

Marka, sadece bir isim veya sembol olmayıp farklı öğelerden oluşmaktadır. Bu öğeler (Zyman, 2003:64-67):

• Marka, temelde bir müşterinin ürün ve işletme ile ilgili tecrübelerinin tümünün yer aldığı bir kavramdır.

• Marka, müşteriler için sadece bir ürün veya bu üründen elde edilecek tatmin duygusu değil, o işletmenin sahip olduğu değerlerle ilgili yaşamış olduğu tecrübelerin toplamıdır.

• Marka, işlevsel ve duygusal kazançlar, nitelikler, kullanım tecrübeleri, ikonlar ve simgeler bütünüdür.

• Marka, işletme ile müşterilerin ilgileri, istekleri ve ihtiyaçları arasındaki bağıdır.

• Marka, işletmenin sadık kullanıcılarının geri gelmesini sağlayan bir araçtır.

• İşletmenin ürününün anlamını iletme yoludur.

Tüketicinin ürün veya hizmetle ilgili bireysel değerlendirmelerinde ve satın alma karar aşaması sürecinde marka sadakati önemli bir rol üstlenmektedir (Yoon ve Kim, 2000:120). Özellikle belirsizliğin yüksek olduğu durumlarda ve ürünler arası farklılığın az olduğu pazar koşullarında marka sadakati büyük önem kazanmaktadır (Ballester ve Aleman, 2001:1238). Müşterilerin markaya olan tutkunluk ve bağlılık dereceleri marka sadakati ile sağlanır. Marka sadakati yüksek olan müşteriler markayı sürekli satın alırlar ve markaya olan bağlılıkları oldukça yüksektir. Marka sadakati bu bağlamda rekabetçi stratejilere karşı da dirençli bir müşteri kitlesi oluşturabilmektedir (Devrani, 2009:408).

Marka sadakatının tanımı 6 temel şartla açıklanır. Buna göre marka sadakati (Jacoby ve Chestnut, 1978: 80-84);

- Yanlı (rastgele olmayan),
- Davranışsal tepki (satın alma),
- Uzun süreli,
- Bir karar verme birimince,
- Bir ya da daha fazla markaya itibar ile
- Psikolojik (karar verme) bir süreçtir.

Marka sadakati çok boyutlu bir kavramdır. Marka sadakati, markaya karşı arzu edilir tutum ve aynı ürünü defalarca satın alması olarak da tanımlanmaktadır (Ha, 1998:52; Erdil ve Başarır, 2009:198). Aaker ise marka sadakatini, marka tercihi ve marka değerinde anahtar unsur olarak tanımlamaktadır ve marka sadakatinin temelinde marka değerinin bulunduğunu ifade etmektedir (Rios ve Riquelme, 2008:724). Balginder, kârlı bir pazar payı için marka sadakatine ihtiyaç duyulduğunu ifade etmektedir (Schoenbachler, Gordon ve Aurand, 2004:489-490). Jacoby ve Chestnut (1978) marka sadakatini davranış ve tutumdan meydana gelen çok boyutlu bir yapı olarak ele almışlardır ve bir veya birden fazla alternatif marka arasından bazı karar verme birimleri tarafından belirlenen bir zaman geçtiğinde ortaya çıkan ön yargılı, davranışsal yanıt ve psikolojik süreçlerin bir fonksiyonu olarak tanımlamaktadırlar (Çilingir ve Yıldız, 2010).

Marka sadakati sadece aynı ürünü satın alma eğilimi olmayıp, psikolojik olarak bağlılık ve markaya karşı tutumu da kapsayan bir kavramdır. Marka sadakati olan müşteriler yalnızca markayı satın almazlar, diğer markalardan gelen daha iyi, daha cazip teklifleri de reddederler.

Marka sadakati, tüketicinin markaya karşı ne denli bağlı olduğunun ölçüsüdür. Marka sadakati, gerçek satışları doğrudan etkilediğinden dolayı, marka sadakati, marka değerinin gelecekte elde edilecek karı etkilediğinin göstergesidir (Aaker 1991: 19).

Miller ve Grazer (2003) marka sadakatini tekrar eden satın almalar, fiyatın tolere edilebilmesi ve başkalarına tavsiye edilmesi olarak ifade etmektedirler. Sadık olan tüketici zihninde üç şeyi barındırmaktadır; markaya karşı olan bağlılık, diğer markalara nazaran o markaya daha fazla ödeyebilme isteği ve markayı başkalarına tavsiye etme (Ulaş ve Arslan, 2006: 158).

Rundle-Thiele ve Bennet (2001) değişen pazar koşullarına göre marka sadakati oluşturmak için farklı özelliklerin kullanılması gerektiğine işaret etmektedirler (Jensen ve Hansen, 2006: 442). Bu özellikler; uygunluk, marka benzerliği, yararlı deneyimler, imaj, sosyal maliyeti, kişiliğe uygunluğu, memnuniyet ve algılanan değerdir (Shukla, 2009:350). Marka sadakatini yaratan faktörlerin fazlalığı, sadakatin ne denli sağlam olduğunun göstergesidir (Altıntaş, 2000:30).

Toplumlarda sosyal sorumluluğa karşı duyarlılığın artması neticesinde markalar sosyal sorumluluk projelerine yönelmeye başlamışlardır. Toplumu ve kurumu geliştiren bu projeler neticesinde tüketiciler kalite ve fiyatı aynı olan iki ürün arasında sosyal sorumluluk projesi yürüten markayı tercih etmektedirler. Bunun sonucunda da sosyal sorumluluk projeleri tüketicilerin marka sadakati üzerinde dolaylı olarak etkili olmaktadır. Literatürde yapılan birçok çalışmada da kurumsal sosyal sorumluluk projelerinin marka sadakatini etkilediği sonucuna ulaşılmıştır (Pringle ve Thompson, 1999; Argüden, 2002; Mohr, Webb ve Harris, 2001; Daub ve Ergenzinger, 2005; Luo ve Bhattacharya, 2006).

II. ARAŞTIRMANIN METODOLOJİSİ

A. Araştırmanın Amacı

Araştırmanın amacı, beyaz eşya sektöründe faaliyet gösteren kurumların yaptıkları sosyal sorumluluk projelerinin tüketicilerin marka sadakati üzerindeki etkisini belirlemektir. Bu çalışmada, ankete katılan tüketicilerin demografik unsurları göz önüne alınarak, kurumsal sosyal sorumluluk projelerine karşı tutumlarının marka sadakatlerinde etkili olup olmadığı araştırıldığından, araştırma türü tanımlayıcı çalışmadır.

B. Örneklem Süreci

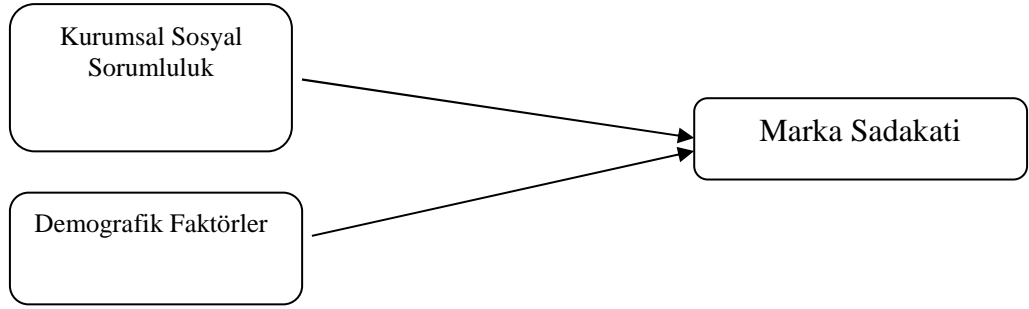
Araştırmanın ana kütesini, İstanbul'ya yaşayan ve aynı marka beyaz eşya sahipliği bulunan tüketiciler oluşturmaktadır. Örneklem yöntemi, tesadüfi olmayan örneklem yöntemlerinden kolayda örneklem yöntemidir. Araştırma için gerekli olan birincil veriler, belirli bir markanın perakende

mağazasından satın alım yapan tüketicilere anket metodu uygulanarak toplanmıştır. Anketler 01.05.2016 ile 20.05.2016 tarihleri arasında yapılmıştır.

C. Veri Toplama Yöntemi ve Aracı

Anket formu üç bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde, Kozanlıoğlu'nun 2010 yılında yazdığı yüksek lisans tezinde bulunan tüketici nezdinde kurumsal sosyal sorumluluk eylemlerinin önemini içeren 15 maddelik bir ölçek yer almaktadır. İkinci bölümde, Dick ve Basu (1994) tarafından geliştirilen marka sadakati ölçeğinden uyarlanan ölçek yer almaktadır. Üçüncü bölümde, katılımcıların cinsiyeti, yaşı, medeni durumu, eğitimi ve gelir durumu ile ilgili 5 demografik soruya yer verilmiştir. Kurumsal sosyal sorumluluk projelerine yönelik tutum ve marka sadakati ile ilgili ölçeklerde 5'li Likert ölçeği kullanılmıştır.

D. Araştırmanın Modeli ve Hipotezleri

Şekil 1. Araştırmanın Modeli

Araştırmanın modeli ve amacı doğrultusunda geliştirilen hipotezler şu şekildedir:

H₁: Kurumların uyguladıkları kurumsal sosyal sorumluluk projeleri tüketicilerin marka sadakatini etkiler.

H₂: Marka sadakati bağlamında demografik faktör grupları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark vardır.

H_{2a}: Marka sadakati bağlamında cinsiyeti faktörü açısından istatistiksel olarak anlamlı bir fark vardır.

H_{2b}: Marka sadakati bağlamında medeni durum faktörü açısından istatistiksel olarak anlamlı bir fark vardır.

H_{2c}: Marka sadakati bağlamında eğitim durum faktörü açısından istatistiksel olarak anlamlı bir fark vardır.

H_{2d}: Marka sadakati bağlamında yaş faktörü açısından istatistiksel olarak anlamlı bir fark vardır.

H_{2e}: Marka sadakati bağlamında gelir durum faktörü açısından istatistiksel olarak anlamlı bir fark vardır.

E. Verilerin Analizi

Araştırma kapsamında gerçekleştirilen anket çalışması sonucunda yapılan değerlendirme sonucunda eksik ve hatalı doldurulan anketlerin elenmesiyle, analize elverişli anket sayısı 311 olarak saptanmıştır. Anket çalışması sonucunda elde edilen veriler, SPSS 11 paket programı ile analiz edilmiştir. Araştırmada ölçeğin tek boyutluluk özelliğini araştırmak amacıyla Faktör Analizinden yararlanılmıştır. Güvenilirliğin belirlenmesi için Cronbach Alpha Testinden yararlanılmıştır. Marka sadakati açısından cinsiyet ve medeni durum grupları arasında farklılığın olup olmadığını belirlemek amacıyla T-testi yapılmıştır. Marka sadakati açısından yaş grupları arasında anlamlı bir farklılığın bulunup bulunmadığını belirlemek amacıyla Anova Testinden yararlanılmıştır. Marka sadakati açısından toplam aylık gelir ve eğitim durumu (değişkenlerin gözlem sayısı<30) grupları arasında anlamlı bir farklılığın bulunup bulunmadığını belirlemek amacıyla Kruskal Wallis Varyans Testinden yararlanılmıştır. Marka sadakati ve kurumsal sosyal sorumluluk değişkenleri arasındaki ilişkiyi ölçmek amacıyla Regresyon Analizinden yararlanılmıştır.

F. Araştırmanın Bulguları

Tablo 1: Araştırmaya Katılan Tüketicilerin Demografik Özellikleri

	Sıklık	Yüzdeler		Sıklık	Yüzdeler
Cinsiyet			Eğitim Durumu		
Kadın	248	79,7	İlköğretim	2	0,6
Erkek	63	20,3	Lise	18	5,8
Toplam	311	100	Üniversite	152	48,9
			Lisansüstü	78	25,1
			Doktora	61	19,6
			Toplam	311	100
Yaş			Aylık Gelir		
21-30	38	12,2	1000 TL ve altı	8	2,6
31-40	169	54,3	1001-1500 TL	8	2,6
41-50	74	23,8	1501-2000 TL	75	24,1
51 ve üstü	30	9,6	2001-2500 TL	79	25,4
Toplam	311	100	2501-5000 TL	51	16,4
			5001 TL ve üstü	90	28,9
			Toplam	311	100
Medeni Durum					
Evli	262	84,2			
Bekâr	49	15,8			
Toplam	311	100			

Araştırmaya katılan bireylerin demografik özellikleri incelenecek olursa, katılımcıların 248'i (%79,7) kadın, 63'ü (%20,3) erkek tüketicilerden oluşmaktadır. Oranların dengesizliğinin nedeni araştırmanın beyaz eşya sektöründe yapıyor olması ve bu alanda tüketicilerin daha çok kadınlardan oluşuyor olmasıdır. Araştırmaya katılan tüketicilerin eğitim durumunun yüksek olduğu görülmektedir. En büyük grubu üniversite düzeyinde eğitimi olan tüketiciler oluşturmaktadır (%48,9). Ankete katılanların yaş dağılımı ise 38'i (%12,2) 21-30 yaş, 169'u (%54,3) 31-40 yaş, 74'ü (%23,8) 41-50 yaş, 30'u (%9,6) 51 ve üstü yaş aralığındadır. Gelir grupları içerisinde en büyük payı 5001 TL ve üstü gelire sahip olanlar oluşturmaktadır (%28,9). Ankete katılanlar medeni durum açısından değerlendirildiğinde 262'sinin (%84,2) evli, 49'unun (%15,8) bekâr olduğu görülmektedir.

G. Araştırmanın Güvenirliliği ve Faktör Analizi

Kurumsal sosyal sorumluluk projelerine yönelik olan veri setinin faktör analizine uygunluğunu test eden KMO değeri (0,876) ile marka sadakatine yönelik olan veri setinin faktör analizine uygunluğunu test eden KMO değeri (0,841), her iki değer faktör analizi yapılabilmesi için uygun ve mükemmel bir değerdir. Yine aynı amaca hizmet eden Bartlett testiSignificance = 0,000 her iki veri seti içinde) olduğundan ve $p < 0.05$ olması koşulunu sağladığından verilerin faktör analizi için uygun olduğuna karar verilmiştir. Tüketicilerin, marka sadakatlerine etki eden faktörleri ölçmek amacıyla uygulanan faktör analizi sonucunda, kullanılan kurumsal sosyal sorumluluk proje ölçeğindeki ifadelerin tek boyut altında toplandığı görülmektedir.

Tablo 2: Marka Sadakati Ölçeği Maddelerine İlişkin Faktör Yükleri ve Güvenilirlik Analizi

Marka Sadakati Ölçek Maddeleri	Yük Değerleri	Cronbach's Alfa: ,884
Bu markanın sadık bir müşterisiyim.	,854	,904
Diğer markalara göre bu markayı daha yakından takip ederim.	,869	,841
Bu markayla ilgili diğer insanlara olumlu şeyler söylerim.	,846	,882
Benden tavsiye isteyenlere bu markayı öneririm.	,876	,829
Arkadaşlarımı ve akrabalarımı bu markayı kullanmaları için teşvik ederim,	,787	,832
Benim için bu markayı satın almak, diğer markaları satın almaya göre daha önemlidir.	,745	,839
Daima aynı markayı kullanırım. Çünkü bu markayı gerçekten seviyorum.	,758	,824

İleride de bu markayı kullanmaya devam edeceğim.	,846	,816
Alış veriş yapmaya karar verdiğimde bu marka benim ilk tercihimdir.	,782	,801

Tablo 3: Kurumsal Sosyal Sorumluluk Projelerine Yönelik Tutum Ölçeğine İlişkin Faktör Analizi ve Güvenirlilik Analizi

Maddeler	Yük Değerleri	Açıklanan Varyans %	Cronbach's Alfa (,885)
Biri kurumsal sosyal sorumluluk sahibi diğeri o şekilde olmayan iki işletme arasından seçim yapmam gerektiğinde hep kurumsal sosyal sorumluluk sahibi olan firmayı tercih ederim.	,854		
Sosyal sorumluluk taşımayan ancak ünü bulunan firmaların ürünlerini satın almak beni rahatsız eder.	,839		
Bir firma nedenli güçlü olsa da kurumsal sosyal sorumluluk fikirlerini örgüt kültürü olarak benimsemelidirler.	,821		
Firmalar kurumsal sosyal sorumluluk faaliyetlerinin maliyetlerini fiyatlarına yansıtmalıdır.	,791		
Kurumsal sosyal sorumluluk firmalara rekabet avantajı sağlar.	,758		
Kurumsal sosyal sorumluluk bilinci gelişmiş olan firmadan alışveriş yapmak için daha uzun bir yol gitmeyi göze alırım.	,739	68,584	,885
Sosyal sorumluluk sahibi şirketler pazarda da başarı sağlarlar.	,747		
Sosyal sorumluluk taşımadığına inandığım bir firmanın iş teklifini geri çeviririm.	,742		
Şirketler daima sosyal sorumluluk sahibi davranışta bulunmalıdır.	,738		
Kurumsal sosyal sorumluluk sahibi olan işletmelerden ürün almak için daha fazla ücreti gözden çıkarırım.	,738		
Kurumsal sosyal sorumluluk taşımayan bir firmadan ürün satın almayı kesinlikle reddederim.	,792		
Kurumsal sosyal sorumluluk sahibi olan şirketlerin daha fazla kazanç elde etmelerine müsaade edilmelidir.	,706		
Şirketlerin kurumsal imajı sosyal sorumluluk faaliyetleri ile yükseltilebilir.	,719		
Toplumun şirketlerden beklentileri sadece ürün ve hizmetleri etkin bir biçimde sunmaları değildir.	,733		
Şirketlerin kurumsal sosyal sorumluluğa sahip olmalarının önemi çok büyüktür.	,821		

KMO = 0,876 Toplam Açıklanan Varyans = 68584

H. Hipotezlerin Test Edilmesi**1. Birinci Hipotez Testi****Tablo 4: Tüketicilerin Kurumsal Sosyal Sorumluluk Projelerine Karşı Tutumlarının Marka Sadakatlerine Etkisinin Belirlenmesine Yönelik Regresyon Analizi Sonuçları**

	R2	R2 Düzeltmiş	F	Sig. F (p)	Beta	SEB	t	Sig.t(p)
Model 1	0,16	0,002	54,845	,001				
(Constant)					2,954	,282	10,488	,000
Kurumsal Sosyal Sorumluluk					,098	,075	1,297	,195

Kurulan regresyon modelinin istatistiki olarak geçerli yani anlamlı bir model olduğunu ölçmeye yönelik olarak F testi yapılmış ve test sonucuna göre modelin ($F=54,845$, $p=0.001<0,05$) anlamlı olduğu tespit edilmiştir. Kurulan model anlamlı olduğuna göre regresyon analizinin diğer çıkarımları değerlendirmeye tabi tutulabilir.

Regresyon katsayılarının sıfırdan farklı olup olmadığını test etmeye yönelik olarak t-testi yapılmıştır. Yapılan t-testleri sonucu yapılan kurumsal sosyal sorumluluk projelerinin tüketicilerin marka sadakati üzerinde etkili olmadığı sonucuna ulaşılmıştır ($p=0.195>0,05$). H1 hipotez red edilmiştir.

2. İkinci Hipotez Testi**Tablo 5: Cinsiyete Göre Marka Sadakatine Yönelik t-Testi Sonuçları**

	N	Ortalama	T	Sig.
Kadın	248	3,5570	2,166	,591
Erkek	63	3,2683		

Tüketicilerin cinsiyetine göre marka sadakatlerinde fark olup olmadığını ölçmek için bağımsız gruplar t-testi yapılmıştır. Cinsiyete göre yapılan t-testleri sonucunda ulaşılan değer $p=,591>0,05$ olmasından dolayı cinsiyet açısından tüketicilerin marka sadakatlerinde anlamlı bir farklılık yoktur. H_{2a} hipotezi red edilmektedir.

Tablo 6: Medeni Duruma Göre Marka Sadakatine Yönelik t-Testi Sonuçları

	N	Ortalama	T	Sig.
Evli	262	3,3564	,559	,187
Bekâr	49	3,2825		

Tüketicilerin medeni durumuna göre marka sadakatlerinde fark olup olmadığını ölçmek için bağımsız gruplar t-testi yapılmıştır. Medeni duruma göre yapılan t-testleri sonucunda ulaşılan değer $p=,187>0,05$ olmasından dolayı medeni durum açısından tüketicilerin marka sadakatlerinde anlamlı bir farklılık yoktur. H_{2b} hipotezi red edilmektedir.

Tablo 7: Eğitime Göre Marka Sadakatine Yönelik Kuruskal Wallis Varyans Analizi Testi Sonuçları

Eğitim	
Ki Kare	10,285
df	4
Asymp.Sig.	,224

Eğitim durumu değişkenlerinin gözlem sayıları 30'un altında olduğu için parametrik olmayan testlerden Kuruskal Wallis testi uygulanmıştır. Analiz sonucunda ulaşılan değer $p = ,224 > 0,05$ olmasından dolayı tüketicilerin eğitim durumu bağlamında, tüketicilerin marka sadakatlerinde farklılık olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. H_{2c} hipotezi red edilmektedir.

Tablo 8: Yaş Durumuna Göre Marka Sadakatine Yönelik Anova Testi Sonuçları

Yaş	Kareler Toplamı	df	Kareler Ortalaması	F	Sig.
Gruplar Arası	5,743	3	1,914	2,048	,107
Gruplar İçi	286,960	307	,935		
Total	292,703	310			

Yaş durumuna göre yapılan anova testleri sonucunda ulaşılan değer $p = ,107 > 0,05$ olmasından dolayı tüketicilerin yaşı bağlamında, tüketicilerin marka sadakatlerinde farklılık olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. H_{2d} hipotezi red edilmektedir.

Tablo 9: Gelir Durumuna Göre Marka Sadakatine Yönelik Kuruskal Wallis Varyans Analizi Testi Sonuçları

Gelir	
Ki Kare	33,601
df	5
Asymp.Sig.	,000

Gelir durumu değişkenlerinin gözlem sayıları 30'un altında olduğu için parametrik olmayan testlerden Kuruskal Wallis testi uygulanmıştır. Analiz sonucunda ulaşılan değer $p = ,000 < 0,05$ olmasından dolayı tüketicilerin gelirleri bağlamında, tüketicilerin marka sadakatlerinde farklılık olduğu sonucuna ulaşılmıştır. H_{2e} hipotezi kabul edilmektedir.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Araştırmanın amacı, beyaz eşya sektöründe faaliyet gösteren kurumların yaptıkları sosyal sorumluluk projelerinin tüketicilerin marka sadakati üzerindeki etkisinin analiz edilmesidir. Bu araştırmada, ankete katılan tüketicilerin demografik unsurları göz önüne alınarak, kurumsal sosyal sorumluluk projelerine karşı tutumlarının marka sadakatlerinde etkili olup olmadığı araştırılmıştır.

Araştırma hipotezleri doğrultusunda kurulan regresyon analizi sonucunda kurumsal sosyal sorumluluk uygulamalarının beyaz eşya sektöründeki tüketicilerin marka sadakati üzerinde etkili olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Literatürde bulunan çoğu çalışmadan farklı bulgular elde edilmiştir (Pringle ve Thompson, 1999; Argüden, 2002; Mohr, Webb ve Harris, 2001; Daub ve Ergenzinger, 2005; Luo ve Bhattacharya, 2006). Yapılan t-Testleri ve anova testleri sonucunda katılımcıların demografik özelliklerinden gelir açısından marka sadakatlerinde farklılık olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Tüketicilerin sosyal sorumluluk projeleri uygulayan işletmelere yönelik olan duygu ve düşünceleri olumlu olmakta bu da beraberinde marka sadakatini getirmektedir. Kurumların uyguladıkları sosyal sorumluluk uygulamaları hem çalışanları hem de tüketicileri bilinçlendirerek kurumun ve markanın imajını güçlendirmektedir. Bilinçlenme ve artan bilgi düzeyi sonucunda tüketicilerin sosyal sorumluluk projelerini destekleyen ve uygulayan kurumların ürünlerini satın alma eğiliminin yüksek olduğu görülmektedir. Kotler ve Lee (2005), Unilever, McDonalds, Avon gibi dünya markaları, sosyal sorumluluk uygulamaları ile marka sadakatini geliştirdiklerini vurgulamışlardır. Kurumların uyguladıkları sosyal sorumluluk projeleri hiç kuşkusuz tüketicilerin marka tercihlerini etkilemektedir. Kurumlar, uygulayacakları sosyal sorumluluk projelerinde, özellikle hayırseverlik, çevreye, tüketiciye ve çalışanlara saygı odaklı olarak hareket ettiklerinde marka sadakatinin gelişmektedir. Bu araştırma, hem kurumlara hem de araştırmacılara rehberlik niteliğindedir.

Araştırma Türkiye'de İstanbul'da yaşayan ve aynı beyaz eşya markası kullanan bireyler arasında yapılmıştır. Bu çalışmanın aynı sektörde farklı şehir ve ülkede yaşayan tüketiciler üzerinde ve farklı sektörlerde daha büyük bir örnek kütle ile yapılabilmesi kıyaslama ve genelleme yapabilmek açısından fayda sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

- AAKER, David (1991). *Managing Brand Equity; Capitalizing on the Value of A Brand Name*, the Free Press, Newyork.
- AKTAN, Coşkun Can ve Deniz BÖRÜ (2006). *Kurumsal Sosyal Sorumluluk: İşletmeler ve Sosyal Sorumluluk*, İGİAD Yayınları, İstanbul.
- ALTINTAŞ, Murat Hakan (2000). *Tüketici Davranışları*, 1. Basım, Alfa Basım Yayın Dağıtım, İstanbul.
- ARGÜDEN, Yılmaz (2002). *Kurumsal Sosyal Sorumluluk*, ARGE Danışmanlık A.Ş., İstanbul.
- BALLESTER, Elena Delgado ve Jose-Luis Munuera ALEMAN (2001). "Brand Trust in The Context of Consumer Loyalty", *European Journal Of Marketing*, 35, 1238-1258.
- CAN, Emel (2007). "Marka ve Marka Yapılandırma", *Marmara Üniversitesi İİBF Dergisi*, 22, 1, 225-237.

-
- ÇİLİNGİR, Zuhâl ve Salih YILDIZ (2010). "Tüketicilerin Ürünlere Olan İlgileniminin Marka Sadakati Üzerindeki Etkisi: Sembolik Nitelikteki Bir Ürün Grubu İçin İstanbul İli Pilot Çalışması", *Zonguldak Kara Elmas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6, 11, 79-100.
- DAUB, Claus-Heinrich ve Rudolf ERGENZINGER (2005). "Enabling Sustainable Management Through A New Multidisciplinary Concept of Customer Satisfaction", *European Journal of Marketing*, 39, 9/10, 998- 1012.
- DEVİRANİ, Tülay KORKMAZ (2009). "Marka Sadakati Öncülleri: Çalışan Kadınların Kozmetik Ürün Tüketimi Üzerine Bir Çalışma", *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 14, 3, 407-421.
- DICK, Alan S. ve Kunal BASU (1994). "Customer Loyalty: Toward An İntegrated Conceptual Framework", *Journal Of The Academic Of Marketing Science*, 22, 2, 99-113.
- ERAY, Fatih (1999). "Hazır Giyim Sanayinde Marka – Reklam ve Tüketici İlişkileri". *Gazi Üniversitesi Mesleki Eğitim Dergisi*, 1 (2), 103-109.
- ERDİL, Sabri ve Öner BAŞARIR (2009). "Marka Çağrışımları ve Satın Alma Davranışı Üzerine Olan Etkisinin Ölçülmesi", *Marmara Üniversitesi İİBF Dergisi*, 27, 2, 217-231.
- HA, Choong Lyong (1998). "The Theory of Reasoned Action Applied to Brand Loyalty", *Journal of Product and Brand Management*, 7, 51-61.
- JAN, Wan Saiful Wan (2006). "Defining Corporate Social Responsibility", *Journal of Public Affairs*, 6, 176-184.
- JENSEN, Jan Moller ve Torben HANSEN (2006). "An Empirical Examination of Brand Loyalty", *Journal of Product and Brand Management*, 15, 7, 442-449.
- JOCOPY, Jacob ve Robert W. CHESTNUT (1978). *Brand Loyalty: Measurement and Management*, John Wiley and Sons, New York.
- KELGÖKMEN, Derya (2010). "İşletmelerin Kurumsal Sosyal Sorumluluk Düzeylerinin Belirlenmesine Yönelik Bir Literatür Taraması", *Ege Akademik Bakış*, 10, 1, 303-318.
- KELLER, Kevin Lane (2003). *Strategic Brand Management, Building, Measuring and Managing Brand Equity*, Prentice Hall, New Jersey.
- KOTLER, Philip ve Kevin Lane KELLER (2006). *Marketing Management, Upper Saddle River*, 12.Basım Pearsaon Education.
- KOTLER, Philip ve Nancy LEE (2005). *Corporate Social Responsibility: Doing the Most Good for Your Company and Your Cause*, John Wiley & Sons, Inc., New Jersey.
- KOZANLIOĞLU, Büke (2010). "Sürdürülebilir Temelli Kurumsal Sosyal Sorumluluk Projelerinin Tüketici Tercihleri Üzerine Etkisi". Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.
- LUO, Xueming ve Chitrabhanu BHATTACHARYA (2006). "Corporate Social Responsibility, Customer Satisfaction, and Market Value", *Journal of Marketing*, 70, 4, 1-18.

-
- MCWILLIAMS, Abigail ve Donald S. SIEGEL (2000). "Corporate Social Responsibility and Financial Performance. Correlation or Mis-Specification?", *Strategic Management Journal*, 21, 5, 603-609.
- MOHR, Lois A., Deborah J. WEBB ve Katherine E. HARIS (2001). "Do Consumers Expect Companies to be Socially Responsible? The Impact of Corporate Social Responsibility on Buying Behavior", *The Journal of Consumer Affairs*, 35, 1, 45-72.
- MOON, Jeremy (2007). "The Contribution of Corporate Social Responsibility To Sustainable Development", *Sustainable Development*, 15, 296-306.
- ONURLUBAŞ, Ebru ve Tuna ŞENER (2016). "Markalı Ürün İle İlgili Tüketici Düşüncelerinin Belirlenmesi Üzerine Bir Araştırma", *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 35, 325-341.
- ÖZKALP, Enver ve Çiğdem KIREL (2011). *Örgütsel Davranış*, 5.Baskı, Ekin Basın Yayın Dağıtım, Bursa.
- PRINGLE, Hamish ve Marjorie THOMPSON (1999). *Sosyal Sorumluluk Kampanyaları ile Marka Yaratmak*, Çev. Zeynep Yelçe & Canan Feyyat, Scala Yayıncılık, İstanbul.
- RIOS, Rosa E. ve Hernan E. RIQUELMA (2008). "Brand Equity for Online Companies", *Marketing Intelligence and Planning*, 7, 719-742.
- SCHOENBACHLER, Denise D., Geoffrey L. GORDON ve Timothy W. AURAND (2004). "Building Brand Loyalty Through Individual Stock Ownership", *Journal of Product and Brand Management*, 13, 488-497.
- SEN, Sankar ve Chitrabhanu B. BHATTACHARYA (2001). "Does Doing Good Always Lead To Doing Better? Consumer Reactions To Corporate Social Responsibility", *Journal of Marketing Research*, 38, 2, 225-243.
- SHUKLA, Paurav (2009). "Impact of Contextual Factors, Brand Loyalty and Brand Switching on Purchase Decisions", *Journal of Consumer Marketing*, 26, 5, 348-357.
- SWAEN, Valerie ve Joelle VANHAMME (2004). "See How Hood We Are: The Dangers of Using Corporate Social Activities in Communication Campaigns", *Advances in Consumer Research*, 31, 302-303.
- ULAS, Dilber ve H. Bader ARSLAN (2006). "An Empirical Investigation of Turkish Cola Market", *British Food Journal*, 108, 3, 156-168.
- YILMAZ, Veysel (2005). "Tüketici Memnuniyet ve İhtiyaçlarının Marka Sadakatine Etkisi: Sigara Markasına Uygulanması", *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1, 257-271.
- YOON, Sung-Joon ve Joo-Ho KIM (2000). "An Empirical Validation of a Loyal Model Based on Expectation Disconfirmation", *Journal Of Consumer Marketing*, 17, 120-136.
- ZYMAN, Segio (2003). *Bildiğimiz Reklamcılığın Sonu*, (Çev.: F. Cihan Dansuk), Mediacat Yayınları, İstanbul.

SİYASAL PARTİLERİN BEŞERİ DEĞERLERE YAKLAŞIMI: TÜRKİYE'DEKİ SİYASAL PARTİLERE GENEL PERSPEKTİFTEN BİR BAKIŞ VE İNGİLTERE KARŞILAŞTIRMASI

Fatma OKUR ÇAKICI¹

ÖZ

Demokratik siyasi hayatın vazgeçilmez unsurlarından birisi olan siyasi partilerin, toplum nezdinde içinde buldukları ülkenin siyasasının belirlenmesinde önemli sorumlulukları bulunmaktadır. Siyasal partilerin bu sorumluluklarından birisi de iktidar olmaları durumunda izleyecekleri programları açık ve net ifadelerle belirlemeleridir. Böylelikle kamuoyu tarafından siyasi partilerden, parti programlarına beşeri konulardaki yaklaşımlarında hassasiyet göstermeleri de beklenmektedir.

Doğrudan demokrasinin işlerliğini yitirip, temsili demokrasinin ve bu demokrasiye ait değerlerin daha da önem kazandığı günümüzde siyasal partiler; iktidar olma, tercih edilme, siyasal rekabette daha güçlü konumda olma gibi gereksinimlerden dolayı toplumu ve özellikle de toplumdaki bazı kesimleri ilgilendiren önemli konulara temas etmeyi tercih etmektedirler. Dolayısıyla temel hak ve özgürlüklerin giderek önem kazandığı günümüzde, siyasal partilerin de insan odaklı yaklaşım sergilemeleri ve bu konu üzerinde daha da yoğunlaşmaları arzu edilen bir duruma dönüşmüştür.

Bu düşüncelerden hareketle çalışmada siyasal partilerin oluşum süreçleri, işlevleri ve amaçlarının yanı sıra, Türkiye'de Meclis'te aktif olarak temsil yetkisi bulunan siyasi partiler ile ileri demokrasi olarak nitelendirilen ülkelerden birisi olan İngiltere'deki siyasi partilerin programları incelenip, insana ilişkin tutumları ele alınacaktır. Türkiye ve İngiltere ölçeğinde siyasal partilerin "insan odaklı" bakış açısından karşılaştırmaları yapılacaktır. Bu noktada özellikle kadın-erkek, çocuk-yaşlı, ve engellilere ilişkin kriterler değerlendirilmeye tabi tutulacaktır. Söz konusu ülkelerde bulunan siyasal partilerin beşeri konulara gösterdikleri hassasiyet, benzerlikler ve farklılıklar bağlamında değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Siyasal Partiler, İnsan Odaklılık, Türkiye, İngiltere.

HUMANITIES APPROACH OF POLITICAL PARTIES: A GENERAL OVERVIEW TO POLITICAL PARTIES IN TURKEY AND THE UK COMPARISON

ABSTRACT

Political parties are among the most important factors in determining a country's policy. Because a political party's program constitutes the basis for the policies to be followed in case of coming to power. Policy will be implemented in case of power according to defined criteria in programs typically report on political party programs. Thus, by the public, political parties, party programs are expected to show sensitivity in their approach to human subjects will be.

When it is unable to functioning of direct democracy, representative democracy and democratic values are more important in today's world where political parties, the ruling being to be preferred, due to the requirement of being in the stronger position in the political competition, the community, and especially to touch on some important topics of concern to segments of the community prefer. Therefore, it is increasingly important nowadays of fundamental rights and freedoms, political parties and human-oriented approach and they should implement even more focus on this subject has turned into a desirable situation.

The movement of these ideas in the study of the formation of political parties, processes, functions and objectives, in addition to the power to represent the political parties in Turkey's parliament actively forward with a democracy is described as one of the countries that the programs of political parties in the UK which is examined in the attitudes of the humans will be discussed. Turkey and the UK political parties on the scale of "human-oriented" perspective, comparisons will be made. At this point, especially Male-Female, child-elderly, and the disabled will be subject to criteria that relate to evaluation. Their sensitivity to issues of political parties in the countries in question in Humanities, in the context of similarities and differences will be evaluated.

Keywords: Political Parties, Human-Oriented, Turkey, UK.

¹ Yrd. Doç. Dr. Gümüşhane Üniversitesi İİBF Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü fatmaokur80@hotmail.com

---

I. SİYASAL PARTİLER

Batı demokrasilerinde ilk kez siyaset alanında demokrasi mücadelesi, iktisadi, kültürel ve toplumsal planda da sanayi devrimi neticesinde (Çam, 2011: 418) ortaya çıkan siyaset partiler, bir ülkedeki siyasette en önemli aktörler arasında yer almakta, ülkenin izleyeceği siyasetlerin oluşturulması açısından büyük önem taşımaktadırlar. Siyaset partiler, iktidarı elde etmek amacıyla belli bir program doğrultusunda oluşmuş, belli bir kadroya sahip kuruluşlardır. Çeşitli siyaset sorunlarının çözümüne yönelik olarak politika geliştirmeye çalışan siyaset partiler, ele aldıkları konulara ek olarak toplumun, sosyal, siyaset ve kültürel süreçlerine göre yeni siyaset düşünceler geliştirmektedirler (Gümü, 2011: 171). Dolayısıyla siyaset partiler sadece siyaset içerikli konuları değil, toplumu ilgilendiren bir çok konuyu da ele alarak bu konularla ilgili sorunlara çözüm getirebiliyor nitelikte olmaları gerekmektedir.

Toplumdaki farklı kesimlere oy hakkının tanınmasıyla birlikte siyaset partilerin ortaya çıktığını görmekteyiz. Bu noktadan hareketle, siyaset partilerin bir ülkede farklı siyaset düşüncelerin ve yönelimlerin temsilcisi olarak ilk olarak 19. yüzyılda Batı Avrupa'da oy hakkının daha geniş kitlelere tanınmasıyla birlikte gelişmeye başladığı söylenmektedir. (Kışlalı, 2004: 127). Başka bir ifadeyle, siyaset partilerin doğuşu ve gelişimi modernleşme süreciyle açıklanmaktadır. Çünkü partilerin doğuşu, bir toplumda modernleşmenin göstergesi olarak nitelenebilmektedir (Dursun, 2006: 255).

Siyaset partilerin ortaya çıkmasında etkenler temelde sosyo-ekonomik, ideolojik ve teknik sebepler olarak sınıflandırılabilir (Duverger, 1986: 273-274). Toplumdaki sınıfsal yapılanma temeline dayanan unsurlar sosyo-ekonomik, ideolojilerin insanları bir araya getirme özelliğine dayanan unsurlar ideolojik ve devlet fonksiyonlarının artmasıyla ilgili olarak devletin büyümesi ve halkla arasında bir köprü arayışı ise teknik sebepler olarak sıralanabilmektedir.

Siyaset hayattaki farklı bireysel tepkilere bir düzen ve disiplin getirebilen siyaset partiler bu özelliklerinden dolayı toplumda mevcut kuvvetlerin durumunu ölçebilmekte, yönetilenlerin teşkilatlı hale getirilerek tercihlerin ve halkın isteklerinin daha somut hale halet getirilmesini sağlayabilmektedirler. Dolayısıyla bu bağlamda siyaset partiler devletin iç ve dış siyasetini kuran ve uygulayan kuruluşlar olarak düşünülebilmektedir (Hacıbrahimoglu, 2010: 10-11).

Bir siyaset sistemin işleyişinin anlaşılabilmesi sadece anayasal kurumlarla mümkün olamaz. Ülkenin rejiminin gerçek niteliklerinin tespit edilebilmesi için anayasal şekil ve kalıpların dışında o ülkedeki parti sisteminin, partilerin sayısının, tiplerinin, sosyal temellerinin ve iç yapılarının da bilinmesi gerekmektedir (Kapani, 2009: 175-176). Dolayısıyla sistemin işleyişinde ve şekillenmesinde siyaset partilerin ülke içindeki konumu ve durumu da etkili ve belirleyici olabilmektedir.

Siyaset sistemin şekillenmesinde siyaset partiler büyük önem taşımaktadır. Siyaset sistem ister demokratik, ister otoriter veya totaliter olsun siyaset partiler olmadan şekillenmesi mümkün olmamaktadır (Erdem, 2012: 241).

Doğrudan demokrasinin artık pek uygulanmadığı günümüzde siyasal partiler birçok işlevi yerine getirmektedir. Bu işlevler yöneten, yönetilen ayrımının belirginleştiği ve yönetenlerle yönetilenler arasındaki ilişkilerin kişisellikten çıkıp, kurumsallaşmaya başladığı görülmektedir (Kışlalı, 2004: 136). Siyasal iktidarı ele geçirme amacıyla olan siyasal partilerin örgütlenerek, yöneticilerin belirlenmesi, toplumdaki farklı çıkar gruplarının ve görüşlerinin temsili, siyasal katılımın arttırılması, siyasal toplumsallaşmanın sağlanması gibi bir takım işlevleri bulunmaktadır (Dursun, 2006: 258-260). Siyasal partiler sıralanan bu işlevlerinin yanında, dağınık bireysel enerjileri birleştiren ve bunlarda birlikten doğan kuvvet hissi vererek, geniş halk kitlelerinin siyasal iktidara etki yapabilmesini ve iktidarın işleyişine katılabilmelerini sağlayan araçlardır (Hacıbrahimoglu, 2010: 10). Temsili demokrasilerde halkın kendi kendisini yönetebilmesinden ziyade, halkın yöneticilerini değiştirebilmelerine muktedir olmaları söz konusudur (Vural Dinçkol, 2005: 387). Siyasal partilerin ayrıca hem iktidar hem muhalefet olarak görevleri de bulunmaktadır. İktidar olması durumunda ülkedeki yasama ve yürütme faaliyetinde etkin olurken, muhalefet olma durumlarında ise, iktidar alternatifi olarak iktidarı denetleme ve onu etkileme görevi görmektedirler (Oğuz, 2012: 203). Ayrıca siyasal partiler siyasal toplumsallaşmanın sağlanması ve siyasal katılımın arttırılması gibi unsurlara da katkı sağlamaktadırlar.

II. SİYASAL PARTİ PROGRAMLARI

Siyasal partiler, toplumsal, siyasal ve ekonomik gelişmelere katkı sağlamanın yanında, halkın toplumsal sorunlar karşısında bilinçlenmesine, kamuoyunun oluşmasına, toplumdaki gelen taleplerin merkeze iletilmesine aracılık etmektedirler (Öztekin, 2007: 71). Halkın istek ve ihtiyaçlarının karşılanmasına yönelik geliştirilecek olan politikaların içerikleri ve temel noktaları siyasi partilerin programlarında temel olarak değerlendirilmesi ve yurttaşlar tercihte bulunurlarken bu istek ve ihtiyaçlara cevap verebilecek olan partinin değerlendirmesini programlara dayanarak ta yapması tercihlerin rasyonelliği açısından önemli bir durum olarak görülebilmektedir.

Siyasal partiler, ülkedeki ve dünyadaki değişikliklere ayak uydurarak daha fazla kişiye ulaşmaya çalışırlar. Dolayısıyla değişen şartların beraberinde getirdiği ihtiyaçlara cevap verebilmek için kendi programlarında da düzenleme yapma ihtiyacı hissetmektedirler (Yılmaz, 2013: 257).

Siyasal partilerin iktidara geldiğinde nasıl hareket edeceği, ülke ve dünya görüşlerinin sistematik bir şekilde ifade edildiği fikir dokusu doktrinlerini oluştururken, bu doktrinde yer alan esasların daha basit ve somut bir şekilde tespit edildiği ve bu prensiplerin günün ve toplumun şartlarına uygun hale getirildiği metinler ise parti programları olarak nitelendirilmektedir (Hacıbrahimoglu, 2010: 25-26). Çalışmamızda, Türkiye’de mecliste bulunan siyasal partiler ile, İngiltere siyasal partilerinin programlarında yer alan insan unsuruna dair değerlendirmeler ve bu değerlendirmeler arası farklılık ve benzerlikler değerlendirilmektedir.

Yurttaşların, partinin genel eğilimleri dışında somut ve ayrıntılı önerilerini öğrenme imkanı ve partilerin kendilerini ve üyelerini bağlayan kısa ve uzun vadeli taahhütleriyle kamuoyuna çıkmaları partilerin siyasal programları sayesinde olabilmektedir (Çağla, 2010: 107). Dolayısıyla siyasal parti programları seçmenlerin siyasal parti tercihlerinde bulunurken ve siyasal partinin iktidara gelmesi durumundaki icraatlerini ortaya koyması bakımından önemli birer unsur olarak karşımıza çıkmaktadırlar.

III. TÜRKİYE'DE MECLİSTE BULUNAN SİYASAL PARTİLER VE PROGRAMLARI

1908'de Batılılaşma, modernleşme sürecinin bir sonucu olarak 2. Meşrutiyet'in ilanından sonra Türk Siyasal Kültürü'nde ilk siyasal partilerin kurulması söz konusudur (Kışlalı, 2004: 131). Demokratik açıdan çok partili hayata geçiş denemeleri olduysa da, bu süreç temelde 1946'ya kadar gelmektedir. Türk demokrasisi çeşitli askeri müdahalelerle zaman zaman sekteye uğrasa da bugün Türkiye'de aktif bir çok siyasal parti bulunmaktadır.

Türkiye'de bulunan siyasal partiler sağ ve solda bir çok farklı görüş çerçevesinde faaliyette bulunurlarken, mecliste şu anda 4 siyasal parti bulunmaktadır. Bu siyasal partiler Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP), Cumhuriyet Halk Partisi (CHP), Milliyetçi Hareket Partisi (MHP), ve Halkların Demokratik Partisi (HDP)'nden oluşmaktadır.

Türkiye'de ve İngiltere'de mecliste bulunan siyasi partilerin programlarını insan odaklılık açısından değerlendirmeye tabi tutabilmek için söz konusu siyasi partilerin programlarının incelenmesi ve konuya ait verilerin değerlendirilmesi gerekmektedir.

A. Adalet ve Kalkınma Partisi Programı

Medeni toplum olma özelliğinin özgürlüklerin düzeyiyle ilgili olduğunu belirten programda, temel hak ve özgürlüklerle ilgili olarak atılacak olan adımların herhangi bir uluslararası kuruluş yaptırımını neticesinde değil, insanların bu temel hak ve özgürlüklere layık olduğu için uygulanacağı vurgulanmaktadır.

Sosyal politika uygulamalarında belli bir sınıf ya da kesime yönelik olarak değil, bütün vatandaşların yararlanabileceği politika üretme hedefinden bahsedilirken, bu bağlamda yoksullar, bakıma muhtaç yaşlılar, çocuklar ve işsizler için özel programlar oluşturulacağı belirtilmektedir.

Bedensel ve zihinsel engel problemleri nedeniyle kimseye bir ayırım yapılmayacağı, özürliülerin hayatlarını kolaylaştırmak amacıyla yapısal önlemlerin alınacağı, özürli vatandaşların temsil edildiği sivil toplum kuruluşlarıyla işbirliği yapılarak bu kişiler için gerekli araç-gereçlerin, imalat ve ithalatına kolaylık getirilecek düzenlemelerin yapılacağı, çocuklar, gençler ve yaşlılarla ilgili sosyal hizmet programlarının arttırılacağı, engelliler için mesleki ve tıbbi rehabilitasyon hizmetlerinin geliştirileceği ifade edilmektedir. Engellilerin toplumla bütünleşerek çalışma hayatına katılımlarına

---

destek verileceği ve engellilere yönelik konut projelerinin destekleneceği de programda yer alan konular arasındadır.

Sokak çocukları, dilenciler ve evsizlerin rehabilite edilebileceği ve sayılarının artmasının engelleneceği projelerin desteklenmesi, bu kişilerin barınma, eğitim, rehabilitasyon ve tedavi imkanlarının artırılarak topluma yeniden kazandırılması konuları da programda yer almaktadır. Ayrıca korunmaya muhtaç çocukların aile ortamını hissedebilmeleri için “koruyucu aile” ve “aileye dönüş” projelerinin teşvik edilmesi ayrıca genç kuşakların yaşlı ebeveynlerini yanlarında barındırmalarının özendirilmesi konularına değinilmektedir.

Yaşlılara ve muhtaçlara yapılan yardımların günün şartlarına göre yeniden düzenleneceği, belli bir yaşa gelmiş bakıma muhtaç yaşlıların ise aile içinde bakımının teşvik edileceği belirtilmektedir.

Çocuk istismarı ve aile içi şiddetin önlenmesi ve şiddet mağdurlarının korunmasına dair yasal düzenlemelerin yapılarak, koruyucu merkezlerin açılması, maddi destekten yoksun ve şiddete uğramış kadınların korunmasına dair programların oluşturulacağı programda yer almaktadır. Kırsal alanda yaşayan kız çocuklarına yönelik olarak yaşadıkları bölgenin koşullarına uygun eğitim projelerinin geliştirilmesi, kız çocuklarının okullaşma oranının artırılması ve onların eğitiminin önündeki engellerinin kaldırılmasına yönelik çalışmalar yapılacağına değinilmektedir.

Kadına karşı her türlü ayrımcılığın önlenmesi sözleşmesinin tüm ilkelerinin uygulamaya konulacağına ve ev kadınlarının sosyal güvenceye sahip olarak ev içi emeğin saygınlığının korunmasının sağlanacağı, kadının kamusal hayata katılımının özendirilmesi için önlemler alınarak, kadınlarla ilgili sivil toplum kuruluşlarına destek sağlanıp, bu kuruluşlarla işbirliği yapılacağı belirtilmektedir. Ayrıca mevzuatlarında bulunan kadın aleyhindeki ayrımcı hükümlerin kaldırılarak, çalışan kadınlara yönelik olarak çocuk ve aile sorumlulukları dikkate alınarak sosyal güvenlik ve çalışma koşullarının iyileştirileceğine vurgu yapılmaktadır.

Gençlerin ülke yönetimine katılımının sağlanarak, gençlere yönelik olarak siyaset okulları ve gençlik derneklerinin destekleneceği, gençlerin sosyal faaliyetlerini geliştirmek için gençlik merkezlerinin yaygınlaştırılması, kırsal kesimde ve varoşlarda yaşayan gençlerin gelişimine ve sorunlarına yönelik çözümlerin geliştirilmesi, gençlerin ruhsal, bedensel, zihinsel gelişimini olumsuz etkileyen alkol, uyuşturucu, şiddet ve pornografi içeren yayınlar konusunda tedbirlerin alınması, gençlerin okuma alışkanlıklarının güçlendirilmesi için semt kütüphanelerinin kurulması ve bilimsel, sanatsal ve kültürel faaliyetlere katılımlarının desteklenmesi konularına yer verilmektedir.

Gençlerin uluslararası yarışma ve faaliyetlere katılımının teşvik edilerek başarılı gençlere özel eğitim ve iş imkanının sağlanacağı, yurtdışında yaşayan gençlerin asimile olmaları engellemek ve kendi kültürlerine yabancılaşmaları önlemek amacıyla “gençlik merkezleri”nin kurulacağı, sporun teşvik edilerek, özürsüz gençlerinde sportif ve sosyal etkinliklere katılımını sağlayan projelerin uygulamaya konulacağı, lisanslı sporcuların sosyal güvenlik hizmetlerinden yararlanmalarının sağlanacağı konuları programda yer bulmaktadır.

“İnsanı yaşat ki devlet yaşasın” felsefesiyle hareket edildiği parti programında sözü edilen konular arasında yer almaktadır.

B. Cumhuriyet Halk Partisi

Her türlü ayrımcılığı reddedilmesi, insana öncelik verilmesi, temel hak ve özgürlüklerde en ileri ülkeler düzeyine ulaşması partinin temel programı olarak anılmaktadır. En geniş anlamda insan hak ve özgürlüklerinin takipçisi olduğu belirtilerek, her türlü ayrımcılığa karşı olduğu ortaya konmaktadır. Bu bağlamda “insan hakları müsteşarlığı”nın kurularak bu alanda izleme, denetleme ve değerlendirme işlevlerinin ve eğitim faaliyetlerinin koordine edilmesi sağlanacağı ifade edilmektedir.

Kadın erkek eşitliği, kadının özgürleşmesi, kadına karşı pozitif ayrımcılık, kadını özgürleştirmek, çevre ve geleneksel baskılardan, sosyolojik sorunlardan kurtarmak, kadınlara karşı ayrımcılığın ortadan kaldırılması için eğitimin önemine vurgu yapılarak kadınların üzerindeki her türlü baskının ortadan kaldırılması için çaba gösterileceği, bunun yanında kırsal alandaki kız çocuklarının nüfus kaydına alınmasındaki eksikliklerin giderilmesine çalışılacağı belirtilmektedir.

Uluslararası anlaşmalara uygun olarak kadınlara ve kız çocuklarına yönelik tüm gerekler yerine getirilerek, kız çocuklarının okullaşma oranlarının artırılması için gerekli önlemlerin alınacağı, zorunlu eğitimden ayrılmış kız çocuklarının ve kadınların eğitimlerini tamamlamaları için akşam ve yaz okulları ve halk eğitim merkezlerinin yaygınlaştırılacağı ifade edilmektedir.

Kadınların mesleki eğitim imkanlarını geliştirerek Çok Amaçlı Toplum Merkezi (ÇATOM) gibi kuruluşların yaygınlaştırılacağı, kadın sorunlarının çözümü için Kadın Veri Merkezi, Kadın Merkezleri, Ulusal Kadın Konseyleri kurularak, eğitim ve kadın alanında faaliyet gösteren sivil toplum kuruluşlarının desteklenmesi sağlanacağı belirtilmektedir. Kadına yönelik şiddetle mücadele eylem planı oluşturularak, kadına karşı şiddet ve töre-namus cinayetlerine karşı mücadele edilecek kanuni düzenlemeler yapılacağı ve kadına karşı şiddet ve ayrımcılıkla mücadele amacıyla merkezi idare ve yerel yönetimlerde gerekli bütçe ve ödeneklerin ayrılacağı konu edilmektedir. Ayrıca kadın sığınma evleri açılarak, ücretsiz danışma, psikolojik destek ve yasal yardımın sağlanması amaçlanmaktadır.

Kadına karşı ayrımcılık hükümleri içeren veya aileyi korumada yetersiz kalan yasa hükümlerinin değiştirilmesi ayrıca kamu sektöründeki kadın istihdamına ilkeli kota uygulaması getirilerek, özel sektörde de kadın istihdamının artırılmasının özendirilmesi, kadınların yönetime ve siyasete katılım oranlarının artırılmasını sağlamak, kadınların yargı, idare, ekonomi, iç ve dış siyasette daha etkin rol almaları amaçlanmaktadır.

İşyerlerinde kreş imkanlarının yaygınlaştırılması, kadın girişimcilere daha fazla kredi imkanı, çalışan annelerin iş yükünün azaltılması, cinsiyete bağlı işten çıkarmaların önlenmesi, kadın sağlığıyla ilgili hizmetlerin çoğaltılması ve çocuk yaşta evliliklerin önlenmesi amaçlanmaktadır.

Çocuk mahkemelerinin yeniden örgütlenmesi, çocukların suç işleme ortamından korunmaları ve kurtulmaları, çocuk suçlularla yetişkinlerin aynı hapisanede bulunmamalarının sağlanması ve

---

çocuk suçluların topluma kazandırılmaları, sokak çocuklarının devletin himayesine alınarak bu konuyla ilgili özel birimlerin oluşturulması, BM Çocuk Hakları Bildirgesinin hayata geçirilmesi, çocuk misafirhanelerinin sayılarının arttırılması, çocuk emeğinin sömürülmesine engel olunması gibi konular da programda yer almaktadır.

Aile sigortası ve yoksul ailelere vatandaşlık hakkı ödenmesi, yaşlılar, engelliler, hastalar ve çocuklar için kent merkezlerinin erişebilir ve kullanılabilir hale getirilmesi, emekli, dul ve yetimlere yönelik olarak yaşamı kolaylaştırıcı düzenlemelerin uygulamaya konulması, bakıma muhtaç yaşlılara, emeklilere, dul ve yetimlere sahip çıkılarak, yaşam kalitelerinin yükseltilmesi hedeflenmektedir.

Ulusal bir sosyal güvenlik sisteminin oluşturularak bütün yurttaşlara hizmet verir nitelikte olması, genç-iş organizasyonu ile gençlerin yeteneklerine göre iş sahaları yaratılarak, yeterli eğitimi olan gençlere istihdam imkanının sunulması amaçlar arasında yer almaktadır.

Kırsal kesim ve gecekondü bölgeleri başta olmak üzere tüm ülke genelinde bedelsiz koruyucu sağlık hizmetinin sunulması, engelliler için bütün ihtiyaçlarının karşılanacağı entegre bir çözüm modeli oluşturulması, engelliler için kişiye özel sürekli eğitim imkanının sağlanması, engelliler için spor imkanlarının yaygınlaştırılarak, engellilerden sorumlu özerk kurum bakanlığı oluşturulması gibi konular da programda yer almaktadır.

Kırsal kesimdeki gençlere yönelik olarak, ziraat, tarım ve çıraklık eğitimlerinin verilmesi, gençlerin bedensel, ruhsal ve cinsel gelişimlerinin sağlıklı tamamlamalarını ve kötü alışkanlıklardan uzak durmalarının sağlanması, kimsesiz gençlere eğitim, barınma, istihdam ve psikolojik destek sağlanması, gençlerin siyasette daha aktif rol alarak, üniversite gençlerinin öğrenci örgütleri oluşturarak dernekleşmelerinin sağlanması amaçlanmaktadır.

Gençlerin spora özendirilerek yetenekli çocuk ve gençlerin aktif spora yönlendirilmesi, kent merkezlerinde gençlerin serbest zamanlarının değerlendirilebilmesi için Cumhuriyet Gençlik Evleri projesinin hayata geçirilmesi, farklı bölgelerdeki gençlerin kaynaşma imkanına sahip olabilmesi için iller arası değişim programı uygulanması, çağdaş gençlik kampı uygulamaları hedeflenmektedir.

C. Milliyetçi Hareket Partisi

Her insanın, insan olma sıfatından kaynaklanan temel hak ve özgürlükleri bulunduğuna inanan programda, bu hakların kullanılmasının ve özgürlüğünün kutsallığına ve bunların her türlü istismardan korumanın önemine değinilmektedir.

İnsan hak ve özgürlüklerini güvence altına almayı amaçlayan evrensel hukuki normların geliştirilmesi, güçlendirilmesi ve yaygınlaştırılmasına katkı sağlanacağı benimsenmektedir.

Adil gelir dağılımı sağlanarak, sosyal dengenin gözetileceği, yaşlı, kimsesiz, yoksul ve engellilerin gözetilip kollanacağı, bütün vatandaşların eğitim, sağlık ve sosyal güvenlik hizmetlerinden yararlanabileceği kaliteli bir devlet anlayışı benimseneceği ifade edilmektedir. Yardıma muhtaç, yaşlı

---

kimsesiz, güçsüz, engelli ve özel ilgiye muhtaç vatandaşlara yönelik olarak farklı yardımların yanında işsizlik sigortasının da hayata geçirileceği belirtilmektedir.

Her türlü işkence, eziyet, insanlık dışı aşağılayıcı davranış uygulamalarına karşı olunduğunu ortaya koyan programda, kişi temel hak ve hürriyetlerinin güvenliğinin sağlanması ve hayatın güvence altına alınması gerektiği savunulmaktadır. Düşünce ve kanaat özgürlüğünde milli birlik ve bütünlük, kamu yararı ve genel ahlakı zedelememek kaydıyla herkesin düşüncelerini ifade etme ve inandığı gibi yaşama hakkı olduğu belirtilmektedir.

Kadınlara karşı her türlü fiili ve hukuki ayrımcılığa ve kadın istismarına karşı olmakla birlikte, çocukların hak ihlaline ve istismarına karşı korunmaları gerektiği ortaya konmaktadır. Engelliler, yoksullar, uzun süreli işsizler, gençler ve kadınların işgücüne katılımları arttırılarak, meslek edinmeleri için eğitim programları oluşturmak hedeflenmektedir.

Kadınların eğitim düzeylerinin yükseltilecek kalkınma sürecinde, iş hayatında ve karar alma mekanizmalarında daha fazla rol almalarının sağlanması, istihdam alanında kadınların dezavantajlı duruma düşmelerini engelleyecek mesleki becerilerin kazandırılması, kadına yönelik şiddetin sebeplerinin ortadan kaldırılarak, sivil toplum ve medyanın bu konuda duyarlı olmalarının sağlanması, kadınların saygınlığına gölge düşüren, temel hak ve özgürlüklerini kısıtlayan, istismarlarına sebep olan uygulamalara son verdirilmesi amaçlanmaktadır.

Sosyal koruma programları geliştirilerek yardıma muhtaç, yoksul ve kimsesiz vatandaşların aç ve açıkta bırakılmaması, bütün vatandaşların temel eğitim, sağlık ve sosyal güvencesinin devlet eliyle sağlanması, çalışma şartlarının iyileştirilerek adil bir ücret sisteminin oluşturulması amaçlanmaktadır. Şehit ve gazi çocuklarının, anne ve babalarının mesleklerini icra etmelerini istemeleri halinde bu mesleklere sınavsız giriş imkanının tanınması söz konusu olmaktadır. Ayrıca şehit ve gazi çocuklarının eğitim harcamalarının devlet tarafından karşılanması, yüksek öğretimde kontenjan tanınması, yurt dışındaki Türk çocuklarının kimliklerinin korunması ve geliştirilmesi için eğitim imkanları sağlanacağı ve gençliğin milli-manevi değerlerle donanımlı olarak yetiştirilmelerinin sağlanacağı belirtilmektedir.

Eğitim ve öğretimde fırsat eşitliği sağlanarak, bireylerin yetenek, ilgi ve eğilimleri doğrultusunda eğitime imkânına kavuşmaları, gençlerin eğitim, sağlık istihdam, sosyal güvenlik ve serbest zaman değerlendirmeyle ilgili sorunlarının çözümüne yönelik önlemlerin alınacağı programda yer almaktadır.

Orta ve yüksek öğretim öğrencilerine burs-kredi imkanlarının geliştirilmesi ve çağdaş barınma olanaklarının arttırılması, üniversite öğrencilerinin kendilerini ilgilendiren konulara katılımının sağlanabileceği platformların oluşturularak, okul içindeki diyalog mekanizmalarının geliştirilmesi hedeflenmektedir.

Gençleri suça iten sebeplerin ortadan kaldırılarak, kötü alışkanlıklardan gençlerin korunması, gençlere yönelik sosyal, kültürel ve spor alanlarının oluşturulması konuları da programda yer almaktadır.

Çocukların hayat kalitelerinin yükseltilerek geleceklerinin teminat altına alınarak suça olan eğilimlerinin azaltılması, çocuk istismarının önüne geçilmesi hedefler arasında bulunmaktadır.

Hasta, engelli ve yoksul yaşlıların korunup gözetilmesi, onların yaşam kalitesini koruyacak sosyal politikalar üretilmesi, yaşlıların sağlık hizmetlerine kolay erişiminin sağlanması, günlük ihtiyaçlarını sürdürebilmeleri için bakım ve yardım hizmetlerinin sağlanması, yaşlıların ekonomik durumlarının iyileştirilmesi, onlara toplumla bütünleşecek imkanların sağlanması hedeflenmektedir.

Engellilerin toplumla bütünleşerek hayatlarını idame ettirebilmeleri, eğitim ve sosyal yaşamlarına devam edebilmeleri için fiziksel ve sosyal çevrenin oluşturularak imar mevzuatında engellilerle ilgili hükümlerin etkili biçimde uygulanması, engelli bakımı için tıbbi, sosyal ve mesleki rehabilitasyon hizmeti ile ilişkili biçimde gerçekleştirilecek işe yerleştirme, aile yanına yerleştirme ve engelli çocuğu olan muhtaç ailelere sosyal destek sağlanması, bedensel ve zihinsel kısıtlılığa yol açan hastalıklara erken tanı hizmeti, engellilerin ihtiyaçları olan araç-gereç ve protez-ortez temin edilmesi gibi konular programda yer almaktadır.

D. Halkların Demokratik Partisi

Özgürlük, barış ve adalet ilkelerine dayalı olarak sınıfsız, sınırsız ve sömürsüz bir toplum oluşturma amacını ortaya koyan programda, işçi ve emekçilerin yaşadıkları sorunların ortadan kaldırılması için mücadele verileceğine dair bilgiler verilmektedir.

Yerel yönetimlerde toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanacağı, çocukların, emeklilerin ve yaşlıların kent yaşamına daha rahat katılabileceği önlemlerin alınacağı, üretilecek olan politikaların halktan ve emekten yana olacağı belirtilmektedir.

Kadınların siyasal hayata eşit katılımını güvence altına alan ve yerel hizmetlerin kadınların öncelikli ihtiyaçlarına göre belirlenerek kadınlara yönelik pozitif ayrımcılık ilkesine dayanan demokratik yerel yönetim anlayışının hayata geçirilmesinin mümkün olacağından bahsedilmektedir. Kadın emeğinin eşitsiz konumda bulunduğu, bu sorunun giderilmesi ve çocuk işçiliğinin ortadan kaldırılması gereğine değinilmektedir. Kadınlara önem verilerek, kadınların özgürlük mücadelelerinde örgütlenmelerinin gereğine ve bunun yanında kadınlar üzerindeki devlet ve erkek şiddetine karşı mücadele edilerek bunlara yönelik sosyal politikalar benimseneceğine yer verilmektedir.

Engellilerin toplumsal yaşama katılmalarının önündeki engellerin kaldırılması, çalışma ve sağlık haklarının güvence altına alınması, çocuk işçiliğine son verilerek, çocukların şiddet, ihmal, suistimal, istismar, kötü muamele ve ayrımcılıktan korunarak, her türlü kamu hizmetinden eşit ve parasız yararlanabilmelerini sağlamak hedeflenmektedir. Ayrıca mevcut sınav sistemi eleştirilmektedir.

LGBT (Lezbiyen, gey, biseksüel ve transeksüel) bireylerin maruz kaldığı ayrımcılık ve şiddetin kabul edilmeyeceği ve bu yönde mücadele edileceği ortaya konmaktadır.

Gençlerin siyasete aktif katılımını destekleyen programda seçilebilme yaşının 18'e düşürülmesi, öğrenci gençlerin ifade ve örgütlenme özgürlüğünün sağlanması amaçlanmaktadır. Vicdani ret hakkının yasalarca güvence altına alınarak, zorunlu askerlik uygulamasının kaldırılması için mücadele edileceği ifade edilmektedir.

IV. İNGİLTERE'DE PARLAMENTO'DA BULUNAN SİYASAL PARTİLER VE PROGRAMLARI

İngiltere'deki parti sisteminin temeli 17. yy.'ın sonlarına doğru görülen Whig'ler (Liberaller) ve Tory'ler (Muhafazakar) gruplaşmasının sonucu olarak ortaya çıkmıştır (Gökçe, 2013:54). İngiltere'de modern parti örgütlenmeleri iktidarın 19. yüzyılın başlarında monarşilerden parlamentoya geçmesinin ve 1832, 1867 ve 1885'te yapılan reformlar sayesinde oy verme haklarının genişlemesinin ardından ortaya çıkmaya başlamıştır (Sayarı, 2013: 126). İngiltere'de merkez sağda Muhafazakar Parti (CP), merkez solda İşçi Partisi (LP) bulunmaktadır. Bunların yanı sıra İskoçya Ulusal Partisi (SNP) ve Liberal Demokratlar (LD) yer almaktadır.

A. Muhafazakar Parti

Muhafazakar parti insanlar, aileler ve İngiltere için daha iyi bir gelecek garantisiyle yola çıkmaktadır. Temelini ekonomik değerlere dayandıran bildirmede ekonominin daha kapsayıcı hale gelebilmesi için kadınların ve engellilerin işgücüne katılımının önündeki engellerin kaldırılacağı belirtilmektedir.

Yoksulluğa karşı en önemli silahın iyi bir iş olduğunu savunan muhafazakarlar programlarında ağırlıklı olarak ekonomik planlar üzerinde durmaktadır. Uzun dönem ekonomi politikaları ile genç işsiz nüfusun sayılarının azaltılması ve eğitim imkanlarının artırılması ayrıca, kadınların ve engellilerin işgücüne katılımının önündeki engellerin kaldırılması hedeflenmektedir.

Engellilere iş fırsatının verilebilmesi için siyaset, uygulama ve kamu tutumunun dönüştürülerek eşit fırsat oluşturması amaçlanmaktadır.

Kadınların iş yaşamıyla ilgili olarak gerçek bir fırsat eşitliği sağlanması ve 250'den fazla çalışanı olan şirketlerde ücret farklılaşmalarının beyan edilmesini sağlamak amaçlanmaktadır. Ayrıca kamu pozisyonlarında ve mecliste kadın oranının artırılması istenmektedir.

İşe dönmek isteyen ailelere yardım etmek için vergiden muaf çocuk bakımı ve 3-4 yaşlarında çocukları olanlara haftalık 30 saat ücretsiz çocuk bakım hizmeti sağlanması istenmektedir.

Çocuk yoksulluğunun ortadan kaldırılmasına uğraşarak, çocuk yoksulluğuna sebep olan unsurların ortadan kaldırılmasını sağlayacak olan tedbirlerin (ailelerin parçalanması, borçlanma, uyuşturucu ve alkol bağımlılığı gibi) alınması amaçlanmaktadır.

Sağlık alanında hala tedavi edilebilir durumların tedavisi (alkol ve uyuşturucu bağımlılığı, obezite gibi) için en iyi çözüm yollarını tespit edilmeye çalışılmak istenmektedir.

Kontrollü göçün ve göçmenlerin İngiltere açısından faydalı olabileceğinin yanında aşırı göçün İngiltere'ye zarar vereceği düşünülmektedir. Aşırı göçün önlenmesi için bir takım yaptırımlar uygulanmış ve bu durum fazla göçün önünü kesmiştir. İngilizce bilmenin toplumla bütünleşmenin temel unsuru olduğu düşünüldüğünden ve göçmenlerin İngilizceyi mutlaka öğrenmeleri gereğinden ve bu konuya dair düzenlemelerden bahsedilmektedir.

İnsan kaçakçılığı ve sömürüsü konusunda önlemler alınarak, yasadışı çalışma ve yasadışı göçle mücadele, kadın sünnetinin engellenmesi, online ve online olmayan istismara karşı tedbirler, polis ve sosyal servis oluşturma gibi amaçlar hedeflenmektedir.

Çocukların iyi bir eğitimi hak ettiğinden iyi öğretmenler, parlak liderlik, titiz program, sınıf disiplini ve uygun sınavların eğitim için gerekli olduğu belirtilmekte ve bunların geliştirilmesi için reform amaçlanmaktadır.

2016 Rio Olimpik ve Paralimpik oyunları için sporcuların desteklenmesi hedeflenmektedir. Gençler için oluşturulacak Ulusal Yurttaşlık Servisi ile 16-17 yaşındaki gençlerin liderlik, özgüven ve birçok vasıflarla mezun olabilecekleri bir okul oluşturulması ve bunun geliştirilmesi amaçlanmaktadır.

Dünyanın ilk sosyal yatırım bankasının oluşturulduğu ve ihtiyacı olanlar için gönüllü başlıkların daha da arttırılması için çabalanacağı vurgulanmaktadır.

Savunmasız insanlara ihtiyacı olan yardımın yapılması gereği vurgulanırken, LGBT kişiler için yeni kanuni düzenlemeler ile bundan önceki yapılan hatalardan dolayı özür dilenmesi planlanmaktadır.

Kadınlar ve kız çocuklarına karşı işlenen şiddetle mücadeleye öncelik verilerek, çocuğu olan kadın suçluların tedavisi için cezalarını toplum içinde çekmeleri için yeni yollar geliştirilmesi planlanmaktadır.

İnsanlar yaşlandıkça mali güvenliklerinin garanti edilmesi, ileriye yönelik olarak genç işsizlik, ruh sağlığı ve evsizlik gibi sorunlara çözüm üretilerek, kilise, gönüllü gruplar ve kuruluşlar tarafından yardım sağlanması amaçlanmaktadır.

B. İskoçya Ulusal Partisi

Kadınların %50 oranında kamu ve özel sektörde yer almalarına uğraşarak, kadınlara eşit ücret ve çocuk bakımı için işten ayrılan ailelere daha fazla destek sağlanması planlanmaktadır.

Engellilerin ödediği sigorta primlerinin iptal edilmesi ve onlara hak ettikleri desteğin verilmesi, çocuk yoksulluğunun önlenerek bu yardımlardaki kesintilerden vazgeçilmesi için önlem alınması hedeflenmektedir.

Çocuklu ailelere haftalık 30 saat ücretsiz çocuk bakım hizmeti verilmesi, çocukların mümkün olan en iyi öğrenim çevresine sahip okul binalarının inşası için uğraşılması, çocukların ve gençlerin mental zeka gelişimine yönelik programların geliştirilmesi amaçlanmaktadır.

Toplumdaki savunmasız insanların korunmasına yönelik tedbirlerin alınmasının yanında, LGBT bireylerin haklarının artırılması programda yer alan konular arasındadır.

C. Liberal Demokratlar

Eğitim sisteminin iyileştirilmesi gereğinden, yardıma muhtaç, okuyan çocuklara yardım edilmesinden, 7 yaşın altındaki çocuklara ücretsiz okul yemeği ve parasız çocuk bakım yerlerinin açılmasından, eğitim bütçesinin artırılması gereğinden, okul öncesi eğitimlerin yüksek seviyeye ulaştırılması ve daha nitelikli öğretmenlerin görevlendirilmesinden bahsedilmektedir.

Haftalık 20 saat ücretsiz çocuk bakım hizmeti, yerel yönetimler tarafından kontrol edilen ücretsiz okulların açılması, okullara daha fazla özerklik, öğretmenlere daha fazla özgürlük verilmesi amaçlanmaktadır.

Tam zamanlı çalışanlar için beş gün ödenmiş çocuk bakım izni, paylaşılan ebeveyn izni, anne babaların uygun gördükleri 12 ay paylaşımlı olarak izin verilmesi planlanmaktadır.

Seçim yaşının 16'ya indirilmesi, gençler için stajyerliğin artırılmasının teşviki, genç insanların mental sağlıklarının korunması, 16-21 yaş arası özellikle kırsal kesimlerdeki gençlere indirimli otobüs imkanının sağlanması programda gençlere yönelik olarak yer alan konular arasında bulunmaktadır.

Emeklilere yönelik olarak sosyal güvenlik sisteminin iyileştirilmesi de hedefler arasında yer almaktadır.

İşgücüne, eğitime ve turizme katkı sağlayacak göçe olumlu bakarken, insan kaçakçılığı, dolandırıcılık, kaçak yollardan göç gibi konular kesinlikle kabul edilmemektedir. Göçmenlerin eğitim ve çalışmak için gelenleri benimsenirken, fayda sağlamak isteyenler reddedilmektedir. Yasal olmayan göçün önlenmesi için sınır kontrolü uygulamasının artırılması hedeflenmektedir.

Özgürlüğün ve eşitliğin liberal demokratların kimliğinin temeli olduğu vurgulanırken, okullarda homofobik ve transfobik zorbalığın kökünün kazınması için bir ortam oluşturulması amaçlanmaktadır.

Kadınların ortalama olarak erkeklere oranla %20 daha az maaş aldıklarını ve bu durumun eşitlenmesi gerektiğini, şirketlerin ödemelere dair şeffaf olmalarını sağlayacak önlemler alınması planlanmaktadır.

Özellikle suç ve adalet sisteminde ırkçılığa karşı savaş açılacağı ortaya konmaktadır. İnsan hakları haricindeki sivil özgürlüklerin daha fazla artırılmasına ve kullanılmasına imkan verilmesi, kadın sünnetinin durdurulması, kadınlara ve kız çocuklarına karşı şiddetin önlenmesi, zorla evliliklerin

---

önüne geçilmesi, hamilelere, yeni annelere, düşük ya da ölü doğum yapanlara gerekli bakım hizmetlerinin verilmesi amaçlar arasında yer almaktadır.

Gençlik Adalet Kurulu gibi Kadın Adalet Kurulu modeli oluşturularak, kadın suçluların rehabilite edilmesi, engelli ve hastalar için daha fazla seçenek ve kontrolün bulunduğu bir bütçenin hazırlanması, engellilerin toplumla ve çalışma hayatıyla bütünleşmelerini sağlayacak düzenlemelerin yapılması, engelli öğrencilere gereken desteğin ve materyallerin sağlanması ve ulaşımın engelliler için kolay hale getirilmesi hedeflenmektedir.

D. İşçi Partisi

Gençlerin yeteneklerine göre iş bulamadıklarından bahseden bildirmede, eğitim sisteminin gençlerin ihtiyaçlarına göre düzenlenmesi gereğinden ve genç işsizliğin önüne geçebilecek programların arttırılmasından bahsedilmektedir. Yetenek ve becerisi olmayan 18-21 yaş arası gençlere ihtiyaçları olan eğitimin verilmesi ve gençlerin sağlıklı yaşamlarının korunması, duygusal ve sosyal becerilerinin geliştirilmesi için girişimlerde bulunulması hedeflenmektedir.

Kadınlar ve kız çocuklarına uygulanan şiddet ve sömürünün azaltılması için mahalle polisliği gibi uygulamaların getirilmesinin işçi partisinin önceliği olduğu vurgulanmaktadır.

Göçmenlik kurallarının insanca ve etkin bir hale getirilerek, belirsiz gözaltı, cinsel istismar kurbanı olmuş hamile kadınlar hakkındaki düzenlemeler, insan ticareti gibi konuların yeniden düzenlenmesi planlanmaktadır.

Kadınlara karşı ayrımcılığın önlenmesine çalışılarak, kadınların, etnik azınlıkların ve diğer baskı altındaki grupların siyasette ve kamusal hayatta daha fazla yer almasının sağlanması, kadınlara tanınan hakların daha da arttırılarak, kadınların ve çocukların eğitimi ve korunmasının sağlanması amaçlanmaktadır.

Yaşlı ve emekliler için adil sosyal güvenlik düzenlemeleri, evsizliğin ortaya çıkmasındaki sorunların incelenmesi ve bunlara çözüm bulunması, savunmasız, yaşlı insanlar, engelliler için plan ve bütçeleme yapılarak, bunların hayatlarını bağımsız yaşayabilmeleri için sosyal güvenlik sisteminin yeniden düzenlenmesi programda yer alan konulardandır.

LGBT haklarının savunulması gereği de ortaya konulmaktadır.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Siyasal partiler ister iktidarda ister muhalefette olsunlar devlet yönetimi için önemli rollere sahiptirler. Amaçları her ne kadar iktidarı elde edip, devleti kendi programları çerçevesinde yönetmek olsa da, toplumsal sorunlara çözüm oluşturacak programlara ve yapılanmalara uygun olmaları siyasi partiler için olumlu bir durum olarak karşımıza çıkabilmektedir.

Toplumsal sorunlara duyarlılık, insani değerlere verilen önem, dezavantajlı kesimler için üretilecek olan politikalar siyasi partilerin insana odaklılık durumunun yada insani değerlere yaklaşımının bir göstergesi olarak karşımıza çıkabilmektedir.

Bir yandan ülkedeki siyaseti belirlerken, bir yandan da ülkedeki sorunların ortaya konulması açısından siyasi partilerin programları ülkenin genel siyasetinin belirlenmesi sürecinde önemli birer kaynak olarak nitelenebilir.

Bir ülkede birden çok siyasal partinin ve bu partiler arası ideolojik farklılaşmanın bulunması, bu partilerin programlarının da farklılaşmasını sağlamakta ve toplumsal sorunlara daha çok cevap verebilir olmalarına imkan verebilmektedir. Çünkü siyasal partiler de siyasal arenada rekabet ettiklerinden kendilerini kitlelere pazarlama ihtiyacı duymaktadırlar. Siyasi partilerin tercih edilmesinde birçok etken söz konusu olabildiği gibi, programlarının da bu tercih yapılırken etkili olduğu söylenebilir. Dolayısıyla toplumsal sorunların çözümüne yönelik olarak ortaya sunulan program, içerik ve siyasal stratejiler tercih edilirlilik noktasında önem arz etmektedir.

Günümüzde siyasal partiler genellikle belli bir toplumsal sınıfın ya da belli bir grubun çıkarlarını savunmaktan ziyade (Özdemir ve Atılğan, 2012: 208), tüm toplumsal sınıfların çıkarlarını savunma iddiasındadırlar. Çünkü amaç olarak belli bir kesime değil, toplumdaki tüm kesimlere hitap ederek oylarını arttırmayı ve bu şekilde iktidara sahip olmayı amaçlamaktadırlar.

Toplumlar ve toplumsal sorunlar geliştikçe ve değiştikçe, insan ihtiyaç ve talepleri de farklılaşmaktadır. Siyasi partiler ülkelerdeki farklılaşan toplumsal, siyasal ve kültürel sorunlara, toplumdaki insanların ihtiyaçlarına cevap verebildiği ölçüde etkin ve kalıcı olabilmektedir. İnsan haklarının, temel hak ve özgürlüklerinin, engelli duyarlılığının, kadın haklarının toplumda ve siyasette daha fazla yer bulabilmesi için siyasi partilerin de parti programlarında bu konulara hassasiyetle yer vermeleri gerekmektedir.

Türkiye'deki ve İngiltere'deki siyasal partiler incelendiğinde temel sorunların benzer olduğu, her iki ülkedeki siyasi partilerin kendi içlerinde değindikleri sorunların ve çözüm önerilerinin yakın olduğu ortaya çıkmaktadır. Bunun yanında özellikle Türkiye'deki siyasi partilerin belli noktalarda kendi ideolojik eğilimleri çerçevesinde mevcut sorunları ortaya koyduğu ve bu konulara yönelik çözüm önerileri sundukları görülmektedir.

Örneğin, milli değerlere önem veren bir siyasal parti olan Milliyetçi Hareket Partisi'nin şehit-gazi çocuk ve ailelerine yönelik önerileri, Cumhuriyetin temel nitelikleri üzerine kurulmuş olan Cumhuriyet Halk Partisi'nin Cumhuriyet Gençlik evleri projesi örnekleri verilebilir. Bunun yanında Halkların Demokratik Partisinin eğilimleri gereği etnik değerlere verdiği önem ve bu değerlerin yaşatılabilmesi için önerileri de dikkat çekmektedir.

Türkiye'de incelenen bütün siyasal partilerde ağırlıklı olarak sosyal devlet anlayışının geliştirilmesi, kadınların toplumsal, siyasal ve günlük hayatta erkeklerle eşit konuma getirilmesi,

kadına yönelik şiddetin önlenmesi, gençlerin sosyal hayatlarını ve eğitimlerini daha iyi bir şekilde geçirmelerine yönelik çözümler ortaya konmaktadır.

Engellilerin ve yaşlıların toplumla bütünleşmesine yönelik öneriler de bütün siyasal parti programlarında yer almaktadır.

Kadınların toplumda erkeklere oranla ikinci planda yer aldığı ve bu durumun değiştirilmesi gereği siyasal parti programlarından ortaya çıkmaktadır. Ayrıca kadınlara yönelik şiddetin varlığının ortaya konulmasıyla birlikte, bu durumun ortadan kaldırılabilmesi için sosyal, psikolojik, eğitimsel ve birçok alana yönelik tedbirler ortaya konmuştur.

Ortak noktaların yanında bazı siyasal partilerin birbirinden farklı konulara değindikleri ortaya çıkmıştır. Örneğin LGBT Hakları ile ilgili olarak sadece Halkların Demokratik Partisi'nin programında yer ayırdığı görülmektedir. Aynı şekilde vicdani ret talebi yine sadece bu parti programında yer almaktadır.

Türkiye'den farklı olmak üzere İngiliz siyasi partilerinde kadınlara eşit ücret verilmesinin sağlanması, belli bir saate kadar çocuklara ücretsiz bakım hizmetinin verilmesi, Irkçılıkla ilgili düzenlemelerin yapılması, göçmenlerin durumuyla ilgili değerlendirmeler ve kadın sünnetinin önüne geçilmesi konuları yer almaktadır. Ülkemizde sadece bir siyasi partide ortaya konan LGBT hakları ile ilgili düzenlemeler İngiltere'deki incelenen bütün siyasi parti programlarında görülmektedir.

İki ülke siyasi parti programlarında vurgulanan temel noktalar olarak, ekonominin güçlendirilerek sosyal yardımların artırılması, kadınların eşit temsili, kadınlara ve kız çocuklarına yönelik şiddetin ortadan kaldırılması, gençlerin hayatlarını sağlıklı ve daha güzel geçirmelerinin desteklenmesi, engelli, yaşlı ve bakıma muhtaçlara olabildiğince destek sağlanması ve bunların toplumla bütünleşmelerinin sağlanması yer almaktadır.

İnsana odaklılık noktasında incelenen bütün siyasi partilerin bu konuya duyarlı oldukları görülmekle birlikte, yapılması planlanan düzenlemelerin hayata geçirilebilir olması ve zamanı geldiğinde de hayata geçirilmesi daha büyük önem arz etmektedir. Ağırlıklı olarak her siyasi partinin kendi ideolojisine göre plan ve projesi bulunmasına rağmen, hepsinin temelde var olan sorunların farkında olduğu ve günün şartlarına göre çözüm üretme niyetinde oldukları görülmüştür.

KAYNAKÇA

GÜMÜŞ, Burak (2011). "Siyasal Güçler", **Siyaset Biliminde Kuram Yöntem Güncel Yaklaşımlar**,

Edt. Baran Dural, İstanbul: Kriter Yayınları, ss: 168-210.

KIŞLALI, A. Taner (2004). **Siyaset Bilimi**, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları

DURSUN, Davut (2006). **Siyaset Bilimi** 3. Baskı, İstanbul: Beta Yayınevi.

KAPANİ, Münci (2009). **Politika Bilimine Giriş**, 23. Basım, Ankara: Bilgi Yayınevi.

ÇAM, Esat (2011). **Siyaset Bilimine Giriş** 10. Basım, İstanbul: Der Yayınları.

-
- HACİBRAHİMOĞLU, Zeki (2010). *Seçim Sistemleri ve Siyasal Partiler*, İstanbul: Bilgeoğuz Yayınları.
- DUVERGER, Maurice (1986). *Siyasal Partiler*, 3. Baskı, Çev. Ergun Özbudun, Ankara: Bilgi Yayınevi.
- OĞUZ, Kaan (2012). “Siyasi Temsil, Partiler ve Parti Sistemleri”, **Siyaset Bilimine Giriş**, Edt. Önder Kutlu, İstanbul: Lisans Yayıncılık.
- ÖZDEMİR, Eylem, ATILGAN Gökhan (2012). “Siyasal Partiler” **Siyaset Bilimi**, Haz. G. Atılgan, A. Aytekin, İstanbul: Yordam Kitap, ss: 207-219.
- ÇAĞLA, Cengiz (2010). *Siyaset Bilimi*, İstanbul: Omnia.
- YILMAZ, Nahit (2013). “Siyasi Partiler ve Seçim Sistemleri”, **Siyaset Sosyolojisi**, Ed. Mimar Türkkahraman, Esra Köten, İstanbul: Lisans Yayınları, ss:256-276.
- ERDEM, Çiğdem (2012). “Pratikte ve Teoride Siyasal Partiler ve Parti Sistemleri”, **21. Yüzyılda Prens**, Ed. Ümit Özdağ, Ankara: Kripto, ss: 241-278
- VURAL DİNÇKOL, Bihterin (2005). “Çoğulcu Demokrasilerde Siyasal Partiler ve Kanaatler”, **21. Yüzyılın Eşiğinde Türkiye’de Siyasal Hayat**, C:1. Ed. Küçük vd. İstanbul: Aktüel Yayınları, ss: 387-400.
- SAYARI, Sabri (2013). “Siyasi Partiler ve Parti Sistemleri”, **Karşılaştırmalı Siyaset**, Der. Sabri Sayarı, Hasret Dikici Bilgin, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, ss: 124-168.
- GÖKÇE, Ali Fuat (2013). *Siyasal Partilerde Lider ve Yönetim Değişimleri*, Gaziantep: Ada Kitabevi.
- <https://www.akparti.org.tr/site/akparti/parti-programi>
- <http://www.chp.org.tr/Assets/dosya/chp-program-2015-01-12.pdf>
- https://www.mhp.org.tr/usr_img/_mhp2007/kitaplar/mhp_parti_programi_2009_opt.pdf
- <http://www.hdp.org.tr/parti/parti-programi/8>
- <https://www.conservatives.com/manifesto>
- <http://www.snp.org/progress>
- <http://www.labour.org.uk/page/-/BritainCanBeBetter-TheLabourPartyManifesto2015.pdf>
- https://d3n8a8pro7vhmx.cloudfront.net/libdems/pages/8907/attachments/original/1429028133/Liberal_Democrat_General_Election_Manifesto_2015.pdf?1429028133

HİNDİSTAN'IN BİRLEŞMİŞ MİLLETLER GÜVENLİK KONSEYİ'NE DAİMİ ÜYELİK YOLUNDA GİRİŞİMLERİ VE KARŞILAŞTIĞI ENGELLER

Ayçe SEPLİ¹

ÖZ

İkinci Dünya Savaşı sonrası konjonktürde kurulmuş Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'ndeki (BMGK) mevcut güç dağılımı günümüz dengelerini yansıtmaktan uzak olduğundan, BMGK reformu Soğuk Savaş sonrası dönemin en çok dile gelen konularından biri olagelmıştır. Sunulan çeşitli önerilere rağmen BMGK reform süreci bir şekilde sekteye uğramış ya da uğratılmıştır. Bu makalede savunulan, BMGK reformu önündeki en büyük engellerden birinin BMGK'nın 5 daimi üyesine tanınmış veto hakkı olduğudur. Mevcut daimi üyeler kendilerine tanınmış bu hakkın sınırlandırılmasını istememekte, dolayısıyla BMGK reformu yönünde yapılan önerilerin hayata geçmesine engel olmaktadır. İkinci Dünya Savaşı'ndan bu yana uluslararası ortamda gücünü ve etkinliğini arttıran ülkelerden biri kuşkusuz Hindistan olmuştur. Bu bağlamda, bu çalışmanın amacı BMGK'ye daimi üyelik yolunda hem en istekli hem de potansiyeli en yüksek ülkelerden biri olan Hindistan'ın üyelik konusunda attığı adımların ve karşılaştığı engellerin değerlendirilmesidir. Bu doğrultuda, Hindistan'ın yaşadığı deneyimlerden yola çıkarak, daimi üyeliği elde edebilmek için ne gibi stratejiler izlemesi gerektiği konusunda bir taslak oluşturulması amaçlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Hindistan, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi (BMGK), reform önerileri, daimi üyelik.

INDIA'S EFFORTS TOWARDS THE UNSC PERMANENT MEMBERSHIP AND POTENTIAL OBSTACLES

ABSTRACT

As the United Nations Security Council (UNSC) is established following the Second World War, it is away from representing contemporary power concepts. Therefore, reforming the UNSC is one of the voiced issues in the post-Cold war era. This article contends that the most significant obstacle to UNSC reform is the veto right of the existing 5 permanent members. As they do not wish to surrender or subdue their power, they have obstructed any proposal regarding the UNSC reform. Since the end of the Second World War, India has gradually increased its political and economic weight in the international scene. In that regard, this article intends to evaluate India's attempts to secure permanent membership and obstacles that India have faced. Based on experiences that India has gained, it is aimed to create an outline of the strategies that India should follow to gain a permanent UNSC member seat.

Keywords: India, United Nations Security Council (UNSC), reform proposals, permanent membership.

¹ Arş. Gör., Karadeniz Teknik Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, aycesepli@ktu.edu.tr

---

GİRİŞ

Birleşmiş Milletler (BM) kurulduğu günden bu yana yaşadığımız dünya bariz bir şekilde değişim göstermiştir. Dünya toplumları arasındaki etkileşimin eşi benzeri görülmemiş hızla artmasına neden olan küreselleşme, yeni dünya düzeninin yükselen güçlerini yarattığı gibi bizleri çeşitli tehditlerle de -terörizm, küresel ısınma, iç savaşlar, vb.- karşı karşıya getirmiştir. Bu bağlamda, esasen İkinci Dünya Savaşı sonrası dinamiklere dayanarak oluşturulan BM Güvenlik Konseyi'nin (BMGK) kurumsal yapısının 21. yüzyılın reel politiğini yansıtmadığı açıktır. Rusya Stratejik Araştırmalar Enstitüsü, Asya ve Ortadoğu Merkezi Başkan Yardımcısı Boris Volhonskiy'nin de belirttiği gibi: “Güvenlik Konseyi oluşturulduğu zaman ‘görünmez’ olan veya 2. Dünya Savaşı'nda mağlup olan ülkelerin rolü önemli ölçüde artmıştır” (aktaran Sputnik Türkiye, 2015). Bu doğrultuda, BMGK reformu 1990'lı yıllardan beri gündemdedir. En geniş kapsamlı tartışılan reform önerilerinden biri, mevcut dünya düzeninin beraberinde getirdiği problemlerin çözümünde yine bu düzeninin yükselen güçlerinin de söz sahibi olabilmesi adına BMGK'ye katılmaları hususudur.

“Nüfus, büyüklük, gayri safi milli hasıla, ekonomik potansiyel, medeniyet mirası, kültürel farklılık, politik sistem ve BM'ye, özellikle BM Barış Gücü operasyonlarına, geçmişte yapmış olduğu ve sürmekte olan katkıları gibi nesnel kriterler açısından incelendiğinde, Hindistan BM'ye daimi üyelik için fazlasıyla nitelikli bir ülkedir” (Permanent Mission of India to the UN (PMIUN), India and UN Reforms).

BMGK'nın daha temsiliyetçi, dinamik ve çağdaş dünya düzeninin gereklerini yansıtan bir yapıya dönüşebilmesi adına günümüz yükselen güçlerini de içine alarak genişlemesi söz konusu olduğunda iddialı olan tek ülke kuşkusuz Hindistan değildir. BMGK reformu gündeme geldiğinde bahsi geçen ve daimi üyelik konusunda gerek bireysel gerek Hindistan'ın da dahil olduğu koalisyonlar yoluyla BMGK'de daimi üyelik statüsü elde etmeye çalışan ülkelerin başında Almanya, Brezilya, Japonya ve Güney Afrika gelmektedir. Ancak, PMIUN tarafından da belirtildiği gibi, günümüz dünya düzeninin yükselen güçlerinden biri olan Hindistan, BMGK'ye daimi üyelik konusunda hem potansiyeli hem de isteği fazlasıyla yoğun olan bir ülkedir. Hindistan, İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde giderek artan nüfusu, jeostratejik konuma sahip geniş toprağı ve gelişen ekonomik ve askeri gücü sayesinde dikkatleri üzerine çekerek diğer ülkelerden sıyrılmış konumdadır. Hindistan, aynı zamanda, BM'nin kuruluşundan bu yana BM ilkeleri doğrultusunda hareket eden bir ülke olagelmiştir. Bu bağlamda, bu çalışmada, yegâne konuma sahip yükselen bir güç olan Hindistan'ın BMGK daimi üyeliğinin en güçlü adaylarından biri olduğu savunulmakta ve BMGK'nın genişlemesi yönünde yapılan reform önerileri sadece Hindistan açısından incelenmektedir.

Hindistan'ın kararlılığı ve potansiyeline rağmen BMGK'nın mevcut düzeni, Hindistan'ın BMGK'ye daimi üyeliği dâhil, reform yönünde bugüne kadar yapılan tüm önerilerin duymazdan

gelinmesini de beraberinde getirmiştir. BMGK'nın 5 daimi üyesi² (D5) kendilerine tanınmış hakların başka ülkelere tanınmasını ve bundan dolayı kendi yetki alanlarının sınırlandırılmasını istemediklerinden ötürü veto haklarını kullanma yoluna giderek olası bir BMGK reformunun önündeki en büyük engeli oluşturmuşlar ve oluşturmaya da devam etmektedirler. Ancak, bu çalışmada, BMGK'nın kendini azalan meşruluğu ve zaman aşımına uğramış çerçevesi dolayısıyla er ya da geç yeniden yapılandırmak zorunda kalacağı savunulmaktadır.

Bu bağlamda, bu çalışma iki amaç üzerine inşa edilmiştir. Öncelikle, çalışmanın ilk bölümünde, söz konusu BMGK'nın yapısı ve reform önerileri tarihsel çerçevede incelenmeye çalışılacaktır. Buradan yola çıkarak, bu reformların ve dolayısıyla Hindistan'ın BMGK üyeliğinin önündeki engellerin saptanması amaçlanmaktadır. BMGK'nın reformu konusunda süregelen tikanmaların sebep yahut sebeplerinin tespiti, gelecek dönemlerde nasıl bir yol izlenirse BMGK reformlarının gerçekleşebileceği ve böylelikle BMGK'nın modern çağın gereklerine ayak uydurabileceği konusunda bize ipuçları sağlayacaktır. İkinci bölümde ise, Hindistan'ın BMGK daimi üyeliği doğrultusunda potansiyeli, istekliliği ve bu doğrultuda göstermekte olduğu çabalar değerlendirilmeye çalışılacaktır. Bu çerçevede, Hindistan'ın BMGK daimi üye koltuğunu kazanabilmesi için ne gibi stratejiler izlemesi gerektiğinin saptanması amaçlanmaktadır. Bu çalışma kapsamında varılan ve savunulan ana nokta, BMGK'nın 5 daimi üyesi tarafından bu güne kadar engellenmiş olmasına rağmen BMGK reformunun BM'nin meşruluğu ve geleceği için elzem olduğudur. Ayrıca, Hindistan'ın, muhtemel adaylardan biri olarak, koalisyon stratejileri izlemesinin belli başlı ülkelerin onun adaylığı konusundaki karışıklığını önleyebileceği ve böylelikle BMGK daimi üye koltuğuna sahip olabileceği savunulmaktadır.

I. BİRLEŞMİŞ MİLLETLER GÜVENLİK KONSEYİ, REFORM ÖNERİLERİ VE OLASI ENGELLER

BM, 1945 yılında 51 üye devlet ile kurulmuştur. BM Antlaşması'na göre, BMGK uluslararası barış ve güvenliği korumak, uluslararası kalkınmayı sağlamak ve uluslararası hukuk ve insan haklarının güvence altına alınması gibi konularda işlevsel hale getirilmiştir (Dinçer, 2016: 120). 1945 yılında, BM Şartı'nın imzalandığı sırada, BMGK 5 daimi ve 6 geçici üye olmak üzere toplam 11 üyeyi kapsamaktaydı. Günümüzde BM'nin üye sayısı kuruluşundaki sayının yaklaşık 4 katı olmasına rağmen BMGK 5'i daimi ve 10'u geçici olmak üzere toplamda 15 üyeden oluşmaktadır (PMIUN, 2016). BMGK'nın geçici üyeleri 2 yıllık süreler için BM Genel Kurulu tarafından bölge dağılımı esasına göre seçilmektedir. Bu bölgeler; Avrupa ve diğerleri, Latin Amerika ve Karayipler, Doğu Avrupa, Asya ve Afrika olarak sınıflandırılmışlardır (Ersoy,2013).

² BMGK'nın 5 daimi üyesi; Amerika Birleşik Devletleri (ABD), Birleşik Krallık, Çin, Fransa ve Rusya Federasyonu'dur. Bkz: United Nations Security Council (UNSC), Current Members.

BMGK üye devletleri eşit oy hakkına sahiptir; ancak BM Antlaşması'nın 108. maddesine göre ellerinde veto hakkı bulunduran D5 ülkeleri, Amerika Birleşik Devletleri (ABD), Birleşik Krallık, Çin, Fransa ve Rusya olarak belirlenmişlerdir (Weiss, 2003: 148). Yine, BM Antlaşması'nın 108. maddesine göre, BMGK'nın reformu için BMGK ve BM Genel Kurul üyelerinin, D5 ülkeleri de dâhil olacak şekilde, 2/3'ünün onayı gerekmektedir (UNSC, FAQ). Ancak, D5 ülkeleri kendilerine tanınmış veto yetkisinden feragat etmek ya da bu yetkiyi yeni devletlerle paylaşmak istemediklerinden ötürü BMGK reformuna sıcak bakmamaktadırlar. Bu bağlamda, veto hakkının BMGK'nın reformu önündeki en büyük engellerden birini teşkil ettiği açıktır. Ancak, 1965 yılında BMGK geçici üye sayısının 6'dan 10'a çıkarıldığı BMGK reformu bu konunun istisnasını oluşturmaktadır (Weiss, 2003: 149).

Açıkça gözlemlenebileceği gibi, kuruluşundan bu yana, BM'ye üye devletlerin sayısı giderek artmış ve bugün 193 üyeye ulaşmıştır. Bu bağlamda, yeni üye devletler -en doğal hakları olarak- BM yapısında daha fazla söz sahibi olmak istemektedirler. BMGK'nın temsil yapısı incelendiğinde, temsil oranının $15/193=12.86$ (1/12.86) (Dinçer, 2016: 134) olduğunu görürüz ki bu oran oldukça düşüktür. Ayrıca, BMGK daimi üyeleri incelendiğinde, Asya kıtasının yalnızca tek daimi üye olan Çin tarafından temsil edildiği, Afrika ve Güney Amerika kıtalarının ise daimi temsilcilerinin bulunmadığı dikkati çekmektedir. Örnek vermek gerekirse, BMGK'de ele alınan sorunların %80'den fazlası BMGK'de daimi temsilcisi olmayan Afrika kıtası ile ilgilidir ve bu durum BMGK'nın meşruiyetini ve temsiliyetçi yapısını sorgulanır hale getirmektedir (The BRICS Post, 2016). Bu bağlamda, BMGK'nın çağdaş dünya düzenini temsil etmekten çok İkinci Dünya Savaşı sonrası oluşan güç dengelerini yansıttığı ve bu nedenle kendini güncellemesi gerektiği açıktır.

Soğuk Savaş'ın bitimiyle birlikte Komünizmin yıkılması, özellikle gelişmekte olan ülkelerde, ciddi politik ve ekonomik değişiklikleri beraberinde getirmiştir. Bölgesel ve sivil çatışmalar yoğunlaşmış, yeni tip güvenlik tehditleri baş göstermiş, kitle imha silahları yaygınlaşmaya başlamış ve ekonomik eşitsizlik ve yoksulluk dünya çapında yaygınlaşmaya başlamıştır (Mishra, 2006). Oluşan bu yeni atmosferde, gelişmekte olan problemlerin önüne geçmek adına küresel boyutta işbirliğine ihtiyaç bulunmaktadır. D5 ülkeleri çeşitli barış operasyonlarında sorumluluk üstlendiler dahi çoğunlukla güç odaklı bir yaklaşım benimsemektedirler (Mishra, 2006: 347). Oysaki BMGK'dan beklenen, ortaya çıkan bu karmaşık sorunlarla ve 21. yüzyılın değişen barış ve güvenlik algısıyla başa çıkabilmesidir. Özellikle, küresel barışın sağlanabilmesi, iç savaşların engellenebilmesi, askeri kuvvet kullanımı ve terörizm ile mücadele gibi hususlarda alınacak BMGK kararlarının içeriği ve uygulanmasında başarı elde edilebilmesi için mevcut BMGK yapısının daha kapsayıcı olması ve demokratikleştirilmesi gerekmektedir (Dinçer, 2016: 121). Bu sebeple, yeni üye devletler BMGK'nın genişlemesi ve kendi varlıklarının ve çıkarlarının da BMGK'da temsil edebilir duruma gelmesi gerektiğini savunmaktadırlar.

BMGK'nın 21.yüzyılın güç dengeleri göz önünde bulundurarak reforme edilmesi yönündeki taleplerin artmasıyla son yıllarda bu yöndeki öneriler de çeşitlenmiştir. Reform yönündeki önerilerden belli başlıları incelenecek olursa, 1993 yılında, BM Genel Kurulu tarafından BMGK'nın üye sayısını arttırma ve Güvenlik Konseyi ile ilgili diğer taleplerle ilgilenmek üzere 'Open Ended Working Group' (OEWG) adı altında bir çalışma grubu kurulduğunu görebiliriz. 1997 yılına gelindiğinde, dönemin BM Genel Kurul Başkanı Ismael Razali tarafından BM'ye sunulan öneri de bu anlamda bir örnek olarak ele alınabilir (Choedon, 2007). Razali'nin başkanlığını yürüttüğü 'BMGK'da Adil Temsil, Üyelik Sayısının Arttırılması ve BMGK'yı İlgilendiren Diğer Konular' çalışma grubunun reform önerisi, BMGK'nın üye sayısının yeni 5 daimi ve 4 geçici üye olmak üzere toplamda 15'ten 24'e çıkarılmasını ve mevcut daimi üyelerin veto hakkı kullanımından vazgeçirip, yeni üyelere bu hakkın tanınmamasını içermektedir (Bourantonis, 2005: 39'dan aktaran Dinçer, 2016: 135). 2003 yılında ise, yine dönemin BM Genel Sekreteri, Kofi Annan, BM'nin karşılaştığı 'tehditler, zorluklar ve değişimleri' analiz etmek üzere 'High-Level Panel' (HLP) adı altında bir komite kurulmasını kararlaştırmıştır (Ward ve Hackett, 2005). 2005 yılında, bu Komite tarafından BMGK'nın reformu için iki öneri sunulmuş; ancak bu öneriler BMGK'nın genişlemesi konusunda çözüm üretmede yetersiz kalmıştır (Ward ve Hackett, 2005). BMGK'nın reformu konusunda yapısal ve güçlü iddialar bulunmasına rağmen üye ülkeler arasında yeni üyelerin seçim kriterleri, BMGK'nın gelecekte kaç üyeyi kapsayacağı ve veto yetkisinin kapsamı konusunda görüş ayrılıkları yaşanmıştır (Choedon, 2007). Açıkça görüldüğü üzere, reform süreci yaşanan görüş ayrılıklarından ötürü uzlaşma sağlanamayınca çıkmaza girmiş bulunmaktadır.

II. HİNDİSTAN'IN BİRLEŞMİŞ MİLLETLER GÜVENLİK KONSEYİ'NE DAİMİ ÜYELİK ÖNERİSİ

BM kurulduğu yıllarda İngiliz kolonisi olmasına rağmen BM'nin kurucu üyelerinden biri de Hindistan olmuştur. Hindistan günümüze kadar 2 yıllık dönemler süresince 7 kez BMGK geçici üyeliği için seçilmiştir (UNSC, Search Membership by Country). İlk kez Bağılantısızlık Hareketi üye devletleri ile birlikte 1979 yılında BMGK üyeliğini revize etmek için girişimde bulunmuş olan Hindistan, 1994 yılında BM Genel Kurulu'nda bu hedefini resmi olarak açıklamış ve BMGK'ye daimi üye olma sorumluluğunu üstlenebileceği yönünde öneride bulunmuştur (Mishra, 2006: 343).

Hindistan'ın BMGK reformu konusunda gündeminde BMGK'yı daha şeffaf, etkili, hesap verebilir ve temsilci bir yapıya dönüştürmek gibi noktalar ağır basmaktadır. BMGK'nın daha kapsayıcı, her üye devletin eşit olarak temsil edilebildiği, ulus egemenliğine dayanan ve çağdaş dünya dengesini yansıtan bir yapıya dönüştürülebilmesi adına mevcut üye sayısının arttırılması gerekliliğini savunmuştur. Hindistan'a göre, D5 ülkelerinin baskın ve ayrıcalıklı bir konumda bulunması BM'ye üye devletler arasındaki eşitsizliğin artmasına neden olmaktadır. Bu nedenle, BMGK'nın demokratikleşmesi için yapılacak reformların BMGK'nın geçici üye sayısının arttırılmasının yanı sıra daimi üye sayısının da arttırılmasını da kapsamı gerekmektedir (Choedon, 2007). Hindistan'a göre

---

gelişmekte olan ülkelerin BMGK'da temsili hem Batılı devletlerin BM'deki üstünlüğünü dengeleyecek hem de gelişmekte olan dünyanın çıkarlarının BMGK'da temsil edilmesini sağlayacaktır (Mishra, 2006).

A. Hindistan'ın BMGK'ye Daimi Üyelik Önerisinin Dayanakları

Hindistan, BMGK'ye üyeliğin şartlarından birinin BM misyonlarına hem ekonomik hem politik olarak katılım ve katkı sağlamada sürekliliğin sağlanması olması gerektiğini savunmaktadır. Bu bağlamda, Hindistan'ın BMGK'ye daimi üyelik önergesinin mihenk taşının onun BM Barış Gücü operasyonlarına yapmış olduğu önemli katkılar olduğu söylenebilir (Choedon, 2007). PMIUN'den edinilen bilgiye göre BM Barış Gücü, toplamda 68 saha görevi üstlenmiş ve Hindistan bu görevlerin 44'ünde yaklaşık 180.000 askeri kuvveti ile birlikte yer almıştır (PMIUN, India and UN Peacekeeping). Aynı zamanda, Global Firepower'ın (GFP) (2016) verilerine göre hava, kara ve deniz gücü kapasitesi bakımından, Hindistan dünyadaki dördüncü büyük askeri güce sahip ülke olma özelliğini taşımaktadır. Tüm bunlara ek olarak, Hindistan'ın 'sorumluluk sahibi' nükleer güç statüsünde olması da onun BMGK daimi üyelik önerisini ve yükselen dünya gücü statüsünü sağlamlaştırmaktadır (Mukherjee ve Malone, 2013).

Hindistan'a göre, devletlerin nüfusunun ve ekonomik kapasitelerinin de BMGK'ye üyelik kapsamında bir ölçüt olarak değerlendirilmesi gerekmektedir (Choedon, 2007). Bu bağlamda, Hindistan'ın 2015 yılında yaklaşık 1.311 milyar olan nüfusu (The World Bank (WB), Population Ranking, 2016) ile dünyanın en büyük demokrasisi olduğu vurgulamaya değerdir. Aynı zamanda, yıllık 5-7% oranında büyüme oranına sahip olan Hindistan (Jabeen, 2010: 242), 2015 yılı verilerine göre, satın alma gücü paritesi açısından 7.982.528 milyon dolar ile sırasıyla Çin ve ABD'den sonra dünyanın üçüncü büyük ekonomisine sahiptir (WB, GDP Ranking, 2016). Tüm bu veriler birlikte değerlendirildiğinde, Hindistan'ın BMGK'nın gelecekteki daimi üyesi olma potansiyelini güçlendirdikleri söylenebilir.

B. Hindistan'ın BMGK Daimi Üyelik Yolunda Gösterdiği Çabalar

Hindistan, BMGK'ye daimi üyelik hedefine ulaşma doğrultusunda çeşitli stratejiler belirlemiştir. Bu çerçevede, ilk girişimlerinden biri Almanya, Brezilya ve Japonya ile birleşmek olan Hindistan, 2004 yılında Dörtlü Zirve (G4) oluşumuna öncülük etmiştir. G4 ülkeleri, kendilerinin de 1945'te BMGK oluşturulurken daimi üyelik için göz önünde bulundurulmuş ekonomik, askeri, finansal, teknolojik ve nüfus büyüklüğü gibi ölçütler açısından yeterli olduklarını iddia etmektedirler (Dinçer, 2016: 134). Bu bağlamda, BMGK'nın reformu kapsamında kendilerini de kapsayan 6 yeni daimi üye ve 4 geçici üyenin BMGK'ye eklenmesini savunmaktadırlar (Ward ve Hackett, 2005). Dahası, G4 ülkelerine göre, daimi üyeliklerin veto yetkisini de içermesi gerekmektedir. G4 ülkelerinin, özellikle de Hindistan'ın, savunduğu ana nokta mevcut 5 daimi üyenin veto haklarını kendi çıkarları

doğrultusunda kullandıklarıdır. Çin ve Rusya'nın Suriye'ye yaptırım konusunda BMGK'ye gelen çeşitli önerileri-örneğin 2014 yılında 60 ülke tarafından BM'ye sunulan Suriye'de işlenen savaş suçlarının Uluslararası Ceza Mahkemesi'ne gönderilmesi yönündeki öneri³- kendi ulusal çıkarları doğrultusunda reddetmeleri bu duruma örnek olarak verilebilir. Bu nedenle, Hindistan yeni daimi üyelerin veto yetkisine sahip olmasının mevcut 5 daimi üyenin gücünü dengeleyeceğini savunmaktadır (Choedon, 2007). Hindistan'ın veto gücü elde etme konusundaki tüm kararlılığına rağmen, geri kalan G4 ülkeleri taleplerine daha geniş bir destek bulabilmek adına veto yetkisi konusundaki isteklerini bir süre için askıya almak durumunda kalmışlardır. Bu sebeple, 2005 yılında, G4 ülkeleri tarafından daimi üyelik hakkını elde eden ülkelerin ilk etapta veto hakkına sahip olmaması; ancak bu durumun 15 yıl içinde tekrar ele alınıp değerlendirilmesi gerektiğini savunan yeni bir öneri sunulmuştur (UN doc.'tan aktaran Choedon, 2007: 34). Ancak, gösterdikleri tüm çabalara rağmen, G4 ülkeleri BM üyelerinden gerekli desteği sağlamada başarılı olamamışlardır (Jabeen, 2010).

G4 ülkelerine en karşıt öneri daha önceleri 'Coffee Club' diye de bilinen 'Uniting for Consensus' grubundan gelmiştir. Arjantin, İspanya, İtalya, Meksika ve Pakistan'dan oluşan bu grup esasen kendi bölgesel rakiplerinin BMGK'ye daimi üye olma ihtimallerine karşıydılar. 'Uniting for Consensus' grubu BMGK'nın geçici üye sayısının 20'ye artırılmasını savunurken, bölgesel rakiplerinin daimi üyeliklerini önlemek adına, daimi üye sayısının arttırılmaması taraftarı olmuşlardır (Ward ve Hackett, 2005). Bu bağlamda, Hindistan açısından bakıldığında onun daimi üyeliğine en sert muhalefet eden ülke kuşkusuz Pakistan olmuştur. Pakistan, Keşmir bölgesindeki tutumundan ötürü Hindistan'ın BMGK'ye üyeliğinin kabul edilemez olduğunu savunmuştur (Rajghatta, 2015). Bu açıdan, yıllardır süre gelen Keşmir sorununun BM çözüm önerileri doğrultusunda çözüme kavuşturulmasının Hindistan'ın BMGK'ye üyelik yolunda elini güçlendireceği ve bölgedeki desteğini arttıracığı savunulabilir. Yine Hindistan açısından inceleyecek olursak, onun BMGK daimi üyeliğine tam destek vermeyen bir diğer ülke Çin'dir (Çolakoğlu, 2016). Çin'in Hindistan'ın BMGK üyeliğine tam destek vermemesinin altında iki ülke arasında yaşanan sınır sorunları -özellikle Tibet Bölgesi'ndeki-, Çin-Pakistan arası iyi ilişkiler, Hindistan'ın yükselen grafiği-gerek politik gerek ekonomik anlamda- ve Çin'in hali hazırda Asya kıtasını temsilen veto hakkına sahip tek daimi üye statüsü taşıması örnek olarak verilebilir.

Hindistan, G4'ün yanı sıra, IBSA (Hindistan, Brezilya ve Güney Afrika) Ortaklığı yoluyla da BMGK reform sürecini tamamlamaya çalışmıştır. IBSA ortaklığı üyeleri bu süreçte birbirlerini desteklemişler ve BMGK reformunun BMGK'nın geleceği için çok kritik olduğunu vurgulamışlardır. IBSA üye ülkelerine göre, özellikle Asya, Afrika ve Güney Amerika kıtalarından gelişmekte olan ülkelerin BMGK'ye katılımı Konsey'i daha temsilci ve dünya dengelerini yansıtan bir yapıya dönüştürecek olması nedeni ile önem arz etmektedir (The Indian News, 2015).

³ Bkz: BBC Türkçe (2014).

Afrika kıtası BM’de 54 üye ile varlığını sürdürdümesine rağmen BMGK’da yalnızca 3 geçici-veto hakkı olmayan- temsilciye sahiptir (The BRICS Post, 2016). Güney Afrika bu bağlamda BMGK’yı şiddetle eleştiren ülkelerin başına gelmektedir. Hatta Güney Afrika Dış İşleri Bakanı, Maite Nkoana-Mashabane, medyaya BMGK’daki temsil eksikliğini ve karar alma sürecine katılamamalarından duyduğu rahatsızlığı ‘‘BMGK’nın gündemi biz olmadan bizlerle ilgilenmektir’’ diyerek belirtmiş ve reform çağrısında bulunmuştur (The BRICS Post, 2015). Bu bağlamda, BMGK reform sürecinin gerekliliğini savunan bir başka grup ise Afrika Birliği (AU) olarak karşımıza çıkmaktadır. AU, 2005 yılında yaptığı öneride BMGK’ye veto hakkı bulunan 6 yeni daimi üye ve 5 geçici üye daha katılması gerektiğini savunmuştur (Choedon, 2007).

Açıktır ki, AU ve G4’ün reform tasarıları arasında benzerlikler bulunmaktadır. G4 ülkeleri BMGK üye sayısının 25’e arttırılması gerektiğini savunurken, AU ülkeleri bu sayıyı, BMGK’da temsil edilmeyen Afrika kıtasına fazladan bir geçici üye koltuğunun verilmesi gerektiğini savunarak, 26 olarak önermişlerdir (2007: 39). Önerilerindeki benzerliğe rağmen çıkarlarının çatışması dolayısıyla G4 ve AU ülkeleri ortak bir zeminde buluşamamışlardır. Ancak, tüm bu uyuşmazlıklara rağmen Hindistan Dış İşleri Bakanı, Sushma Swaraj, 69. BM Genel Kurulu’ndan önce verdiği demeçte BMGK reformunun BM’nin kuruluşunun 70. yıldönümünden önce yani 2015 yılında tamamlanması gerekliliğini vurgulamıştır. Swaraj’a göre: ‘‘Hindistan Afrika kıtasının desteğini almadığı sürece reform süreci ileriye taşınamayacaktır’’ (aktaran The Hindu, 2014). Bu bağlamda, G4 ülkeleri ve IBSA ortaklığına ek olarak AU’nun desteğinin de Hindistan’ı bu serüvende ileriye taşıyacak bir yapı taşı olduğu savunulabilir.

Hindistan’ın BM’ye katkıları göz önünde bulundurulduğunda, BMGK daimi üyelerinin Hindistan’ı da içine alacak şekilde genişlemesini, oluşturduğu koalisyon güçleri dışında, açıkça destekleyen ülkelerin başında ABD gelmektedir (The Indian Express, 2015). Amerikan Başkanı Obama, Ocak 2015’te Hindistan’a Cumhuriyet Bayramı nedeniyle yapmış olduğu gezide, Hindistan ile güçlü ilişkilerin Amerika’nın 21. yüzyıldaki başarısı altında yatan kritik bir etmen olduğunu belirtmiş ve küresel ortağı olarak ilan ettiği Hindistan’ın BMGK daimi üyeliğine tam destek verdiğini açıklamıştır (The White House, 2015). Aynı şekilde, Eylül 2015’te gerçekleşen Hindistan-ABD Stratejik ve Ticari Diyalog’unun ardından, BMGK’nın reformunu ve bu doğrultuda Hindistan’ın BMGK’ye daimi üyeliğini desteklediğini açıkça belirtmiştir (The Times of India, 2015). Hindistan tarafından, BM’nin kuruluşunun 70. yıldönümünün BMGK’ye daimi üyeliğin gerçekleşmesi yönünde hedef yıl olarak belirlenmesinin altında ABD’nin bu desteğinin yattığı söylenebilir. Ancak, Obama’nın Hindistan Cumhuriyet Bayramı’nı ve Hindistan-ABD Stratejik ve Ticari Diyalog’unu takiben Hindistan’ın BMGK’ye daimi üyeliği yönünde vermiş olduğu sözler diplomatik bir söylemden öteye geçememiştir (Hashmi, 2016). Aynı şekilde, Birleşik Krallık, Fransa ve Rusya’da Hindistan’ın BMGK üyeliğini destekleyen ülkeler olmalarına rağmen ABD ile benzer bir tutum takınmışlar ve mevcut D5 ülkelerinin ayrıcalıklarının korunması gerekliliğine vurgu yapmışlardır (Hashmi, 2016). Sonuç olarak,

Hindistan'ın BMGK reformunun gerçekleşmesi yönünde hedef yıl olarak belirlediği BM'nin 70. yıldönümü de hüsrarla sonuçlanmıştır. Görünen o ki, BMGK'nın reformu yıllardır gündemde olmasına rağmen ne zaman reform için pratik adımlar atılmaya kalkılsa, D5 üye ülkeleri teknik yahut yönetsel bahanelerin arkasına sığınarak olası reformların önünü tıkamışlardır.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

İkinci Dünya Savaşı sonrası konjonktürde kurulmuş olan BMGK küreselleşmenin de tetiklediği demokratikleşme ve kalkınma dalgası ile karşı karşıyadır. Özellikle Soğuk Savaş'ın bitimini takiben değişme gösteren ve bugünkü halini alan çağdaş dünya düzeni kendini BM'ye üye devletlerin artan sayısında da göstermiştir. 51 ülkenin katılımı ile başlayan serüven günümüzde 193 ülkeye ulaşmıştır. Ancak, BMGK'nın 5 daimi üyesinin statüsü BM kurulduğu günden bu yana hiçbir değişme göstermemiştir. Bu bağlamda, BMGK'nın yeniden yapılanması ve mevcut üye sayısının artırılması yönündeki reform tasarıları da giderek çeşitlenmiştir. BMGK tarihinde 1965 yılında yapılan reform haricinde hiçbir reform tasarısı hayata geçmemiştir. Açıktır ki, BMGK çağdaş dünya düzenin getirdiği yeni güç dengesini içselleştirememiş durumdadır. Herhangi bir BMGK reform tasarısının gerçekleştirilebilmesi için BM Genel Kurulunda 3'te 2 oy çokluğu sağlanabilse dahi daimi 5 üye ülkenin veto yetkisini kullanıp reform sürecinin tıkanmasına neden olabilecek güce sahip olması ve BM'ye üye ülkelerin kendi bölgelerini ilgilendiren hayati konularda söz sahibi olamamaları BMGK'ye yönelik eleştirilerin çıkış kaynağını oluşturmaktadır. Bu nedenle, BMGK eğer meşruluğunu devam ettirmek istiyor ise karar alma mekanizmasını BM'nin genişleyen üye sayısını da göz önünde bulundurarak ve günümüz politik dinamiklerinin gerektirdiği şekilde yeni dünya düzeninin gelişmekte olan güçlerini de içine alarak yenilemelidir (Kupchan, 2012: 195).

Bu çalışmada açıkça belirtildiği gibi, Hindistan BMGK daimi üyeliği için kuvvetli bir dürtüye ve potansiyele sahip bir ülkedir. Hindistan, modern demokratik bir devlet olması, batının politik değerlerini benimsemesi, gelişen ekonomik ve askeri gücü ve nüfusu gibi etmenlerin de etkisiyle BMGK reformu kapsamında isminden en çok söz ettiren ülkelerden biri olagelmıştır. BMGK reformu kapsamında, Hindistan Konsey'in daha demokratik, kapsayıcı, şeffaf ve etrafındaki gelişmelerle tepkime halinde bir yapı haline gelebilmesi için mevcut üye sayısının artırılması gerektiğini savunmaktadır. Ancak, BMGK'nın reformu yönünde giderek artan talep ve genel kaniya rağmen, reform süreciyle ilgili her tasarı BMGK içinde duymazdan gelmiştir ve gelinmeye devam etmektedir. Bu çalışmanın ana argümanı, BMGK'nın 5 daimi üyesinin, her ne kadar kendilerine tanınmış güçleri sınırlamak ya da paylaşmak istemeseler dahi, BMGK'nın reformu konusunda mevcut baskıları daha fazla görmeden gelemeyecekleri yönündedir. Küreselleşen dünyada meydana çıkan sorunlar, yeni tip tehdit algıları, terörizm, açlık, yaşanan iç savaşlar ve küresel ısınma gibi problemler dünya barışını tehdit ettiklerinden ötürü uluslararası platformda iş birliğini zaruri kılmaktadır. Bu doğrultuda, BM 70 yılı aşkın tecrübesi ile hiç kuşkusuz en kuvvetli ve etkili platform olarak karşımıza

çıkacaktır. Şu aşamada yapılması gereken, BM'nin, özellikle BMGK'nın, kendini çağdaş dünya düzeninin gerekleri doğrultusunda güncelleyerek, daha meşru, demokratik, eşitlikçi, temsiliyetçi ve şeffaf bir yapıya dönüştürmesi olacaktır.

Bu doğrultuda, Hindistan'ın yapması gereken, daha önceki deneyimlerinden de yola çıkarak, BMGK'nın reformu ve kendi daimi üyeliği yönünde var olan desteği arttırabilmek adına koalisyon stratejileri benimsemek ve var olan yumuşak ve sert güç unsurlarını geliştirmek olacaktır. Ekonomik ve siyasi anlamda dünya sahnesindeki nüfuzunu giderek arttıran Hindistan'ın çok hak etmesine rağmen tek başına BMGK daimi üye sıfatını elde edemeyeceği açıktır. Eğer bir reform yapılacaksa ve BMGK'nın daimi üye sayısı arttırılacaksa bunun birkaç seçilmiş ülkeyi kapsamaması muhtemeldir. Bu sebeple, Hindistan'ın yapması gereken, D5 ülkelerinin muhtemel veto yetkisi kullanmalarına karşı, AU, G4 ve IBSA ülkeleri ile bağlarını güçlendirerek BM Genel Kurulu'ndan üyeliği yönünde 3'te 2 onayı almaya çabalamak olmalıdır. Geniş bir koalisyon yalnız mücadele etmekten daha başarılı bir sonuç getireceğinden ötürü, Hindistan'ın özellikle Brezilya ve Güney Afrika gibi yükselen dünya güçleri ile dayanışma içinde olmasının onun BMGK'ye daimi üyeliğini kolaylaştıracağı söylenebilir. Bilindiği gibi, Hindistan'ın daimi üyeliği yönünde en büyük engellerden biri D5 ülkelerinden birinin veto hakkını kullanıp, reform sürecinin sekteye uğramasına neden olmasıdır. Ancak, tahmin edilebileceği gibi eleştiri yağmuruna tutulan ve meşruluğunu yitirmiş bir BMGK'de daimi üye olmanın mevcut D5 ülkelere sağlayacağı fayda tartışmalıdır. Bu sebeple, Hindistan eğer müttefikleri ile birlikte mücadele edip BM'ye üye diğer devletlerin görüşlerini etkilemeyi başarır, D5 ülkelerinin de BMGK'nın mevcut yapısına karşı olan muhalefeti daha fazla görmezden gelemeyip BMGK'ye üye sayısını arttırma yolunda gerekli onayı verebilecekleri kuvvetle muhtemeldir.

KAYNAKÇA

- BBC Türkçe (2014), *Suriye: Uluslararası Ceza Mahkemesi'ne sevke veto*, 22 Mayıs. http://www.bbc.com/turkce/haberler/2014/05/140522_suriye_veto , (25.07.2016).
- Choedon, Yeshi (2007), "India's Perspective on the UN Security Council Reform." *India Quarterly: A Journal of International Affairs*, 63(4): 14-48.
- Çolakoğlu, Selçuk (2016), "Türk- Japon İlişkilerinde Çok Boyutlu İşbirliğine Doğru." *Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu*, 3 Mart. <http://www.usak.org.tr/tr/kose-yazilari/turk-japon-iliskilerinde-cok-boyutlu-isbirligine-dogru> , (25.07.2016).
- Diñçer, Bünyamin (2016), "Birleşmiş Milletler'in Reform İhtiyacı." *Journal of Business Economics and Political Science*, Nisan, 5(9): 119-142.
- Ersoy, Ömer (2013), "Güvenilir Bir Konsey Arayışı", *Stratejik Düşünce Enstitüsü*, 19 Eylül. <http://www.sde.org.tr/tr/newsdetail/-guvenilir-bir-konsey-arayisi/3488> , (25.07.2016).
- Global Firepower (2016), <http://www.globalfirepower.com/> , (11.3.2016).

-
- Hashmi, Shah Rukh (2016), “India’s Bid For UN Security Council And Overlooking Kashmir – Analysis”, *Eurasia Review*, 1 Şubat. <http://www.eurasiareview.com/01022016-indias-bid-for-un-security-council-and-overlooking-kashmir-analysis/>, (15.03.2016).
- Jabeen, Mussarat (2010), “Indian Aspiration of Permanent Membership in the UN Security Council and American Stance.” *A Research Journal of South Asian Studies*, 25 (2): 273-253.
- Kupchan, Charles (2012), *No One’s World, The West, The Rising Rest, and the Coming Global Turn*, Oxford: Oxford University Press, 182-205.
- Mishra, Manoj, Kumar (2006), “India’s Permanent Membership of the U.N. Security Council: Changing Power Realities and Notions of Security.” *The Indian Journal of Political Science*, 67(2): 343-354.
- Mukherjee, Rohan-Malone, David M. (2013), “India and the UN Security Council: An Ambiguous Tale.” *Economic & Political WEEKLY*, 48(29): 110-117.
- Permanent Mission of India to the UN, *India and UN Reforms*, <https://www.pminewyork.org/pages.php?id=1991>, (3.2.2015)
- Permanent Mission of India to the UN, *India and United Nations Peacekeeping and Peacebuilding*, <https://www.pminewyork.org/pages.php?id=1985>, (9.2.2015).
- Permanent Mission of India to the UN (2016), *Statement by Ambassador Syed Akbaruddin*, 22 Şubat, <https://www.pminewyork.org/pages.php?id=2381> , (25.07.2016).
- Rajghatta, Chidanand (2015), “India doesn’t deserve permanent UNSC seat.”, *The Times of India*, 14 Şubat. <http://timesofindia.indiatimes.com/world/us/India-doesnt-deserve-permanent-UNSC-seat/articleshow/46240232.cms>, (16.2.2015).
- Sputnik Türkiye (2015), *BMGK Reformu Kaçınılmaz Ama Şimdi Değil*, 5 Ekim. <http://tr.sputniknews.com/rusya/20150925/1017970100.html> (14.03.2016).
- The BRICS Post (2015), “*UNSC agenda about us without us*”: *South African FM*, 8 Haziran. <http://thebricspost.com/unsc-agenda-about-us-without-us-southafrican-fm/#.V5hnEmuhqkp> , (25.07.2016).
- The BRICS Post (2016), *Don’t wait for cataclysmic crisis to foster reforms: India tells UNSC*, 16 Şubat. <http://thebricspost.com/dont-wait-for-cataclysmic-crisis-to-foster-reforms-india-tells-unsc/#.V5hi-Guhqkp> , (25.07.2016).
- The Hindu (2014), *Swaraj discusses U.N. Security Council reform with counterparts*, 26 Eylül. <http://www.thehindu.com/news/national/swaraj-discusses-un-security-council-reform-with-counterparts/article6448833.ece> (16.2.2015).
- The Indian Express (2015), *UN security council: ‘US supports India’s bid for permanent membership’* <http://indianexpress.com/article/india/india-news-india/un-security-council-us-supports-indias-bid-for-permanent-membership/> , (15.03.2016).

-
- The Indian News (2011), *IBSA calls for urgent UNSC reforms to expand permanent members* , 8 Mart. http://www.thaindian.com/newsportal/uncategorized/ibsa-calls-for-urgent-uns-c-reforms-to-expand-permanent-members_100511671.html (16.2.2015)
- The Times of India (2015), *US backs India's bid for permanent UNSC seat*, 23 Eylül. <http://timesofindia.indiatimes.com/india/US-backs-Indias-bid-for-permanent-UNSC-seat/articleshow/49070349.cms> , (25.07.2016).
- The White House (2015), *Statements by President Obama and Prime Minister Modi of the Republic of India*. <https://www.whitehouse.gov/the-press-office/2015/01/25/statements-president-obama-and-prime-minister-modi-republic-india> (15.03.2016).
- The World Bank (2016), *GDP ranking, PPP based*. <http://data.worldbank.org/data-catalog/gdp-ppp-based-table> , (27.07.2016).
- The World Bank (2016), *Population Ranking*. <http://data.worldbank.org/data-catalog/population-ranking-table> , (27.07.2016).
- United Nations Security Council (UNSC), *Current Members*. <http://www.un.org/en/sc/members/>, (25.07.2016).
- United Nations Security Council (UNSC), *Frequently Asked Questions (FAQ)*. <http://www.un.org/en/sc/about/faq.shtml> , (4.2.2015).
- United Nations Security Council (UNSC), *Search Membership by Country*.http://www.un.org/en/sc/inc/searchres_sc_members_english.asp?sc_members=56 , (4.2.2015).
- Ward, Adam-Hackett, James (2005), “Reforming the UN Security Council: Enlargement and efficiency.” *IISS Strategic Comments*, 11(4): 1-2.
- Weiss, Thomasg (2003), “The illusion of UN Security Council Reform.” *The Washington Quarterly*, 26(4): 147-161.

KAMU YATIRIMLARINDA BÖLGESEL FARKLILAŞMA: TÜRKİYE ÖRNEĞİ¹ Ummahan KÖKLÜ²Güner TUNCER³**ÖZ**

Bir ülkede gerçekleştirilen kamu yatırımlarının bölgesel dağılımını incelemek ve bu dağılıma neden olan faktörleri belirlemek, kamu yatırım politikalarının analizinde büyük bir öneme sahiptir. Fakat kamu yatırımlarının bölgesel dağılımının dışında bölgesel farklılaşmasının da ortaya konması gerekmektedir. Bu çalışmanın amacı Türkiye’de 81 il bazında 2015 yılında gerçekleştirilen kamu yatırımlarının nasıl bir bölgesel farklılaşmaya sahip olduğunu ve bu dönemde yapılmış olan kamu yatırımlarında (sektörler bazında) hangi illerin avantaj elde ettiğini ortaya koymaktır. Bu bağlamda bölgesel farklılaşmayı tespit etmede kullanılan Duranton-Puga endeksi kamu yatırımlarına uyarlanmıştır. Çalışmanın sonucunda kamu yatırımlarında en yüksek avantaja sahip olan iller tarım sektöründe Sinop, madencilik sektöründe Hakkâri, imalat sektöründe Sakarya, enerji sektöründe Karaman, ulaştırma-haberleşme sektöründe Batman, turizm sektöründe Bartın, konut sektöründe Burdur, eğitim sektöründe Hatay, sağlık sektöründe Bursa, diğer kamu hizmetleri sektöründe Sakarya olarak saptanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kamu Yatırımları, Bölgesel Farklılaşma, Duranton-Puga Endeksi

REGIONAL DIVERSITY OF PUBLIC INVESTMENT: THE CASE OF TURKEY**ABSTRACT**

Analyzing of distribution of public investment in a country and determining of factors on this distribution have a great importance. However, not only distribution of public investment but regional diversity of public investment should also be revealed. The aim of this paper is to prove how the regional diversity of public investment in Turkey 81 provinces basis in 2015 and which provinces take advantage on the public investment (sectoral basis) made in 2015. In this context, Duranton-Puga index using for determining of regional diversity has been adapted to public investment. As a result, provinces which have the biggest advantage in public investment are Sinop (agricultural sector), Hakkari (mining sector), Sakarya (manufacturing sector), Karaman (energy sector), Batman (transport-communication sector), Bartın (tourism sector), Burdur (housing sector), Hatay (education sector), Bursa (health sector) and Sakarya (other public services sector).

Keywords: Public Investment, Regional Diversity, Duranton-Puga Index

JEL Codes: H50, H54, R53

¹ Bu çalışma, Türkiye’de Kamu Yatırımlarının Bölgesel Farklılaşması başlıklı yüksek lisans tezi de dikkate alınarak türetilmiştir.

² Bilim Uzmanı, ummuhan.as.1960@gmail.com

³ Yrd.Doç.Dr., Dumlupınar Üniversitesi İİBF Maliye Bölümü, guner.tuncer@dpu.edu.tr

---

GİRİŞ

Ekonomik, sosyal, siyasal vb. nedenler devletlerin kamu yatırımlarını gerçekleştirmesinde ele aldığı temel faktörlerdir. Bu faktörler kamu yatırımlarının bölgesel dağılımının ne şekilde oluşturulacağını da belirleyebilmektedir. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde bölgelerarası gelişmişlik farklılıklarını gidermek için kamu yatırımları önemli bir politika aracı olarak kullanılabilir. Ekonomik, sosyal, siyasal vb. birçok faktör kamu yatırımlarının bölgesel olarak farklılık veya çeşitlilik göstermesine neden olabilmektedir. Acaba kamu yatırımlarının bölgesel farklılığı (çeşitliliği) ne şekilde belirlenebilir? Bu soruya cevap vermede Duranton ve Puga (2000) tarafından geliştirilen ve kendi isimleriyle de anılan Duranton-Puga endeksi bir araç olarak kullanılabilir. Duranton ve Puga geliştirdikleri endeks ile ele alınacak olan değişken açısından bölgesel farklılaşmanın hesaplanmasını sağlayarak hangi bölge veya bölgelerin diğer bölgelere kıyasla avantaja veya dezavantaja sahip olduğunu belirlemede önemli bir katkı sağlamışlardır. Bu kapsamda bu çalışmanın amacı Türkiye’de 2015 yılında gerçekleştirilen kamu yatırımlarının nasıl bir bölgesel farklılaşmaya sahip olduğunu ortaya koyabilmektir. Çalışmada Duranton-Puga endeksi kamu yatırımlarının bölgesel farklılaşmasını tespit etmede uyarlanarak sektörel açıdan kamu yatırımlarının 81 il bazında bölgesel farklılaşması ortaya konacaktır. Böylece 2015 yılında sektörel bazda yapılan kamu yatırımlarında hangi illerin diğer illere kıyasla ilgili kamu yatırımında daha avantajlı olduğu ortaya koyulabilecektir.

Türkiye’de kamu yatırımlarının bölgesel farklılığını Duranton-Puga endeksi kullanılmadan çeşitli yöntemlerde ele alan çalışmalar yapılmıştır. Yavan (2012), çalışmasında 2001-2008 dönemi için Türkiye’de illere yapılan yatırım teşviklerini bir kamu kaynağı olarak ele alarak tahsisini ve bölgesel dağılımını belirleyen faktörleri incelemiştir. Çalışmanın ampirik sonuçları gelir düzeyi, sanayi yatırımlarının seviyesi, dış ticarete açıklık derecesi, politik güç, iktidar partisinin ideolojisi ve kalkınmada öncelikli yöre statüsüne sahiplik değişkenlerinin illere yapılan teşviklerin hacmini belirleyen etkenler olduğunu ayrıca bir ildeki işsizlik düzeyi ile yabancı sermayeye açıklığın teşviklerin dağılımında etkili olmadığını göstermiştir. Yavuzdurmaz ve Karadağ (2014) Türkiye’de iller bazında 1987-2001 dönemi için kamu yatırım politikalarının belirlenmesindeki faktörleri tespit etmişlerdir. Yapılan panel veri analizi ile çalışmanın sonucunda Türkiye’de kamu yatırımlarının bölgesel dağılımında; bölgelerin nüfus yoğunluğu, sanayi sektörünün toplam üretim içindeki payı, gibi faktörlerin negatif, diğer taraftan tarım kesiminin toplam üretim içerisindeki payının ise pozitif bir etkiye sahip olduğunu göstermektedir. Ayrıca çalışmada siyasi faktörlerin ve kişi başına düşen gelirin yapılan yatırımlar üzerinde herhangi bir etkiye sahip olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Luca ve Pose (2015), 2002 genel seçimi sonrasında merkezi yönetim tarafından yapılan kamu yatırımlarının tahsisini Türkiye’de 81 il bazında incelemişler ve bu tahsisin politik kriterlerini saptamaya çalışmışlardır. Çalışmada en temel hipotez iktidar partisinin yüksek oy oranı aldığı bölgelere daha çok kamu yatırımı yaptığını ve muhalefet partilerinin daha çok oy aldığı bölgelere ise daha az kamu yatırımı yaptığı yönünde ele alınmıştır. Bu kapsamda iktidar partisinin aldığı oy oranı ile bölgelere

---

yapılan kamu yatırımları arasında önemsiz sayılamayacak bir ilişkinin olduğu fakat tam bir bağışıklığın da olmadığı sonucuna varılmıştır.

Yukarıda ifade edilen temel çalışmalarda kamu yatırımlarının daha çok bölgesel dağılımı ve bu dağılımı etkileyebilecek olan çeşitli değişkenlerin etkisi ele alınmıştır. Fakat kamu yatırımlarının nasıl bir bölgesel farklılaşmaya sahip olduğuna yönelik bir değerlendirme ele alınmamış olup ayrıca yapılmış olan kamu yatırımlarında (sektörler bazında) hangi illerin avantaj elde ettiği de ortaya konmamıştır. Bu açıdan literatürde bu boşluğu doldurabilmek için Duranton-Puga endeksi kullanılarak Türkiye’de kamu yatırımlarının bölgesel farklılaşması tespit edilecektir. Çalışmanın devamında Türkiye’de kamu yatırım politikalarının gerçekleştirilmesindeki temel kaynaklar ifade edildikten sonra veri seti ve yöntem, bulgular, sonuç ve değerlendirme kısmı sunulacaktır.

I. TÜRKİYE’DE KAMU YATIRIM POLİTİKALARININ TEMEL KAYNAKLARI

Türkiye’de 2015 yılı kamu yatırım politikalarının temel kaynakları 2014-2018 dönemini kapsayan Onuncu Kalkınma Planı, 2015 Yılı Yatırım Programı ve 2015-2017 Dönemi Yatırım Programı Hazırlama Rehberidir.

2014-2018 dönemini kapsayan Onuncu Kalkınma Planında kamu yatırım politikalarının temel amacı büyümeye, özel kesim yatırımlarını desteklemeye, bölgelerarası gelişmişlik farklarını azaltmaya, istihdamı ve ülke refahını artırmaya katkısının azami seviyeye çıkarılması olarak belirlenmiştir. Bölgesel açıdan değerlendirildiğinde Onucu Kalkınma Planında, kamu yatırımlarının bölgelerarası gelişmişlik farklarını azaltmayı ve bölgesel gelişme potansiyelini değerlendirmeyi hedefleyen alanlara yönlendirilmeye devam edileceği bu kapsamda kentsel gelişme odaklı projelerin yanı sıra, GAP bölgesinde üretken özel sektör yatırımlarını destekleyecek ekonomik ve sosyal altyapı projelerine, DAP, KOP ve DOKAP bölgelerinde de eylem planlarıyla önceliklendirilmiş projelere ağırlık verileceği ifade edilmiştir (Kalkınma Bakanlığı, 2013).

İkinci temel kaynak olan 2015 Yılı Yatırım Programı; Genel Bütçe Kapsamındaki Kamu İdareleri, Özel Bütçe Kapsamındaki Kamu İdareleri, Düzenleyici ve Denetleyici Kurumlar, kamu payı yüzde 50'nin üzerindeki İktisadi Devlet Teşekkülleri ve Kamu İktisadi Kuruluşları ile bunların bağlı ortaklıkları, Özelleştirme Kapsamına Alınan Kuruluşlar, Sosyal Güvenlik Kurumları, Döner Sermayeli Kuruluşlar, İller Bankası, dış proje kredisi kullanan Büyükşehir Belediyeleri ile diğer belediyeler tarafından gerçekleştirilecek yatırım projeleri sektörel bazda düzenlenmiştir (Resmi Gazete, 2015). Ayrıca Yatırım Programı çerçevesinde çeşitli ödenekler oluşturularak spesifik yatırımlar da belirlenmiştir. Bunlar 366.760 Bin TL ile KÖYDES projesi ve 590.452 Bin TL ödenek ile SUKAP projesidir.

Kalkınma Bakanlığının (2015) “Yatırım Programı Hazırlama Rehberinde” 2015-2017 dönemi için belirtilen bölgesel öncelikler şu şekilde oluşturulmuştur: Kamu yatırım teklifleri, bölgelerarası gelişmişlik farklarının azaltılmasına katkı sağlayacak şekilde hazırlanacaktır. Bu amaçla yatırımların

mekânsal dağılımında, geçmiş yıllardaki yatırım tahsislerinin dağılımı ve gelecek döneme ilişkin bölgesel politikalar dikkate alınacaktır. Diyarbakır, Erzurum, Şanlıurfa ve Van illerinde başlatılmış Cazibe Merkezlerinin Desteklenmesi Programı (CMDP) kapsamında yürütülen projelerin merkezi ve yerel kurum ve kuruluşlar tarafından yürütülmekte olan diğer projelerle tamamlayıcı nitelikte olması gözetilecektir. Ödenek aktarılan kurumlar, Program kapsamındaki faaliyetlerin tamamlanmasına öncelik verecekler ve projelerin zamanında uygulanması için gerekli önlemleri alacaklardır. Düzey 2 Bölgeler için hazırlanan bölge planları bölgedeki tüm kamu kurum ve kuruluşlarının hazırlayacakları yatırım projelerinin planlanmasında esas alınacaktır. GAP, DAP, DOKAP ve KOP Bölge Kalkınma İdarelerinin sorumluluk alanındaki iller için hazırlanmış bulunan eylem planları kapsamındaki yatırımlar ve bunların etüt ve projelendirme çalışmalarına öncelik verilecektir. Kırsal kesimde kalkınmanın hızlandırılması amacıyla, kamu yatırımları ve hizmetlerinin sunumunda, ilçe merkezleri ve belde belediyeleri ile diğer gelişme ve çevresine hizmet sunma kapasitesi bulunan merkezi yerleşim birimlerine öncelik verilmek suretiyle bu yerleşimlerin altyapıları iyileştirilecek ve kaynakların etkin kullanımı sağlanacaktır.

Bu kapsamda 2015 yılında gerçekleştirilen iller bazındaki toplam kamu yatırımları aşağıda yer alan tablo 1’de sunulmuştur.

Tablo 1: İller Bazında Toplam Kamu Yatırımları 2015 Yılı (TL)

SIRA	İLLER	İL TOPLAMI	SIRA	İLLER	İL TOPLAMI	SIRA	İLLER	İL TOPLAMI
1	İSTANBUL	6.392.505.000	28	DENİZLİ	330.646.000	55	KARAMAN	158.183.000
2	ANKARA	4.255.158.000	29	HATAY	330.501.000	56	MUŞ	151.397.000
3	İZMİR	1.639.470.000	30	EDİRNE	325.266.000	57	GİRESUN	141.535.000
4	DİYARBAKIR	1.130.827.000	31	MANİSA	323.733.000	58	SİİRT	135.477.000
5	MARDİN	1.115.096.000	32	AFYONKARAHİSAR	320.132.000	59	ÇANKIRI	128.644.000
6	ŞANLIURFA	957.511.000	33	ORDU	312.742.000	60	AMASYA	128.636.000
7	KONYA	877.931.000	34	SAMSUN	301.463.000	61	UŞAK	128.594.000
8	ANTALYA	663.539.000	35	BİNGÖL	294.358.000	62	NİĞDE	126.480.000
9	BURSA	610.484.000	36	MALATYA	281.519.000	63	BARTIN	124.507.000
10	ADANA	574.314.000	37	ÇANAKKALE	271.946.000	64	KASTAMONU	123.259.000
11	ESKİŞEHİR	526.420.000	38	ELAZIĞ	253.869.000	65	NEVŞEHİR	122.659.000
12	BATMAN	512.618.000	39	ERZİNCAN	245.538.000	66	OSMANİYE	113.405.000
13	ERZURUM	505.934.000	40	KIRKLARELİ	237.768.000	67	KIRŞEHİR	104.683.000
14	KAHRAMANMARAŞ	495.744.000	41	KIRIKKALE	237.270.000	68	BİTLİS	101.772.000
15	KAYSERİ	482.179.000	42	AKSARAY	232.356.000	69	BURDUR	99.426.000
16	KOCAELİ	474.038.000	43	AYDIN	227.111.000	70	SİNOP	99.211.000
17	MERSİN	455.384.000	44	YOZGAT	225.013.000	71	BOLU	94.027.000
18	SİVAS	452.307.000	45	TRABZON	215.638.000	72	TUNCELİ	92.834.000
19	VAN	441.782.000	46	AĞRI	215.325.000	73	KARABÜK	90.954.000
20	ZONGULDAK	439.311.000	47	ÇORUM	206.517.000	74	BİLECİK	88.454.000
21	ARTVİN	430.528.000	48	RİZE	199.702.000	75	İĞDIR	83.921.000
22	KÜTAHYA	426.033.000	49	KARS	191.890.000	76	GÜMÜŞHANE	83.533.000
23	GAZİANTEP	418.534.000	50	ŞIRNAK	177.632.000	77	DÜZCE	76.702.000
24	TEKİRDAĞ	400.158.000	51	MUĞLA	176.444.000	78	ARDAHAN	68.945.000
25	BALIKESİR	370.141.000	52	HAKKARİ	170.181.000	79	BAYBURT	63.697.000
26	ADİYAMAN	368.894.000	53	ISPARTA	163.769.000	80	KİLİS	60.633.000
27	SAKARYA	347.537.000	54	TOKAT	161.497.000	81	YALOVA	57.807.000

Kaynak: (Kalkınma Bakanlığı, 2016)

2015 yılında gerçekleştirilen toplam kamu yatırımlarının bölgesel dağılımında ilk üç il İstanbul, Ankara ve İzmir illeridir. İstanbul iline yapılmış olan toplam kamu yatırımları yaklaşık 6,3 milyar TL olarak gerçekleşmiştir. En çok kamu yatırımı yapılmış olan ilk on ilin tamamı büyükşehir kapsamındadır.

Sektörel açıdan kamu yatırımları toplamı değerlendirildiğinde en büyük paylar tarım sektöründe 495.366.000 TL ile Diyarbakır'a, madencilik sektöründe 353.146.000 TL ile İstanbul'a, imalat sektöründe 138.428.000 TL ile Eskişehir'e, enerji sektöründe 984.263.000 TL ile Mardin'e, ulaştırma-haberleşme sektöründe 4.440.750.000 TL ile İstanbul'a, turizm sektöründe 53.056.000 TL ile Antalya'ya, konut sektöründe 24.849.000 TL ile Van'a, eğitim sektöründe 773.964.000 TL ile İstanbul'a, sağlık sektöründe 166.40.000 TL ile İstanbul'a, diğer kamu hizmetleri sektöründe ise 1.681.072.000 TL ile Ankara'ya aittir (Kalkınma Bakanlığı, 2016).

Gerek toplam kamu yatırımları açısından gerekse sektör bazındaki toplam kamu yatırımları açısından bölgesel bir dağılım hakkında bilgi oluşabilir. Fakat spesifik olarak her bir sektörde nasıl bir bölgesel farklılaşma olduğu hakkında ve mekânsal bir eşitlik ölçüsü oluşturma açısından eksiklik oluşmaktadır. Bu nedenle çalışmada bölgesel farklılaşmayı ortaya koymak için Duranton-Puga endeksi seçilmiş ve mekânsal eşitlik ölçüsü oluşturmak için de kamu yatırımlarının her bir sektör için illerin nüfusa oranı alınarak kişi başına düşen değerler ele alınmıştır.

II. VERİ SETİ VE YÖNTEM

Çalışmada kullanılan 2015 yılına ait iller bazında kamu yatırımları verisi Kalkınma Bakanlığından, kişi başına düşen değerleri oluşturmak için nüfus verisi TÜİK'in adrese dayalı nüfus kayıt sisteminden alınmıştır. 2015 Yatırım Programı kapsamı istatistiklerinde yer alan muhtelif iller kapsam dışı tutulmuştur. Çalışmada kamu yatırımlarının bölgesel farklılaşmasını tespit etmede Duranton-Puga endeksi kullanılmıştır.

Duranton ve Puga (2000), neden bazı şehirlerin diğerlerinden daha fazla uzmanlaşmış (gelişmiş) ve çeşitlendirilmiş (farklılaşmış) olduğuna dair bir soru yöneltmişler ve ulusal istihdam içinde sanayinin payını alarak bir endeks geliştirmişlerdir. Endeks değeri şu şekilde hesaplanmaktadır:

$$RDI_r = 1 / \sum_i |S_{ir} - S_{in}|$$

RDI_r (relative diversity index) r bölgesine ait endeks değerini, S_{ir} i sektörünün r bölgesindeki payını, S_{in} i sektörünün n ülkesi içindeki payını ifade etmektedir. Elde edilen endeks değeri ele alınan sektörde hangi bölgenin diğer bölgelere göre daha fazla farklılaştığı hakkında bilgi vermektedir. Endeks değeri büyükten küçüğe doğru sıralanmakta ve endeks değeri büyük olan bölge diğer bölgelere kıyasla daha fazla uzmanlığa ve avantaja sahip olduğunu göstermektedir (McCan, 2007).

Duranton-Puga endeksinin kamu yatırımlarına uyarlanması neticesinde aşağıda belirtilen endeks hesaplama yöntemi oluşturulmuştur. DP_{b_s} s sektöründe b bölgesine yapılan kamu yatırımları açısından Duranton-Puga endeksini, KY_{b_s} s sektöründe b bölgesine yapılan kamu yatırımlarını, KY_b b bölgesine yapılan toplam kamu yatırımlarını, KY_{i_s} s sektöründe ülke genelini yapılan kamu yatırımlarını, KY_{ii} ülke geneline yapılan toplam kamu yatırımlarını ifade etmektedir.

$$DP_{b_s} = 1 / \sum_{b=1}^n \left| \frac{KY_{b_s}}{KY_b} - \frac{KY_{i_s}}{KY_{ii}} \right|$$

Literatürde Duranton-Puga endeksinin kullanıldığı çeşitli çalışmalar bulunmaktadır. Gámez (2012) çalışmasında istihdam farklılığının Meksika'nın Hermosillo ve Ciudad Obregon bölgeleri için hesaplanmasında Duranton-Puga endeksini kullanmıştır. Peker (2012) çalışmasında Türkiye'de 81 ilin istihdam yapısındaki değişimleri ve sektörel yapı ve bölge büyüklüğü arasındaki ilişkileri incelemede Duranton-Puga endeksini de kullanmıştır. Gezer ve Çelebioğlu (2015) çalışmalarında Duranton-Puga endeksini Türkiye'de iller açısından imalat sanayideki istihdam yoğunluğunu saptamak için kullanmışlar ve elde edilen endeks değerlerini mekânsal istatistik yöntemlerinden olan ESDA ve LISA analizlerinde kullanarak mekânsal taşma etkilerini incelemişlerdir. Özcan ve Tuncer (2015) Duranton-Puga endeksini Türkiye'de kamu harcamalarının bölgesel farklılaşmasını hesaplamada kullanmışlar ve 2004-2011 dönemi için diğer illere kıyasla Bursa ilinin en çok bölgesel farklılaşmaya sahip olduğunu saptamışlardır.

III. BULGULAR

Yapılan hesaplamalar neticesinde sektörler bazında Duranton-Puga endeksi (DP) aşağıda yer alan tablolarda belirtilmiştir.

Tablo 2: Tarım Sektöründe Yapılmış Olan Kamu Yatırımlarının DP Endeksi

SIRA	İLLER	DP-TARIM	SIRA	İLLER	DP-TARIM	SIRA	İLLER	DP-TARIM
1	SİNOP	2697,45	28	OSMANİYE	20,76	55	SAKARYA	9,46
2	SİVAS	1367,07	29	KIRIKKALE	20,07	56	ZONGULDAK	9,28
3	HAKKARİ	175,70	30	İZMİR	19,47	57	DENİZLİ	9,22
4	YALOVA	126,66	31	KİLİS	18,81	58	GÜMÜŞHANE	9,12
5	GAZİANTEP	90,35	32	ADİYAMAN	18,40	59	KOCAELİ	9,07
6	BAYBURT	87,51	33	TRABZON	17,77	60	MARDİN	9,01
7	BOLU	66,54	34	KARABÜK	17,22	61	TEKİRDAĞ	8,98
8	KIRKLARELİ	60,91	35	ERZİNCAN	16,92	62	ANKARA	8,91
9	MERSİN	51,00	36	BİTLİS	16,04	63	ORDU	8,75
10	ÇANAKKALE	50,82	37	GİRESUN	15,60	64	HATAY	8,63
11	MUŞ	49,24	38	BİNGÖL	15,22	65	BATMAN	8,61
12	AKSARAY	46,48	39	BİLECİK	15,03	66	AFYONKARAHİSAR	8,27
13	ERZURUM	45,14	40	ANTALYA	14,00	67	ŞIRNAK	8,05
14	KIRŞEHİR	43,23	41	KÜTAHYA	13,70	68	BURDUR	7,94
15	YOZGAT	37,02	42	SİİRT	13,66	69	UŞAK	7,93
16	ADANA	35,08	43	AMASYA	13,03	70	İSTANBUL	7,84
17	DÜZCE	31,54	44	MALATYA	13,00	71	BALIKESİR	7,62
18	ELAZIĞ	30,22	45	RİZE	12,17	72	KASTAMONU	6,94
19	KAHRAMANMARAŞ	28,98	46	ESKİŞEHİR	11,77	73	EDİRNE	6,84
20	AĞRI	26,88	47	SAMSUN	11,70	74	ISPARTA	5,62
21	MANİSA	26,71	48	TOKAT	11,57	75	KARAMAN	5,61
22	KARS	26,50	49	KAYSERİ	11,34	76	İĞDIR	5,37
23	NEVŞEHİR	25,74	50	ARDAHAN	10,09	77	ÇANKIRI	5,32
24	BURSA	25,38	51	AYDIN	9,98	78	KONYA	5,05
25	BARTIN	24,85	52	VAN	9,87	79	NİĞDE	4,49
26	TUNCELİ	23,73	53	MUĞLA	9,86	80	ŞANLIURFA	4,22
27	ÇORUM	20,89	54	ARTVİN	9,82	81	DİYARBAKIR	3,23

Tablo 2’de yer alan tarım sektörü DP endeksine göre 2697,45’lik endeks değeri ile Sinop ili birinci sırada yer almıştır. Bu durum Sinop ilinin diğer illere kıyasla tarım sektörü kamu yatırımlarında farklılaşmaya sahip olduğunu veya başka bir ifadeyle diğer illere kıyasla daha fazla avantaja sahip olduğunu göstermektedir. Sinop ilini 1367,07’lik endeks değeri ile Sivas ve 175,70’lik endeks değeri ile Hakkâri illeri takip etmektedir. En az avantaja sahip olan il ise 3,23’lük endeks değeri ile Diyarbakır’dır.

Tablo 3: Madencilik Sektöründe Yapılmış Olan Kamu Yatırımlarının DP Endeksi

SIRA	İLLER	DP-MADENCİLİK	SIRA	İLLER	DP-MADENCİLİK	SIRA	İLLER	DP-MADENCİLİK
1	HAKKARİ	236,61	28	KASTAMONU	22,46	55	KARS	22,39
2	ADANA	188,23	29	ERZURUM	22,41	56	KIRIKKALE	22,39
3	ANTALYA	144,05	30	AKSARAY	22,39	57	KIRŞEHİR	22,39
4	ANKARA	123,91	31	AMASYA	22,39	58	KILIS	22,39
5	AĞRI	117,97	32	ARDAHAN	22,39	59	KOCAELİ	22,39
6	SINOP	100,98	33	ARTVİN	22,39	60	MALATYA	22,39
7	İSTANBUL	94,46	34	AYDIN	22,39	61	MANİSA	22,39
8	BALIKESİR	75,03	35	BAYBURT	22,39	62	MUĞLA	22,39
9	TEKİRDAĞ	46,32	36	BİLECİK	22,39	63	OSMANIYE	22,39
10	MERSİN	44,36	37	BİNGÖL	22,39	64	RİZE	22,39
11	MUŞ	39,37	38	BİTLİS	22,39	65	SAKARYA	22,39
12	ESKİŞEHİR	35,98	39	BOLU	22,39	66	SAMSUN	22,39
13	NİĞDE	33,86	40	BURDUR	22,39	67	SIVAS	22,39
14	ÇANKIRI	33,36	41	BURSA	22,39	68	TOKAT	22,39
15	NEVŞEHİR	32,65	42	ÇANAKKALE	22,39	69	TRABZON	22,39
16	ŞANLIURFA	29,07	43	ÇORUM	22,39	70	TUNCELİ	22,39
17	İSPARTA	28,50	44	DENİZLİ	22,39	71	UŞAK	22,39
18	MARDİN	26,86	45	EDİRNE	22,39	72	VAN	22,39
19	KÜTAHYA	24,87	46	ELAZIĞ	22,39	73	YALOVA	22,39
20	AFYONKARAHİSAR	24,71	47	ERZİNCAN	22,39	74	YOZGAT	22,39
21	KAYSERİ	24,51	48	GAZİANTEP	22,39	75	KAHRAMANMARAŞ	16,60
22	SIRNAK	24,23	49	GİRESUN	22,39	76	DIYARBAKIR	15,99
23	ORDU	23,73	50	GÜMÜŞHANE	22,39	77	ZONGULDAK	6,43
24	KONYA	23,70	51	HATAY	22,39	78	SİİRT	5,77
25	DÜZCE	23,14	52	İĞDIR	22,39	79	KIRKLARELİ	2,66
26	İZMİR	22,94	53	KARABÜK	22,39	80	ADİYAMAN	2,11
27	BARTIN	22,52	54	KARAMAN	22,39	81	BATMAN	1,68

Madencilik sektörü açısından 236,61'lik endeks değeri ile Hakkârî ile diğer illere kıyasla daha avantajlı bir konumda yer almaktadır. 188,23'lük endeks değeri ile Adana ikinci, 144,05'lik endeks değeri ile Antalya üçüncü sıradadır. 1,68'lik endeks değeri ile Batman son sırada yer alarak madencilik sektöründe yapılan kamu yatırımları bazında en az avantaja sahip olan il konumundadır.

Tablo 4: İmalat Sektöründe Yapılmış Olan Kamu Yatırımlarının DP Endeksi

SIRA	İLLER	DP-İMALAT	SIRA	İLLER	DP-İMALAT	SIRA	İLLER	DP-İMALAT
1	SAKARYA	33884,87	28	DIYARBAKIR	29,06	55	KAHRAMANMARAŞ	28,73
2	SIVAS	113,95	29	KIRKLARELİ	29,04	56	KARAMAN	28,73
3	VAN	73,52	30	GAZİANTEP	29,03	57	KASTAMONU	28,73
4	KARABÜK	49,34	31	ADİYAMAN	28,73	58	KIRŞEHİR	28,73
5	ADANA	41,94	32	AĞRI	28,73	59	KILIS	28,73
6	ANKARA	40,73	33	AKSARAY	28,73	60	MARDİN	28,73
7	UŞAK	39,25	34	AMASYA	28,73	61	MERSİN	28,73
8	BURSA	37,56	35	ANTALYA	28,73	62	MUĞLA	28,73
9	MALATYA	33,82	36	ARDAHAN	28,73	63	MUŞ	28,73
10	KOCAELİ	31,71	37	ARTVİN	28,73	64	NEVŞEHİR	28,73
11	BİLECİK	31,42	38	AYDIN	28,73	65	ORDU	28,73
12	EDİRNE	31,02	39	BARTIN	28,73	66	OSMANIYE	28,73
13	TEKİRDAĞ	30,95	40	BATMAN	28,73	67	SİİRT	28,73
14	BİTLİS	30,91	41	BAYBURT	28,73	68	SINOP	28,73
15	İZMİR	30,75	42	BİNGÖL	28,73	69	ŞANLIURFA	28,73
16	KARS	30,11	43	BOLU	28,73	70	SIRNAK	28,73
17	MANİSA	30,06	44	BURDUR	28,73	71	TOKAT	28,73
18	ELAZIĞ	29,91	45	ÇANAKKALE	28,73	72	TRABZON	28,73
19	KONYA	29,75	46	ÇORUM	28,73	73	TUNCELİ	28,73
20	SAMSUN	29,69	47	DENİZLİ	28,73	74	YALOVA	28,73
21	KAYSERİ	29,58	48	DÜZCE	28,73	75	AFYONKARAHİSAR	18,51
22	ZONGULDAK	29,57	49	ERZURUM	28,73	76	BALIKESİR	10,54
23	NİĞDE	29,39	50	GİRESUN	28,73	77	ERZİNCAN	6,85
24	İSTANBUL	29,37	51	GÜMÜŞHANE	28,73	78	KÜTAHYA	4,69
25	HATAY	29,36	52	HAKKARİ	28,73	79	ESKİŞEHİR	4,38
26	ÇANKIRI	29,36	53	İĞDIR	28,73	80	RİZE	2,65
27	YOZGAT	29,15	54	İSPARTA	28,73	81	KIRIKKALE	1,88

Tablo 4'te yer alan imalat sektörü kamu yatırımlarının Duranton-Puga endeksine göre Sakarya ili diğer illere kıyasla oldukça yüksek bir endeks değeri ile büyük bir farklılaşmaya sahiptir. Kırıkkale ili 1,88 endeks değeri ile bölgesel farklılaşması en düşük olan il konumundadır.

Tablo 5: Enerji Sektöründe Yapılmış Olan Kamu Yatırımlarının DP Endeksi

SIRA	İLLER	DP-ENERJİ	SIRA	İLLER	DP-ENERJİ	SIRA	İLLER	DP-ENERJİ
1	KARAMAN	198,16	28	BURSA	12,18	55	TUNCELİ	8,01
2	TOKAT	136,36	29	BURDUR	11,76	56	KIRIKKALE	7,98
3	VAN	66,42	30	SİNOP	11,75	57	KÜTAHYA	7,94
4	MANİSA	48,27	31	ARDAHAN	11,66	58	YALOVA	7,83
5	KAHRAMANMARAŞ	40,72	32	İZMİR	11,36	59	BİTLİS	7,81
6	ERZİNCAN	38,88	33	DIYARBAKIR	11,29	60	MALATYA	7,79
7	BARTIN	36,42	34	AMASYA	10,59	61	BATMAN	7,66
8	ÇANKIRI	26,29	35	KASTAMONU	10,55	62	BOLU	7,61
9	HAKKARİ	24,83	36	ADANA	10,41	63	ÇORUM	7,61
10	UŞAK	23,50	37	EDİRNE	10,30	64	ESKİŞEHİR	7,58
11	NEVŞEHİR	23,08	38	ŞANLIURFA	9,96	65	HATAY	7,58
12	ERZURUM	19,72	39	İSTANBUL	9,83	66	ŞIRNAK	7,52
13	GÜMÜŞHANE	16,86	40	AFYONKARAHİSAR	9,23	67	KARS	7,47
14	ISPARTA	16,71	41	SİVAS	9,12	68	ADYAMAN	7,45
15	KOCAELİ	16,42	42	NİĞDE	9,04	69	İĞDIR	7,44
16	KAYSERİ	16,08	43	ANKARA	8,90	70	DÜZCE	7,36
17	TEKİRDAĞ	15,37	44	ÇANAKKALE	8,83	71	GİRESUN	7,36
18	MUŞ	14,32	45	ŞİRT	8,79	72	RİZE	7,36
19	ORDU	13,89	46	GAZİANTEP	8,72	73	AĞRI	7,36
20	MUĞLA	13,85	47	BALIKESİR	8,65	74	BAYBURT	7,36
21	ANTALYA	13,43	48	TRABZON	8,63	75	BİLECİK	7,36
22	AKSARAY	13,35	49	SAKARYA	8,38	76	KARABÜK	7,36
23	MERSİN	13,13	50	KONYA	8,36	77	KİLİS	7,36
24	KIRKLARELİ	13,10	51	SAMSUN	8,25	78	ELAZIĞ	4,99
25	AYDIN	13,01	52	KİRSEHİR	8,23	79	BİNGÖL	2,22
26	DENİZLİ	12,88	53	OSMANIYE	8,11	80	ARTVIN	1,60
27	ZONGULDAK	12,66	54	YOZGAT	8,02	81	MARDİN	1,34

Enerji sektöründe 198,16'lık endeks değeri ile Karaman, enerji alanındaki kamu yatırımlarında diğer bölgelere kıyasla en çok avantaja sahip olan ildir. Tokat ve Van sırasıyla 2. ve 3. Sırada yer almıştır. 1,34'lük endeks değeri ile Mardin ise son sırada yer alarak 81 il içerisinde en az avantaja sahip olan ildir.

Tablo 6: Ulaştırma-Haberleşme Sektöründe Yapılmış Olan Kamu Yatırımlarının DP Endeksi

SIRA	İLLER	DP-ULAŞ.-HABER.	SIRA	İLLER	DP-ULAŞ.-HABER.	SIRA	İLLER	DP-ULAŞ.-HABER.
1	BATMAN	1922,71	28	ÇANAKKALE	18,70	55	KASTAMONU	9,66
2	ŞİRT	1145,37	29	İĞDIR	18,12	56	TRABZON	9,61
3	KAYSERİ	304,98	30	ESKİŞEHİR	17,56	57	BOLU	9,29
4	KONYA	205,87	31	KARAMAN	16,55	58	BİNGÖL	8,91
5	ERZİNCAN	123,55	32	KARS	15,72	59	KIRIKKALE	8,79
6	VAN	119,56	33	TOKAT	14,89	60	KIRKLARELİ	8,68
7	ŞANLIURFA	94,04	34	KARABÜK	14,75	61	NEVŞEHİR	8,59
8	AĞRI	82,95	35	MUĞLA	13,88	62	MALATYA	8,41
9	BİTLİS	71,19	36	KOCAELİ	13,75	63	ARDAHAN	8,40
10	KAHRAMANMARAŞ	61,71	37	KİRSEHİR	13,42	64	MARDİN	8,14
11	SAMSUN	58,06	38	TUNCELİ	13,11	65	YALOVA	7,82
12	BURSA	54,93	39	GÜMÜŞHANE	12,94	66	GİRESUN	7,77
13	ADANA	45,45	40	MERSİN	12,43	67	BAYBURT	7,76
14	HAKKARİ	36,72	41	ANTALYA	12,10	68	BARTIN	7,76
15	YOZGAT	35,62	42	DIYARBAKIR	11,84	69	DÜZCE	7,76
16	UŞAK	35,51	43	AFYONKARAHİSAR	11,74	70	KİLİS	7,75
17	ÇANKIRI	34,23	44	MUŞ	11,72	71	BİLECİK	5,51
18	MANİSA	29,82	45	ISPARTA	11,70	72	GAZİANTEP	5,49
19	EDİRNE	29,65	46	HATAY	11,59	73	ANKARA	4,55
20	NİĞDE	29,58	47	ARTVIN	11,45	74	ORDU	3,73
21	ÇORUM	27,59	48	DENİZLİ	11,33	75	SİVAS	3,44
22	BALIKESİR	26,11	49	BURDUR	11,24	76	İZMİR	3,08
23	ERZURUM	25,97	50	KÜTAHYA	11,00	77	SAKARYA	2,90
24	TEKİRDAĞ	25,82	51	RİZE	10,76	78	ZONGULDAK	2,74
25	SİNOP	21,15	52	OSMANIYE	10,34	79	ŞIRNAK	2,74
26	ELAZIĞ	19,81	53	AYDIN	9,95	80	AKSARAY	2,42
27	AMASYA	19,38	54	ADYAMAN	9,72	81	İSTANBUL	1,77

Ulaştırma-Haberleşme alanındaki DP endeksine göre 1922,71'lik endeks değeri ile Batman ili birinci sırada yer almıştır. 1145,37 endeks değeri ile Siirt ikinci ve 304,98 endeks değeri ile Kayseri üçüncü sıradadır. 1,77 endeks değeri ile İstanbul son sırada yer almıştır.

Tablo 7: Turizm Sektöründe Yapılmış Olan Kamu Yatırımlarının DP Endeksi

SIRA	İLLER	DP-TURİZM	SIRA	İLLER	DP-TURİZM	SIRA	İLLER	DP-TURİZM
1	BARTIN	8240,39	28	DENİZLİ	173,70	55	KIRKLARELİ	126,42
2	AFYONKARAHİSAR	7934,34	29	KÜTAHYA	168,39	56	KİRŞEHİR	126,42
3	BURSA	2664,40	30	ERZİNCAN	159,68	57	KİLİS	126,42
4	KOCAELİ	1897,72	31	EDİRNE	148,32	58	MALATYA	126,42
5	KONYA	1361,73	32	KAHRAMANMARAŞ	144,89	59	MUŞ	126,42
6	YALOVA	1352,91	33	AYDIN	144,25	60	OSMANIYE	126,42
7	ADANA	600,13	34	ÇORUM	139,20	61	RİZE	126,42
8	ISPARTA	554,27	35	ANKARA	137,58	62	ŞİRT	126,42
9	İZMİR	510,46	36	ŞANLIURFA	128,97	63	ŞIRNAK	126,42
10	BALIKESİR	398,89	37	MARDİN	128,60	64	TEKİRDAĞ	126,42
11	SINOP	348,36	38	İSTANBUL	127,45	65	TOKAT	126,42
12	ORDU	321,13	39	AĞRI	126,42	66	TUNCELİ	126,42
13	GÜMÜŞHANE	288,81	40	AMASYA	126,42	67	UŞAK	126,42
14	VAN	253,22	41	ARDAHAN	126,42	68	YOZGAT	126,42
15	NİĞDE	252,71	42	ARTVİN	126,42	69	ZONGULDAK	126,42
16	AKSARAY	247,71	43	BATMAN	126,42	70	ÇANAKKALE	84,78
17	KASTAMONU	234,79	44	BAYBURT	126,42	71	ERZURUM	75,71
18	GİRESUN	218,22	45	BİLECİK	126,42	72	KAYSERİ	69,08
19	TRABZON	215,47	46	BİNGÖL	126,42	73	MERSİN	60,15
20	KARAMAN	211,27	47	BURDUR	126,42	74	DÜZCE	57,10
21	HATAY	204,72	48	DIYARBAKIR	126,42	75	SİVAS	49,46
22	SAKARYA	198,92	49	ESKİŞEHİR	126,42	76	ÇANKIRI	43,08
23	MANİSA	196,70	50	GAZİANTEP	126,42	77	NEVŞEHİR	32,03
24	ADİYAMAN	192,33	51	HAKKARİ	126,42	78	BİTLİS	25,07
25	ELAZIĞ	180,28	52	İĞDIR	126,42	79	MUĞLA	15,15
26	BOLU	175,35	53	KARABÜK	126,42	80	ANTALYA	13,88
27	SAMSUN	173,79	54	KIRIKKALE	126,42	81	KARS	8,17

Tablo 7’de yer alan Turizm kamu yatırımlarının DP endeksine göre 8240,39 endeks değeri ile Bartın ili birinci sırada yer alarak önemli bir farklılaşma göstermiştir. Diğer illere kıyasla Bartın, turizm sektöründeki kamu yatırımları açısından en çok avantaja sahip olan il konumundadır. 81 il içerisinde en düşük avantaja sahip olan il 8,17 endeks değeri ile Kars’tır.

247

Tablo 8: Konut Sektöründe Yapılmış Olan Kamu Yatırımlarının DP Endeksi

SIRA	İLLER	DP-KONUT	SIRA	İLLER	DP-KONUT	SIRA	İLLER	DP-KONUT
1	BURDUR	30500,20	28	KASTAMONU	171,81	55	ESKİŞEHİR	120,56
2	ŞANLIURFA	10619,13	29	NEVŞEHİR	168,65	56	AMASYA	120,24
3	ERZURUM	2880,76	30	BATMAN	167,78	57	İZMİR	120,11
4	ORDU	2588,56	31	GAZİANTEP	166,68	58	DENİZLİ	120,06
5	ARTVİN	1858,39	32	HATAY	157,17	59	YOZGAT	119,92
6	KAHRAMANMARAŞ	894,64	33	ANTALYA	150,36	60	MERSİN	119,85
7	ÇANAKKALE	614,56	34	BALIKESİR	149,80	61	KIRKLARELİ	119,58
8	ŞIRNAK	386,04	35	KONYA	149,80	62	ZONGULDAK	118,14
9	BİTLİS	358,52	36	DÜZCE	146,47	63	KAYSERİ	116,61
10	DIYARBAKIR	349,99	37	SAMSUN	142,55	64	TEKİRDAĞ	115,50
11	HAKKARİ	343,59	38	KİLİS	140,18	65	İSTANBUL	114,47
12	TRABZON	343,40	39	KARABÜK	140,18	66	ADANA	113,86
13	İĞDIR	319,19	40	AFYONKARAHİSAR	138,48	67	ÇANKIRI	113,86
14	NİĞDE	288,19	41	EDİRNE	138,01	68	KİRŞEHİR	113,86
15	ANKARA	260,28	42	SINOP	137,53	69	KOCAELİ	113,86
16	TOKAT	244,90	43	BARTIN	135,55	70	UŞAK	113,86
17	AKSARAY	234,75	44	MANİSA	135,26	71	MUŞ	94,61
18	BAYBURT	226,32	45	MUĞLA	130,73	72	ADİYAMAN	90,19
19	GİRESUN	224,98	46	AYDIN	130,17	73	KARS	68,13
20	SAKARYA	223,44	47	BURSA	128,99	74	RİZE	46,06
21	BİLECİK	207,20	48	OSMANIYE	127,85	75	BİNGÖL	44,79
22	ŞİRT	205,30	49	KARAMAN	127,64	76	AĞRI	44,30
23	YALOVA	187,86	50	KÜTAHYA	127,48	77	ERZİNCAN	39,81
24	BOLU	182,28	51	MARDİN	126,80	78	TUNCELİ	30,98
25	GÜMÜŞHANE	181,33	52	SİVAS	125,20	79	ELAZIĞ	29,75
26	ISPARTA	174,52	53	ARDAHAN	124,10	80	ÇORUM	24,13
27	MALATYA	172,14	54	KIRIKKALE	122,69	81	VAN	21,07

Konut sektöründeki kamu yatırımlarını değerlendirdiğimizde Burdur yüksek bir endeks değeri ile diğer illere kıyasla bölgesel farklılaşma göstererek avantaj oluşturmuştur. Şanlıurfa ve Erzurum illeri sırasıyla ikinci ve üçüncü sırada yer almaktadır. 21,07’lik endeks değeri ile Van son sırada yer almıştır.

Tablo 9: Eğitim Sektöründe Yapılmış Olan Kamu Yatırımlarının DP Endeksi

SIRA	İLLER	DP-EĞİTİM	SIRA	İLLER	DP-EĞİTİM	SIRA	İLLER	DP-EĞİTİM
1	HATAY	304,89	28	SAMSUN	15,65	55	UŞAK	6,44
2	ADANA	270,15	29	DENİZLİ	14,17	56	ERZİNCAN	6,42
3	ŞIRNAK	229,09	30	BİNGÖL	13,61	57	İZMİR	6,24
4	AMASYA	184,56	31	MANİSA	12,51	58	BATMAN	6,22
5	ÇANAKKALE	132,34	32	AFYONKARAHİSAR	12,16	59	AKSARAY	6,21
6	RİZE	103,67	33	KOCAELİ	12,07	60	KASTAMONU	6,16
7	ÇANKIRI	103,36	34	SİNOP	11,49	61	KİRŞEHİR	6,04
8	TOKAT	95,19	35	MUŞ	10,90	62	ZONGULDAK	5,87
9	ERZURUM	58,95	36	TRABZON	10,58	63	KİLİS	5,55
10	MUĞLA	51,29	37	ANTALYA	10,48	64	İSTANBUL	5,43
11	KAYSERİ	43,21	38	ESKİŞEHİR	10,25	65	DIYARBAKIR	5,38
12	ÇORUM	35,15	39	HAKKARİ	10,14	66	ARTVIN	5,31
13	GAZİANTEP	33,24	40	BURSA	9,94	67	ANKARA	5,16
14	KARAMAN	33,07	41	KIRKLARELİ	9,68	68	BURDUR	4,75
15	BALIKESİR	30,15	42	KONYA	9,57	69	İĞDIR	4,73
16	YOZGAT	29,07	43	İSPARTA	9,45	70	BİTLİS	4,65
17	SİVAS	27,66	44	MERSİN	9,37	71	OSMANIYE	4,32
18	NIĞDE	24,54	45	KAHRAMANMARAŞ	9,29	72	MARDİN	4,02
19	MALATYA	24,45	46	KÜTAHYA	8,90	73	NEVŞEHİR	3,97
20	KARS	18,73	47	ELAZIĞ	8,84	74	BİLECİK	3,78
21	ORDU	17,69	48	KIRIKKALE	8,47	75	TUNCELİ	3,72
22	AĞRI	17,66	49	GİRESUN	8,45	76	BOLU	3,14
23	EDİRNE	17,65	50	BARTIN	7,91	77	KARABÜK	2,74
24	VAN	17,17	51	ŞANLIURFA	7,28	78	DÜZCE	2,69
25	GÜMÜŞHANE	17,06	52	TEKİRDAĞ	7,18	79	YALOVA	2,03
26	SAKARYA	16,92	53	ADİYAMAN	7,15	80	ARDAHAN	2,01
27	AYDIN	15,89	54	SİİRT	6,61	81	BAYBURT	1,93

Tablo 9’da yer alan eğitim sektöründeki kamu yatırımlarının Duranton-Puga endeksine göre 304,89’luk endeks değeri ile Hatay ili en çok avantaja sahip olan il konumundadır. 270,15 endeks değeri ile Adana ikinci, 229,09 endeks değeri ile Şırnak üçüncü sıradadır. Bayburt 1,93 endeks değeri ile 81.sırada yer alarak en az avantaja sahip olan il olmuştur.

Tablo 10: Sağlık Sektöründe Yapılmış Olan Kamu Yatırımlarının DP Endeksi

SIRA	İLLER	DP-SAĞLIK	SIRA	İLLER	DP-SAĞLIK	SIRA	İLLER	DP-SAĞLIK
1	BURSA	13529,83	28	ÇANKIRI	39,60	55	MANİSA	22,67
2	SAKARYA	245,24	29	NEVŞEHİR	38,56	56	UŞAK	22,48
3	KAYSERİ	242,38	30	İSTANBUL	38,05	57	OSMANIYE	22,01
4	ADİYAMAN	137,77	31	ADANA	35,65	58	BAYBURT	21,95
5	SİVAS	124,42	32	KOCAELİ	34,91	59	ANTALYA	21,42
6	BALIKESİR	102,35	33	RİZE	34,72	60	ARTVIN	21,15
7	İZMİR	100,66	34	AKSARAY	34,32	61	KIRKLARELİ	20,90
8	MUŞ	93,85	35	GAZİANTEP	33,28	62	YALOVA	20,86
9	AMASYA	93,65	36	ŞIRNAK	32,45	63	BİLECİK	20,24
10	AYDIN	91,53	37	AFYONKARAHİSAR	31,79	64	İSPARTA	19,84
11	AĞRI	87,51	38	SAMSUN	30,31	65	İĞDIR	19,81
12	KİRŞEHİR	82,60	39	BARTIN	30,16	66	MARDİN	19,37
13	GÜMÜŞHANE	73,67	40	KÜTAHYA	29,65	67	KİLİS	19,13
14	DENİZLİ	71,79	41	BURDUR	29,00	68	MALATYA	18,56
15	KASTAMONU	71,64	42	HAKKARİ	28,88	69	TEKİRDAĞ	17,96
16	ESKİŞEHİR	69,60	43	KAHRAMANMARAŞ	28,41	70	SİNOP	17,06
17	KARAMAN	68,30	44	ERZURUM	28,02	71	BİTLİS	16,60
18	NIĞDE	67,35	45	BOLU	27,57	72	KARS	15,96
19	TRABZON	64,06	46	ELAZIĞ	27,16	73	KARABÜK	15,38
20	TUNCELİ	63,92	47	ERZİNCAN	26,83	74	MERSİN	14,74
21	ANKARA	62,02	48	YOZGAT	26,81	75	HATAY	12,14
22	ORDU	58,27	49	SİİRT	26,49	76	DÜZCE	11,82
23	KONYA	57,75	50	MUĞLA	26,32	77	ÇANAKKALE	8,67
24	ŞANLIURFA	53,44	51	DIYARBAKIR	25,33	78	EDİRNE	7,33
25	ARDAHAN	45,25	52	VAN	23,55	79	GİRESUN	6,83
26	ZONGULDAK	42,82	53	BİNGÖL	22,80	80	TOKAT	6,62
27	KIRIKKALE	40,91	54	BATMAN	22,80	81	ÇORUM	6,49

Sağlık sektöründeki DP endeks hesaplamasına göre Bursa ili diğer illere kıyasla oldukça yüksek bir endeks değeri ile en yüksek bölgesel farklılaşmaya sahip olan ildir. Sakarya ve Kayseri illeri birbirine yakın endeks değerleri ile ikinci ve üçüncü sırada yer almışlardır. Çorum ise 6,49 endeks değeri ile son sıradadır.

Tablo 11: Diğer Kamu Hizmetlerinde Yapılmış Olan Kamu Yatırımlarının DP Endeksi

SIRA	İLLER	DP-DİĞ.KAMU HİZ.	SIRA	İLLER	DP-DİĞ.KAMU HİZ.	SIRA	İLLER	DP-DİĞ.KAMU HİZ.
1	SAKARYA	407,91	28	KAYSERİ	15,39	55	KAHRAMANMARAŞ	10,22
2	MALATYA	249,95	29	ŞANLIURFA	14,39	56	ADANA	9,86
3	ŞIRNAK	196,52	30	İZMİR	13,97	57	BİLECİK	9,53
4	MUĞLA	154,37	31	EDİRNE	13,97	58	TUNCELİ	9,29
5	ELAZIĞ	104,09	32	DİYARBAKIR	13,96	59	BARTIN	9,14
6	HAKKARİ	103,14	33	ORDU	13,80	60	İSPARTA	8,97
7	NEVŞEHİR	77,32	34	İĞDIR	13,65	61	HATAY	8,84
8	GAZİANTEP	69,67	35	ARDAHAN	13,21	62	YALOVA	8,79
9	KARS	64,30	36	TOKAT	13,19	63	ARTVİN	8,69
10	OSMANİYE	62,99	37	MANİSA	13,16	64	MARDİN	7,99
11	RİZE	62,38	38	AĞRI	12,95	65	ERZURUM	7,98
12	ÇORUM	57,10	39	ÇANAKKALE	12,73	66	BAYBURT	7,77
13	ADYAMAN	50,45	40	UŞAK	12,61	67	KOCAELİ	7,71
14	BOLU	46,65	41	AKSARAY	12,16	68	KIRŞEHİR	7,26
15	BİTLİS	32,15	42	GÜMÜŞHANE	12,15	69	VAN	7,22
16	NİĞDE	30,24	43	BALIKESİR	11,99	70	YOZGAT	6,70
17	BURDUR	24,62	44	AYDIN	11,98	71	GİRESUN	6,56
18	KIRIKKALE	24,39	45	İSTANBUL	11,67	72	ERZİNCAN	6,53
19	KARAMAN	21,85	46	KARABÜK	11,35	73	KİLİS	5,61
20	SAMSUN	21,17	47	ZONGULDAK	11,22	74	MERSİN	5,56
21	SİNOP	19,02	48	BİNGÖL	11,05	75	AMASYA	5,52
22	KASTAMONU	18,99	49	DÜZCE	10,84	76	KÜTAHYA	5,10
23	AFYONKARAHİSAR	18,80	50	KIRKLARELİ	10,63	77	DENİZLİ	4,82
24	SİİRT	18,77	51	BATMAN	10,63	78	ANKARA	4,12
25	ÇANKIRI	17,96	52	SİVAS	10,52	79	TRABZON	3,95
26	ESKİŞEHİR	16,97	53	KONYA	10,34	80	TEKİRDAĞ	3,43
27	MUŞ	16,86	54	ANTALYA	10,32	81	BURSA	3,13

Tablo 11’de yer alan diğer kamu hizmetleri alanında yapılmış olan kamu yatırımlarının Duranton-Puga endeksine göre 407,91 endeks değeri ile Sakarya birinci, Malatya ili 249,95 endeks değeri ile ikinci ve 196,52 endeks değeri ile Şırnak üçüncü sıradadır. Bu alanda Bursa 3,13 endeks değeri ile son sırada yer alarak en az bölgesel farklılığa sahip olan il konumundadır.

Tablo 12: Toplam Kamu Yatırımlarının DP Endeksi

SIRA	İLLER	DP-TOPLAM	SIRA	İLLER	DP-TOPLAM	SIRA	İLLER	DP-TOPLAM
1	SAKARYA	35020,42	28	KARAMAN	733,56	55	BİLECİK	448,88
2	BURDUR	30767,04	29	TRABZON	724,59	56	ERZİNCAN	447,86
3	BURSA	16488,73	30	TOKAT	700,25	57	ÇANKIRI	446,42
4	ŞANLIURFA	10989,23	31	MALATYA	676,93	58	YOZGAT	441,11
5	BARTIN	8543,43	32	GÜMÜŞHANE	663,06	59	İSTANBUL	440,33
6	AFYONKARAHİSAR	8208,02	33	ANKARA	656,16	60	NEVŞEHİR	439,31
7	SİNOP	3393,54	34	AKSARAY	648,52	61	OSMANİYE	433,91
8	ERZURUM	3193,39	35	AMASYA	624,52	62	RİZE	428,58
9	ORDU	3078,27	36	VAN	613,99	63	EDİRNE	425,49
10	BATMAN	2303,23	37	DİYARBAKIR	592,48	64	ESKİŞEHİR	421,06
11	KOCAELİ	2159,61	38	BİTLİS	585,33	65	ANTALYA	418,77
12	ARTVİN	2093,95	39	GAZİANTEP	585,26	66	UŞAK	410,39
13	KONYA	1861,92	40	KASTAMONU	581,74	67	KARABÜK	407,14
14	SİVAS	1853,24	41	BOLU	569,55	68	KÜTAHYA	401,72
15	YALOVA	1765,87	42	İĞDIR	565,84	69	KIRKLARELİ	401,61
16	SİİRT	1585,90	43	AĞRI	552,72	70	TEKİRDAĞ	397,92
17	ADANA	1350,76	44	GİRESUN	546,89	71	ARDAHAN	392,26
18	KAHRAMANMARAŞ	1264,19	45	ADYAMAN	544,30	72	KIRIKKALE	383,97
19	HAKKARİ	1114,75	46	BAYBURT	538,13	73	KİLİS	381,92
20	ŞIRNAK	1041,77	47	MANİSA	537,56	74	ÇORUM	369,28
21	ÇANAKKALE	982,55	48	SAMSUN	513,57	75	ZONGULDAK	365,15
22	KAYSERİ	873,15	49	MUŞ	486,00	76	MARDİN	360,88
23	İSPARTA	858,31	50	AYDIN	477,87	77	MERSİN	359,32
24	İZMİR	839,05	51	DENİZLİ	469,09	78	TUNCELİ	330,30
25	BALIKESİR	821,12	52	MUĞLA	466,57	79	DÜZCE	327,44
26	NİĞDE	769,40	53	ELAZIĞ	457,46	80	BİNGÖL	296,14
27	HATAY	767,32	54	KIRŞEHİR	452,16	81	KARS	277,49

Ayrıca iller bazında yapılmış olan toplam kamu yatırımlarının DP endeks değeri de hesaplanmıştır. Tablo 12’de yer alan endeks değerlerine göre toplam kamu yatırımları açısından Sakarya ili en yüksek avantaja sahip olan ildir. En düşük avantaja sahip olan il ise 277,49 endeks değeri ile Kars’tır.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

2015 yılı Duranton-Puga endeksi hesaplamalarına göre kamu yatırımlarında en büyük avantaja sahip iller, tarım sektöründe Sinop, madencilik sektöründe Hakkâri, imalat sektöründe Sakarya, enerji sektöründe Karaman, ulaştırma-haberleşme sektöründe Batman, Turizm sektöründe Bartın, konut sektöründe Burdur, eğitim sektöründe Hatay, sağlık sektöründe Bursa, diğer kamu hizmetleri sektöründe Sakarya olarak saptanmıştır.

Sadece sektör bazında yapılan toplam kamu yatırımları açısından en büyük paylar tarım sektöründe Diyarbakır, madencilik sektöründe İstanbul, imalat sektöründe Eskişehir, enerji sektöründe Mardin, ulaştırma-haberleşme sektöründe İstanbul, turizm sektöründe Antalya, konut sektöründe Van, eğitim sektöründe İstanbul, sağlık sektöründe İstanbul, diğer kamu hizmetleri sektöründe ise Ankara illerine aittir. Bu bilgi yalnızca hangi bölgenin hangi sektörde en fazla kamu yatırımını aldığı hakkında değerlendirme sunabilmektedir. Fakat bir bölgenin aldığı herhangi bir sektördeki kamu yatırımının payının toplam kamu yatırımları içerisindeki payı ve ülkenin genelinde gerçekleştirilen ilgili sektördeki toplam kamu yatırımlarının ülke genelinde yapılan toplam kamu yatırımları içerisindeki payı dikkate alınmalıdır. Bu değerlendirmeyi sunabilecek olan yöntem Duranton-Puga endeksidir. Böylece bir bölgeye yapılan kamu yatırımlarının bölgesel farklılaşması ortaya konarak ilgili kamu yatırımı sektöründe nasıl bir avantaja sahip olduğu net bir şekilde ortaya konabilmektedir. Bu çalışma ile literatürde kamu yatırımlarının bölgesel farklılaşması hesaplanarak literatüre belirli bir katkı yapılmış ayrıca kamu yatırımlarının tahsisinde belirleyici faktörlerin saptanmasında kullanılabilecek bir değişken oluşturularak ileriki çalışmalara katkı sağlanmaya çalışılmıştır.

2015 yılı Duranton-Puga endeksi hesaplamalarına göre kamu yatırımlarında sektörle açısından en büyük avantaja sahip olan iller için şu politika önerileri geliştirilebilir:

Tarım sektöründeki kamu yatırımlarında avantaja sahip olan Sinop ilinde büyük ölçekli işletme sayılarının artırılması, üretimde uzmanlaşmanın ve üretici örgütlenmesinin geliştirilmesi ve pazarlama sisteminin etkinleştirilmesi politikaları ile elde edilen avantaj pratiğe dönüştürülebilecektir.

Madencilik sektöründeki kamu yatırımlarında avantaja sahip olan Hakkâri ilinde maden zenginleştirme tesisleri sayısının artırılması ile katma değeri yüksek ürünler elde edilebilecek ve aynı zamanda ürün çeşitliliğinin oluşması sağlanabilecektir. Ayrıca bu gelişim firmaların rekabet gücüne de katkı sağlayabilecektir.

İmalat sektöründe kamu yatırımlarında avantaja sahip olan Sakarya ilinde cazibe merkezi olma yönünde politikaların geliştirilmesi ve coğrafi avantajın ön plana çıkarılması ile özellikle yoğun sanayileşmeye sahip İstanbul ve Kocaeli illerinden Sakarya iline doğru gerçekleşebilecek olan pozitif mekânsal yayılmalar elde edilebilecektir.

Enerji sektöründeki kamu yatırımlarında avantaja sahip olan Karaman ilinde özellikle yenilenebilir enerji yatırımlarının gelişimi sağlanarak ilin bölgesel kalkınmada potansiyel bir güç oluşturması sağlanabilecektir.

Ulaştırma-Haberleşme sektöründe yapılan kamu yatırımlarında avantaj elde eden Batman ilinde çevre yolları düzenlemelerinin daha da geliştirilmesi ile gerek şehirlerarası gerek şehir içinde ulaşım imkânlarının artırılabilir ve böylece ilin yatırım ve turizm cazibesi geliştirilebilir.

Turizm sektöründeki kamu yatırımlarında avantaja sahip olan Bartın ilinde kaliteli hizmet verebilecek konaklama tesislerinin yapılmasına yönelik politikaların geliştirilmesi ile birlikte gelen turist sayısı ve kalma süreleri artırılabilir ve böylece batı Karadeniz bölgesi kültür, kıyı ve doğa turizminin gelişiminde referans bir yer olabilecektir.

Konut sektöründe yapılan kamu yatırımlarında avantaja sahip olan Burdur ilinde bölgenin birinci derece deprem riskine sahip olması nedeniyle yatırımların kentsel dönüşümü destekleyecek açılımlarda artırılması ve belediye ile işbirliğinin geliştirilmesi sayesinde yaşam kalitesi artırılabilir.

Eğitim sektöründe yapılan kamu yatırımlarında avantaja sahip olan Hatay ilinde üniversite-sanayi işbirliğini geliştirecek uygulamaların artırılması ve sivil toplumun desteği ile bölgenin ekonomik yapısına uygun mesleki eğitimin geliştirilmesi çalışmaları sayesinde sosyo-ekonomik gelişime katkı sağlanabilecektir.

Sağlık sektöründeki yapılan kamu yatırımlarında avantaja sahip olan Bursa ilinde büyük sağlık yatırımlarının gerçekleştirilmesinde kamu özel işbirliklerinin artırılması sağlanarak daha kaliteli ve hesaplı hizmet sunulması, maliyet avantajı elde edilmesi, yatırımlardaki finansman probleminin azaltılması ve özel sektörün etkinliğinden yararlanılması oluşturulabilir.

KAYNAKÇA

- DURANTON, G., & PUGA, D. (2000). "Diversity and Specialization in Cities: Why, Where and When Does it Matter?" *Urban Studies*, 37(3), 533–555.
- GÁMEZ, L. I. (2012). *New Perspectives on The Spatial Analysis of Urban Employment Distribution and Commuting Patterns: The Cases of Hermosillo and Ciudad Obregon, Mexico*. Doctorate Dissertation. Arizona, USA: The University of Arizona, School of Geography and Development.
- GEZER, M. A., & ÇELEBİOĞLU, F. (2015). "Manufacturing Sector Concentration and Seeking for Alternative Region beside Marmara Region in Turkey: A Spatial Data Analysis". *3th International Conference on Urban and Regional Economics*.
- KALKINMA BAKANLIĞI. (2013). *Onuncu Kalkınma Planı 2014-2018*. Kalkınma Bakanlığı.
- KALKINMA BAKANLIĞI. (2015). *2015-2017 Dönemi Yatırım Programı Hazırlama Rehberi*. Kalkınma Bakanlığı.
- KALKINMA BAKANLIĞI. (2016, Mayıs 6). *Kalkınma Bakanlığı. Kamu Yatırımlarının İllere Göre Dağılımı*: <http://www2.kalkinma.gov.tr/kamuyat/il.html> adresinden alınmıştır

-
- LUCA, D., & POSE, A. R. (2015). "Distributive Politics and Regional Development: Assessing the Territorial Distribution of Turkey's Public Investment". *The Journal of Development Studies*, 51(11), 1518-1540.
- McCAN, P. (2007). *Urban and Regional Economics*. New York: Oxford University Press.
- ÖZCAN, S. E., & TUNCER, G. (2015). "Spatial Concentration and Regional Diversification of Public Expenditures: The Case of Turkey". *Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 8(1), 185-198.
- PEKER, Z. (2012). "Specialization, Diversity, and Region Size". *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, 3(6), 1-25.
- RESMİ GAZETE. (2015, Ocak 14). **2015 Yılı Yatırım Programı**. (29236).
- TÜİK. (2016, Mayıs 10). *Türkiye İstatistik Kurumu. Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi*: http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1059 adresinden alınmıştır
- YAVAN, N. (2012). "Türkiye'de Yatırım Teşviklerinin Bölgesel Belirleyicileri: Mekânsal ve İstatistiksel Bir Analiz". *Coğrafi Bilimler Dergisi*, 10(1), 9-37.
- YAVUZDURMAZ, A., & KARADAĞ, M. (2014). "Türkiye'de Bölgesel Kamu Yatırım Politikalarını Etkileyen Temel Faktörler". *Ege Akademik Bakış*, 14(4), 649-660.

TÜRKİYE'DE VERGİ UYGULAMALARI VE VERGİ AHLAKI İLİŞKİSİ: TRABZON, GİRESUN VE GÜMÜŞHANE İLLERİ ÖRNEĞİ¹

Muhammet ŞAHİN²

Selim Adem HATIRLI³

ÖZ

Bu çalışmada devletin en önemli gelir kaynaklarından olan vergi konusu incelenmiştir. Çalışmanın amacı Türkiye'deki vergi uygulama ve politikalarının etkinliği konusunu, mükellef davranışları temelinde incelemek ve böylece vergi mükelleflerinin vergi ahlaki düzeyini etkileyen faktörleri tespit etmektir. Çalışmada Trabzon, Giresun ve Gümüşhane Defterdarlıklarına bağlı olan ve ticari kazanç veya serbest meslek kazancı elde eden vergi mükelleflerinin gelirleri ve sosyo ekonomik özelliklerine yönelik olarak anket uygulanmış ve elde edilen veriler Logit Modeli kullanılarak analiz edilmiştir.

Araştırmadan elde edilen bulgulara göre Trabzon, Giresun ve Gümüşhane illerinin vergi ahlaki değeri 5 puan üzerinden ortalama 3,774 puan olmuştur. Fakat vergi ahlakının belirleyicilerinden olan içsel motivasyonun değeri yine 5 puan üzerinden ortalama 2,848 puan düzeyinde kalırken, vergi yapısı algısı ve kamu yönetimi algısına ilişkin değerler de sırasıyla 2,595 ve 2,380 puan olarak gerçekleşmiştir. Burada Logit Modelde kullanılan değişkenlerden; vergi denetimleri, kamuya güven algısı, vergi adaleti algısı ve demokrasi algısı değişkenleri ile vergi ahlaki arasında aynı yönlü (pozitif) bir ilişki tespit edilmiştir. Buna karşın, vergi cezaları, vergi oranının yüksek olduğuna yönelik algı, vergi mevzuatının karmaşıklığı algısı, vergilerin israf edildiği algısı ve eğitim düzeyiyle vergi ahlaki arasında ise ters yönlü (negatif) bir ilişki bulunmuştur.

Anahtar Kelimeler: Vergi Ahlakı, Vergi Bilinci, Vergi Uyumu, Logit Modeli.

THE RELATIONSHIP BETWEEN TAX APPLICATIONS AND TAX MORALITY IN TURKEY: THE CASE OF TRABZON, GİRESUN AND GÜMÜŞHANE PROVINCES

ABSTRACT

In this study, taxation subject which is one of the most important sources of income of the government, has been analyzed. The aim of this study is to analyse the efficiency of taxation appliance and policies on the basis of tax payer behavior. Thus, the factors affecting the tax morale level of the taxpayers can be easily identified. In the study, the questionnaire has been applied to taxpayers in order to get business income and socio economic characteristics of firms, conducted to Trabzon, Giresun or Gümüşhane Revenue Departments. The collected data have been analyzed by using Logit model.

According to the findings from the study, the tax morale values of cities has got average 3,774 points out of 5 points. However, one of the determinants of tax morality –intrinsic motivation- has got 2,848 points out of 5 points and the values of perception on tax system and public administration have got 2,595 and 2,380 points, respectively. Besides it was found a positive relationship between the variables used in the Logit model which are tax audit, public assurance, equity of taxation, democracy perception and tax ethics variables. In spite of this, there has been a negative relation between tax morale and its determinants: perception of high tax rate, complexity of tax legislation, wasting of taxes, the level of education and tax punishment.

Keywords: Tax Morale, Tax Awareness, Tax Compliance, Logit Model.

Jel Codes: H24, H26, C59

¹ Bu çalışma Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Bölümünde yürütülen “Türkiye’de Vergi Uygulamaları ve Vergi Ahlakı İlişkisi: Trabzon, Giresun ve Gümüşhane İlleri Örneği” adlı doktora tezinden türetilmiştir.

² Yrd. Doç. Dr., Gümüşhane Üniversitesi, İİBF, sahin@gumushane.edu.tr

³ Prof. Dr., Süleyman Demirel Üniversitesi, İİBF, selimhatirli@sdu.edu.tr

---

GİRİŞ

Günümüzde devletlerin en önemli gelir kaynağını vergiler oluşturmaktadır. Vergiler her şeyden önce, kamu finansmanının ‘normal gelir kaynağı’ olarak kabul edilmelerinden gelen bir öneme sahiptirler. Çünkü diğer finansman yöntemlerinden borçlanma ve para basmanın aşırı bir şekilde uygulanması iktisadi istikrarı bozucu enflasyonist etkilerin doğmasına neden olduğundan, etkin ve iyi düzenlenmiş bir vergi sisteminin varlığı, ekonomik ve mali istikrara katkı sağlayabilmektedir. Ayrıca vergiler, ekonomik ve sosyal yaşamı düzenleyici işlevleriyle de önemlidirler. Özellikle 1929 Bunalımını takip eden süreçte ekonomik ve sosyal fonksiyonları artan devletin etkin kaynak dağılımı, adil gelir dağılımı ve iktisadi konjonktürün kontrolü gibi alanları düzenlemedeki en önemli araçlarından biri vergiler olmaya başlamıştır.

Vergilerin kamu finansmanı ile ekonomik ve sosyal yaşam açısından bu denli önemli oluşu, vergi uygulama ve politikalarının kapsamlı bir şekilde incelenmesini de gerekli kılmaktadır. Bu uygulama ve politikaları ele alırken ise hem devlet, hem de mükellef boyutlarının üzerinde durmak gerekir. Zira kamu maliyesi literatüründe her ne kadar vergilerin devletin tek taraflı egemenlik gücüyle toplandığı ifade edilse de, uygulamada mükelleflerin vergiler karşısındaki tutum ve davranışları da (vergiye uyum veya uyumsuzluğu) belirleyici olabilmektedir. Söz konusu bu tutum ve davranışların ise nelerden oluştuğu konusunda literatürde tam bir uzlaşma olmayıp, ilgili tutum ve davranışlar çeşitli faktörlerin etkisi altında ortaya çıkmaktadır (Andreoni vd., 1998; Barbone vd., 1999; Plumley, 1996; Ritsema vd., 2003; Slemrod ve Bakija, 2004).

Mükellef davranışları ile ilgili çalışmaların bir kısmında bireyin demografik özellikleri üzerinde durulmuş ve vergilere yönelik algının şekillenmesinde bu özelliklerin belirleyici olduğu ifade edilmiştir. Ampirik sonuçları zaman zaman karmaşık olabilen bu çalışmalara göre; cinsiyet (Houston ve Tran, 2000; Kasipillai ve Abdul Jabbar, 2006), yaş (Beron vd., 1988; Ritsema vd., 2003), eğitim düzeyi (Chan vd., 2000; Witte ve Woodbury, 1985), medeni durum (Alm ve Yunus, 2009; Feinstein, 1991), meslek veya faaliyet kolu (Andreoni vd., 1998; Blumenthal ve Slemrod, 1992), gelir düzeyi ve gelirin kaynağı (Clotfelter, 1983; Slemrod, 2007; Witte ve Woodbury, 1985) ve bölgesel ve etnik farklılıklar (Alm vd., 2005; Alm ve Torgler, 2006; Kasipillai ve Abdul Jabbar, 2006) gibi demografik parametrelerin vergi davranışları üzerindeki etkisi ülkeden ülkeye, dönemden döneme değişebilmektedir.

Bazı çalışmalarda ise mükellefin vergi karşısındaki tutum ve davranışları, mükellefe bağlı olmayan dışsal faktörlerle açıklanmaya çalışılmıştır. Vergi uyumu modellerinin atası olarak kabul edilen Allingham-Sandmo (AS) modeli ile (Allingham ve Sandmo, 1972) başlayan bu yaklaşımın ilk uygulamalarında mükellefin vergiler karşısındaki tutumunun, vergi kaçırma fırsatları ile vergi denetim ve cezalarının olası maliyetleri arasındaki ilişki (fırsat-maliyet karşılaştırması) tarafından şekillendiği ileri sürülmüş ve takip eden çeşitli çalışmalarda da (Beron vd., 1988; Klepper ve Nagin, 1989; Slemrod vd., 2001) bu bakış açısı sürdürülmüştür. 1980’li yıllardan itibaren ise dışsal faktörlerle ilgili

analizlerde vergi oranı parametresi popülerlik kazanmaya başlamıştır. Arz Yanlı İktisat ekolünün (Laffer, 1981; Laffer, 2004) hakim iktisadi görüş olmasıyla da ilişkilendirilebilecek bu analizlerde vergi oranları ve tarife yapısının mükelleflerin tutumları üzerindeki etkisi araştırılmıştır (Clotfelter, 1983; Roberts vd., 1994). Bugün ise vergi sisteminin karmaşıklığı ve vergiye uyum maliyetleri (Arena vd., 2002; Erard, 1997), vergi adaleti (Khasawneh vd., 2008; Moser vd., 1995), gelir idaresinin tutumu (Silvani ve Baer, 1997; Tanzi ve Shome, 1993), kamu hizmetlerinin miktar ve kalitesi (Alm vd., 1992; La Porta vd., 1999), yolsuzluklar (Friedman vd., 2000; Uslaner, 2003) ve makroekonomik göstergeler (Bloomquist, 2003; Crane ve Nourzad, 1986) gibi diğer dışsal faktörlerin de mükellefin vergi algısı üzerinde belirleyici olduğu bilinmektedir.

1990'lı yıllardan itibaren ise mükellef davranışlarının açıklanmasında yalnızca demografik özelliklerin ya da dışsal faktörlerin yeterli olamayacağı ve içsel bir motivasyon unsuru olarak kabul edilen (Torgler, 2007: 4) *vergi ahlakı* kavramının da en az bu faktörler kadar önem taşıdığı görüşü ağırlık kazanmaya başlamıştır (Torgler, 2008: 1250). Aslında ilk olarak 1960'lı yıllarda Köln Vergi Okulu içerisinde ortaya atılan bu görüş, 1990'lı yıllarda adeta yeniden keşfedilmiş ve mükellef davranışlarının açıklanmasında yaygın bir şekilde kullanılmaya başlanmıştır (Torgler, 2003a: 5-6). Köln Vergi Okulu'nun önemli isimlerinden Schmolders (2006: 171), mükelleflerin vergi ahlakı düzeyinin meslek grupları itibari ile değişebildiğini belirterek, vergi ahlakının özünde bir grup ahlakı olduğunu iddia etmiştir. Günümüzde ise vergi ahlakı artık bireysel bir motivasyon unsuru olarak görülmekte ve mükellefin vergiye gönüllü uyumunu güçlendiren bir araç olarak kabul edilmektedir (Torgler, 2005a: 525-526). Buna paralel olarak vergi ahlakı çalışmaları içsel motivasyonun belirleyicisi olarak görülen dört alanda yoğunlaşmakta ve kamuya güven (Schnellenbach, 2005; Torgler, 2003b; Torgler, 2007), milli gurur (Torgler, 2004; Torgler, 2005b), dindarlık (Alm ve Torgler, 2006; Torgler, 2006) ve demokrasi algısı (Torgler, 2005a; Torgler, 2003c) değişkenleri üzerinden mükellefin vergi ahlakı düzeyinin belirlenmesi amaçlanmaktadır.

Bu çalışmada ise yukarıda yer alan literatür ışığında Giresun, Gümüşhane ve Trabzon illerindeki vergi mükelleflerinin vergi ahlakı düzeyi araştırılmıştır. Bu bakımdan çalışmanın amacı bölgedeki mükelleflerin vergi uygulamalarına yönelik algılarını tespit ederek hem literatüre katkı sağlamak, hem de politika yapıcılara uygulamaya koyacakları vergi politikalarında politika önerileri sunmaktır. Çalışma başlıca üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde analize konu olan veri seti ve kullanılan yöntem yer verildikten sonra, ikinci bölümde araştırmadan elde edilen bulgular ve son bölümde ise elde edilen bulgular ışığında geliştirilen çeşitli politika önerileri yer almaktadır.

I. VERİ VE YÖNTEM

Giresun, Gümüşhane ve Trabzon'daki ticari kazanç ve serbest meslek kazancı elde eden mükelleflerin, vergi ahlakı düzeyini etkileyen faktörleri inceleyen bu çalışmanın yatay kesit verileri, bu illerin merkez ilçelerinde sürdürülen anket çalışmaları sonucunda elde edilmiştir. Çalışmada 400

adet anket yapılmış olup, anket çalışması 2010 yılı Temmuz ayında gerçekleştirilmiştir. Örneklem büyüklüğünün tespitinde basit tesadüfi örnekleme yöntemi kullanılmıştır (Şahin, 2009):

$$n = \frac{N \cdot t^2 \cdot p \cdot q}{d^2(N-1) + t^2 p \cdot q} \quad (1)$$

Denklem 1’de kullanılan sembollerin anlamları şu şekildedir;

n= Örneklem Büyüklüğü

d= Tolerans Düzeyi

t= Tolerans Düzeyinin t tablosundaki karşılığı

p= İncelenen Olayın Görülme Sıklığı

q= İncelenen Olayın Görülmeme Sıklığı (1-p)

N= Gözlem Büyüklüğü

Formülde yer alan değerler ise şöyledir;

d= 0,05

t= 1,96($\alpha=0.05$ için)

p= 0,5 (Mükellefin vergi ahlakı değerinin, ortalama değer üzerinde olması).

q= 0,5= 1-p (Mükellefin vergi ahlakı değerinin, ortalama değer altında olması).

N= 22873 (Üç ildeki toplam faal gelir vergisi mükellefi sayısı)

Buradan örneklem büyüklüğü 378 olarak bulunmuş ve bazı anketlerin eksik ve (ya) tutarsız olabileceği düşüncesiyle 400 mükellefle anket yapılmıştır. Ancak, anketlerin değerlendirilmesi aşamasında ise 386 anketin analize uygun olduğu görülmüştür.

Gözlem büyüklüğünün belirlenmesinde Gelir İdaresi Başkanlığı (2010) verileri kullanılmıştır. Bu verilere göre; 2009 yılı Aralık ayı itibariyle Giresun’da 6771, Gümüşhane’de 1828 ve Trabzon’da da 14274 olmak üzere üç ildeki toplam faal gelir vergisi mükellefi sayısı 22873’tür. Bu gözlem büyüklüğü doğrultusunda toplam örnek hacminin (386) illere dağıtımını ise her ildeki mükellef sayısının toplam içindeki oranları dikkate alınarak gerçekleştirilmiştir.

Tablo 1: Uygulanan Anketlerin İllere Göre Dağılımı

İl	Mükellef Sayısı	Uygulanan Anket Sayısı	Analize Uygun Anket Sayısı	Analize Uygun Anketlerin İllere Göre Oranı (%)
Trabzon	14274	240	231	59,85
Giresun	6771	110	106	27,46
Gümüşhane	1828	50	49	12,69
TOPLAM	22873	400	386	100,00

Çalışmada, katılımcı mükelleflerin vergi ahlakı düzeyini etkileyen faktörler, Logit Modeli yöntemiyle analiz edilmiştir. Logit modelde bağımlı değişken (bu çalışma için “vergi ahlakı”) kesikli olup, 0 ile 1 arasında değerler alır (Tari, 2010). Bu tür çalışmalar için kullanılacak diğer bir

yöntem de Probit modelidir. İki model arasındaki fark ise modellerin olasılık dağılımları varsayımının farklı olmasıdır. Logit Modelin formüle edilişi aşağıdaki gibidir (Gujarati, 1995).

$$P_i = F(Z_i) = F(\alpha + \beta X_i) = \frac{1}{(1 + \exp^{-Z_i})} = \frac{1}{(1 + \exp^{-(\alpha + \beta X_i)})} \quad (2)$$

Yukarıdaki eşitlikte;

F: Kümülatif Olasılık Fonksiyonunu,

Z_i: $\alpha + \beta X_i$

α : Sabit Katsayısı,

β : Her Bir Açıklayıcı Değişken için Tahmin Edilecek Parametreleri,

X_i: i'ninci bağımsız değişkeni ifade etmektedir.

Denklemden eşitliğin her iki tarafına doğal logaritma uygulanarak aşağıdaki denklem elde edilir:

$$L_i = L_n \left[\frac{P_i}{(1 - P_i)} \right] = Z_i = \alpha + \beta_1 X_1 + \alpha + \beta_2 X_2 + \dots + \beta_n X_n \quad (3)$$

Denklemin 3'de gösterilen regresyon modelindeki (Z_i) bağımlı değişkeni, bir seçeneği tercih etmenin, etmemeye olan oranının doğal logaritmik değeridir. Ancak bu değer, değişkenlerin marjinal etkilerini doğrudan ifade etmez. Modelde yer alan değişkenlerin marjinal etkilerinin hesaplanarak, sonuçlarının yorumlanması ise Logit Modeli analizleri için önemlidir. Aşağıda yer alan denklem 4 ve 5'de, sırasıyla "sürekli" ve "kesikli" değişkenler için marjinal etkinin hesaplanması gösterilmektedir.

$$\left(\frac{\partial P_i}{\partial X_{ij}} \right) = [B_j \exp(-\beta X_{ij})] / [1 + \exp(-\beta X_{ij})]^2 \quad (4)$$

$$\left(\frac{\partial P_i}{\partial X_{ij}} \right) = P_i(Y_i : X_{ij} = 1) - P_i(Y_i : X_{ij} = 0) \quad (5)$$

Bu çalışmanın bağımlı değişkeni olan vergi ahlakının (VA) değeri, mükellefin vergi ahlakı skorunun diğer mükelleflerle karşılaştırılmasıyla elde edilmiştir. Katılımcı mükellefin vergi ahlakı değeri, tüm katılımcıların ortalamasından yüksek ise 1, düşük ise 0 olarak alınmıştır. Modeldeki açıklayıcı (bağımsız) değişkenler ise konu ile ilgili daha önce yapılmış olan çalışmalardan elde edilmiştir.

Buna göre modelin açıklayıcı değişkenleri; "a) gelir idaresinin mükellefe yönelik olarak uyguladığı vergi denetimleri (DNTM), b) gelir idaresince mükellefe uygulanan vergi cezaları (CEZA), c) mükellefin kamu otoritesine olan güven düzeyi (GUV), d) mükellefin bağlı olduğu vergi dairesi (VD1 ve VD2), e) mükellefin halen uygulanmakta olan vergi oranıyla ilgili algısı (ORAN), f) mükellefin ülkedeki vergi adaletiyle ilgili algısı (ADLT), g) mükellefin demokratik ile vergi ahlakı arasında kurduğu ilişki (DEM), h) mükellefin vergi mevzuatının karmaşıklığı ile ilgili algısı (MVZU), i) mükellefin vergilerin israf edilip edilmediğine ilişkin algısı (ISRF), j) işletmenin yıllık net gelir

düzeyi (*GEL1* ve *GEL2*), *k*) işletmenin personel sayısı (*PERS*), *l*) işletmenin şahıs işletmesi olup olmadığı (*ISLT*) ve *m*) mükellefin almış olduğu eğitimin süresi (*EGIT*) olarak belirlenmiştir. Buna göre çalışmada kullanılan Logit modeli aşağıdaki eşitlikle ifade edilmiştir:

$$VA_i = \alpha + \beta_1 DNTM_i + \beta_2 CEZA_i + \beta_3 GUV_i + \beta_4 VD1_i + \beta_5 VD2_i + \beta_6 ORAN_i + \beta_7 ADLT_i + \beta_8 DEM_i + \beta_9 MVZU_i + \beta_{10} ISRF_i + \beta_{11} GEL1_i + \beta_{12} GEL2_i + \beta_{13} PERS_i + \beta_{14} ISLT_i + \beta_{15} EGIT_i + e_i \quad (6)$$

Denklem 6’da gösterilen Logit Modeli, “En Yüksek Olabilirlik Metodu” kullanılarak tahmin edilmiştir. Modelin tahmininde EViews paket programı kullanılmıştır. Modelde kullanılan bağımlı ve bağımsız değişkenlerin kodlama ve tanımlamaları aşağıda yer alan Tablo 2’de belirtilmiştir. Bu çizelgede yer alan (VA) değişkeni, daha önce de belirtildiği gibi çalışmanın bağımlı değişkeni olan vergi ahlakını temsil etmekte olup, 0 veya 1 şeklinde değerler almaktadır. Aynı şekilde katılımcının almış olduğu eğitimin süresini gösteren (EGIT) değişkeni modele sürekli değişken olarak diğer tüm açıklayıcı değişkenler ise modele kukla değişkenler olarak (0 veya 1) dahil edilmişlerdir.

Tablo 2: Modelde Kullanılan Değişkenler ve Tanımlamaları

Bağımlı Değişken		
VA: Katılımcının vergi ahlakı değeri, tüm katılımcıların ortalamasından yüksek ise	=1	Diğer=0
Açıklayıcı Değişkenler		
DNTM: Katılımcı, son 5 yıl içerisinde en az 1 kez vergi denetimine uğramışsa	=1	Diğer=0
CEZA: Katılımcı, son 5 yıl içerisinde en az 1 kez vergi cezası almışsa	=1	Diğer=0
GUV: Katılımcının, kamu otoritesine duyduğu güven düzeyi ortalamaдан yüksek ise	=1	Diğer=0
VD1: Katılımcının bağlı olduğu vergi dairesi Giresun ise	=1	Diğer=0
VD2: Katılımcının bağlı olduğu vergi dairesi Gümüşhane ise	=1	Diğer=0
ORAN: Katılımcı, vergi oranının yüksek olduğunu düşünüyorsa	=1	Diğer=0
ADLT: Katılımcı, vergi sisteminin adil olduğunu düşünüyorsa	=1	Diğer=0
DEM: Katılımcı, demokratinin vergi ahlakını olumlu yönde etkilediğini düşünüyorsa	=1	Diğer=0
MVZU: Katılımcı, vergi mevzuatının karmaşık olduğunu düşünüyorsa	=1	Diğer=0
ISRF: Katılımcı, toplanan vergilerin israf edildiğini düşünüyorsa	=1	Diğer=0
GEL1: Katılımcının, yıllık net geliri 10000 TL’den düşük ise	=1	Diğer=0
GEL2: Katılımcının, yıllık net geliri 10000-99999 TL arasında ise	=1	Diğer=0
PERS: İşletmede çalıştırılan personel sayısı, ortalama değer olan 6,18’den fazla ise	=1	Diğer=0
ISLT: İşletme şahıs işletmesi ise	=1	Diğer=0
EGIT: Katılımcının görmüş olduğu eğitim süresi (Yıl)		

II. ARAŞTIRMA BULGULARI

Araştırmanın anketine konu olan işletmelerin faaliyet alanları Tablo 3’de gösterilmiştir. Bu işletmelerin %87,31’i ticari alanda faaliyet gösterirken, %12,69’u da serbest meslek faaliyeti yürütmektedirler. Ticari alanda faaliyet gösteren işletmeler arasında %16,84 ile giyim ve ayakkabı, %10,62 ile de lokanta ve kafe işletmeleri ilk iki sırada yer almaktadırlar. Serbest meslek faaliyeti

gösteren işletmeler içerisinde ise avukatlık hizmetleri %4,40 ve doktor-diş hekimisi hizmetleri de %3,89 ile ilk sıralarda yer almaktadır.

Tablo 3: İşletmelerin Faaliyet Alanları

Faaliyet Alanı	Giresun	Gümüşhane	Trabzon	Toplam	Oran (%)
1-) TİCARİ FAALİYET					
Giyim-Ayakkabı	14	7	44	65	16,84
Lokanta-Cafe	7	4	30	41	10,62
Kuyumcu-Döviz Bürosu	14	3	13	30	7,77
Beyaz Eşya	4	2	15	21	5,44
Mobilya	5	3	7	15	3,89
Bakkal-Market-Manav-Kasap	4	3	8	15	3,89
Özel Okul-Hastane-Kreş	4	2	9	15	3,89
Otomotiv	2	1	8	11	2,85
Diğer (Çeşitli)	36	21	67	124	32,12
TİCARİ FAALİYET TOPLAMI	90	46	201	337	87,31
2-) SERBEST MESLEK FAALİYETİ					
Avukat	6	1	10	17	4,40
Doktor-Diş Hekimi	3	2	10	15	3,89
Mimar-Mühendis	3	0	8	11	2,85
Serbest Muhasebeci-Mali Müşavir	4	0	2	6	1,55
SERBEST MESLEK FAALİYETİ TOPLAMI	16	3	30	49	12,69
GENEL TOPLAM	106	49	231	386	100,00

İşletmelerin beyan ettikleri yıllık net gelir aralıkları incelendiğinde işletmelerin %59,59'unun yıllık net gelirinin 10000-99999 TL arasında olduğu, %21,24'ünün 1-9999 TL aralığında ve %19,17'sinin de 100000 TL ve üzerinde olduğu belirlenmiştir (Tablo 4).

Tablo 4: İşletmelerin Yıllık Net Gelirleri

Gelir (TL)	Giresun	Gümüşhane	Trabzon	Toplam	Oran (%)
1-9999	19	15	48	82	21,24
10000-99999	70	30	130	230	59,59
100000+	17	4	53	74	19,17
TOPLAM	106	49	231	386	100,00

Ankete konu olan illerin vergi ahlakı değerlerinin belirlenmesinde Tablo 5'de belirtilen yedi sorunun ortalaması baz alınarak hesaplanmış ve hem üç ilin ayrı ayrı, hem de tüm illerin ortalama vergi ahlakı puanları belirlenmiştir. Soruların oluşturulmasında, McGee ve Cohn (2008) tarafından geliştirilen ve vergi ahlakını ölçen ölçek baz alınmıştır. Vergi ahlakı değerleri hesaplanırken her bir soru beşli Likert Ölçeği kullanılarak (1: Kesinlikle Katılıyorum, 2: Katılıyorum, 3: Kararsızım, 4: Katılmıyorum ve 5: Kesinlikle Katılmıyorum) puanlandırılmış ve katılımcıların vergi ahlakı puanı, verdikleri bu cevaplar doğrultusunda belirlenmiştir.

Çizelgeden de görüldüğü gibi, üç ilin ortalama vergi ahlakı değeri 3,774 olarak hesaplanmıştır. İller bazında ise Giresun 3,828 puan ile en yüksek vergi ahlakı skoruna ulaşırken, bu ili 3,767 ile Gümüşhane ve 3,725 ile de Trabzon illeri takip etmiştir. Bu değerler, beşli Likert Ölçeği baz alındığında ortalama puanın (3,000) üzerindedir. Böylece her üç ilin vergi ahlakı değeri de ortalama düzeyindedir.

Yine çizelgede, her bir sorunun vergi ahlakı üzerindeki etkisi ayrı ayrı da görülebilmektedir. Buna göre; vergi ahlakını en olumsuz etkileyen değerler 3,428 puanla “vergilerin israfı” ve 3,523 puanla da “vergi sisteminin adaletsizliği” olurken, “yakalanma riskinin düşük oluşu” 4,183 puanla ve “diğer tüm mükelleflerin vergi kaçırmaması” da 4,145 puanla en yüksek değerleri almıştır. Böylece katılımcılar; “yakalanma riski düşük olsa” ve “diğer tüm mükellefler vergi kaçırmasa” bile, vergi kaçırma fiiline karşı olduklarını ifade ederken, “toplanan vergilerin israf edilmesi” ve “vergi sisteminin adaletsiz olması” durumlarında ise vergi kaçırma fiilinin görece daha az reddedilebilir bir durum olduğunu belirtmişlerdir.

Tablo 5: İllerin Vergi Ahlakı Değerleri

Yargı	Giresun	Gümüşhane	Trabzon	Ortalama
Eğer vergi oranları çok yüksekse, vergi kaçırmak doğru bir davranıştır.	3,642	3,735	3,585	3,654
Eğer vergi sistemi adaletsizse, vergi kaçırmak doğru bir davranıştır.	3,519	3,613	3,438	3,523
Eğer toplanan vergilerin önemli bir kısmı israf ediliyorsa, vergi kaçırmak doğru bir davranıştır.	3,500	3,429	3,355	3,428
Eğer herkes vergi kaçırıyorsa, vergi kaçırmak doğru bir davranıştır.	4,246	4,062	4,126	4,145
Eğer ülkede yolsuzluklar yaygınrsa, vergi kaçırmak doğru bir davranıştır.	3,850	3,613	3,620	3,694
Eğer yakalanma riski düşükse, vergi kaçırmak doğru bir davranıştır.	4,151	4,184	4,213	4,183
Eğer vergi ödeme gücümü zorlayan bir durum söz konusu ise, vergi kaçırmak doğru bir davranıştır.	3,887	3,735	3,741	3,788
ORTALAMA	3,828	3,767	3,725	3,774

İşsel faktörlerin vergi ahlakına olan etkisi Tablo 6’da gösterilmiştir. Burada yer alan kamuya güven, dindarlık, milliyetçilik ve demokrasi algısı parametrelerinden yalnızca milliyetçiliğin etkisi, ortalamanın üzerinde (3,067) çıkarken, dindarlığın etkisi ise 2,475 puanla en düşük düzeyde kalmıştır. Tüm illerin ortalaması da 2,848 puanlık değerle Likert Ölçeğindeki ortalama değer (3,000) altında gerçekleşmiştir.

Tablo 6: İşsel Motivasyon Göstergeleri

Algı	Giresun	Gümüşhane	Trabzon	Ortalama
Kamu Kurumlarına Duyulan Güven	2,849	3,081	2,744	2,891
Dindarlığın Vergi Ahlakına Etkisi	2,349	2,857	2,220	2,475
Milliyetçiliğin Vergi Ahlakına Etkisi	2,943	3,346	2,913	3,067
Demokratlığın Vergi Ahlakına Etkisi	2,933	3,204	2,748	2,961
ORTALAMA	2,768	3,122	2,656	2,848

Katılımcıların Türkiye’deki kamu uygulamalarına yönelik algıları Tablo 7’de yer almaktadır. Çizelgeden de görüleceği gibi bu alana yönelik tüm değerler ortalama Likert değerinin (3,000) altında gerçekleşirken, ortalama en olumsuz yönde etkileyen değişken 1,931 puanla “yolsuzluk” algısı olmuştur. Buna karşın yine ortalama değer altında olmakla birlikte “kamu hizmetlerinin yeterliliği” algısı ise 2,784 puanla görece daha yüksek bir değer almıştır.

Tablo 7: Katılımcıların Kamu Yönetimine Yönelik Algı Düzeyleri

Algı	Giresun	Gümüşhane	Trabzon	Ortalama
Vergilerin Gerekli Yerlere Harcanıp Harcanmaması	2,217	2,613	2,291	2,373
Yolsuzluk Algısının Vergi Ahlakına Etkisi	1,916	1,980	1,897	1,931
Gelir İdaresi'nin Hizmetleri	2,293	2,368	2,308	2,323
Gelir İdaresi'nin Altyapısı	2,406	2,449	2,620	2,491
Kamu Hizmetlerinin Yeterliliği	2,735	2,938	2,679	2,784
ORTALAMA	2,313	2,469	2,359	2,380

Ankete katılanların Türkiye'deki vergi uygulamalarına ilişkin algısı ise “vergi prosedürlerinin azlığı” parametresi 3,210 puan olarak Likert Ölçeği ortalamasının (3,000) üzerinde bir değere ulaşırken, diğer tüm değişkenler ortalamasının altında kalmıştır. Ankete katılanların bu alana yönelik en olumsuz düşüncesi ise 2,096 puanla “vergi oranları” ve 2,117 puanla da “vergi adaleti” konularında olmuştur (Tablo 8).

Tablo 8: Görüşülen İşletmelerin Türkiye'deki Vergi Yapısıyla İlgili Algıları

Algı	Giresun	Gümüşhane	Trabzon	Ortalama
Vergi Mevzuatının Basitliği	2,312	2,490	2,265	2,355
Vergi Beyannamelerinin Anlaşılabilirliği	2,878	2,776	2,810	2,821
Vergi Prosedürlerinin Azlığı	3,274	3,409	2,949	3,210
Vergiye Uyum Maliyetlerinin Düşüklüğü	2,387	2,878	2,477	2,580
Diğer Mükelleflerin Yükümlülüklerini Yerine Getirmeleri	2,132	2,795	2,402	2,443
Vergi Sisteminin Adil Oluşu	1,952	2,326	2,073	2,117
Vergi Oranlarının Uygunluğu	1,972	2,225	2,091	2,096
Vergi Denetimlerinin Caydırıcılığı	2,556	2,775	2,623	2,651
Vergi Cezalarının Caydırıcılığı	2,584	2,877	2,792	2,751
Vergi Yardımcılarının Mükellefe Destek Oluşu	3,047	2,877	2,870	2,931
ORTALAMA	2,509	2,742	2,535	2,595

Görüşülen işletmelerin vergi ahlakı ve bunu etkileyen faktörleri ortaya koyan Logit Modeli tahmin sonuçları ise Tablo 9'da gösterilmiştir. Logit modelin başarı kriterleri olarak modelin doğru tahmin oranı, Mc Fadden R² belirlilik katsayısı ile muhtemel olabilirlik test istatistiği (LR) kullanılmaktadır (Greene, 2000; Kennedy, 1996). Analiz sonuçlarına göre modelin doğru tahmin oranı %70,5, Mc Fadden katsayısı 0,07 ve muhtemel olabilirlik indeks değeri de yaklaşık olarak 32,879 bulunmuştur. LR test istatistiğine göre hesaplanan değer tablo kritik değerinden büyük çıktığından, tahmin edilen regresyon denklemi %5 önem düzeyinde bir bütün olarak anlamlıdır. Böylece çalışmanın modeli istatistiksel olarak güvenilir ve yorumlanabilir.

Tablo 9: Ekonometrik Analiz Sonuçları

Değişkenler	Katsayılar	t-Değeri	P-Değeri	Marjinal Etki (%)
Sabit (C)	1.6130	1.9787	0.0478*	-----
Vergi Adaleti Algısı (ADLT)	0.3850	1.5038	0.1326	7,56
Ceza Alma (CEZA)	-0.4367	-1.6427	0.1004	-9,22
Denetim Görme (DNTM)	0.4718	1.7408	0.0817**	9,63
Demokratik Algısı (DEM)	0.4348	1.8459	0.0649**	7,69
Eğitim Düzeyi (EGIT)	-0.1033	-2.2012	0.0277*	-1,82
1-10000 TL Yıllık Net Gelir (GEL1)	-0.9559	-2.3032	0.0213*	-20,12
10000-99999 TL Yıllık Net Gelir (GEL2)	-0.5310	-1.5235	0.1276	-9,74

Kamuya Duyulan Güven Algısı (GUV)	0.4311	1.7456	0.0809**	9,64
Vergilerin İsrافی Algısı (ISRF)	-0.0636	-0.2325	0.8161	-1,54
Vergi Mevzuatı Algısı (MVZU)	-0.1754	-0.7067	0.4797	-3,41
Vergi Oranı Algısı (ORAN)	-0.2733	-0.8687	0.3850	-5,37
Çalıştırılan Personel Sayısı (PERS)	0.5444	1.6894	0.0911**	10,09
İşletme Statüsü (ISLT)	0.6029	2.3533	0.0186*	12,02
Giresun Vergi Dairesi (VD1)	0.5796	1.9610	0.0499*	10,97
Gümüşhane Vergi Dairesi (VD2)	0.0654	0.1788	0.8581	1,52
Mc Fadden R ²	0,07			
LR	32,879			
Doğru Tahmin Oranı	70,5			

* %5 önem seviyesinde istatistiki olarak anlamlıdır.

** %10 önem seviyesinde istatistiki olarak anlamlıdır.

Model tahmin sonuçlarına göre eğitim düzeyi (EGIT), 1. gelir grubu (GEL1), işletmenin ortaklık yapısı (ISLT) ve 1. vergi dairesi (VD1) değişkenleri %5, son beş yıl içerisinde denetime uğrama (DNTM), kamuya duyulan güven algısı (GUV), demokratlık algısı (DEM) ve çalıştırılan personel sayısı (PERS) değişkenleri ise %10 önem düzeyinde istatistiki olarak anlamlıdır. Burada denetim görme, kamuya duyulan güven algısı, Gümüşhane veya Giresun vergi dairesine bağlı olma, vergi adaleti algısı, çalıştırılan işçi sayısı, işletmenin şahsi işletme olma durumu ve demokratlık algısı değişkenlerinin işareti pozitiftir. Buna karşın ceza alma, vergi oranı algısı, vergi mevzuatı karmaşıklığına ilişkin algı, vergilerin israf edildiğine yönelik algı, eğitim düzeyi ile 1. ve 2. gelir gruplarının işaretleri ise negatiftir. Buradan hareketle değişkenlerin işaret ve değerlerinin ne ifade ettiğini göstermek mümkündür.

Mükelleflerin vergi sisteminin adil olup olmadığına yönelik alguları vergi ahlakı bakımından önemlidir. Zira adil bir vergi sisteminde, mükelleflerin vergi uygulamalarına olumlu tepki göstermesi beklenir (Khasawneh vd., 2008; Moser vd., 1995). Bu çalışmada da vergi adaleti algısıyla (ADLT), vergi ahlakı (VA) arasında pozitif yönlü bir ilişki bulunmuştur. Araştırma sonuçlarına göre vergi sisteminin adil olduğuna dair algıdaki 1 birimlik yükselişin, vergi ahlakı düzeyini artırma olasılığı yaklaşık olarak %7,56'dır.

(CEZA) değişkeninin işaretinin negatif olması ise Türkiye'de uygulanan vergi cezalarının, vergi ahlakı üzerinde bir tür dışlama (crowd-out) etkisi yaratması şeklinde yorumlanabilir. Çünkü Gelir İdaresi'nin caydırıcı faaliyetlere aşırı veya yersiz bir şekilde başvurması, mükellefin vergi ahlakını olumsuz yönde etkiler (Torgler, 2003a; Verboon ve Van Dijke, 2007). Buradan hareketle araştırmanın yapıldığı illerdeki vergi cezası uygulamalarının, vergi ahlakını olumsuz etkilediğini söylemek mümkündür. Öyle ki son 5 yıl içerisinde en az bir kez vergi cezası almış mükelleflerin vergi ahlakı düzeyinin, almayanlara göre düşük olma olasılığı %9,22 daha fazladır.

Buna karşın, gelir idaresinin bir diğer caydırıcılık aracını ifade eden denetime uğrama (DNTM) değişkeninin, pozitif işaretli çıkması ise ilgili illerdeki vergi denetimlerinin, vergi uyumunu olumlu yönde etkilediğinin bir göstergesi olarak kabul edilebilir. Çünkü son 5 yıl içerisinde en az bir kez vergi denetimine uğramış vergi mükelleflerinin vergi ahlakı düzeyinin, bu sürede denetimlere uğramayanlara göre yüksek olma olasılığı %9,63 oranında daha fazladır.

İçsel motivasyonun bir unsuru olan demokrasi algısındaki artışın vergi ahlakını olumlu yönde etkilemesi beklenir (Torgler, 2003c; Torgler, 2005a). Böylece bu çalışmadaki demokratlık algısı (DEM) değişkeninin işareti de yine literatürle uyumludur. Çünkü model tahmininden elde edilen bulgulara göre; “demokrasi anlayışı yüksek olan mükelleflerin, vergisini tam ödediğine” dair bir kanaat ile vergi ahlakı arasında pozitif yönlü bir ilişki olup, bu algıdaki 1 birimlik artışın, vergi ahlakı düzeyini artırma olasılığı %7,69 düzeyindedir.

Kişinin eğitim düzeyi ile vergi ahlakı arasındaki ilişki ise alınan eğitimin, kişiye toplumsal değerleri kazandırıp kazandıramaması ile ilgilidir. Eğitimin, vergi ahlakı üzerindeki doğrudan etkisi olumsuzdur. Çünkü eğitim düzeyi artan mükellef, vergi kaçırma fırsatlarının da farkına varacaktır. Ancak eğitim ile kişi aynı zamanda toplumsal normları da içselleştireceğinden eğitimin vergi ahlakı üzerindeki dolaylı etkisi olumludur (Chan vd., 2000). Bu çalışmada (EGIT) değişkeninin negatif işaretli çıkması ise eğitim-öğretim faaliyetlerinin, toplumsal değerleri içselleştirmedeki yetersizliği şeklinde yorumlanabilir. Böylece çalışmadan elde edilen sonuçlara göre, kişinin eğitim süresindeki 1 yıllık artışın vergi ahlakı düzeyini düşürme olasılığı %1,82 seviyesindedir.

Mükellefin gelir düzeyi ile vergi ahlakı arasındaki ilişkiyi açıklayan yaklaşımlarda, “vergi kaçırma” fiilinin düşük gelirli, “vergiden kaçınma” fiilinin ise yüksek gelirli mükelleflerde daha sık rastlanılan bir durum olabileceği iddia edilmektedir. Böylesi bir yargının ortaya atılmasında ise yüksek gelir elde eden vergi mükelleflerinin çeşitli vergi sığınaklarına sahip olma ve indirilebilecek gider uygulamasından daha sık yararlanabilmelerine karşın, düşük gelirli mükelleflerin bu tür imkanlarının daha kısıtlı olduğu yönündeki düşünce etkili olmaktadır. Böylece yüksek gelirli mükellefler vergi ödemelerini azaltmak istediğinde yasal yollara başvurabilirken, düşük gelirli mükellefler ise yasadışı yolları tercih etmek zorunda kalabilmektedirler (Slemrod, 2007). Araştırmadan elde edilen bulgulara göre yıllık net gelir bakımından birinci gelir grubundaki (1-9999 TL) mükelleflerin diğer iki gelir grubuna (sırasıyla 10000-99999 TL ve 100000 TL ve üzeri) göre vergi ahlakı değerinin daha düşük olma olasılığı %20,12 düzeyindedir. Aynı şekilde ikinci gelir grubundaki (10000-99999 TL) mükelleflerin vergi ahlakı düzeyinin, diğer gelir gruplarına göre daha düşük olma olasılığı ise %9,74 seviyesindedir.

Mükellefin içsel motivasyonunda önemli bir yer tutan kamuya güven algısı, vergi ahlakını olumlu yönde etkilemektedir (Schnellenbach, 2005; Torgler, 2003a). Böylece (GUV) değişkeninin pozitif işaretli bulunması literatürle uyumludur. Ayrıca marjinal etkinin %9,64 bulunması, mükellefin

---

kamuya yönelik güven algısındaki 1 birimlik artışın, vergi ahlakı düzeyini arttırma olasılığının %9,64 olduğunu göstermektedir.

Vergi mevzuatının karmaşıklaşması, vergisel uygulamaların anlaşılmasını güçleştirerek, vergiye uyum maliyetlerini arttırmakta ve bu da mükellefin vergiye uyum düzeyini düşürmektedir (Kaplow, 1996; Moody, 2001). Çalışmadan elde edilen bulgular da bu yöndedir. Burada, (MEVZ) değişkeni ile gösterilen vergi sisteminin karmaşık olduğuna yönelik algıdaki 1 birimlik artışın vergi ahlakını düşürme olasılığı %3,41 seviyesindedir.

Vergi oranlarının yüksek olması, mükellef üzerinde olumsuz bir etki yaratmaktadır (Clotfelter, 1983; Laffer, 1981). Araştırma bulguları da vergi oranının yüksek olması algısının, vergi ahlakını olumsuz etkilediğini göstermektedir. Buna göre vergi oranının (ORAN) yüksek olması algısıyla, vergi ahlakı arasında negatif yönlü bir etkileşim var olup, vergi oranının yüksekliği algısındaki her 1 birimlik yükselişin vergi ahlakı değerini düşürme olasılığının %5,37 düzeyinde olduğu belirlenmiştir.

İşletmede çalıştırılan personel sayısının (PERS) incelenmesi, işletme ölçeği ile vergi ahlakı arasındaki ilişkinin belirlenebilmesi bakımından önemlidir. Çalışmada görüşülen işletmelerin ortalama işçi sayısı 6,18 olarak hesaplanmış olup, model tahmin sonuçlarına göre ortalama değer üzerinde eleman çalıştıran işletmelerin, ortalamanın altındaki işletmelere göre vergi ahlakı düzeyinin yüksek olma olasılığının %10,09 daha fazla olduğu tahmin edilmiştir.

Model tahmin sonuçlarına göre ayrıca, şahıs işletmelerinin, kurumsal şirket kimliğine sahip işletmelere göre vergi ahlakı düzeyinin yüksek olma olasılığının %12,02 daha fazla olduğu belirlenmiştir.

Mükellefin kayıtlı olduğu vergi dairesini gösteren (VD1) ve (VD2) değişkenleri sırasıyla Giresun ve Gümüşhane illerini temsil etmektedir. Buna göre Giresun Vergi Dairesine (VD1) bağlı mükelleflerin vergi ahlakı düzeyinin, Gümüşhane ve Trabzon'a bağlı olan mükelleflere göre daha yüksek olma olasılığı %10,97 düzeyindedir. Benzer şekilde Gümüşhane Vergi Dairesine (VD2) bağlı mükelleflerin vergi ahlakı düzeyinin diğer iki vergi dairesine (Giresun ve Trabzon) bağlı mükelleflere göre yüksek olma olasılığı ise %1,52 olarak belirlenmiştir. Bu sonuç ise bölgesel farklılıklar ile mükellef tutumları arasında ilişki olduğu yönündeki literatürle uyumludur (Alm vd., 2005; Torgler, 2003a).

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Bu çalışmada Türkiye'deki vergi mükelleflerinin vergi uygulamaları karşısındaki tutumları Trabzon, Giresun ve Gümüşhane illeri kapsamında incelenmiştir. Çalışmada, analiz yöntemi olarak Logit Modeli kullanılmış ve ankete konu olan illerdeki ticari kazanç ve serbest meslek kazancı elde eden mükelleflerin vergi ahlakı düzeyi ve bu düzeyi etkileyen faktörleri arasındaki ilişki ekonometrik olarak ortaya konmuştur.

Araştırma sonuçlarına göre illerin vergi ahlakı değeri beşli Likert ölçeği bazında ortalamanın üzerinde (3,774) bulunurken içsel motivasyon (2,848), vergi yapısı algısı (2,595) ve kamu yönetimi algısı (2,380) değerleri ise ortalamanın altında kalmıştır. İçsel motivasyon içerisindeki en yüksek değere sahip olan “milli gurur algısı” puanı 2,976, en düşük değere sahip olan “dindarlık algısı” puanı ise 2,336 olarak gerçekleşmiştir. Dışsal faktörlerden ilki olan vergi yapısı algısı içerisinde “vergi prosedürlerinin azlığı algısı” 3,210 puanla en yüksek, “vergi oranlarının uygunluğu algısı” ise 2,096 puanla en düşük değerlere sahip olmuştur. Son olarak kamu yönetimi algısı parametresi içerisinde ise “kamu hizmetlerinin yeterliliği algısı” 2,727 puanla en yüksek ve “yolsuzluk algısı” ise 1,913 puanla en düşük değerleri almıştır.

Anket analiz sonuçları ile ekonometrik model sonuçları bir bütün olarak değerlendirildiğinde çalışmanın başlıca temel bulguları aşağıda belirtilmiştir;

- Mükellefin vergi adaletine yönelik algısı ile vergi ahlakı arasında aynı yönlü bir ilişki vardır. Mükellefin vergi adaletine yönelik algısı iyileştikçe, vergi ahlakı düzeyinin yükselmesi olasılığı da artmaktadır.

- Vergi kaçakçılığını önlemek amacıyla uygulanan vergi cezası uygulaması vergi ahlakı üzerinde olumsuz (dışlayıcı) bir etki yaratabilirken, vergi denetimleri ise vergi ahlakı düzeyini olumlu yönde etkileyebilmektedir.

- Demokratlık algısındaki iyileşme ile kamu kurumlarına yönelik güven algısındaki artış vergi ahlakını pozitif yönde etkilerken, vergi mevzuatının karmaşıklığı ve vergilerin israfı alguları ise vergi ahlakı üzerinde aksine negatif yönde bir etki yaratabilmektedir.

- Teoriyle de ilişkili olarak, vergi oranlarının yüksekliği algısıyla vergi ahlakı düzeyi arasında negatif yönlü bir ilişkinin var olduğu tespit edilmiş, mükelleflerdeki vergi oranlarının yüksekliği algısının vergi ahlakı düzeyini düşürebileceği belirlenmiştir.

- Model bulguları, işletmenin kurumsal kimliği ve işletme ölçeğinin de vergi ahlakı düzeyini etkileyebileceğini göstermiştir. Buna göre şahıs işletmelerinin vergi ahlakı düzeyi, şirketleşmiş olan işletmelere göre daha yüksek olarak bulunurken, ortalama personel sayısından (6,18 kişi) daha fazla personel çalıştıran işletmelerdeki vergi ahlakı düzeyinin, ortalamanın altındaki işletmelerden yüksek olma ihtimali olduğu da tespit edilmiştir.

Elde edilen bu bulgulardan hareketle mükellefin vergiye uyumunu teşvik edecek ve dolayısıyla da vergi gelirlerini arttıracak şu önerilerde bulunulabilir;

• Kamu otoritesine duyulan güven, mükellefin içsel motivasyonunda önemli bir yere sahiptir. Buna bağlı olarak mükellef (vatandaş) ile gelir idaresi (devlet) arasındaki entegrasyona önem verilmeli ve hayata geçirilen uygulama ve politikalarla mükellefin kamu kesimine olan güveni yükseltilmelidir.

• Mükellefler, ödedikleri vergiler karşısında kaliteli ve yeterli miktarda kamu hizmeti almak isterler. Yapılan çeşitli araştırmalara göre ise (Alkan, 2009; Çiçek, 2006; Yeniçeri, 2004) Türkiye’deki mükellefler, ödedikleri vergilerin kendilerine kamu hizmetleri olarak dönmediğine inanmaktadırlar.

Bu sebeple toplanan vergilerin israf edilmemesi, kamu hizmetlerinin yeterlilik ve kalitesinin artırılması ve toplanan gelirlerin nerelere harcandığının şeffaf bir şekilde gösterilmesi, mükellefin vergi uygulamalarına yönelik algısını olumlu yönde etkileyecektir.

• Güven parametresi ile de ilişki olarak yolsuzluklarla etkin bir şekilde mücadele edilmesi de, mükelleflerin vergiye uyumunda önemlidir. Eğer mükellefte, toplanan vergilerin yolsuzluklarla israf edildiğine dair bir kanaat oluşursa kamu kesimine olan güveni azalabilir. Bunun sonucunda da vergiye uyum düzeyi düşebilir ve böylece devletin vergi gelirlerinde de bir azalma meydana gelebilir.

• Vergisel işlemlerin yürütüldüğü gelir idaresinin hizmetleri ve altyapı yeterliliği, vergi uyumu bakımından önemlidir. Bundan dolayı da mükellefe vergisel sorunlarında yardımcı olunmalı, mükellefin eğitimi ve bilgilendirilmesine daha fazla önem verilmeli, gelir idaresi personelinin mesleki donanımları artırılmalı ve gelir idaresindeki fiziki koşullar iyileştirilmelidir. Günümüzün modern vergi sistemi beyan esasına dayanmakta ve vergi gelirlerinin tespitinde mükelleflerin devlete verdikleri beyanları temel alınmaktadır. Ancak mükelleflerin vergi beyanlarını sağlıklı bir şekilde yerine getirebilmesi gelir idaresinin mükellefe sağladığı bilgi nispetinde mümkün olabilecektir. Bundan dolayı da gelir idaresinin hizmet kalitesi ve altyapısı vergi gelirlerindeki erozyonun önlenmesi açısından önemli görünmektedir.

• Vergi mevzuatının karmaşık ve anlaşılması güç olması, ki Türkiye'deki mükelleflerin algısının genellikle bu yönde olduğu söylenebilir (Alkan 2009; Yeniçeri, 2004), vergi uyumunu olumsuz yönde etkilediğinden, vergi kanunları basit ve anlaşılır bir hale getirilmeli ve kanunlarda çok sık değişikliklere başvurulmamalıdır. Bu noktada e-beyanname uygulamasına geçilmesi ve vergi ödemelerinin vergi dairesinin veznelerinin yanı sıra çeşitli ticari bankalara da yatırılabilmesi vergi prosedür ve işlemlerinin azaltılması, maliyet ve zaman kayıplarının önlenmesi adına olumlu bir gelişme olup, bu tür çalışmalara ağırlık verilmesi faydalı görülmektedir.

• Mükellefin asıl vergi borcu kadar, vergiye uyum maliyetleri de vergi uyumu düzeyini etkiler. Vergi kanunlarının karmaşık oluşu, mükelleflerin daha fazla uzmana başvurmasına yol açmakta ve bu da vergiye uyum maliyetlerini yükseltmektedir. Vergiye uyum maliyetleri artan bir mükellefin ise vergi ödeme sırasında katlanılan maliyetlerden dolayı, vergi uyumsuzluğu davranışı sergilemesi muhtemeldir. Bu sebeple hayata geçirilen vergi uygulama ve politikalarının, vergiye uyum maliyetlerini asgari bir düzeyde tutacak şekilde tasarlanması gerekmektedir.

• Vergi adaleti, vergi uyumunun olmazsa olmazlarından. Adil olmayan bir vergi sisteminde mükelleflerin vergi ödeme arzusu minimum düzeye inecektir. Türkiye'deki vergi sistemi ise mükellefler tarafından genellikle adaletsiz olarak algılanmaktadır (Bayraklı vd., 2004; Zenginobuz vd., 2010). Ülkemizde vergi adaletinin tesis edilebilmesi için ise muafiyet ve istisnaların kapsamı daraltılarak mümkün olduğunca daha fazla mükellef vergi çatısı altına alınmalı, herkesten ekonomik gücü oranında vergi toplanmalı, vergi ceza ve denetimleri hiçbir mükellefi diğerinden ayırmadan

---

herkese gerektiği kadar uygulanmalı ve böylece mükellefe, vergi uygulamalarının adil olduğu noktasında güven verilmelidir.

• Vergi oranları algısı da, vergi ahlaki düzeyinin önemli bir belirleyicisi durumundadır. Vergi oranları ile vergi uyumu arasında ters yönlü bir ilişkinin olduğu ve vergi oranları arttıkça, vergi uyumunun azaldığı ifade edilmektedir. Türkiye'deki mükelleflerin vergi oranı algısı ise olumsuzdur (Bayraklı vd., 2004; Çiçek, 2006; Yeniçeri, 2004). Ancak birçok mükellefin doğrudan vergilerin oranı hakkında bir bilgiye sahip olmaması (Çoban, 2004), dolaylı vergilerin de doğrudan vergiler gibi algılanması sonucunu doğurmaktadır. Türkiye'de kayıt dışı ekonominin yüksek oluşu, kamu finansmanında dolaylı vergilere ağırlık verilmesi sonucunu doğurmaktadır (Perçin, 2005: 45; Yaraşlı, 2005: 79-80). Bu durum ise vergi adaletini ve vergi oranı algısını olumsuz yönde etkilemektedir. Bundan dolayı da vergi yapısı içerisinde doğrudan vergilere ağırlık verilmesi ve vergi tabanının genişletilerek, vergi yükünün mükelleflerin ekonomik güçleriyle paralel bir şekilde tüm toplum kesimlerine yayılması gerekmektedir.

• Aşırı ve(ya) yersiz bir şekilde uygulanan vergi ceza ve denetimleri, mükellef üzerinde dışlayıcı bir etki yaratmakta ve bu da vergiye uyum düzeyini olumsuz yönde etkilemektedir. Türkiye'de uygulanan vergi cezası ve denetimlerinin etkinliği ise tartışmalıdır. Nitekim Türkiye'deki mükelleflerin vergi denetim ve cezalarının etkinliğine yönelik algıları da olumsuz yöndedir (Tuay ve Güvenç, 2008; Yeniçeri, 2004). En temelde vergi cezalarının yerinde olduğunu söylemek güçtür. Gelir İdaresi, etraflı bir inceleme yapmadan vergi cezası kesebilmekte ve bu kararlar çoğu zaman yargısal süreçte bozulabilmektedir (Armağan, 2009; Aslan, 2008). Ayrıca ceza ve denetimler caydırıcılık bakımından yetersiz kalmakta, uzlaşma müessesesinin varlığı, ceza ve denetimlerin önemini azaltmaktadır (Acar ve Merter, 2004: 11; Sarılı, 2002: 41). Son olarak vergi denetim kadrolarının yetersizliği de (Organ, 2008: 159), vergi denetimlerinin etkin bir şekilde uygulanmasını engellemektedir. Bundan dolayı da Türkiye'deki denetim ve ceza sisteminin reforma tabi tutularak yeniden ele alınması ve Maliye Bakanlığı'nın denetim kadrolarının güçlendirilmesi gerekmektedir.

• Eğitim, vergi uyumunu olumlu yönde, fakat dolaylı bir şekilde etkilemektedir. Yani eğitim düzeyi yükselen bir kişi ilk önce vergi kaçırma fırsatlarının farkına varmakta, ancak eğitim aynı zamanda toplumsal değerlerin içselleştirilmesini de sağladığından birey, vergi kaçırma fiilinin gayri ahlaki bir durum olduğunu kavramaktadır. Model bulgularında eğitim düzeyi yükseldikçe vergi ahlakının düşmesi sonucunun bulunması ise Türkiye'deki eğitim sisteminin toplumsal değerleri içselleştirmedeki yetersizliği olarak yorumlanabilir. Bundan dolayı da eğitim sisteminin salt bilgi odaklı olmaktan çıkartılıp, toplumsal değerleri öğretici bir zemine oturtulması vergi uyumu düzeyinin yükseltilmesine katkı sağlayabilir.

KAYNAKÇA

- Acar, İbrahim Attila - Mehmet Emin Merter (2004), “Türkiye’de 1990 Sonrası Dönemde Vergi Denetimi ve Vergi Denetiminde Etkinlik Sorunu”, *Maliye Dergisi*, 147, ss. 5-27.
- Alkan, Arzu (2009), *Vergi Bilinci ve Vergi Uygulamaları Karşısında Mükellef Davranışlarının Tespiti: Zonguldak İli Örneği*, Zonguldak Karaelmas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Zonguldak.
- Allingham, Michael G. - Agnar Sandmo (1972), “Income Tax Evasion: A Theoretical Analysis”, *Journal of Public Economics*, 1(3/4), pp. 323-338.
- Alm, James - Benno Torgler (2006), “Culture Differences and Tax Morale in the United States and in Europe”, *Journal of Economic Psychology*, 27(2), pp. 224-246.
- Alm, James - Mohammad Yunus (2009), “Spatiality and Persistence in U.S. Individual Tax Compliance”, *National Tax Journal*, 62(1), pp. 101-124.
- Alm, James - Betty R. Jackson - Michael McKee (1992), “Estimating the Determinants of Taxpayer Compliance with Experimental Data”, *National Tax Journal*, 45(1), pp. 107-114.
- Alm, James - Jorge Martinez-Vazquez - Benno Torgler (2005), *Russian Attitudes Toward Paying Taxes: Before, During and After the Transition*, CREMA Working Paper No. 2005-27.
- Andreoni, James - Brian Erard - Jonathan Feinstein (1998), “Tax Compliance”, *Journal of Economic Literature*, 36(2), pp. 818-860.
- Arena, Peter - John F. O’Hare - Michael P. Stavrianos (2002), “Measuring Taxpayer Compliance Burden: A Microsimulation Approach”, *Proceedings. Annual Conference on Taxation and Minutes of the Annual Meeting of the National Tax Association*, 95, pp. 333-341.
- Armağan, Ramazan (2009), “Vergi Uyuşmazlıklarının Yargı Sürecinde Çözümü: Isparta İli Özelinde Bir Değerlendirme”, *Maliye Dergisi*, 156, ss. 199-218.
- Aslan, Memduh (2008), *Türk Vergi Sisteminde Cezai Yaptırımların Etkinliği*, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir.
- Barbone, Luca - Arindam Das-Gupta – De Luc Wulf - Anna Hansson (1999), *Reforming Tax Systems: The World Bank Record in the 1990s*, The World Bank Poverty Reduction and Economic Management Network, Public Sector Management Division Policy Research Working Paper No: 2237.
- Bayraklı, Hasan Hüseyin - Naci Tolga Saruç – İsa Sağbaşı (2004), “Vergi Kaçırma Etkileyen Faktörlerin Belirlenmesi ve Vergi Kaçaklarının Önlenmesi: Anket Çalışmasının Bulguları”, *Türkiye 19. Maliye Sempozyumu*, 10-14 Mayıs, Antalya, ss. 204-254.
- Beron, Kurt J. - Helen V. Tauchen - Ann Dryden Witte (1988), *A Structural Equation Model for a Tax Compliance and Auditing*, NBER Working Paper No: 2556.
- Bloomquist, Kim M. (2003), *Tax Evasion, Income Inequality and Opportunity Costs of Compliance*, <http://www.irs.gov/pub/irs-soi/bloomq.pdf>, (23.10.2010).

-
- Blumenthal, Marsha - Joel Slemrod (1992), "The Compliance Cost of the U.S. Individual Income Tax System: A Second Look after Tax Reform", *National Tax Journal*, 45(2), pp. 185-202.
- Chan, Chris W. - Coleen S. Troutman - David O'Bryan (2000), "An Expanded Model of Taxpayer Compliance: Empirical Evidence from the United States and Hong Kong", *Journal of International Accounting*, 9(2), pp. 83-103.
- Clotfelter, Charles T. (1983), "Tax Evasion and Tax Rates: An Analysis of Individual Returns", *The Review of Economics and Statistics*, 65(3), pp. 363-373.
- Crane, Steven E. - Farrokh Nourzad (1986), "Inflation and Tax Evasion: An Empirical Analysis", *The Review of Economics and Statistics*, 68(2), pp. 217-223.
- Çiçek, Halit (2006), *Psikolojik ve Sosyal Yönden Yükümlülerin Vergiye Karşı Tutum ve Tepkileri (İstanbul İli Anket Çalışması)*, İstanbul: İstanbul Serbest Muhasebeciler ve Mali Müşavirler Odası.
- Çoban, Hilmi (2004), *Vergi Mükelleflerinin Vergi Karşısındaki Davranışları Üzerine Ampirik Bir İnceleme: Denizli Örneği*, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Denizli.
- Erard, Brian (1997), *The Income Tax Compliance Burden on Canadian Big Business*, Technical Committee on Business Taxation Working Paper No. 97-2.
- Feinstein, Jonathan S. (1991), "An Econometric Analysis of Inome Tax Evasion and its Detection", *RAND Journal of Economics*, 22(1), pp. 14-35.
- Friedman, Eric – Simon Johnson - Daniel Kaufmann - Pablo Zoido-Lobaton (2000), "Dodging the Grabbing Hand: The Determinants of Unofficial Activity in 69 Countries", *Journal of Public Economics*, 76, pp. 459-493.
- Gelir İdaresi Başkanlığı (2010), *Gelir Vergisi Faal Mükellef Sayılarının İllere Göre Dağılımı*, http://www.gib.gov.tr/fileadmin/user_upload/VI/AIGMS/2009/TABLO_2.xls.htm, (25.09.2010).
- Greene, William H. (2000), *Econometric Analysis*, New Jersey: Englewood Cliffs.
- Gujarati, Damodar N. (1995), *Basic Econometrics*, New York: Mc-Graw Hill Inc.
- Houston, Jodie - Alfred Tran (2000), *A Survey of Tax Evasion Used the Randomized Response Technique*, <http://ctsi.anu.edu.au/publications/taxpubs/Houston.Tran.pdf>, (13.04.2010).
- Kaplow, Louis (1996), "How Tax Complexity and Enforcement Affect the Equity and Efficiency of the Income Tax", *National Tax Journal*, 49(1), pp. 135-150.
- Kasipillai, Jeyapalan - Hijattullah Abdul Jabbar (2006), "Gender and Ethnicity Differences in Tax Compliance", *Asian Academy of Management Journal*, 11(2), pp. 73-88.
- Kennedy, Peter (1996), *A Guide to Econometrics*, Cambridge: MIT Press.

-
- Khasawneh, Abdulhadi - Mohammed Ibrahim Obeidat - Mohamed Abdullah Al-Momani (2008), “Income Tax Fairness and the Taxpayers’ Compliance in Jordan”, *Journal of Economic & Administrative Sciences*, 24(1), pp. 14-39.
- Klepper, Steven - Daniel Nagin (1989), “Tax Compliance and Perceptions of the Risks of Detection and Criminal Prosecution”, *Law & Society Review*, 23(2), pp. 209-240.
- La Porta, Rafael - Florencio Lopez-de-Silanes - Andrei Shleifer - Robert Vishny (1999), “The Quality of Government”, *The Journal of Law, Economics & Organization*, 15(1), pp. 222-279.
- Laffer, Arthur B. (1981), “Supply-Side Economics”, *Financial Analysts Journal*, 37(5), pp. 29-43.
- Laffer, Arthur B. (2004), *The Laffer Curve: Past, Present and Future*, The Heritage Foundation Executive Summary Backgrounder No. 1765.
- McGee, Robert W. - Gordon M. Cohn (2008), “Jewish Perspectives on the Ethics of Tax Evasion”, *Journal of Legal, Ethical and Regulatory Issues*, 11(2), pp. 1-32.
- Moody, J. Scott (2001), *The Cost of Tax Compliance: House Ways & Means Committee Testimony*, <http://www.taxfoundation.org/files/9bd6c31673d5cc3023471165d273b6b3.pdf>, (17.06.2010).
- Moser, Donald V. - John H. Evans - Chung K. Kim (1995), “The Effects of Horizontal and Exchange Inequity on Tax Reporting Decisions”, *The Accounting Review*, 70(4), pp. 619-634.
- Organ, İbrahim (2008), *Vergi Denetimi ve Türkiye Uygulaması: Sorunlar, Çözüm Önerileri*, Ankara: Gazi Kitabevi.
- Perçin, Necati (2005), “Vergi Sistemi-Vergi Yüğü ve Kayıt Dışılık”, *Mali Çözüm*, 70, ss. 41-46.
- Plumley, Alan H. (1996), *The Determinants of Individual Income Tax Compliance: Estimating the Impacts of Tax Policy, Enforcement and IRS Responsiveness*, <https://www.irs.gov/pub/irs-soi/pub1916b.pdf>, (12.06.2010).
- Ritsema, Christina M. - Deborah W. Thomas - Gary D. Ferrier (2003), *Economic and Behavioral Determinants of Tax Compliance: Evidence from the 1997 Arkansas Tax Penalty Amnesty Program*, <https://www.irs.gov/pub/irs-soi/ritsema.pdf>, (08.06.2010).
- Roberts, Michael L. - Peggy A. Hite - Cassie F. Bradley (1994), “Understanding Attitudes Toward Progressive Taxation”, *The Public Opinion Quarterly*, 58(2), pp. 165-190.
- Sarılı, Mustafa Ali (2002), “Türkiye’de Kayıt Dışı Ekonominin Boyutları, Nedenleri, Etkileri ve Alınması Gereken Tedbirler”, *Bankacılar Dergisi*, 41, ss. 32-50.
- Schmölders, Günter (2006), *The Psychology of Money and Public Finance*, New York: Palgrave Macmillan.
- Schnellenbach, Jan (2005), *Tax Morale and the Legitimacy of Economic Policy*, http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=753884, (01.06.2010).
- Silvani, Carlos - Katherine Baer (1997), *Designing a Tax Administration Reform Strategy: Experiences and Guidelines*, IMF Working Paper No. WP/97/30.

-
- Slemrod, Joel (2007), "Cheating Ourselves: The Economics of Tax Evasion", *Journal of Economic Perspectives*, 21(1), pp. 25-48.
- Slemrod, Joel - Jon Bakija (2004), *Taxing Ourselves: A Citizen's Guide to the Debate over Taxes*, Cambridge: The MIT Press.
- Slemrod, Joel - Marsha Blumenthal - Charles Christian (2001), "Taxpayer Response to an Increased Probability of Audit: Evidence from a Controlled Experiment in Minnesota", *Journal of Public Economics*, 79(3), pp. 455-483.
- Şahin, Baki (2009), "Metodoloji", içinde *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*, Abdurrahman Tanrıoğen (Edt.), Ankara: Anı Yayıncılık.
- Tanzi, Vito - Parthasarathi Shome (1993), *A Primer on Tax Evasion*, IMF Working Paper No. WP/93/21.
- Tarı, Recep (2010), *Ekonometri: Geleneksel Yöntemler, Zaman Serileri Analizi, Panel Veri Analizleri*, Kocaeli: Umuttepe Yayınları.
- Torgler, Benno (2003a), *Tax Morale: Theory and Empirical Analysis of Tax Compliance*, Ph. D. Thesis, Universität Basel.
- Torgler, Benno (2003b), "Tax Morale, Rule Governed Behaviour and Trust", *Constitutional Political Economy*, 14(2), pp. 119-140.
- Torgler, Benno (2003c), "Tax Morale in Transition Countries", *Post-Communist Economies*, 15(3), pp. 357-381.
- Torgler, Benno (2004), "Tax Morale in Asian Countries", *Journal of Asian Economics*, 15(2), pp. 237-266.
- Torgler, Benno (2005a), "Tax Morale and Direct Democracy", *European Journal of Political Economy*, 21(2), pp. 525-531.
- Torgler, Benno (2005b), "Tax Morale in Latin America", *Public Choice*, 122(1), pp. 133-157.
- Torgler, Benno (2006), "The Importance of Faith: Tax Morale and Religiosity", *Journal of Economic Behaviour & Organization*, 61(1), pp. 81-109.
- Torgler, Benno (2007), *Tax Compliance and Tax Morale*, Cheltenham: Edward Elgar Publishing Limited.
- Torgler, Benno (2008), "What Do We Know about Tax Fraud? An Overview of Recent Developments", *Social Research*, 75(4), pp. 1239-1270.
- Tuay, Elif - İnci Güvenç (2007), *Türkiye'de Mükelleflerin Vergiye Bakışı*, http://www.gib.gov.tr/fileadmin/beyannamerehberi/turkiyede_mukelleflerin_vergiye_bakisi.pdf, (12.04.2010).
- Uslaner, Eric M. (2003), *Tax Evasion, Trust and the Strong Arm of the Law*, <http://www.u4.no/recommended-reading/tax-evasion-trust-and-the-strong-arm-of-the-law/>, (08.07.2010).

-
- Verboon, Peter - Marius van Dijke (2007), “A Self-Interest Analysis of Justice and Tax Compliance: How Distributive Justice Moderates the Effect of Outcome Favorability”, *Journal of Economic Psychology*, 28(6), pp. 704-727.
- Witte, Ann D. - Diane F. Woodbury (1985), “The Effect of Tax Laws and Tax Administration on Tax Compliance: The Case of the U.S. Individual Income Tax”, *National Tax Journal*, 38(1), pp. 1-13.
- Yaraşlı, Genç Osman (2005), *Türkiye’de Vergi Reformu*, T. C. Maliye Bakanlığı Araştırma Planlama ve Koordinasyon Kurulu Başkanlığı Yayın No. 2005/367.
- Yeniçeri, Harun (2004), “Beyan Esasına Dayanan Vergilerde Vergi Kayıp ve Kaçaklarının Psikolojik Nedenlerinin Tespitine Yönelik Bir Araştırma”, *Türkiye 19. Maliye Sempozyumu*, 10-14 Mayıs, Antalya, ss. 908-927.
- Zenginobuz, Ünal - Fikret Adaman - Fatoş Gökşen - Çağrı Savcı - Emre Tokgöz (2010), *Vergi, Temsiliyet ve Demokrasi İlişkisi Üzerine Türkiye’de Vatandaşların Alguları*, İstanbul: Açık Toplum Vakfı.

THE POWER OF LANGUAGE: READING MARTIN CRIMP'S *THE COUNTRY* THROUGH BOURDIEU¹

Dilek İNAN²

Ayşe Didem YAKUT³

ABSTRACT

Contemporary British playwright Martin Crimp's plays have been posing vigorous interpretative challenges in various areas of drama such as plot, character, setting and language. The aim of this paper is to explore the relationships between language and power in *The Country* based on the terminology of Pierre Bourdieu. The paper argues that Bourdieu's theories on language and power facilitate one's understanding of Crimp's ingenious use of language which bears acts of verbal violence, chaos and cruelty. The stories veiled under the characters' intricate, desperate and tense bursts of utterances and banters can be decoded through Bourdieu's definitions of habitus, social institution, euphemism and symbolic power. As exemplified in *The Country*, Crimp believes that language is not a means of communication, on the contrary it functions as a screen preventing truth from resurfacing. Both Bourdieu and Crimp observe that language is used as a strong weapon to organize power relations among the interlocutors.

Keywords: Martin Crimp, The Country, Language, Power, Bourdieu

DİLİN GÜCÜ: MARTIN CRIMP'İN *THE COUNTRY* (KIR) ESERİNİ BOURDIEU İLE OKUMAK

ÖZ

Günümüz İngiliz tiyatro yazarı Martin Crimp'in tiyatro eserlerinin olay örgüsü, karakter, zaman, mekân ve dil gibi alanlarda okuyucu ve izleyicileri zorlamaktadır. Bu çalışmanın amacı Crimp'in *The Country* eserinde dil ve güç ilişkilerini Bourdieu'nun literatüre sağladığı kuramsal terimler aracılığı ile yorumlamaktır. Çalışma, Crimp'in dâhice kullandığı, şiddet, karmaşa ve zalimlik içeren dilini anlamada Bourdieu'nun dil ve güç ilişkileri ile ilgili teorilerinin önemli bir çözüm aracı olduğunu iddia etmektedir. Bourdieu'nun habitus, toplumsal kurumlar, euphemism, sembolik güç gibi kavramları çerçevesinde, karakterlerin karışık, gergin tartışmalarının arkasına gizlenmiş öyküleri ortaya çıkarılmaktadır. Crimp *The Country* metninde örneklendirdiği gibi diğer eserlerinde de dilin bir iletişim aracı olmadığını hatta gerçeğin ortaya çıkmasını engelleyen bir nesne olduğunu gösterir. Bourdieu ve Crimp dilin güç ilişkilerini belirleyen etkili bir silah olarak kullanıldığını savunur.

Anahtar Kelimeler: Martin Crimp, The Country, Dil, Güç, Bourdieu

¹ Bu çalışma, Balıkesir Üniversitesi, Bilimsel Araştırma Projeleri Birimi tarafından desteklenmiştir.

² Doç. Dr., Balıkesir Üniversitesi, Necatibey Eğitim Fakültesi, İngiliz Dili Eğitimi Anabilim Dalı, inan@balikesir.edu.tr

³ Okutman, Balıkesir Üniversitesi, Balıkesir Üniversitesi, Yabancı Diller Yüksekokulu, aysededem@balikesir.edu.tr

---

INTRODUCTION

Martin Crimp, as one of the most innovative playwrights in Britain today, has established his exceptional place in the tradition of British playwriting with his world-renowned dramatic/text-based and postdramatic/non text-based plays. His reputation as a playwright has grown steadily since his alliance with the Royal Court where he was Writer-in-Residence in 1997. *No One Sees the Video* (1990), *The Treatment* (1993), *Attempts on Her Life* (1997), *The Country* (2000), *Fewer Emergencies* (2005), *The City* (2008) and *In the Republic of Happiness* (2012) were staged at the Royal Court with great success changing the character of contemporary British theatre. Aleks Sierz labeled Martin Crimp, along with Sarah Kane, Mark Ravenhill, Martin McDonagh and Anthony Neilson as an “in-ner-face” playwright, who emerged in the 1990s writing confrontational, provocative and sensational avant-garde plays (Sierz 2013). A number of critics such as Aleks Sierz (2007), David Barnett (2008), Philip Zarrilli (2009), Eckart Voigts-Virchow (2010), Mireia Aragay and Clara Escoda Agusti (2012), Heiner Zimmermann (2002, 2014) and Hans Lehmann (2006) have categorized Crimp as a “postdramatic” playwright whose plays deconstruct the elements of mimetic, naturalistic and dramatic plays.

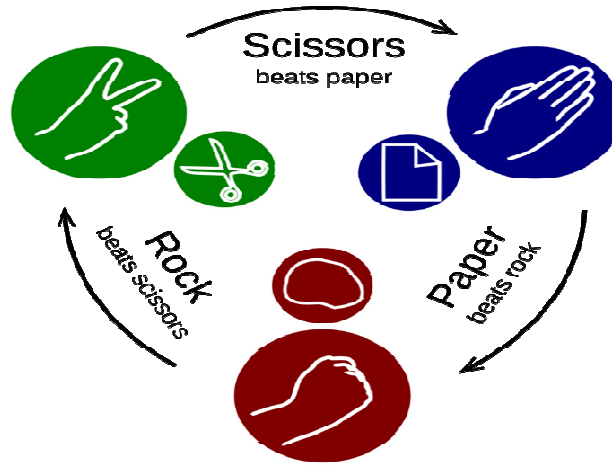
Crimp maintains that “the theatre is the acid test of language, the test of language we use every day, and it exposes it, enriches it or reveals it” (Devine, 2006: 90). In almost all his plays, Crimp tests the use of words in the strictest sense and demonstrates that language is used as a weapon to exercise power, control and cruelty. Crimp is obsessed by depicting graphic portraits of the cruel dialogue. Similarly, Russian Formalist Roman Jakobson expresses that literature presents an organized violence committed on ordinary speech. Terry Eagleton also emphasizes that literature transforms and intensifies ordinary language, deviates systematically from everyday speech (2011: 17). In Lacanian terms, too, the process of language is slippery and ambiguous and one can never mean precisely what they say. In Eagleton’s explanation meaning is always an approximation, a near-miss, a part-failure, mixing non-sense and non-communication into sense and dialogue (2011: 169). Crimp is perhaps the most innovative British playwright who has used theatre as a medium for employing language in a slippery and ambiguous way, transforming everyday speech into organized cruelty and subjugation. His style consists of certain verbal expressions achieved through the choice of words. In this context, Bourdieu’s ideas on the language and symbolic profit prove fruitful in decoding the verbal strategies of Crimp’s characters. After presenting a synopsis of the selected text, the following part establishes a series of similarities between Bourdieu and Crimp and elaborates on Bourdieu’s definitions of symbolic power/profit, habitus, and euphemism.

I. A SYNOPSIS OF *THE COUNTRY*

The play has five scenes and each scene has two speakers. Although none of the speeches are attributed to the named characters, the doubles are clear: Richard/Corinne in the first two scenes,

Corinne/Rebecca, Rebecca/Richard and finally Richard/Corinne in the third, fourth and the last scenes respectively. The plot is clarified through a series of stories the characters tell each other, along with important characters – such as Morris, Sophie, the part-time nanny and the couple’s children kept behind the scenes.

The triangular relationship is designed around the children’s game of “scissors-paper-stone” - a circular and strategic game in which there is no winner. The game structure highlights the power games among adults; hence empowering the playwright’s innovative style once more. Regarding the use of children’s game, Middeke, Schnierer and Sierz claim that the five-scene structure of the play is “an ironical echo of the five-act structure of classical tragedy” (2011: 93). Crimp disrupts “the ostensible order and unity” with references to the children’s game (Middeke, Schnierer & Sierz, 2011; Escoda Agusti, 2013). Hence the play’s structure may be defined as a parody of the classical tragedy.

Image 1. Scissors, Paper, Stone

Scene I begins and ends with the image of the scissors. Corinne cuts pictures to go round the cot and at the end of the scene she cuts her hand with the scissors. Right from the beginning, a feeling of mystery, violence and abuse hover as Corinne asks if the person sleeping upstairs is alive. Richard intends to escape from answering Corinne’s suspicious questions about the sleeping girl and diverts the topic by asking her if she wants to drink some water (293). However, he reveals that the girl has been lying unconscious next to the road track, and thus he has to pick her up. Corinne keeps teasing Richard if this girl has “a bag a, purse” which “might simplify things” (297). Then, she moves onto another mysterious account of her afternoon when she spends watching the lovely countryside, the hills and the way she has felt like a goat-girl in a fairy tale. She goes on explaining that as she enjoys nature, Morris has arrived and following some conversation he speaks Latin to her and about Virgil making her feel ignorant. Those various topics only function as temporary diversions from the main

---

topic. Corinne cannot help asking Richard “if she had been a man” would he still have been “so solicitous” (304). She rephrases her question and asks her husband if this unconscious person was “a man lying there in his own sick and he’s wet himself”, would he have driven him home where his children are sleeping (304). The first scene which consists of doubtful and agitated conversation finishes on “...scissors” (305) as Corinne accidentally cuts her finger with scissors. The husband goes out to take a shower to get clean while the wife sucks her bleeding finger.

In Scene II, a series of tense events occurs: Corinne finds a golden watch which turns out to be Rebecca’s and she starts harassing Richard. At that stressed moment, Morris has phoned to tell Richard that the old sick man has died due to Richard’s negligence. Richard defends himself by telling Morris that he was going to die anyway “You know his history” (309). While Richard tries to convince Morris that it is “simply a thing that happens” (309), Corinne brings a woman’s bag and nags him to tell Morris about the unconscious girl. As they are arguing, Richard explains Morris the voices as “just a little domestic –” (310). Richard is in trouble and he is powerless because his negligence has caused the death of an old patient, a fact which would ruin his career. He strives to convince Morris simply to “put the events in some kind of intelligible order” (310). As the nervous telephone call finishes, Corinne empties the woman’s bag and on seeing the needles she attacks her husband by saying that “I thought you were clean” (311). Richard simply explains Corinne that she has got into the car to see a stone and that he has found her on the track. However, he has to urgently attend to another patient and leaves the house. The scene finishes with “stone” (315). In this scene, Richard is in trouble both in his professional and private life. The needles in Rebecca’s bag reveal that Richard is having an affair with this strange woman and that he is still on drugs.

In Scene III, Rebecca awakens and Corinne learns that she has been seduced and introduced to drugs by Richard as her doctor. Rebecca gives a bizarre account of a stone which has arms like a chair. She tells Corinne that she has rested her arms along the arms of the stone and felt “a kind of congruence” (316). She describes each trembling leaf while the cold of the stone is seeping into her, which may imply that Richard has given her drugs. She has felt as if she was dying. When Rebecca asks for her watch, Corinne becomes apologetic and defensive. She upsets Corinne more when she learns that Rebecca can speak Latin which makes her feel inferior. Rebecca comes to the countryside because of her interest in history. In response, Corinne explains that she is not interested in history and in fact they have come to the country for “the opposite” (323). Here, Rebecca insults Corinne by suggesting that “the opposite of History is surely – forgive me – ignorance” (323). In return, Corinne accuses Rebecca to be “sententious” (323). In order to protect herself and her family from Rebecca’s threat, Corinne insistently clarifies that “This is our home. We don’t want to ‘go back’. We are a family. We are here permanently” (324). However, when Rebecca with a sophisticated refined manner talks about “Virgil’s ideal of the country and the order of things” (324), Corinne prefers to speak sharply and tell her that “It has nothing whatsoever to do / with Virgil” (325), and she can only

---

respond naively that they have come to the country to be “happier” (325). In an articulate manner, Rebecca interprets that Corinne actually has to “strive for” her family’s happiness. She keeps patronizing and intimidating Corinne by giving examples from her friends’ corrupt lives in the city. Rebecca gets even more powerful when she tells Corinne that “Your ... husband has almost killed me tonight. Back there on the track. Or did he not mention that?” (326). Feeling humiliated by Richard’s acts, Corinne tries to repair by advocating her husband. She wants to dictate on Rebecca by her husband’s profession, and reminds her that she is in a doctor’s house. Realizing that Rebecca may ruin her husband’s professional life, Corinne apologizes for Richard's behavior. Indeed Rebecca is a double trouble and a threat for Corinne’s marriage and also for Richard’s job. She advises Rebecca to act intelligently and sensibly, and stops her when she intends to leave: “It’s just an afternoon, one night, from which you will soon recover. Whereas for us...it’s our life together...it’s his whole position here...that has been jeopardized...if you need money, or -” (329). Rebecca gets infuriated at Corinne’s explanations, apologies and tells her that “Because the more you talk, the less you say” (328). She reveals the truth to Corinne, and says that Richard has come to the country to be with her. In order to ignore the fact that her husband is betraying her, she asks Rebecca to leave immediately. The scene finishes on “paper” (330).

In Scene IV, Rebecca reads some lines from Virgil to Richard and she criticizes Virgilian pastoral for not being innocent and she interprets that slaves actually run the farms which Virgil neglects to mention. Richard warns her to keep quiet. He is anxious to know whether the two women have met. Rebecca conceals that she has seen his wife. She lies to Richard and tells him that she has not seen Corinne. Rebecca was condemned to be prohibited by Richard. Like Corinne, Richard boasts about the house which was once a granary, and treats her in a condescending manner and suggests that he takes her back: “I left you, yes, but I didn’t *leave* you, and now I’m taking you back. I’ve *come* back, and I’m *taking* / you back” (336). Previously, Rebecca has challenged Corinne that she has nowhere to go back to and that she is trapped in the country, but now Rebecca herself has to go back. She strives to stay as she believes that Richard has brought her to the house to live with her. Richard cannot negotiate with Rebecca’s overwhelming speech, and diverts the conversation to his accomplishments in his profession, and begins to talk about a baby he has successfully delivered. He explains her how the baby’s father has thanked him, and how he is grateful that he has delivered his son (337). He proudly reveals that the baby’s father offers him to drink to celebrate, but he has not accepted it because he has to work (338). He struggles not to come to terms with his own faults by focusing on his professional achievements. It is immediately after Richard’s account of the birth the scene takes on a violent turn when Rebecca “grips his hand more tightly” (338) and deliberately stabs a pair of tiny scissors into his palm:

-You disappointed him. He wanted to celebrate.

-No. That’s just the thing. He looked relieved.

She grips his hand more tightly.

Don't hurt me.

-I'm not hurting you.

-I said: don't hurt me.

-What? Does that hurt?

-Yes (339).

She hurts his hand and cuts his hand intentionally with the scissors. This act of violence on Richard's body by stabbing a pair of scissors into his hand shows that Rebecca attempts to rescue herself from Richard's deception. Moreover, it also shows that it is in fact a verbal murder, a murder through language. Although Rebecca cuts Richard's hand, and makes "a hole" in it, the language she uses juxtaposes calmness and fierceness. The relatively placid conversation suddenly turns into a subtext of tension which ends in an act of violence (Escoda Agusti, 2013: 178): "I've made a hole in your hand? Is it deep? Are you in pain?" (339). She is also unconcerned about the pain Richard feels, "It's only the flesh" (339), which signifies the revenge of "her suffering body and that of his old patient" (Escoda Agusti, 2013: 197). Then, she insists on seeing Richard's children and asks their names. Richard wants to be brief by twiddling that they do not have names and reminds her of the agreement. However, Rebecca threatens him that she wants to tell his children a story about the corrupt relationship between Rebecca and Richard. He warns her that there is a limit to what they can achieve in words. Here Rebecca temporarily overpowers Richard by reminding him of his dishonesty and invites him to be honest by telling him that there can be only a limit to "how honest" they are prepared to be (343). Feeling powerless and tired, Richard refuses to have such a distressing conversation. Rebecca has a dexterity to use words in a powerful manner and traps Richard into confessing their relationship. Richard admits that he should have left her on the track for dead. In order to regain her power, she tells Richard that she has met his wife and that Corinne has left the house with the children. The scene finishes on "scissors" which may signify that although Corinne does not exist in the scene, she always hovers between Richard and Rebecca as the ultimate power.

Scene V takes place two months later. It appears that Corinne has forgiven her husband on condition that he keeps himself "clean" (347). The husband and wife have gotten rid of Rebecca, the family union is established and they are celebrating Corinne's birthday. Crimp has been fascinated with a paradoxical idea of presence and absence. Rebecca's sudden disappearance illustrates that she has been only a trace, a ghostlike, nightmarish figure, perhaps symbolizing Corinne and Richard's fears and complexities in their unconscious.

Corinne is happy because her husband is "solicitous" (348). Richard gives her a pair of high-heel shoes as a present. He thinks Corinne looks "transformed" in high-heel shoes, which may suggest that he wants Corinne to look young and attractive like Rebecca (353). At that moment Sophie, the childminder phones to tell Corinne that children are doing well. Richard wants Corinne to ask Sophie

---

if she has found the money that he put in the cup, however, Sophie is terrified with the amount of the money. Corinne jokingly asks Richard if Sophie flirts with him because her voice changes when she utters his name. Then they talk about unrelated subjects such as changing the design of the house and how Morris has a thirst for control. Corinne states that Morris has lied to cover Richard's guilt. However, Richard does not accept it and suggests that they go out for a picnic. The banal and repetitive dialogue actually hides the true emotions and opinions. Corinne's tag questions actually are a means of escape:

-It's wet.

-Is it?

-It rained.

-Did it? (360).

Richard understands that Corinne does not want to go out for a certain reason. Indeed Corinne talks about her trip the day before. She remembers looking "complicit" in the car mirror suggesting that her husband is guilty and unethical in many senses (362). She reminds him of his offence that he has left a man to die and that Morris has lied for him. In this scene, Corinne is transformed from a state of ignorance to a state of awareness. She learns that Richard discards the moral values in the pursuit of power, wealth and status. The following dialogue shows that words are powerful, not because of what they literally mean but because of the threatening manner in which they are delivered:

-I can assure you with Morris. Morris has been very good to us.

-Of course.

-To both of us.

-Yes. He lied.

-He defended my judgment. He did not / lie.

-Exactly. He lied. You left a man to die and Morris lied for you (359).

Then, she describes a stressful drive where the road is "coercing" her (363). Here she repeats Rebecca's previous account about sitting in the stone which has arms. Suddenly, she arrives at a ditch where she discovers the "track" (364). She looks for something human like a "needle" on the track (364). Then, she also talks about seeing Morris with the golden watch and describes the stone which "had arms, like a chair" (364) which actually "devoured" her heart (365). Morris tells her with authority that it is "only" a stone and that there is no need to scream (365-366). However, Corinne is afraid to get up from the stone in case she sees that her heart has gone and that she will have to spend the rest of her life "simulating love" (366). The audiences/readers are left puzzled as the expression "simulating love" has created a rather forceful and memorable image as to suggest isolation, alienation and simulation in matrimony. The play finishes with the phone ring and Richard's refusal to kiss Corinne. It is rather tragic for the characters to actually know the emptiness in their marriage but still the obligation to simulate love is even more catastrophic.

II. PIERRE BOURDIEU AND MARTIN CRIMP

Bourdieu (1930–2002) was a French intellectual with whom Crimp has substantial affinity. In terms of deciphering twisted meanings and deception in the *The Country* where each individual word has been exploited as a means of power and a way of demeaning one another, Bourdieu's theories on the relationship between language and symbolic power is practical. Bourdieu was a French sociologist whose work has been widely influential in both the social sciences and the humanities (Hitchcock, 2008: 89). In his work, *Language and Symbolic Power*, Bourdieu explores the ways in which language is used in the creation and maintenance of power relations (1991). He takes **language** to be not merely a method of communication, but also a mechanism of power. He argues that the language one uses is designated by one's relational position in a field or social space. Thus, different uses of language tend to reiterate the respective positions of each participant. Bourdieu observes that when individuals produce language, they implicitly adapt their expressions to the demands of the social field or market (1991: 15). Bourdieu uses the term "field" to mean a social space formed by a network of relations - network of power relations - existing among social positions. The social space structures the power relations, which eventually and intentionally determine the relations among the subjects of that particular field. Hence every linguistic interaction, however personal and insignificant they may seem, bears the traces of the social structure that it both expresses and helps to reproduce (Bourdieu, 1991: 30). Bourdieu argues that social patterns of behavior reproduce structures of domination. He extends the term "habitus" as a set of dispositions and organizing principles generating and structuring human actions and behaviors (Bourdieu, 1977: 72-87). Bourdieu describes habitus as one of informal, unconscious learning rather than formal instruction (Bourdieu, 1984: 170). Hence he argues that one's habitus is an unconscious internalization of societal structures, and it is unnoticed. His concept of habitus also takes into account the power relations that exist between social classes. It contrasts the different sets of dispositions such as the social expectations, and lifestyle choices that exist between different classes. The language one uses is designated by one's relational position in a field or social space. Different uses of language tend to reiterate the respective positions of each participant. Crimp's characters' linguistic interactions are manifestations of their respective positions in social space and categories of understanding, and thus tend to reproduce the objective structures of the social field. This determines who has a "right" to be listened to, to interrupt, to ask questions, and to lecture, and to what degree. In order to explain the relation between habitus and social class more fully, Bourdieu has reinscribed the economic term "capital" which does not necessarily refer to financial benefits, but evokes a sense of linguistic competence gained through status and social class as well as the (Bourdieu 1991). Bourdieu sees language as highly performative and creative. He argues that language has the power to produce existence. For Bourdieu, linguistic exchange is not simply a relation of communication between a sender and a receiver, but it is, first and foremost, an economic exchange (Bourdieu 1991).

Bourdieu contends that words acquire their meaning in terms of the relations to each other. He argues that the meaning of words is determined in the interplay between individual meaning and the social context in which language is expressed. For Bourdieu, language and words can be the source of symbolic violence in that they impose one meaning over another (1991: 24). Likewise, in Crimp's plays, words are the source of symbolic violence. The repeated words such as "scissors", "stone", "water", "high-heeled shoes" in *The Country* may be associated with cruelty. Bourdieu observes that it is not possible to secure the absolute meaning of the words both in the production and reception process of the language, because the speakers are endowed with different intentions and interests (1991: 40). He believes that there are not any neutral or innocent words, and that all words convey some form of ideology. In *The Country*, the characters use certain common words strategically to gain power. For Bourdieu as for Crimp, the structuring power of words, their capacity to prescribe while seeming to describe and to denounce while seeming to enunciate is important. For instance, Rebecca and Corinne occupy different positions in the social space, and on that account they are endowed with different intentions and interests in using the word "history" (323). This word does not secure the univocal meaning for Rebecca and Corinne. When Corinne asks Rebecca to leave the house, Rebecca aggressively responds "Shall I go to Morris? Shall I speak Latin? Shall I talk History?" (330). The use of the term "history" is strategic. Rebecca uses this word to underline Corinne's ignorance, and to make her feel threatened because of her inability to compete with Rebecca in the fields of history and Latin. The word "history" represents another threat because it also underlines Corinne's ignorance of Rebecca and Richard's shared past. Hence the word "history" is devoid of its neutral meaning and is used to express dominance and mastery on Rebecca's side. Certain words threaten to take on two antagonistic senses, reflecting the way in which it is understood by the sender and the receiver (Bourdieu, 1991: 40). In consequence, the utterances are not only signs to be understood and deciphered; they are also, in Bourdieu's sense, signs of wealth, intended to be evaluated and appreciated, and signs of authority.

For Bourdieu and Crimp, language does not function as a pure instrument of communication; rather words are used to gain symbolic profit. Bourdieu analyzes the role of language use in establishing, reproducing, negotiating, and resisting power relationships (Hitchcock, 2008: 93). He argues that language should be viewed not only as a means of communication but also as a medium of power through which individuals pursue their interests and display their practical competence (1991: 16). Similarly, Crimp's characters pursue strategies which aim at dominating others by using words as a powerful instrument to discredit, criticize, or subordinate other persons. There is a fundamental link between the characters' linguistic utterances and their interests in pursuing power. For instance, the word "job" shows that characters carry desire to gain power. Corinne is suspicious from the start, and begins to question her husband about the mysterious stranger: "This ... person. Is she asleep? When will she wake up?" (292). However, Richard affirms that he has to save the young woman because of

---

his profession: “It’s my job to bring her here” (292). The word “job” is repeated in the same scene, and there is both direct and indirect accusatory questioning when Corinne advises him to inform Morris (Richard’s senior colleague) about this unconscious woman: “Your job is not to be concerned?” (294). Corinne’s utterances imply that Richard has broken the law and violated the rules of his job, so it is strategically used to make Richard feel threatened and uncomfortable. Moreover, Corinne’s revelations show that language is a vessel for meaning which may preexist as sensations but only gradually and cryptically become visible (Angelaki, 2012: 108). Before the exchanges between Richard and Corinne, the audiences/readers have only relied on the traces of truth in Richard’s elliptical communication. However, Corinne’s expressions change the judgements on Richard by providing Rebecca’s true story.

Clearly, the characters use language as an economic exchange in the sense of Bourdieu to emphasize that speakers who possess and performs linguistic competency have more chance to gain symbolic profit. In addition, Bourdieu argues that our way of speaking is a compromise between what is to be said and what we are allowed to in our discourses, which are called euphemisms (1991: 78). In other words, with an anticipation of the potential reward and penalties, the speakers tend to readjust the mode of their expression through euphemisms (Bourdieu, 1991: 77). At this point, Bourdieu asserts that it is the linguistic habitus which gives the individual a linguistic “sense of place” such as the sense of what is appropriate to say in each different circumstance and what is not, a “practical sense” (1991: 82). The speakers use euphemism which determines not only the manner of saying but their choice of words as well, and they tend to give a particular degree of sensitivity in their interactions with others by taking into account what will be possible or not possible to say (Bourdieu, 1991: 77). Euphemism is used as a strategy to soften, diminish or obscure the real meaning of words while still conveying the meaning. When domination cannot be exerted directly, it is “disguised under the veil of enchanted relationships” with the use of euphemism (Bourdieu, 1991: 52). The use of euphemisms is precisely the case in Crimp’s work. The characters use euphemisms to produce language based on the anticipation of profits. Thus, in *The Country*, euphemism enables readers to understand well preserved concealed aspects of the relations in which the words and expressions can be questioned as a readjustment, concealing the hidden but underlying specific interests of the powerful (Siisiainen, 2003). Rebecca calls her addiction which Richard has been feeding by supplying drugs as “treatment” and describes heroin as “medicine” (342).

Bourdieu also points out that linguistic relation of power is not solely determined in linguistic terms, but it depends upon the social structure present in the interactions as well (1991: 40). Especially, the speakers’ possession of authority is also related to their social properties. As a result, the linguistic relation of power is defined by the institutions and their linguistic practices. In Bourdieu’s terms power does not stem from the words alone; on the contrary, it was ascribed to individuals by the social institutions. He clarifies the term institution as follows: “An institution is not

---

necessarily a particular organization - this or that family or factory, for instance - but is any relatively durable set of social relations which endows individuals with power, status and resources of various kinds” (Bourdieu, 1991: 8). Thus, one of the reasons for the unequal linguistic exchanges between the characters in the play may arise out of the social institutions which grant some individuals with more authority than others in conversations. The power the characters possess is the power ascribed to them by the social institutions. In *The Country*, each character is empowered by certain institutions: while Corinne as a married woman has the power coming from the marriage institution, Richard as a doctor gets his power from his profession; he also works as a General Practitioner so he receives the power of the state, too. Rebecca, the mysterious single young woman, acquires her power from her knowledge of history and Latin, and at times her power comes from her status as Richard’s mistress. The characters’ social positions have unavoidable effects on the power relations. The power relations change depending on the different positions in social fields. The authority is usually invested by the characters with high social position, which in turn constraints the other characters’ access to power. The characters’ social positions give characters certain power and authority but also responsibility and obligation. In the awkward narratives shaped by external pressures, there is no space for individuals in their own right. Rather, everyone’s identity is socially imposed and defined. This is visible in *The Country*, where Corinne attempts to provide her children domesticity in the family. Likewise, the source of Corinne’s unhappiness is the socially imposed family model she conforms to. In the opening scene, the readers learn that Corinne takes the children to the childminder Sophie to allow some time to herself. Similarly, in the final scene, Corinne spends her birthday alone with Richard, and she thanks Sophie for allowing her time. However, she feels uncomfortable, and admits that how much she is looking forward to collecting her children later. Moreover, when she talks to Rebecca, she asserts that this is the house where her children have set roots. She feels that she has to provide a permanence and stability for her children. Hence it shows that Corinne conforms to the society which rewards the simulated constructs of happiness. Simulation is a key theme in the play which refers to Corinne’s commitment to maintaining domesticity for her children in spite of feeling guilty of staying in her doomed marriage.

Evidently, both Bourdieu and Crimp believe that language is not merely an instrument of communication, but more importantly language and especially certain words are used to convey symbolic power. The characters are continually preoccupied in reproducing and resisting power relationships. As Bourdieu contends, characters’ utterances and the way they carefully repeat certain words with specific tactics display signs of wealth and authority. The use of euphemisms, readjustments and rephrasing is applicable to understand the characters’ motivations in their power games.

III. A BOURDIEUSIAN READING OF *THE COUNTRY*

This section benefits from Bourdieu's descriptions of habitus and social institution, euphemism, symbolic power and how these notions give power to the interlocutors.

A. Habitus and Social Institution

Habitus is an unconscious internalization of societal structures (Bourdieu, 1984: 170). It is also related with the term "field" which determines the network of power relationships in a social space. Habitus is related with social institutions from which the characters derive power: Corinne is empowered by the institution of marriage, Richard is given power as a doctor, and Rebecca is powerful because of her knowledge of history and Latin and thus uses Corinne's lack of knowledge in history and language to her advantage. She is also powerful as Richard's mistress. Corinne wants to dominate Rebecca by her house, her children and her husband's profession and reminds her that she is in a doctor's house. Rebecca could actually possess the power temporarily through her resourcefulness and her ability to be "sententious". She tricks Corinne into a dangerous game revealing that she has had a long relationship with Corinne's husband. However, Corinne's habitus gives her power. As a married woman who has children, a country house and a doctor husband Corinne's repossessing power is easier than Rebecca's. Thus she feels that she has more power than Rebecca who does not own a family. Before the full realization of Richard's constant lies, she defends her husband by blaming Rebecca for accepting Richard's help: "A girl - a woman - a young woman accepts a ride from a man she's never met" (328). Similarly, Richard, with his social position as a doctor, attempts to exchange both Corinne and Rebecca's silence regarding his duplicity both at home and at work.

B. Euphemism

Euphemism is a manner of adjusting and appropriating speech in certain conditions. It is used as a tactic to soften, pacify, lessen or camouflage the real meaning of words (Bourdieu, 1991: 78). In the play there are many instances where the characters use euphemisms in order to conceal hostile intentions and wrongdoings. Denial is a way of disguising the truth and thus using euphemism. Aloysia Rousseau claims that language is used for "denial and repression, rejection of an outer reality" (2014: 343). Corinne refuses to accept her husband's betrayal. And the telephone interruptions may actually help to disclose the denied elements. Here the denial is thus achieved through minimization. Certain adverbs are used to obscure the painful reality. The characters constantly use limiting focusing adverbs such as "only", "just", or "simply". When the old patient dies because of Richard's nonattendance, he minimizes the seriousness of the event in his telephone conversation with his colleague Morris: "Because it's simply a thing, Morris (thank you), simply a thing, a thing that – unfortunately – yes – happens" (309). The repetition of "simply" betrays Richard's attempt at playing down his responsibility for the death of one of his patients. Again as husband and wife argue, Richard

---

explains Morris the voices as “just a little domestic” (310). Similarly, when Richard wants to have Morris’s support, he says it is not lying but “it’s simply a matter of putting these events in some kind of intelligible order” (310). Richard both minimizes and adjusts the order of events in order to get rid of his problem. Similarly, in Scene IV when Rebecca realizes that Richard does not want her in the house and wants to take her back, she grips his hand and hurts him. While he pulls his hand out of her grip, the scissors drop to the floor and cut his hand making a hole in it. Here Rebecca minimizes the violent act by saying “it’s only the flesh” (339) and she sucks Richard’s wound. Rebecca uses euphemism to take revenge and hurt Richard by giving him physical harm.

Corinne rephrases Richard’s attitude toward Rebecca to compromise with her. She emphasizes that her husband’s primary concern has been Rebecca’s safety: “I don’t know what you want. I do know—and listen to me—I do know that his primary concern has been for your safety” (326). In part, Corinne is well aware that her husband will be publicly criticized when the facts are revealed. As a deduction, she presents an alternative interpretation in which the unpleasant facts could be viewed less critically. In this way, by re-framing her husband’s actions, the focus is shifted from her husband’s illegal and immoral actions to his concern for Rebecca’s safety. At another moment when Corinne apologizes on her husband’s behalf and tries to rationalize the incident, she tells Rebecca that when a young girl gets into a man’s car, he may interpret it in a wrong way. She belittles the event as “just one afternoon, one night” (329); here Corinne uses euphemism to soften the seriousness of the event. In Scene V, too, euphemism is used in the form of rephrasing and readjustment when Corinne suggests that “Morris lied”, Richard readjusted the word and said “He defended my judgement. He did not / lie” (359). However, Corinne will not be convinced: “Exactly. He lied. You left a man to die and Morris lied for you” (359).

Richard uses superficially polite language as euphemisms. His politeness strategies lighten the immoral relationship with Rebecca: “Please, I’m just asking you” (334), “No, I’m terribly sorry no (333)”, “I’m sorry, but you will make a noise” (332), “This is not- I’m sorry- your home” (336). However, Richard is still distressful and threatened.

C. Symbolic Power

Words are never neutral or innocent and they can be the source of symbolic violence and power (Bourdieu, 1991: 24). Indeed the characters use certain single words insistently such as “solicitous”, “clean”, “track”, “rock”, “history”, “lying” to create cruelty, ambiguity and confusion in both the characters’ minds and the audiences’/readers’ minds. These words are used to convey different meaning by the sender and the receiver. Characters’ utterances are not only signs to be interpreted, but they are also signs of wealth and authority. For example, when Richard tells Corinne that Rebecca has been “lying” next to the track, Corinne wants to be more exact with the word “lying”, and questions more deeply and intentionally “sprawled next to it?” (293). She keeps asking for more

---

connotations and concludes that she has been “partying” (293). Here Corinne unveils secret information by accumulating word power such as “sprawl”, “partying”, “love” in order to assert symbolic power on Richard, and to provoke him. Indeed in Bourdieu’s sense, language is not used for communication but for symbolic power.

Similarly, when Corinne teases Richard if this girl has “a bag”, “a purse” (297), Richard asserts that purse is not English so she cannot use it. She insists on the bag because it “might simplify things” (298). Corinne actually has already found the bag but she prefers to assail Richard with Rebecca’s bag in order to gain power. The childminder Sophie as a diegetic character who does not appear on stage but only referred to also gives power to Corinne to defeat Richard when at the end there is a reference that Richard might have made advances at her. Richard pays Sophie “far too much” (300), he is also quiet familiar with Sophie’s neat and clean house, and the flowers in her kitchen.

Words give their interlocutors wealth and authority. When Rebecca speaks in an eloquent and sophisticated manner about Virgil and the order in the countryside, Corinne speaks in a simple way to clarify the fact that they have “come to the country to be happier” (325). Here, Rebecca powerfully rephrases Corinne’s utterances “To strive, you mean, to strive for your / family’s happiness” (325).

At the end, there are a series unresolved matters such as the sudden disappearance of Rebecca, and the eventual happy reunion of Corinne and Richard. Such loose ends, ambiguity and Morris’s quotations in Latin challenge both Corinne and the audiences/readers. Indeed language does not function as a facilitator of meaning and communication; on the contrary, words can be confusing and misleading. Angelaki argues that “verbal exchanges in *The Country* are so distinctively acerbic that they give language itself the role of a fourth protagonist” (2012: 99-100). Language in the play has a magical power to wound and destroy.

CONCLUSION

This paper claims that Bourdieu’s ideas on language and power provide a valuable perspective in interpreting the personal relationships between the characters’ utterances and how they use power in *The Country*. This paper has aimed at applying Bourdieu’s theory of language to Crimp’s play.

After justifying a series of affinities between Crimp and Bourdieu, the reasons behind the choice of certain words in *The Country* have been explored through Bourdieu’s notion of the symbolic power/profit which authorizes the interlocutors with a degree of power. Notably, Bourdieu’s argumentations about the idea that words are not innocent and that they carry a certain amount of ideology, have proven to be highly relevant in Crimp’s characters’ command of language. Crimp’s affiliations with Bourdieu especially the hypothesis that each individual word as a means of power, have been detected through extracts from the text. It is proven that the language is not employed as a

---

means of communication but as a means of symbolic power. The use of euphemisms and the characters' habitus and institutions endow them with authority, wealth and power.

The paper has accredited Crimp as a revolutionary playwright in terms of articulating the dynamic and complicated relationships between language and power. His experimental theatre has been assigned as an alternative to the conventional theatre which is limited by mimesis and representation. It has been argued that theatrical language is perhaps the most significant change that the playwright imposes on the great tradition of British playwriting. His language has been detected as creating an impression of chaos making theatre "strange" and uncomfortable for the audiences/readers. *The Country* has been exemplified as a text in which the playwright negates the audiences'/readers' expectations by subverting theatre conventions. He assesses and analyzes the power of the everyday language in theatre and manifests that language is used not as a means of communication but as a weapon to exercise power, control and cruelty.

As a satirist Crimp depicts the superficiality and dishonesty of the middle-class lifestyles through cruel and ruthless relationships. His language is assertive, violent, but at the same time lyric and loaded with subtextual suggestions. The characters receive wealth and authority from their habitus and social position. However, the wealth and authority of certain repeated words such as "job" and "stone", to name but a few, may unexpectedly turn against the person talking. Crimp is vigorously preoccupied in finding new ways of depicting the contemporary existence truthfully. Evidently he does not write in a vacuum; in a broader sense his playwriting links itself to artistic and ideological context of the recent period. In structure and content Crimp has explored innovative formal and narrative possibilities. In a way, Crimp, as a practicing artist, explores the ways in which art should be critical and interrogative of the world rather than explaining it.

REFERENCES

- Angelaki, Vicky (2012), *The Plays of Martin Crimp: Making Theatre Strange*, Basingstoke and New York: Palgrave Macmillan.
- Aragay, Mireia - Clara Escoda Agusti (2012), "Postdramatism, Ethics, and the Role of Light in Martin Crimp's *Fewer Emergencies*", *New Theatre Quarterly*, 28(2), pp. 133-142.
- Barnett, David (2008), "When is a Play not a Drama? Two Examples of Postdramatic Theatre Text", *New Theatre Quarterly*, 24(1), pp. 14-23.
- Bourdieu, Pierre (1991), *Language and Symbolic Power*, Cambridge: Harvard University Press.
- _____ (1984), *Distinction: A Social Critique of the Judgement of Taste*, London: Routledge.
- _____ (1977), *Outline of a Theory of Practice*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Crimp, Martin (2005), *Martin Crimp: Plays 2: No One Sees the Video (1990), Attempts on Her Life (1997), The Country (2000)*, London: Faber and Faber.

-
- Devine, Harriet (2006), *Looking Back: Playwrights at the Royal Court 1956-2006*, London : Faber and Faber.
- Eagleton, Terry (2011), *Literary Theory: An Introduction*, New York: John Wiley & Sons.
- Escoda Agusti, Clara (2013), *Martin Crimp's Theatre: Collapse as Resistance to Late Capitalist Society*, Berlin and Boston: Walter de Gruyter.
- Hitchcock, Louise (2008), *Theory for Classics: A Student's Guide*, London: Routledge.
- Lehmann, Hans (2006), *Postdramatic Theatre*, Oxon: Routledge.
- Middeke, Martin, Paul Schnierer, Aleks Sierz (2011), *The Methuen Drama Guide to Contemporary British Playwrights*, London: Methuen.
- Rousseau, Aloysia (2014), “‘Didn’t See Anything, Love. Sorry’: Martin Crimp’s Theatre of Denial”, *Contemporary Theatre Review*, 24(3), pp. 342-352.
- Sierz, Aleks (2007), “‘Form Follows Function’: Meaning and Politics in Martin Crimp’s Fewer Emergencies”, *Modern Drama*, 50(3), pp. 375-393.
- Sierz, Aleks (2013), *The Theatre of Martin Crimp*, London: Bloomsbury Methuen Drama.
- Siisiainen, Martti (2003), “Two Concepts of Social Capital: Bourdieu vs. Putnam”, *International Journal of Contemporary Sociology*, 40(2), pp. 183-204.
- Voigts-Virchow, Eckart (2010), “Postdramatisches Theater: Martin Crimp”, in *Handbuch Das Englische Drama der Gegenwart*, Merle Tönnies (Ed.), (157-172), Trier: WVT.
- Zarrili, Philip (2009), *Psychophysical Acting: An Intercultural Approach after Stanislavski*, Oxon: Routledge.
- Zimmermann, Heiner (2003), “Images of Woman in Martin Crimp’s *Attempts on Her Life*”, *European Journal of English Studies*, 7(1), pp. 69-85.

Credits

“Scissors, Paper, Stone” image. Accessed April 12, 2016 from <https://en.wikipedia.org/wiki/Rock-paper-scissors>

GÜMÜŞHANE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ ELEKTRONİK DERGİSİ

Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Elektronik Dergisi yılda en az üç kez yayınlanan hakemli bir dergidir. Dergimizde yayınlanması arzu edilen çalışmaların aşağıda belirtilen yazım kurallarına ve diğer koşullara uygun bir şekilde hazırlanarak dergimiz sayfasında yer alan "Makale Gönder" kısmından sisteme yüklenmesi gerekmektedir. Yayınlanmak üzere dergimize gönderilen çalışmaların tüm sorumlulukları yazarlara aittir.

1. Yayınlanmak üzere dergiye gönderilen yazılar daha önce yayınlanmamış ya da yayınlanmak üzere başka bir yere gönderilmemiş olmalıdır.

2. Dergimizde Türkçe ve İngilizce dillerinden herhangi biri ile yazılmış yazılar yayınlanır.

3. Dergimize gönderilecek çalışmalarda yazar (lar)ın Adı-Soyadı, Kurum ve E-posta bilgileri, ana başlık altında sağa yaslı olarak verilen isimlere dipnot eklenerek **9 punto** ile yazılmalıdır.

ÖNEMLİ NOT: Sisteme ilk yüklenen çalışmalar, yazar kimlik bilgileri çıkartıldıktan sonra hakem değerlendirmesi için ikinci kez sisteme yüklenmektedir. Yazarlara ulaşan hakem düzeltme talebinden sonra yazarların düzeltilmiş çalışmalarını üçüncü kez sisteme yüklerken kesinlikle yazar bilgileri eklenmemelidir. Bu bilgiler Yayınlanmaya hak kazanan çalışmaların yazarlarından talep edilecek olan SON şekli verilmiş olan çalışmaya eklenecektir. Hakem değerlendirmesi aşamasında yazarların çalışmalarına yazar bilgilerini belirtmeleri durumunda devam eden hakem değerlendirme süreçleri sonlandırılıp yeniden hakem ataması yapılır ve süreç yinelenir.

4. Ana başlık altında Türkçe özet ile altında İngilizce başlık ve Abstract verilmelidir. Türkçe özet 9 punto ile yazılmış ve 150 kelimeyi aşmayacak şekilde olmalıdır. "ÖZ" başlığı (9 punto) ortalanarak **bold** yazılmalıdır. İngilizce Abstract Türkçe özeti tam karşılığı olmalı "ABSTRACT" başlığı (9 punto) ortalanarak **bold** yazılmalıdır. Metin dili yabancı dilde olan çalışmalarda yabancı dildeki özeti altında Türkçe özet yer almalıdır. Özeti altında, çalışmanın alanını tanımlayabilecek en az üç en fazla beş adet "anahtar kelime" (keywords) bulunmalıdır. Özette denklem, atıf, standart dışı kısaltmalar, vb. yer almamalıdır.

5. Keywords'ün altında Ekonomi literatürü ile ilgili makaleler için mutlaka en az 3 adet **JEL (Journal of Economic Literature) Kod Sınıflandırması** kodları bulunmalıdır. Diğer alanlarda yazılan çalışmalar için Jel kodu zorunlu değildir.

6. Yazılar, MS Word 97 veya üzeri sürümlerde A4 kağıdı boyutunda, "Times New Roman" yazı stili, 1.5 satır aralığı ve (11) punto ile yazılmalıdır. Paragraflarda ilk satır girintisi 1.25 cm olmalıdır. Paragraf geçişlerinde satır atlanmamalıdır.

7. Çalışmanın Türkçe ve İngilizce ana başlıkları ortada olacak şekilde, büyük harflerle **bold** ve (11) punto ile yazılmalıdır. İlk sayfada ayrıca, dipnot olarak çalışmayı destekleyen kuruluşlar, hangi tezden

türetildiği, hangi sempozyumda daha önce sunulduğu ya da hangi proje kapsamında desteklendiği gibi bilgiler de mutlaka belirtilmelidir.

8. Yazı, çizim veya grafiklerin yazım alanı içinde olmalarına dikkat edilmelidir. Yazılarda sayfa kenar boşlukları şu şekilde olmalıdır:

9. Sayfa kenar boşlukları şu şekilde ayarlanmalıdır.

Üst ve Sol	: 3 cm	Üstbilgi	: 1 cm
Alt ve Sağ	: 2 cm	Altbilgi	: 1 cm

10. Çalışma, şekil, ekler ve tablolar dahil 25 sayfayı geçmemelidir.

11. Yazılardaki resim ve şekiller "Şekil" adı altında gösterilmeli; şekil ve grafikler bilgisayar ortamında çizilmelidir. Tablo, şekil ve grafiklere sıra numarası verilmeli, başlıklar tabloların **üzerine**, şekillerin ve grafiklerin ise **altına** her sözcüğün ilk harfi büyük olacak şekilde ve ortalanarak **bold** karakterler ile yazılmalıdır. İhtiyaç halinde tablo için karakter büyüklüğü minimum 9 puntoya kadar düşürülebilir. Ayrıca tablo ve şekillere ait kaynaklar, alt tarafta 9 punto ile verilmelidir.

12. Sayfaların altına (sağa yaslı olarak) sayfa numarası konmalıdır.

13. Yazılar, Giriş bölümü ile ikinci sayfadan başlamalı ve uygun bölümlere ayrılmalıdır. **GİRİŞ, SONUÇ VE DEĞERLENDİRME** ve **KAYNAKÇA** başlıklarına numara verilmemelidir. Yazıda yer alan birinci derece alt başlıklar I,II, III, ... gibi Romen rakamlarıyla sınıflandırılmalı, tamamen büyük koyu harflerle ve paragraf ile hizalı bir şekilde yazılmalıdır. İkinci derece alt başlıklar A,B,C, ... gibi büyük harflerle sınıflandırılmalıdır. Bu başlıklar her sözcüğün ilk harfi büyük olacak şekilde koyu harflerle ve paragraf ile hizalı bir şekilde yazılmalıdır. Üçüncü derece alt başlıklar 1, 2, 3, ...gibi rakamlarla sınıflandırılmalıdır. Bu tür başlıklar her sözcüğün ilk harfi büyük olacak şekilde, koyu ve paragraf ile hizalı yazılmalıdır. Dördüncü derece alt başlıklar ise a, b, c, ... gibi küçük harflerle sınıflandırılmalıdır. Dördüncü derece alt başlıklar küçük harflerle, koyu ve paragraf ile hizalı yazılmalıdır. Birinci ve İkinci derece başlıklardan önce 1 (Bir) satır boşluk bırakılmalı, Üçüncü ve Dördüncü derece başlıklardan önce boşluk bırakılmamalıdır.

14. Kaynaklara yapılan atıflar, dipnotlar yerine metnin içinde parantez arasında yapılmalıdır. Parantez içinde sırasıyla yazar(lar)ın soyadı, kaynağın yılı: sayfa numarası yer almalıdır. (Aaker, 1991: 101). Birden çok kaynak noktalı virgül ile ayrılmalı, 3 veya daha çok yazar isimli bildirimlerde "vd" kısaltması kullanılmalıdır. Eğer, yazarın aynı yıl içinde yayınlanmış birden fazla eserine atıf yapılıyorsa, yıllar harfler ile farklılaştırılmalıdır. Yapılacak atıf bir internet sitesinden alınmışsa ve atfın yazarı belli değil ise, parantez içerisindeki ifadeler şu şekilde sıralanmalıdır

15. Yabancı dilde yazılan makalelerdeki atıflarda kullanılan bağlaçlar, metin dili ile uyumlu olmalıdır. Kaynağa yapılan atıf dışında, yapılacak açıklamalar, "Notlar" başlığı altında yazının sonunda ayrı bir sayfada verilmelidir.

16. Metin içerisinde atıfta bulunan kaynaklar, eğer varsa notlardan sonra ayrı bir sayfada "**KAYNAKÇA**" başlığı altında alfabetik sıraya göre verilmelidir. Kaynakçada yer alan eserler kitap,

makale vb. şekilde sınıflandırılmamalıdır. Kaynakça başlığı paragraf başı yapılmadan tamamen büyük harflerle **bold** yazılmalıdır. Yazar soyadlarının gösteriminde tamamen büyük harf kullanılmalı ve yazar isimleri açık bir şekilde belirtilmelidir. Her kaynağın **ikinci ve diğer satırları** 1,25 cm içerden başlamalıdır.

METİN İÇİ ATIF & KAYNAKÇADA GÖSTERİM

KİTAPLARDA	
Tek yazarlı	
Metin	... (Aaker, 1991: 12).
Kaynakça	Aaker, David A. (1991), <i>Managing Brand Equity</i> , New York: The Free Press.
2 yazarlı	
Metin	... (Nunnally ve Bernstein, 1994: 24).
Kaynakça	Nunnally, Jum C. - Ira H. Bernstein (1994), <i>Psychometric Theory</i> , Third Edition, New York: McGraw-Hill.
3 ve daha fazla yazarlı	
Metin	... (Friedman vd., 2004: 196).
Kaynakça	Friedman, Daniel - Dan Driedman - Alessandra Cassar (2004), <i>Economics Lab: An Introduction to Experimental Economics</i> , United Kingdom: Routledge.
KİTAP İÇİNDE BÖLÜM	
Metin	(Yıldız ve Kurtuldu, 2013: 435)
Kaynakça	Yıldız, Salih; Kurtuldu, Hüseyin Sabri (2013), "Factors Affecting Electronic Service Brand Equity", in Transcultural Marketing for Incremental and Radical Innovation , B. Christiansen, S.Yıldız ve E.Yıldız (Edt.), (434-492), USA; IGI Global.
MAKALELERDE	
Tek yazarlı	
Metin	... (Marion, 1999: 476).
Kaynakça	Marion, Nancy P. (1999), "Some Parallels Between Currency and Banking Crises", <i>International Tax and Public Finance</i> , 6 (4), pp.473-490.
2 yazarlı	
Metin	... (Craig ve Douglas, 2000: 354).
Kaynakça	Craig, C. Samuel - Susan P. Douglas (2000), "Building Global Brands in The 21 st Century", <i>Japan and The World Economy</i> , 12(3), pp.351-359.
3 ve daha fazla yazarlı	
Metin	... (Cengiz vd., 2005: 132).
Kaynakça	Cengiz, Ekrem - Hasan Ayyıldız - Fazıl Kırkbir (2005), "Yeni Ürün Geliştirme Sürecinin Başarısında Etkili Olan Faktörler", <i>Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi</i> , 24, ss.128-147.

ÇEVİRİ KİTAPLARDA

Metin	... (Perry ve Wisnom, 2004: 26).
Kaynakça	Perry, Alycia - David Wisnom (2004), <i>Markanın DNA'sı</i> , Çev: Zeynep Yılmaz, Birinci Baskı, İstanbul: MediaCat Kitapları, 167.

DERLEMELERDE

Metin	... (Methibay, 2003: 145).
Kaynakça	Methibay, Yaşar (2003), "Avrupa Birliğinde İhale Sistemi ve GATT İhale Kodu", iç. Binnur Çelik ve Fatih Saraçoğlu (Ed.), <i>Maliye Seçme Yazıları</i> , Ankara: Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesini Geliştirme Vakfı Yayını, ss. 125-142.

BİLDİRİLERDE

Metin	... (Pınar, 2005: 258).
Kaynakça	Pınar, Abuzer (2005), "Türkiye'de Net Mali Yansıma: DİE Hanehalkı Verileri İle Bir Tahmin Denemesi", <i>20. Türkiye Maliye Sempozyumu</i> , 23-27 Mayıs, Denizli, ss. 245-283.

TEZ ve RAPORLARDA

Metin	... (Yıldız, 2007: 61). ... (Ramalho, 2013: 43).
Kaynakça	Yıldız, Salih (2007), <i>Tüketici Tercihlerinde Marka Değerini Belirlemeye Yönelik Bir Model Önerisi: Trabzon Örneği</i> , Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Trabzon. Ramalho, Palma (2013), <i>Portuguese Labour Law and Industrial Relations During the Crisis</i> , International Labour Office Working Paper No. 54, November, Geneva.

İNTERNET KAYNAKLARINDA

Metin	.....(Acemoğlu ve Johnson, 2006: 16) .....(www.rekabet.gov.tr, 2007). .....(Hazine Müsteşarlığı, 2006).
Kaynakça	Acemoğlu, Daron - Simon Johnson; (2006), <i>Disease and Development: The Effect of Life Expectancy on Economic Growth</i> , http://www.nber.org/papers/w12269 , (06.06.2006). Rekabet Kurumu, "Giriş Regülasyonları", http://www.rekabet.gov.tr , (12.02.2005). Hazine Müsteşarlığı (2006), <i>Kamu Borç Yönetimi Raporu</i> , http://www.hazine.gov.tr/duyuru/basin_KBYR.Mayis06.pdf , (06.06.2006).

Yukarıdaki formatta olmayan çalışmalar içerik açısından KESİNLİKLE değerlendirilmeye alınmayacak ve editör tarafından yazara iade edilecektir.

GÜMÜŞHANE ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜŐÜ ELEKTRONİK DERGİSİ
GÜMÜŞHANE UNIVERSITY ELECTRONIC JOURNAL OF THE INSTITUTE OF SOCIAL SCIENCES

Cilt: 7, Sayı: 18, Yıl: 2016
ISSN: 1309-7423